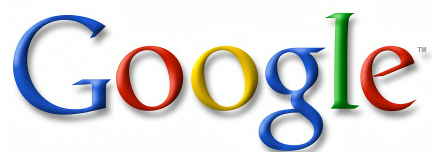

Nyt historisk Tidsskrift,

udgivet

af

den danske historiske Forening,

ved Selskabets Bestyrelse.

Redigeret

af

C. Molbech,

den historiske Forenings Secretair.

Fierde Bind.

Kiøbenhavn.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

1852.

Fortale.

Ved Slutningen af dette Tidsskrifts **tiende** Bind, og ved en formodentlig indtrædende Forandring i dets Redaction, tør det vel ikke være uden Anledning at kaste et Blik tilbage paa den første Periode i Tidsskriftets og den **historiske Forenings** Tilværelse. De i Fortalerne til de tidligere Bind meddeelte Data og Oplysninger lægge for Dagen, at den oprindelige Idee og Plan for dette Samfunds Øiemed og Virken har vundet øiensynligt Bifald; at den Deeltagelse, som Planens Udførelse havde mødt i de første Aar efter Foreningens Stiftelse, skiøndt ikke Alt, hvad man havde ønsket og haabet, kunde opnaaes ved Udførelsen, har vedligeholdt sig, endog i det seneste Tidsrum, imedens vort Fædrelands Stilling kaldte den almindelige Opmærksomhed mere til Begivenhedernes nærværende Liv, end til Fortidens Erindringer; og at heller ikke Tidsskriftets, overhovedet til „den strengere historiske Videnskabs" Bearbeidelse, og til dens Kilders Berigelse, sigtende Indhold har formindsket hiin Deeltagelse. Det er umiskiendeligt, at den danske Almeenhed har viist, at en forenet Virksomhed af vore Historieforskere og Historieskrivere til at anlægge og fortsætte en Samling af historiske Arbeider, der nærmest og fortrinligen havde til Formaal at behandle den **fædrelandske Historie**, at oplyse dens Kilder, at jævne Veien for dem, som ville erhverve sig en nøiagtig og grundig Indsigt i samme, og at bidrage til et alvorligt, omhyggeligt, upartisk grandskende Studium af samme, kunde være forvisset om, ikke at savne Understøttelse og Opmuntring i en, med Hensyn til Landets Størrelse ikke ubetydelig Kreds. Det kan derhos ei lades ubemærket, at den literaire Virksomhed, hvorved man har søgt at opfylde Foreningens Bestemmelse, langt fra ikke har kunnet samle og concentrere alle de Kræfter, som de historiske Videnskabers Dyrkere og Elskere i vort Fædreland kunde skienke Foreningens og dette Tidsskrifts Formaal. Meer end eet historisk Samfund har virket samtidigen med dette. Selv det med betydelige Midler og Evner udrustede „Nordiske Oldskrift-Selskab" har i senere Aar optaget den Danske Historie iblandt Formaalene for dets „Annaler". Bidrag til den danske Land- og Søkrigshistorie finde Adgang til vore militaire Tidsskrifter. I de seneste Aar har ogsaa et eget Selskab

for den danske Kirkehistorie dannet sig. Det kunde synes som Udsigterne for et almindeligt Archiv, eller Samlingssted for Arbeider i den danske og nordiske Historie, derved for Fremtiden vilde tegne sig mindre gunstige. Men Gienstanden for saadanne Arbeider er til den Grad rig og omfattende, dens Indhold saa mangfoldigt, dens uaabnede, ubenyttede Kilder ere saa mange og overflødige, at det bliver tydeligt nok: Stoffet vil ikke mangle, naar Arbeidere findes. Det sidste ville vi i det mindste haabe.

For i et kort Overblik at vise, hvad Selskabets Bestyrelse hidtil har seet sig i Stand til at udrette for at tilfredsstille dets Medlemmers Krav paa Bestræbelser, sigtende til at opfylde Selskabets Formaal, ville vi (med Henviisning til de foregaaende Fortaler, der nøiere giøre Rede for den aarlige Virksomhed) meddele et almindeligt Resultat, som her allene kan og maa tages fra det ydre og materielle Synspunkt. — Den danske historiske Forening stiftedes den 14de Februar 1839, og for henved 12 Aar siden, i Marts 1840, udkom 1ste Bind af det historiske Tidsskrift, hvis første Række sluttedes 1845 med det 6te Bind. I Januar 1847 udkom 1ste Bind af den anden Række, eller Nyt historisk Tidsskrift, hvoraf 4de Bind ved Udgangen af indeværende Aar (1851) er meget nær ved at sluttes. — I Aaret 1846 udkom 1ste Bind af de „historiske Aarbøger til Oplysning og Veiledning i den danske Historie", hvoraf 3die Bind blev udgivet 1851. Af „Historisk-biographiske Samlinger" blev det 1ste Hefte udgivet 1847, og Bindet sluttedes ligeledes 1851. — Til de udkomne 10 Bind af det historiske Tidsskrift, have i Alt 29 forskiellige Forfattere meddeelt Bidrag; og blandt disse findes 5 svenske, hvis Arbeider dog ere oversatte paa Dansk. I alle 10 Bind er leveret 98 større og mindre originale historiske Afhandlinger, Undersøgelser, Skildringer, Biographier, aftrykte og oplyste Kildeskrifter, m. m. hvilke Bidrag, paa meget faa nær, alle vedrøre og behandle vort Fædrelands Historie. Desuden indeholde disse Bind 56 literaire og kritiske Anmeldelser af historiske Skrifter, og adskillige mindre Noticer. Størrelsen af Bindene i Tidsskriftet er imellem 37 og 48 Ark og i det Hele udgiøre de udkomne 10 Bind 430 Ark i stor Octav. Det ene Bind af historisk-biographiske Samlinger udgiør 33 Ark i samme Format; de 3 Bind historiske Aarbøger derimod 45 Ark i mindre Octav. Saaledes har den historiske Forening i omtrent 12 Aar ladet trykke og uddele til Selskabets Medlemmer i Alt 508 Ark, eller i Giennemsnit omtr. 42 trykte Ark om Aaret. Bogladeprisen paa de udgivne 14 Bind har i Alt udgiort 36 Rbd., hvorimod den af et Medlem i 12 Aar betalte Contingent beløber sig til 24 Rbd. Det tør saaledes vel antages, at den historiske Forening, som Samfund betragtet, i disse tolv Aar har opfyldt de Pligter, den ved sine Vedtægter har paalagt sig. At Selskabets

Skrifter, uagtet et betydeligt Medlemsantal, heller ikke har manglet Kiøbere udenfor samme, viser sig deraf, at hvad der er indgaaet i Selskabets Casse ved Salg af Skrifterne giennem Boghandelen, i de omtalte 12 Aar har udgiort omtrent 1335 Rbd. i reen Indtægt. At denne Afsætning af Selskabets Skrifter (som i Aaret 1841 udgiorde 195 Rbd.) betydeligt er forringet, maa vel antages at staae i Forbindelse med Tidens forandrede Vilkaar. Endnu i Aaret 1847 var Indtægten for Selskabets Casse af solgte Skrifter 139 Rbd.; allerede i det følgende Aar udgiorde den kun 54 Rbd.

Antallet af Selskabets Medlemmer havde i Aarene 1842 og 1843 naaet sit høieste Punkt, da det omtrent var steget til 670; et Tal, som Enhver maa finde meget betydeligt for et Samfund af den Natur og med det videnskabelige Formaal, som den Danske historiske Forenings. Vort Selskab, der, med Fradrag af et forholdsviis ikke stort Antal af Medlemmer i Sverrige, og langt færre i Norge, kun har bestaaet af indenlandske Medlemmer, har i disses Antal overgaaet de fleste historiske Selskaber af lignende Art i Tydskland, ja selv i Frankrige og England; det er ogsaa et af de faa Samfund af saadan Art, der lige fra sin Stiftelse indtil denne Tid har kunnet vederlægge Medlemmernes aarlige Bidrag ved de dem uden Betaling tildeelte Skrifter. — Det var først med Aaret 1848, at Antallet af den historiske Forenings Medlemmer begyndte at aftage ved Dødsfald og Udmeldelser, uden at erstattes ved en dertil svarende Indtrædelse af nye Deeltagere. Saaledes er det efterhaanden dalet til henved halv fiette hundrede — et Antal, som man endnu kan være tilfreds med at have bevaret 12 Aar efterat Selskabets Virken havde begyndt at vise sig. — Vi have ogsaa allerede engang tilforn (i Fortalen til 3die Bind af Nyt histor. Tidsskrift) havt Leilighed til at bemærke: at Selskabets, om endog lidet betydelige faste Fond (hvis Renter ere liig med det aarlige Bidrag af 90 Medlemmer) i Forening med den aarlige Understøttelse, som Bestyrelsen for det Classenske Fideicommis har tilstaaet samme, vil være i Stand til bestandigt at sikkre den historiske Forening Midlerne til en aarlig videnskabelig Virken, om endog mindre i Omfang; dersom den begyndte Formindskning af Medlemmernes Antal fremdeles skulde vedvare. Vi maae tillige gientage, hvad meer end eengang forhen er yttret: at hvorledes end Vilkaarene maatte blive for den historiske Forenings ydre Tilværelse og materielle Kræfter, vil den allene, ved fremdeles uforandret at arbeide til et alvorligt og videnskabelige Maal i dens literaire Virksomhed, kunne opfylde dette Samfunds Bestemmelse og vedligeholde dets Liv og Tilværelse. Denne Bestemmelse er klart udtrykt og bestemt afmaalt i Selskabets Vedtægter; den er saaledes ikke udsat for at tabes af Sigte, eller forfeiles, ved en

alt for vid eller ubestemt og ubegrændset Virkekreds. Ved at fravige samme, vilde man snarere arbeide paa Selskabets Opløsning, end paa at befæste dets Tilværelse. Men vi tør haabe, at en videnskabelig Forening, om hvilken vi uden Ubeskedenhed i Danmark tør mene, at den i det mindste ved den levende Interesse, som den i vort Fædreland har mødt, og ved den Deeltagelse, som den i en Række Aar har bevaret hos Publicum, tør stilles ved Siden af lignende Samfund i andre, langt større Lande, fremdeles vil finde en Understøttelse til dets Formaal, der vil kunne vedligeholde Foreningens hidtilværende Virken.

Bestyrelsen har denne Gang, i Følge Vedtægterne, at meddele Udsigt over de to Aars Regnskaber, som begge ved Selskabets Aarsmøde i 1852 ville fremlægges.

I. **Indtægten** i Aaret **1850** har været:

a.	Cassebeholdning fra 1849	359 Rbd.	38 Sk.
b.	Indbetalte Contingenter og Restancer fra Medlemmerne	893 —	44 —
c.	Bidrag fra det Classenske Fidei-Commis for 1850	100 —	„ —
d.	Renter af Foreningens faste Fond, med Afdrag af Krigsskat	159 —	12 —
e.	Indbetalt fra Boghandlere og Commissionairer for solgte Skrifter	62 —	12 —
		1574 Rbd.	34 Sk.

II. **Udgifter i 1850**:

a.	Bogtrykker-Arbeide	313 Rbd.	82 Sk.
b.	Bogbinder-Arbeide	37 —	12 —
c.	For leverede Papirsorter til Skrifterne	264 —	89 —
d.	Honorar for udgivne Skrifter	260 —	12 —
e.	Budets Løn og Incassations-Salarium	77 —	84 —
f.	Brev- og Pakke-Porto	8 —	21 —
g.	Forskiellige Udgifter i Secretariatet, og Budets Udlæg for Avertissementer, m. m.	21 —	4 —
		983 Rbd.	16 Sk.

Cassebeholdningen, til Indtægt for Aaret 1851, udgiorde saaledes . . . . 591 Rbd. 10 Sk.

Naar fra ovenstaaende Indtægtssum 1574 Rbd. 85 Sk. drages Cassebeholdningen fra 1849 (med 359 Rbd. 38 Sk.) udgiør den egentlige Indtægt som Selskabets Casse i Aaret 1850 har havt 1214 Rbd. 92 Sk. Udgiften har været 452 Rbd. 31 Sk.

minbre end i 1849. Selskabets Fond (4500 Rbd.) er i Aaret 1850 ikke bleven forøget.

I. Indtægt i Aaret 1851:

a.	Cassebeholdning, fra 1850	591 Rbd.	18 Sk.
b.	Indbetalte Contingenter og Restancer fra Medlemmerne	1241 —	58 —
c.	Bidrag fra det Classenske Fidei-Commis f. 1851	100 —	» —
d.	Renter af Foreningens faste Fond, med Afdrag af Krigsstat	178 —	12 —
e.	Indbetalt fra Boghandlere for solgte Skrifter ...	16 —	91 —
	I Alt...	2127 Rbd.	83 Sk.

II. Udgift i 1851:

a.	For Bogtrykker-Arbeide	441 Rbd.	77 Sk.
b.	Bogbinder-Arbeide..........................	73 —	10 —
c.	Honorarer for Selskabets udgivne Skrifter i 1851	355 —	48 —
d.	Papir til Skrifterne.........................	219 —	81 —
e.	Budets Løn, og Incassations-Salarium	77 —	24 —
f.	Porto-Udgifter.............................	20 —	28 —
g.	Forskiellige Udgifter, Secretariatet vedkommende; Budets Udlæg m. m.	19 —	16 —
h.	Endelig er udbetalt for Trykning og Indbinding af Dr. Hüberts' Actstykker om Bornholm, 1. 2. Hefte	402 —	92 —
	I Alt...	1584 Rbd.	26 Sk.

Deraf for Selskabets egen Regning	1181 Rbd.	30 Sk.
Fradrages Cassebeholdningen fra 1850, bliver den rene Indtægt i Aaret 1851 ...	1536 —	65 —
I Cassen den 1ste Januar 1852	543 —	57 —

Udgiften har været 601 Rbd. 10 Sk. større end i 1850. Selskabets Fond er heller ikke i A. 1851 bleven forøget.

Den historiske Forening har i Aaret 1850 ved Døden mistet et af dens udenlandske correspondeerende Medlemmer, den lærde og agtede Sprogforsker og Literator, Mr. Rich. Garnett, en af det britiske Museums Bibliothekarer, og en af de faa Englændere, som ikke allene forstod og læste Dansk, men nøiere kiendte Sproget og dets Literatur. — Af indenlandske Medlemmer ere i Aarene 1850 og 1851 ved Døden afgaaede: Adjunct **Adler**, Ribe; Adjunct **Agerup**, Roskilde; Regimentsqvarteermester **Bilsted**, Fredericia;

Secretair **A. E. Boye**; Lic. th. Pastor **E. Clausen** i Boeslunde; Conferentsraad **E. Engelstoft**; Godseier **Fabricius-Tengnagel**, Petersgaard; Oberstlieutenant **Fibiger**; Biskop Dr. **Fogtmann**, Aalborg; Professor **Friedenreich**; Provst **Götzsche**, i Jylland; Geh. Raad **Holten**, Helsingør; Registrator **Knudsen**; Justitsraad **Lassen**, Helsingør; Pastor **L. C. Müller**, i Slesvig; Justitsraad **Rogert**, Helsingør; Conferentsraad **Kolderup-Rosenvinge**; Overlærer **Lyder-Sagen**, Bergen; Krigsraad **Sager**; Hofjægermester **Scavenius**, Basnæs; Geh. Raad. **Schönheyder**; Conferentsraad **Winge**; Pastor **Wöldike**, Taarnby; Cancellieraad, Districtslæge **Ornstrup**, Svendborg.

I bemeldte to Aar have desuden 18 Medlemmer udmeldt sig, hvorved saaledes i Alt en Afgang af 42 Medlemmer af Foreningen har fundet Sted. Adskillige, der i flere Aar ikke have indbetalt det aarlige Bidrag, ville, ved en Revision af den sidste Medlemsliste fra 1850, blive at udslette. Selskabet har i 1850 og 1851 kun havt Tilgang af 10 nye Medlemmer.

Kjøbenhavn, d. 31te Dec. 1851.

I Selskabets Aarsmøde den 3die Marts 1852, hvor Etatsraad Molbech holdt et historisk Foredrag, udtraadte Biskop Dr. C. T. Engelstoft, efter Ordenen, af Selskabets Bestyrelse; og da han tillige var i Begreb med at forlade Hovedstaden for at tiltræde sit nye Embede, valgte Forsamlingen i hans Sted Etatsraad, Kongelig Historiograph og Geh. Archivarius C. F. Wegener til Medlem af Bestyrelsen, hvilken siden, i Følge Vedtægterne § 6, har eenstemmig valgt ham til Formand.

I Bestyrelsen for den danske historiske Forening, den 15de April 1852.

C. F. Wegener. C. Molbech. J. E. Larsen.
C. F. Allen. F. Schiern.

Indhold.

Historisk Literatur og Kritik.

Rettelser.

S. 491. Anm. 14. L. 3. war læs: was.
— 616. (Anm. 107.) Lin. 1. 1766 læs: 1768.
— 740. 1ste Lin. er Ordet tres udfaldet ved Trykningen.
— 741. Lin. 1. læs: H. F. J. Estrup.

Et Bidrag

til Corfitz Ulfeldts Levnetshistorie,

af

C. Molbech.

Ulfeldt efter den Roskildske Fred. Sammensværgelsen i Malmø. Ulfeldts Arrestering 1659, Proces, og Flugt til Kiøbenhavn 1660.*)

I Betragtningen af Corfitz Ulfeldts Levnet fremtræder et Vendepunkt, hvor den straffende Nemesis aabenbarer sig og griber dybt ind i hans Skiebne; man kunde sige, hvor hans Livs Drama faaer en afgiort tragisk Retning, dersom hans Charakteer havde været ædel og stor nok til at giøre ham til en ikke blot ulykkelig, men ægte tragisk Skikkelse i Historien. Dette betydningsfulde Punkt, forberedet allerede ved Dinas

*) I Forerindringen til mit Bidrag i histor. Tidsskrift, III. Bd. „Om Corfitz Ulfeldt som Landsforræder, og om hans politiske Charakteer og Handlinger“ meldte jeg: at denne Afhandling kunde gielde for et indledende Arbeide til en Række af flere historiske Samlinger, til Oplysning om endeel Partier af Ulfeldts Levnet; hvis Titel kunde blive: „Bidrag til Rigshofmesterens, Corfitz Ulfeldts offentlige og private Levnetshistorie, efter originale Kilder, og med en Samling af hidtil utrykte Actstykker og Breve.“ — Det følger naturligviis af sig selv, at disse Bidrag ogsaa maatte grundes paa mit tidligere Arbeide, og optage af dettes Text, hvad der behøves. Et enkelt og kortere af saadanne Bidrag (om „Corfitz Ulfeldts Midler og Rigdom“ m. m.) fandt allerede Plads i samme (3die) Bind af det histor. Tidsskrift. Et andet udførligere (der maaskee vilde blive det 7de eller 8de i Rækken) har jeg fundet Leilighed til at udarbeide saaledes som det kunde skee efter de mig tilgængelige Kilder, og meddeler det her; dog med Udeladelse af nogle, tildeels vidtløftige, derhen hørende Actstykker, som maa finde deres Plads i ovenmeldte Samling, hvilken jeg haaber endnu at fortsætte.

Optræden, er den **Roskildske Fred**. Denne fuldendte og beseglede Statsforræderens Rolle; men fra dette Øieblik see vi ogsaa, at Ulfeldt, skiøndt endnu frygtet ved Tanken paa den Villie og Evne til at skade sit Fædreland, som han nyligen i fuldt Maal havde lagt for Dagen, taber sin Betydning som en i Virkeligheden farlig Person for den danske Stat. Ja selv den ydre Glands, der saa længe havde omgivet hans Navn, og fulgt hans Person og hans Familie, aftog og formørkedes snart til den Grad, at den stolte danske Adelsherre og mægtige Fædrelandsfiende, der personligen indbefattedes i en Fredsslutnings Vilkaar, ved Siden af den svenske Statsinteresse, knap to Aar derefter ikke længere var Gienstand for Had, Frygt og Misundelse; men snarere for Medynk, Beklagelse og Forundring. Ingen havde ventet sig, hvad han vist nok selv ikke drømte om, at hans politiske Bane skulde være sluttet med den Hævn, han tog over Frederik den Tredie og over sine Uvenner ved denne Konges Hof. Hans øvrige Liv mangler ikke den romantiske Interesse, som udmærker dets foregaaende Deel; ja har den endog i endnu høiere Grad; men dets Charakteer bliver efter 1658 mere individuel og biographisk, end statshistorisk.

Det varede kun kort, før Ulfeldt maatte erfare, at hans egne Udsigter, efterat Carl Gustav 1658 med mageløst Held havde naaet sit Maal, ikke svarede til hans ærgierrige Forventning; eller at han havde regnet falskt, naar han troede, at han skulde hæve sig til ny Magt, Anseelse og Værdighed, som Følge af den Fred, han havde været med at slutte iblandt sit Fædrelands Fiender — den fordærveligste og mest fornedrende Fred, som det danske Rige indtil den Tid havde kiøbt. Vel erholdt han ved den Roskildske Fred sine Godser, og endeel af sine paa skiulte Veie samlede Rigdomme, for saa vidt som de fandtes i Danmark, tilbage. Endogsaa de siden

hans Undvigelse, for den danske Krones Regning, oppebaarne Indtægter af de Ulfeldtske Godser og indbetalte Renter af hans Skyldnere, maatte Frederik III. erstatte ham, ved at udstede en Obligation til Ulfeldt paa 64,000 Rdlr. Men hvad gavnede det en oprørsk Adelsmand, at han ved Hielp af Danmarks Fiender, og ved selv at hielpe til at bringe sit Fædrelands politiske Existents paa Randen af Undergang, kunde afpresse sin retmæssige Konge en ydmygende Opreisning? — Ulfeldt kunde dog aldrig i sit Fædreland, betynget med Folkets Had og Foragt, og betragtet med Fiendskab eller Mistro af de Fleste i hans egen Stand, vente at vinde sin forrige borgerlige Stilling, sine Embeder, sin Magt og Anseelse tilbage. Han synes selv at have følt, at endog efterat den Roeskildske Fred havde sat ham, den forrige danske Rigshofmester, under Sverriges folkeretlige Beskyttelse, var Danmark ikke det Land, hvor han med nogen Hæder eller Behagelighed kunde leve.

Man betragtede vel endnu 1658, baade i Danmark og i Sverrige, Ulfeldt som en mægtig og farlig politisk Person; men det synes tillige som hans Fald, og Omstændighederne, der ledsagede det, havde forbauset en stor Deel af den danske Adel; hans Skiebne blev ligesom et Forbud paa det hele gamle Aristokraties nær forestaaende Fald. Ulfeldt havde heller ikke, siden han forlod Danmark, og endnu mindre siden han som Landsforræder vendte tilbage til dets Grændser, fundet Sympathie eller Bifald hos nogen ærlig dansk Mand, af hvad Stand det end var; naar vi herfra kun undtage en Deel af hans Slægtninge, og enkelte andre Adelige, der hørte til hans Fortrolige og erklærede Tilhængere. Ikke en eneste Stemme havde offentlig ladet sig høre til hans Fordeel, hverken før eller efter det svenske Indfald, som Samtiden ikke uden Grund kaldte „den Ulfeldtske Krig.“

Efterat Freden i Roskilde var sluttet den 16de Februar 1658, var Corfitz Ulfeldts personlige Stilling vel bleven sikkret ved en folkeretlig Guarantie, saalænge Fredstilstanden imellem begge Riger vedvarede, og Tractaten blev ved Magt. Imidlertid kunde det ikke være behageligt for den ærgiærrige, engang i Danmark saa betydende Mand, at opholde sig i et Land, som han i det mindste havde viist den bedste Villie til at bringe under fremmedt Herredømme — for at hævne sig paa sin Ægtefælles Halvbroder, eller paa et Hof- og Adelsparti, som havde krænket hans Stolthed; et Land, som han havde bidraget hvad han kunde til at ydmyge, svække og sønderlemme. Hans Hævn var mættet, men det var ikke saa let at tilfredsstille hans Stolthed og Ærgierrighed; og med disse Lidenskaber i en Siæl, fuld af urolig Higen efter Magt, Indflydelse og udvortes Glands og Høihed, maatte Ulfeldt snart føle, at i Danmark var intet meer at vente for ham. Hans Haab om at naae en politisk Stilling og Anseelse, der kunde maale sig med den, han engang havde havt i sit Fædreland, kunde saaledes allene støtte sig til Carl Gustav. — Det syntes virkelig, som den svenske Konge, umiddelbart efter den roskildske Fred, ikke var utilbøielig til at sætte ham i en saadan Stilling, der nogenlunde svarede til hans forrige Rang og Embede i Danmark. Ulfeldt havde, strax efterat Freden var sluttet, begivet sig over til Skaane, og taget sit Opholdssted i Malmø, hvor han en Tid for Svagheds Skyld holdt sig rolig. Derhen kom ogsaa Carl Gustav i Marts Maaned 1658, og da Ulfeldt efter Kongens Ankomst giorde ham sin Opvartning, henvendte denne, medens han „stod i sit Sovekammer ved Skorstenen og varmede sig," følgende Spørgsmaal til Ulfeldt i Grev Gabr. Oxenstiernes, Hr. Steen Bielkes og Coyets Nærværelse: „Hvad vil I nu foretage Eder, Hofmester! nu Krigen er til Ende? Hvor vil I sætte Eder ned

at boe?" — Kongen forudsatte saaledes vel allerede, at det ikke blev i Danmark; og Ulfeldt var ogsaa strax færdig med sit Svar: „At naar Hans Majestæt vilde benaade ham med en Post, der kunde svare til hans Stand, vilde han vel beslutte sig til, med sin Familie at tage sit faste Ophold i Sverrige, og tage Tieneste i dette Rige og under Kongen, som sin Herre." Carl Gustav gav herpaa Ulfeldt meget glimrende Løfter; han vilde ikke allene betroe ham en saa ærefuld Post, at han i enhver Henseende skulde blive tilfreds; men sætte ham i saa god og anseelig en Stilling, at ikke nogen Potentat i Europa kunde give ham en bedre" [1]). Da Ulfeldt derpaa erklærede, at i saa Fald vilde han foretrække at tiene Kongen fremfor nogen anden Monark, gav Carl Gustav ham den Forsikkring, at saasnart han kom til Göteborg, hvorhen han havde forskrevet nogle Herrer af Sverriges Raad, vilde han med dem aftale, i hvilken Stilling han kunde sætte Greven, saaledes at denne kunde blive i hans virkelige Tieneste.

Som umiddelbar Belønning for de „hulde, troe og mærkelige Tienester", som Ulfeldt, „Vor troe Mand og hemmelige Raad", særdeles ved Fredstractatens Slutning med Danmark, havde viist Kong Carl og det svenske Rige, skienkede Kongen ham allerede under sit Ophold i Malmø (d. 10de Marts), Slottet Sölvitsborg i Bleking, tilligemed Staden, og alle under Slottet liggende „Byer, Bønder, Undersaatter og Leiligheder", saaledes at han skulde besidde dette Slot og Gods „som sit Grevskab, med alle de Friheder og Rettigheder, som andre Grever i Sverrige deres Grevskaber besidde." Hertil lagde Kongen endnu yderligere et anseeligt Krongods i Skaane, Herredsvad Kloster, med tilhørende to (?) Sogne, Riseberga [og Färingtofte?] som ved Gavebrev (ligeledes

1) Ulfeldts Forsvarsskrift under Proceduren i Malmø. (Mai 1659.) Utrykt Bilag.

af 10de Marts 1658) skienkedes Ulfeldt og hans ægte mandlige Afkom til evig Eiendom, med alle adelige Rettigheder efter Norrköpings Vilkaar, af 1604. Man kan saaledes ikke sige, at den svenske Konge viste sig uerkiendtlig mod Corfitz Ulfeldt, saalænge denne holdt sig til ham; og man vil have vanskeligt ved at finde tilstrækkelig Grund til Ulfeldts senere Benegtelse af, at han stod i noget afhængigt Forhold til Kongen og den svenske Krone.

Imidlertid havde Carl Gustav ligeledes endnu i Malmø givet Ulfeldt det Beviis paa sin Tillid, at han betroede ham (tilligemed den svenske Feltmarskal Grev G. O. Stenbock, og Rigsraad Friherre Joh. Gyllenstjerna) at være en af de Kongelige Commissarer, som skulde tage Eden af Undersaatterne i de nylig erhvervede Provindser, og giøre de første Forberedelser og Indretninger til deres Styrelse og Organisation[2]. Dette skeete ogsaa efter Kongens Afreise til Götheborg. Ulfeldt paatog sig saaledes et betydeligt og anseeligt offentligt Hverv for Kongen, i Forening med høie svenske Embedsmænd; og man maa finde det temmelig besynderligt, at han ikke desmindre vilde betragtes som en reent uafhængig Mand, der ikke stod i noget Forhold til den svenske Krone.

Endnu i Slutningen af Mai finder man Carl Gustav, fra sin Side, at staae paa en meget god Fod med Ulfeldt. I et Brev af 26. Mai tilkiendegiver han ham sin Tilfredshed med den „Dexteritet og Flid", Ulfeldt havde udviist i den skaanske Commission, og forsikkrer ham om at ville have hans Anliggender (navnligen angaaende det afstaaede Hirsholms Gods, og Grevskabet Sölvitsborg, som var bleven oprettet for Ulfeldt i Bleking) i Erindring og Omsorg. Kongen yttrer

---

[2]) Carl Gustavs Instruction til disse Commissarer var dat. Malmø den 15. Marts 1658. (Jfr. *C. Gust. Styffe* Om Landtdagen i Malmö, år 1669. Stockh. 1846. p. 4. 5.)

derhos det Ønske, at Ulfeldt, saasnart Sagerne i Skaane vare bragte i Orden og paa en fast Fod, vilde begive sig til Pommern, da Kongen ønskede baade at erholde nøiere Underretning af ham om de afstaaede danske Provindsers Tilstand og Forfatning[3]), og modtage hans Raad og Betænkning i andre Sager. Naar denne Reise var Ulfeldt tilpas, foreslog Carl Gustav, at hans Bagage, som endnu var ved Armeen, kunde følge med denne paa Tilbagetoget fra Danmark til Pommern. For ham selv og hans Familie skulde de fornødne Skibe være tilrede, for at føre dem over til hvilket Sted, han selv vilde angive. Senere Meddelelser (under Processen i Malmø) lægge for Dagen, at Carl Gustavs Hensigt har været at udnævne Ulfeldt til Generalgouverneur i Pommern, og Ambassadeur ved det keiserlige Hof. Kongen havde vist nok gode Grunde til ikke saa gierne at ville beholde ham i Sverrige, især i Skaane; men i Ulfeldts Sind opsteg paa samme Tid Misnøie og forandrede Tanker, som det falder meget vanskeligt eller umueligt, fuldstændigt at giøre Rede for, eller forklare; men hvis Følge og Virkninger snart kun bleve alt for tydelige.

Endnu et andet Beviis paa Carl Gustavs vedvarende Fortrolighed til Ulfeldt indeholder det ovenanførte Brev. Kongen tilmelder ham, hvorledes han begynder at mærke, at man fra dansk Side viser stor Langsomhed i at fuldføre Fredsvilkaarene; og i Særdeleshed giør Vanskeligheder og søger Udflugter i at levere de Ryttere, som Danmark i Følge den Roskildske Fred skulde stille til Sverriges Disposition; han ønsker at høre Ulfeldts Mening om hvad det har at betyde, at man i Danmark ikke stiller sig ved en betydelig fremmed Milits, der koster meget at underholde, og hvad Aarsagen kan være til denne Seenhed og Udsættelse i at opfylde Forpligtelser,

3) „At hemta aff Eder grundligere information om Staten i disse oss cederade prouinciers beschaffande och Constitution". Utrykt Bilag.

som Fredstractaten klart og tydeligt medfører; især da det reent ud er erklæret af de svenske Commissarer i Danmark, at saalænge man ikke havde bragt ethvert af Fredens Vilkaar i Rigtighed, kunde den svenske Armee ikke rykke ud af Landet.[4]) — Man seer desuden, at Kong Carls virkelige eller foregivne Mistanke til Frederik den Tredies Oprigtighed i at ville efterkomme de roskildske Fredsvilkaar, allerede en heel Maaned tidligere havde viist og yttret sig. Han befalede den 23de April fra Gothenborg Gouverneuren i Skaane, Grev Otto Stenbock, hemmeligt at paaminde alle Commandanter i dette Lands faste Stæder og Slotte, under de endnu tvivlsomme Fredsudsigter,[5]) at ville have al muelig Agtsomhed paa at vogte de dem betroede Poster for ethvert mueligt Overfald (Entreprise) og at have et vaagent Øie med den i Sundet ankomne danske Milits.

Ulfeldt fandt imidlertid ikke for godt, at følge Carl Gustavs naadige Opfordringer og Indbydelse til at begive sig personlig til Pommern. Saavidt man kan see og skiønne af adskillige Yttringer i Procesacterne, har han (uden selv at begive sig til Kongen) undskyldt sig, eller ladet sig undskylde, paa Grund af vedvarende Svaghed og Upasselighed. Ligesom det vel kan formodes, at Kongen hellere havde seet, at kunne for en Tid faae Ulfeldt bort fra Skaane, hvor han ikke vilde betroe ham umiddelbar Deel i de nylig erhvervede Provindsers Bestyrelse eller dennes Indretning: saaledes er det vel ikke ganske

4) „Effter wåre Commissarier nog reendt vth haffuer sagdt, att förin de saker bliffue richtige, som förmedelst fredens rätta innehåll schulla värkställas, wor armee icke kan affmarchera." (Carl Gustavs Br. til Ulfeldt, 26. Mai 1658).

5) „Jetzo, da aus vielen motiven Uns das Dänische Comportement verdächtig vorkommt, und wir in unterschiedlichen Stücken das Instrumentum pacis durch einen Neben-Receß noch befestigen lassen müssen." (En tydsk Skrivelse fra C. Gustav til O. Stenbock. Gothenb. 23. Apr. 1858.)

usandsynligt, at netop denne Mistillid, og skuffet Forventning om den ufortøvede Overdragelse til ham af en høi Embedspost i Sverrige, foruden den ham tillagte svenske Grevestværdighed, (f. Ex. som Statholder eller General-Gouverneur i Skaane) har været medvirkende Aarsager til Ulfeldts snart røbede fortrædelige Stemning, Misnøie med sin Stilling, ja endog Modstand og Hinder, som han lagde i Veien for Carl Gustavs Befalinger. Der var iblandt andet et Punkt i disse, som Ulfeldt enten virkelig var misfornøiet med, eller som han tog til beqvemt Paaskud for sin Opposition. Kongen vilde have Toldafgifterne i Skaane, og de øvrige afstaaede Provindser, satte paa en anden Fod, end under den danske Regiering. Den Toldfrihed, som Adelen i de afstaaede Provindser hidtil havde nydt for deres Person og Huus, ligesom i det øvrige Danmark, vilde Carl Gustav ved sit Magtbud afskaffe[6]. Udførselstolden paa Alt hvad der udskibedes af

---

6) Et Exempel paa, hvorledes Ulfeldt heri modsatte sig sin nye Herres Anordninger, berettes i en af R. Raad Chr. Bondes Skrivelser til Kongen, dat. Malmø 28. Jun. 1658 (blandt Bilag til Proces-acterne i Malmø.) Grev Ulf. havde „uden Tvivl for at forsøge, om man skulde fordriste sig til at tage Told af ham", ladet komme nogle Alen Taft fra Kiøbenhavn, i en forseglet Pakke. Da denne blev oplagt paa Pakhuset (Toldboden) ved Malmø, og man forlangte, efter Toldanordningen, at Ulfeldt vilde opgive, hvormange Alen Taft der fandtes i Pakken, foregav han, at han ikke vidste det, og sagde, man kunde skære Pakken op, og selv maale det. Dette vovede Toldbetienterne ikke paa egen Haand, men raadførte sig med Rigsraad Bonde, og denne med Gen. Gouverneuren (Grev Stenbeck). Man fandt det raadeligt ikke at bryde Pakken, men beregne Toldafgiften efter det Alenmaal, man omtrent kunde skiønne, at den indeholdt. Da Tolderen herefter sendte Grev Ulfeldt en Toldseddel paa Afgiften, forlangte han Quittering paa Seddelen; men da, efter hans Begiering, Tøiet tilligemed den quitterede Toldseddel sendtes ham hiem i Huset, og han saae, „at ingen Echappade derudi var, tog han Godset til sig, og gav Seddelen ubetalt tilbage, skiøndt Beløbet kun var 1 Rdlr. og nogle Skilling; sigende: at endnu havde han ikke bevilget at give nogen Told." — I andre Breve til Kongen

disse Landskaber skulde desuden forhøies efter den i Sverrige gieldende Tarif;[7]) men „den danske Heste- og Qvægtold" maatte ingenlunde eftergives eller modereres; der skulde, som hidtil, betales af hver Hest, stor eller liden, 4 Rdlr. og af hver Oxe, halvanden Rdlr. og otte Skilling, hvad enten Udførselen skeete til Danmark, eller andensteds hen; og „Havnetolden" til Kiøbenhavn og andre danske Stæder „skal regnes efter Læstetal", ligesom til andre udenlandske Stæder m. m.

Det var uundgaaeligt, at disse nye Paalæg og Toldforhøielser maatte støde an mod den skaanske Adels Privilegier, saaledes som de vare under den danske Regiering; og at ogsaa Ulfeldt, som nylig udnævnt Greve og Besidder af et ham skienket Grevskab i Bleking, kunde finde nogen Anledning til ikke at være fornøiet med sin nye Herres Skatteudskrivning i de erobrede Provindser, særdeles i Skaane, hvor den talrige Adel ikke længere havde det danske Rigsraad til sit Forsvar. Den var overhovedet kun lidet tilfreds med Herrestiftet; endeel skaanske Adelsmænd benyttede Leiligheden, da Frederik den Tredie ved skaanske Godser maatte kiøbe Bornholms Afstaaelse, til at sælge deres Eiendomme og flytte over til Siælland. Regieringen i Sverrige efter Carl Gustavs Død fandt det snart raadeligt, at bringe Adelen paa sin Side;

fra Grev Stenbock beretter ogsaa denne om Ulfeldts Modvillie og Gienstridighed i Henseende til Tolden, der skulde paalægges Adelen i Skaane. Han (Ulfeldt) siger, „at de aldrig i Evighed bringes til at underkaste sig saadanne Vilkaar; men heller vove det yderste." — „De have hidtil været et frit Folk; men nu vil man have dem til Slaver og Bønder." — „For sin Person agter han aldrig at blive nogen Tolder undergiven; men vil hellere boe under Tyrken." o. s. v. (17. 28. Jun. 1658.)

7) Kongen vil, at Udførselsartikler ikke mere skulle svare „den vanlige province-tullen, som ganska ringe och af föga värda hafver varit; utan efter det quantum taxeras, som uti vår svenska tull-taxa af a. 1554 forordnat är;" og ligeledes med den Forhøielse, der senere er lagt paa Jern og Kobber, som udføres. (Kongens Skrivelse fra Göteborg. 6. Mai 1658.)

og den „skaanske Reces“ af 1666 satte den omtrent paa samme Fod, hvorpaa den havde staaet under de danske Konger, før 1658.*) Men, hvilken dybere Kilde til den aabenbart yttrede Misnøie og det pludseligt forandrede Sindelag imod Carl Carl Gustav, skiulte sig i Ulfeldts ikke let udgrundelige Siæl? — Var det allene krænket Stolthed og skuffet Ærgierrighed? eller begyndte allerede disse Lidenskaber, hvilke han aldrig havde viist noget Herredømme til at at holde i Tømme, at fremkalde Tvivl og Uvished hos ham, om han fremdeles skulde holde fast ved den svenske Erobrer, der ikke tøvede længe med at røbe sine ærgierrige Planer mod Danmark, eller om han skulde forsøge paa en Udsoning med det Fædreland, mod hvilket han var bleven Forræder? — Det Dunkle, Usikkre, Hemmelighedsfulde, heelt eller halvt Skiulte, hvoraf der er saa meget i Ulfeldts Levnet, Charakteer og Handlemaade, fremtræder ogsaa her. Mangel paa Samtidiges Efterretninger og privat Brevverling er allevegne følelig, hvor man vil forsøge paa at løfte det Slør, hvorunder saa mange Optrin og Stillinger i denne Statsmands offentlige Liv dølge sig; men netop i dette Tilfælde have vi dog historiske Vidnesbyrd om den hensynsløse og overmodige Uforsigtighed, hvormed Ulfeldt undertiden, henreven af Stolthed, Ærgierrighed og andre Lidenskaber, røbede og blotstillede sig paa en Maade, der snarere syntes at tilhøre en halv vanvittig Ubesindighed, end den rænkefulde og æresyge Magnats Snildhed og Klogskab.

Der hører kun en nogenlunde opmærksom Betragtning af de forskiellige Hovedpunkter og Overgange i Ulfeldts Levnet, for at komme til den Overbeviisning: at der paa flere Steder i samme viser sig ikke allene en gaadefuld Dunkelhed, men uopløselige eller neppe tilstrækkeligt forklarlige Modsigelser, som, af Mangel paa afgiørende og fuldstændigt bevisende Kilder,

*) Jfr. Sjoborg Saml. t. Skånes Hist. II. 160—176. Stykke l. c. S. 6. 7.

efterlade Uvished og Usikkerhed i det historiske Billede af hans Charakteer og Motiverne for hans Handlemaade. Et saadant Tilfælde er ogsaa hiin pludselige Forandring og Overgang i hans Sindelag mod Carl Gustav efter den Roskildske Fred, eller efter April Maaned 1658. Den samme Mand, der 1657, med Opoffring af Alt, hvad der endnu kunde binde ham til hans Fædreland, havde hengivet sig til at tiene dets farligste Fiende — den samme Mand, der personlig havde ledsaget, og med Raad og Daad hiulpet den svenske Konge paa hans Erobringstog, og ikke havde vægret sig ved, selv at deeltage i de Fredsunderhandlinger, der endtes saa ydmygende for Frederik den Tredie — den samme, der endnu 1658 for en eller anden svensk Herre roste sig af, at havde Carl Gustav fulgt hans Raad, da havde det været ude med det danske Rige: den samme Grev Ulfeldt viste sig fra ovennævnte Tidspunkt ikke allene ligegyldig og uvillig, men fiendtlig sindet imod Kong Carl, der i Fredstractaten havde skaffet ham den fuldstændigste Skadeserstatning; der vilde belønne ham med en Gave af anseelige Jordegodser; og endnu giorde sig Umage for, at beholde ham i sin Tieneste. — Hvor er den første Kilde at søge til en saa pludselig Omvæltning i Ulfeldts Sind? — Dette Spørgsmaal opstiger og fornyer sig ved saamange Leiligheder, under de Begivenheder i hans Levnet fra Aarene 1658 til Jul. Maaned 1660, som vi hernæst, saavidt muelig, ville oplyse og berette, at enhver Læser maa føle en naturlig Attraa til at finde det besvaret. Men omsider maae vi dog nøies med Gisninger og Formodninger af forskiellig Art, der alle mangle den klare, factiske Beviisgrund; og blandt hvilke Biographen tilsidst maa overlade Valget til Læserens egen Dømmekraft. Der er saameget mindre Grund til forud at fremstille saadanne Hypotheser, som vi dog sielden eller aldrig kunne understøtte ved nogensomhelst authentisk Grund, eller noget

skriftligt Beviis. For Historien bliver der egentlig intet andet tilovers, end at lade Kiendsgierninger tale — saavidt disse kunne bringes for Dagen.

Det blev naturligviis ikke længe skiult for Carl Gustav, at Ulfeldt, der fremdeles blev tilbage i Skaane, i Stedet for at fremme Kongens Villie og Befalinger i de erobrede Lande, snarere giorde hvad han kunde for at hindre deres Udførelse, ved at slutte sig til den endnu i Skaane tilbageblevne Deel af den danske Adel, eller til saadanne blandt disse, der yttrede Uvillie mod Kongens nye Paabud eller Toldforhøielse. Carl Gustav havde (i Jun. Maaned?) fra Göteborg begivet sig til Hertugdømmet Slesvig og til sin Svigerfader Hertug Frederik paa Gottorp; imedens den største Deel af hans Armee endnu holdt Hertugdømmerne besatte, under Paaskud af at det gik i Langdrag med en Deel af Fredsvilkaarenes Opfyldelse fra dansk Side. Ulfeldt blev imidlertid tilbage i Malmø, hindret af vedvarende, virkelig eller foregiven, Svaghed fra at reise til Kongen i Göteborg, hvilket siden lagdes ham meget til Last; imedens han (som han selv melder) i henved tre Maaneder forgieves ventede paa Opfyldelsen af Kongens Løfter om en til hans Stand og Stilling svarende Post. Carl Gustav havde derimod, som man seer, allerede betydeligt forandret sit Sindelag imod Ulfeldt, hvilket denne vil tilskrive sine Avindsmænds Indflydelse; hvorimod Kongen flere Gange alvorligt besværer sig over den utilbørlige Maade, hvorpaa Greven ikke allene vilde bestride hans Ret til at forhøie Toldafgiften i de afstaaede danske Provindser, uagtet disse vare komne i et andet Forhold, end under den danske Krone, og maatte være den i Sverrige gieldende Statsret underkastede; men endog hindre Kongens udstedte Befalinger, „ja næsten giøre deres Udførelse umuelig." Kongen gientager derfor, efterat han var kommen til Slesvig, og hans Tanker

om Muligheden af en ny Krig med Danmark begyndte at træde tydeligere frem, i alvorlige og skarpe Udtryk disse Befalinger til Generalgouverneuren, og vil ikke vide af noget Hensyn til Ulfeldts Modforestillinger, „som kun gaae ud paa at bevare Adelens formeente Privilegier og Ret til Toldfrihed.“ Kongen, der betragter Tolden som „et over hele Sverrige brugeligt Regale“, vil „ikke taale Ulfeldts nærgaaende Discurser om denne Sag“, og paalægger Grev Stenbock nøie at følge den Resolution han har givet om Toldens Forhøielse: „Helst eftersom ingen raison medgiver, at de, som mere ved „en lykkelig Effect af vore Vaaben, end med Accord, ere komne „under vor Vælde, skulde tilstaaes større Friheder, end vore Svenske „Undersaatter nyde, eller dem (selv) i Tractaten er tilstaaet.“ Stenbock skulde, „dog med Mancer“, remonstrere Grev Ulfeldt, „at han ikke saa høit indblandede sig i den Sag; eftersom Kongen ikke tænker at bygge sin Sikkerhed paa de skaanske Adelsmænds Affection, hvis Beskaffenhed man nok har erfaret, „då de skulle göra sit homagium“. (En heel Deel skaanske Adelige havde negtet at aflægge Hyldingseden til Carl Gustav, solgte deres Godser, og droge efterhaanden over til Danmark). Gouverneuren skulde ikke „lægge sig i nogen Conferents med dem om en Sag, hvori det ikke kan tillades dem at have nogen Mening (här utinnan något att arbitrera;) og det Møde af Adelen, som Gouverneuren agtede at sammenkalde, anseer Kongen for overflødigt; da han „ikke vil tractere med dem, som ikke ere hans Undersaatter, og som ikke have villet blive bosiddende i Landet eller sværge Kongen Troskab.“ Han vil ikke engang, at Nogen af dem, „der saaledes have tergiverseret“, herefter skal antages til Ed, om de endog nu tilbød at aflægge den, eller at man skal tilstede dem noget Fællesskab med Kongens Undersaatter. — Heller ikke vilde Kongen høre noget om Ulfeldts eller Andres Protestationer mod Udskrivningen

af Soldater (Knegtulskrifsning) enten paa de af forrige danske Konger til Adelen pantsatte Godser i Skaane, eller paa de, som ere afstaaede ved Mageskifte, eller som nu ved den svenske Konges Donation ere komne i Adeliges Besiddelse.

Det sidste gjaldt saaledes ogsaa om Ulfeldts Grevskab i Bleking. Carl Gustav gav udtrykkelig Befaling, at her ved Udskrivningen skulde forfares ligesom andensteds, „efter Lægdetal, ikke efter Rostienesten til Hest; da Grevskabet var skienket ham ikke anderledes, end efter svenske Privilegier." Ulfeldt fandt sig ogsaa herved krænket, og førte siden Klage over, at endskiøndt Kongen vel havde givet ham Godset, vilde Kongens Landshøvdinger, Kæmmerer, Secretairer, Commandanter, og andre Betiente, ikke indrømme ham den fulde Eiendomsretog Herlighed; men de „raadede mere for Grevskabet, end han selv", paalagde Bønderne efter Godtbefindende alle Slags Byrder, forbød dem at giøre noget for deres Herskab, og behandlede Fogeden paa Godset mere som om han var deres Tiener, end som den, der tiente Greven. Man havde taget en stor Deel Gods fra Grevskabet; betaget ham Hals og Haand, eller „Justitiens Administration" over hans „Undersaaner"; og den svenske General-Auditeur havde, „efter egen Villie, uden nogen foregaaende Proces, ladet steile og rette" nogle af disse Bønder; hvilket Alt var skeet, endnu inden den sidste Krig begyndtes. Heller ikke var Grevskabet (og det endog i Mai 1659) endnu blevet ham fuldkommen overleveret, eller Bønderne befalede at være ham hørige og lydige. Saaledes havde han ikke andet end Navn eller Titel af Grevskabet, medens Andre, der misundte ham denne Kongens Benaadning, giorde den frugtesløs for ham[8]. Men uagtet det „hver Dag blev ham forekastet, hvor store Velgierninger

[8]) Corfitz Ulfeldts originale Forsvarsskrift. (Utrykt Bilag.)

(beneficia) han havde modtaget af den svenske Konges Liberalitet": meente Ulfeldt dog, uden at tale om hvad han ellers havde opoffret, at han ei engang havde faaet Vederlag for sit Gods Hirsholm i Siælland, som Carl Gustav 1658 i Marts Maaned paa Frederiksborg Slot skienkede Dronning Sophia Amalia, og hvilket han eiede som et frit Gods, „herligt ved Jagt, Fiskeri, Oldenskov og tilliggende Vornede." (Underdaner). Havde Valget staaet til ham, vilde han ikke have byttet Hirsholm bort for alt det Gods, som Kongen af Sverrige havde forundt ham i Skaane og Bleking.

Hvad Ulfeldt saaledes Aaret derefter, da Carl-Gustav lod ham arrestere og tiltale som Høiforræder, forebragte til sit Forsvar imod Beskyldningen for Utaknemmelighed mod denne Konge, har han uden Tvivl endnu mindre afholdt sig fra at yttre i Sommeren 1658, da han gav sin Misfornøielse med Kongen og hans Regiering frit Løb. Det har vel heller ikke feilet, at et og andet om Ulfeldts uforsigtige Tale og Yttringer allerede paa den Tid er kommet for Carl Gustavs Øren, da man seer, at Kongens Udtryk i sildigere Breve under Opholdet i Slesvig blive mere og mere skarpe og alvorlige, og han ikke allene giver sin Misfornøielse med Ulfeldts Opposition tilkiende; men allerede, som det viser sig, havde begyndt at fatte Mistanke til dennes ærlige Sindelag. Kongen, der havde erfaret af Breve fra Stenbock, „hvad for urimelige og eftertænkelige Discourser Grev Ulfelt fører, særdeles om Toldvæsenets Indretning", befaler (8. Jul. 1658) en af sine høiere Embedsmænd i Skaane (sandsynligviis Præsidenten Christen Bonde) at han selv, tilligemed Grev Stenbock, skulde fortsætte Commissionen angaaende Told og Accise i Skaane; men ikke videre bruge Greven i disse Sager, „hvori han viser sig saa vidrig og malcontent"; saameget mere, som han selv havde sagt sig fra Commissionen. Denne

har allene at rette sig efter Kongens Willie og Instruction, „hvorimod hverken Ulfeldt eller nogen anden dansk Adelsmand har et Ord at sige." Hvad der gielder over hele Sverrige, maa ogsaa gielde i Skaane; saa meget mere „som Kongen ikke engang giør nogen Undtagelse for sig selv; men fortolder de Varer, der indføres til hans Brug, ligesom enhver Anden i Riget." De danske Adelsmænd i Skaane kunne heri ikke vente sig mindste Fortrin for de svenske; „eftersom de forhvervede Provindser ikke ere en Stat à part, søndret fra Sverrige; men tilligemed andre Rigets Ledemod til evig Tid incorporerede, og derfor ere pligtige at underkaste sig den samme Høihed, som Kongen har over hele Riget, „såfremt de icke villie formera Statum in statu, och dermet en hop confusion åstadkomme." Vil Ulfeldt ikke finde sig heri, „men heller leve under Tyrken"[9], eller i noget andet Land, end i Sverrige, hvor ingen Ulighed finder Sted i Henseende til Kongens Regale, da maa dette blive hans Sag; „og kunde det være lige saa godt, at man var af med ham, som at han var tilstede; helst naar han paa saadan Maade comporterer sig." Carl Gustav paalægger derfor Præsidenten, at han tilligemed Generalgouverneuren i Skaane, „skal have et vaagent Øie med Ulfeldts Handlinger; især da man seer at han ligesom forbinder sig med Adelen i Skaane (med adeln sig likasom sammansätter), og ikke allene selv vil opponere; men ogsaa styrke Adelen i dens Gienstridighed"; i det han beraaber sig paa, at han endnu ikke har bevilget nogen Told, som om Kongen skulde behøve hans Samtykke hertil. Han handler deri saameget mere mod sin Pligt, som Toldens Regulering i

[9]) Dette sigter til den Kongen af Gen. Gouverneuren Chr. Stenbock meddeelte Ytring, der var undsluppen Uldfeldt i en Samtale med ham. (Ovenfor Anm. 6 S. 10.)

de afstaaede Lande, tilligemed al anden kongelig Rettighed, ved den roskildske Fred, som han selv havde været med at slutte, var afstaaet til Sverrige; og som Ulfeldt selv, da Carl Gustav, før sin Afreise fra Malmø, talte med ham, havde bifaldet Kongens Hensigt angaaende Toldens Indretning i Skaane, i Overeensstemmelse med de svenske Anordninger [10]).

Det var ikke denne Sag allene, hvori Ulfeldt viste sig saa lidet følelig imod den svenske Konge, hvem han for faa Maaneder siden havde været behielpelig til, paa det høieste at skade og ydmyge Danmark. Da det kom for Dagen, at Carl Gustav paa Ny havde fattet fiendtlige Hensigter mod dette Rige, og Alt tydede paa, at han havde i Sinde at bryde Freden: skiftede Ulfeldt ikke allene, som det lod, reent ud sit Parti; men røbede det endog for høie svenske Officerer og Embedsmænd, der vare sendte i Ærinde til ham, med en aabenmundet Ubetænksomhed, som i høi Grad maatte forbause Enhver, der kiendte hans Forhold, baade til hans Fædreland, og til den svenske Konge, hvis Sag Ulfeldt, som Landsforræder, havde giort til sin. Carl Gustav var mod Slutningen af Julii Maaned afgaaet fra Gottorp til Wismar, og havde nu fuldkommen taget sin Beslutning, at giøre Ende paa det danske

---

10) Kong C. Gustavs Skrivelse, dat. Gottorp, d. 8 Jul. 1658. (I Malmø Stadsarchiv.) Der forekommer tillige i dette Brev følgende Yttringer af Kongen, som give et Bidrag til Historien af de Tostrupske eller Roskildske Fredsunderhandlinger: „Det er ingenlunde saa med Tolden, som Grev Ulfeldt foregiver, en Sag, der strider imod pacta og det sidste Fredsforbrag; men som aldeles dermed kommer overeens, ja er endog deri udtrykkelig exprimeret; i det Os alle Høiheder, tilligemed Toldens Disposition er cederet og aftraadt. „Ock kan fuller vara, att Greffve Uhlfelt vid Tractaten „icke var drucken, när om tullen talles"; (formodentlig har dette Hensyn til et Udtryk af Ulfeldt i Malmø, som er bleven rapporteret for Carl Gustav) „Men Oss berättas likväll honom hafva varit

Rige[11]). Henimod den Tid (d. 20. Jul.) gav han, ved sin Feltmarskal Grev C. G. Wrangel, Befaling til den bekiendte Ingenieur, Generalqvarteermester Grev Erik Dahlberg, at begive sig til Malmø, for at undersøge denne Fæstnings Tilstand, og indgive sit Forslag om dens Forstærkning. Wrangel og hans Grevinde overdroge Dalberg, ved Ankomsten til Stedet at besøge Rigshofmesteren og overbringe ham deres Hilsen; men Dalberg blev allerede ikke lidt forundret over at høre paa

„siuk, ock icke förmått vara tillstädes, den gången då Bielken „med Coyet och Secreteraren Ehrenstein afhöflade det grofvaste i Tractaten, och adjusterade puncterne hemma hos Rikshofmästaren Gersdorff (som och låg på Sängen) och Hr. Skeel, „hvarest och tillstädes vore Secreterarne Lente, Müller och „Larkie (Lerche?) (som höll på danska sidan, emot Secreteraren „Hoghusen, protocollet) och är intet tvifvel, det sådant och uti „protocollet finnes infördt, hvarom Barkmann i Köpenhampn vid „återresandet kan sig vidare informera." De Danske havde vel staaet paa, at „Tolden maatte blive i Landet (Skaane) som den tilforn havde været van og brugelig"; men der blev dem da fra svensk Side remonstreret, at dette ikke kunde gaae an; „efterdi Tilstanden nu blev en ganske anden, og Skaane, som før havde været en Provinds af Danmark, nu blev Sverige incorporeret, og det derfor ikke kunde der indrettes anderledes med Tolden paa disse Grændser, end paa andre Vort Riges Grændser." o. s. v.

11) Han meldte fra Wismar, d. 28. Jul. 1658 Generalgouverneuren i Skaane Gr. Stenbock, at han nu omsider — formedelst de Danskes „Ondsko och malice", som de upaatvivlelig vilde lade udbrøde („med hvilken de wisserligen utbrytandes worde") naar Kongen havde ladt sine Tropper rykke ud af Landet — „hafwa måst fatta ett ändelikt consilium, att med makt bringa dem till skäl, som wi och allredo äre dermed i wercket begrepne". Han befaler, at de „to Skibe fra Kiøbenhavn skulle besættes med Folk og Kanoner, for paa første Vink at kunne løbe ud, at krydse mellem Falsterbo og Stevns, og tage dette Farvand nøie i Agt, „att Konungen i Danmark icke må echappera oss." Alle Skibe, som komme fra Sundet, skulle visiteres, anholdes i nogle Dage, eller nødes til at løbe tilbage til Landet. Der maatte sørges for mindre Fartøier, som kunde anholde Baade, der maatte komme fra Danmark, „att icke Konungen på dem bortkomma måtte". (Brevet i Malmø Stadsarchiv).

sin Reise giennem Fyen og Siælland, særdeles dog i Kiøbenhavn, det almindelige Rygte, endog paa offentlige Vertshuse: at man med det første formodede at see Ulfeldt tilbage i Danmark, og ansat som Premierminister, og at man ventede sig intet mindre end, ifølge hans Løfter, at vinde de tabte Provindser tilbage. Var endog dette kun Rygter og Folkesnak, saa havde det dog den Virkning, at Dahlberg ikke engang vilde, paa eget Ansvar, gaae til Ulfeldt, men først indhentede Gen. Gouverneuren, Grev Stenbocks Betænkning og Samtykke. Den Samtale, som Dahlberg derefter den 25de Jul. 1658 havde med Ulfeldt, kunde ikke andet end overbevise ham og Enhver, som erfarede den, om det fiendtlige Sindelag imod den svenske Konge, som hos Ulfeldt havde afløst den forrige Hengivenhed og ubegrændsede Villighed til, med ethvert Middel, at understøtte Carl Gustavs Planer imod den danske Stat.

Dahlberg maatte strax, efter de første Hilsener og Complimenter, forbauses over den reent hensynsløse Maade, hvorpaa Ulfeldt brød ud, og de Udtryk, hvori han omtalte Kongens formodede Hensigt, at bryde den med Danmark indgaaede Fred; hvorved „han vilde giøre ham (Ulfeldt) og Andre til Løgnere." Den svenske Generalqvarteermester vidste ikke — da Ulfeldt, i Stedet for at nævne Carl Gustav, som han ellers pleiede, „Hans Majestæt Kongen", eller „Vor Konge", nu bestandigt kaldte ham „Eders Konge", og talte om „Eders Armee" — om han talte med en svensk Minister, eller snarere med en af Sverriges Fiender. Men Dalberg maatte endog høre paa, hvorledes Grev Ulfeldt i haarde Udtryk bebreidede de Svenske deres Opførsel i Fyen, hvor de, selv efter Fredens Slutning „handlede, som man endnu var midt i Krigen, og som om de havde Tyrker og Hedninger for sig"; og dette kunde han, som han sagde, vide med saa meget større Sikkerhed, „da der Dag for Dag indfandt sig fyenske Adels-

mænd hos ham, med Klager over de Svenskes uchristelige Procedurer". Det hialp ikke, at Dalberg tog til Gienmæle med den Undskyldning, at om enkelte Soldater i den svenske Hær begik noget uforsvarligt, vilde saadanne Uordener strax blive afstraffede, saasnart man klagede derover for Armeens Befalingsmænd; og allermindst vilde Kong Carl billige noget sligt. Ulfeldt besvarede dette, ikke allene med fornærmelige Udtryk imod Kongen, men med „haanlig Latter og ganske underligt spottende Miner"[12]). Han havde nu saa længe, sagde han, fulgt den svenske Armee, og været Vidne til eller hørt om „saamange Exorbitantier af Kirkeran, Plyndring og andre gruelige Forbrydelser, som han een efter den anden opregnede"; men aldrig havde han seet, at Kongen lod afstraffe en eneste. Dalberg indvendte herimod, at han ogsaa havde været en god Tid ved den svenske Hær; men naar noget sligt var forefaldet, og Gierningsmanden var paagreben, havde han aldrig seet ham blive ustraffet; „hvorpaa han kunde anføre Exempler nok fra Polen." Men Ulfeldt vedblev at bekræfte hvad han havde paastaaet, og lagde endnu til: „Ved den svenske Hær finder ingen Krigsdisciplin Sted; enhver giør hvad han vil, og leer endnu oven i Kiøbet dertil." Endelig da han tilsidst spurgte: hvor Kongen nu vilde hen med sin Armee, og hvor stærk den var? og Dalberg hertil svarede: „at Marschen uden al Tvivl gik tilbage til Preussen og Polen, og at Kong Carl, som Rygtet gik, havde 80 Esquadroner Rytteri; men Fodfolkets Styrke var ham ubekiendt"; slog Ulfeldt atter en spodsk Latter op[13]), og meente: „at derom vidste man nok bedre Besked; og Kongen vilde have ondt ved

[12]) „Nach dehme ehr hämisch lächelte, und eine über alle Maßen wunderliche mine an sich genommen."

[13]) „Lachte er dan abermals hönisch, riebe mit der Hand den Bart, und (die) Nase, zog die Schultern, und gab zu verstehen" o. s. v.

at bringe alle Tropperne med sig til Polen, især de som engang havde været der." — Dalberg, som ved en Samtale af den Art maatte bringes i en ubehagelig Stilling, anbefalede sig hos Rigshofmesteren saasnart han kunde; men forsømte ikke, endnu samme Dag at meddele Grev Steenbock de uventede Erfaringer, han havde giort om Ulfeldts Sindelag[14]).

Det var ikke det eneste Exempel paa den uforklarlige Ubesindighed, hvormed han røbede sin forandrede Tænkemaade, og det endog noget senere, efterat Carl Gustav paa ny havde angrebet Danmark, og med sin Hovedstyrke havde taget Siælland i Besiddelse og indesluttet Kiøbenhavn. Det var imod Slutningen af August 1658, „omtrent fiorten Dage førend Kronborg gik over til de Svenske", (den 6. Sept) da en Officeer eller Embedsmand, Peter Chambers, som skulde reise fra Helsingør til Malmø, ligeledes af den svenske Feltmarskal Wrangel blev anmodet om at aflægge et Besøg hos Grev Ulfeldt og bringe ham Generalens Hilsen[15]). Chambers forefandt hos Ulfeldt endeel danske Adelsmænd; men blev efter disses Bortgang meget høfligt modtaget af Greven og buden til Bords, hvorfor han undskyldte sig, efterdi hans Vogn var forspændt, og han samme Aften vilde være tilbage i Helsingborg. I den Samtale, som nu paafulgte, kom Ulfeldt strax med det Spørgsmaal: hvad Kong Carl dog tænkte paa, og om han havde i Sinde at bemægtige sig hele Danmark og fordrive Kongen, siden han atter var rykket ind med sin hele Hær, og nu beleirede baade Kiøbenhavn og Kronborg? —

---

14) Dalbergs Beretning om sin Samtale med Ulfeldt. (Utrykt Bilag).

15) Det er vel ikke usandsynligt, at Wrangel har hørt noget til de i Danmark omløbende Rygter Ulfeldt vedkommende. Han har maaskee derfor sendt baade Dalberg og Chambers med Hilsen til Greven, for at give dem Leilighed til at erfare noget om hans Mening og Yttringer.

Chambers besvarede dette ganske i sin Herres Aand og Sindelag, og udviklede for Ulfeldt alle de formeentligen yderst retfærdige Aarsager, Carl Gustav havde til nu endelig at giøre det af med Danmark, efterdi man her ikke tænkte paa andet, end hvorledes man bedst kunde forhale eller undgaae Fredsvilkaarenes Opfyldelse, forstærke sin Krigsmagt, og vente paa den første beqvemme Leilighed — i Fald den svenske Konge, som hans Forsæt var, havde igien vendt sig mod Polen — til „at kaste Freden over Ende", (som „Rigshofmesteren Peder Reetz, og flere af de Fornemste i Riget aabenbart havde sagt") og i Forening med Holland, Brandenborg, Fyrsten i Curland, Moskoviterne og flere, angribe Sverrige, eller „giøre en stor Diversion". — Ulfeldt gav herpaa til Svar, at hvad den første Gang angik, da Carl Gustav maatte forlade Polen, da tilstod han, „at Hans Majestæt blev twungen dertil, og ikke kunde giøre andet"; men efterat Freden til Roskilde var sluttet, havde han ikke mindste Grund til at frygte for Danmark, som nu ikke kunde røre sig. Chambers meente, at om de Danske ikke havde Evnen til at skade Sverrige, saa havde de dog Villien dertil; og dette kunde aldrig give nogen sikker Fred. Dette vilde Ulfeldt ikke lade gielde for nogen billig Krigsgrund. Chambers berettede derpaa, hvorledes han selv havde været tilstede, da Carl Gustav gav de danske Sendebud, der kom fra Kiøbenhavn for at mægle Fred, Audients i Ringsted Kloster; og Kongen havde der „bevidnet for Gud, at han efter den Roskildske Fred ikke havde andet end de bedste og de fredeligste Hensigter"; men det var de Danske selv, der igien havde begyndt at vise dem fiendtlige; og Mogens Høg (en af de danske Gesandter) „maatte vist nok erindre sig de Ord, han selv havde ladet falde: at den Fred neppe vilde staae i 10 Aar." Ulfeldt kunde da heller ikke holde sin sædvanlige Spodsthed og den stolte

Ringeagt, hvormed han saa gierne vilde oversee Andre af den danske Adel, tilbage. Ja, meente han, det var en let Sag for Carl Gustav at spænde Buen saa høit, da han havde en heel stor Armee i Ryggen, imod en Konge, der hverken havde Penge, Folk eller Skibe; og dernæst „var det ogsaa de rette Mænd, Kongen af Danmark sendte i et saadant Ærende til Carl Gustav; slige Folk, som Hr. Mogens Høegh og Christen Scheel, kunde Hans svenske Majestæt tælle tyve ind i og ud af en Sæk." — Paa denne Maade vedblev Ulfeldt endnu en Tid lang, i Samtalen med P. Chambers, at give sin Harme imod Carl Gustavs Planer Luft, eller rettere vel sin Fortrydelse over, at denne Konge ikke havde villet tage ham med paa Raad. Var dette skeet, da vilde det have staaet ganske anderledes til i Skaane, end nu, da man ødelagde Landet ved Paalæg af høi Skat og Told („hver Bonde skulde give tolv Rdlr."); hvorfor ogsaa mange af Indbyggerne i Fortvivlelse løb deres Vei ud af Landet, for Ex. nogle af Ulfeldts egne Bønder paa Grevskabet i Bleking, der havde „kiøbt sig en Skude for 200 Rdlr., sat sig derpaa med Kone og Børn, og draget deres Kaas." o. s. v. Havde Ulfeldts Raad derimod været hørte, da „skulde det ikke have kostet Hs. Maj. et Skud for Kiøbenhavn; de skulde have kommet med Hatten i Haanden og taget imod ham; thi den Stad kunde ikke holde sig, men maatte gaae til Grunde, naar Danmark ikke havde Skaane." Han havde allerede overtalt Borgermester Nansen til at flytte over og boe i Malmø, hvilket vilde have draget mange af de fornemste Borgere efter sig; men nu da de hørte, at her var giort saadanne Paalæg i Skaane, havde de faaet andre Tanker. o. s. v. [16]).

16) Utrykt Bilag: Dahlberg's „Relation om den Discours som Grev Ulfeldt och jag hade uthi Malmø." (Opsat i Helsingør d. 6. Dec. 1659.) Foruden Dahlberg og Chambers, skal ogsaa H. G. Mörner have

Et saadant Overmod, og en saa dristig Tone i Ulfeldts Sprog til betydende svenske Officerer, kunde ikke andet end lægge for Dagen, at han reent havde opgivet sit personlige Forhold til Carl Gustav, eller ikke giorde Regning paa videre Naadesbeviisninger fra denne Konge. Det lod som hans krænkede Stolthed indgav ham den Tanke, at han ligesaa lidt kunde betragtes som Undersaat af den svenske Konge, som han, efter den roskildske Fred, kunde siges at staae under Kongen af Danmark, hvor han vel havde faaet sine Godser, paa Hirsholm nær, tilbage, men hverken havde Embede eller Værdighed. — Det mangler os paa Kilder til at kunne med fuld Bestemthed sige, hvad Carl Gustav har dømt om Ulfeldt, efter de Underretteelser om hans Sindelag og mod Kongen fiendske Udeladelser, som denne vist nok allerede 1658 ikke har savnet. At den svenske Konge alt i dette Aar, efter Krigens Fornyelse mod Danmark, har været unaadigt stemt mod Ulfeldt, kunne vi ikke allene slutte os til af Carl Gustavs ovenfor meddeelte Yttringer, som bestyrkes ved sildigere Udladelser i Kongens Befaling (23. Mai 1659) om at forsikkre sig Grevens Person og lade hans Forhold, og de mod ham opkomne Beskyldninger, undersøge ved en Commission. Men vi erfare deraf endvidere, at det lægges ham til Last, at han slet ikke, under al den Tid Kongen var ham saa nær, (nemlig under Carl Gustavs Ophold ved Hæren og i Leiren for Kiøbenhavn, eller naar han kom over til Helsingborg) har viist ham den skyldige „Hørsomhed" ved at giøre Kongen sin Opvartning. Dette synes at vise, at Ulfeldt har været sig bevidst, af hvad Art den Modtagelse maatte blive, han paa den Tid kunde vente sig hos Carl Gustav; og da han længere hen (i Mai 1659)

---

afgivet lignende Vidnesbyrd om Ulfeldts bittre og utilbørlige Yttringer om Carl Gustav. (*Fryxell* Berättelser ur Sv. Hist. XII. p. 169).

mærkede det alvorlige Uveir, der i Sverrige trak op over hans Hoved, nedstemte sin Tone, og „bad underdanigst om Audientz", for at kunne retfærdiggiøre sig, kom han for silde med sin Ydmyghed. Carl Gustav vilde hverken modtage ham, eller Grevinde Leonora, der selv reiste over til Helsingør for at søge personlig Adgang hos Kongen. Saalænge Ulfeldt dog ikke endnu var sigtet for nogen Deeltagelse i fiendtlige Anslag mod Carl Gustav, eller mod dennes Foretagender til at tilintetgiøre Danmark, lod man ham uden Hinder og Tiltale opholde sig i Skaane.

Saadanne Anslag havde man imidlertid fra dansk Side forberedet i Efteraaret 1658, og Opdagelsen af disse i Malmø selv, hvor Ulfeldt boede, bragte ikke allene flere anseete Borgere i denne Stad og andre skaanske Mænd i Ulykke; men indviklede ham selv paa en saadan Maade i den derved opstaaede Criminal-Undersøgelse, at Sagen, uagtet det besynderlige Konstgreb, han fandt paa for at trække sig for sin Person ud af Undersøgelsen, tog en meget uheldig Vending for ham, der omsider ogsaa blev den rette Grund og Anledning til hans snart paafølgende sidste Katastrophe og endelige Undergang. Efterat Kiøbenhavn 1658 var indsluttet til Lands af de Svenske, var man her i Efteraaret kommen paa den Tanke, at kunne ved Overraskelse bemægtige sig den kun svagt besatte Malmø Stad og Slottet, ved Hielp af en med nogle Indbyggere i Byen og i dens Omegn indledet Forbindelse. En forhenværende Borgermester i Frederiksodde (Fredericia) Hans Jørgensen, der nu havde en skaansk Herregaard (Allerup) i Forpagtning, og jævnlig reiste imellem dette Land og Siælland, som ganske var i de Svenskes Magt, skal have været den første, der bragte dette paa Bane, efterat han i dette Anliggende havde betroet sig til en Mand ved Navn Berthel eller

Bartholomæus Michelsen[17]), der boede ved den saakaldte „Liimhavn“, en halv Miil fra Byen, i Bunkeflod Sogn; et Sted, hvor der var Kalkbrud, og hvorfra man ved Baadefart havde jævnlig Samfærdsel med Siælland. Det lykkedes engang Hans Jørgensen at slippe ind i Kiøbenhavn, hvor han meddeelte Anslaget til Borgermesteren Christoffer Hansen, og ved denne til den danske Rigshofmester Joach. Gersdorf. Denne foredrog det for K. Frederik III., som lod udfærdige et aabent Brev fra Kongen til Commandanten i Malmø, Johan v. Essen, med Løfter om Naadesbevilsning og Belønning, saafremt han (der ikke var indfødt Svensk) vilde erklære sig for Danmark, og hielpe til Byens og Slottets Indtagelse. Dette Brev blev dog holdt tilbage af Bartholomæus, da en i Malmø i sit Huus arresteret skaansk Adelsmand Ove Thott[18]) stærkt fraraadede at henvende sig til v. Essen, der var mere svensk sindet, end man troede, med et sligt Forslag. Man indlod sig derimod med en tydsk Lieutenant Staatz eller Statius, der opholdt sig i Skaane, eller jævnligen kom derover fra Siælland, og overdrog ham at samle i dette Land og Bleking et Corps af saakaldte Snaphaner (frivillige Skarpskytter) hvis Major eller Befalingsmand han da skulde være,

---

17) Denne Bartholomæus, der overhovedet spiller Hovedrollen i den uheldige og ilde anlagte Malmøeske Conspiration, synes at have været en ikke ganske ringe Mand, i hvor haanligt han endog omtales af Grevinde Ulfeldt. Han har formodentlig eiet eller drevet et betydeligt Kalkbrug ved Liimhavnen; der forekommer i det mindste et Sted i Forhørerne, hvor Forpagteren paa Børringe omtaler 50 Sider Flesk, som Bartholomæus havde bestilt hos ham, efter Foregivende, „til sit Brugsfolk“.

18) Han var en Søn af Tage Thott til Eriksholm og dennes tredie Hustru Karen Gyldenstierne. Ove Thott eiede Skabersiø og Biersköholm i Skaane og var gift med Margrethe Rantzan, (der stod i fortroligt Forhold til Grevinde Ulfeldt). Jfr. C. P. Rothe Danske Mænds Eftermæle. I. S. 31. Danske Mag. 3. Række. I. S. 275.

og som bl. a. skulde bruges til at overfalde de svenske Besætninger i Lund og Ystad. Senere fik han dog den Besked, for det første at forholde sig rolig, indtil man kunde faae sendt væbnet Hielp over fra Kiøbenhavn, hvorved man haabede, saameget snarere at faae Malmø i sin Magt.

Imidlertid sendtes en dansk Capitain og „Kongens Adjutant", Mikkel Skow[19]), forklædt i Bondedragt, over til Malmø, hvor han af Bartholomæus blev indført hos en af dennes Venner, Tolderen Niels Peerson, som vel, da han hørte, hvorom det gialdt, yttrede Frygt for, at blande sig i Sagen, men lovede Taushed; hvorefter Skow, under sin Forklædning, fik Adgang hos den i sit Huus arresterede Ove Thott, og ved ham indhentede fornødne Underretninger om Fæstningens Tilstand, Besætningens Styrke, m. m.[20]). Fra Malmøe reiste Skow ud til en Bekiendt, Præsten i Bunkeflod („Mag. Hans"), hvor han opholdt sig et Par Dage, for at udforske Tingenes Stilling i Skaane. Følgen af de Beretninger, han afgav ved sin Tilbagekomst, var, at et aabent Brev af Kong Frederik III., dateret d. 2. Nov., blev udfærdiget til Øvrigheden i Malmø, navnlig til Borgemester Hans Henrichsen, „med twende andre hans Medbrødre", hvilke Kongen opfordrer til, „som retsindige, ærlige danske Patrioter", at gribe alle tienlige Midler til at bringe Staden og Slottet igien under Danmark, hvorimod Kongen giver dem Forsikkring om, at den Forstrækning af

---

19) Om denne, i Kiøbenhavns Beleiringshistorie bekiendte, og i Ulfeldts sildigste Levnetshistorie forekommende danske Officeer, (en Søn af Jesper Skow, Borgemester i Rønneby i Bleking) s. de af Prof. N. M. Petersen i Danske Mag. III. 1ste Bind meddeelte Efterretninger og Documenter.

20) Ove Thott correspondered desuden jævnlig med Mich. Schow. Smaabreve fra ham til denne af 23. og 24. Nov. 1658, s. D. Mag. anf. St. S. 275. 276; og sammest. et Brev fra Thott til K. Frederik III. af 24. Nov. med Underretninger om Tilstanden i Malmø, Landskrone, Helsingboorg, m. m.

„henimod tyve tusinde Rdlr.", som de havde maattet giøre den svenske Krone, skulde blive dem erstattet af den danske Regiering; foruden anden Belønning for deres Troskab og Tieneste i denne Sag. Dette Brev modtog vel Bartholomæus; men fandt ligeledes, efter Overlæg med „nogle andre Conspiranter" i Malmø, Betænkelighed ved at overgive det til bemeldte Hans Henriksen, da han ikke ret troede paa dennes danske Sindelag. Man havde derimod i den Henseende større Tillid til den anden Borgermester Edvard Vildfang, og en Borger, Joachim Bruun, paatog sig at indlede Sagen hos denne ved at vise ham de Staden Kiøbenhavn meddeelte nye Privilegier. Det kom derefter ogsaa til en Sammenkomst imellem Bartholomæus og Vildfang, som viste sig ikke utilbøielig til at deeltage i den begyndte Sammensværgelse imod den svenske Regiering. Bartholomæus fik desuden adskillige andre Staldbrødre og Medvidere, der indlode sig med ham; og de holdt deres Sammenkomster deels hos den før omtalte Tolder, Niels Peerson, deels hos Præsten i Bunkeflod. Imidlertid reiste Lieutenant Staatz omkring paa Landet, for at forsøge paa at samle Snaphaner og bringe Almuen til Opstand[21]); og havde da bl. a. sit Tilhold hos Fru Ide Skeel paa Bollerup og hendes „Redefoged" Peer Nielson; under

[21]) Man seer i øvrigt af Fru Ide Skeels Udsagn i Forhøret, at Lieutenant Staatz reiste i Skaane med Leidebrev og Pas, baade af den svenske Konge og af Generalmajor v. Essen i Malmø. Det synes heller ikke at have været ubetydeligt Tilhæng, han havde vundet for den danske Sag; det hedder saaledes et Sted, at han kunde giøre Regning paa 6—700 Mand Snaphaner. En af de Fængslede, Truels Skytte i Baldringetorp (Herrestads Herr.) der siden af Frygt tog sig selv af Dage i Arresten, bekiendte omsider: at han vidste af 7 der i Egnen, som havde tilsagt Staatz „at gaae med"; foruden endeel andre, som Truels selv havde hvervet. „In summa, han bekiendte, at om der kun var kommet Skibe og Folk over, som Staatz havde udlovet, da havde hele Landet reist sig."

hvilken Tid Breve til ham fra Kiøbenhavn kom ham til Hænde ved Niels Peersons Omsorg.

Det gik i Langdrag med den lovede danske Undsætning; Staatz kom tilbage, uden, som det synes, at have udrettet noget, og blev paa et Sted ved Kysten sat over til Kiøbenhavn. Bartholomæus fortsatte dog sin Forbindelse med Kiøbenhavn ved Breve og Budskab fra Corfitz Trolle,[22]) og modtog giennem ham gientagne Forsikkringer og Løfter om Belønning for sin Bistand til Anslaget; bl. a. blev ham i et Brev uden Underskrift, men som skulde været skrevet med Rigshofmester Gersdorphs Haand, givet Løfte om at blive Byfoged i Kiøbenhavn (!); hvilket Bartholomæus dog frabad sig, da han hellere ønskede at sidde stille i Rolighed. Imidlertid blev der under 27. Nov. 1658 udfærdiget et Kongebrev til Bartholomæus, hvori Frederik den Tredie ikke allene tilsiger ham fuldstændig Godtgiørelse for al Omkostning, som han havde giort eller herefter maatte giøre paa „Kundskab, Reiser og Færgeløn"; men at han, for sin udviste Troskab og Tieneste mod Riget, og den Fare han udsatte sig for, skulde, naar bedre Tider oprandt, blive belønnet og aflagt til sin Tilfredshed[23]). Corfitz Trolle opmuntrede ham ogsaa jævnlig til at være opmærksom paa Alt hvad der foregik omkring ham, for at kunne berette til Kiøbenhavn om Besætningen i Byen eller paa Slottet fik Forstærkning, m. m. Trolle aftalte desuden med Bartholomæus enhver Omstændighed i Planen til Malmøes Overrumpling fra Søsiden; hvor-

22) Corfitz Trolle (til Sandholt) havde under Herredagen 1660 Bryllup med Birgitte Rantzau, Datter af Frederik Rantzau til Asdal og hans anden Frue Ide Skeel, der nu, som Enke, boede paa Bollerup i Skaane. Birgittes Søster, Margrete Rantzau, var allerede 1653 gift med Ove Thott, der ligeledes forekommer i disse Tildragelser.

23) Dette Kongebrev findes nedenfor aftrykt som Bilag I.

ledes Stiger maatte holdes rede, for at kunne komme over Muren; endeel Baade maatte samles ved Liimhavnen, for saameget hurtigere at bringe det overførte Mandskab i Land, „eftersom hver Skude kun havde een Baad med sig"; hvilke Signaler der skulde anvendes ved Havnen (een mod Søen lysende Lygte, som ikke kunde sees fra Byens Side) for at veilede de danske Fartøier, naar de ved Nattetid nærmede sig Landet, o. s. v. Trolle vedblev tillige at forsikkre om, at dette vovelige Anslag, skiøndt det maatte opsættes, ikke var opgivet; man vilde i det mindste gaae over med 800 Mand af de bedste Soldater, og med gode Officerer. Var det saa nær, at Dagen til Overfarten var bestemt, og det viste sig, at Veir og Vind vilde føie denne, da maatte man sørge for, at „Herrerne (de skaanske Adelsmænd) der sadde i Arrest paa Malmøehuus, kunde faae Pistoler og kort Gevær til sig"; Commandanten paa Slottet skulde disse Herrer den Aften byde til Giæst, og drikke ham fuld, for desto lettere at faae Magt med ham; paa samme Tid skulde de lade Skildvagterne give godt Øl, med stærkt Brændeviin i, og naar de vare drukne, bemægtige sig deres Geværer; Rytteriet i Staden maatte man endelig søge at hindre fra at komme til Hest, og skulde dette ikke lykkes, maatte man sørge for at have Vogne, Træværk og andre tienlige Sager ved Haanden, hvormed man kunde spærre Gaderne for dem[24]). Visse Personer i Malmøe vare navnligen

---

24) Om adskillige af de her forekommende Omstændigheder, f. Ex. om „et Banquets forsigtige Anrettelse" for Commandanten Essen, Oberst Mørner og Stads-Majoren, hvorved man, „om de derved ikke saa længe kunde opholdes, nemlig til imod Dag", da maatte søge „at bringe dem til en statelig, ægte Ruus", i hvilken man da kunde giøre det af med dem „naar Alarmens Begyndelse hørtes", m. m. s. den i Danske Mag. 3. Række. I. S. 272—74 meddeelte „Memorial angaaende Malmøes Entreprise." Denne viser tillige, at man i Kiøbenhavn var nøie underrettet om endeel Localiteter ved Fæstningen

udseete til at være tilstede ved Liimhavnen, naar Tropperne landede, for at veilede dem ind til Staden, og deriblandt f. Ex. Jeppe Peerson, Rodemester, for at give Underretning om Fæstningsgravene, hvilke det havde været ham overdraget, at lade vække eller ise.

Ved disse og flere Aftaler og Foranstaltninger troede man at have banet Veien til en heldig Udgang af Anslaget til Malmøs Overrumpling, som man dog fandt raadeligt at udsætte, indtil de mørke Decembernætter, og som man da omsider vilde have udført, i det man den 16de December med nogenlunde føielig Vind indskibede 800 Mand paa endeel „Skuder", eller Smaaskibe; men neppe vare disse gaaede under Seil, før der reiste sig en Storm af Nordost, som førte megen Driviis med sig fra Sundet, og nødte dem til at vende tilbage til Kiøbenhavn. Herom fandt Corfitz Trolle Leilighed til at underrette Bartholomæus i et Brev af 19de Decbr., hvori han tillige formanede ham og de øvrige Sammensvorne til at blive den danske Sag tro, og forsikkrede dem: at Kongen over dette Uheld, som meget beklagedes, ingenlunde vilde have Sagen opgivet; men at der arbeidedes af al Magt paa at giøre Skibene frie for Drivisen, som havde lagt sig paa Rheden, og at man vilde benytte den første gode Vind for at løbe over. Nogle Dage efter, den 23de Decbr., meldte Trolle, at Toget nu atter skulde gaae for sig den 26de, og bad Enhver til den Tid at have alting paa rede Haand efter Aftalen. Hvorvidt dette virkelig blev iværksat, seer man ikke af Acterne; men det gik lige uheldigt med det andet Forsøg, som med det

og Slottet, og deres Beskaffenhed. Iøvrigt kan endnu bemærkes: at det i Forhørerne blev oplyst, at Ulfeldt samme Dag, som Anslaget paa Malmøe skulde have været udført, havde budet nogle af de svenske Officerer til Giæst hos sig; „hvilket han tilforn ikke pleiede." Dertil kunde han imidlertid have svaret: at deri ikke var noget besynderligt, siden det netop nu var i Juledagene.

første. Endeel af „Skuderne“ løb i den mørke Nat paa Grund ved Saltholm[25]), og der blev intet af Overfarten. Corfitz Trolle allene kom over til Liimhavnen paa et lille Fartøi, og Alt hvad han udrettede, var at afhente „sin Jomfru“, som opholdt sig i Bunkeflod Præstegaard, nær ved Søkanten, for at være saa meget nærmere til at komme over.[26]) Dermed blev Anslaget vel endnu ikke opgivet, hvilket bl. a. sees af et Brev til Borgerskabet i Malmø, som Frederik den Tredie umiddelbart derefter (under 28de Decbr.) lod afgaae;[27]) men Udførelsen blev umuelig, baade ved den stærke Frost, der indtraadte i Januar og Februar, og ved den for Mange ulykkelige Opdagelse af Sammensværgelsen i Malmø, der havde saa stor Indflydelse paa Ulfeldts Skiebne. Dette indtraf ikke førend en Tid efter Stormen paa Kiøbenhavn (Bartholomæus modtog endnu under 20de Februar 1659 et Brev fra Corfitz Trolle) og som det synes noget ud paa Foraaret, i Marts eller April. Efter de ufuldstændige, ikke meget sammenhængende Efterretninger, som haves herom, nævnes en dansk Student og indfødt Skaaning af et meget slet Rygte, Ove Clausen **Helmer**, der sagdes at have ladet sig bruge baade som dansk og svensk Spion, som den, der ogsaa skulde have røbet Sammensværgelsen i Malmø, eller givet de Svenske saameget Lys

---

25) Jfr. Uddr. af J. **Bircherods** Dagb. S. 23. Her nævnes kun **eet** Skib, (maaskee det største) som ved Styrmandens Uforsigtighed kom paa Grund. Dagen er her angivet til den 27de Decbr.

26) Det er ikke klart, hvad det har været for en Person, som det har været Trolle saa magtpaaliggende at faae hentet over til Siælland. I Advocaten Magnus Larsens første Indlæg hedder det (efter et af Vidnernes Udsagn) at Grevinde Ulfeldt lod forhøre hos Bartholomæus: „hvor den Jomfru kom hen, som Trolle bortførte?“ Paa et andet Sted kaldes hun „Trolles Fæstemø“; men han havde allerede i 3 Aar været gift.

27) Barthol. Michelsen har formodentlig holdt dette Brev tilbage. Det blev fundet, tilligemed andre Brevskaber, i den i Kalkgruben ved Liimhavnen nedsatte Æske. (s. nedenfor, Anm. 29.)

om denne, at de, ved at fængsle og forhøre en eller flere Hovedmænd, fik Kundskab om hele Planen og alle Deeltagere og Medvidere i samme, hvoriblandt omsider ogsaa Corfitz Ulfeldts Navn og Person blev Gienstand for meget betænkelige Angivelser. — Hvormegen Deel Helmer har havt i Opdagelsen, lader sig slet ikke med Visshed sige; kun at han samme Aar (1659) da han lod sig paafinde i Kiøbenhavn, i Junii Maaned blev fængslet, piinlig forhørt, og omsider den 18de Aug. henrettet paa Gammeltorv som Landsforræder, i hvilken Anledning Samtidige berette: at de Svenske paa den Tid holdt ham paa Kundskab eller Spionering i Siælland, ligesom han forhen havde været det for de Danske i Skaane, og at det var berettet for Frederik den Tredie, at denne Helmer „havde været Aarsag i mange gode Folks Ulykke i Malmø".[28])

En anden, nøiere oplyst Kilde til at de betydeligste Omstændigheder ved denne Sammensværgelse røbedes, var det besynderlige Tilfælde, at man netop samme Dag, som Criminalforhørerne med de fængslede Sammensvorne var til Ende, ude ved Liimhavnen fandt en Æske, der indeholdt endeel af de ovenfor nævnte Breve og Papirer, som vedkom Anslaget til Malmø's Overfald og Indtagelse af de Danske; deriblandt Documenter af den Vigtighed, som Kongen af Danmarks[29])

---

28) A. M. Hiørrings Leirkrands. F. B. 2. (Jfr. Nyerup Efterr. om Frederik III. S. 259—262.) Man kan, efter den samtidige Hiørrings Beretninger, ikke twivle, om, at Helmer har været i Ledtog med de Svenske. I øvrigt finder man, i Retsacterne om Forhøret, følgende, ikke ganske tydelige Artikel: „Jahann Steenmann, Student, Barthol. Suåger och Præceptor, är den som först har upträckt och giort bäst Vnderrättelse. Han har wäll wist aff Practiquerne; Men aldrigh befinnes hafwa råådt heller hielpt."

29) I Æsken skal i Følge Acterne være fundet 3 originale Breve fra Frederik III., der vare sendte til Bartholomæus. 1. til Generalmajor Essen. (ovenf. S. 27.) 2. Til Borgemester og Raad i Malmøe (hvilket Barthol., ligesaalidt som det første, havde vovet at afgive). 3. Til Bartholomæus selv, med Løfter om Belønning for hans Tienester.

og Gersdorphs originale Skrivelser, (de sidste uden Underskrift) Brevene fra Corfitz Trolle og andre Danske i Kiøbenhavn, Optegnelser angaaende den lagte Plan til Stormen paa Kiøbenhavn, og et Anslag til at opbrænde den svenske Krigsflaade i Landskrone Havn, med flere andre Brevskaber. Formodentlig har den ulykkelige Bartholomæus givet disse Papirer fra sig for at faae dem overbragte til Kiøbenhavn, uden at dette kunde lykkes; eller han har villet sætte Æsken nogensteds i Skiul, hvor man for tidligt har opdaget den, og dermed faaet Vidnesbyrd nok til at fælde ham og flere af de Sammensvorne i Malmø, hvis ikke de Fængsledes Bekiendelser allerede havde giort det. Vi kunne ikke følge Gangen i den hele Undersøgelse og Proces mod alle Deeltagere i Sammensværgelsen; men nøies med, for saavidt som de forhaanden værende Kilder[30]) oplyse Vedkommendes og fornemmelig den betydeligste Hovedmands, Bartholomæus Michelsens Udsagn, at fremstille Resultatet af disse med Hensyn til Sigtelsen imod Ulfeldt; da denne ei allene gik ud paa, at han havde været vidende om Anslaget paa Malmø; men at han tillige paa andre Maader, og navnlig ved at aabenbare de Svenskes Krigsplaner, havde giort sig skyldig i Handlinger, hvilke man i Sverrige ansaae som forræderske imod dette Land, og mod dets Konge, der ikke uden Grund og Anledning betragtede ham som sin Tiener og Undersaat.

---

30) Disse have, foruden Ulfeldts og Leonore Christines egne Forsvarsskrifter, fornemmelig været Afskrifter af Indlæg og Actstykker i Sagen, med Bilag og Udtog af Vidneforhørene, der findes i Upsala Bibliothek. („Kongl. Commissionens i Malmö hâldne Ransakning angående Grefve Corfits Ulfeldts med dess Interessenters Förräderi på Malmö Fästnings Öfverleverande till Konungen i Danmark. Ao. 1659." (Vol. 6, i Folio, blandt de Nordinske Samlinger.) De originale Retsacter over Forhørerne i denne Sag og i Ulfeldts Proces m. v. ere siden tilfældigviis opdagede ved det svenske Rigsarchivs Flytning; men jeg har hidtil ikke opnaaet, at kunne benytte samme.

Uden Tvivl har Ulfeldt, uagtet sin ydre Maske af Rolighed og Tryghed, ikke været uden Frygt for de mulige Følger af Udsagn og Vidnesbyrd imod ham af Bartholomæus og andre Vedkommende, som ved Forhørene kunde fremkomme; og har i den Anledning fundet det raadeligt, medens han haabede, at Veien endnu kunde staae ham aaben, at see til, paa en nogenlunde god Maade at slippe bort fra Sverrige. Allerede før Midten af April 1659 anholdt han om Pas og Leidebrev af den svenske Konge, for at kunne, med Familie og Tienestefolk,[31]) begive sig „enten til Frankrige, til en af Hansestæderne, eller til et andet neutralt Land." Da nu en af Kongens Secretairer, til hvem Ulfeldt i den Anledning henvendte sig, giorde ham, som han udtrykker sig „unødvendige Vanskeligheder", tilskrev han en af de svenske Herrer, til hvem han synes forhen at have staaet i et godt Forhold, den bekiendte Rigsraad og Diplomat Schering Rosenhane,[32]) med Anmodning, at denne vilde udvirke ham de til hans Bortreise fornødne Passer paa Latin og Fransk; i det han ogsaa ved denne Leilighed, med sin sædvanlige høie Selvfølelse og Stolthed yttrer: at han for Øieblikket var en i Sverrige unyttig Person, „der kun forøgede Antallet af simple Folk, og levede her som en Ufri, eller En, der var

[31]) Ulfeldt har paa den Tid uden Tvivl kun havt sine yngre Børn hos sig. For hans ældre Sønner havde Carl Gustav nogen Tid tilforn bevilget „frit Reisepas", og det lægges baade ham og Sønnerne til Last af Kongen, at Ingen af dem derfor havde aflagt deres Tak, „endskiøndt Sønnerne nogle Dage maatte opholde sig for Modvind ved Helsingborg." (Utrykt Bilag.)

[32]) Han havde bl. a. været en af Sverriges Ministre ved den westphalske Fredsunderhandling. Carl Gustav havde 1658 kaldt ham fra Stockholm ned til Skaane; han opsatte Manifestet i Anledning af Kongens Fredsbrud, og „var ved hans Side under Stormen (Anfallet) paa Kiøbenhavn." Svenskt Biograf. Lexicon. XII. Bd. S. 223.

borgerlig død".[33]) Herpaa modtog han (fra Helsingør, d. 20. April) et undvigende, skiøndt meget høfligt Svar, hvori Rosenhane, med Hentydning til Ulfeldts Stilling, der havde lagt saa vigtige Statssager og Underhandlinger for Sverrige i hans Hænder, og hvorfra Rosenhane formeente, at han ikke var afskediget, gav ham det Raad, personligen at henvende sig til Kongen selv. Ulfeldt havde uden Tvivl sine gode Grunde til ikke at følge dette Raad; og det turde være meer end sandsynligt, at han neppe, naar han først havde havt Pas og Leidebrev i sine Hænder, vilde have udført hvad han i Brevet til Rosenhane tilsagde: at tage personlig Afsked med denne, og giøre sin Opvartning (rendre ses obéissances) hos Kongen.

En Maaned forløb dog endnu, inden der fra svensk Side blev foretaget noget imod Ulfeldt, der overhovedet, saalænge han holdt sig opreist, af Carl Gustav og Regieringen i Sverrige blev behandlet som en personligt betydende og tillige farlig Mand; og derfor med en vis forsigtig Skaansomhed, der maaskee ikke var uden al Indflydelse af Frygt, eller af Bevidstheden om, hvor villig man havde været til at kiøbe en Forræders Hielp, saa længe man trængte til den, eller kunde bruge den. Man ventede saaledes, indtil man af Forhørene over de Sammensvorne meente at have fuldstændige Vidnesbyrd imod ham. Disse Forhør synes først at have begyndt efter at den omtalte Brevverling imellem Ulfeldt og Rosenhane havde fundet Sted; den 27de og 28de April giorde Bartholomæus sine Bekiendelser om sit Samqvem med Greven, og hvad denne havde betroet ham; og den 17de Mai indsandt sig to Medlemmer af den i Anledning af Sammensværgelsen nedsatte Commission, Rigsraad Gustav Soop

33) „Je ne fais qu'augmenter le nombre du commun peuple, & vis icy comme un serf, & civilement mort." (Utrykt Bilag.)

og Hr. Claes Rålamb, i Ulfeldts Huus, og tilkiendegav ham mundtlig de Beskyldninger, som under bemeldte Forhør vare opkomne imod ham, hvis Hovedpunkter ogsaa, efter hans Begiering, to Dage efter skriftlig meddeltes ham. Disse, saaledes som de baade berøres i Ulfeldts Forsvarsskrift, og senere (den 24. Oct.) angives i et Indlæg af den svenske Advocat og Regieringsfiskal, Magnus Larsen, og i en „Extract af Inquisitions-Protocollen", gik fornemmelig ud paa: 1. At Grev Ulfeldt, ved den paa ny udbrydende Krig, skulde have søgt at forraade Kongen af Sverriges og den svenske Stats Interesse, for derved at sætte sig i Gunst hos begges Fiende, Kongen af Danmark. 2. At han saaledes havde meddeelt de Danske Underretning om den Plan, som var lagt til Stormen paa Kiøbenhavn; og tillige Anslag og Midler til at kunne ødelægge den svenske Flaade ved Landskrone. 3. At han havde været vidende om Bartholomæus Michelsens og flere Malmøboers forræderske Forbindelse med de Danske; og ved denne Mands Hielp hemmeligt havde sendt Breve over til Kiøbenhavn, og modtaget Svar derfra. — Disse Commissarer tilkiendegave ham K. Carl Gustavs Fortørnelse og Unaade, hvortil denne maatte have saa meget større Grund, da Ulfeldt var i hans virkelige Tieneste, havde aflagt sin Eed til ham, og derpaa udstedt en skriftlig Revers, „som fandtes i Cancelliet"; og da Kongen desuden havde givet ham saa store Naadesbeviisninger, skienket ham Godser, ja endog et heelt Grevskab, og Ulfeldt saaledes havde modtaget Lehn i Sverrige og var Kongens Tiener eller Undersaat.

Nogle Dage efter (d. 24. Mai) kom de to svenske Commissarer atter til Ulfeldt, gientog deres forrige Ærende, og meldte ham tillige, at Kongen nu havde henviist hans Sag til Behandling ved Retten, ved et Reskript eller en skriftlig Resolution (dateret 23. Mai) til den angaaende Sammensværgelsen

forordnede Undersøgelses-Commission, hvilket Document de oplæste for Ulfeldt. Heri gientoges og udvidedes de Besværinger og Klageposter mod Ulfeldt, som Commissarerne allerede havde meddeelt ham; og det sees deraf bl. a. tydeligt, at Carl Gustav allerede den Tid har været nøie underrettet om, hvorledes Ulfeldt Aaret tilforn havde yttret sig for Dalberg og Andre om Kongens Handlinger og Fremgangsmaade. Det lægges ham desuden til Last, at have lagt for Dagen, „hvor lidt Respect han har baaret for Hans Majestæt, i det han en Tid lang har forsømt, uagtet en og anden havde erindret ham derom,[34]) at giøre sin personlige Opvartning"; ligesom overhovedet „hans Comportement paa nogen Tid har været saaledes, at han deri har viist ringe affection til Hans Majestæt eller den svenske Stat." Da nu tillige en saa alvorlig Mistanke om Deelagtighed i fiendtlige Anslag mod Sverrige var opkommen imod ham, ved de fængslede Borgeres Udsagn og Bekiendelser, uden at han paa anden Maade, end ved blot Benegtelse, har villet retfærddiggiøre sig, „og saa at sige slet ikke, eller kun med tomme Excuser, værdiger at udlade sig derom, eller at fralægge sig Beskyldninger, der gaae hans Ære saa nær": saa havde Sagen derved faaet et andet Udseende, og indtil Ulfeldt, som imidlertid ikke skulde negtes de Midler til sit Forsvar, som hans Stand efter Sverriges Lov og Recesser hiemlede ham, havde opnaaet Frikiendelse for de mod ham reiste Beskyldninger, maatte Kongen forsikkre sig Grevens Person.[35]) Dette skeete ogsaa samme Dag, da den kongelige Resolution var bleven ham forkyndt; og det

---

[34]) Hertil hører formodentlig ogsaa den Opfordring, han modtog ved et i Procesacterne oftere forekommende Besøg, som Fyrsten af Sulzbach og Hannibal Sehested, under Beleiringen af Kiøbenhavn, havde aflagt hos Ulfeldt. (s. nedenfor S. 44).

[35]) Kong Carl Gustavs Resolution af 23. Mai 1659. (Utrykt Bilag.) (Jfr. Ulfeldts Beretning om dette Document, i hans Forsvarsskrift).

hialp ikke, at han atter bad om, at det maatte tilstedes ham at komme for Hans Majestæt, „for der at purgere sig, og saaledes blive forskaanet for Proces“; thi det var langt fra ham, „at ville tænke paa at gaae i Rette imod en Konge, i hvor retfærdig en Sag han endog havde.“ Men han fik til Svar: at han aldeles ikke maatte komme for Hans Majestæt, der hverken vilde see eller høre ham.[36]) — Ulfeldts Arrest blev dog indskrænket til streng Bevogtning i hans egen Gaard i Malmø, hvorom vi erfare det Fornødne af hans egen ret charakteristiske Beretning: „Saasnart de (Commissarerne) vare „udgangne fra mig, blev til mig sendt tvende Majorer, den „ene over Cavalleriet, som hed Drage, den anden over „Infanteriet, og hedder Mathias Kaag. De toge mig „udi Arrest; og den ene af dem havde sin uddragne Værge „udi Haanden, medens han talte med mig, da jeg dog stod i „mit Kammer foruden at have noget Gevær, eller og giorde „den ringeste Modsigelse; thi jeg havde allerede tilforn svaret „de begge Herrer, som mig Arresten paa Kongens Vegne forkyndte, at jeg mig udi al Underdanighed derefter vilde for„holde. Det samme Svar gav jeg disse værbare Mænd, som „vare saa courageux, der hvor de ingen Modstand fandt. „De vare ellers ogsaa heelt strenge, vilde sætte to Underoffi„cerer ind hos mig i Kammerset, og sagde, at den anden „Vagt (udenfor i Huset) skulde have god Agt paa mine Sa„ger, at intet skulde komme ud af Husel. Jeg tænker, mine „Sager vare vel allerede forud deelte iblandt dem, som have „optænkt dette imod mig.“

Endnu engang forsøgte Grevinde Ulfeldt, som strax Morgenen derpaa reiste afsted, at faae Audients hos Carl Gustav i Helsingør, „for at opnaae nogen Lindring i denne

36) C. Ulfeldts Forsvarsskrift. (Utrykt Bilag).

Sag"; det blev hende ikke allene afslaaet, men ved to Rigsraader, Grev Gabr. Oxenstierne og Hr. Gust. Soop, forkyndtes hende Arrest paa hendes Person, og det uagtet man ikke vidste at fremføre nogen offentlig Beskyldning imod hende. Desforuden sattes nogle af Ulfeldts Tienere særskilt i Fængsel; og de øvrige maatte dele deres Herskabs Huus-Arrest.

Nærmest efter dette greb Ulfeldt til at søge sit Forsvar i en kort skriftlig og edelig Erklæring, som han den 30. Mai indgav umiddelbart til Kongen, og hvis Indhold og Udtryk høiligen maa overraske Enhver, der efter saa mange samstemmende Udsagn af flere, i Sammensværgelsen indviklede Personer, og efter mange aabenbart mistænkelige Omstændigheder og Forhold, maa finde sig tilbøielig til at antage Ulfeldts Deelagtighed og Medvidende i uforsigtige Anslag, hvorfor tre Mænd af mindre Betydenhed, og mindre fornem Stand, omsider maatte bløde paa Retterstedet. Hans Erklæring og Benegtelse af den Brøde, hvorfor han blev sigtet, begynder saaledes med disse Ord: „Jeg vidner for Gud i Him„melen, at jeg aldrig haver havt med Bartholo„mæus nogen Samtale om hvis han om mig fore„giver; mig haver ikke engang været fuldkommen vitterligt, „at han nogen Correspondence fra Kiøbenhavn havde, og haver „han det aldrig for mig eller min Gemal villet være bekiendt." o. s. v. Han benegter ligeledes, at have ved Bartholomæus modtaget noget Brev fra sin Svoger Ole Brockenhuus[37]); eller af førstnævnte at have hørt et Ord om Borgemesteren i Kiøbenhavn, Christoffer Hansen, (der sagdes at skulle mægle Ulfeldts Fred hos Kongen i Danmark); saalidt som han vil

37) Barthol. Michelsen havde udsagt: at ved Juletid 1658 sendte Ulfeldt fra Liimhavnen et Brev til Ole Brockenhuus; og nogen Tid efter efter kom der Svar fra denne; begge Breve med fransk Udskrift.

vide af, at have havt ringeste Forbindelse med Nogen i den svenske Leir, eller at have skrevet, eller derfra modtaget saameget som et „Compliment-Brev." — „Saa at alt det, Bartholomæus om mig haver angivet, er paa min høieste Salighed usandfærdigt, saa sandt jeg agter, nogen Tid at see Guds Ansigt".[38]) — Saadanne Udtryk og Bevidnelser vil dog Ingen vente sig hos en Mand af nogen Ære, der ikke kunde lægge sin Skyldfrihed og Ærlighed reen og aaben for Dagen. Vi ville ikke afgiøre noget i et Tilfælde, hvor vi maatte tillægge Ulfeldt den ugudeligste Ligegyldighed for Edens Hellighed, og en Frækhed i at træde Sanddruhed under Fødder, der søger sin Lige, dersom vi skulde holde hans Forsikkringer til Kongen for falske. Vi tilbageholde intet af det, som i Grevinde Leonoras Forsvarsskrifter, eller i hendes Beretning om det i hendes Nærværelse gientagne Vidneforhør, kan synes at give Ulfeldts Paastand nogen Vægt; helst, om man tør og kan antage, at Grevinden, uvidende om noget hemmeligt Anslag, bona fide har ført sin maalløse Ægteherres Sag. Men vi maae paa den anden Side ogsaa meddele, hvad der af Retsacter og Forhør, af de Anklagedes frivillige Bekiendelser og Udsagn, endog paa Retterstedet, og af enkelte andre fremtrædende Omstændigheder, i det mindste giør hans Forhold i denne Sag mistænkeligt og tvetydigt.

Hovedbeskyldningen imod Ulfeldt var unegtelig den, at en skriftlig opsat, blandt de i den omtalte Æske giemte Papirer funden Beretning om de Svenskes Plan til Stormen paa Kiøbenhavn d. 11. Febr.[39]) var udgaaet fra Greven;

---

38) Utrykt Bilag.

39) „Interciperat Concept af Stormens Kundskap." Bilag Nr. III. Den har i det Hele temmelig Udseende af at være en Optegnelse paa anden Haand, eller efter et Dictat af løse Meddelelser, hvilke ikke egentlig have Præg af at være komne fra høiere, i Krigsplanen indviede Militairpersoner.

uden at der forekommer noget tydeligt Spor, der kunde røbe, hvorledes han selv var kommen til en saa omstændelig Kundskab om dette Foretagende.[40]) Efter Bartholomæus Michelsens Bekiendelser ved Forhørene var det dermed gaaet saaledes til, at han en Dag var bleven kaldet til Ulfeldt, og havde været allene med ham i hans eget Værelse imellem Kl. 12 og 2 (en anden Gang sagde han: i tre Timer). Greven havde da dicteret ham Underretningen om Stormen, som han paa Stedet opskrev (hvilket var den siden opdagede Concept, der er affattet i 20 Punkter, tilligemed en Angivelse om Tilstanden i Landskrone Havn); og det var efter Erindringen om det saaledes opskrevne, at Bartholomæus længere hen i sin Arrest havde opsat en kortere „Kundskab om Stormen paa Kiøbenhavn", som han den 26. April indgav til den kongelige Commission. I Forhøret havde han end videre udsagt, at han strax havde viist det Opskrevne til to Personer i Malmø: Borgeren Johan Jørgensen og den gamle Tolder Niels Peerson, og til sin Sognepræst Mag. Hans i Bunkeflod; men kun den sidste læste det. Alle tre have i deres særskilte Bekiendelser tilstaaet og bekræftet dette. Ligeledes udsagde Forpagteren paa Børringe, Rasmus Andersen, at Bartholomæus havde fortalt ham, baade at han nogle Gange havde skrevet til Kiøbenhavn om at udvirke Benaadning for Grev Ulfeldt, da denne selv ikke vilde skrive; og angaaende de „Punkter om Stormen", han havde faaet af Grev Ulfeldt, og skikket over; men Rasmus Andersen havde selv ikke læst dem. Rasmus havde derimod flere Gange talt med Greven, der havde ført

40) I et Udtog af Protocollen om Bartholomæus Michelsens Forhør forekommer følgende Sted: „Dock hadhe han altydh siin Drängh (Tienestekarl) i lägret om Kunskap, sägendes strax efter Stormen war afsluppen: badhe de Danske hafft Kunskap och giort Uthfall aff Byen, då haffdhe de slagit deris fiendhe ganske aff lägret."

allehaande Discurs med ham; bl. a. sagt, at Skaane var bleven alt for ulideligt betynget med Skat af Kong Carl; og fortalt ham, at Fyrsten af Sulzbach og Hannibal Sehested vilde havt ham med sig over til Danmark, men han undskyldte sig med sin Svagelighed; at de Svenske havde ved Stormen og paa Skibene mistet henved 10,000 Mand; Brandenburg var nu i Forbund med Frederik den Tredie og vilde snart sende ham Hielp; var Isen ikke kommen, havde man for længe siden fra Kiøbenhavn sendt 3000 Mand over til Skaane, m. m. — Udladelser, der omtrent vare i samme Smag og Tone, som hvad Ulfeldt i den foregaaende Sommer yttrede for Chambers og Dahlberg. Man finder derimod ingensteds Corfitz Ulfeldts Navn i noget Udsagn af de Adelige i Skaane, som i Anledning af den Malmøske Sammensværgelse kom under Forhør, nemlig Ove Thott, Fru Ide Skeel til Bollerup, og hendes to Sønner (af Ægteskabet med Frederik Rantzau til Asdal) Henrik Rantzau og Otto Rantzau; endskiøndt de alle, meer eller mindre, havde været vidende om Anslaget paa Malmø, og staaet i Forbindelse med Corfitz Trolle, og Lieutenant Statz. De to sidstnævnte adelige Herrer vilde imidlertid ikke vide af nogen nærmere Omgang med denne Snaphane-Hverver, end at han, som god Jæger, havde været med dem paa Jagt, naar han opholdt sig paa deres Moders Gaard; „han var ikke af den Consideration, at han var værdig til at omgaaes med dem; og havde han havt noget Forræderi i Sinde, da havde han vel communiceret derom med Staldkarle, eller andre sine Jævnlige, og ikke med Cavaillerer.“ Det var ikke nok med, at de, som det hedder i Acterne, brugte „Spanske Rodomontader“; men de erklærede sig desuden ligefrem for Kongen af Danmarks indfødte Undersaatter, der ikke havde anseet sig pligtige til at aflægge nogen Hylding til den svenske Konge, efterdi de ikke besadde noget Gods i Skaane;

men for Øieblikket „erklærede sig offentlig for Hs. Svenske Majestæts Fiender"; ja den yngre Broder (da han blev tilspurgt) repeterede selv efter: „Ja, Fiender!"

Tilsidst forekomme iblandt de forhørte Fængslede, tre af Ulfeldts egne og mest betroede Folk: hans „Secretair" den bekiendte Kield Friis, Livknegten Jacob Helt, (om hvem Kield Friis havde udsagt, at det var ham „der var med Grevinden i Helsingør, og som forleden Vinter blev fanget i den svenske Leir"), og den saakaldte „Grev Ulfeldts Tyrk", Isak Johansen (ligeledes bekiendt fra Dinas Proces). Ingen af disses Udsigende var af sær Betydenhed; Helt tilstod imidlertid, at han nogle Gange havde været i den svenske Leir med Breve fra sin Herre, til Grev Jacob (de la Gardie?), til „*La Voyette*", og engang til Gen. Major Essen, „for at fornemme, om La Voyette ikke maatte komme til Malmø"; men da var denne allerede død. Siden var Helt taget ned til Stranden, for at see paa Skibene, der passerede forbi, og da blev han taget fast af „Ryttervagten", og holdt tilbage, efter „Grev Ludvigs" Befaling i 11 Dage. — Om Tyrken Isak blev vidnet, baade af Bartholomæus og hans Hustru, af Borgeren Johan Jørgensen, og af Studenten Joh. Stenmann, at Isak oftere havde bragt Breve fra Grev Ulfeldt til Liimhavnen; men uagtet disse 4 Vidners Udsagn, vedblev han ubevægeligt at benegte dette; hvorhos Bartholomæus bemærkede, at Ulfeldt selv engang, hiemme i sit Huus havde sagt om Isak, at man kunde giøre ved ham, Alt hvad man vilde, saa skulde man dog aldrig faae ham til at røbe noget, hvad hans Herre havde betroet ham.

Den anden væsentlige Beskyldning imod Ulfeldt, at han overhovedet vilde forraade K. Carl Gustavs Sag — hvorpaa hans Medvidenhed, om ikke Deeltagelse i Anslaget paa Malmø, og Meddelelsen giennem Bartholomæus af de svenske Krigsplaner

til at storme Kiøbenhavn, skulde afgive et Hovedbeviis — grundedes tillige paa hans formeentlig røbede hemmelige Skridt for at erhverve sig Leidebrev til at kunne komme over til Danmark, og dermed sammenhængende Bestræbelser for at udvirke en Forsoning med Kong Frederik den Tredie. Efter Barthol. Michelsens Udsagn skulde det allerede have været noget før Mikkelsdag 1658, da Ulfeldt første Gang henvendte sig til ham om at skrive i den Anledning til Kiøbenhavn (navnlig til Borgermesteren Christoffer Hansen). Bartholomæus havde villet, at Greven selv skriftlig skulde henvende sig til den danske Konge; men dette vilde han ikke gaae ind paa. Anden Gang var Ulfeldt i Marts Maaned 1659 kommen frem med en lignende Anmodning til Bartholomeus; men denne havde yttret, at det vel vil falde vanskeligt, eftersom det første Gang var blevet afslaaet.

Det ovenanførte er omtrent de væsentligste Punkter, som man har udbragt af Forhørene, og hvorpaa Fiscalen i sit første (med 23 Bilag og Uddrag af Vidneforhørene ledsagede) Indlæg af 24de Octbr., grundede sin almindelige Paastand: at Ulfeldt i høi Grad havde forbrudt sig imod Kongen af Sverrige som sin Overherre og mod den svenske Krone, som Undersaat og Besidder af et Grevskab og andet Gods i dette Rige; og derfor, efterat have indgivet hvad han kunde sige til sit Forsvar, maatte lide Dom efter Sverriges Love og Constitution. Dette Indlæg blev ikke fremlagt for Commissionen før den 24de Oct. 1659, og saaledes var da omtrent et halvt Aar forløbet, siden den Malmøske Conspiration blev opdaget, eller de første Forhør i den Anledning holdtes. Formodentlig har det hos Ulfeldt indtraadte forunderlige Sygdomstilfælde forhalet Undersøgelsen; eller man har i den lange Tid giort sig Umage for at faae flere Oplysninger i Sagen og Vidnesbyrd imod ham; aabenbart er det i det mindste, at hans

Indbragelse i Processen har bidraget til at der efter hiin Tid atter forløb et halvt Aar inden Sagen, for Ulfeldts Vedkommende, kom til Slutning — eller rettere, blev afbrudt ved hans Flugt. — Til den 24de Oct. var ogsaa Grevinde Ulfeldt stævnet for Commissionen i Malmø[41]); men hun lod i sit Sted møde Forvalteren paa Herridsvad Kloster med en af hende undertegnet skriftlig Fuldmagt af 23de Oct.; hvorefter hun den 29de indgav sit første vidtløftige Forsvarsindlæg, eller, som Grevinden selv kaldte det, sin „underdanige Erklæring" over den „kongelige Tiltale"; i det hun atter protesterer imod den Forudsætning, at hun vilde betragte dette som en Rettersgang imod Hans Majestæt; og derhos paa det høieste beklager, hendes Ulykke at være saa stor, „at hendes Herre ikke havde den Helbred at kunne svare for sig selv; da han ellers tusinde Gange bedre, med meer end tilstrækkelige Beviser, vilde have kunnet føre sit Forsvar." Denne Leonora Christinas altfor beskedne Beklagelse var i øvrigt kun en Følge af den uden al Tvivl klogt overlagte List, at Ulfeldt blev foregivet ved et forstilt Sygdomstilfælde at have faaet en Rørelse paa Tungen, der i meer end et Aar, eller under hele Sagens Fremgang, hindrede ham fra Talens Brug, eller fra at kunne frembringe andet end en uforstaaelig Lyd; det hedder saaledes, at da man første Gang vilde forhøre ham mundtlig, fandtes han sengeliggende, „intet svarede, men allena litet murrade."

Hvad enten dette Tilfælde, som de Fleste meente, var opdigtet, eller virkeligt, saa blev Følgen den samme, at man under hele Processen ikke kunde faae et eneste Ord af Ulfeldts

---

41) Den bestod nu af Rigsraad Hr. Johan Gyldenstierne, Hr. Gustav Posse, Hr. Clas Rålamb, Secretairen Niclas Skunck, Assessorerne Gabriel Gyllengrip, Magnus Schiller, Martin Bremer og Erik Prysenius.

Mund, og at han paa denne Maade undgik enhver Uleilighed og Ydmygelse, ligesom enhver mulig Blottelse, som Forhør og Vidners Confrontering kunde have udsat ham for. Han giennemførte sin Svagheds og Maalløsheds Rolle til en saadan Grad af Fuldstændighed, at den i al Fald maa have været ligesaa piinagtig for ham selv, som den blev skuffende for andre; ja som det synes endog for Lægerne. Saasnart man erfarede det i høi Grad paafaldende Sygdoms-Tilfælde, blev hans Tilstand undersøgt, og en Attest af fire Læger erklærede Tilfældet for apoplectisk. Men da efter meer end et halvt Aars Forløb Ulfeldts Tilstand blev uforandret, lod Commissionen atter mod Slutningen af Aaret 1659 en Undersøgelse foretage ved Chr. Foss, Provincial-Medicus i Skaane og Canonicus i Lund, hvis latinske Beretning og Betænkning om Tilfældet (dat. 15. Dec.) er bleven trykt. Man seer deraf, at Forfatteren selv ikke tør tillægge sin Jagttagelse og Dom nogen afgiort Sikkerhed, da han forstandigt nok bemærker: at her kunde behøves flere og jævnlige Undersøgelser, i et saa sieldent og vidunderligt Tilfælde (rarus sane & portentosus casus), hvor man hverken kunde stole paa den Syge selv, eller paa de ham Omgivendes Beretninger. Han beskriver disse Symptomer som lignende dem, der følge med Slag eller Rørelser, men her havde de, imod det Sædvanlige, vedvaret i flere Maaneder. Greven var uden Feber, manglede ikke Følelse i Legemet, heller ikke syntes Aandedraget besværligt, skiøndt det var svagt; den høire Side befandtes noget kold, det høire Øie ustadigt og begge næsten lukkede. Den Syge begierede, efter Grevindens Beretning, aldrig nogen Føde, men spiste med Graadighed hvad man gav ham i Munden; og var ikke altid Herre over de naturlige Udtømmelser, naar man ikke sørgede for at bibringe ham til visse Tider de fornødne Midler. Da Beretningen udviser, at Ulfeldt har tilbragt hele Tiden i Sengen

og at Ingen uden hans Ægtefælle har pleiet og opvartet ham: (mueligen er ogsaa den Vagt, der var sat til umiddelbart at tage Vare paa ham, paa Grund af hans Sygdom bleven henlagt i det nærmeste Værelse) saa seer man, at det ikke var let at blive overtydet om Sagens rette Forhold; og at det endog gierne har kunnet skee, at Ulfeldt til sine Tider, f. Ex. om Natten, har kunnet føre Samtaler med Grevinden, uden at man har mærket det.

Inden han endnu kom, eller satte sig i denne Tilstand, havde han, efterat han med sin hele Familie var sat under Bevogtning i Huus-Arrest, begyndt at udarbeide et Forsvarsskrift,[42]) som han formodentlig havde agtet at indgive til Commissionen i Malmø, men som uden Tvivl ikke blev benyttet, da det er afbrudt, og ingensteds i Procesacterne er omtalt. Man seer, at Ulfeldt paa den Tid endnu var i usvækket Siælskraft; han taler her i en meget høi og fornem Tone, undertiden blandet med Suk og Klager over Modgang og Kongens unaadige Sindsforandring; han affærdiger de mod ham, efter Barth. Michelsens Vidnesbyrd, reiste Beskyldninger meget kort, som falske Angivelser, „hvilke han aldrig skal være i Stand til lovlig at bevise, enten med Skrifter, eller lovfaste Vidner.“ Han gaaer derimod ind i en vidtløftig Udvikling af sin personlige Stilling til K. Carl Gustav og den svenske Regiering, og fremsøger alle optænkelige Grunde og Beviser til at fralægge sig, hvad man i Anklagen og Processen bestandigen og ikke uden al Føie forudsatte: at han baade var i Kongens Tieneste som Embedsmand (hvorom der maaskee dog kunde blive en og anden Tvivl tilbage;) og at han

42) (Utrykt Bilag). Dette hører unegtelig, ved de mange charakteristiske Yttringer og umiddelbare Bidrag til at oplyse Ulfeldts Stilling og Tænkemaade, hvilke det indeholder, til de interessanteste Actstykker, som haves til hans Historie.

maatte betragtes som Undersaat i Sverrige, hvor han havde modtaget Lehn og Godser til Skienk af Kongen, og af ham var ophøiet i den svenske Grevestand. Ulfeldt, der vilde ansees som uafhængig Privatmand, søger at svække eller afbevise denne Paastand bl. a. derved, at Grevskabet endnu ikke var ham fuldkommen overleveret, og at de svenske, baade høiere og ringere Embedsmænd handlede paa de ham overdragne Godser og med Bønderne, som de vilde. I det Hele vilde han kun betragte disse Forlehninger som Vederlag for de Tienester, han havde beviist Kongen og den svenske Krone; og han glemmer ikke, efter sin sædvanlige Skik, selv at udmale „sin ringe, dog godmeente Tieneste, imedens han i den første Krig opvartede hans Majestæt", med stærke Farver. „Jeg haver „ingen Umag sparet, enten udi Raad eller Daad; haver ladet „mig finde, hvor fornødent giordes til hans kongel. Majestæts „Tieneste, i hvad Occasion, som forefaldt; i lige Maade udi „affaires d'état, in consiliis, udi Tractater, og udi alt det, „som Hans Majestæt behagede at employere mig udi; og naar „fornødent giordes, haver jeg forstrakt af mine „egne Midler, som Hans kongel. Majestæt er selv bedst bekiendt." Han vil ikke tilregne Kongen den Behandling, hvorved han finder sig fornærmet; „men de smaa officianter", som misunde og hindre ham i at nyde Kongens Gunst; som „ved deres Inventioner og Practiquer giøre Herrens Benaadninger til intet", og som han, til Svar paa deres haanlige Tale, vilde adspørge: „Hvor mange der var iblandt dem, som „præsenterede sig til at tiene Hans Majestæt, der af sine egne „Midler kunde tiene Herren, naar Behov giordes, og i det „som var af stor Importants, og som vilde bruge deres Credit „til Herrens Tieneste? Af Slige skulde vel Tallet være heel „Faa; thi de fleste komme, fordi de selv ville have noget af „Kongen; og det kunne de maaskee ogsaa trænge til." — At

han ikke, „som det foregives", skulde være en Vasal af Kongen af Sverrige, „eller være ham obligeret til Alt, hvad andre Underdaner ere forpligtede til", fordi han besidder Gods i denne Konges Land, vil han bevise med de svenske Bielker, som have en stor Deel Gods i Danmark, hvoraf de svare Kronen dens Rettighed, som af andet Adelsgods, uden at nogen af dem er holdt for Kongen af Danmarks Vasal, eller man der har fordret nogen personlig Hylding eller Underdanighed af dem; ligesom ogsaa med sit eget Exempel, da han i atten Aar har eiet „to herlige Baronier, samt en dertil hørende Stad, som kaldes Gratlitz, i Böhmen, uden at holdes for en Vasal af dette Kongerige, eller være for sin Person forpligtet til nogen Tieneste. — Ved denne Gienstand er Forsvarsskriftet afbrudt. Flere af de andre Besværspunkter, som Ulfeldt selv havde opregnet, (f. Ex. at han havde forsømt, at giøre Kongen sin Opvartning; at heller ikke hans Sønner før deres Afreise havde kysset Kongens Haand; at han til adskillige Personer havde talt fornærmeligt om Hans Majestæts Handlinger, m. m.) er han saaledes enten ikke kommen til at behandle, eller den egenhændige Afskrift af Forsvaret, som haves, er ikke fuldført til Enden. Indtraadte Forhold og Omstændigheder, som vi ikke kiende, have bragt ham til at opgive det Forsæt, selv at fremtræde til sit Forsvar; han overlod det til Leonore Christine, og det er sikkert nok, at en mislig og slibrig Sag kunde, i dette Tilfælde, ikke være givet i bedre Hænder.

I Grevinde Ulfeldts ovenanførte Erklæring af 29. Oct. 1659 søger hun, efter en kort Gientagelse af Hovedpunkterne i Advocatens Klage at giendrive den første af disse: Beskyldningen imod hendes „Herre", at han i Begyndelsen af den udbrudte Krig havde søgt at komme i Gunst hos Kong Frederik den Tredie. Hun beraaber sig fornemmelig paa Ulfeldts

edelige Erklæring af 30. Mai, hvori han benegter, at have havt noget Samqvem, eller ført nogen Samtale med Bartholomæus af den Art, som denne havde foregivet; og udlægger dennes Udsagn som Følger af „hans længe forehavte Intention, at ruinere hendes Herre.“ Hun vil bestyrke dette ved den Modsigelse, der findes imellem et Vidnes, Tolderen Niels Persons Bekiendelse: at det var ved Michelsdag 1658, at Bartholomæus berettede ham om Ulfeldts Ønske, at erhverve Frederik den Tredies Naade, og Barth. Michelsens egen Angivelse: at det først var ved Mortensdag s. A. da han fik Brev fra Borgermesteren i Kiøbenhavn om dette Ulfeldts Ønske. „Hvorledes, maa man billigen spørge, kunde Barthol. om Michelsdagstider sige Niels Person det, hvorom Borgerm. Christoffer Hansen, (efter eget Indfald) først tilskrev ham ved Mortensdag?“ — Til Beskyldningspunktet om Reisepasset fra Kiøbenhavn, der yderligere skulde bestyrke det foregaaende: at Ulfeldt vilde søge om Naade ved det danske Hof, svarer Grevinden: at det aldrig skal kunne bevises at hendes Herre, enten ved Bartholomæus eller nogen Anden, havde søgt om Pas hos Kongen af Danmark[43]); ligesom hun ogsaa her finder Modsigelse og Forvirring

---

43) I særskilte Svar paa adskillige Punkter og Omstændigheder i Actors første Indlæg, som fulgte med Grevinde Leonores Erklæring, hedder det under Nr. 6, i Anledning af Barthol. Michelsens skriftlige Vidnesbyrd: At hun selv, ligesaa lidt som hendes Mand, aldrig nogentid havde talt til ham om at skrive angaaende et Pas. „Men den sidste Gang, „han var hos os, da sagde han, at han havde hørt, vi vilde reise; „hvortil min Herre svarede, Ja, han havde dertil begieret Pas af „Hs. Kgl. Maj. af Sverrige; thi Kield Friis var da i Helsingør, „for derom at sollicitere. Derpaa sagde jeg: Naar vi faae det, ville „vi og anholde om et hos Kongen af Danmark; hvad tykkes Eder, „Bartholomæus, skulde vi vel faae det, eftersom det er blevet negtet „Fyrsten af Holsten og Hannibal Sehested? — Hvortil han svarede „saa langsomt: „Jeg veed ikke.“ Hvorfor veed I ikke? sagde jeg. „Jeg siger“, svarede han, „at jeg veed det ikke“; hvorpaa jeg sagde: „Vi kan da ikke faae mindre, end et Nei. Det var Alt hvad der om

i Bekiendelsen. Ja, siden Advocaten selv holdt Ulfeldt for „klog og forstandig", saa maatte han vel ogsaa troe, at denne vidste, paa hvad Maneer et Reisepas skulde søges hos K. af Sverriges Fiende"; og virkelig havde det været hans Hensigt, „med Hans svenske Majestæts naadige Villie, ikke allene at søge om Pas hos Kongen af Danmark; men ogsaa, med lige Bevilgning, hos den hollandske Admiral, for at forsikkres om, at kunne komme sikkert over Østersøen." Det var ingenlunde underligt eller uhørt „at Potentater endog meddele deres Fiender Reisepas; det er en generosité, som observeres overalt i Christenheden". Tilsidst slutter Grevinden sin Erklæring til dette Punkt med de Ord: „Jeg vidner det „for Gud i Himlen, at jeg ikke engang af min Herres Tanker „under denne Feidetid har kunnet fornemme, at han havde „meent at søge videre Raade af Kongen af Danmark, end „hvad Hs. Maj. af Sverriges lykkelige Vaaben naadigst havde „giort os deelagtige i."

Imod det andet Klagepunkt, Aabenbaringen af den svenske Plan til Stormen paa Kiøbenhavn m. m., beraaber Grevinden sig først ligeledes paa hendes Mands edelige Benegtelse. Dernæst udvikler hun, at der slet ikke laae noget Beviis for Bartholomæus' Angivelse i Niels Persons Udsagn, at den førstnævnte havde sagt det til ham; thi „Niels Person siger efter Sagn"; han kunde jo ikke vide, om det var sandt, hvad Bartholomæus foregav, eller ikke; „eet Menneske er god for, at kunne bringe en Usandhed i tusinde Munde." Ligesaa lidt laae der noget Beviis deri, at Mag. Hans i Bunkeflod bekiendte, at have læst Punkterne om Stormen, der meddeeltes ham af Bartholomæus; thi han erfarede det kun af dennes

„Pas blev talt; og jeg spurgte ham expres derom, for at fornemme, „om jeg kunde slutte af hans Svar, at han vidste hvorledes det stod til i Kiøbenhavn." o. s. v.

ubevislige Ord, og hvad han læste, var skrevet af Bartholomæus med egen Haand. Snarere kunde den Hast, han havde for at faae det meddeelt til Niels Person og til Præsten, endnu samme Aften, vidne om, at Bartholomæus tænkte paa et svigfuldt Anslag imod Grev Ulfeldt. Var det ikke en Sag, han snarere maatte have holdt ganske hemmelig? „Hvorfor vilde han, at Mag. Hans skulde give ham det under sin Haand, at han havde læst Punkterne om Stormen, og at han havde sagt ham at have faaet den Kundskab af Greven? Kunde den Attest være dem i Kiøbenhavn til et Brystværn imod Stormen?"[44]) — Beskyldningen angaaende Anslaget mod Flaaden i Landskrone Havn berøres kun løseligt i dette Forsvarsskrift, der overhovedet kiendes at være skreven før den uheldige Opdagelse af Æsken med Barthol. Michelsens Brevskaber.

Det tredie Anklagepunkt mod Ulfeldt, at han havde været Medvider i den Malmøske Sammensværgelse, og overhovedet ikke allene været vidende om, at Bartholomæus havde Forbindelse og Brevverling med Folk i Kiøbenhavn, men endog benyttet sig heraf, har Grevinden nøiere gaaet ind paa; hendes Modbeviser ere undertiden svage nok; undertiden er derimod hendes Giendrivelse affattet med en Klogskab, der veed at benytte det mindste svage Punkt hos Modstanderen, og hendes

44) Her har Grevinden, ligesom paa flere Steder, forhastet sig i sine Inductioner, og været i Vildfarelse med de i Retten fremlagte, af Bartholomæus efter Hukommelsen opskrevne „Punkter om Stormen". Dette var (som Advocaten oplyser i sin Replik, eller det andet Indlæg) først skeet, efterat Barthol. blev fængslet", „så wijda han af det ofversenda kunde sigh ihughkomma." Det blev da af Commissions-Retten paalagt Mag. Hans, at underskrive denne Opskrift af Bartholomæus, til Vidnesbyrd om, at den stemte overeens med hvad denne i Jan. 1658 havde meddeelt ham. — (S. Aftrykket; Bilag II.) — Den udførligere Beretning om Planen til at bestorme Kiøbenhavn, som fandtes blandt de øvrige Papirer i Sandgraven, (jfr. Anm. 49) blev senere paaberaabt og fremlagt af Advocaten.

Beretning oplysende med Hensyn til Ulfeldts Person. Hun forsikkrer saaledes at kunne fuldkommen beviisliggiøre: „at „Bartholomæus ikke haver talt med min Herre fra Martini og „indtil Juul, (1658) i hvilken Tid jeg har hørt sige, An„slag paa Malmø skulle have været for; ja det som meer er, „da haver han ikke seet ham engang; thi strax efter Mortens„dag blev min Herre beheftet med en heftig Flod, som holdt „ham ofte ved Sengen, og indtil faa Dage før Juul i sit „Sengekammer; saa at imidlertid ingen Fremmed med ham „talte, uden Hr. Gen. Major Essen, tilligemed Oberst Mör„ner, og Hr. Iver Krabbe, som hver een Gang besøgte ham." Ulfeldt havde, i al den Tid han var i Malmø, vist ikke over 4 Gange talt med Bartholomæus; og „det er for Resten ingen Consequents, at man skulde vide af en Skielms Skielmsstykker at sige, fordi man undertiden havde Omgang med ham." — At hendes Mand i sin Erklæring til Kongen intet havde yttret om Anledningen til at han saae Bartholomæus hos sig i sit Huus, var fordi saadant maatte berøre alt for ubetydelige Huussager. Saaledes huskede Grevinden, at hans Ærende engang var at faae en Regning betalt for Kalk og Steen, som var bleven leveret til Ulfeldts Herregaard Torup, imedens han var udenrigs; en anden Gang var det i Anledning af en Handel om Havre; og atter en anden Gang angaaende noget Qvæg, han ønskede at faae paa Foder; ligesom Greven havde staaet i Handel med ham om Byg, Flesk og Smør. Andre Slags Ærender havde Bartholomæus aldrig havt i deres Huus. Kield Friis var heller aldrig udtrykkelig sendt til ham for at indhente Efterretninger og Nyheder fra Kiøbenhavn; han havde, ligesom andre Tienere, kun leiligheds viis skullet spørge „hvad Nyt der var iblandt Folk." De 4 Vidners Udsagn om Isak Johansen (Tyrken) finder Grevinden ikke at stemme overeens, eller at de endog modsige hinanden;

og har Isak endog, som det var udsagt, været paa Liimhavnen, saa har han dog ikke ført noget Brev til Kiøbenhavn derhen for sin Herre, hvilket ikke allene Grevinden selv „med høieste Sandhed kan forsikkre"; men som Ulfeldt ogsaa „med sin høieste Eed" i sin indgivne Erklæring har bekræftet. Desuden ere disse Vidner, og Bartholomæus selv, forhørte uden lovlig Rettergang, „efterdi ingen Vedermæle da var"; og Grevinden kan ikke erkiende dem for lovlige Vidner, eftersom hun ikke har indladt sig i Proces med Hans Kgl. Majestæt. (!) — „Havde man forundt hende, at kunne tiltale Bartholomæus for hans Værneting, da havde man kunnet faae at see, hvorvidt hans Vidnesbyrd kunde gaae og gielde." — Saaledes gaaer ogsaa Grevindens Forsvar i det Væsentlige mere ud paa, uden videre at benegte Sandheden af Vidnernes Udsagn, end paa at afbevise deres Indhold; og ligesom hun meer end eengang søger at undvige Formen af en ordentlig Rettergang, og at give sit Forsvar Skikkelse af en Erklæring, saaledes slutter hun det, ikke uden Konst, i en mere ydmyg Tone og med en rhetorisk Vending, hvorved hun vil indskyde sig og sin Ægtefælles Sag under Kongens umiddelbare Deeltagelse og Medfølelse over deres Skiebne.[45])

Dette Grevinde Ulfeldts Forsvarsindlæg besvarede Advocaten Magn. Larsen i en Replik, indgivet til Commissionen i Novbr., hvori han først afviser hendes Protest imod Sagens

---

[45]) „Hvorfore jeg haaber og formoder, at H. Majestæt desto naadigere optager denne min Erklæring, og naadigst vil erindre sig min Herres troe, flittige og omhyggelige Tieneste; hvorledes han med Liv, Experienz og Forstrækning af en stor Formue, ufortrødent har tient Hs. K. Maj. og nu sin Helbred har tilsat. Han vilde derfor Sin Naades Øine igien til os vende, mig fattige, eene og af alle Slægtninge og Venner forladte Qvinde til nogen Husvalelse; at den mig precieuse Relique af min strøbelige Herre sit ærlige Navn, som han altid haver stræbt efter at erholde (bevare), uplettet med sig i Graven maa tage."

Behandling ved lovformelig Rettergang, da det netop var den svenske Konges Villie og udtrykkelige Befaling, at Sagen ikke alene skulde undersøges ved den udnævnte Commission, men Greven og Grevinden enten fralægge sig den Sigtelse for „at have handlet Kongen og hans Rige til Skade og Krænkelse“ hvorfor de nu vare tiltalte ved ordentlig Proces, eller i Mangel deraf lide Dom efter Sverriges Lov og Ret. Han beraaber sig paa den „ikke mindre lovlige, end berømmelige“ kongelige Resolution: at „der med Hr. Greven skal forfares, som med en i Hans Maj. Rige fornem og grevelig Standsperson, Raad og Undersaat.“ Grevindens Protest maa saameget mere afvises, som Grev Ulfeldt selv, „førend han saa haardt, som nu formenes, faldt i Sygdom, selv ikke vægrede sig ved at indgive en med hans egen Haand underskreven Forklaring til Kgl. Majestæt“; ligesom Grevinden ogsaa i et af sine specielle Forsvar („i sit Nr. 13“)[46] tilstaaer: at Ulfeldt med egen Haand har opskrevet, hvad de kongel. Commissarer „have talt med ham om denne Snak, og hvad han derpaa haver svaret.“ — Skulde Greven virkelig nu være saa svag, at Grevinden slet ikke („man vil dog haabe det bedre“) skulde kunne understøttes af ham selv i Forsvaret: saa have Commissarerne, endnu medens Greven var ved Helbred, fuldstændigen meddeelt ham alle Klagepunkterne, saa at han har havt Leilighed nok til at meddele sin Frue Alt hvad der kunde tiene til hans Forsvar, og til at giendrive hvad han sigtedes for; ligesom man og af de indgivne Exceptioner kan skiønne, „at Fru Grevinden hverken paa Forstand eller discretion, alt saadant i Pennen at forfatte, slet intet manquerer.“

46) I den anførte, her benyttede Samling af Acter og Vidne-Udsagn i C. Ulfeldts Sag, findes kun Leonora Christinas „Tienlige Svar“, fra Nr. 1—6, alle med hendes Navns Underskrift, og daterede d. 29. Oct. 1659.

Advocaten giennemgaaer nu yderligere, saavel de anførte Forsvarsgrunde for Ulfeldts Uskyldighed i de ham tillagte strafværdige Forbindelser med Kongen af Sverriges Fiender, og de til dennes Fordærvelse sigtende Oplysninger, han skulde have meddeelt disse; som ogsaa de af Grevinden paaberaabte Grunde, der skulde svække og omstøde de i den Anledning forhørte Vidners Udsagn. Fornemmelig fremsøges alle Grunde til at bestyrke det vigtigste af disse, nemlig Bartholomæus Michelsens Vidnesbyrd, som uvilligt og sandfærdigt. Advocaten beraaber sig bl. a. paa, at der aldrig var fremkommet mindste Beviis for, at Bartholomæus nogentid havde næret eller viist personlig Uvillie imod Greven; han havde tværtimod altid staaet paa en god Fod med denne; Greven havde jævnlig havt Handel og Kiøbmandskab med Bartholomæus, og denne havde havt noget af sit Qvæg paa en af Grevens Gaarde (Torup); Grevinden havde skikket Bud efter ham, for at høre hans Mening, om Muligheden af at erholde et Reisepas fra den danske Konge, m. m.; „hvoraf følger, at naar Fiendskab ikke bevises, da statueres i saadant Tilfælde Venskab." — Hvad Bartholomæus under Forhørene havde udsagt om Greven, hans Samtaler med denne, og det Hverv, han havde erholdt af ham, at beforbre Oplysninger angaaende Stormen til Kiøbenhavn, havde været en naturlig Følge af hans egen Stilling som en Inquisit, der fandt det raadeligst for sig selv, frivillig at bekiende den hele Sandhed, uden at lade det komme til, at den ved Tvangsmidler eller Tortur kunde blive ham afpresset; hvormed han i øvrigt aldrig nogensinde med et Ord var bleven truet.[47]) Han har aldrig

[47]) „Naar Fru Grevinden (hedder det) vil behage at lade sin Fuldmægtig med Advocatus Regius derom communicere, vil hun blive derom overbeviist af Protocollerne: at der aldrig er bleven nævnet et Ord om Tortur, naar man har forhørt Bartholomæus angaaende Greven."

under Forhørerne af Frygt ladet sig bringe til noget Vidnesbyrd om sine Medskyldige, som er befundet uhiemlet, eller som Vedkommende ikke „for det meste have tilstaaet." Det maa saaledes, efter alle oplyste Omstændigheder, indrømmes, at Bartholomæus hverken kan være kiøbt, lokket eller tvungen til at belyve Greven og Grevinden; ligesaa lidt Grund har det urimelige Foregivende, at han skulde have „sammensat og forvaret slige Copier og Memorialer", som de, der ved et besynderligt Tilfælde vare komne for Dagen, for derved at vise sin Troskab mod Kongen af Danmark, og opnaae Fordeel for sig selv. Saadant var for ham ganske overflødigt, eftersom hans Iver og Troskab tilforn var tilstrækkeligt erkiendt og paaskiønnet af det danske Hof.[48]) Saameget mindre Grund har den fremtrukne Forevending, at Bartholomæus selv kunde have opspundet sin Correspondence fra Kiøbenhavn, da man har fundet Beviis paa, at han af Rigshofmester Gersdorff er bleven anmodet derom.

Med Hensyn til Grev Ulfeldts, under den paa ny udbrudte Krig imellem begge Konger, giorte eller tilsigtede Skridt for igien at opnaae den danske Konges Gunst, mener Advocaten, det er unødvendigt „længere at betiene sig af Gisningen; da en Deel af den for ikke længe siden underligt fremkomne Correspondents,[49]) som Bartholomæus havdeført paa Kiøbenhavn", øiensynligen lægger en saadan Hensigt for

[48]) „Han behöffuer intet ifrån Dronningborgs Lähn, eller annenstädes i Danmark, förskaffa sigh skudzmååI; de äre ifrå Köpenhamn för han persohn och qualiteter illustres nogh."

[49]) „Hvaraff en deel inthet länge sedan (altsaa formodentlig netop i den Tid, som forløb imellem Advocatens 1ste Indlæg eller Klage, og hans Duplik) underligen är fremkommen i daghs Liusett, som det, förwarad i en Ask, och nedersatt i en Sandgroop vnder några steenar, aff en Räff ähr upkraffsat, och sedan funnen worden."

Dagen. Iblandt disse, i den i en Sandgrav nedsatte og af Ræven opkradsede Æske giemte Papirer, var ogsaa Afskrift af en kort „Memorial" fra Bartholomæus til Ulfeldt, af 24. Nov. 1658, hvori han beder, at Greven vilde meddele ham „noget Skriftligt, hvorefter det Omtalte grundigt i Pennen kunde fattes og overskikkes"; samt et kort Svar herpaa i en Seddel med Grevindens Haand, (og paategnet af Bartholomæus: „Ulefeld. 24. Nov. 1658") hvori siges ham: at det han begierer kan for mange Aarsagers Skyld ikke skee; men Sagen er ham bekiendt; de vide bedst (i Kiøbenhavn) hvorledes den efter Omstændighederne skal føres.[50]) — I Æsken var end videre fundet Concept til et (danskt) Brev fra Bartholomæus til Ulfeldt, dat. Liimhavnen, den 5. Dec. 1658. Han beklager deri, at han for den Mistanke, hvori han er falden, ikke selv tør komme til Malmø, og derfor ikke selv kan overlevere det medfølgende (uden Tvivl et Brev fra Corfitz Trolle til Bartholomæus); han ønskede at kunne tale paa et sikkert Sted enten med Grevinden, eller en anden betroet Person. Tiden, siger han, drager ud; Brevene haver, for Modvind, saa længe været paa Veien; nu vilde han gierne have dem bort næste Tirsdag, o. s. v. Han vilde tilraade Hs. Excell. selv at skrive Hs. kgl. Majestæt (Frederik III.); til „og derudi giøre nogen Undskyldning", som „Ed. Excell. veed det langt ypperligere at giøre, end af mig, som en ringe Person kan raades." Han formoder, ja er forvisset om, „naar en saadan høflig Skrivelse overkom, at føre det tilbage igien, som Hs. Exc. og ganske familia kunde være tient med, og Hs. K. Maj. (af Danmark) og det hele Riges Indbyggere meget tienlig." Han tilføier videre: „Eders Excell. Skrivelse skal sikkerlig blive H. K. Maj. i egen Haand ved

50) Begge disse korte i Retten fremlagte Actstykker ere aftrykte i Bilagene Nr. IV.

Borgermester Hans Jørgensen leveret, som mig derom tilligemed Trollen haver tilskrevet, og aldrig komme for Andres Øine." Man seer heraf, og af paafølgende Yttringer, at Meningen har været, Bartholomæus selv skulde stiæle sig over til Kiøbenhavn for at medføre Ulfeldts Skrivelse; havde denne ellers nogen Tvivl, og der fandtes en tro Tiener, „som ikke af for Mange der over var kiendt", da kunde han følge med, for at blive forvisset om Brevets Aflevering; og Bartholomæus vilde der udgive ham for sin egen Tiener.

Om noget saadant fra Ulfeldts Side er skeet, veed man vist nok ligesaalidt med Vished, som om det nogentid lykkedes, at faae de saakaldte „Punkter om Stormen" (saaledes som de fandtes i den opgravne Æske) overbragte til Kiøbenhavn; hvilket dog, efter Omstændighederne ved deres besynderlige Opdagelse og Fremkomst under Processen, neppe kan antages. At disse Punkter imidlertid af Nogen ere blevne Bartholomæus dicterede i Pennen, kan saameget mindre tvivles om, som man seer ved at sammenholde den fundne „Concept" til de Ulfeldtske Oplysninger om Stormplanen, (i Forening med et Anslag til at opbrænde og ødelægge den svenske Krigsflaade i Landscronas Havn), med den kortere Angivelse om hiin, som Bartholomæus skriftlig havde opsat i Arresten: at han paa den Tid vel erindrede sig det meste og vigtigste af Indholdet; men dog langtfra ikke havde kunnet huske eller ordret giengive det Hele, og derfor havde forbigaaet adskillige Omstændigheder, som den udførligere (dicterede) Concept) indeholder.[51]) Magnus Larsen har ikke glemt i bemeldte sin Duplik at fremhæve denne Overeensstemmelse imellem det i Arresten tidligere nedskrevne Udsagn af Bartholomæus om det som var blevet betroet ham, og den senere fundne saakaldte „Concept",

51) Jeg har, til Sammenligning og Oplysning af ovenstaaende, ladet begge Actstykker aftrykke som Bilag Nr. II. og III.

der, i Følge hans egen, let forklarlige Paategning („Denne er Ulvens Kundskab“) skulde være ham af Ulfeldt dicteret i Pennen. Advocaten bemærker „at Kgl. Majestæts (Carl Gustavs) dessein stemmede vel overeens med Bartholomei oversendte Kundskab; om endog enkelte Omstændigheder, som det ved saa betydende Foretagender pleier at gaae, i Udførelsen afveg fra Planen.“ Men hvorledes han skulde have kunnet faae denne Kundskab paa nogen anden Maade, end igiennem Greven, har det ikke været muligt at komme paa Spor efter ved den nøiagtigste Undersøgelse af hans Færd og Omgang i hiin Tid. Endvidere har Advocaten giort den Bemærkning, i Anledning af Angrebsplanen ved Stormen paa Kiøbenhavn: at da Greven meget vel kiendte Kiøbenhavns Befæstning, og „havde ladet en stor Deel deraf bygge“, burde han have taget sin Pligt i Agt, og som Kongen af Sverriges Geheime-Raad meddeelt Hs. Maj. sine Raad og Anslag til dette desseins Udførelse, hvilket muligen havde kunnet virke meget til et heldigt Udfald.[52]) Saa langt var det herfra, at Greven endog, som man maa antage, har været den, der opspandt det Anslag til den svenske Flaades Ødelæggelse, som Bartholomæus umuligen af sig selv kunde finde paa. At Greven desuden ikke alene var vidende om „Bartholomæi Collusion med Fienden“, men ogsaa correspondrede paa Kiøbenhavn, og fik Breve derfra: derom er det ufornødent „videre at disputere“, da Sandheden ved de opsnappede, eller ved Tilfældet opdagede Skrifter er kommen for Dagen. De øvrige Punkter, som Advocaten giennemgaaer, ere væsentlig de samme, som i de tidligere Ind-

[52]) Ulfeldt havde derimod engang berettet for Bartholomæus om Fyrsten af Sulzbachs og Hannibal Sehesteds „Visite“, (jfr. S. 39 og 44) og at han havde for dem yttret, „at han holdt samme dessein, (Stormen paa Kiøbenhavn) for et desperat Værk“, og meente „at Hs. Maj. vilde dermed alleneste giore en semblant“.

læg fra begge Sider havde været berørte; saaledes om Grevens Exceptioner imod den ham tillagte Stand og undersaatlige Stilling; om Grevindens Yttringer af Utilfredshed med de hendes Mand fra Kong Carls Side tillagte Hædersbeviisninger og Belønninger; om de Prøver, han selv tidligere har lagt for Dagen paa Gienstridighed og Misnøie med Kongens Befalinger, i Henseende til Forfatningen i de forhenværende danske Provindser; om Grevens „pludselige Renunciation og Opsigelse, giennem et Haandbrev, paa den Titel og Charge af Kgl. Maj. Geheimeraad,[53]) hvormed Ingen tilforn i Sverrige har været honoreret"; om hans Forsømmelse af den Kongen skyldige Ærbødighed og Opvartning ved Hoffet; om hans ugrundede og urimelige Paastand, at have modtaget Grevskabet Sølvitsborg og Herredsvad-Kloster, ikke som arveligt Lehn af Sverriges Krone og som kongelig Gave, men som Vederlag for Hirschholm i Siælland; da dog Gavebrevene i den Henseende ere saa tydelige, at her ikke kan blive mindste Tvivl tilbage; m. m. I Anledning af Grevindens Yttringer om alle de Tienester, som Ulfeldt har beviist Kong Carl „med Liv, Experientz og Forstrækning af en stor Formue": gientager den svenske Advocat endnu tilsidst, at Greven har faaet disse Tienester vel betalt, baade i den Roskildske Fred, og ved de skienkede Godser, m. m.; men hvad Penge-Forstrækningen angaaer, „da er Hans Maj. ikke anderledes sindet, end at betale samme tilbage med Renter, om saaledes er betinget." Han slutter endelig sit Gienmæle ikke uden bitter Ironie: Ingen kan tvivle om, at Hs. Maj., hvis Ædel-

53) Om denne Titel og Værdighed siger Advocaten et andet Sted: »at han formodentlig paa den har faaet Bestalling, (Afskrift af en saadan haves virkelig) og har godkiendt den ved sin Underskrift i den Roskildske Fredstractat.«

modighed og andre Dyder hele Verden kiender, gierne seer og ønsker, at Greven maa føre „den precieuse tresor", sit ærlige Navn, med sig i Graven; hvilket „med saa meget større éclat" vil skee, naar Greven ved en lovlig Dom er bleven renset og frikiendt for al Mistanke og Beskyldning.

Som det synes har Grevinde Ulfeldt besvaret dette Actors Gienmæle; men hendes Duplik (som formodentlig vil findes blandt de originale Procesacter) fattes i det her benyttede Haandskrift, der indeholder Copier af de øvrige Indlæg, m. m. Man tør slutte dette af et Actstykke, med Overskrift: *Triplica* Assess: M. Lars: Contra Ulfeld: insin. Novemb. Ao. 1659; hvilket findes i bemeldte Haandskrift. I dette udførlige, overhovedet med Klarhed og Orden affattede Indlæg møder Advocaten sin qvindelige Modparts ofte med dristige, men svagt begrundede Sophismer og Udflugter giennemvævede Forsvar med en retskyndig Sagførers Argumentation; og viser bl. a. hvorledes en af dette Forsvars Hovedgrunde, at forvandle den efter Kongens Befaling mod Ulfeldt anlagte Action, hvori Spørgsmaalet dreiede sig om et begaaet Statsforræderi, eller Crimen læsæ Majestatis, til en Sag, hvori Kongen blot havde forlangt en Erklæring af Ulfeldt til Oplysning om hans Skyldsfrihed, manglede enhver Retsgrund; hvilket særdeles gialdt om Grevindens oftere gientagne Paastand om en Retsfornegtelse, som skulde ligge deri, at det formeentes hende at optræde som Klager imod Bartholomus, og „søge ham for sit Værneting" som den, der ved falske Vidnesbyrd og Bekiendelser vilde styrte Ulfeld i Ulykke. Da Bartholomæus selv var fængslet og under Tiltale som Medskyldig, eller en af Hovedmændene i den Malmøske Sammenrottelse, var det let begribeligt, at et privat Søgsmaal imod en Statsforbryder ikke kunde afbryde Rettens Gang i den offentlige Sag, der førtes imod ham, og hvori Ulfeldt var

bleven indviklet, ikke blot ved Bartholomæus' Angivelse af det, som var passeret imellem Greven og ham, men ved mange Andres Vidnesbyrd om Adfærd og Handlinger af Ulfeldt, der nu paataltes som forræderske imod Kong Carl og Sveriges Krone, og ydermere ved forefundne Breve og skriftlige Documenter, som forøgede Mistanken om hans Skyldighed. Ligesaa lidt som dog Bartholomæus ved noget Udsagn har villet tillægge Grev Ulfeldt umiddelbar Deeltagelse i det fra Kiøbenhavn udgaaede og ledede Anslag imod Malmø: lige saa lidt kunde den blotte Benegtelse, eller Beskyldning for løgnagtig Bagvaskelse og Meened imod en tilforn uberygtet Mand, fælde saadanne Vidnesbyrd af ham, der fandtes bestyrkede ved andre Vidners Udsagn og ved flere samstemmende Omstændigheder.

Hertil kom endnu den, som var saa meget mere graverende for Ulfeldt: at lang Tid efterat Bartholomæus i Forhørerne havde bekiendt, at have staaet i et nærmere Forhold til Greven, ført Ærender paa hans Vegne til Kiøbenhavn, og modtaget farlige Meddelelser fra ham om de svenske Krigsplaner (om nu endog denne Bekiendelse, som man kan antage, var skeet — vel ikke blot for at „ruinere" Greven; men for muligen at aabne sig selv en Vei til Benaadelse) var der opdaget endeel bortgiemte skriftlige Documenter, som endnu mere bekræftede, hvad allerede de mundtlige Bekiendelser af Bartholomæus og andre Vidner havde røbet. At Grevinden (i sin manglende Duplik) har søgt at giøre disse Documenter til falske og efterskrevne, og at bringe Forvirring og Modsigelser ind i Forholdet imellem Skrifterne og tidligere Udsagn i Forhørerne m. m. har dog lidet villet lykkes hende. Uden at kunne her følge eller gientage alle de smaalige Omstændigheder og Oplysninger, som Advocaten fremsøger af Vidneforhørene m. v. for at giendrive Dupliken, kan jeg dog ikke undlade at indføre hans

ganske sandsynlige Beretning om hvorledes det er gaaet til med det uventede Fund, der compromitterede baade Ulfeldt og Bartholomæus. Siden denne saae, at alle hans Bestræbelser for at fremme Anslaget paa Malmø bleve forgieves, har han tilintetgiort endeel Papirer, som vedkom Underhandlingen om denne Sag;[54]) men bevaret nogle, som han ansaae for vigtige, eller som han vilde skaffe over til Kiøbenhavn. Ved det sidste Bud fra Kiøbenhavn, der om Foraaret, inden han blev fængslet, havde været hos ham, vilde han have sendt Æsken med Papirerne over; og da Æsken om Efteraaret blev funden i en „aaben Leergrav, hvor den havde været giemt under en Hob smaa Kalkstene, som en Ræv meentes at have rodet tilside", overraskedes han ved Foreviisningen af de Brevskaber, som han indbildte sig for lang Tid siden vare komne til Kiøbenhavn; han vidste da ikke at forklare den besynderlige Omstændighed anderledes, end at den Karl, der skulde have ført Papirerne over fra Malmø, maatte være bleven en Strand-Patrouille vaer, i det han vilde nærme sig Baaden; og at han, af Frygt for at blive greben med Æsken, havde skiult den paa det anførte Sted. Her

[54]) Det vilde være langt lettere, siger M. Larsen paa et andet Sted, at bevise Resultaterne af de forefundne Breve m. m. „dersom ikke Barthol. havde opbrændt en stor Deel af sin Correspondence, som Kgl. Comm. Rettens Protocoll af d. 17de Sept. udvisendes vorder." Maaskee har det snarest være Papirer og Breve angaaende Anslaget paa Malmø, som Barthol. har brændt, for at frie sig selv og Andre; men det er nu ikke let at see, af hvad Grund han har giemt og villet oversende nogle af de Breve, der fandtes i Æsken, og derimod har brændt andre. Der siges etsteds i Acterne, at Barthol. havde bekiendt, „at han en stor Deel af sine Skrifter haver opbrændt", hvoriblandt ogsaa (Borgermester) Christoffer Hansens Brev havde været (jfr. S. 27); hvilket anføres som Grund til „at dennes Navn ikke forekommer i de interciperede Acter". Advocaten beraaber sig herpaa, som et Beviis mere for, at Barthol. ikke, som Grevinden vil paasige ham, har med Flid giemt, ja endog selv smedet Breve og Memorialer, for at bruge dem imod Ulfeldt.

blev den funden af „Skriveren" paa Liimhavnen, og af ham tilstillet Secretairen Gellius (?), der afleverede den til den Kgl. Commissions-Ret. Siden havde Papirerne vel været forelagte Bartholomæus, for at han skulde vedkiende sig dem; men kun i Commissionens eller Advocatens Nærværelse, og aldrig saaledes, at han havde havt dem allene i sine Hænder, eller været i Stand til, som Grevinden tillægger ham, at kunne forandre eller forfalske noget af disse Papirer.

I denne Æske fandt man da, foruden andre mærkelige Brevskaber, de ovenfor omtalte Billetter, verlede imellem Bartholomæus og Grevinden, som dog slet ikke vilde kiendes ved sin egen; men havde kaldt den „en Charteque uden Navn og Udskrift", skreven paa en daarlig Lap Papir, og med andre Tegn paa Uægthed. Advocaten derimod forklarer, hvorledes det kan være tilgaaet, at Grevinden har benyttet et Stykke Papir, afrevet af et andet Brev, for at skrive de faa Ord, hun sendte Bartholomæus til Svar; og at man ved Sammenligning med andre Brevskaber fra hendes egen Haand kan overbevise Enhver, ja hende selv om, at Seddelen ikke er efterskreven. — At Grevinden derhos reent vil benegte al Kundskab om hvad der er blevet correspanderet imellem Trolle og flere Andre med Bartholomæus, Ulfeldts Sager vedkommende, er, som Advocaten bemærker, aldeles urimeligt; da intet Menneske kan tænke sig, at Nogen skulde paa sin egen Haand ville blande sig i saadan Sag, for at vise en Mand betydelige og farlige Tienester, uden Vedkommendes Vidende og Samtykke. Det er tydeligt nok, saavel af Forhør og Indlæg, (uagtet disses indviklede Fremstilling og tildeels kun meget fragmentarisk samlede Stof) som af Bilagene, at der fra Ulfeldts Side er anvendt en meget stor Forsigtighed i de Forhandlinger, han har søgt at knytte med Hoffet i Kiøbenhavn, for saa vidt som han betroede noget deraf til Pennen. Men uagtet han vogtede

sig for, enten at skrive til Barthol. Michelsen, eller at lade denne faae noget i Hænderne, der var skrevet af Ulfeldt selv — „Punkterne om Stormen“ vare (efter B. Michelsens Udsagn) dicterede under fire Öine — vilde dog hans, som det lader, temmelig intime Forhold og Tiltro til en Mand af saa ringe Fiinhed, Erfaring og Verdensklogskab, være besynderlig og næsten uforklarlig: dersom man ikke saae, deels at bedre og snildere Mellemhandlere ikke vare at faae i Malmø; deels at Bartholomæus, uagtet hans vist ikke glimrende Egenskaber og Talenter, havde kunnet opnaae ikke ubetydende Forbindelser i Danmark, og herfra var bleven benyttet som Redskab til at fremme Planen til Malmøs Overrumpling — hvilken i øvrigt ikke var meget sikkrere eller bedre anlagt, end Ulfeldts Plan til paa ny at vinde Adgang til Gunst, Anseelse og Indflydelse i Danmark. Det lader sig ei engang negte, at Grevens hele Adfærd og Handlemaade i dette Anliggende, under hans Stilling i Skaane, og i Forholdet til begge de fiendtlige Magter og Konger, som han, til liden Ære og Baade for sig selv, havde tient, var til den Grad uklog, i det mindste ubesindig, lidenskabelig og tildeels uforklarlig, at man kunde fristes til virkelig at holde Alt hvad Bartholomæus udsagde om Ulfeldt for opdigtet, saaledes som Grevinden vil fremstille det. Men alt for mange tilstødende Omstændigheder forstærke ved ethvert Skridt Mistanken, og befæste den indre Overbeviisning, som alle Forhold, Beviisligheder og Vidners Udsagn maa fremkalde hos os: at det var meer end Opdigtelse af den indskrænkede Barth. Michelsen, at Ulfeldt var opbragt nok imod Carl Gustav, til at ville ganske opgive denne Konges Interesse og sin egen Forbindelse med Sverrige, og derfor gierne greb ethvert Middel til at skaffe sig ny Credit i Danmark ved at skade Carl Gustav. At det oprindelige Motiv hertil skulde have været en hos Ulfeldt vaagnet Anger, eller en paa ny opstegen uegennyttig og patriotisk

Følelse, der bragte den fordums danske Rigshofmester til at ville atter skifte sin politiske Rolle, og tage Parti for sit Fædreland imod en Fiende, som ikke ganske opfyldte Alt, hvad hans egen politiske Stolthed og Ærgierrighed havde ventet sig: dette vil dog neppe blive den Løsning af en gaadefuld Handlemaade, som Nogen, der har kunnet trænge lidt dybere ind i Ulfeldts Characteer, eller som endog kun vil læse Beretningen om hans Samtale med Peter Chambers, (ovenf. S. 22—24.) vil holde sig til. Dette vedkommer imidlertid ikke nærmest den historiske Oplysning af den besynderlige, i sine Følger høist ulykkelige Episode i Ulfeldts Levnet, som hans Arrestering og Proces i Malmøe danner, og til hvilken jeg nu vender tilbage.

Det er allerede berørt, at Bartholomæus, efter Advocaten M. Larsens Erklæring, i Forhørene aldrig havde paasagt Ulfeldt nogen umiddelbar Deel i Planen til at bringe Malmø i de Danskes Hænder. Man gik heller ikke fra svensk Side videre, end at ville tillægge ham Mistanke for at have været vidende om Anslaget, uden at han, hvilket havde været hans Pligt, aabenbarede hvad han derom vidste for Carl Gustav eller andre Vedkommende. De vigtigste Beskyldninger, som reistes imod Ulfeldt i Processen vare saaledes deels, at han havde villet indlede Underhandlinger om, giennem Andre at gienvinde Kong Frederik den Tredies Naade (hvorom dog, som man seer, intet Brev eller skriftligt Beviis af Ulfeldts Haand, har været at finde eller kunde fremlægges;) deels at have ladet nedskrive den giennem Spioner eller paa anden Maade opnaaede Kundskab om Planen til Stormen paa Kiøbenhavn, for at denne i Januar 1659, kunde blive meddeelt Vedkommende i Danmark; (endskiøndt man, som ovenfor er viist, ikke med Vished kan sige, om den røbede Plan nogentid virkelig kom tilstede). Nu havde man vel, til Beviis

herpaa, ikke andet end den saakaldte „Stormens Kundskab„, som Bartholomæus i sit Fængsel nedskrev efter Hukommelsen d. 26. April 1659, og den udførligere „Concept om Stormen" i 20 Punkter, nedskrevne med samme Mands Haand, der befandt sig i den i Kalkgraven skiulte, først om Høsten 1659 oprodede Æske. Grevinden kunde upaatvivlelig med Grund paastaae, at der ikke i Bartholomæus' Udsagn laae Beviis for, at den med hans egen Haand skrevne „Concept" var et Dictat af Ulfeldt. Paa den anden Side har Advocaten fremstillet en stærkt talende Sandsynligheds Grunde for, at der ikke fandtes noget Menneske i Skaane, af hvem Bartholomæus kunde erholde de meddeelte Oplysninger om Kongens „dessein", uden Ulfeldt; ligesom den i Øine faldende Overeensstemmelse imellem Punkterne i den skrevne „Concept" og den Krigsplan, hvorefter Stormen paa Kiøbenhavn virkelig blev iværksat, lægger for Dagen, at den meddeelte Kundskab maatte være kommen fra en høist paalidelig Kilde. Grevindens Indvending, at Concepten kunde være skreven bagefter Begivenheden, afviser Advocaten som alt for urimelig hos en Mand af saa ringe Evner, Kundskaber og Erfaring, som Bartholomæus; for hvem det vel og havde været en Umulighed, af sit eget Hoved at give „Concepten" den Form, som den har; eller finde paa de Midler, som anbefales til at skade de Stormende, (f. Ex. at give Fodfolket Begfakler i Hænderne.) Desuden forøges Urimeligheden i et saadant Foregivende endnu derved, at Bartholomæus, med de øvrige i den Malmøske Conspiration Indviklede, sad fængslet siden Marts eller April 1659; og i sit Fængsel endnu mindre kunde forskaffe sig saa nøiagtige Bidrag og Oplysninger om Stormens Udførelse. — Spørger man derimod: Hvor randt da hiin Kilde, hvoraf Ulfeldt skulde have øst den „Kundskab", han sagdes at have dicteret den ulykkelige Bartholomæus? — da viser Magnus Larsens Triplik temmelig tydeligt hen til den

oftere i den Ulfeldtske Proces forekommende Oberst i Carl Gustavs Armee, La Voyette.[55]) Denne havde i sine unge Aar været kiendt af Ulfeldt, som Page ved Prindsen af Oraniens Hof. Hans senere Fata findes ikke omtalte; men i et Forhør (30. Mai 1659) havde Ulfeldts Livknegt, Jacob Helt udsagt, at han inden Stormen bl. a. eengang var af sin Herre bleven sendt til den svenske Leir i Siælland, med Breve til La Voyette (s. ovenf. S. 45) og havde faaet Brev med sig tilbage. Nogen Tid efter var denne Officeer falden i Sygdom; og Ulfeldt skikkede da igien Jacob Helt til Siælland, med Skrivelse til General Essen, for at bede, om La Voyette ikke maatte bringes over til Malmø; ja i Haab herom havde Ulfeldt endog sendt sin egen Vogn efter ham til Helsingborg; men La Voyette var alt afgaaet ved Døden. Men at det nu er Grevinden saa magtpaaliggende at fralægge sig al skriftlig Communication med den afdøde Oberst, falder endeel mistænkeligt; man havde jo Grunde nok til fortrolig Forbindelse med La Voyette, dersom man ikke havde havt en ond Samvittighed, og villet afvende Opmærksomheden fra den Kant.

Tilsidst, efterat have indladt Sagen til Doms, vil Advocaten end engang giendrive Grevens Protest imod at være Kongen af Sverrige undergiven, som den, „der har modtaget Stand og Lehn i Riget"; og det paa Grund af hans „grevelige Dignitet, som ham af den romerske Keiser er confereret"; efterdi mange andre Fremmede af adelig, friherrelig og grevelige Stand, som have taget Tieneste og Lehn i Sverrige, have

55) „Och giöras heele dette wärcket om Stormen icke ringa der igenom mistänkt, at all skrifteligh Communication med Öffuerste Sal. La Voyette så högt beneekes, och in på Greff Christian (Ulfeldt?) will wriidas." Advocaten tilføier kort efter: „Man kunde well skäl nogh adducere til en familiar communication emellom Hr. Grefven och la Voyette, om man icke hadhe betänkiande der vthi."

maattet underkaste sig samme Forpligtelser, som indfødte Svenske. At Greven beraaber sig paa sin Besiddelse af to Friherskaber i Kongeriget Böhmen, kan heller ikke komme ham tilgode. Advocaten vil ei engang drage i Tvivl, at hvis der i Böhmen findes „nogen slig Constitution, som Beslutningen i Norrköping af 1604“: da er Greven bleven skilt ved hans bøhmiske Standsrettighed, siden Keiseren har sat sig i Krigstilstand mod Kongen af Sverrige, og Ulfeldt derimod har tient denne baade før og under den Roskildske Fred. Dette, mener Advocaten, maa saameget mere antages, som Greven ikke fører Titel af disse to Friherskaber, saaledes som af Grevskabet Sølvitsborg. Naar endelig Greven har villet benegte, at han har aflagt nogen Ed til Kongen af Sverrige, som dennes Geheimeraad: da havde det vel været bedre for hans Ære, ikke at fremkomme med en saadan Paastand, eftersom han af Hans Maj. har været betroet og har modtaget saa vigtige Hverv, endog fremfor Kongens og Rigets høit betroede Mænd; saasom „at føre Ordet og modtage Hyldingen af Kongens Undersaatter i Skaane.“

Uagtet den Alvor og Skarphed, hvormed Magnus Larsen i sin Triplik gik tilværks i at fremsætte, eller gientage og bestyrke de juridiske Grunde, hvormed han vilde bevise Ulfeldts middelbare eller umiddelbare Deeltagelse i statsforræderske Handlinger imod den svenske Konge: lod Grevinde Leonora sig ikke afskrække fra tredie Gang lige uforfærdet at besvare hans Indlæg. Hun giorde det med sit forhen udviste Talent til at gribe enhver Udflugt, eller enhver nok saa svag Omstændighed, der kunde benyttes til Ulfeldts Fordeel — om den endog, som det hedder, nok saa meget skulde trækkes frem ved Haarene. Hun sætter os her i ny Forundring over en saa utrættelig, mere sophistisk, end qvindelig Evne til at stille en øiensynligen meget mislig Sag, med alle dens mistænkelige

Omstændigheder, i et for den Anklagede gunstigere Lys. Man kan ikke andet end forundres over den, selv med Forudsætning af fleersidig Dannelse, overraskende Færdighed, som Grevinden har havt i at bruge en Advocats Pen og Stiil, ikke uden jævnlig Anvendelse af Ironie og Sarkasme. Saaledes seer man ogsaa i dette Svar, hvor dristig og behændig hun var i at gribe hver Leilighed, enten til at fornye sine Exceptioner, eller til at benytte den snildt opfundne Situation, som en ved fingeret Svaghed maalløs Ægtefælles Forsvarer, der baade i sit Kiøn, sin Stand og sine tidligere Forhold havde saameget, der talte til hendes Fordeel. Men giennemløber man dette Grevindens sidste Indlæg (formodentlig indgivet i November Maaned) og sammenholder det med de tidligere: da vil man finde, at Indholdet for en stor Deel er Gientagelse og Variationer af tidligere Argumenter og Indsigelser; og man vil neppe, naar man kiender Vidnernes Udsagn, og de andre Acter i Sagen, giennem dette Skrift modtage noget Indtryk af en stærkere Overbeviisning om Ulfeldts Troskab imod Carl Gustav, hvem han, eller Grevinden i hans Navn, nu saa nødig vilde erkiende for sin Overherre. Jeg vil ogsaa kun, af de Yttringer i Indlægget, der berøre et eller andet historisk Moment i disse Forhold, hvis uklare Samnienhæng Grevinden naturligviis giør sig mere Umage for at forvirre, end at oplyse, meddele enkelte, der kunne have nogen særskilt Interesse eller Betydning; om de endog, af Mangel paa oplysende Omstændigheder og Forbindelser, kun vise sig utydelige og isolerede.

Da en af Grevindens Hovedbestræbelser gaaer og maatte gaae ud paa at giøre ethvert Udsagn af Bartholomæus Michelsen til digtet Opspind, og ham selv til en „Skielm", der vilde redde sig ved at vælte falske Beskyldninger over paa Ulfeldt: saa har hun anvendt meer end Halvdelen af sit Indlæg paa at ville omstøde og svække hans mundtlige Vidnesbyrd, og giøre Uægt-

heden af de fremkomne skriftlige Actstykker indlysende. Dette gialdt fornemmelig den omtalte Seddel fra Grevinden til Bartholomæus, eller den saakaldte „charteque", hvori man, efter hendes Paastand, havde efterskrevet hendes Haand; skiøndt hun ikke benegter Skriftens Liighed med hendes egen; og om hvilken hun desuden, tildeels med ironisk Spot, søger at vise Umueligheden i at den kunde være af hende skrevet eller affendt i en saadan Skikkelse. Hun giør sig bl. a. lystig over et Bomærke, der sad uden paa Seddelen, og som Advocaten antager, ikke hørte til samme, men til et Brev fra en Foged eller Bonde, hvilket af Papiret kunde være afrevet, og paa hvilket Bomærket „par negligence" var blevet siddende. Grevinden forsikkrer, at saa stor en negligence, som Advocaten indbilder sig, har aldrig været hos hende, allermindst i Sager af den Vigtighed, som man vil tillægge den omhandlede Seddel. At man skulde sende Nogen en saadan Seddel ganske aaben, vil intet fornuftigt Menneske troe; der maatte altsaa, naar Bomærket kun var fulgt med fra det andet Brev, findes Spor til Forsegling; var Seddelen derimod forseglet med Bomærket, saa faldt Advocatens kløgtige Formodning reent bort. — Dette er et Exempel paa den Maade, hvorpaa Grevinden hyppigen raillerer med sin Modparts Induction og Argumenter. Ligesaa bruger hun der, hvor Talen er om den Underhandling, hvortil Bartholomæus skulde være brugt for at skaffe Ulfeldt K. Frederik den Tredies Gunst tilbage, et Modbeviis, hentet fra det Absurde i Beskyldningen. Denne Konge havde tidligere (saaledes maa man vel udlægge Grevindens Ord) førend Krigens Fornyelse 1658, ladet giøre Ulfeldt fristende Tilbud, som han ikke vilde modtage.[56] Hvad skulde da bevæge denne til, efter Krigens

---

[56]) „Dersom min Herre, da Fredstider wore, icke de treffelige tillbudh, „Kongen af Danmark lod giøre, willde acceptere, hvor skulde (det) „være trolig, at han paa den Tid, da for menneskelige Øyne det saae

Udbrud, da det for menneskelige Øine maatte synes at være ude med Kongen af Danmark, at ville opgive den mægtige Støtte, han havde i den seierrige svenske Konge, og tigge om Gunst og Naade hos den danske, der var bragt til Randen af sin Undergang? — Man vil ei kunne negte, at der i dette Grevindens Raisonnement ligger Rimelighed; og at vi derimod, ved at betragte Ulfeldts hele Adfærd og hans beviisligen ukloge og hensynsløse Opførsel imod Carl Gustav efter den kiøbenhavnske Fred, ofte maa fristes til at anvende den bekiendte Sætning: at det Sande ikke altid er det Sandsynlige.

At Ulfeldt var vidende om en Forbindelse og Brevvexling, som havde fundet Sted imellem Barth. Michelsen og Corfitz Trolle i Kiøbenhavn, vil Grevinden, til en vis Grad, ikke ganske benegte; men da Ulfeldts Kundskab derom ikke gik videre, end til en Mistanke, grundet paa det, han havde hørt om at Bartholomæus havde været Trolle behielpelig til at faae den omtalte „Fæstemø" eller „Jomfru" fra Skaane over til Kiøbenhavn: saa var heri intet, som kunde paalægge ham den Pligt imod Kong Carl, at være Angiver paa en blot Mistanke, eller som kunde paadrage ham nogen Strafskyldighed, fordi han havde undladt det. Det var en privat Sag imellem

„ud til Kongen af Danmarks total ruin, han sig da om K. Majest. „Gunst skulde have bemødet; det rimer sig meget ilde; foruden at „dersom saa store Tilbud af en Konge giordes, skulde icke kunne præ„summeres, at han var unaadig. Hvorfor skulde da søges (hos „Kongen) efter Gunst? — Den skulde efter apparence være til „førend de tilbudh kunde giøres." — Hvad Grevinden sigter til i denne mærkelige Yttring, kunne vi af de foreliggende Kilder ikke med Visshed angive. Det synes ikke urimeligt, at hun kan have meent de virkelig meget tillokkende Tilbud, som giordes Ulfeldt, imedens han deeltog i de hastig afgiorte Underhandlinger om de Tostrupske Preliminairer til den Roskildske Fred. (S. mit Skrift om „Fredsslutningen i Kiøbenhavn 1660." S. 50. 93.) Derved kan dog erindres, at Frederik den Tredies Tilbud vare knyttede til Forudsættelsen om en Evne hos Ulfeldt til at virke paa Fredens Betingelser, som han neppe havde i sin Magt, om han endog havde villet benytte den.

Trolle og Bartholomæus, der hverken vedkom eller beviste noget for det, man vilde paasige Ulfeldt: at han i sine egne Sager havde staaet i et fortroligt Forhold til Bartholomæus. Hvad der i Æsken var fundet, som Spor til en Correspondents imellem denne og Trolle, Ulfeldt vedkommende, afviste Grevinden med sin constante Benegtelse af al Kundskab om slige Underhandlinger; ligesaa vel som af enhver Deelagtighed i de fremlagte skriftlige Optegnelser, med Barth. Michelsens Haand, om Planen til Stormen paa Kiøbenhavn. — Ved paa ny at giennemgaae og giendrive den sidstnævnte og værste Beskyldning imod hendes Ægtefælle, som under hele Processen fremkom, giør Grevinden en ikke uheldig Anvendelse af Forholdet paa Advocatens Person. Om Nogen fandt paa at sige, at han af Magnus Larsen havde faaet Underretning om en af Kongens Planer, fortalte saadant til en og anden af sine Confidenter, og fremviste til Vidnesbyrd derom en skriftlig Memorial, ikke med Advocatens, men med sin egen Haand: vilde vel M. Larsen finde sig i, at dette skulde gielde for et lovligt Beviis paa, at han havde kiendt og røbet sin Herres Planer? — eller vilde han ikke strax giøre den Indvending: at en Andens blotte Ord og egen Skrift ikke i nogen lovlig Rettergang var tilstrækkelig til at fælde en Mand? — Grevinden glemmer heller ikke at fremhæve, til „ikke ringe Oplysning i Sagen", at da Bartholomæus i et af Forhørene blev spurgt, om ikke Ulfeldt selv havde skrevet noget til Danmark? svarede han: „Ulfeldt har selv ingen Breve skrevet, men altid ladet negotiere igiennem ham." — Har nu Greven aldrig selv correspondered om det, som tillægges ham, da modsiger jo Bartholomæus sig selv, naar han tilforn har udsagt: at han oftere har skaffet Breve over fra Greven; og hvorledes kan Isak Johansen have ført Breve fra Greven, bestemte til Kiøbenhavn, ned til Liimhavnen, naar den, som skulde besørge dem, vidner, at Greven aldrig selv skrev noget Brev?

Paa denne Maade forstod Grevinde Ulfeldt med dialectisk Spidsfindighed at giøre sig enhver Mangel i Modpartens Beviisførelse nyttig; og hun har til det yderste, ja endog under Confrontationen, som uagtet hendes Protester tilsidst dog fandt Sted, ikke opgivet det mindste Punkt af hvad hun i sit Forsvar paastod, eller antog, at have indvundet. Et af de heldigste Partier i hendes sidste Indlæg er maaskee det, hvori hun endnu engang søger at giendrive Advocatens Paastand, at Ulfeldt havde forbrudt sig mod K. Carl, som sin Landsherre og Souverain. Grevinden afviser paa ny Advocatens Paastand: at hendes Mand var den svenske Konge forpligtet som sin Lehnsherre, eller havde taget Tieneste hos ham som lønnet Embedsmand. Naar dette skeete med nogen Udlænding, af hvad Stand han og var, da maatte denne vist nok ligesaa fuldt som den Indfødte, forbinde sig ved Ed. Men en saadan havde Ulfeldt aldrig aflagt, og heller aldrig modtaget Løn af Kongen, men derimod „Beneficier“, hvilke „annammes paa anden Maneer, og vel obligerer een, men ikke saaledes som Løns og Tienestes Antagelse.“ Desuden vil ogsaa Grevinden, ligesom Ulfeldt selv, giøre den Paastand gieldende, at Grevskabet Sølvitsborg, hvorved han skulde blive Kongen Sverriges Krone forpligtet som Lehnsmand eller Undersaat, havde Greven aldrig formelig modtaget. At Ulfeldt ikke fører Titel til de to Friherrskaber, han besidder i Bøhmen, er en falsk Paastand. Kongen af Sverrige har selv givet ham denne Titel; men han har aldrig brugt den i Danmark, hvor han desuden, efter Landets Skik, ikke pleiede at skrive sig til meer end een af sine Herregaarde. I øvrigt vil Grevinden gierne tilstaae, at hun kiender ligesaa lidt til „Norrköpings Beslutning“, som til den Böhmiske Constitution“, hvilket ogsaa kan være ligegyldigt; „thi min Herre ingen af Delene haver været undergiven.“ Advocatens Paastand,

at Ulfeldt ei kunde andet end være Carl Gustavs edsvorne Raad og Tienestemand, da denne Konge havde „af synderlig confidence til hans Person", brugt ham i flere vigtige Commissioner og Bestillinger, afviser Grevinden som ubegrundet og ubeviist; og da nu Ingen, end ikke M. Larsen selv, tør negte, at Greven har giort Kongen „saadanne mærkelige og signale Tienester, som ere landkyndige": saa er dette ham til saameget større Berømmelse, siden han aldrig havde svoret Kong Carl nogen Troskabsed, og denne desuagtet netop betiente sig af ham til at modtage de skaanske Undersaatters edelige Hylding. Selv „ventede han alle Dage paa Kgl. Majestæts naadigste Resolution fra Gothenborg", for at han kunde vide sin Stilling og de Vilkaar, „hvorpaa han sin underdanige Ed kunde aflægge"; og „attraaede („aastundede") høit, det dertil maatte komme, at han for Hs. Kgl. Mait.s forbundne Tiener maatte antages"; hvilket Grevinden endnu ønsker, maatte skee. Paa dette Spørgsmaal (om Ulfeldt var den svenske Konges edbundne Tiener eller ikke) mener Grevinden, at hele Processen beroer; og at hun „saa nøiagteligen havde solveret det", som Advocaten kunde forlange.

Saaledes var denne Proces udtrukket til henimod Aarets Ende, uden at Grevens (uden al Tvivl paatagne) Maalløshed, eller hans øvrige Tilstand havde forandret sig; og Commissionen fandt det nu nødvendigt, at foretage den meer end eengang af Actor forlangte Confrontation imellem Grevinden, som hendes Mands Forsvar, og de i Malmø som Deeltagere i en Sammensværgelse, for at bringe Staden og Fæstningen i de Danskes Hænder, arresterede Personer; ligesom ogsaa de af Ulfeldts egne Huusfolk og Flere, der havde været forhørte som Vidner imod ham, eller som Medvidere i Anslaget. Det var de samme, forhen omhandlede Hovedpunkter

i Advocatens Klage, som han under denne Confrontation vilde søge at faae yderligere bestyrkede og beviste ved bemeldte Personers, i Grevindens Nærværelse edeligt bekræftede Udsagn; nemlig 1., at Ulfeldt ved den paa ny udbrydende Krig, for igien at sætte sig i Gunst hos Frederik den Tredie, skulde have forladt Kongen af Sverriges Parti, og søgt at forraade hans Interesse, endskiøndt han formeentligen som Raad og Embedsmand var denne Konge edelig forpligtet; 2., At han navnligen havde meddeelt de Danske i Kiøbenhavn Underretninger om den svenske Plan til at storme denne Stad i Februar 1659, og Anslag til at ødelægge den svenske Flaade i Landskrones Havn; og 3., at Greven havde været vidende om Bartholomæus Michelsens forræderske Forbindelse med de Danske; og selv, ved denne Mands Hielp hemmeligt havde correspondèret paa Kiøbenhavn; hvori Bartholomus stadigen blev ved sine første Bekiendelser, (i Forhørene den 27. og 28. April 1659), hvilke ogsaa ved de i en Leer- eller Sandgrav ved Liimhavnen tilfældigt fundne Papirer, havde vundet adskillig Bestyrkelse. Til dette Forhør lod Commissionen tillige bringe fem af de danske Adelsmænd, der endnu sadde arresterede paa Malmøhuus Slot, som Deeltagere eller Medvidere i Conspirationen; nemlig Hr. „Påhl (Palle) Urne; Hr. Lave Bille; Hr. Steen Reedtz, Hr. Otto Lindenov og Arild „Schwab“ (Svave.) Forhøret holdtes i Grevinde Eleonores, Commissionens og Actors Nærværelse i Ulfeldts Huus den 19de Decbr. 1659; desuden vare to af Malmø Stads Borgermestere og tre Raadmænd, samt 3 Protocollister og 3 Retsbetiente tilstede.

Det er dog ikke blot af den i Commissionen optagne Protocoll, man har Kundskab om hvad der ved denne Confrontation pasjerede; men af Grevindens egenhændige udførlige Beretning om hele Acten, som hun ikke længe efter Forhøret

har opsat;[57]) et Document, som hører til de mærkværdige Vidnesbyrd om den Aandsstyrke og Sindsrolighed, hvormed denne begavede Dame, under en saa kritisk Stilling, var i Stand til at opfatte og i Hukommelsen at bevare den hele Gang i et Forhør, der varede i halvfemte Time, endskiøndt kun 6 eller 7 Personer fremkaldtes. Sammenligner man begge disse Actstykker, da befindes det, at Grevinden overhovedet meddeler de afgivne Udsagn og Vidnesbyrd i samme Følge og i de fleste væsentlige Punkter nogenlunde med samme Indhold, som den optagne Protocoll. Meget ofte, naar hun under eller efter et af de hver især edfæstede Vidners Udsagn har talt med i Forhøret, og rettet Spørgsmaal, Bebreidelser eller Modsagn til Vedkommende, eller besvaret Actors Erindringer og Bemærkninger: anfører hun derimod sine egne Ord langt mere udførligt og omstændeligt, end de i Protocollen angives. Af begge Actstykker fremgaaer i øvrigt, at Grevinden ogsaa ved denne Confrontation satte sit Forsvars Hovedstyrke i ligefrem at benegte Sandheden af Vidnernes, for Ulfeldt meest graverende Bekiendelser og Udsagn. Hun sparede i Særdeleshed ikke det vigtigste Vidne, Barth. Michelsen, for de stærkeste og meest nærgaaende Paasagn, som den, der vidnede falskt og foer med Løgn i sine Beretninger og Vidnesbyrd, for saa vidt de angik Ulfeldt. Om en af de for ham farligste Bekiendelser, angaaende hans Meddelelser om Storm-Planen, vil jeg anføre i ordlydende Uddrag det vigtigste, hvad derom findes i Protocollen: „Bartholomæus „Michelsen tilspurgtes af Advocaten, udaf hvem han fik Kundskab om Hs. Kgl. Maj.s dessein om Stormen for Kiøben„havn? Han bekræftede, den af Greve Ulfeldt bekommet have.

57) „Oc er dette huis ieg haffuer optegnet til en ihuckommelse, efftersom mig af Protocollet ingen Copia maa forundes. Denne Confrontation warte fra Klokken halffgaaen 9, indtil næsten paa slaget 1."

„Og da Grevinden benegtede det aldrig sandt at være, refererede „han det med Omstændigheder; pegendes paa et Kammer paa „høire Side, hvor han sagde sig have siddet paa Grevens egen „Stol ved hans Bord, og skrevet Punkterne af Grevens egen „Mund, som dicterede ham dem af et Papir, det han siden „sønderrev og kastede paa Ilden. Han sagde det var skeet om „Middagstid imellem Tolv og Eet. Hvortil Grevinden aldeles „negtede, sigendes: at man noksomt hans Løgn kunde mærke „af det han sagde, da deres ordinari Maaltids-Tid er imellem „12 og 1; beklagendes, at Bartholomæus, som nok havde besmittet „sin Samvittighed med Løgn, i det han saamangen ærlig Karl der- „igiennem havde forført (ɔ: beført) nu ogsaa tænker, ved samme fine „Løgne at sætte hende og hendes Herre i Unaade, Ulykke, Spot „og Skade.“ (Han tilføiede da, at Kield Friis havde været hos ham, og begieret, at han vilde komme Klokken eet til Greven; og da han kom did, „gik han en halv Time spadse- rende paa Gaarden, før end han slap ind til Greven.“) Hvor- paa fulgte hans Bekiendelse om det, Greven havde meddeelt ham angaaende Flaaden ved Landscrona, at det nu vilde være Tid at attaquere den, m. v. „Men Grevinden bad, „at hans Ord ikke maatte gielde mere end hendes, eller hendes „Herres Ord, eftersom han var en Skielm, og søgte med „den ene Løgn at besmykke den anden.“ — Da længere hen i For- høret Bartholomæus blev adspurgt om Tieneren, som Ulfeldt skulde have sendt til den svenske Leir, for at faae Nyt at vide af Marquetenterne, bekræftede han, at Greven selv havde for- talt ham dette; hvorover „Grevinden brast ud i høi Latter, og spurgte: om man da meente, det var hos Marquetentere, at man skulde erfare Planen til Stormen?“ — Hun havde aldrig hørt eller vidst det mindste om denne Begivenhed, før den var forbi; og havde endnu mindre troet, at Kongen af Sverrige paa den Maade vilde angribe Kiøbenhavn. Hertil

sagde Advocatén, at det dog var mærkværdigt, hvor liig den Concept, som fandtes skreven med Bartholomæus' Haand, var med Hs. Maj. Kongen af Sverriges Plan til Stormen, som Gen. Quarteermester Dahlberg havde skikket over til Skaane. „Dette giør intet til Sagen", svarede Grevinden; det var derfor ikke mindre vist, at Bartholomæus aldrig haver faaet nogen saadan Underretning af hendes Herre.

Angaaende Underhandlingerne om paa ny at bringe Ulfeldt i Naade hos Kong Frederik den Tredie, berettede Bartholomæus, efterat det var forlangt at han mundtlig skulde gientage, hvad han tilforn skriftlig havde bekiendt: „at hans „Venner i Kiøbenhavn havde tilskrevet ham, hvorledes man „gierne vilde see Grev Ulfeldt igien i Danmark. Dette havde „han aabenbaret for Greven, og begieret at han vilde skrive „derover, og derhos forsikkret ham, at Brevet sikkert og uhindret skulde komme fort;" hvorhos han ydermere tillagde, at dette var foregaaet i samme Stue, hvor Confrontationen holdtes. — „Grevinden sagde hertil: at han var vel den rette „Mand, at committere saadanne Ærender. Men Bartholomæus „fuldførte sin Relation; sagde, Greven havde svaret ham, at „han var vel tilfreds dermed, at han kunde faae Naade hos „Hs. Kongel. Maj. i Danmark; han vilde derimod bore sig „ind igien hos Kongen af Sverrige, og arbeide paa Fred." Grevinden svarede, at hendes Herre brugte ikke saadanne Bondegloser; hvortil Bartholomæus sagde: „Naar store Herrer tale med gemeent Folk, lempe de sig efter deres Tale." o. s. v. Da han ogsaa fremdeles vedblev at bevidne, at han havde talt med Greven i dette Anliggende, og at denne havde søgt Pardon hos Kongen af Danmark, gientog Grevinden her det samme, hun i et af sine Indlæg havde yttret: „At der ei kunde være noget at søge hos en Konge, som var reent ruineret, og

af sit hele Rige ikke havde mere end een By tilbage"; og „kaldte hun de nærværende danske Adelsmænd til Vidne paa, at hendes Herre havde lidt saa meget ondt i Danmark, at han aldrig attraaede at komme der mere". Havde han ikke søgt, i den danske Konges Velmagtstid at gienvinde hans Naade, meget mindre kunde han ville søge den nu. Advocaten meente derimod, at det ikke havde saa stor Nød med Kongen af Danmark; han kunde nok have Haab om, „ved Keiserens, Hollændernes og Brandenborgernes Hielp at komme paa Fode igien."

Angaaende Lavoiette blev Bartholomæus spurgt: om Ulfeldt ikke havde talt til ham om en Mand af dette Navn, da han dicterede ham Planen til Stormen? — hvilket Bartholomæus bekræftede, og tilføiede, at Greven havde sagt, Lavoiette var hans gode Ven; han havde kiendt ham siden han tiente som Page hos Prindsen af Oranien, og havde faaet Breve fra ham. Dette havde Greven ogsaa fortalt ham ved bemeldte Leilighed; og han havde dengang været tre Timer inde hos ham. Grevinden benegtede det ene, som det andet „contesterendes, om Nogen kunde bevise, at Lavoiette hendes Herre havde tilskrevet, enten i Freds- eller Feide-Tid, saa vilde hun døe et Skarn." Dette Udtryk i Protocollen har Grevinden ikke i sine Optegnelser om Forhøret; efter disse spurgte hun derimod Bartholomæus: „Hvem har vel sagt Eder det, at Lavoiette har været Page? — Af min Herre har I vist ikke hørt saadanne Ting. Det er ganske rigtigt, at han har kiendt ham som Page hos Prindsen af Oranien; deres Venskab var dog ikke anderledes, end det kunde være imellem en Ambassadeur og en Page." — Det synes besynderligt, at der hverken i Protocollen, eller i Grevinde Eleonoras Skrift, forekommer flere Spørgsmaal, eller Yttringer om denne Mand, der uden Tvivl har staaet i et nærmere

og mere fortroligt Forhold til den Ulfeldtske Familie, endskiøndt Grevinden her synes at ville fierne Formodningen om et saadant. Man vil erindre, hvad ovenfor omtaltes, at Ulfeldt endog havde giort sig Umage for at udvirke Tilladelse for denne svenske Oberst, at begive sig over til Skaane; men at Yttringen af dette Ønske kom for sildigt, da han allerede var død.[58]) Det tør maaskee ikke være nogen urimelig Gisning, at Lavoiette har været den svenske Officeer, der har meddeelt Ulfeldt Carl Gustavs og de svenske Generalers Plan til at storme Kiøbenhavn, og det uden anden Tanke, end at han vilde beholde den for sig selv. Men endog under en saadan Forudsætning, vilde en Underretning af den Art til en Uvedkommende upaatvivlelig paadrage enhver Offiiceer, høi eller lav, et farligt Ansvar. Saalidt vi derfor kunne blive i Stand til at see klart i den hele gaadefulde Sag, ligesaa lidt vil det kunne blive os begribeligt, hvorledes en militair Plan af den Vigtighed skulde kunne komme til en saa ringe og ubetydelig Persons Kundskab, paa anden Maade end den, Bartholomæus Michelsen fra sit første Forhør indtil sin Dødsdag vedblev at angive som den rette. Men er det lettere at begribe, at en Mand, med den Fiinhed, Klogskab og Snuhed, som Ulfeldt i Almindelighed antages at have besiddet, skulde betroe Meddelelsen til Kiøbenhavn af den vigtige Underretning til en Vei, som da det kom til Gierningen, viste sig at være saa usikker og saa lidt at stole paa? — Har ogsaa Bartholomæus, en Person, der hverken røber Mod eller Snildhed, anvendt og kunnet anvende de rigtige Midler, for i rette Tid at skaffe det Budskab, han havde paataget sig at befordre, til Kiøbenhavn? — Vi erfare vel noget om en Æske med

58) Hos Puffendorf, de rebus gestis Car. Gustavi, p. 518, findes La Vojetta nævnt blandt de svenske høiere Officerer, som faldt ved Stormen paa Kiøbenhavn, hvor han og Ascheberg commanderede de Tropper, der giorde Angrebet ved Kongens Bryghuus.

hemmelige og for Bartholomæus farlige Papirer, som længe efter hans Fængsling findes skiult i en Kalkgrube; men af Indlæggene og deres Bilag erfare vi intet om Grund og Anledning til at Papirer, der synes at have været bestemte til at føres over til Siælland, paa denne Maade vare skaffede af Veien. Herom maatte jo Bartholomæus under Forhørene være tilspurgt, og have kunnet give nogen Oplysning. Men i Magnus Larsens Indlæg faae vi kun nogle Vink om, at en naturlig Ræv, uden at ville eller vide det, har ageret Angiver i Ulfeldts Proces, ved at oprode den mystiske Æske, der blandt andre originale Brevskaber indeholdt den ulykkelige „Concept", som Bartholomæus vedkiendte sig, som han paastod at have nedskrevet ved Ulfeldts eget Bord, og efter hans eget Dictat — men uden at kunne skaffe andet Beviis herfor, end sin egen edelige Forsikkring. Hvorfor var nu Concepten aldrig bleven overført til Kiøbenhavn? Hvorfor havde Bartholomæus ikke tilintetgiort dette Papir, og andre for ham livsfarlige Brevskaber, naar de ikke kunde naae deres Bestemmelse? Hvorfor vilde han, i de tidligere Forhør efter hans Fængsling, røbe endnu meer, end nogen kunde vide eller formode, inden Æsken kom for Lyset? — dersom det ikke var, fordi han haabede selv at slippe lettere og i det mindste frelse Livet, naar han, der overhovedet ikke havde været meer end et villigt Redskab, en underordnet Mellemhandler, kunde ved en frivillig Bekiendelse saavidt mueligt forringe sin Brøde ved at vælte en af dens mest straffskyldige Hovedposter over paa Ulfeldt, som den egentlige Ophavsmand. — Man seer af den hele Proces, at Greven vel ikke aldeles har manglet Anledning til de lidet ærefulde Titler, hun tillægger Bartholomæus, om han endog ikke har været Meeneder eller Løgner i det, han vidnede om sine Forhandlinger med Ulfeldt; men man kan da vel ogsaa spørge, om Greven, som dog var fortrolig nok med List og Intriger, kunde

være mindre heldig i Valget af den, i hvis Hænder han vilde betroe hemmelige Meddelelser af stor Vigtighed, end naar han dertil vilde udsee Barthol. Michelsen — som Grevinden ikke holdt for god til den Beskyldning: „at hendes Herre engang havde løst ham fra Galgen"?

At denne Confrontation af de tilforn forhørte Vidner ikke bragte mere Lys i Sagen mod Ulfeldt, eller stærkere og mere afgiørende juridiske Beviser paa de Forbrydelser mod den svenske Konge, hvorfor han var anklaget: er vel ligesaa afgiort, som at den heller ikke kunde hielpe til at sprede den stærke Skygge af Mistanke, der havde hvilet over hans Sindelag og Handlinger i Forholdet til Carl Gustav siden Krigens Fornyelse. Ingen af Vidnerne frafaldt nogen tidligere Bekiendelse, som flere ogsaa, efter Opfordring, vedgik at have aflagt uden nogen Tvang eller Tortur. Men om endog en høi Grad af Sandsynlighed talte for, at netop ingen uden Ulfeldt kunde have meddeelt en Mand af den Classe, og i saadanne tidligere og sildigere personlige Forhold, som Bartholomæus, den af ham opsatte Plan til det Krigsforetagende, hvorpaa Erobringen af Danmark strandede: saa kunde der heller aldrig tilveiebringes andet Beviis herfor, end Mandens eget Vidnesbyrd, mod hvis Gyldighed Grevinde Ulfeldt indlagde Protest. — Ikke bedre Beviis for Ulfeldts Forræderi mod den svenske Konge var den i Æsken fundne Conceptskrivelse fra Bartholomæus til Greven, hvis Indhold i og for sig selv ikke betydede meget; eller det formeente Svar paa denne Skrivelse, som tillagdes Grevinden, men som hun benegtede at have skrevet,[59]) uden at man finder omtalt, at Advocaten producerede

---

59) I sit sidste Indlæg tilføier hun ved den Leilighed: At hun i øvrigt ikke kan see nogen Aarsag til, at Bartholomæus har skrevet, eller ladet skrive, hendes og ikke Grevens Haand efter. „Mueligt, at min Haand var lettere at tegne efter, end min Herres; thi

Breve eller anden Skrift af hendes Haand, der beviste Liigheden. Ligesaalidt bidrog Confrontationen, som heller ei var at vente, til at afgiøre det Retsspørgsmaal: om Grev Ulfeldt kunde tiltales og dømmes efter Sverriges Love, som dette Riges Vasal og Kongens Undersaat? Det syntes i sig selv at ligge udenfor et Forhør, der i Grevindens Nærværelse (baade som Part i Sagen og som sin Ægtefælles Forsvar) skulde bekræfte hvad endeel arresterede Personer forhen, hver for sig, havde udsagt om Ulfeldt. Men Advocaten bragte det dog paa Bane i Slutningen af Confrontationen, da de øvrige Vidner vare aftraadte, og Grevinden gientog da omtrent de samme Argumenter, som hun skriftlig havde brugt for at bevise: at Kongen vel havde benyttet Ulfeldts Tieneste ved enkelte Leiligheder; men at dette var i Følge en giensidig Overeenskomst („Contract"),[60]) som fra Grevens Side var opfyldt, og havde sin Ende med den Roskildske Fred; hvorimod han snarere kunde finde „at ikke alle Conditioner vare fyldestgiorte." I den Anledning, og da et Par af Commissionens Medlemmer (Hr. Rålamb og Rigsraadet Gyldenstierna) indvendte: at Greven havde en anden Bestalling (Fulmacht) af Kongen, der var af videre Omfang, og ikke restringeret til den Roskildske Fredstractat:[61]) holdt Grevinden en „discours", som

han skriver Danſk noget ulæseligt; eller og at han intet i en Hast har havt at male efter." Herved maa man vel kunne spørge: om det kunde falde Bartholomæus lettere at faae nogen egenhændig Skrivelse af Grevindens Haand til at efterskrive, end af Grevens?

60) „Advocaten oplæste en Contract, Hs. Kgl. Maj. og min „Herre for seneste Krigen var gangen imellem; og kaldte han den en „Fuldmagt (Bestalling), vilde dermed bevise, at min Herre var „udi Hs. K. Maj. Tieneste. Jeg svarede dertil, at det var en Con„tract, og ikke en Fuldmagt; thi der var reciproque, hvad Hs. K. „Maj. naadigst havde behaget at love, imod det, min Herre sig til „forbandt — — Og er den Contract paa Hs. K. Maj. Side, saavel „som paa min Herres Side fuldbyrdet." (Grevindens Optegnelse.)

61) Formodentlig sigtedes her til den Bestalling, som Kongen af Sverriges

vi efter Protocollen ville meddele: „Havde min Herre efter „bemeldte Bestalling endnu været i Hs. Kgl. Majestæts Tie„neste, da havde Hs. Maj. ikke behøvet, her i Malmø efterat „Freden var sluttet, at spørge min Herre, hvad han vilde tage „sig for, og hvor han vilde sætte sig ned? Hvorpaa han sva„rede, at han gierne vilde tiene Hs. Majestæt, om han kunde „blive efter sin Stand accommoderet; hvilket ogsaa lovedes „ham fra Göteborg; men siden Hs. Maj. kom tilbage derfra, „var Kongens Naade imod hendes Herre og hende meget for„andret." — At dette ikke forholdt sig saa, „vilde Advocaten bevise med Kongens eget Brev til Greven af 2. April 1659. — „Hertil svarede Grevinden, at hun vidste, Grev Stenbock var den første, som havde beført hendes Herre hos Hs. Kgl. Majestæt. Derfor udeblev den Bestalling, som Kongen havde lovet fra Göteborg. Advocaten replicerede: „Hans Kgl. Maj. kunde ikke skikke Hr. Greven Bestallingen hiem i Huset; men Hr. Greven burde have fulgt Hs. Majestæts Kaldelse af 26de Mai, og mødt Hs. Maj. i Pommern, hvor Kongen var sindet til at giøre Hr. Greven til General-Gouverneur og extraordinair Ambassadeur i Tydskland." — Da Grevinden herimod indvendte, at Taubenfeldt netop havde sagt hendes Herre: at han skulde ikke komme til Kongen, svarede Hr. Rålamb: „Taubenfeldt havde ingen Commission at forbyde Hr. Greven, at komme til Hs. Kongl. Maj.; men at paalægge ham „at holde inde med sine præjudiceerlige Discourser imod Hans Majestæt." — Da Grevinden endelig meente: at havde Kongen af Sverrige

Geheimeraad, der ovenfor er omtalt. Grevinden berører ikke denne Bestalling i sine Optegnelser. „Raalamb meente, at af de „Breve, Hs. K. Maj. havde skrevet min Herre til siden den Tid, „den Contract giordes, kunde sees, at han var Hs. K. Maj. Tiener, „thi der stod den Titel paa af geheime Raad. Jeg svarede, „at det behagede saa Hs. K. Maj. at skrive." o. s. v.

dengang holdt Ulfeldt for sin Tiener, da havde han vel befalet ham at komme til sig: svarede Advocaten dertil, „at Kongen havde ikke Visshed om Hr. Grevens Tilstand; derfor sætter Kgl. Maj. i Brevet: om hans Helbred det kunde taale, og om det ham behagede."

Grevinde Ulfeldt har endnu tilføiet sine Optegnelser om Confrontationen den Underretning, at den 24de Decbr. (1659) kom nogle af Commissionens Medlemmer, de tilstedeværende Borgermestere i Malmø, tilligemed to af de Danske Adelsmænd, (Palle Urne og Lave Bille) og Advocaten, hiem til hende for at oplæse Protocollen. Om denne siger hun: at den „i mange Maader ikke kom overeens med hvis som passeret var; og meget ude glemt, en Deel anderledes optegnet, end som det blev sagt; noget blev corrigeret, til det andet sagde somme: det hørte jeg ikke; somme: det mindes jeg ikke. In Summa, der blev intet videre giort ved." — Hvad Grevinden her skriver om denne Protocol, hvis temmelig korte og hastige Affatning bliver mere tydelig ved hendes egne, efter Hukommelsen udførte Optegnelser: det kunde hun, i Fald hun havde havt prophetisk Gave, have anvendt paa Udfaldet af den hele Sag imod hendes Ægtefælle. Uden at vi, af Mangel paa fuldstændige Kilder, kunne berette Sagens Udfald med fuld Visshed: bliver det dog temmelig sandsynligt, at den i Malmø nedsatte „Commissions-Ret", som med det sidste Confrontations-Forhør har sluttet sine Undersøgelser i Sagen, dog neppe har afgivet nogen endelig Dom for Ulfeldts Vedkommende; men maaskee ikke er gaaet videre, end til at indsende Acter og Indlæg, med Commissionens Betænkning til Kongen (eller, efter hans Død, til Formynder-Regieringen.) Skulde en Dom over Ulfeldt være afsagt, da maatte den i ethvert Tilfælde have været underkastet en høiere Stadfæstelse af Kongen eller Rigsraadet; men til en saadan har jeg i de mig tilgængelige

Kilder intet Spor fundet, hverken under eller efter Carl Gustavs Levetid. Derimod maae vi bemærke, at endnu mod Slutningen af Processen, ikke længe efter at Confrontations-Forhøret er holdt, seer man, at der (formodentlig efter Kongens umiddelbare Befaling) er blevet indhentet de skriftlige Beretninger af Peter Chambers (dat 6. Dec. 1659) og af Gen. Qvarteermester Dahlberg, (dat. 8. Dec. s. A.) som ovenfor ere omtalte og benyttede. (jfr. S. 19—24.) Det findes ogsaa udtrykkelig berettet i et nedenfor (Anm. 64) anført Brev fra Malmø, af Januar Maaned 1660: at Ulfeldts Sag skulde bringes for Rigsdagen (i Göteborg) og der endelig paadømmes; ligesom at man ventede sig, at Dommen vilde blive Fængsel paa Livstid.[62]) Efter Kongens Død i Göteborg (13. Febr. 1660) henstod imidlertid Ulfeldts Sag uafgiort endnu i nogle Maaneder; endskiøndt man allerede i Decbr. 1659 havde afsagt og (strax efter at Confrontationen med Grevinde Ulfeldt var holdt) fuldbyrdet den haarde Dom over de ulykkelige, af en naturlig Troskabsfølelse mod deres Fædreland forledede Borgere, Præster, og Folk af ringere Stand, hvis Deeltagelse i den saakaldte Conspiration i Malmø, aldrig kom videre end paa Papiret, og hvoraf dog tre blandt de ti, over hvilke Dødsdommen fældtes, virkelig bleve henrettede paa Malmø Torv.[63])

62) „Hans Dom“ (hedder det i Brevet) „menes at skulle blive som den „Polske Cantzlers; at han udi Sverrige sin Livstid skal indsættes; „hvilket videre skal beslutte(s) paa Rigsdagen, som nu skal holdes i Sverrige.“ (Jfr. Anm. 64.)

63) De som henrettedes vare Bartholomæus Michelsen, Johan Jørgensen, og Jochum Bruhn. De øvrige, som vare dømte fra Livet, men paa Retterstedet bleve benaadede, vare Borgermesteren Evert Bildfang (han maatte betale 4000 Rdlr. Bøder), Mag. Hans, i Bunkeflod (skulde betale 2000 Rdlr.) Hr. Søren i Fosie (1000 Rdlr.) Rasmus Andersen, Niels Pedersen Tolder, Oluf Svendsen og Jacob Nielsen. Flere, der boede paa Landet, og vare dømte fra Livet, førtes ikke til Retterstedet; men „skulde paa deres egne Steder, som de havde hiemme, rettes.“ (Saaledes i den nedenanf. Skrivelse fra

Men uagtet Barthol. Michelsen, indtil det yderste, ved sit sidste Skriftemaal og paa Retterstedet, vedblev uforanderligt at bevidne Sandheden af Alt hvad han havde udsagt om Ulfeldt,[64]) fandt man dog endnu Beviserne mod Greven for svage; eller man vilde, efterat den kiøbenhavnske Fred var sluttet og ratificeret, (27. Mai og 14. Jun. 1660) ikke drive denne Sag videre. Man har maaskee meent, at den engang saa mægtige og betydende Statsmand var straffet nok, ved den ham overgaaede Ydmygelse og Fornedrelse fra sin forbums Glands og Høihed; ved det, han havde maattet lide af uophørlig Uro og Frygt under en langvarig Huusarrest og bestandigt Sengeleie; og ved de store Tab paa Midler og Formue, der havde været det eneste Resultat af hans Forræderi mod den danske Konge. „Carl Gustav døde, og Formynder-Regieringen" (siger Sverriges nyeste Historieskriver) „vilde eller

Malmø. s. Anm. 64.) Af de paa Livet Benaadede blev Edv. Wildfang d. 27. Septbr. 1660 Borgermester i Helsingør; Mag. Hans i Bunkeflod blev først Præst til Frederiksborg, siden i Slagelse, hvor han døde 1678. (Giessings d. Jubellærere III. 1. S. 301. Nyerup Efterr. om Frederik III. S. 257.)

64) I en Afskrift (blandt de Bircherodske Samlinger) af et Brev fra en Borger i Malmø, dat. 17. Jan. 1660, forekommer herom følgende: „Men der de bleve berettede, bleve de atter tilspurgte, og i Synderlighed Bartholomæus, om han vilde annamme Sacramentet derpaa, at det var sandt, som han havde bekiendt om Ulfeldt, at han havde Bartholomeum i sit Kammers, og der oplæste for hannem, hvor de Svenske vilde angaae Stormen i Kiøbenhavn, at han dennem det i Kiøbenhavn skulde notificere: da svarede han, Ja, det var sandt, og derpaa vilde han døe; hvilket kommer Ulfeldt til største Skade. De Andre, som bekiendte paa hannem, haver intet at betyde, efter som deres Tale dependerede af Bartholomeus Ord." — Den i Brevet angivne Henrettelses-Dag, den 28. Novbr. 1659, maa upaatvivlelig være feilskrevet; maaskee for d. 28de Decbr., efterdi Confrontationen (hvorom Brevet ogsaa indeholder en kort Efterretning) foregik den 19. Decbr. Nyerup (som har havt en Afskrift af Brevet for sig: Om Frederik III. S. 254) har den 22. Decbr. 1659 som Executions-Dagen — altsaa kun 33 Dage efter Confrontationen.

kunde ikke overbevise Ulfeldt, men besluttede at give ham fri."[65]) — Det vedblev saaledes at være en Gaade, om han virkelig havde sat Frihed og Liv i Fare, ved at indlade sig med de Sammensvorne i Malmø, og ved at ville forraade den svenske Konges Krigsplaner til de Danske — eller, om han med Sandhed kunde udstede den stærkeste edelige Forsikkring, nogen Mand kunde give, om sin Udeelagtighed i „Alt hvad Bartholomæus om ham havde udsagt." (ovens. S. 41.) Omstændighederne, saaledes som de ovenfor ere oplyste, medføre paa den ene Side saa stærk en Mistanke, og synes paa den anden Side at vidne om en saa ubegribelig Ubesindighed, Uforsigtighed, og hensynsløs Uklogskab hos en Mand i Ulfeldts farlige Stilling: at her vel maa findes et af de Tilfælde, hvor Historien ikke kan andet, end lade Meningen staae uafgiort aaben. Saaledes dømmer ogsaa Fryxell om den hele, i Aaret 1658 indtraadte Forandring i Ulfeldts Stemning mod Carl Gustav og hans Politik. „Var det Retfærdighedsfølelse og vaagnende Fædrelandskiærlighed? — var det Misfornøielse, og Uvillie mod de Svenske? — eller var det sædvanlig Uro og omskifteligt Sind hos Ulfeldt, som var Aarsag til denne Forandring? — Hvo kan sige det?" — Hvad vi derimod kunne sige, fordi Kiendsgierninger lægge det for Dagen, er at Ulfeldt, som blot havde behøvet at holde sig nogle Dage rolig i sit Huusfængsel, for at modtage det svenske Rigsraads Frikiendelse: i dets Sted atter lod sig overmande af Feighed eller ond Samvittighed; derved netop styrtede sig i den Fare, han troede at undslippe; og ikke allene tilsatte den største Deel af sin Formue, men frivillig gav sig i sine naturlige, ikke let forsonlige Fienders Vold. At nogle af hans Venner, enten i Danmark eller Sverrige, (som Puffendorff

65) *Fryxell* Berättelser ur Sv. Hist. XII. p. 170.

først har berettet) skulde ved falske Efterretninger have bidraget til at ængste ham og forøge hans Skræk for en muelig Dødsdom, er lidet sandsynligt, og mangler alt historiskt Beviis. — Imidlertid lykkedes det Ulfeldt, ved en eller anden List at skuffe nogle af den militaire Bevogtning i hans Huus,[66]) og derved ubemærket at slippe ud af Huset, og paa en aaben Baad at flygte allene over til Kiøbenhavn. Dette skeete ganske kort før den 19. Jul. 1660, paa hvilken Dag han indgav en fransk Skrivelse til Frederik den Tredie,[67]) for at udbede sig at kunne giøre Kongen sin Opvartning, saasnart det ogsaa var lykkedes Grevinde Leonore at slippe bort fra Skaane. Dette Skridt blev frugtesløst; saasnart Grevinden ankom, bemægtigede man sig ogsaa hendes Person; og begge bragtes, under Ledsagelse af to Oberster, Rantzau og Kruse, ombord paa et Skib, som den 26de Jul. afseilede fra Kiøbenhavn til Bornholm.

66) Det hedder sig, at Nogen af Ulfeldts Folk havde seet Leilighed til at rykke den svenske Rytterwagts Heste løse i Stalden; og paa den Maade at faae de Vagthavende til at forlade deres Post i Huset og Værelserne. Formodentlig er dette da vel skeet om Natten, og Ulfeldt kan derved have fundet Leilighed til at slippe ud af Huset, uden at savnes før om Morgenen; paa samme Maade som han, tilligemed Leonore Christine, undkom af Fængslet paa Hammershuus.

67) Aftrykt efter Originalen i Histor. Tidsskrift III. S. 457. 458.

Tillæg til S. 84 og Anm. 58.

Ved nærmere at eftersee det her anførte Sted hos Puffendorf, finder jeg hos denne Historieskriver en Bekræftelse paa min Formodning om La Boyettas Meddelelse til Ulfeldt, som Kilden til dennes Kundskab om Storm=Planen. Man kan ikke tvivle om at denne svenske Oberst var bleven indviklet i Processen, hvis hans Død ikke havde forekommet det.

Bilag.

I.

K. Frederik 3. Forsikkring til Bartholomæus Michelsen.

(Efter den svenske Afskrift i Documenterne til Ulfeldts Proces i Malmø.)

Wij Friderich &c. Giøre witterligt, att efftersom oss Elskeligh Bartholomeus Michelsen, sitzhafftig på Malmö Limhampn, sigh vthi närwarandhe feydetiidh i atskillige maader som een tro patriot haffuer lathit finna, da loffue wij honom her medh, att allt huad han på Kundskap, reesor och fergelöön medh all anner omkostnad, han på Wore wägnar här till haffuer giort, eller her effter giørendes wordher, skall honom aff oss och rijket nöyachtig restitueras, och dersörvthan för sådan hans wellbefogadhe Troostap, høge Perickel och fara, han til deß haffuer vtstååt, och her effter yttermere oss och rijket till tienst skee kan, skall han (När gud giffuer riiket vthi önskeligare tillstånd) vara (vorde) benificerat och afflagd, så han skal wara tillfredtz: det Vij med wåres Kongl. haudh och Signet bekreffte. Gijuit aff wor Cammere på wårt Slått Köpenhampn, den 27. Novemb. Ao. 1658.

Friderich.

II.

(Nr. 8 af Bilagene til Magnus Larsens første Klageskrift mod Grev Ulfeldt af 24. Oct. 1659.)

(Ordret, men uden at følge den halv danske, halv svenske Stavemaade.)

Stormens Kundskab paa Kiøbenhavn, hvilken Bartholomæus skrev siden han kom i Fængsel, insinueret til den Kgl. Commission 26. Apr. 1659.

„Fra den 1. Februar og videre frem, agter eders Fiende eder at bestorme.

1. Først og fornemmeligst at anfalde paa de Poster mellem Vesterport og Kongens Bryghuus, ved Kongens Løngang og Vandkonsten.
2. Dertil bruger han ungefær 1800 Ryttere, som skal gaae frem med en Pistol i Haanden, 2400 gode Soldater, og 2000 Canaille og Drenge (Karle), som er intet tienlige til andet, end giøre Alarm.
3. De gode Soldater og det bedste Folk skal anfalde ved Kon-

gens Løngang og deromkring; Drengene paa det Sted, der hvor Volden er stærkest.

4. 700 Baadsmænd, (Matroser) klædte i hvide Skiorter og hvide Hatte paa Hovedet, enhver med en „pampert" paa Siden, og en langskaftet Øxe i Haanden, som skal gaae foran og afhugge Pallisaderne.
5. De ville have paa Vogne, som skal bruges at føre over Vandet med, ved Løngangen og andensteds, 15 Baade.
6. „Skuufbroer" (Skydebroer?) paa Hiul, hvert Hiull 7 Alen høit (?), som de vil skyde („skiude") i de tørre Graver og fare over paa.
7. Der skal holde 1200 Ryttere udenfor, som skal gaae paa Porten (Vesterport) naar Folket kommer ind, og for dem (har) oplukket.
8. De fører derfor adskilligt Fyrværk og Granater, som de vil kaste ind paa Volden og slukke eders Ild med*).
9. Ellers adskillige fremmede Fyrværk og Granater, som tilforn ikke skal være seet eller hørt.
10. De have udskrevet (af) Sverrige en Deel gamle Mænd, som de fører over, der at bruge.
11. I maa nu intet spare Krudt at strøe paa Volden, eller hvad I tænke der kunde være tienligt eder med at defendere og Fienden Afbræk giøre, Tiæreballier, og andet gammelt Toug, smurt i Tiære, og kaste over Voldene.
12. Det kunde og give god „Fäcktan" (?) om I giorde Udfald med Fodfolk, at enhver havde en Beegfakkel i den ene Haand, om Rytteri vilde trænge sig paa dem, fornemmelig dem i de første Leder.
13. Alt det Folk, de fører derfore at storme med, ondt og godt, (er) tilsammen 6200 Mand, foruden dem, som holde til reserv.
14. De ville føre derfore tvende store Fyrmørser, at værpe granater ind i Byen med."

„Hans Excell. Grev Ulfelt havde Bud hos mig paa Liimhavnen med hans Tiener Kiæld Friiß, og lod mig til sig fordre først i Februar; der jeg da kom i hans Kammer, hvor jeg var med ham allene, bad han mig, jeg skulde sidde ved hans eget Bord og skrive, satte sig uden for mig, læste han for sig selv denne Kundskab som forbemt af noget (nogen?) var i Pennen forfattet, og mig mundtligen tilsagde, som jeg skrev, og blev til Kiøbenhavn oversendt. Jeg haver ved min høieste Gud aldrig enten før eller siden havt nogen Kundskab fra Leiren (Lejgeret) eller

*) Formodentlig menes derved: hindre og fordrive Besætningen og Artilleriet, der skulde fyre paa de Stormende.

Correspondenter der, og (at) saa i all Sandhed er, vidner jeg ved Gud og hans hellige Ord, og vil derpaa døe naar det den gode Gud behager."

„Under ovenskrevne Poster paa et andet Papir under lit. C. haver Barth. skrevet følgende Mening":

„Disse forbte Poster viste jeg Nils Person, forrige Tolder i Malmø, udi hans Skriverstue, saa og Johan Jöranson, mens de læste dem ikke, og sagde, Gr. Ulfelt mig havde dem tilsagt; reiste saa om Aftenen til Mr. Hans (Olson) i Bunkeflod; han læste dem allesammen; og i lige Maade sagde ham, Gr. Ulfelt mig dem havde tilsagt. Ulfeldt sagde, at have ofte en Tiener i Leiren om Kundskab; gav hannem Penge at spendere; gik fra een Marquetenter til en anden, at fornemme hvor til stod. Hs. Excell. befalede, de hastigt til Kiøbenhavn maatte oversendes. Jeg havde ved min høieste Gud og Salighed aldrig nogen Kundskab fra Leiren, hverken før eller siden, eller nogle Correspondenter."

„Sielfve Posterne om Stormen, aff Barth: medh egen hand skreffne, haffuer Nils Pärson således medh egen hand vnderskreffuet":

„Barth: Michelsen, der han kom fra Grev Ulfelt, berettede mig at have bekommet forskrevne puncter fra Gr. Ulf: dog læste jeg dennem ikke; mens Barth: sagde mig, at det var om Tilstanden udi Leiren og deres materialier, som vare færdige at storme med; dette bekiender jeg med egen haand underskrevet."

Nilß Person.

III.

„Intercipieret concept om Stormen."

1. Fra den 1ste Februar og saa fremibedre maa de agte sig vel i Kiøbenhavn; thi efter den Tid vil Fienden storme.
2. De vil bringe 3 Fyrmørsere paa samme Tid til at kaste Ild paa dem i Byen ved Vesterport og Nørreport, til at holde Folket fra Volden med at slukke deres Ild, paa det de desbedre kan storme uden Modstand.
3. Der vil stormes paa 8 Steder; dog skal paa de 3 Steder ikke være andet end Canaille og Rytterdrenge, som giør et stort Antal Folk, mens duger dog intet, hvilke med stort Skrig og Bulder skal sætte an, paa de Steder, hvor Byen er fast, ꝛc.
4. Paa de andre 5 Steder, hvor Staden er svagest, der skal de 5 Dele af Folket gribe an, som er ret Krigsfolk.
5. De have stort Haab at bryde ind i Byen ved Kongens den lange Løngang, og bag ved Kongens Stald ind til Bryghuset.

6. De vil kaste meget Fyrværk af alle Slags ind paa Volden, i det de falde an.
7. Rytterdrengene og Canaille have og Folk hos sig, som skal kaste Fyrværk ind for dem, til at skrække med.
8. Der ere 700 Baadsmænd, som skal være klædt i hvide Skiorter, og de skal have hvide Kaaber over Hovedet; de have alle Øxer, som ere to Alen lange paa Skaftet. De skulle afhugge Pallisaderne. Samme Baadsmænd have, foruden deres Øxer, en „Pampert", og en Pistol paa Bæltet.

NB. „Var der nu lagt paa hver Pallisade en Jernskinne to Alen op fra Jorden, ikkun heftet med 2 eller 3 Søm, og foran paa Pallisaderne, da skulde det meget oppeholde dem; var der ikke nærmere Raad, da at tage Skinner af Hiul og sætte dem derpaa. Mange Hænder giøre snar Arbeide." (Gierning.)
9. Den Alarm, som de nu hver Nat giøre, skeer i den Mening at de ville trætte Borgerne og Soldaterne, og giøre dem sikkre, saa de uformodentlig kunne dem anfalde.
10. De have 15 Baade hos sig, som de tænke at føre Folk over Graven med; som og at bruge ved Løngangen.
11. De have 8 Brygger med sig, giorte som Pramme, hvilke de ville bruge til samme Leilighed.
12. De have 4 Broer, lagte paa Hiul, 7 Alen høie; dem ville de skyde i de tørre Grave og løbe over paa dem.
13. Paa 2 Steder skal idel Rytteri giøre Anfald, til Fods, med Degen i den ene Haand, og Pistool i den anden; de have en Deel af disse Baadsmænd hos sig med lange Øxer.
14. Af Fodfolk er det meste nyt Folk. NB. Bønder, som ei tilforn have været med i nogen Action, mens er nylig kommen fra Sverrige; have maattet slippe Hustru og Børn, Huus og Hiem med grædendes Taarer; man kan tænke, hvor sligt ville fegte.
15. Af gamle Knegte til Fods have de intet under den hele armée i Seeland, uden 1500 Mand; alle de andre ere nye og uerfarne.
16. Allt Folket tilsammen, som er til Fods, ondt og godt, er ikke over 4500 Mand; deriblandt er der bem[te] 1500 Mand, og de 700 Baadsmænd, og 200 Engelske, som er „Stympers Folk".
17. Rytter-Drengene og Canaillet bliver vel (?), hvilke lader sig ilde commendere, saa de er intet at agte paa, uden det Bulder de kan giøre.
18. Der skal løbe 1800 Ryttere Storm; de fordeles i 2 Hobe paa 3 underskedlige Steder, og Ryttere deres Storm, forstaaer de vel, som ere Soldater, det haver ikke meget at betyde.

19. Summa, alle de, som skal løbe Storm, foruden Drenger og Canaille, beløber sig 6300 Mand, om de kan bringes der til; thi skeer det om Natten, sniger den første (?) Deel sig der ifra. De udi Byen maa giøre deres facit paa, at de realiter ikkun have at fegte med de 8000 (sic) Mand; alt det andet, som opnævnt er, er ikkun Fyldefolk og forgieves.

20. Der bliver staaendes uden for Staden udi Beredskab til Hest 1200, baade til at gaae i Byen, om de kan faae Porten op; saa og at tage imod dem, som ville giøre noget Udfald paa dem, om de blive nødt at retirere sig.

„Udi saadanne Tilfælde, som her omtales, naar Anfald skeer, pleie Beegkrandse at være gode, til at kaste tændte ned iblandt dem paa Volden; ja haardt, sydendes Beeg, at kaste ned paa dem; item kaste Krud løst over Volden; og naar de vil bestige Volden at tænde Ild derudi med en Beegkrands. Man maa nu ikke være karrig med Krud eller andet, som kunde tiene til at brænde og kaste over paa dem, Stole, Bænke, Borde, Sengesteder, og alt dette vel smurt med Tiære, eller Tiæreballier at tænde an, og kaste ned med." — „Naar man har et, to eller tre tusinde Beegfakler, da kan derved giøres bedre Forsvar, end med Musketter, naar de gik op ad Volden. En Begfakkel i den ene Haand, og Degen (Kaarden) i den anden, det giver god Fegtning. Naar Infanterie skulde gaae løs paa Fiendens Cavallerie, da skulde Fodfolket i første Led saaledes være armeret; det vilde ingen Rytterhest staae imod."

IV.

(Af Bilagene til Magnus Larsens Klageskrift af 24 Oct. 1659.)

No. 29. Copia af Barthol. interciperede Concept til en Memorial til Gr. Ulfeldt.

„Jeg yndschede meget gierne, det Hs. Excell. maatte behage mig at meddele noget schriftligt, huorefter det omtalte grundigt i Pennen kunde fattes och offuerschickes. Concepten schall vfeilbarlig bliffue casseret och opbrendt. d. 24. Novemb. 1658."

No. 30. Copia af Ulfeldts interciperede Suar paa Bartholomæi Memorial af d. 24. Nov. 1658.

Salut.

„Ded som I begerer, kan for mange Aarsager schyld icke skee, Sagen er eder bekiendt, de wilde best den att føre eftersom nødvendigheden udkreffver."

„Paa Ryggen af samme Seddel findes med Barth^ei hand noteret: Ulefeld, 24. Nov. 1658."

Om Geistligheden som Rigsstand i Danmark efter Reformationen,

af

Dr. C. T. Engelstoft,
Professor i Theologien.

Det paafaldende Phænomen, som de nordiske Riger frembyde i en geistlig Rigsstand efter Reformationen, bliver i Almindelighed, i det mindste i den danske Historie, betragtet som en uafbrudt og lidet modificeret Vibeholdelse af tidligere catholske Forhold, i det der siges, at „den geistlige Stand blev ved Reformationen fra Rigets første Stand den anden"[1]; eller „at Geistligheden (ved Reformationen) ikke tabte sin Stemmeret paa Rigsdagene, da den regelmæssig blev indkaldt til disse tilligemed de andre Stænder"[2]; eller og „at efter Reformationen ansaaes endnu alle (fire) Stænder for mødeberettigede (ved Rigsdagene), og Geistligheden indtog efter Adelen den næste Plads"[3]. Men saa vist det end er, at Danmarks Statsforfatning en Tid efter Reformationen havde en geistlig Rigsstand, der afgav sin Stemme over Statens

[1] Schlegels Danmarks og Hertugdømmernes Statsret S. 104. Jfr. S. XI.

[2] J. E. Larsen: „Om Rigsdage og Provindsialforsamlinger samt Rigsraadet i Danmark fra det 13de Aarh. indtil Statsforandringen 1660. Hist. Tidsskr. 1 B. S. 317.

[3] P. F. A. Hammerich: „Om de tre uadelige Stænders Deeltagelse i Danmarks og Norges Statsanliggender fra Rigsdagen 1523 til Rigsdagen 1660." Nyt Hist. Tidsskr. 1 B. S. 415.

almindelige Anliggender, saa lidet sandsynligt maa det forekomme Enhver, der kiender Reformationstidens Aand, at denne Tidsalder selv skulde have indsat den evangeliske Lærerstand til en saadan statsborgerlig Virksomhed; og selv naar man betragter den nærmeste Tid før Religionsforandringen, vil man ikke finde den geistlige Stand i Besiddelse af en saadan Stilling i Statssamfundet, at denne ved umiddelbar Bibeholdelse kunde forklare den Plads, som den protestantiske geistlige Stand fik i Samfundet[4]). Disse Betragtninger have foranlediget nærværende Forfatter til at underkaste denne Deel af den danske Statsforfatnings Historie en nøiere Undersøgelse, hvis Resultat skal slutte sig nærmere bestemmende til de tvende af andre Forfattere i dette Tidsskrift meddeelte Afhandlinger om Danmarks Statsforfatning[5]). Men, imedens Undersøgelsen saaledes nærmest havde til Formaal at efterspore Oprindelsen af den geistlige Rigsstand som Led af Statsrepræsentationen, har imidlertid Stoffet naturligen medført, at den tillige maatte omfatte Standens Virksomhed som saadan saavel i den borgerlige som i den kirkelige Retning, for saavidt som nogen saadan kan paavises paa danske Rigsdage indtil Statsforandringen 1660.

---

4) Det har vel heller ikke undgaaet de tvende sidstnævnte Forfattere, at Geistlighedens Repræsentation før Reformationen var væsentlig forskiellig fra den, som den senere fik; thi det erkiendes for uvist, „om den ringere Geistlighed kaldtes til Rigsdagene“ i den catholske Tid, (Hist. Tidsskr. I. Bd. S. 251) og indrømmes, at „den lavere Geistligheds Repræsentation først udviklede sig med (?) Reformationen“. (Nyt Hist. Tidsskr. a. St. S. 410). Men de have ikke giennemført denne Forskielligheds Indflydelse paa Overgangen ved Reformationen.

5) De anførte Afhandlinger af Prof. Larsen og Mag. Hammerich i Hist. Tidsskr. 1ste Bd. og Nyt Hist. Tidsskr. 1ste Bd.

1. Geistligheden som Rigsstand før Reformationen.

En skarpt udsondret og privilegeret Stand maatte Geistligheden naturligviis danne i Middelalderens Statssamfund; thi foruden den Helligheds Glands, som omgav den og uvilkaarlig medførte, at Alt hvad der vedrørte dens Personer og Interesser, unddroges de almindelige Love, stillede ogsaa dens Forhold til den almindelige romerske Kirke den udenfor og over hver enkelt Stats Organisme. Kirkens Repræsentanter stode som Medlemmer af en almindelig Organisation, der havde sine egne Love og sit eget Overhoved i den romerske Biskop, og som i Ideen, og for en stor Deel af Europa ogsaa i Virkeligheden, havde sin egen verdslige Skytsherre, den romerske Keiser. For Nordens Vedkommende oprettede Pave og Keiser Erkebispedømmet Bremen efter de kirkelige Grundsætninger; Paven oprettede, og Keiseren stadfæstede de første danske Bispedømmer, og i Forening med de danske Konger ordnede Paven omsider det hele Kirkevæsen, hvorved de Geistliges Retsstilling blev anerkiendt og giennemført efter de fælleds romerske Principer. Saaledes fik den danske Stat en Stand, som med Føie kunde beraabe sig paa Kirkelov og Keiserlov ved Siden af Landslov og kongelige Haandfæstninger og Recesser[6]), og som forlangte „romerske" Privilegier stadfæstede af enhver ny Konge, ligesom enhver anden Stand fik sine borgerlige Privilegier stadfæstede af Kongens

---

6) Saaledes henviste de danske Prælater endnu 1527 og 1530 til Kirkeloven, Keiserloven, vor Landslov, bestrevne Privilegier og gamle og nye Recesser og Haandfæstninger. Ny Danske Mag. V. D. S. 294—95. 297. 317. 319. At man endnu under Reformationen vedblev at bede i Danmark for „Keiserlig Majestæt", maa betragtes som en uvilkaarlig Eftervirkning af den catholske Idee om Keiseren som Christenhedens Overhoved. (S. Theol. Tidsskr. XI. Bd. 1 H. S. 92.)

Raade[7]). At disse Privilegier paa det Stærkeste udsondrede Geistligheden som egen Stand baade ved personlige og reelle Rettigheder, er bekiendt: de kirkelige Personer vare urørlige, Kirkens Eiendomme skattefrie, Valget af deres Besiddere selvstændigt, deres Bestyrelse herskabelig fri o. s. v.

En Rigsstand blev denne privilegerede Geistlighed ligesaa naturligen i Middelalderens Stat. Ikke dens Eiendomme, men dens historiske Forhold til den sig udviklende Statsforfatning og dens aandelige Betydning i Samfundet afgav Grundvolden derfor. Saalænge endnu Folkeforsamlinger holdtes i Norden for at vedtage Love og fatte Beslutninger[8]), kunde de geistlige Statsborgere saameget mindre savnes blandt de frie Mænd, hvilke derved mødte og havde Stemme, som det var dem, der repræsenterede og forkyndte de nye og ligesom guddommelige Grundsætninger, Folket vilde udpræge i Samfundet og følge i sine Foretagender. Men om end de geistlige Mænd derfor mødte som alle andre Borgere, kan der dog endnu ikke være Tale om en geistlig Rigsstand, da Folkeforsamlingernes democratiske Charakter udelukte enhver Standsdeling, og kun tilstedte den uvilkaarlige Deling i Fornemme eller Anseete, (Kongens Omgivelser, Høvdinger) og den almindelige Mand. Dog giorde Geistligheden paa dette

---

7) Under denne Form stadfæstede sidste Gang Kong Frederik den Første i sin Haandfæstning „den hellige Kirkes og dens Tieneres Privilegier, Friheder, Statuter og gode gamle Sædvaner, som dem friest undt og givne ere af den hellige romerske Kirke og hellige fremfarne Fædre, christne Konger, Fyrster, Fyrstinder og Forstandere". (Badens Afhdl. i Fædrelandets Cultur-, Stats-, Kirke- og Literair-Historie 3 Bd. S. 84 og Sammes Danmarks Historie 3 D. S. 2, som bør berigtiges med Hensyn til Ordet „friest" efter Citatet i Ny D. Mag. V. S. 317 og de foregaaende Haandfæstninger.)

8) I Henseende til dette og de øvrige Puncter i denne hele Oversigt over Statsforfatningens Udvikling, henvises til Prof. Larsens ovenfor anførte Afhdl. i Histor. Tidsskr. 1 Bd.

Standpunct af Statsforfatning sit første Skridt til at blive en Rigsstand, i det Knud den Hellige tillagde Bisskopperne Rang og Sæde over de verdslige Fornemme eller Hertuger, „fordi han ikke vilde lade Besidderne af et saa stort Navn blive iblandt de Private, men meget mere forøge deres Anseelse ved Æresfortrin“[9]). De øvrige Geistlige forbleve saaledes vel blandt de Private; men ved Bisskoppernes Forsæde i Folkeforsamlingen, var Grunden lagt til en geistlig Adelstand, som første Rigsstand, da Folkeforsamlingerne kort efter udviklede sig til Stænderforsamlinger..

Folkeforsamlingerne afløstes nemlig i Løbet af 12te og 13de Aarhundrede af Rigsdage, paa hvilke de Mødende optraadte som Medlemmer af Stænder eller Dele af Folkets Heelhed — en Overgang, som gik ved Siden af Udviklingen af de tvende Herrestænders Overvægt over den almindelige Mand. Enten nu denne Overgang skete ved Udsondring af de fornemste Medlemmer af Folkeforsamlingen til forudgaaende Raadslagning, eller den gik igiennem Indkaldelse af disse alene til Herredage, til hvilke da et plebeisk Element (naar det behøvedes) blev føiet ved Fuldmægtige af Almuen i Almindelighed, og fra 1250 af Bønder og Kiøbstedborgere særskilte, — maatte denne Overgang fuldbringes igiennem en Udskilning eller en skarpere Afgrændsning af Folkeforsamlingens Masse, eller af Folket i dets Heelhed; og deri maa den geistlige Stand ikke alene have deeltaget, men kan ogsaa antages at have spillet en betydelig Rolle. Folkeforsamlingens Masse maatte først dele sig i Herrestænder og de lavere Stænder, og begge dernæst igien i deres tvende Bestanddele. Men for den geist-

9) Saxo ed. Müller II, 575. Ogsaa i Hedenskabet havde de Mænd, som vare Goder (eller Præster), det første Sæde ved Folkeforsamlinger. (N. M. Petersen Danm. Historie i Hedenold III. S. 258. 282—83.)

lige Folkerepræsentation var netop en Standseiendommelighed tidligst og fra først af og meest afsluttet tilstede: den havde sine skarpt betegnede Standsprivilegier; og da dens Formænd allerede som saadanne indtoge en særlig Plads i Forsamlingen, og derhos efter Christendommens theocratiske Opfattelse maatte giøre Fordring paa meer end en lige Stemme, (snarere paa det ledende og afgiørende Ord) ved almeenvigtige Anliggender, saa var den tillige stillet som en Herrestand ligeoverfor Almeenheden. Den kunde derfor tiene Adelstanden til Forbillede og Støtte, baade i Henseende til denne Stands egne Privilegier[10]), og i Henseende til den overgribende Indflydelse paa Afgiørelsen af Statens Anliggender; thi naar Kongerne efter Middelalderens Aand tillagde de aandelige Fædres Raad den største Vægt, kunde Adelen som Magtens Repræsentanter ikke opgive sin lige Ret til at staae Thronen nær, og den hævede sig derfor med den geistlige. Herrestændernes Deling i tvende var ogsaa givet ved den geistlige Stands Begreb selv; og medens Bisskopperne drog de efterhaanden organiserede Domcapitler og de rige Klostres Abbeder og Provster til sig som Standens Repræsentanter, samlede Adelen sig efterhaanden til en stedse mere afsluttet Herrestand ved Siden af dem. Ligeoverfor disse Herrestænder beholdt den menige Almue en tvivlsom Andeel i Statsmagten. Dens Adkomst til en saadan syntes kun at ligge i Borgernes individuelle Interesser som Næringsstænder; de deeltes derefter i Borger- og Bondestand[11]), og det blev mere deres Samtykke, end nogen virksom

---

[10]) Jurisdiction, Forstrandsret, Patronatsret o. m. kunne udledes af denne Kilde. (Schlegels Statsret S. 86.)

[11]) Ved denne Deling blev Middelalderen staaende; men ligesom den i sig selv ikke er udtømmende, saaledes vise sig ogsaa i democratiske Tider Tendentser til yderligere Delinger f. Ex. i Sverrig i 16de Aarh., hvor Krigerstand og Biergværksstand en Tid optraadte paa

Andeel i Beraadslagning og Regiering, man kunde vente af deres Deputerede.

I denne Statsforfatning af 4 Rigsstænder er det da egentlig kun den høie Geistlighed, der danner Rigsstanden som Herrestand, og man finder hverken Spor af den menige Geistligheds Repræsentation[12]) eller nogen Plads for denne Stand i Rigsdagenes Organisation, ligesaalidt som Forholdet i den geistlige Stand selv leder til at vente den repræsenteret. Hvad Rigsdagenes Organisation angaaer, kunne nemlig den lavere Geistligheds Repræsentanter ligesaalidet tænkes at indbefattes under Almuen (der modsættes Rigets Prælater og gode Mænd) som under Herrestanden; det Første kunde ikke være Tilfældet formedelst den geistlige Stands skarpe Udsondring fra de verdslige; det Sidste ikke formedelst denne Stands egen indre Organisation. Geistligheden var nemlig i sig selv ikke organiseret efter noget Frihedsprincip; af de tvende Dele, hvori den faldt, stod den ene i et saa absolut Afhængighedsforhold til den anden, at der ikke kunde være Tale om dens selvstændige Repræsentation. Den strenge Subordination, som giennemtrængte denne Stand, stillede nemlig Herrebisper, Domherrer, Abbeder og Klosterprovster ligesaa høit over Sognepræster, Vicarer og Munke, som Herremanden over Ugedagstieneren. Det var Herrerne,

---

Rigsdage, (Stiernholm Bidrag till svenska samhälls-författningens historia 1 Afdel. S. 80 og 81) og i aristokratiske Tider kunde ogsaa Magthaverne finde det passende, stundom at forhandle med mindre Fractioner af disse Klasser f. Ex. Søstædernes Deputerede i Danmark 1561 (s. nedenfor Not. 62.)

12) De af Prof. Larsen (i Hist. Tidsskr. 1 Bd. S. 251) anførte Diplomer, hvori gode Mænd af Geistligheden nævnes, indeholde neppe Beviis for nogen Standsrepræsentation ved Deputerede af den lavere Geistlighed; da netop Ordet „de bedste Mænd" nærmest henviser til Individer, som havde personlig Adkomst til at være tilstede.

der bestattede Kirken eller bevilgede Skat af den, og det var dem, der skulde vaage over Kirkens Rettigheder og giøre dens Grundsætninger giældende, saa at der ikke var Grund til at indkalde nogen anden Repræsentation, enten Rigsdagene skulde bevilge Skat eller vedtage Love[13]). Fra den Tid, da man kiender noget Nærmere til Rigsdagenes Indkaldelse, er der heller intet Spor af nogen Repræsentation af den lavere Geistlighed. Da Kong Hans i Aaret 1482 skulde endeligen vælges og hyldes i Danmark, indkaldte Rigsraadet til Møde i Kallundborg „Prælater, Riddere og Svende, frie og freise Mænd, een Borgemester og tre Raadmænd af hver Kiøbstad, to Bønder af hvert Herred"[14]), men ikke den menige geistlige Stand, som altsaa var repræsenteret af sine Prælater. I Aaret 1487 lod den samme Konge sin Søn hylde i Lund: Rigsraadet udfærdigede Acten „med menige Klerkeri, Ridderskabs, Kiøbstedmænds og Bønders Villie og Samtykke"; men de Geistlige, som deeltoge deri, vare foruden Rigsraadets 11 geistlige Medlemmer kun 12 Klosterforstandere og Domherrer. Især er den Rigsdag, som holdtes 1494, i denne Henseende mærkelig: Kongen og Rigsraadet havde erklæret den fornøden, fordi det opkastede Spørgsmaal rørte hele Riget paa og ikke kunde besvares uden med alle Rigets Indbyggeres Fuldbyrd og Samtykke; derfor indkaldtes „alle Rigens Raad, Bisper, Prælater, Abbeder, Provster, Ridderskabet, Kiøbstedmænd og Almue"[15]); altsaa for Geistlighedens Vedkommende var det kun dens Herrestand, der indkaldtes, naar alle Rigets Indbyggeres Samtykke skulde erhverves paa en almindelig Rigsdag. Det var den sidste bekiendte almindelige Rigsdag, som blev

13) Saaledes 1514; see Werlauff Kbh. Universitet fra dets Stiftelse indtil Reformationen (Progr. 1850) S. 85.

14) Jahn Danmarks Historie under Unionskrigene S. 564.

15) Hvitfeldt S. 992 og 1009.

holdt før Reformationen. Men hvilket Begreb man havde om en Rigsdags Sammensætning, kiendes af Udtrykkene derom baade før og siden; thi naar man ikke blev staaende ved at benævne den „gode Mænd og menige Almue", var den staaende Benævnelse: „Rigsraad, Prælater, Ridderskab og nogen Almue"; eller „Rigsraad, Biskopper, Prælater, Riddere og Svende, Kiøbstedmænd og menige Almue"[16]). Saaledes var Begrebet om en almindelig geistlig Rigsstand fortrængt af Begrebet om et lidet Antal af Mænd, hvem Andeel i Rigets Styrelse tilkom formedelst deres kirkelige Høihed. Det blev ikke uden sin Straf, at den høie Geistlighed saaledes adskilte sig fra den hele Stand; thi den kunde derved saameget desto lettere tilsidst blive betragtet som en blot Adelstand, der deelte Magt og Hverv med den verdslige Adel, og kun havde et verdsligt Hverv ved Siden af sin kirkelige Stilling, ikke i Kraft af et religiøst Kald.

Af Herrestændernes Midte opvoxede i Tidernes Løb atter en ny politisk Dannelse i det for Norden eiendommelige Rigsraad, ved hvilket saavel Stændernes Indflydelse paa Statens Anliggender blev forringet, som den geistlige Stands Repræsentation ængere begrændset. Fra en ubestemt og frit valgt Kreds af Raadgivere, som Kongerne tilkaldte eller benyttede af begge Herrestænder, udviklede Kongens Raad sig ved Overgangen fra 14de til 15de Aarhundrede til et sluttet Collegium af Mænd, der tilegnede sig Rigsdagenes Magt, at handle i Folkets Navn, tilligemed Raadgiveres Kald til at deeltage i Kongens Beslutninger[17]); det udgiorde paa eengang

16) Kong Hans's Haandfæstning Art. 23 og 16, Christian den Andens Art. 32, Frederik den Førstes Art. 35 (Badens D. H. II. D. S. 306 og S. 412. III. D. S. 9.)

17) Om Rigsraadets Oprindelse, see især L. Engelstofts Recens. af Schlegels Statsret i Maanedsskr. for Literatur 1ste Bd.

en høieste Repræsentation af Folket og en stadig Medregiering med Kongen: som Repræsentation var det sammensat efter et ligeligt Forhold af Rigets forskiellige Lande, og som saadan valgte det Kongen paa Folkets Vegne, bandt hans Hænder ved Haandfæstningen paa menige Indbyggeres Vegne, udøvede ofte Skattebevillingsretten og gav de kongelige Beslutninger Rigsgyldighed; som Medregentskab handlede Rigsraadet paa „Rigets Vegne" i Thronvacancer [18]) og deeltog i alle politiske Forhandlinger med Udlandet. I Dannelsen af dette politiske Collegium havde den geistlige Stand ikke blot stedse sin Plads; men den tør navnlig have udøvet en ikke ringe Indflydelse paa dets Udvikling. Det hele Collegium har allerede en mærkværdig Lighed med de kirkelige Domcapitler: disse valgte Bispoppen paa den øvrige Stiftsgeistligheds og Folkets Vegne som den førstes Bedstemænd og det sidstes Formyndere; de bandt hans Hænder ved Valgcapitulationen og udgiorde hans Raad. Men den historiske Gang tog den modsatte Retning i de to lignende Institutioner: ved Pavernes Underståttelse giorde Bispopperne sig uafhængige af deres Raad, og Paven selv undergrov Valgfriheden; men i Staten gik Kongens Raad over fra at raade til at herske. Geistligheden kan ogsaa have havt sin særlige Indflydelse derpaa. De geistlige Medlemmer af Kongens Raad vare de indflydelsesrigeste og fasteste; deres Kundskaber (navnligen nødvendig til Cantzlerembedet) og deres Stilling i en christelig Stat gav dem en saadan Betydning, at det ansaaes for passende at indføre deres Navne fremfor alle andre Raadgiveres i de offentlige Actstykker. Alle Bispopper, hvis Bispestol laae under Kronen, ansaaes for Kongens og Rigets Raader, og derved unddroges efterhaanden

18) Hvitfeldt S. 965 o. oft. Slotslovenes Overgang fra den ene Konge til den anden giennem Rigsraadet. Jvfr. Christian den Andens Haandfæstning Art. 27.

en betydelig Deel af Raadets Medlemmer fra Kongens frie Valg og Afskedigelse. Endelig maatte „Bisper af Guds Naade“, og med det ovenberørte theocratiske Begreb om deres Kald i Verden, naturligen føle sig tilskyndede til at handle paa det dem betroede Folks Vegne og til at regiere med Kongen: de udtalte ligesom det christelige Folks ideale Villie: de gik stedse forud for de verdslige Magnater i at tilegne sig Part i Kronens Rettigheder[19]), og i Thronvacancen kunde en Bisp kalde sig Konge i sit Stift, som den, der var Formand for Provindsens øvrige Rigsraader[20]). Betragter man nu paa den anden Side Rigsraadets Forhold til Stænderne, kan ogsaa Tilegnelsen af de menige Stænders Magt og Ret være bleven befordret ved de geistlige Medlemmer af Kongens Raad, efterdi det mindst kunde betvivles i den geistlige Stand, at dens mægtige Overhoveder havde Ret til at handle paa hele Standens Vegne. Maaskee Bisperne fra denne Side fandt det rigtigst at forene sig med Enkelte af den anden store Kirkestand, Klosterstanden, for at forebygge al Indsigelse mod Rigsraadernes fuldstændige Repræsentationsret; man finder stedse i Danmark to, tre eller fire geistlige Rigsraader af denne Stand ved Siden af Bisperne[21]).

I disse 9—12 geistlige Rigsraader havde saaledes Geistligheden sin høieste Repræsentation i det politiske Statsliv; de deelte Magten med et større Antal af den verdslige Adel;

19) Jfr. Not. 10. Myntret og Udstedelse af Adelsdiplomer give Exempler paa saadanne Overgreb (Schlegels Statsret S. 94 og 92.) Alene en Bisp kunde vægre sig ved at lade sig belehne af Kongen med Rigets Lehn.

20) Saaledes maae formeentlig Rønnovs bekiendte Ord forstaaes. Knudsen J. Rønnow S. 94.

21) Priorer af Antvorskov og Dalum, Abbeder af Sorøe, Ringsted og Esrom, Provster af Roeskilde, Børglum, Viborg og Dalby forekomme saaledes i 15de og 16de Aarh. i Danmark. (Larsen i Hist. Tidsskr. 1 Bd. S. 275.)

og medens der vel i dette Rigsraads indre Virksomhed vedblev at være en Bevidsthed om dets dobbelte Element, formedelst hvilket Nogle vare de verdslige, Andre de geistlige Interessers Forsvarere[22]), optraadte det i alle ydre Forhold som en sluttet Heelhed, der tilligemed Kongen udgiorde Rigets Regiering og ligeoverfor ham Folkets Repræsentation.

Under dette regierende Rigsraads Vælde blev de fire Rigsstænders Repræsentation med Tiden af ringere og ringere Betydning. Rigsdage bleve yderst sieldent indkaldte, undtagen naar Regieringen fandt det fornødent til at sikkre Lydighed eller forøge sin egen Styrke; og hvad den geistlige Stand angaaer, er der endog Spor af, at dens Repræsentation i Rigsraadet ansaaes for tilstrækkelig, endog paa almindelige Rigsdage. Saaledes synes det, at der til den ovennævnte Rigsdag i Aaret 1494 ingen mødte af denne Stand uden de Prælater, som sadde i Rigsraadet[23]), og ved flere Leiligheder savner man den geistlige Stand, hvor den nødvendigen maatte nævnes, dersom den ikke tænktes fuldstændigen repræsenteret i Rigsraadet. I Aaret 1533 erklærede man saaledes Herredagen incompetent til at vælge en Konge, fordi der ved saadan Leilighed „pleiede at forskrives Nogle af de bedste og mærkeligste af Adelen af hver Provinds, samt en Borgemester og nogle af de bedste Borgere af Kiøbstæderne"[24]); Bønderne kunde være overseete i denne Beskrivelse af en Rigsdag, men Geistligheden kan saa meget mindre være det, som det var den, hvis Interesse især var knyttet til det forestaaende Valg;

---

22) Saaledes i Forhandlingerne mellem Frederik den Første og Rigsraadet i N. Danske Mag. V. S. 293.

23) Hvitfeldt S. 1010 siger nemlig, uagtet den almindelige Indkaldelse, i Actstykket selv: at Rigsdagen bestod af Rigets Raader, 4 Riddersmænd af hvert Stift ꝛc.

24) Ny D. Mag. II, S. 201—2.

den maa altsaa være indbefattet i Rigsraadet eller regnet til Adelen i hver Provinds.

Istedetfor Rigsdage holdtes derimod Herredage under Rigsraadets Regimente. Forsaavidt som disse alene bestode af Rigsraadets Medlemmer fra alle Provindser, (almindelige Herredage) vare de kun Formen for Rigsraadets Regiering; men oftere kaldte Regieringen enkelte Stænder til Mødet, naar der skulde afgiøres Sager, hvortil den meente at behøve deres Samtykke. Paa saadanne Herredage kunde da den menige geistlige Stand atter være fremkommet som en Rigsstand. Men man finder aldrig, at den geistlige Stand blev indkaldt til saadant Møde med Regieringen; og selv naar dens angrebne Interessers Forsvarere i Rigsraadet, indskøde sig under Incompetence, søgte de ikke denne i en ufuldstændig Repræsentation af Standen, men i Sagens Forhold til den universelle Kirke udenfor Riget[25]). Kun til den ene Herredag i Kiøbenhavn 1530 bleve „Biskopper og Præster" (presbyteri) indkaldte[26]); men det var til at møde for Rigets høieste Ret, ikke for at deeltage i Beslutninger, og i Forhandlingerne selv førte Biskopperne og Prælaterne ene Ordet i deres eget Navn[27]). Derimod mødte den geistlige Herrestand, naar Rigsraadet samlede Adelen omkring sig til de Herredage, som nærmest havde Lighed med de gamle Rigsdage. Ligesom da den verdslige Deel af Rigsraadet bestyrkede sig ved den menige Adels Tilkaldelse, saaledes have ogsaa de geistlige Medlemmer tilkaldt de fornemste af Kirkens Mænd, saasom ved Herredagen i Roeskilde 1523 otte Abbeder og to Klosterprovster[28]).

---

25) N. D. Mag. V, S. 293.

26) Den skibyeske Krønike Scr. Rer. Dan. II. 586.

27) See min Afhandl. om denne Herredag i Theol. Tidsskr. 1 Bd. 2 H.

28) Badens Afhdl. 3 D. S. 73.

Men om denne geistlige Adel virkelig blev betragtet som en særlig kirkelig Repræsentation, kan betvivles, naar man seer, at det Actstykke, som de nysnævte Dignitarier i Forbindelse med 11 Adelsmænd og det hele Rigsraad have udfærdiget om Kong Frederiks Valg, paaberaaber sig Samtykke af Adelen, Riddersmænd, Kiøbstedmænd, Bønder og menige Lands Indbyggere; men ikke nævner den geistlige Stands[29]. I ethvert Tilfælde var Bevidstheden om disse Herrers kirkelige Stand kort før Reformationen ikke meget klar, naar en saa kirkelig sindet Mand som Forfatteren af den skibyske Krønike, idelig kunde indbefatte baade Rigsraadets og Herredagenes samtlige Medlemmer under Benævnelsen regni magistratus et proceres[30], medens han ogsaa bruger det sidste i Tilfælde, hvor det alene kan forstaaes om Adelsmænd[31]. Kirkens Herrestand var saagodtsom bleven til en Fraction af Adelen med kirkelige Lehn; de kaldtes vel aandelige eller hellige, men deres Adkomst til Statsstyrelsen søgtes ei længere i deres Stands aandelige Berettigelse eller Betydning.

Med dette Resultat af en historisk Betragtning af den geistlige Standsrepræsentation henimod Reformationen, stemmer aldeles overeens, hvad der ved Overgangen selv officielt er blevet sagt baade om Rigsdage og Herredage: ved Rigsdagen i Kiøbenhavn 1536 fandt Kongen det fornødent at udtale sig om det Usædvanlige i dens Sammensætning; men han saae

29) Smstd. S. 81. Hvitfeldt siger ogsaa kun, at denne Konge blev hyldet af Adel, Borgere og Bønder. S. 1251 og 1254.

30) Sc. Rer. Dan. p. 516 comitia omnium procerum et magistratuum totius regni Daciæ. p. 582 solennis dominorum et magistratuum regni conventus.

31) Smstd. p. 582: sacrilegi principis et quorundam procerum favore, non minus insano quam violento, og hujus insaniæ rabiem (imod Bispperne og Geistlighed) nunquam impune tulissent princeps ac regni proceres.

det kun deri, at Borgere og Bønder vare tilkaldte, og om at den geistlige Stand fattedes, har han intet Ord. Om Herredage siges ved samme Leilighed, at det tilforn havde været Sædvane ikke at forskrive uden Ridderskabet og Adelen[32]). Under disse Categorier indbefattede altsaa Statsretten de geistlige Dignitarier, som havde Sæde i Rigsraadet og mødte ved Herredagene. Og skulde nu Reformationen selv have fremdraget og skabt en politisk Rigsstand af Geistligheden og begavet den med politiske Rettigheder som en af de fire Rigsstænder, der senere forefindes? Dette vil beroe paa Reformationens Begreb om geistlig Stand og paa den Anvendelse, der blev giort af det i Danmark.

2. Reformationen.

Reformationen stod i den stærkeste Strid med Begrebet, baade om en borgerlig privilegeret Geistlighed i Almindelighed, og om en geistlig Rigsstand i Særdeleshed. Den kom til en ganske anden Deling ved Anvendelsen af Begreberne Geistlig og Verdslig. Først nedbrød den Skillevægen mellem geistlig og verdslig Stand: enhver Christen er Geistlig; derfor ere de Privilegier og den Hellighedsglorie, hvormed Pavens Kirkestat, Kirkens Personer, have omgivet sig, kun Digt og Blændværk, under hvilket de søge egen Fordeel; Øvrigheden har sin Ret og Pligt med Hensyn til dem som til alle andre Borgere. Fremdeles naar alle Christne ere Præster, trænger en christelig Stat ikke til en særlig Rigsstand, der ligesom skulde holde dens Administration i det christelige Spor og værne om Religionens Interesser; hvad Staten i denne Henseende maa giøre og lade, vil en christelig Øvrighed vide selv, eftersom Christendommen ikke er en enkelt Stands

32) Kongens Budskab til Rigsdagen i Ny Danske Mag. 3 Bd. S. 3.

eller en for Staten fremmed Lov, der med tvingende Bud forkyndes udenfra, men en Aand, der indenfra udpræger sig i Statens som i Individets Liv. Den maa derfor giøre sig gieldende paa anden Maade i det offentlige Liv, end igiennem en Fraction af en Rigsdag eller en Geistligheds Banbuller. Det hele christelige Folk og en christelig Øvrighed er Organet for dens Anvendelse paa Statens Orden og Styrelse.

Men i en ganske anden Betydning har den evangeliske Anskuelse vistnok ogsaa en geistlig Stand, en Stand for Kirken. De, hvem det kirkelige Embede overdrages af Menighed og Kirkens Styrere, udgiøre forsaavidt en Stand, som de have egne Rettigheder og Pligter i det kirkelige Livs Sphære: Ordets offentlige Forkyndelse, Sacramenternes Administration og Kirketugten er paa eengang deres Rettigheder og Pligter; Beskyttelse i deres Kald og Underholdning af deres Embede er deres Ret. Vil man kalde denne Lærerstand en geistlig Stand, da er den ikke en saadan, der efter sin Idee har Kald til at deeltage særlig i Statens Styrelse. Dens Kald er det aandelige, Siælenes Frelse ved evangelisk Tro, og der er Intet, Reformatorerne med mere Bestemthed frakiende Lærerstanden end Adkomsten til at herske og indblande sig i det verdslige Statsliv. Deres Magt over dette gaaer kun giennem deres Indflydelse paa et christeligt Folks og en christelig Øvrigheds Oplysning, ikke giennem en Stemmeret i Statens Repræsentation.

Betragte vi nu med disse Grundsætninger for Øie, hvad der skete i Danmark i Aaret 1536 og den næstfølgende Tid, da ville vi deri finde et utvetydigt Udtryk af denne evangeliske Anskuelse: Kongen lader fængsle samtlige Biskopper — Lærerstandens Overhyrder og Læreembedets Repræsentanter. De verdslige Rigsraader bifalde Kongens Forehavende i Kraft af det Princip, at der skal være „eet verdsligt Regimente,

og at Riget ei mere skal hænge hos Erkebispen eller andre Bisper, men være hos Kongen og de verdslige Danmarks Riges Raad"[33]). Mod andre geistlige Medlemmer af Rigsraadet blev denne Forholdsregel ikke taget; saalidet som det blev formeent andre geistlige Dignitarier, at møde paa Rigsdagen. Abbeden af Sorøe og Prioren af Antvorskov bleve i uforstyrret Besiddelse af deres Sæde i Rigsraadet; endnu to Aar efter Reformationen kalder et Kongebrev den Førstnævnte „Vor Mand og Raad, Abbed i vort og Kronens Kloster Sorøe"[34]). Thi Lehnsmænd paa Klostergods, som nu tilfaldt Kronen, og Forstandere for Broderskaber hørte ikke til den Stand, som Reformationen vilde negte Andeel i Statsstyrelsen; den stillede dem kun i et andet Forhold: de bleve Lehnsmænd blandt Rigets Dignitarier, uden geistlig Character. Ligeledes var det en Selvfølge, at andre geistlige Dignitarier kunde tage Plads som Adelsmænd i Rigsdagen. En Saadan kan paavises blandt den skaanske Adel[35]). Derimod maatte

---

33) Krag Christian III. Hist. ved Sandvig 2 D. S. 316. At Kongen ogsaa foreløbig havde sikkret sig nogle Kiøbsteders Samtykke, sees af Hammerichs Afhdl. i Nyt Hist. Tidsskr. 1 Bd. S. 422. Men i saa Fald tog han senere paa Rigsdagen en formelig Declaration af dem alle. Ny D. Mag. 3 Bd. S. 28.

34) Brevet af 28 Oct. 1538 er aftrykt hos Daugaard om de danske Klostre S. 254. At Prior Eskild ogsaa betragtedes som Medlem af Rigsraadet, kan muligen sluttes af den paafaldende Yttring i Recesserne af 1547 og 1558 (hvorpaa ogsaa Prof. Larsen a. St. S. 314 Not. 2 giør opmærksom): at Recessen af 1536 siges udgivet af Kongen med Rigets Raad, Prælater, Adel o. s. v. Men i øvrigt kan dette Udtryk ogsaa forklares af andre geistlige Dignitariers Nærværelse, s. følg. Note. Imidlertid sees disse tvende geistlige Rigsraader at have afholdt sig fra at møde paa Rigsdagen selv, og de døde begge saa kort efter Reformationen, allerede 1538, at det ikke kan forundre, at Historien ikke har bevaret noget Spor af deres Virksomhed i Rigsraadet.

35) Claus Urne (i Recessen hos Rosenvinge Gl. D. Love IV. Bd. S. 158) var Domprovst i Lund, (Danske Mag. 3die Række 3 Bd.

de Personer falde, hvis politiske Stilling ikke kunde adskilles fra deres geistlige Character, Lærerstandens Overhoveder; mod Saadannes Tilstedelse til verdsligt Regimente, opstilledes Revolutionens Princip. Den Klagebog, hvormed hver Enkelt af dem skulde fremstilles som Forbryder og Forræder, skulde retfærdiggiøre, at de ogsaa berøvedes deres personlige verdslige Standsprivilegier.

Christian den Tredies næste Skridt var at indkalde en almindelig Rigsdag. Ved denne var ingen Tale om nogen geistlig Rigsstand. Hverken af den gamle Geistlighed eller af den nye Lærerstand, som Kongen selv havde beskyttet og stadfæstet i dens Embeder, og i hvis Aand han handlede, blev nogen Repræsentation indkaldt. Skulde nu dette være skeet paa Grund af de særegne Omstændigheder og med den Tanke, at i Fremtiden, naar Riget kom i Ro, ordentligviis Lærerstanden skulde repræsenteres som en af Rigsdagens Stænder? Vi ville efterforske Antydningerne af den nye Forfatning, hvortil Rigsdagen skulde lægge Grundvolden.

I sit Budskab til den forsamlede Rigsdag omtaler Kongen alle Stænder og sit Forsæt med Hensyn til dem og den hele Ordinants eller Reform[36]). Her hedder det da om Adel, Borgere og Bønder i den sædvanlige Form, at de skulde „holdes ved Ære, Magt, lovlige Friheder, Flor, Næring og Ret"; men om den geistlige Stand, at denne „Stat maae blive sat og stillet i en christelig Ordinantie, Levnet og Værelse til Guds Æres og Lovs Oprettelse og Formerelse". Kongen fører dernæst sin vidtløftige Klage over Biskopperne, der samlede sig i den Sum, at de vare „udygtige til det hellige Kald,

---

S. 234) og altsaa Prælat. Muligen skiule mange Flere sig blandt de tilstedeværende Adelsmænd paa denne Rigsdag.

36) I Ny Danske Mag. III. Bd. S. 3 fgg.

unyttige til Statens Tieneste, bekostelige og til Hinder for Lov og Ret"[37]). Overeensstemmende hermed afskaffer **Rigsdagens Reces**, eller Rigets nye Constitution[38]), til evig Tid et saadant Episcopat: hverken de affatte Biskopper eller „andre deres Lige eller Andre for Bisper at regiere udi Riget skulde nogensinde annammes, faares eller tilstedes" — Ord, som kun ere en anden Form for Rigsraadets „eet verdsligt Regimente". Istedetfor dem, hedder det videre i Recessen, skulle „tilskikkes andre christelige Bisper eller Superintendenter, som det menige Folk kunne lære og undervise og prædike det hellige Evangelium, nogle mærkelige vise og lærde Mænd, som skulle have Paasyn, at alle Sognepræster over ganske Riget prædike og lære det menige Folk Guds Ord og Evangelium". — Saaledes staaer den geistlige Stand for Rigsdagen som Gienstand for en Forbedring, og denne skal bringe den til at opfylde en Lærerstands Bestemmelse; de forrige Magthavere i Statsbestyrelsen afskaffes; deres Efterfølgere skulle være Folkelærere og Overhyrder; Standens Medlemmer ere Superintendenter, Præster og deres Medhielpere; men om et statsborgerligt verdsligt Kald eller dertil svarende Stilling er ingen Tanke.

Recessen nævner paa intet Sted en geistlig Stand ved Siden af de andre adskilte Rigsstænder. Det hedder, at Kongen skal holde „Raad, Adel og Indbyggere" ved Lov og Privilegier; ei negte Nogen Ret, „være sig Adel eller Uædel, Borger eller Bonde"[39]); Rigsforfatningen vedtages som for-

37) I **Ny Danske Mag.** anf. St. S. 28.

38) Hos **Krag** anf. St. 1 D. S. 495 fgg.; i **Rosenvinges** Saml. af Gl. D. Love IV. D. S. 157 fgg. og **Badens** Danm. Hist. 3 D. S. 144 fgg.

39) I de ældre Haandfæstninger heed det: „**Aandelige** eller **Verdslige** Rige eller Fattige" (Hvitf. S. 968), og den sidste Gang et lignende Tilsagn blev givet før Reformationen, (Recessen af 1533 hos

bindtlig for (og af) „Konge, Rigsraad, Adel, Ridderskab, Kiøbsteder, Borgere, menige Bønder og Almue"; og kun som en indre Deling i denne Række af Stænder tilføies tilsidst „baade geistlig og verdslig Stat" som Betegnelse af en Livsstilling, hvori Individer kunde befinde sig, som der paa et andet Sted opregnes: „Indenlandsk eller Udenlandsk, Geistlig eller Verdslig". Den forrige fast sluttede geistlige Stand er saa ganske forsvunden af Recessen, at den nævner Prælater som Jordegodseiere i Række med Lehnsmænd, Fogeder, Bønder paa Landet, Bissekræmmere og Pebersvende[40]).

I Kongens Haandfæstning, der udstedtes samme Dag som Recessen[41]), er ligesaalidet Spor af nogen geistlig Rigsstand. I Stedet for at Kongerne forhen i den første Artikel forpligtede sig til at elske Gud og den hellige Kirke, samt at styrke, beskytte og beskierme dens Tienere, og stadfæstede alle deres Privilegier, lovede nu Kongen „at elske og dyrke Gud og at styrke, formere, fremdrage, haandthæve, beskytte og beskierme hans hellige Ord og Lære, til Guds Ære og den hellige Troes Forøgelse". I en anden Artikel forbinder han sig til at holde „Rigens Raad, Adel, Kiøbstedmænd, Bønder og menige Rigens Indbyggere ved Lov, Skiel og Ret"; men om geistlig Stand tales ikke, ikke engang om geistlige Personer, hvor han et andet Sted tilsiger alle lige Retfærdighed, „være sig Indenlandske eller udlændiske Folk, Fattig eller Riig, Venner eller Uvenner, Edel eller Uædel, inden Raads eller uden Raads".

Det er derfor aabenbart, at den nye Rigsconstitution af 1536 ikke vilde have opstillet en geistlig Rigsstand, dersom

---

Rosenvinge Gl. Love IV. S. 153) glemte det regierende Rigsraad ikke den store Standsforskiel: „hver Mand, aandelig og verdslig".

40) Rosenvinge a. St. S. 169.

41) Den findes hos Krag 2 D. S. 46 fgg. og Baden 3 D. S. 163 fgg.

dens „christelige Ordinants og Skikkelse" havde fuldstændigere udtalt sig over Standernes fremtidige Deeltagelse i Statens Anliggender. Den evangeliske Lærerstand, med de af Kongen lønnede Superintendenter i Spidsen, vilde da ligesaalidet have faaet Plads i Rigets Repræsentation som enhver anden Embedsstand: Lehnsmænd, Herredsfogeder, Toldere o. s. v. Tværtimod, da Herrebisperne vare fiernede, og Prælaturer kun bleve staaende som verdslige Kronlehn eller Ærestitler, vare de borte, som forhen havde udøvet Standens Repræsentation, og allermindst kunde Reformationstiden selv have fremdraget den kirkelige Lærestand for at give den Stemme i Statssager.

Kirkeloven har naturligviis ei heller Noget derom; men i den latinske Kirke-Ordinants af 1537 hedder det, at de beskikkede Præster kun skulle regnes for hvad de ere, „saalænge de vedblive at være rene i Lære og Sæder og ikke indblande sig i borgerlige eller andre Anliggender, som ikke vedkomme dem"[42]). I den danske Oversættelse, som er trykt 1539, er dette giengivet ved, at „de ikke bevare (befatte) sig med nogen timelig Handel og hvad dennem og deres Embede ikke vedkommer"[43]); i den saakaldte rette Ordinants af 1542 er Stedet kun med en let Forandring bibeholdt[44]); men i Udgaven 1640 er dette Forbud udeladt[45]): Tiderne vare da forandrede.

---

42) Fol. 24: tantisper, quod sint, audiant, dum sinceri in doctrina et moribus esse perseverent et non implicentur civilibus aut aliis negotiis ad se non pertinentibus.

43) Blad F. 8.

44) Krag Christian III. v. Sandvig I D. S. 570. Ligeledes i Udgaven 1553 og i den Norske Kirkeordinants 1607: „Ikke bevare sig med timelig Handel, som dem og deres Embede ikke vedkommer„. (Paus Saml. af Gl. Norske Love 2 D. S. 493.)

45) Fol. 50: „dersom de begynde at blive andre end de vare og end dem bør at være, og ei raade Bod" o. s. v.

3. Den geistlige Stand fra Reformationen til 1569.

Naar man betragter den nærmeste Tid efter Reformationen, vil man ogsaa finde, at den geistlige Stand er forsvunden som et Heelt og som en Rigsstand. Forskiellige Led af den forhen tæt sluttede Stand komme isolerede tilsyne, og der fattes et Subject, som kunde bære de gamle Standsprivilegier, om de endog kunde have været giort gieldende. Hver for sig faae vel atter forskiellige Dele af Standen Privilegier; men kun af en privatretlig Character. I Kirke-Ordinantsen havde Kongen saaledes først betænkt at give „Kirkens og Skolens Tienere, med alle Studenter og Peblinge" under Eet Privilegier, hvorefter de skulde beholde „de vanlige Friheder og være frie for al Skat og Tynge, som almindelig gaaer over Almuen"[46]); men i den endelige saakaldte rette Ordinants indskrænkes Subjectet for disse Privilegier til „Sognepræsterne og deres Degne", og Privilegierne selv til det Tilsagn, at de ikke skulle besværes haardere end i Bispernes Tid, og forskaanes efter Leilighed. Denne Begunstigelse saavelsom enkelte andre, der gives Præsterne og deres Enker i Universitetsfundatsen[47]), ere tilsammen kun at ansee for Bestemmelser om deres Embedsløn, ligesom Privilegierne da ogsaa i Kirke-Ordinantsen flyde sammen med Lovbestemmelserne om Præsternes Ophold. De constituere saalidet Standen som en Stand, at de ikke engang indbefatte Superintendenterne. Disse fik deres særegne Privilegier i Kirke-Ordinantsens Bestemmelser om deres Løn og Værnething; men i alt dette, ligesom i alle Bestemmelser om den geistlige Jurisdiction er

---

46) Den latinske Kirke-Ordinants (fol. K 3) og den danske Oversættelse af 1539 (Bl. K 2). I Ordinantsen for Hertugdømmerne af 1542 er denne Lov bleven staaende: „Dat se fry syn von allen beschattinge und beschweringe". (Bl. K. 4.)

47) Hos Krag 1 D. S. 683.

Begrebet om en Embedsstand det ledende Hensyn, medens de geistlige Personer udenfor Embedsforholdet stilles ganske lige med uprivilegcrede Borgere.

En anden Deel af den forrige geistlige Stand fik Privilegier ved Universitetsfundatsen, nemlig Domcapitlernes Kanniker og Vicarer, og tildeels Klosterfolkene; men medens Høiskolen selv fik tvende betydelige Privilegier i sin Skattefrihed og Jurisdiction, ere Kannikernes Privilegier af samme Art som Sognepræsternes, f. Ex. Tilladelse til at holde en Vicar, at søge Universitetet, at gifte sig o. desl. Klosterfolkene fik kun Tilsagn om Ophold og Frihed til at bære Munkehætten. En tredie Deel af Standen, Skolernes Personale, fik ingen andre Privilegier end dem, som indeholdes i den academiske Borgerret og de academiske Grader samt i Bestemmelserne om deres Løn.

Man seer saaledes, at Lovgivningen ikke betragtede Levningerne af den geistlige Stand under nogen Eenhed, som kunde samle dem til en Rigsstand; det er derfor ganske consequent, at Kong Frederik den Andens og de følgende Kongers Haandfæstninger tie om den geistlige Stands Privilegier, medens de nævne samtlige de tre andre Stænder som dem, hvis Friheder og Privilegier Kongerne skulle opretholde [48]). Og det er ligesaa consequent, at et Kongebrev af 1555, som hilser alle Undersaatter, geistlige og verdslige, opregner dem: „Prælater, Provster, Riddere, Riddersmænd, Fogeder, Embedsmænd, Borgermestere, Raadmænd, Sognepræster, Borgere

48) 2den Art. i Fred. d. A. Haandfæstn. (i Udg. af jydske Lov og Badens D. Hist. 3 D. S. 294 fgg.) og Christian den 4des (hos Slange S. 103. Holberg D. H. 2 D. S. 563 og Baden a. St. S. 482 fgg.) og Frederik den Tredies (hos Holberg D. Hist. 3 D. S. 39 og Baden 4 D. S. 301.)

og Bønder"[49]) — en Opregning, der trodser ethvert Begreb om en samlet geistlig Stand og contrasterer paafaldende mod den, som var den naturlige et Aarhundrede tidligere, da Christian den Første nævnte dem: „Bisper, Prælater, og alle den hellige Kirkes Personer, Riddere, Svende, Borgere, Kiøbmænd, Bønder og Bokarle"[50]).

Ligesaa adspredte som Levningerne af den geistlige Stand forelaae for Lovgivningen, ligesaa meget vare de adsplittede for Administrationen. Universitetet med dets Personer og Gods stod umiddelbar under Kongen, hvis Cantzler var dets Patron. Klostrene stode som Krongods under Konge og Rigsraad; deres Abbeder, Provster eller Priorer vare kongelige Lehnsmænd, som maatte paa Anfordring afgive Præstationer, Summer og Skatter, naar Regieringen behøvede det, som Domainer[51]), indtil de efterhaanden gik over i Adelens eller Kongens umiddelbare Eie eller fik fast Bestemmelse til Statsøiemed som Embedsløn eller Skoler. Endog Jomfruklostrene, som bleve længst bestaaende, vare saa adskilte fra den kirkelige Styrelse, at Biskopperne blot kunde indgive Klager over den religiøse og moralske Tilstand i disse Stiftelser, men ikke selv udøve sin Magt over dem[52]). Domcapitlerne stode ligeledes ifølge deres Privilegier umiddelbar under Kongen, som bortgav alle disse Beneficier og raadede for Godset. Den kongelige Administration holdt kun lidet disse Samfund i Forbindelse med den geistlige Stand; thi uagtet det var Regelen, at Pladserne kun skulde besættes med lærde Mænd, og endeel ogsaa anvendtes til Forbedring af Geistliges Løn, finder man

49) Krag Christian III. 2 D. S. 240 og Paus Saml. af gl. norske Love 2 D. S. 314.

50) Hvitfeldt S. 844.

51) Jacobsen om det danske Skattevæsen under Chr. 3. og Fred. 2 § 24.

52) F. C. Maribo Kloster; hos Pontopp. Ann. Eccl. III. p. 393.

snart ei blot Cancellietienere og Slotsskrivere, men ogsaa Adelsmænd, Diplomater, Toldere, Borgemestere, Borgere, Proviantskrivere o. desl. i Besiddelse af Canonicater. Det er under saadanne Omstændigheder naturligt, at Domcapitlerne bleve satte særskilt i Skat og i Almindelighed indbetalte Skattebeløbet directe til Kongens Rentemester[53]), da de vare saa uafhængige af den egentlig kirkelige Øvrighed, at de endog unddroge Domkirkernes oeconomiske Administration fra denne[54]).

Den største Deel af den gamle geistlige Stand stod derimod under Bispperne og Stiftslehnsmændene. **Lærerstanden** udsondrede sig ved denne Øvrighed saavel fra de andre Dele af den geistlige Stand som fra andre Borgerstænder i Staten; og det maatte snarest blive i denne Deel af Standen, at man skulde vente at finde det gamle Begreb om en særlig Stand bevaret under Standens øvrige Opløsningstilstand. Hvorvidt dette var Tilfældet, maa bedømmes efter den Maade, hvorpaa den blev behandlet i det offentlige Liv.

Allerede som Stand betragtet, havde det, som var underlagt denne særegne Administration, ikke just nogen skarp udpræget Character af det Aandelige; thi Stiftslehnsmanden var Bestyrer af Kongetienderne og af Kirkerne. De sidstes nye Stilling i Staten bragte ogsaa dem nær til Begrebet af Krongods eller Statseiendom, i det deres Overskud ingenlunde forbeholdtes kirkelig Anvendelse[55]). Naar da Skatter udskreves af de under Stiftsøvrigheden henlagte Personer og Eiendomme,

---

53) Jacobsen a. St. S. 143 og i Alm. § 23.

54) Deres procuratores eller ædiles valgtes af Capitlet og aflagde deres Regnskab for dette. Wegener Hist. Efterretn. om Andr. S. Vedel, i Udg. af Vedels Saxo 1848, S. 23?—34; hvor ogsaa interessante Data om Capitelgodsers Afhændelse og Bortskienkelse findes Not. 20 og 266—67 Not. 14.

55) See min Afhandl. om Patronatet: i Theol. Tidsskr. VI. Bd. 2 Hefte, S. 47—55 og 71—72.

seer man, at Skattebrevene ofte vare rettede til Præster og Kirkeværger paa eengang (1546 og 1559), og disse kaldes Breve til „de Geistlige"[56]. Man kan allerede deraf slutte, at der ikke var forudsat eller foregaaet nogen Forhandling med Standen om Skattebevilgning, da Kirkeværgerne kun vare Oppebørselsbetiente, og der findes ei heller noget Spor af en saadan i de første 30 Aar efter Reformationen. Desuden vise disse Skattebreve, at ikke engang de egentlig geistlige Personer bleve indbefattede under een Kategorie ved disse Skattepaalæg paa Standen; thi Bispopperne synes at have været skattefrie[57], hvilket ogsaa i alt Fald maa antages for den Tid, da deres Løn blev dem udbetalt i rede Penge af Stiftslehnsmændene, og selv efterat deres Lønning fra Aaret 1558 efterhaanden blev tillagt dem i Tiender og Gods[58], findes ingen Skattebreve, i hvilke de nævnes som Skatydere. Kun i Aaret 1577, da „alle, Geistlige og Verdslige, som havde frit Jordegods"[59], bleve satte i Skat, maae Biskopperne mulig være indbefattede; men de inddroges da ogsaa derved under en anden Kategorie end den geistlige Stands, hvis Overhyrder de vare.

Ikke heller optræder denne Deel af den gamle Stand

56) See Krag Chr. III. Suppl. S. 81 og Jacobsen anf. St. S. 190.

57) Jacobsen anf. St. S. 129. Et Beviis kan tilføies af Chr. III. Brev af 1554, hvorved han gienkaldte den Geistligheden da paalagte Skat; thi dette Brev er skrevet til Bispopperne, og omtaler dog kun Præsterne som dem, hvem denne Eftergivelse tilflød. Det findes trykt i Farstrups og L. Axelsens Dagbog udg. af A. Becher. S. 51.

58) Efter enkelte Spor af Benaadning med Herlighed over Skolegods 1548 (Krag Chr. III. Suppl. S. 86) findes denne Forandring at være skeet for Aarhuus og Fyens Stift 1558 (sammest. S. 170 og 237) og for Siællands og Lunds Stift 1560 (Pontopp. Ann. E. D. 3, 377), medens dog den nye Bisop paa Gulland 1577 kun fik Løn i Penge, 50 Daler. (D. Mag. 3die Række, 3 Bd. S. 177.)

59) Jacobsen. anf. St. S. 196.

som en Rigsstand i andre Forhold til Regieringen, hvor der var Tale om dens eiendommelige Anliggender. Det er bekiendt, at Konge og Rigsraad ofte indkaldte Repræsentanter af Stænder til Herredage i Anledning af Regieringshandlinger, som angik deres Interesser, f. Ex. Kiøbstedernes Deputerede 1537 og 1540[60]), Deputerede fra Skaanes Kiøbsteder 1546[61]) og af Søkiøbstederne 1561[62]); men af den geistlige Stand indkaldte hverken Christian den Tredie eller Frederik den Anden saadanne Deputerede. Kirke-Ordinantsen, der var udarbeidet af Mænd, som formodentlig Kongen dertil havde valgt, og tildeels af Udlændinge, blev antaget paa Herredagen i Odense 1539 uden Tilstedeværelse af nogen geistlig Repræsentation[63]). Kirkens fortsatte Ordning og Styrelse maatte imidlertid giøre det nødvendigt at indhente Theologers og Geistliges Betænkninger, hvortil allerede Recessen af 1536 og Kirkeordinantsen selv henviste[64]); men det var ikke Deputerede med Fuldmagt af Standen, men Auctoriteterne og enkelte Mænd, som Regieringen hørte. Paa en Reise, ikke til en Herredag, indkaldte Kongen 1542 i Ribe alle Superintendenterne og Stiftslehnsmændene til sig og de Rigsraader, som da vare hos ham, for at giøre nærmere Bestemmelser og Tillæg til

60) S. Rosenvinges Saml. af Love IV. (Recesser) S. 172 (jfr. Jacobsen a. Sk. S. 109) og 198.

61) Krag Christian III. 2 D. S. 175.

62) Frederik den Andens Sørct. Indledningen: „Vi have med vort elskelige Danmarks Riges Raads Raad og menige Søstædernes i vore Riger Fuldmægtige, bevilget og samtykt".

63) Hverken Kirke-Ordinantsen eller Bugenhagens Beretning om denne Herredag (Müllers eröffnete Staatcabinet IV, S. 366) omtaler Andres Nærværelse end Rigsraadets; af Universitetet var vel Rector med tvende Andre reist til Herredagen, men kun for at hente Fundatsen, ei som deputerede Rigsdagsmænd. (D. Mag. 3die Række 1 Bd. S. 71.)

64) Rosenvinge Recesser. (Gl. D. Love, IV.) S. 165 og Kirke-Ord. Epilog.

Kirke-Ordinantsen; Bisperne opsatte og overleverede deres Forslag eller Betænkning; Konge og Rigsraader havde derefter i Stiftslehnsmændenes Overværelse disputeret, overveiet og saaledes samtykt dem, som de 26 Riber Artikler udvise[65]. I Aaret 1555 samlede Kongen atter de samme Embedsmænd i Kiøbenhavn, ikke til en Herredag, men for sig og otte tilstedeværende Rigsraader, for at modtage deres Beretning om Præstekaldenes Indtægter og derefter at træffe den nye Regulering af Sogneinddelingen, som fastsattes ved de saakaldte Klemmebreve[66]. Tvende andre Gange vare Bisperne alene samlede, den ene Gang i Kiøbenhavn 1540, den anden i Forening med de kiøbenhavnske Theologer paa Antvorskov 1546, og vedtoge, ligesom ogsaa ved Samlingen 1555 i Kiøbenhavn, en Deel Bestemmelser, der nærmest maae betragtes som Anvendelse af Kirke-Ordinantsen eller af deres egen geistlige Embedsmyndighed under Regieringens stiltiende eller udtrykkelige Sanction[67]. Deslige Møder af de kirkelige Foresatte kunne sammenlignes med samtlige Lehnsmænds Indkaldelse 1539[68] eller Lehnsmændenes og Laugmændenes i Norge 1604[69]; men ikke med Stænders Møde ved Deputerede[70]; thi Repræsentanterne vare ikke fremgaaede af Valg, og der er ingen Antydning af nogen Fuldmagt eller noget

65) Fortalen til disse, hos Krag 1 D. S. 627 og Udgaverne af Kirkeordinantsen.

66) For Aalborg, Ribe og Siællands Stift (Krag Suppl. S. 133 fgg.)

67) Pontopp. Ann. E. D. 3, 248 og 287 og Krag 2 D. S. 243 og Suppl. S. 147.

68) Rosenvinge anf. Skr. S. 190.

69) Slange Christ. 4 Hist. S. 205.

70) Saaledes vil Mag. Hammerich have dem betragtet, i hans Afhandl. om de uprivilegerede Stænders Deeltagelse i Rigsdagene, i Nyt Hist. Tidsskr. 1 Bd. S. 417, hvor han udtrykkelig kalder de fleste af dem Møder med „Geistlighedens Deputerede".

Samtykke fra deres Side. Under Frederik den Anden forefindes ikke engang saadanne Møder; da han udstedte sin Ordinants om Ægteskabssager 1582, havde han med „Rigets Raad og nogle Hoilærde i Riget" overveiet Leiligheden, og han bød Lehnsmænd, Superintendenterne, Prælater, Kanniker og alle Andre at rette sig derefter i deres Domme[71]). Under samme Datum udkom Forordningen om Overdragelsen af Stiftslehnsmændenes fleste Forretninger til Lehnsmændene, i hvilken intet Raad af nogen geistlig eller lærd Auctoritet paaberaabes[72]), ligesom dette ei heller skeer i de mangfoldige andre kongelige Rescripter om det Kirkelige baade før og siden, baade om Lærdom og Disciplin.

Saaledes opløst i flere adskilte Dele og paa intet Gebet fremtrædende med en Rigsstands Præg overfor Regieringen, kunde den geistlige Stand ei heller letteligen have indtaget nogen selvstændig Stilling i Statens almindelige Repræsentation; og naar det efter Slange siges, at „Geistligheden ikke tabte sin Stemmeret paa Rigsdagene, da den regelmæssig blev indkaldt til disse med de andre Stænder": [73]) vilde dette staae i et paafaldende Misforhold til Standens Opløsningstilstand, dersom det virkelig forholdt sig saaledes. Men dette er heller ikke Tilfældet.

Vel blev den unge Prinds Frederik hyldet paa Landsthingene 1542 af Geistligheden; men deels skete dette ikke gjennem Deputerede af Standen som af de andre uprivilegerede Stænder, men af samtlige Geistlige, som det passede sig for en Embedsstand[74]); deels er en Hylding kun Vidnesbyrd

---

71) Ordinantsen af 19 Juni 1582 i Rosenvinges Saml. af Gl. D. Love IV. S. 300, og Udgaven af Kirke-Ordinantsen 1640.
72) J Friis-Edvardsens Skiælskøers Beskriv. S. 400.
73) Larsen Afhdl. i Hist. Tidsskr. 1 Bd. S. 317.
74) Krag Chr. 3. ved Sandvig 1 D. S. 256.

om den negative Borgerrettighed, Lydighedspligten. Den active Borgerret kommer tilsyne ved almindelige Rigsbeslutninger, Lovgivning og Kongevalg. Efter Rigsdagen 1536, hvorom det ovenfor er viist, at der ikke var Tale om nogen geistlig Stand hverken som savnet eller som blot fraværende, vides kun een almindelig Rigsdag at være holdt under Christian den Tredie, nemlig i Kiøbenhavn 1547. Af denne fremgik en almindelig og omfattende Lovgivning som Resultat af „Beraadslagning, Bevilgning, Beslutning, endelig Overeenskomst og Samtykke", og den vedtoges af „Konge, Rigens Raad, Adel, Ridderskab, Kiøbsteder, Borgere og menige Bønder"; men af en geistlig Stands Repræsentanter er intet Spor ved denne Rigsdag, saalidet som af noget Samtykke af samme, og dog angik Loven tildeels kirkelige Gienstande[75]).

Næst Lovgivningen er Kongevalget en Prøvesteen for en Rigsstands Ret. Skiøndt dette factisk var i Rigsraadets Hænder, i alt Fald i Forbindelse med Adelen, fandt man det dog sømmeligt at erkiende de andre Stænders Ret til at samtykke det. I Frederik den Andens Haandfæstning 1559 paaberaabtes dette Samtykke: „Rigsraadet har keiset Kongen og med menige Adel, Kiøbstedmænd, Bønder og menige Almue, Rigens Indbyggere, bevilget, samtykket, hyldet og foret ham for deres rette Konning og Herre" — Statsretten kiendte saaledes ikke 1559 en geistlig Rigsstand, der kunde være berettiget til Andeel i Kongevalget, og dog havde Geistligheden hyldet Thronfølgeren 1542; men en Embedsstands Hylding kunde billigen oversees i Haandfæstningen. Selvsamme

---

[75]) Den kiøbenhavnske Reces 1547 hos Rosenvinge, D. Recesser, S. 214 og Krags Chr. III. 2 D. S. 177. Man kan altsaa ikke sige, at „alle Stænder her vare samlede", naar man gaaer ud fra, at Geistligheden var den anden Stand i Riget, som det skeer i Mag. Hammerichs Afhandl. i Nyt Hist. Tidsskr. 1 Bd. S. 423.

mular gienfindes atter i Christian den Fierdes Haandfæstning af 1596, og begge disse Statsacters øvrige Indhold, der nøie slutter sig til Christian den Tredies, kiender ligesaalidet nogen geistlig Rigsstand som denne.

Den Stilling, som de anvise Geistligheden, er aabenbar en Embedsstands Stilling; thi ved at gientage den første Artikel af Christian den Tredies Haandfæstning, hvorved Kongen stilles i Spidsen for den Gierning, hvortil Standen er bestemt, tilføie de: at han skal sørge for, at alle „Sognekirker og Skoler over begge Riger blive forseete med christelige, fromme, lærde Mænd og med nødtørftig og ærlig Ophold og Underholdning, hvis det ikke tilforn er skeet".

Fra sin Side tænkte Geistligheden udentvivl ligesaalidet paa noget Kald eller nogen Ret til at deeltage i Statens Styrelse. Thi da Niels Hemmingsen i Aaret 1562 forfattede sin Moral for Præster, hvori han giver Forholdsregler for deres Opførsel i alle mulige baade tænkelige og virkelige Forhold i Liv og Embede, omtaler han ikke med et eneste Ord, hvorledes en Præst, Provst eller Biskop havde at forholde sig paa Rigsdage eller Herredage, eller med Hensyn til Valg til de førstnævnte[76]).

4. Den geistlige Rigsstands Opkomst.

Med dette Resultat af Betragtningen af den første Tid efter Reformationen, maa det vistnok være uventet, at den danske Statsforfatning i det 17de Aarhundrede frembyder en Stænderforfatning med fire Rigsstænder, af hvilke den geistlige unegtelig er den anden. Men dette Phænomen maa ogsaa i sig selv betragtes som særdeles mærkeligt; thi med Undtagelse af Sverrig frembyder intet protestantisk Land dette Særsyn;

---

76) N. Hemmingii Pastor. Hafn. 1562.

selv de med det danske Kongerige forbundne Hertugdømmer have intet Spor deraf, da vel Prælaterne, som verdslige Bestyrere eller Besiddere af kirkelige Eiendomme, optræde paa Landdagene som Dignitarier; men hverken Superintendenter eller Præster have Plads ved disse. Englands høie Geistlighed afgiver ingen Parallel dertil, da dens Mænd hverken udgiøre en særlig Stand, eller fremgaae ved Valg som Deputerede. At i øvrigt de engelske Biskopper alene besidde denne Adkomst til Sæde i Overhuset, og at de ligesom Prælaterne paa Hertugdømmernes Landdage indtage den første Plads, er et Vidnesbyrd om, at disse Forhold ere umiddelbar grundede i den catholske Tids Institutioner, hvorimod allerede den Plads, som den geistlige Stand indtog blandt de danske og svenske Stænder, lader formode, at disse Statsforhold have udviklet sig som en ny Skabelse efter Reformationen. Hvorledes dette særegne nordiske Forhold dannede sig i Sverrig, vedkommer os ikke her; men det gik der omtrent som i Danmark. Medens Kirken endnu paa Rigsdagen i Vesterås 1527 kun repræsenteredes af Biskopper og Domherrer, kaldte Gustav Wasa i sin Kamp med Aristocratiet, imod hvilket han vilde benytte de ringere Stænders Bistand, allerede 1547 den lavere Geistligheds Deputerede til Rigsdagen i Strängnäs, og sammenkaldte Rigets Stænder 1560 som „Fribaarne og Frelsemænd, Præster, Kiøbstedsmænd og Bønder"[77]. Det er muligt, at Sverrigs kirkelige Bevægelse i det 16de Aarhundrede kan have bidraget til, at den svenske Præstestand fik en desto større Betydning blandt Rigsstænderne; den gav Rigsdagen i Upsala 1593 Udseende af en Synode, og bragte Religionsspørgsmaal for Rigsdagene. Men i Danmark har

---

77) Nordström Bidrag til den svenska samhälls-författningens historia 1 Afdel. S. 80—81 og 257.

dette Forhold udviklet sig under roligere Vilkaar, men ogsaa under mere betydningsløse Hensyns Indflydelse og med et Resultat af mindre Vigtighed og mindre Consistents.

Udgangspunctet for Geistlighedens Overgang til at blive en Rigsstand i Danmark kan ikke søges i Standens aandelige Character, ligesom den nye Rigsstand ei heller, som i Sverrig, fik Navn af Præstestanden eller Præsteskabet; men det maa søges i dens verdslige Stilling, skiøndt vel et traditionelt Begreb om den gamle geistlige Stand kan have medvirket, navnlig til at bestemme dens Rangfølge blandt Stænderne. Hvad der baade samlede de adspredte Dele af Standen og førstegang fremkaldte dem paa Rigsmøder, var Skattevæsenet, og deres første Optrædelse bærer ogsaa et mærkeligt Præg af Uberettigelse i enhver anden Henseende. I Syvaarskrigen 1563—70 maatte Kong Frederik i den Grad tage sine Undersaatters Evne i Beslag, at han efter Udtømmelsen af Kirkens og Statens Ressourcer og mangfoldige Paalæg tilsidst fandt det nødvendigt at samle Fuldmægtige af alle Stænder, for at forestille dem Rigets Nød og erhverve deres Indvilgelse i yderligere Udskrivninger. I Aaret 1569 indkaldte han derfor til et Provindsialmøde i Viborg samtlige jydske Stifters Adel og Repræsentanter af Præstestanden, Kiøbstæder og Bønder.

Af de Geistlige skulde møde Superintendenterne, alle Provster, og to Præster af hvert Herred; Indkaldelsesbrevet lyder paa, at Kongen har „Ærinde at udrette med dem, som Konge og Rige og dem selv stor Magt paaligger"; og af det senere paafulgte Skattebrevs Indledning sees, at han forelagde Stænderne Rigets sørgelige Stilling, efter at Fredsunderhandlingerne vare afbrudte fra Fiendens Side. Men dette samme Skattebrev siger ogsaa kun, at han havde beraadslaget med „Adelen, Borgerne og Bønderne", og at „vore Undersaatter,

Adelen, Borgerne og Bønderne, samtligen havde tilraadet ikke at giøre nogen ulidelig Fred"; hvorimod den geistlige Stand ikke nævnes med noget Ord som deelagtig i Raadslagning og Bevilgning[78]. Skulde altsaa denne Stand have stemt for den ulidelige Fred, og derved forskiærtset sin Ret til at nævnes som raadspurgt? eller skulde den alene have været indkaldt for at bevilge Skatten eller modtage Paalæget? Rimeligviis har dens Repræsentanter ikke skilt sig fra de andre Stænder, saafremt de bleve adspurgte om Andet end deres Evne, og man seer altsaa, at Regieringen ikke regnede deres Stemme for en Bestanddeel af en almindelig Rigsbeslutning. Det Skridt, som Standen derved giorde fremad, var imidlertid dette, at en Deel af den derved for første Gang fik en Form for sin Repræsentation i Lighed med de tvende andre uprivilegerede Stænder.

Denne Form blev allerede brugt igien det følgende Aar, da Kongen indkaldte en fuldstændig Rigsforsamling i Kiøbenhavn 1570[79]. Til denne Rigsdag vare ogsaa Deputerede af Domcapitlerne indkaldte, og skiøndt dette skete i særskilte Breve[80], førtes derved deres Repræsentanter første Gang sammen med Lærerstandens, hvorimod Universitetet endnu ikke nævnes. Disse to Dele af den geistlige Stand betragtedes imidlertid endnu ikke som een; thi ligesom Indkaldelsen skete i særlige Breve, saaledes udstedtes ogsaa Skattebrevene til hver

---

78) Begge Brevene ere meddeelte af Jacobsen a. St. S. 202 og 203.

79) Geistlighedens Repræsentanter vare dennegang Superintendenterne, Provsterne, een Præst af hver Kiøbstad og een af hvert Herred, ifølge Udskrivningsbrevet hos Jacobsen S. 210; men efter en anden Optegnelse (Suhms Saml. 2 D. 3 H. S. 4) indkaldtes alle Kiøbstedpræster og een Provst med to Præster af hvert Herred.

80) Jacobsen a. St. S. 209. Repræsentanterne vare een Prælat og een Kannik af hvert Capitel.

især og henviste dem til forskiellig Indbetalingsmaade[81]. Det fortiener ogsaa at bemærkes, at Indkaldelsesbrevene til enhver af disse Classer lyde paa, at Kongen vil forhandle „med alle Rigets Stænder", hvorved der da synes at opstilles twende geistlige Stænder ved Siden af de borgerlige; men det ligger i Sagens Natur, at man ikke er nøieregnende med Navnet Stand, hvor Talen er om Skat, efterdi der da ere ligesaamange Skattestænder som Klasser af Skatteborgere, og om andet end om Udbud, Skat og Defension blev der ikke forhandlet[82]. Af den hele Indkaldelse til Skattebevilgning maa man ikke heller udlede nogen betydelig politisk Ret, efterdi Konge og Rigsraad havde utvivlsom Ret til at paalægge Skat; Taxationens Affattelse var Hovedsagen[83], og Lærerstanden blev inden Aarets Udgang uden Bevilgning nok engang besøgt med Skattebrev, uagtet Kongen havde tilsagt dem, at den bevilgede Hielp skulde være den sidste[84]; ligesom ogsaa Capitlerne bleve igien beskattede 1576 og 1578[85].

Disse tunge Aar skulle imidlertid have givet Anledning til en Tankegang, der ikke kunde være uden Indflydelse paa Begrebet om en geistlig Rigsstand, efterdi de formeentligen

---

81) Smstd. S. 211—14. Den anden samtidige Optegnelse om denne Herredag nævner kun de Geistlige og aldeles ikke Domcapitlerne. (Suhms Saml. a. St.)

82) Forf. af den nævnte Optegnelse i Suhms Saml. synes at have ventet noget langt Større af det store Møde; thi han bemærker om denne Indkaldelse: „hvad endelig Aarsag har været, fik man ikke tilgrunde at vide; men Kgl. Maj. begierede, at de vilde med Alle lade sig finde villige til Udbud, Skat og Andet Riget til Bestiærmelse".

83) Den blev 6 Dage efter Rigsdagens Aabning tilstillet Superintendenterne til Inddrivelse og Capitlerne til Beregning. (Jacobsen a. St. S. 211 og 213.)

84) Smstd. S. 131 og 212.

85) Smstd. S. 144.

skulle have fremkaldt en udtrykkelig og bestemt Erkiendelse af Kirkens Eiendomsret, hvilken nødvendigen maatte virke tilbage paa Betragtningen af den Stand, der repræsenterede Kirken overfor Staten. Der er nemlig nyligen lagt en særdeles Vægt paa tvende Kongebreve af Frederik den Anden om kirkeligt Gods's Selvstændighed og Uforkrænkelighed[86]), og vi maae derfor underkaste disse Actstykker en nærmere Undersøgelse, for at vise deres Betydning i det Lys, hvori de fremtræde ved Forbindelse med de forudgaaende Forhold og den følgende Tid. De angaae deels Kirkerne, deels Domcapitlerne. Hvad da for det Første angaaer den kirkelige Eiendom, som tilhørte Kirkerne i Landet, var den i de forløbne Tider bleven behandlet som en offentlig Formue, hvoraf Staten i fornødent Fald lod tage saavel Skat som større og mindre Dele af den hele aarlige Indkomst, ved Udskrivning af begge Arter, snart til Kirkeværgerne alene, snart til de Geistlige under Eet med Skattepaalæg paa hele Standen[87]). I den langvarige Krig vare Kirkens Indkomster blevne oppebaarne af Stiftsskrivere til Armeens Proviantering, og endnu eengang efter Krigen (og 8 Maaneder efter Rigsdagen 1570) bød Kongen at indbetale al Kirkernes Tiende, Skyld og Landgilde[88]). Man kan da let forestille sig, hvordan Kirkernes Tilstand i denne sørgelige Tid var bleven. Dette Afløb for de uundværlige Indkomster maatte stoppes, og man kom vel

---

86) Vor ædle Videnskabsmand, vor altfor tidlig tabte grundige og uirættelige Forsker i Kirkeret og Historie, Conferentsraad Rosenvinge, har i sit sidste Skrift: „Om Kirkebestyrelse, Kirkeforfatning og Kirkens Eiendomsret, Kbhvn 1850“, fremdraget tvende Actstykker af 1571, som hidtil have været ubekiendte eller overseete, men unegtelig fortiene Opmærksomhed. Jeg seer mig nu istand til at tilføie endnu nogle Oplysninger om det ene, hvilke nedenfor skulle meddeles.

87) See ovenfor S. 123 og 124.

88) Theol. Tidsskr. 6 Bd. 2 Hefte S. 55.

ved Øverligheden selv til Bevidsthed om, at denne Kilde ei burde benyttes saaledes. Under 2 Sept. 1571 giorde Kongen ogsaa Ende derpaa ved et Kongebrev, hvori han giver Kirkerne deres Indkomst tilbage, og erklærer, at han nu efter Opnaaelsen af Fred og, for at Kirkerne kan holdes ved god Hævd og Magt, ikke mere vil befatte sig med Kirkernes Tiende og andre Renter; men at Kirkeværgerne i hvert Sogn skulle opkræve og oppebære alle Kirkernes Tiende og anden Indkomst og det forvende Kirkerne til Bedste, og til intet Andet; tillige paalægges det Stiftslehnsmændene at have Indseende dermed samt med Kirkeværgerne, at de ikke anvende Noget af Kirkens Indkomst til deres egen Nytte, uden at Kirken faaer Fyldest[89]. Det er klart, at dette Brev er en Gienkaldelse af Stiftsskrivernes Oppebørselshverv og en Restitution af de oprindelige Forhold efter Kirke-Ordinantsen, ligesom det ogsaa kort efter gientages i Forordningen om dette Tilsyns Overførelse fra Stiftslehnsmændene til Lehnsmændene 1582[90]; men netop derfor har det ingen særegen Betydning for denne Kirkeformues Stilling: det mangler navnlig enhver Bestemmelse om, hvorhen Kirkernes eventuelle Overskud skulde gaae, da et saadant nødvendigen maatte opstaae; og det stiller ikke Kirkernes Formue i noget nærmere Forhold til den geistlige Stand, som om dennes Stemme skulde høres ved Anvendelsen af Overskudet, eller ved Skattepaalæg paa denne Green af den offentlige Formue. Derfor blev ogsaa Kirkeformuens Skiebne væsentlig den samme: den anvendtes i Fredstid til

89) Dette Brev har været ubekiendt, indtil det nu er blevet aftrykt efter en Afskrift i Falkmann Upplysninger om Kronans, Kyrkornas och Presterskabets inkomster aff andeligt gods uti Skåne &c., Lund 1848, 2 D. S. 39—40, hvorefter Rosenvinge a. St. S. 58—59 har giengivet det.

90) Ovenfor Not. 72.

Universitetsbygninger, nye Kirker i Kiøbenhavn (hvor Øresundstold og andre Midler ei strakte til) og til personlige Naadesbeviisninger og Forlehninger, og i Krigstid til Armeens Underholdning og Armatur[91]); medens Adelen som Kirkeværger og Patroner tilegnede sig det Øvrige af det Overskud, som ikke kunde bruges til Kirkernes Vedligeholdelse og ikke maatte bruges til Andet. Aldrig forekommer det mindste Spor til, at Bisstopper eller den geistlige Stand skulde være blevne adspurgte om den Anvendelse, Statsmagten giorde af denne Formue; den behandledes som Kronens Eiendom paa Kirkens Vegne, eller som det, der var deputeret til disse offentlige Bygningers Vedligeholdelse under Statens Bestyrelse.

Det andet kongelige Tilsagn, som Frederik den Anden ved samme Tid gav, kunde synes at indeholde Mere. Det er just ikke noget enkeltstaaende Kongebrev; men det indeholdtes i en Stadfæstelse og Udvidelse af Universitetsfundatsen, som iøvrigt er ubekiendt, og det angaaer alene Domcapitlerne og Domkirkerne[92]). I Slutningen af denne confirmerede Fundats

[91]) Theol. Tidsskr. 6 Bd. S. 71 fgg. Et nyt Exempel findes i Slanges Christ. IV. Hist. S. 188, hvor Rigsraad og Adel give Anviisning paa de Kirkers Klokker, som havde meer end een, til at støbe Kanoner af; de Byer, som ikke vilde undvære dem, kunde løskiøbe dem med raat Kobber. Dette Foretagende undgik ikke den vel fortiente Satire og Dadbel. (s. Schlegels Overs. af Slange Not. 237.)

[92]) Rosenvinge (a. St. S. 59 Note) har kun kiendt dette Actstykke af et Referat hos Wandalin (de jure regio, p. 556) og har troet, at Denne mulig kun sigtede til det samme Kongebrev om Kirketienden; men jeg har nu fundet det i en Samling af Actstykker, der vedkomme Domcapitlet i Oslo, i Suhms Saml. til den Danske Historie 2 D. 3 H. S. 202—3. Kiøbenhavns Universitet communicerer nemlig under 26 Sept. 1572 Capitlet i Oslo den Stadfæstelse af alle Domcapitler, som indeholdtes i Universitetets nye Fundats af 11 Sept. 1571, hvori Kongen „naadigst havde confirmeret Professorernes Lønninger og alle danske og norske Capitler alle deres Statuter og Privilegier". Af denne Universitetsfundats forekommer mulig ogsaa et andet Spor, naar Pontoppidan (Ann. Eccl. III. 432) anfører, at

hed det: „Vi ville og have confirmeret, stadfæst og bebrevet alle Capitler udi vore Riger Danmark og Norge, saa at de med alle deres Privilegier, Friheder og Statuter, som dem af os og vore Forfædre givne ere, skulle blive ved Magt holdet, saa at hvis Gods, som ligger til Domkirkerne, Prælatur, Kannikedømme og Vicarier, skal efter denne Dag stedse og altid blive dertil uryggeligen og uigienkaldet af os eller vore Efterkommere Konger i Danmark, under Guds evige Hævn og Straf over dennem, som Noget herimod giøre, og hvis Gods eller Rente skielligen kan bevises at være der ifra kommet med Urette enten i bemeldte vor Faders eller i vor Tid, ville vi, naar vi blive derover besøgte, forhielpe dertil igien, saavidt som vi kunne giøre det med Lov". Unegtelig kommer dette kongelige Tilsagn Begrebet om Kirke-Eiendom nærmere, idet det lyser en Forbandelse over den, der vover at forandre dette Gods's Bestemmelse; men denne Formel er dog ikke forskiellig fra den, hvormed Donationer ad pios usus i Almindelighed ledsages; Kong Frederik brugte den selvsamme, da han i Aaret 1569 stiftede Communitetet[93]). Dernæst viser Historien just ikke, at den blev forstaaet i sin Strenghed: Capitlers Eiendele bleve ei sieldent afhændede og bortskiænkede allerede af denne Konge selv[94]), og i alle de følgende Haandfæstninger blev

Kongen under 11 Sept. 1571 tillagde Universitetet endeel af Roeskilde Domcapitels Gods og traf andre Bestemmelser for Universitetets oeconomiske Væsen. Zwergius (Siall. Clerei. S. 473) refererer dette med nogen Forandring.

93) Bechmann hist. Com. Reg. pag. 175, hvor det ogsaa hedder Pag. 181: „Vedendes og formanendes alle vore Efterkommere Konninger udi Danmark, at de fornævnte Fundats udi lige Maade ved Magt holde, ikke giørendes herudi Forhindring eller Forvandling udi nogen Maade, ei heller tilstedendes nogen Anden Noget derudi at forandre, saafremt de ikke dermed ville imod dem opvække Guds evige Hævn og Vrede".

94) Wegener A. S. Vedel i Udg. af Vedels Saxo S. 234 Not. 20 og S. 267 Not. 14.

Adelens Reclamationsret til det Kirkegods, hvortil de vare Arvinger, stadfæstet, indtil det i den sidste Haandfæstning formelig blev udtalt, at Klöstre, Prælaturer, Canonicater og andre geistlige Lehn skulde anvendes som Forlehninger til dem, der „enten til Cleresiet eller Staten eller Militien nogen god og mærkelig Tieneste gjøre kunde“[95]). Endelig angaaer den hele høitidelige Stadfæstelse af de geistlige Beneficiariers Rettigheder kun Domcapitlerne alene, og om det end kunde være muligt, at Universitetet ved samme Leilighed har faaet et lignende Tilsagn i den nye Fundats, hvoraf dette var et Stykke[96]), er der hverken med Hensyn til Kirkernes Midler eller for Sognekaldenes Vedkommende noget Spor af en lignende Betragtningsmaade. Om Kirkerne er talt ovenfor; om Sognepræsterne erfarer man, at Kongens Gunst ved denne Leilighed indskrænkede sig til at tilsige dem Befrielse fra de extraordinaire Paalæg, som Krigen havde medført. Han gav dette Tilsagn først under 4 Marts 1570, dernæst, da han strax havde udskrevet en ny Contribution, atter i Dec. 1570, idet han forsikkrede, at nu skulde hiint Brev fremtidig blive ved Magt, saa at de skulde forskaanes for „al anden Skat og Tynge, uden hvad de af gammel Tid pleiede aarligen at give“[97]). I de mangfoldige Benaadningsbreve, man har,

95) Frederik III. Haandf. Art. 36, i hvilken Ordene vel lyde noget anderledes (hos Holberg D. H. 3 D. S. 38 og Baden D. H. 4 D. S. 314), men skulle læses som anført, ifølge et haandskrevet Exemplar i den Thottske Manuskriptsamling Nr. 1634, 4to.

96) Christian den Tredies Fundats indeholder den ikke. Krag Chr. 3. 1 D. S. 639.

97) Jacobsen om Skattevæsenet S. 131 og 212. Det er formodentlig dette Tilsagn, der ligger til Grund for den Notits i Farstrups Dagbog (udg. af Becher S. 14), at 1569 udgav Hs. Maj. sit Brev, at „Cleresiet er fri for al Tynge“ — enten nu Aarstallet er urigtigt, eller Kongen allerede i dette Aar havde førstegang givet det Tilsagn, han ikke strax kunde holde.

ved hvilke snart et Præstekald, snart en Bispestol doteres med Tiender eller andet Gods, forekommer neppe nogensinde anden Form om de kirkelige Beneficier end den, der ogsaa kunde finde Anvendelse ved enhver Ansættelse af Embedsløn, eller naar Klostergods henlagdes til et verdsligt Embedes Lønning.

Men hvad man end vil dømme om dette Kongebrev, saa afgiver en forbigaaende og partiel Erkiendelse af en særlig Characteer hos nogle til geistlig Brug bestemte Eiendomme ikke noget væsentligt Bidrag til at constituere en geistlig Rigsstand, efterdi Dispositionen derover ikke blev giort afhængig af Standens Samtykke eller Raad. Anvendelsen af Kongetienderne, Overdragelse af jus patronatus, Afhændelse af Klostergods og Hospitalers Tilliggende var ligesaalidet Gienstand for nogen Forhandling med Standen eller dens Repræsentanter, som Brugen af Kirkernes Overskud. Ved alle Regieringshandlinger fremhersker det privatretlige Synspunct eller Hensyn til Beneficiariernes Ret og Tarv, hvorefter Kongen afmaaler saavel de offentlige Midler, der tillagdes dem at nyde, som de Byrder, Statens Fornødenhed udkrævede.

Efter Aaret 1570 hengik en lang Tid, inden Regieringen atter behøvede extraordinaire Contributioner af Undersaatterne, hvortil disses Samtykke skulde være blevet anseet fornødent. De geistlige Skatteborgere vides derfor ikke heller at være indkaldte til nogen Stænderforsamling. Det næste Spor af Standens Andeel i Rigets Anliggender er dens Deeltagelse i Hyldingen af den i Aaret 1580 valgte Thronfølger[98]). Hyldingen gik for sig 1584, som tidligere ved Provindsialfor-

98) I Valget selv havde Geistligheden ligesaa lidet Deel som de andre uprivilegerede Stænder; det skete ved Beslutning af Rigsraadet alene (Slange Chr. 4 Hist. S. 3), men dog med Adels og Ridderskabs Samtykke (Resen Fred. 2 Krønike S. 340) paa Herredagen i Odense 1580.

samlinger; men Geistligheden havde nu vundet en Form, hvorunder den kunde indkaldes og fremtræde i Lighed med andre Rigsstænder giennem fuldmægtige Deputerede[99]). I Kiøbenhavn sluttede ved denne Leilighed Universitetet sig første Gang til de Deputerede af Geistligheden, der gave Møde paa dette Sted; og saaledes fremtraadte her omsider alle de tre Dele, af hvilke Standen senere bestod, samlede i det offentlige Liv[100]). Men endnu bestandig vedkiendte Statsretten sig ikke en geistlig Rigsstand, skiøndt den havde begyndt at optræde blandt de andre. Den nævnes ikke i den næste Haandfæstning af 1596, ikke engang blandt de Stænder, der have samtykt, svoret og hyldet Kongen, og efter Kong Frederiks Død handlede Adelstanden paa en Maade, der synes at indeholde en fuldkommen Fornegtelse af en geistlig Rigsstand. Baade den danske og den norske Adel ansaae det nemlig for sin Sag ved Thronskiftet 1588 at andrage paa Haandthævelse af Religionen og Kirkeloven, og den norske Adels Privilegier af 1591 give ogsaa virkelig denne Stand Tilsagnet derom[102]) — skiøndt dette

[99]) Slange Chr. den 4des Hist. S. 5. En af Fuldmagterne (for Falsters Geistlighed) er tilovers og er aftrykt i det nylig udkomne 1ste Hefte af „den falsterske Geistligheds Personalhistorie" ved J. Barfod, S. 5 Not. 2.

[100]) Resen (i Fred. d. 2dens Krøn. S. 340). — At Universitetet ikke (som det antages af Prof. Larsen i Hist. Tidsskr. 1 Bd. S. 318 Not. 4) mødte ved Rigsdage i Kraft af en Ret, som skulde være arvet fra de Canonicater, hvorpaa det var funderet, følger saavel af den hele foregaaende Udvikling af Repræsentationens Historie, som det ogsaa muligen antydes ved det Forhold, hvori de Lærdes Repræsentanter traadte til den øvrige Stand: Universitetets Rector førte Ordet paa hele Standens Vegne (s. S. 170) og betragtedes som Standens første Medlem (Riegels Christ. V. Hist. S. 33), ligesom ogsaa Academiet i Sorøe var repræsenteret saaledes, at dets Decanus ved Hyldingen 1618 gik næst efter Rector foran Biskop og Kanniker. (Mskrpt. i den Thottske Saml. Nr. 1634). Universitetets Betydning som Led i Statens Hele maa betragtes som Grunden til dets Repræsentation blandt Stænderne.

[102]) Slange Chr. d. 4de S. 11—12 og 50. Danske Mag. III. Bd. S. 114—15.

var en Gjenstand, der tilkom en geistlig Rigsstands Forsorg, dersom en saadan havde været tilstede, og som derfor ogsaa ved det næste Thronskifte var overladt den.

I det 16de Aarhundredes Løb var saaledes kun dette opnaaet, at de adspredte Dele af den tilkommende geistlige Rigsstand havde samlet sig deels paa Grund af Skatteforholdene, deels paa Grund af den fælleds aandelige Characteer. Men selv denne Samling kan have været af Vigtighed for Standens Udvikling til politisk Betydning; thi medens den geistlige Embedsstand neppe alene vilde have formaaet at vinde Anseelse af en politisk Rigsstand[103]), kunde Domcapitlernes Prælaturer og Godser samt Universitetets Gaards, Herligheder og Eiendomme (s. Not. 100) supplere, hvad der fattedes Lærerstanden i borgerlig Vægt og Adkomst. Elementerne vare tilstede, men der manglede den Anledning, som skulde fremkalde dem til Virksomhed, og den kom ikke under Frederik den Andens aristokratiske Regiering eller Rigsraadernes Statsstyrelse efter hans Død. Herredage traadte her udelukkende istedetfor Rigsdage, og til dem finder man kun undtagelsesviis Biskopperne eller enkelte Mænd indkaldte for at sidde som Bisiddere i Rigets høieste Ret, med flere eller færre Rigsraader[104]).

Derimod medbragte det nye Aarhundrede de Forhold, der kaldte samtlige Stænder til Virksomhed. Den unge Konge havde ved sin Regierings Tiltrædelse forefundet et Rigsraad, der baade kunde betragtes som et Medregentskab, og som en Repræsentation af Folket. I Begyndelsen af sin Regiering betragtede han det helst fra det sidste Synspunct: han kunde saaledes opfordre Rigsraadet til at „samtykke paa hele Rigets

103) Mindst efterat den i Aaret 1582 var blevet bragt i stor Afhængighed af Lehnsmænd og Adel. (S. Theol. Tidsskr. 6 Bd. 2 H. S. 67 Not.)

104) f. Ex. 1576 (Bloch svenske Geistl. Hist. S. 15) og 1599 (Slange Chr. d. 4des Hist. S. 54).

og alle Stænders Vegne" i en Sag, der ellers efter Haandfæstningen alene krævede Rigsraadets Samtykke, ligesom han i Rigsraadet saae et Organ for hele Nationens Stemning [105]). Han fandt derfor ogsaa i Rigets Stænder den høiere Folkevillie, til hvilken Regieringen kunde støtte sig, og i hver Stands Deputerede saae han de naturlige Organer for deres Ønsker og Interesser overfor Regieringen. Da han nu derhos tiltraadte sin daadfulde Regiering med det faste Forsæt, at udfrie de lavere Stænder af den Afhængighed, hvori de vare bragte ved Adelens Enevælde og Privilegier, havde Christian den Fierde al Anledning til at fremdrage Rigets Stænder til en virksom Andeel i de offentlige Anliggender. Han begyndte med at indkalde de jydske Kiøbsteders Deputerede til en Forsamling i Veile 1604; men dengang formaaede endnu det hurtigt mellemkommende Rigsraad at afværge den umiddelbare Forhandling med denne Stand, og Kongen holdt endnu i dette Aar en Herredag i Odense med Adel og Rigsraad alene [106]). Men i et videre Omfang forlangte han samtlige Stænders Indkaldelse til at vælge en tilkommende Thronfølger i Aaret 1608. Rigsraadets Modstand var her forgiæves, skiøndt hverken Statsrettens Acter eller Fortidens Praxis hiemlede de uprivilegerede Stænder nogen Andeel deri [107]). Og ved denne Leilighed tog Kongen Begrebet om Rigets Stænder ikke efter hans Haandfæstning, hvori kun Borgere og Bønder tillagdes Ret til at samtykke Kongevalget, men efter de gamle Hyldings- og Skatterigsdages Analogie, og efter Naborigets Exempel, hvor just nylig Carl den Niende 1607 havde givet sine fire Stænder sin Forsikkring. Han indkaldte Geistlighedens Biskopper og Deputerede som Ri-

105) Chr. d. 4des egenhændige Breve, udg. af Chr. Molbech. 1ste D. S. 21 og 23.

106) Slange S. 203 fgg.

107) Smstd. S. 241.

gets anden Stand til dette Thronfølgervalg, til den første Udøvelse af en virkelig politisk Ret. De mødte i Kiøbenhavn i Mai Maaned 1608, og skiøndt man vel af den udførlige Beretning, som haves om denne Act, seer, at de øvrige Stænder indskrænkede sig til at bifalde Adelens Forslag[108]), var dog et vigtigt Princip giort gieldende, og Geistligheden var dermed indført blandt Rigets Rigsstænder. Dens Privilegier bleve her første Gang stillede ved Siden af de andre Stænders og tilsikkrede den i Statsacten[109]). To Aar efter hyldede den Prindsen, deels ved en Herredag i Kiøbenhavn, hvor Universitetet mødte in corpore, deels ved Provindsial-Stændermøder[110]).

Fra denne Tid af forekommer ikke mere nogen Opregning af Rigets Stænder, saalidt som nogen Rigsdag eller Stænder-

---

108) Lyschanders Christian den Femtes Udvælgelses- og Hyldings-Historie. Kbhvn 1623. Det er mærkeligt, at Lyscander sætter Valget til den 15de Mai, og Slange til den 25de; det var Tirsdagen efter Trinitatis Søndag. Der holdtes kun eet Møde i Frue Kirke, ved hvilket Adelens Fuldmægtig, Rigsraaden Peder Mandrup Parsberg, førte Ordet alene, og de Øvrige istemte det forelæste Udkast til Beslutningen.

109) De vælgende Stænder betingede sig deres Privilegiers Stadfæstelse. (Slange a. St. og i Schlegels Overs. 2 Abth. S. 428 Not. 323.) Biskopperne omtale dem ogsaa i deres kirkelige Andragende til Regieringen: „privilegia et immunitates Ordinis ac Status nostri". (Pontopp. Ann. Eccl. III. 578) Det sidste Ord er en Benævnelse for Standen, der først kunde blive naturlig her; ved den forrige Confirmation af de Geistliges Privilegier vare de ikke just fremtraadte som nogen Eenhed; thi Kongen stadfæstede Universitetets Privilegier under 6 Oct. 1596, og senere efterhaanden alle Capitlernes og Geistlighedens i alle Provindser, altsaa successiv og provindsviis. (Smstd. S. 529.)

110) Slange S. 262 jvfr. Lyschanders nævnte Riimværk, som navnlig berigtiger Slanges ogsaa temmelig usandsynlige Fortælling, at alle Biskopperne vare indkaldte til Kiøbenhavn; man seer, at vel Adelen fra hele Landet var indkaldt, men kun Stiftets Geistlighed; hvormed det stemmer godt overeens, at et kirkeligt Andragende, som blev overgivet 4 Dage før Hyldingen, kun var underskrevet af Siællands Biskop og tvende Theologer, men i alle Biskoppers Navn. (Pontopp. Ann. Eccl. III. 593.)

forsamling, hvori Geistligheden savnes[111]; i den næste Haandfæstning hedder det nu ogsaa, at Geistligheden har bevilget og samtykt Kongen[112], og til alle de almindelige Rigsdage, som holdtes under Christian den Fierde og Frederik den Tredie, var den uden Undtagelse indkaldt. Dens Plads blandt Rigets Stænder blev naturligen den anden, da den hverken kunde gaae foran Adelen, der allerede var den regierende Stand, eller efter nogen af de uprivilegerede. Den hørte imidlertid til disse, til de Ufrie; men den indtog den første Plads iblandt dem, og den Anseelse, der uvilkaarlig maatte blive den til Deel iblandt disse, kan muligen have været ikke ganske uden Indflydelse paa den Forglemmelse, hvori den fierde Stand i Tidens Løb synes at være kommen. Bondestandens Repræsentation ved den første Rigsdag, paa hvilken Geistligheden udøvede en Rigsstands Valgret, er allerede underkastet Tvivl[113], og ved mange følgende Leiligheder savner

111) Canzleren Christ. Friis opregnede Stænderne i Danmark for den svenske Gesandt: „Kongens Stand, Rigens Raads Stand, Adelstand, den geistlige Stand og Borgerskabet." (Nyerup Chr. den 4des Characteristik S. 47). Christopher Dybvad 1620 i sine Udfald mod Danmarks Regiering: „nobilitas, clerus, cives, rustici". (Pontopp. Ann. Eccl. III. 722). Borgerstanden i sine Besværinger af 1629: „Alle Rigets Stænder, Adelen, Geistligheden og Borgerskabet". (Suhms Nye Saml. 1ste D. S. 206).

112) Holberg D. Hist. 3 D. S. 30 og Badens D. H. 4 D. S. 304.

113) Trods Slanges bestemte Ord om samtlige fire Stænders Indkaldelse til Rigsdagen 1608, bliver Bondestandens Nærværelse tvivlsom, eftersom Indkaldelsesbrevet selv siges ikke at nævne denne Stand. (Hammerich a. Sk. i Nyt Hist. Tidsskr. I. Bd. S. 419). Men Lyschanders anf. Skrift synes dog at tale for den. Vel benævner han i Beskrivelsen af Rigsdagen selv Stænderne alene „Adel, Klærke, Borgermester og Raad," „Geistlige og Borgere," „Læg, Lærd og Fri," „Adelen, Læge og Lærde," „velbyrdige Herrer, Læge og Lærde" (S. 50. 35. 36. 40); men han er tilbøielig til at see dem under den Tredeling: Adel, Geistlighed og Lægstand, hvori Bondestanden ikke er udelukket, og et Par Gange opløser han ogsaa Borgerstanden

man denne Stand snart i Opregningen af Stænderne, snart i det virkelige Møde. I mange Tilfælde turde dog dette Savn befindes mere at beroe paa Forglemmelse eller en unøiagtig Talebrug end paa en virkelig Opgivelse eller Tilsidesættelse, i det man har indbefattet Bondestanden under det almindelige Navn af Borgerskabet[114]; og det er netop til denne Talebrug, at Geistlighedens Optrædelse blandt Rigsstænderne kan have bidraget. Den almindelige Modsætning mellem Geistlig og Verdslig førte nemlig til at see de ufrie Stænder som deelte i tvende Classer, og altsaa de to sidste Stænder under een Kategorie, hvorhos de da naturligst maatte benævnes efter de Anseeteste. Hvad der først kun var en Talemaade eller Betragtningsmaade[115], blev efterhaanden ogsaa Grundlag

i „Borgere og menige Almue“, (S. 43 og 54) saa at vel Bondestanden kunde være indbefattet under Borgerne. Dette bliver ogsaa saameget rimeligere, som han i et tilføiet Lykønskningsdigt (S. 66) tiltaler „Borgere og Adelbonde“ under Eet (som Lærde og Geistlige S. 60), og fra dem adskiller han „Bønder og Boemænd,“ om hvilke sidste alene siges, at de ikke havde taget Deel i Valget (S. 70).

114) Exempler paa mangelfuld Opregning, med hvilken der ikke kan være tilsigtet nogen Benægtelse af den fierde Stand, giver først Cantzlerens (i Note 111), da han vilde opregne alle de Stænder, der kom tilsyne ved Herredagene, saaofte de havde Sager for Rigets Høiesteret, og af slige Stænders Tal kunde det ikke falde ham ind at udelukke Bondestanden. Dernæst Borgerstandens (sammest. anførte) Ord; thi det samme Actstykke opregner et andet Sted Bondestanden med (Suhm a. St. S. 209) og antager sig ofte dens Interesser, („den gemene Mand baade i Kiøbstæder og paa Landet“ S. 212; „Selveiere, Kronens Bønder og Borgerskabet“ S. 219—220) som om det var stræbet i begge Stænders Navn. Maaskee er det ogsaa at forstaae paa samme Maade, naar Frederik den Tredies Haandfæstning kun nævner Geistlighed og Borgerskab (Holberg D. Hist. 3 D. S. 30); men sikkerlig er det Tilfældet i Udkastet til den nye Haandfæstning 1660 (Suhms Nye Saml. 1 D. S. 238 fgg.), da denne snart nævner alle fire Stænder, snart kun Adel og geistlig og borgerlig Stand.

115) Lyschanders Udtryksmaade repræsenterer den først (s. Note 113). Senere forekommer den ikke blot, naar der under Eet klages over,

for Handlemaade: ved Rigsdagen i Odense 1657 vides, at der blev anviist de geistlige Stænder eet Locale og ligeledes de verdslige eet[116]), skiøndt disse dengang bestode baade af Borgere og Bønder[117]). Men unegtelig maa den væsentligste Grund til en Stands Forglemmelse søges i den selv; hvor, som i Danmark, ingen Grundlov bestemte Stændernes Tal og Ret, maa en Stand stige eller synke efter den Betydning, den formaaer at give sig selv: i Theorien blev Bondestanden ingensinde opgivet som en Rigsstand; thi baade 1626 giorde Rigsraadet Udkast til dens Repræsentation[118]), og Kongen har upaatvivlelig besvaret det ham engang forelagte Spørgsmaal bekræftende: „om Bønderne skulde regnes blandt Stænderne og med de øvrige forskrives"[119]). Men den Maade, hvorpaa de bleve repræsenterede, giorde vistnok deres Optrædelse uvigtig; de kunde repræsenteres af Herredsfogeder, som Lehnsmanden forsynede med Fuldmagter[120]), og af Herredsfogeders og Birkefogeders Fuldmægtige;[121]) derfor kunde deres

---

hvormegen Contribution Geistlig og Verdslig har erlagt (Suhm Nye Saml. 1ste D. S. 208. 10. 20); men ogsaa i Beskrivelse af Rigsdage. En dansk Mand skildrer (i Magnus Durells Beretn. i Beckers Samlinger til Danmarks Historie 1ste D. S. 166—67) Rigsdagen i Odense 1657 saaledes: „Ridderskabet, Adelen og de høie Officierer gik foran Kongen, efter Kongen gik alle Rigsraaderne; de geistlige og verdslige Stænder fulgte alle efter." Ved Plenums Møde havde Kongen „Ridderskabet og Adelen paa sin høire Side, geistlige og verdslige Stænder paa sin venstre Side."

116) Beckers Saml. t. Danmarks Hist. a. St. S. 167. De Geistlige samledes i St. Knuds Kirke, de verdslige Stænder i Graabrødre-Kirke, Adelen paa Raadhuset.

117) See nedenf. Note 122.

118) Hammerich i Nyt Hist. Tidsskr. I. Bd. S. 454.

119) Sammested S. 432.

120) Sammested S. 454.

121) Dette var Tilfældet ved Hyldingen 1648 ifølge et Manuskr. i Thottske Saml. Nr. 1634. 4to.

Indkaldelse vistnok uden væsentligt Savn stundom forbigaaes, og maa vel ansees for at være undladt oftere, hvis de ikke undertiden skulde skiule sig under Borgerskabet og verdslige Stænder, hvor de historiske Spor forsvinde; men endnu 1657 erfare vi af en udenlandsk Kilde, at „Nogle af Borgerne i Stæderne samt af Bønderne" skulde møde til den sidste bebetydelige Rigsdag i Odense[122]. Saaledes gik Bondestand og Geistlighed modsatte Veie: den engang i Theorien udviste geistlige Rigsstand, naaede giennem uvilkaarlig Praxis til Anerkiendelse og Indflydelse, saa at dens Fuldmægtige bleve en nødvendig Bestanddeel af den Folkerepræsentation, som Regieringen troede at maatte indkalde, naar den vilde gaae udenfor Herrestanden i Beraadslagninger om offentlige Statshandlinger. Vi skulle nu følge den i dens Virksomhed paa Danmarks Rigsdage i det 17de Aarhundrede.

5. Den geistlige Rigsstands Virksomhed paa Rigsdagene under Christian den Fierde.

Efter hiin Rigsdag 1608 og den paafølgende Hylding 1610 hengik en lang Tid, i hvilken Stænderne ikke synes at have været samlede. Konge og Rigsraad under Adelens Medvirkning paa Herredagene regierede saa frit, at den spanske Gesandt, som var her 1612, kunde sige med Føie, at „Folket aldeles ingen Deel havde i Regieringen"[123], og den svenske Baron Schytte, som var her 1615 og ikke fandt de forventede Spor af en stændersk Forfatning, kunde til sin Forundring ikke udbringe andet Svar af Kongens Cantzler, end at alle Stænder kunde møde til Herredage for at faae deres Retssager paakiendte, og at de havde den politiske Ret at hylde og

122) Beckers Saml. I. Bd. S. 151.
123) Slange durch Schlegel I. S. 579.

sværge Kongen[124]). Chr. Dybvads Klage og Skiæbne stadfæster disse Udlændinges Vidnesbyrd[125]), og selv den hyppig forekommende Talebrug at stille Adelen eller Adel og Ridderskab som een Heelhed ligeoverfor „geistlige og verdslige Stænder", Rigets øvrige Masse, er en uvilkaarlig Antydning af det Svælg, der adskilte hiin første Stand fra disse, endog naar de tænktes samlede paa Rigsdage[126]). Virkeligen vare heller ingen Sager forbeholdte de samlede Rigsstænders Afgiørelse; de „menige Stænder" stode som en ubestemt Størrelse i Statsmagten, til hvilken man fra forskiellige Sider henviste, naar man vilde undgaae en Begiærings Opfyldelse. Rigsraadet indskiød sig under dem, da Kongen 1615 ønskede sine Børn doterede, uagtet Kongen paastod, at Sligt ei behøvede Stændernes Medvirkning[127]). Kongen henviste 1629 til sine Stænders Samtykke, som vilde tage Tid, da Gustav Adolph opfordrede ham til Alliance[128]), uagtet deslige Statsspørgsmaal aldrig bleve forhandlede med menige Stænder. Den franske Fredsmægler ved Underhandlingerne i Brømsebro erklærede Skaanes Afstaaelse for umulig, fordi de danske Stænder aldrig vilde tillade Sligt[129]); men uagtet Kongen rigtignok holdt Rigsdag i denne Anledning, var det dog ikke for at vedtage bestemte Fredsforslag, men kun for at erfare Stændernes Evne og Villie til at fortsætte Krigen. Rigsraadet henviste atter 1647 til Stænderne i Anledning af det nye Thronfølgervalg, som Kongen ønskede[130]), uagtet det kort efter paastod, at Kongevalg

---

124) Ovenf. Not. 111 og 114.

125) Pont. Ann. Eccl. III. 718 sqq.

126) See Note 113 og 115. Selv Kongen talte om et „Udskud af Adelen og Stænderne." Molbech Chr. IV. Breve 1 D. S. 470.

127) Molbech Chr. IV. egenhændige Breve 1 D. S. 32—33.

128) Nyerup Characteristik af Chr. IV. Tillæg S. IX.

129) Slange Chr. IV. S. 1351.

130) Sammest. S. 1455.

alene tilkom Rigsraad og Adel. Selv Adelen androg undertiden paa samtlige Stænders Indkaldelse for at fordele Statsbyrderne[131]). Ikke heller bleve Stænderne i Gierningen kaldte til Andeel i Lovgivningen; Recesserne 1615 og 1643, Rigens Ret og Dele 1621 og alle de enkelte kongelige Forordninger udkom under Rigsraadets Samtykke alene, og selv Forandringer i den offentlige Ret vedtoges af Konge og Rigsraad[132]); kun en og anden Stands raadgivende Stemme eller Betænkning blev undertiden begiert, som Kiøbstedborgernes over Stadsretten 1636, og Adelsdamers og Adelsmænds Forslag til Klædedragten[133]). Men hvad der bragte Stænderne sammen, var, som forhen, enten alene Pengemidlers Tilveiebringelse til Defension og Rustninger, eller Thronskifte. Da den sidste Anledning kun fandt Sted ved Slutningen af Christian den Fierdes Regiering, ere samtlige Rigsdage under denne Konge foranledigede ved Trang til Contributioner og andre extraordinaire Midler til Rigets Forsvar, ligesom flere under Frederik den Tredie. Imidlertid var ikke heller nogen saadan Skattebevillingsret forbeholdt Rigsstænderne, at Rigsdage nødvendigen behøvede at udskrives derfor: de ordinaire Skatter vare et Gienstand for nogen Bevilgning, og naar extraordinaire Contributioner udfordredes til Krig, var endog Rigsraadet ved Haandfæstningen (Art. 6) bemyndiget til at samtykke, ligesom der ogsaa forekomme hyppige Spor af extraordinaire Skatter eller Fordoblinger af den ordinaire, som Rigsraadet bevilgede[134]). Det var ei uden Grund, at

131) Nedenfor Note 143.
132) Larsen i Hist. Tidsskr. I. Bd. S. 307.
133) Hammerich i Nyt Hist. Tidsskr. I. D. S. 454 og 456. Kun i Norge blev 1639 samtlige Stænders Betænkning forlangt over Landsloven (sammest. S. 459).
134) Slange S. 85. 111. 156. 405. 455. 685 og 753. Molbech Chr. IV. Breve 1 D. S. 10. 23. 78. 166. 184. 246. 321. 470.

Cantzleren maatte indrømme den svenske Gesandt 1615, at Rigsraadet og Kongen ogsaa udøvede Beskatningsretten [135]). Men ligesom Adelens Samtykke i visse Tilfælde var en Betingelse og desuden ofte blev indhentet [136]), saaledes kunde det ogsaa stundom synes ønskeligt eller nødvendigt at indkalde de andre Stænder, naar Rigsraadet tog i Betænkning at paalægge dem større Byrder, eller naar Regieringen ellers ansaae det for nyttigt. Deslige Stændermøder maae derfor især ventes i Krigstider, som ogsaa befindes at være Tilfældet. Imidlertid foranledigede Christian den Fierdes første Krig endnu ingen Rigsdage, da Rigsraadet alene synes at have bevilget alt det Fornødne, i det Høieste i Overeensstemmelse med Adelen paa Herredage, uagtet det i Begyndelsen erklærede Adel, Borgere og Bønder for at være ude af Stand til at bære en Krigs Byrder [137]). Men da Kongen, ogsaa imod Rigsraadets og Adelens Indsigelse, havde indladt sig i Tredive-aarskrigen, blev det snart nødvendigt at giøre Appel til Stændernes gode Villie og yderste Anstrengelse. Først da kom Rigsdage ret i Gang. I Aarene 1625 og 1626 holdtes flere Provindsialforsamlinger for at overveie Rigets Defension og giøre Contribution [138]); Geistligheden var indkaldt til dem alle,

135) See Note 111.

136) Slange S. 188 og 1141.

137) Molbech a. St. S. 7—8 Note. Adelen havde rimeligviis givet samme Erklæring (Slange S. 209). Alligevel bevilgede Rigsraadet Madskat og almindelig Paalæg. S. 10 og 23. Det fortiener maaskee at bemærkes, at Rigsraadet her ikke nævnede Geistligheden særskilt — den var endnu 1611 ikke ganske saa nær for Tanken som de andre Rigsstænder.

138) Provindsialmøderne ere kun bekiendte af Borgerstandens Memorial i Suhms Nye Saml. 1ste Bd. S. 206, og de der brugte Ord kunne mulig forstaaes om Møder, der først bleve holdte i det følgende Aar. I 1626 holdtes den lange Herredag i Colding (hvis Afholdelse neppe kan drages i Tvivl, om end Prindsen ei stedse var tilstede, som det skeer af Schlegel, overs. af Slange Not. 337 og Molbech Chr.

og i Aaret 1626 muligen til særskilt Møde med Regieringen, eftersom hver Stand formenes at være indkaldt for sig i dette Aar[139]). Men i det samme Aar bragte Rigsraadet selv en almindelig Rigsdag i Forslag, „da denne Krig ikke angik Rigerne i sig selv og alle fire Stænder allerede havde giort saa stort Udlæg"; Raadet foreslog at forskrive Nogle af hver Stand til Kiøbenhavn, og forelagde et Udkast til en Repræsentation, som om dette var noget Nyt, der ikke allerede havde sin Regel i Fortids Praxis[140]). Denne Rigsdag kom imidlertid endnu ikke istand; da Slaget mod de Keiserlige var tabt, resolverede Rigsraadet Skatteudskrivningen, og Stænderne samlede sig i Ringsted og Odense. Men i Begyndelsen af Aaret 1627 samledes alle Rigets Stænder i Odense den 12te Februar, og hermed begynder da Rigsdagenes Række. Virkningen af alle Stændernes Møde svarede til Forventningen: samtlige Stænder giorde større Contribution end forhen[142]). Iøvrigt vides Intet om denne Rigsdag. Den anden holdtes allerede samme Aar: thi da Rigsraadet i November var samlet med Adelen paa Antvorskov, androg denne atter paa samtlige Stænders Indkaldelse[143]). Rigsraadet

IV. Breve I. S. 245, hvor det er overseet, at Slange selv nævner den S. 583), og dernæst to andre i Nov. i Ringsted og Odense. Det er formodentlig ved disse, at de andre Stænder ogsaa have givet Møde, da deres usædvanlig store Contributioner omtales i Forbindelse med Adelens. Slange S. 583 og Schlegels Overs. 3die Bd. S. 302.

139) Hammerich a. St. S. 437 Note 173.

140) Molbech a. St. S. 242 og 244, hvor der gives Uddrag af Rigsraadets Skrivelse af Colding 16 Juni. Udkastet er trykt i Nyt Hist. Tidsskr. I. Bd. S. 453—54.

141) Molbech a. St. S. 245 og 246, samt ovenf. Note 129.

142) Suhms N. Saml. 1ste Bd. S. 207. Slange i Schlegels Overs. 2det Bd. S. 339—340 Not. 402 og 403.

143) Slange og Schlegel a. St. (og efter ham Larsen i Nyt Hist. Tidsskr. I. Bd. S. 312) ansee denne Herredag for en

bragte ogsaa Andragendet for Kongen formedelst den almindelige Mands Utilfredshed, „skiøndt det tilforn ikke altid havde været Skik"[144]), og saaledes blev en ny Rigsdag udskrevet til Kiøbenhavn i December Maaned 1627, men naturligviis kun besøgt af den Deel af Landet, som ikke var i Fiendens Magt[145]). Saasnart Freden var sluttet 1629, syntes Regieringen atter at ville vende tilbage til de gamle Former; Rigsraadet samledes i Odense i August 1629 og udskrev dobbelt Skat; og skiøndt de jydske Kiøbsteder da traadte sammen og opsatte en Memorial til Rigsraadet og Kongen, som skulde overbringes ved Herredagen, men formedelst Kongens Fraværelse blev overrakt ham i Holsten og med Kongens Tilladelse efterfulgtes af deres store Andragende af 19 Octb. 1629[146]), blev dog ingen Rigsdag indkaldt, før Kongen behøvede en betydelig Pengesum til Erhvervelse af den Grund, hvorpaa Christianspriis blev anlagt, og derfor foreslog Rigsraadet enten at indkalde Stænderne eller at forhøie Skatten: det Første skete. En Rigsdag holdtes i Kiøbenhavn i Novbr.

Rigsdag; men Hammerich (a. St. S. 435 Not. 149) har med Føie anseet det for tvivlsomt. Man har Erklæringer fra tvende Provindsers Adel, daterede 12 Nov. Slagelse, hvori de netop anholde om alle Stændernes Indkaldelse. (J en Pakke i den Thottske Manuskr. S. Nr. 1631, 4to.) Jfr. Molbech Chr. IV. Br. S. 286—287.

144) Molbech a. St. S. 279.

145) Dette sees bl. Andet af de Geistliges Erklæring af 29 Dec. 1627, som kun var underskrevet af de tre Biskopper i Siælland, Skaane og Fyen. (Den findes saavel i Langebeks Diplom., hvoraf Hammerich a. St. S. 440 Not. 190, har kiendt den, som i en Pakke i den Thottske Manuskriptsamling Nr. 1631, 4to). Biskoppen af Aarhuus var iøvrigt ogsaa i Kiøbenhavn, men formodentlig som Flygtning. Molbech a. St. S. 306.

146) Suhms N. Saml. I. Bd. S. 209—20 og Slange S. 685.

1631 [147]). Derefter holdtes en Rigsdag i Odense 1638 [148]) og i den svenske Krig i Kiøbenhavn 1644 [149]) og i Ringsted i Mai og i Kiøbenhavn i Juni 1645 [150]). I Frederik den Tredies Tid slutte sig Rigsdagene i Odense 1657 og Kiøbenhavn 1660 til denne Række, medens Kongevalget, Hyldingen og Kroningen 1648 og Thronfølgervalget 1650 foranledigede Rigsdage i Kiøbenhavn, og Hyldingerne 1655 Provindsialstændermøder, der ifølge deres Formaal gik udover Skatteligningens Sphære [151]).

Saaledes falde alle Rigsdagene i Christian den Fierdes Tid, der var den fornyede Stænderforfatnings Dannelsesperiode, under Begrebet af Skattedage; og det var saa udelukkende Contribution, Rustningsbyrden og Defensionen, der omhandledes paa dem, at selv naar Spørgsmaalet var om Fred og Angreb, erfarede de forsamlede Stænder Intet om Sagernes Stilling eller Regieringens Planer, men skulde kun erklære sig om deres Evne og Villighed. Saaledes var det ved Rigsdagen i Ringsted 1645 [152]), og saaledes var det selv paa den sidste store Skatterigsdag i Odense 1657, hvor Krigen med Sverrig siges at være besluttet: Stænderne erfarede intet Andet, end at det gialdt Rigets Defension mod et truende Angreb, og at Kongen maatte vide, hvormeget Stænderne

147) Af Chr. IV. Breve ved Molbech 1ste D. S. 470 sees dette, dog kun at en Rigsdag maa være holdt mellem 4 Aug. og 18 Nov.; men af Pont. Ann. Eccl. III. 800 sees, at den er holdt i Kiøbenhavn i Nov.; thi der skrives derfra under 1. Nov., »at alle Rigets Biskopper ventedes dertil.«

148) Hammerich a. St. S. 435 Note 151.

149) Sammest. S. 435.

150) Slange S. 1353 og Ny D. Mag. VI. Bd. S. 206 og 208.

151) Om disse handles nærmere nedenfor.

152) Ovenf. S. 148.

„vilde gribe sig an og resolvere“[153]. Rigshofmesteren skrev fra Odense til det hollandske Gesandtskab, at Rigsdagen var endt til stor Tilfredshed for Hans Majestæt, „med alle Tilstedeværendes eenstemmige Iver til at lade Liv og Gods for Fædrelandets Tieneste“[154] — det var Iveren og Evnen, man vilde maale ved Rigsdagene.

Paa dette Hovedformaal var ogsaa de danske Rigsdages formelle Indretning beregnet, og de beholdt selv efter Christian den Fierdes Tid den Organisation, som de derved havde faaet. Ingen Lov eller Vedtægt bestemte, naar eller hvorledes de skulde samles: Regieringen udskrev dem efter Øieblikkets Fornødenhed og efter forskiellige Regler. For den kom det væsentligst an paa at faae Landets Indbyggere saaledes repræsenterede, at Alle vilde ansee sig bundne ved det givne Tilsagn. Fuldmagten var Hovedsagen; den indleveredes før Mødets Aabning i Kongens Cancellie eller til Kongens Secretair. Som Adelen mødte snart in pleno, snart ved Commissarier (1626, 1645, 1648 og 1660), saaledes indkaldtes af de andre Stænder flere eller færre Personer, i Almindelighed en Sammensætning af Foresatte og Undergivne, saasom af Kiøbstederne Borgermester, Raadmænd og menige Borgere, af Bondestanden Herredsfogeden og Bønder herreds- eller lehnsviis[155]. Af Geistligheden indkaldtes stedse alle

153) Cantzlerens Tale i Nyt Hist. Tidsskr. I. Bd. S. 464 og Durells Beretning i Beckers Saml. 1ste D. S. 168—170.

154) Becker anf. Skr. S. 368—69.

155) Ved Rigsraadets Udkast af 1626 er det ret mærkeligt, at det kun indrømmes Adelen udtrykkelig at vælge sine Deputerede; men de Øvrige synes at skulle vælges af Regieringen eller Øvrigheden; thi det foreslaaes at indkalde „En af de Forfarneste i hvert Domcapitel og af hver Stiftsstad“, og Hovedegenskaben ved de Deputerede sættes i den største mulige Forfarenhed om Landets Leilighed. Nyt Hist. Tidsskr. I. Bd. S. 453.

Bisper, og i nogens Forfald en Provst med hans Fuldmagt; men desuden enten nogle Provster af hvert Stift eller hver Provinds[156]), eller alle Provster og een eller endog to Præster af hvert Herred[157]). Af Domcapitlerne indkaldtes snart een, snart to Repræsentanter, af Universitetet snart to, snart tre[158]). Det hele Antal af den geistlige Stands ordentlige Repræsentanter[159]) varierer saaledes meget betydeligen; paa de fleste Rigsdage vil Antallet have været omtrent 36 Personer eller mindre[160]); men Rigsdagen i Kiøbenhavn 1645 vilde have

---

156) Saaledes efter Udkastet 1626 (og altsaa formodentlig paa Rigsdagen i Odense 1627) 3 Provster af Skaane, 2 af Halland og Bleking, 3 af Siælland, 2 af de andre Stifter, een af Lolland-Falster, een af Als og Ærøe, een af Langeland (Nyt Hist. Tidsskr. I. Bd. S. 453); men senere sluttede Repræsentationen sig nærmere til den kirkelige Inddeling. 1648 af Siællands Stift 4 Provster, af Lunds 6, af Fyens og Aarhuus Stift 5, af Ribe 4, af Viborg og Aalborg 2, næsten alle tillige Præster i Stifternes Kiøbstæder (Pont. Ann. Eccl. IV. 391). 1650 3 eller 4 Provster af hvert Stift (Sammest. S. 406). 1660 valgtes 5 Provster for Siællands Stift (Zwerg. Siæll. Cleresie S. 266), af hvilke dog kun to synes at have mødt som for de andre Stifter. (Holberg D. Hist. 3 D. S. 442.)

157) Ved Hyldingen 1610 vare alle Provster tilstede (Zwerg. Siæll. Cleres. S. 128). 1645 indkaldtes een Provst og een Præst af hvert Herred (Friis Edvardsens Skiælstøers Beskrivelse S. 467); til Hyldingen 1648 ligeledes (Manuskript i den Thottske Samling Nr. 1634, 4to), og til Hyldingen 1660 endog Provsten og to Præster af hvert Herred, (Brev af 21 Oct. 1660 hos Baden D. H. 4 D. S. 532).

158) Larsens anf. Afhandl. S. 317—318 og Hammerichs S. 453. Af det af Rigsraadet stillede Alternativ: een eller to af Universitetet, er nok det første kommet til Anvendelse

159) Til de Nævnte kunne stundom endnu flere have sluttet sig, f. Ex. Decanus for Academiet i Sorøe, der findes 1648 ved Hyldingen i Kiøbenhavn ved Siden af Universitetets Rector. (Det anf. Manuskr.)

160) At Biskopperne alene nogensinde mødte, som det siges af Hammerich a. St. S. 440, under Paaberaabelse af Rigsdagen i Kiøbenhavn 1627, kan ikke antages, og er ikke beviist deraf, at disse alene understreve Standens Erklæring; thi dette var ogsaa Tilfældet ved Kongevalget 1648 (anf. Manuskr. s. Note 157), uagtet Standen da var fuldstændig repræsenteret (See Not. 156).

talt over 300 Personer af denne Stand, dersom de ere blevne indkaldte og have mødt fra hele Landet efter samme Regel, som blev foreskrevet for det Lehn, til hvis Lehnsmand Indkaldelsen alene er tilovers; 1648 mødte de i Provindsmøder efter dette Tal, og 1660 til Hyldingen i Kiøbenhavn i et endnu større. Det eneste Hensyn, som Regieringen muligen har taget eller overladt Stænderne selv at tage, er Hensynet til Bekostningen ved Repræsentationen: i Christian den Fierdes Indkaldelse til Rigsdagen 1648 overlades det til Stænderne selv, hvormange de vilde sende som fuldstændigt Udskud til Thronfølgervalget, „eftersom menige Indbyggere, hvem en saadan Handling vedkom, ikke beqvemmelig formedelst Landets Størrelse kunde forskrives, hvad Kongen ellers gierne havde seet"[161]), og i Udskrivningen af den sidste Rigsdag lød Indkaldelsen udtrykkelig paa Fuldmægtige af Provsterne „i det ringeste Tal, paa det at det kan skee dem til mindst Bekostning muligt er"[162]).

I Henseende til Indkaldelsens Form var det Rigsraadets Formening, at Udskrivningen burde finde Sted 6 Uger før Forsamlingen og skee ved Breve, hvori Aarsagen til samme skulde tilkiendegives[163]). Udskrivningen skete enten i almindelige Breve til alle Stænder paa eengang, som 1647, eller i særskilte Skrivelser, og da for den geistlige Stands Vedkommende til dens trende Dele særskilt[164]); Præsteskabet indkaldtes giennem Biskopperne[165]). Men ikke altid tillod Tidens Korthed at

---

161) Det almindelige Indkaldelses-Brev af 2 Nov. 1647 findes i Actstykker samlede og udg. af Fyens literaire Selskab S. 12—13.

162) Brevet til Biskopperne af 5 Aug. 1660 findes i Zwerg. Siæll. Cler. S. 265—266.

163) Rigsraadets Udkast i Nyt Hist. Tidsskr. I. Bd. S. 454.

164) f. Ex. til Universitetet 1645. Ny D. Mag. VI. 206.

165) Et saadant Brev see Not. 162.

iagttage disse Former; allerede til den anden Rigsdag i Aaret 1627 kan Indbydelsen ikke have gaaet 6 Uger forud [166]); i Aaret 1645 indkaldtes Stænderne under 29 April til 15 Mai [167]), og under end mere presserende Omstændigheder blev det i samme Aar paalagt i en Efterskrift under et Kongebrev af 16 Juni en Lehnsmand at lade Herredsprovsten og en Præst af hvert Herred i Lehnet møde til Rigsdag den 23 Juni i Kiøbenhavn [168]). Endogsaa til den store Rigsdag efter Freden 1660 indkaldte Kongen under 5 Aug. til den 8 September [169]). De geistlige Valg maatte dernæst foranstaltes eller paabydes af Biskopperne: naar Herredspræster indkaldtes med deres Provst, skete rimeligviis Valg i Herredet; men naar enkelte Provster skulde møde, sammenkaldte Biskopperne alle Provsterne med Fuldmagt af deres Herredspræster: vi have endnu tvende latinske Breve, hvorved dette skete 1660 [170]). Præsterne vare saaledes anviste til at give Fuldmagt til en forudbestemt Person, der som Valgmand atter lagde deres Fuldmagt i andre Hænder. Ikke engang saamegen Andeel i Repræsentationen fik Degnene og de lærde Skolers Personer; de omtales aldrig ved slige Leiligheder; deres Fuldmagt ansaaes formodentlig som Selvfølge indbefattet i de Geistliges, paa samme Maade som Universitetets Consistorium benævndigede sine Deputerede til at lade og giøre paa Universitetets

---

166) See ovenfor S. 151—152 Not. 143 og 145, hvoraf sees, at den blev begiært under 12 Nov. og holdt før 29 Dec.

167) Note 164.

168) Det i Not. 157 citerede Brev.

169) Zwerg. Siæll. Cleres. S. 265.

170) For Siælland i Zwerg. Siæll. Cler. S. 267 og for Aarhuus Stift i P. Poulson Biblioth. Aarhusiensis p. 79 og Lachmann hist. ordinat. eccles. p. 176.

Vegne og med forbindende Kraft for dets supposita og Studenter[171]).

Ved disse Stænderdeputeredes Sammenkomst maatte det da blive den fælleds Opgave, at vidne om Landets Evne og afværge Skattens Forøgelse over denne; ligesom hver enkelt Stands Opgave var at vidne for sig og vaage over en nogenlunde lige Fordeling. Til disse Formaal fra Stændernes Side behøvedes ikke en samlet Forhandling. De enkelte Stænder concurrerede ikke som særskilte Stemmer til en fælleds Beslutning; men enhver gav sin Erklæring, hvorved da ogsaa kun den selv var bundet, og man finder endog, at enkelte Dele af en Stand, som Kiøbenhavns Deputerede og Domcapitlerne, afgav deres særskilte Tilsvar og Tilbud[172]) — den naturlige Følge af de høist forskiellige Midler, hvoraf Skatten skulde udredes. Ikke heller er der Spor af nogen egentlig Stemmegivning indenfor de enkelte Curier: de Deputerede underskreve, hvad der blev foreslaaet af Ordførerne, saamange som da vilde og som troede sig bemyndigede dertil[173]); undertiden kunde de erklære deres Fuldmagt utilstrækkelig, indhente ny eller henstille det til Committenternes senere gode Villie[174]). Mellem Curierne indbyrdes maatte Forhandlingerne indskrænke sig til at erfare, hvad der blev tilbudt i de andre, og naar der kunde være Tvivl, om Rigsdagen skulde giøre noget Tilbud, (som kun vides at have været Tilfældet 1645) findes det ogsaa at være afgiort under den simple Form, at de øvrige Stænder sluttede sig til Adelens Erklæring, at Landets

171) Ny Danske Mag. VI. 207.

172) Nyt Hist. Tidsskr. I. Bd. S. 457—458 og 464.

173) Saaledes endnu paa den sidste Rigsdag 1660. Baden D. Hist. 4de D. S. 446.

174) Nyt Hist. Tidsskr. I. Bd. S. 458 og 439 Not. 187 og 440 Not. 188.

Kræfter vare udtømte, og Kongen derfor maatte slutte Fred saa godt som muligt[175]).

Denne Characteer af de danske Rigsdage forklarer, hvorledes de kunde forblive staaende paa et saa lavt Udviklingstrin, medens de svenske Rigsdage organiseredes med deres fire Stemmer og deres Udskud til hemmelige Forhandlinger med Regieringen[176]). Ingen almindelige Statsanliggender bleve forelagte de danske Rigsdage udenfor Contributionerne; ikke engang Anvendelsen af de ordinaire Statsindtægter, Krongods, Kongetiende, Kirkeformue, endsige de høiere aandelige Interessers Pleie. De vare Forhandlinger som de, hvilke Regieringen udenfor Rigsdagen ligesaavel indledte med de enkelte Klasser af Skatteborgere om Forstrækning eller Skat, saasom 1627 og 1632 med Domcapitlerne, 1637 og 1653 med Præster, 1659 med Universitetet[177]), ligesom den ogsaa paalagde lignende Skatter af egen Myndighed[178]). Stænderne selv bleve derfor ogsaa lidet samlede, naar forskiellige Dele af dem havde ulige Skatteforhold: det er endog uvist, om den geistlige Stands trende Dele altid bleve indkaldte[179]); men det er vist, at den til det Sidste vedblev at være opløst i Dele, der saare let faldt fra hinanden. De to lærde Dannelsesanstalter i Sorøe og Herlufsholm havde deres Repræ-

175) Slange S. 1353.

176) Deres Beslutning skulde ifølge Gustav Adolphs Haandfæstning 1611 indhentes til alle almindelige Statsanliggender, og de fik deres Organisation 1617 og 1634. S. Nordstrøm a. Skr. S. 82.

177) Hammerich a. St. S. 445—446. Hübertz Docum. til Staden Aarhuus's Hist. 2 D. S. 55.

178) Ovenf. Not. 134.

179) Til den kiøbenhavnske Rigsdag 1645 vidste Universitetet ikke, om det skulde sende Deputerede; formodentlig fordi de udebleve, forelagde Kongen hele Consistorium det Spørgsmaal, der var giort Rigsdagen. Ny Danske Mag. VI. 208.

sentation i Adelstanden[180]); Domcapitler og Universitetet gave deres særskilte Tilsvar til Regieringens Forslag (s. ovenf.), og paa den sidste Rigsdag insisterede Universitetets Repræsentant paa dets Skattefriheder og skilte sig ganske fra den geistlige Stand[181]), medens Domcapitler og Universitetet særligen androg paa deres Privilegiers Bevarelse i særskilte Supliqver[182]), og den egentlige Geistlighed (Ministeriet) snart optraadte ene[183]), snart i Forbindelse med Domcapitlernes Repræsentanter som en sideordnet Stand[184]). Ikke mindre saaes de enkelte Kiøbsteders Deputerede at samle sig i mindre Fractioner[185]). En anden Følge af Skattebegrebets Forherskken var det særegne Forhold, der fandt Sted paa de danske Rigsdage, at Stænderne hver for sig betragtede sig som dem, der enkeltviis stode over for Regieringen, ikke som forenede Lemmer af eet Legeme, der skulde tage en fælleds Beslutning. Forsaavidt som de derfor udvidede deres Tanker til andre Ting end den blotte Skattebevilling, bragte de intet Forslag under Discussion i Rigsdagen, men vendte sig som Ansøgende eller Klagende enkeltviis umiddelbar til Regieringen, enten til Rigsraadet eller til Kongen. Den enkelte Stand kunde da muligen efter en Tids Forløb og længe efter Rigsdagen faae et Svar af Regieringen, men den havde tabt den Fordeel, som en samlet Forhandling i Rigsdagen kunde have ydet. Ogsaa

180) Hist. Tidsskr. III. Bd. S. 383 og Holberg D. Hist. 3 D. S. 453.

181) Baden D. Hist. 4 D. S. 437 og 443.

182) Sammest. S. 522. 558.

183) f. Ex. 1648 s. nedens.

184) Baden S. 448. 454 og 476, hvor man finder, at Deputerede sendtes til Regieringen særligt paa „Ministeriets og paa Capitlernes Begne", og Andragender ligeledes udfærdiges paa begges Begne, som om enhver af disse Dele havde sin Stemme.

185) Sammest. S. 445. 460.

denne Egenhed var saa indgroet i de danske Rigsdage at selv da Stændernes Forhandling paa den sidste Rigsdag vendte sig mod indgribende Forandringer i den hele Statsforfatning, indgave de tvende Stænder deres Forslag til Rigsraad og Konge, uden at giøre dem til et Forslag for Adelen som Rigsstand[186]. Netop denne Kongens Stilling overfor de enkelte Stænder var dengang af stor Indflydelse paa Sagens Gang, men just ogsaa af en Indflydelse, som blev Stændernes Undergang.

Dog vi have her anteciperet de senere Følger af de danske Rigsdages Oprindelse, og vi maae vende tilbage til Historien om den geistlige Stands Deeltagelse navnlig i dem, som bleve holdte under Christian den Fierde eller i Lighed med samme. Paa Skatterigsdage er det en Selvfølge, at den uprivilegerede Stand ei kunde spille nogen betydelig Rolle: Geistligheden har udentvivl foregaaet de andre Stænder med et patriotisk Exempel, og har muligen stadigt indtaget den (som det synes) anseeligere Stilling blandt disse, hvori den forefindes ved den sidste Skatterigsdag i Odense 1657. Paa denne Rigsdag befalede Kongens Cantzler Stænderne at udvælge 4 Personer enten Rigsraader eller Adelsmænd for hver Provinds, og ligesaa mange Provster eller Præster, til at modtage Regieringens Propositioner ved de dertil udnævnte Rigsraader. Disse 12 eller 16 Personer af hver Stand (hedder det vel ogsaa) skulde „fuldmægtig giøres ogsaa paa samtlige underhavende Kiøbsteders Vegne at giøre og lade“[187]; men hvad Fuldmagtens Omfang angaaer, kan man vistnok ikke tillægge den nogen stor Betydning, da

---

186) See Badens Fremstilling af denne Rigsdags Historie i Danm. Hist. 4de D. S. 465. 476. 491. 497.

187) Durells Beretning hos Becker a. St. S. 167.

ikke dette Udvalg, men hver enkelt Stand særlig gav Erklæring til de kongelige Commissarer[188]); den maa altsaa have indskrænket sig til det Hverv at modtage Regieringens Forslag og muligen at samle de enkelte Stænders og Fractioners Tilbud i en fælleds Bevilgning. Men det viser altid, at Geistligheden ansaaes for den naturlige Ordfører for de verdslige Stænder — et Kald, som gav dens Optrædelse paa den sidste Rigsdag saa stor en Betydning.

Men selv Skatterigsdage maatte uvilkaarlig føre Tanken ud over det blotte Spørgsmaal om Præstationer: de maatte vække Opmærksomhed for den hensigtsmæssige Fordeling af Byrder og Anvendelsen af Statens Kræfter, samt give Anledning til Udtalelser af Stændernes særlige Ønsker. Vi maae derfor efterforske, hvorvidt den geistlige Rigsstand har deeltaget i deslige Livsyttringer af de uprivilegerede Stænder under Christian den Fierde. Naar Rigets Defension var forelagt, kunde Stænderne naturligen afgive deres Betænkning tilligemed deres Bevilgning: Borgerstanden afgav oftere saadanne[189]); af Geistligheden vides ogsaa een at være indgivet paa Rigsdagen i Kiøbenhavn 1627, men den vidner just ikke om nogen omfattende Betragtning af Forholdene[190]); ligesom

188) Sammest. S. 173—175.

189) F. Ex. paa Rigsdagen i Odense 1627 om Landmilits, (Suhm Nye Saml. 1ste Bd. S. 207—208) og 1645 (Nyt Hist. Tidsskr. I. Bd. S. 460).

190) Den er omtalt i Hammerichs Afhandl. (Nyt Hist. Tidsskr. I. Bd. S. 443) og findes, foruden i Diplomatariet, ogsaa i den thottske Manuskriptsl. Nr. 1631, 4to. Den er afgivet paa den Tid, da Jylland var besat af de Keiserlige og Kongen havde forelagt Spørgsmaalet om Armeens Indqvartering paa Øerne til deres Forsvar og til mulig Gienerobring af Jylland. Betænkningen er affattet i en præstelig Tone: den beklager, at der ere Folk i Armeen, som foragte det geistlige Embede, (maaskee catholske eller andre dissenterende Leietropper) og yttrer det Haab, at man vel kunde faae skikkeligere Sol-

da ogsaa deslige Betænkninger, som afgaves til Regieringen, neppe nogensinde bleve synderlig paa-agtede, da Rigsraad og Konge, i al Fald med Adelen, toge Beslutning om alle administrative Gienstande[191]. En frugtbarere Kilde til Andragender gav Stændernes indbyrdes Forhold, hvorpaa Rigsdagene maatte henlede Tanken, og hvorom enhver Stand havde derved Anledning til at yttre sig. Borgerstandens Klager over Adelens Privilegier danne en sammenhængende Række af saadanne Forestillinger fra 1629 af, hvori ogsaa ofte Bondestandens Interessser finde Omtale, og stundom tillige de Forhold, der stode i Forbindelse med det kirkelige Liv, saasom Adelens Tiendefrihed og Bøndergaardes Nedlæggelse under Hovedgaardene; denne Stands jus patronatus og selvtagne Kirkeværgemaal, (til Kirkernes store Skade), dens Usurpation af Menighedens Kaldsret, dens Fæste af Kongens og Kirkens Tiende for en ringe Afgift[192]. Men desuagtet synes Borgerstanden at have staaet ene med sin Klage; det er ikke bekiendt, at Geistligheden nogensinde i Christian den Fierdes Tid skulde have

dater; dernæst frabeder Standen Præsteskabet Indqvartering, forbi Præstens Embede medfører, at han til enhver Tid Nat og Dag skal være beredt til at forlade Hiemmet, naar han kaldes, og ikke vel kan dette, naar han har Krigsfolk i Huset; Standen lover fremdeles sine Bønner og Forbønner, og tilsiger endelig en Contribution af 6 Rdl. for hver Præst, samt Naturalpræstationer, medens Bispperne tilbyde, En 500 Rdl., de Øvrige 200 Rdl.

191) Den Almeen-Væbning, hvorom Borgernes Betænkning af 1627 handlede, var allerede besluttet paa Herredagene i Colding 1626. (Schlegels Overs. af Slange 2 Bd. S. 301). Selv det, som kunde være forelagt Stænderne og bifaldt af dem i sin Almindelighed, blev sat i Værk af Regieringen med en saadan Frihed, at det i Virkeligheden ofte kunde blive noget ganske Andet, end der var meent, som da Toldforhøielsen blev iværksat saaledes, at Adelen forbeholdt sig sin Toldfrihed: Molbechs Udg. af Chr. IV. Breve I. S. 320. 336 – 337.

192) Suhms Nye Saml. 1ste D. S. 198. Enkelte af disse Poster gienlyde endnu 1660. Baden Danm. Hist. 4 D. S. 509 og 511.

tiltraadt saadanne Besværinger eller fulgt Borgerskabets Exempel. Der er ikke engang Spor af, at Geistligheden i Christian den Fierdes Tid har indgivet nogetsomhelst Andragende af Standen som Rigsstand: den havde unegtelig ogsaa Adgang til Regieringen for sine Andragender giennem Biskopperne (for Kirken) og Cantzleren (for Universitetet), og behøvede derfor hverken at benytte Rigsdagene som Borgerstanden, eller at søge sine Organer i de til Rigsdagen deputerede Personer. Skulde imidlertid den geistlige Rigsstand nogensinde have indgivet deslige Andragender, (som det skete i Frederik den Tredies Tid) maae de vistnok antages at have angaaet Præstekalds Forbedring eller andre oeconomiske Fordele[193]); thi for Standens aandelige Interesser vare hverken Rigsdagene Stedet eller Rigsdagsmændene (efter Kirkens daværende Forhold) de naturlige Organer. Man kunde forundre sig over, at Geistligheden ingensinde bragte Kirkeformuens Bevarelse og Anvendelse, Skolevæsenets Fremme o. desl. under Forhandling, dersom man ikke fastholdt dette: at Rigsdagene ikke vare organiserede til nogen Discussion, og at netop Geistligheden havde den umiddelbare Adgang til Statskirkens Overhoved.

Saaledes bragte den geistlige Stands Optrædelse blandt Rigsstænderne ingen kirkelig Sag under Folkets Behandling, saalidet som den derigiennem udøvede nogen kirkelig Indflydelse paa Rigets Anliggender; den var som en borgerlig Stand i Statens Hele, og deeltog som Skattestand i de statsborgerlige Anliggender. Men man kunde mene, at denne

193) Ligesom 1652 (hvorom nedenfor) saaledes træffer det sig ogsaa 1632, at en af de betydeligste Forbedringer af endeel Præstekald er skeet kort efter en Rigsdag, (Pontopp. Ann. Eccl. III. 891 og Slange S. 748); men Kongebrevet, hvorved Forbedringen skete, motiveres alene ved Individers Klager og Ansøgninger.

Stilling maatte have øvet en Indvirkning tilbage paa de kirkelige Anliggenders Behandling, saaledes som dog Regieringen oftere kaldte andre Stænder, navnlig Adelen og Borgerne, til at afgive deres Betænkning om Love og Foranstaltninger, som angik dem; eller indrømmede dem staaende Former til at give deres Mening og Ønsker tilkiende, saaledes som Adelens Commissairer og Kiøbstedernes Aarsmøder. Men dette var ingenlunde Tilfældet med Geistligheden. Kirkens Anliggender bleve endnu stedse behandlede som Regierings-sager. Saaledes da Christian den Fierde 1606 tænkte paa at afskaffe Exorcismen, raadførte han sig med Rigsraadet og indhentede spredte Betænkninger fra Biskopperne og de theologiske Professorer[194]); da han vilde opfylde Norges Ønske om en særegen Kirkelov, nedsatte han 1604 dette Riges Biskopper i en Comitee, og deres „Concept" giennemgik og forandrede han selv „saa vidt ham syntes at kunne skee med god Skiel" i Conformitet med den danske Kirke-Ordinants; og efterat det var prøvet af de kiøbenhavnske Theologer, udgik den Norske Kirke-Ordinants i Kongens Navn alene[195]). I Aaret 1629 indkaldte Kongen alle de danske Biskopper til at samles med de theologiske Professorer for at giøre det store Forslag til Kirketugtens og Kirketilstandens Forbedring, som udkom i Forordningen af 29 Marts 1629[196]), i det Kongen saaledes vel raadførte sig med Kirkens Intelligents blandt sine Embedsmænd, men ikke søgte en Stands Meningsyttring

---

194) Pontopp. Ann. Eccl. III. 560. Rohmann Exorcismens Historie. 1835.

195) Den norske Kirke-Ord. Kbhvn 1607 og hos Paus 2, 458 fgg. Slange S. 205 og 236. Den blev kun publiceret paa en Herredag, hvor den norske Geistlighed var fuldstændig repræsenteret.

196) Pont. Ann. Eccl. III. 770. Den findes paa Dansk hos Paus 2 D. S. 680 og er optaget i den store Reces 1643, 1 Bog.

gjennem dens egne Deputerede. I de mangfoldige andre Forordninger og Recesser af kirkeligt og blandet Indhold er intet Spor af den geistlige Tilskyndelse, som Kongen vistnok har fulgt, end mindre af en geistlig Stands Samtykke; og hvor man udenfor Lovgivningen selv kan spore Resens eller Brochmanns Indflydelse f. Ex. i Forordn. af 28 Febr. 1624 om den uforandrede augsburgske Confession[197], Rsc. af 2 Mai 1646 om den nye Distributionsformel ved Nadveren[198], indeholder netop den Enkeltes Indflydelse Negationen af en geistlig Stands Ret til Deeltagelse i saadanne Regieringshandlinger. Det var saa langt fra, at man tænkte sig en saadan Ret, at den samme Konge, der fremhævede Geistligheden som borgerlig Rigsstand, og tilstod Kiøbstederne aarlige Sammenkomster, netop afskaffede Geistlighedens gamle frie Møder (Calenterne) og forordnede istedet, at Provsterne kunde, om det agtedes fornødent, samle Herredspræsterne for at meddele dem, hvad der var communiceret eller befalet paa Landemoderne[199]. De to aarlige Landemoder, som samme Forordning indførte, vare ogsaa kun beregnede paa at ordne den geistlige Retspleie og give Biskoppen Leilighed til at forkynde Kongens og sin egen Villie — altsaa paa Øvrigheds-function i Forhold til den geistlige Embedsstand, ikke paa at være et Organ for dennes eller Kirkens Ønsker. End mindre er der noget Spor af, at den geistlige Rigsstands tre adskilte Dele nogensinde traadte i nogen samlet Forhandling[200].

Det er altsaa, ligesom forhen, i Kongens og hans Mænds

197) Hos Paus 2, S. 624.

198) Mynster om Distributions-Form. i Theol. Tidsskr. 3 Bd. S. 160; og Danske Mag. III. Bd. S. 128.

199) Forordn. af 1 Mai 1618 hos Pontopp. Ann. Eccl. III. 710.

200) Det er saaledes paa flere Maader urigtigt, naar Mag. Hammerich siger i Talen om Rigsstænder, „at Geistligheden samledes aarlig provindsviis“ (a. St. i Nyt Hist. Tidsskr. S. 438).

Hænder, at Kirkens Anliggender vare betroede, og Geistlighedens Virksomhed som Rigsstand kan i det Høieste have havt den Indflydelse, at have bragt de kirkelige Overhyrder desto hyppigere sammen med hinanden og med Kongen; de kunde da overlægge med hinanden og forberede Kirkens Sager hos Kongen. Det er imidlertid kun een eneste Gang bekiendt, at Bisskopperne i Christian den Fierdes Tid benyttede en Rigsdag paa denne Maade. Da de alle (med Undtagelse af een) vare samlede i Kiøbenhavn 1608, have de, som Kirkens Foresatte, forenet sig med de theologiske Professorer om et Andragende til Kongen. Det omhandler Kirkens Mangler og Statsmagtens Understøttelse til Lære-Embedets og Kirketugtens Haandthævelse, frit Præstevalg, Skolens Trang til rigere Pengemidler og Canonicaternes Anvendelse til Videnskabeligheds Fremme[201]). Men dette Andragende kan ikke betragtes som udgaaet af Standens Repræsentanter paa Rigsdagen, da det er affattet i Bisskoppernes eget Navn, paa Embeds Vegne, ikke i Standens Navn; da det er underskrevet af det hele theologiske Facultet, der ikke kunde høre til Rigsdagsmændene, og da det er skrevet paa Latin alene til Kongen; medens Stændernes Andragender paa Rigsdagene i Regelen vare stilede til Konge og Rigsraad paa eengang. Ved Hyldingen 1610 gientoge ogsaa nogle Enkelte af de samme Auctoriteter dette Bønskrift i samme Form[202]). Det er et Sidestykke til hvad der skete ved en anden Leilighed, da Kong Christian den Fierde 1627 benyttede tre Bisskoppers Tilstedeværelse ved en Rigsdag, til at lade en kirkelig Retssag undersøge af dem og Cantzleren[203]), eller da Frederik den Tredie lod de paa

201) Hos Pontopp. Ann. Eccl. III. 578.
202) Sammest. S. 593.
203) Molbech Chr. IV. Br. I. Bd. S. 306.

Rigsdagen i Kiøbenhavn 1650 samlede Biskopper afgive Betænkning over den lærde Skoleunderviisnings Indretning, skiøndt Geistligheden dengang var repræsenteret af et stort Antal Provster tillige[204].

Af den geistlige Stands stænderske Virksomhed i Christian den Fierdes Tid har saaledes paa intet Punct de kirkelige Interesser havt nogen Fordeel, medens de hyppige Indkaldelser nødvendig maae have virket skadeligt paa det geistlige Embedes Gierning. Ei heller kunne de andre Led af den geistlige Rigsstand have høstet nogen Frugt af denne statsborgerlige Virksomhed, og Staten i sin Heelhed har, tildeels ifølge Rigsdagenes Formaal og ufuldkomne Organisation, ei heller lettelig faaet noget Bidrag til Statslivets Udvikling af denne politiske Virksomhed.

6. Den geistlige Rigsstands Virksomhed under Frederik den Tredie.

Men uden Geistlighedens Medvirkning havde dog Stænderne i Christian den Fierdes sidste Tid begyndt at vinde noget større Betydning, om det end endnu ikke just viste sig paa Rigsdage. Adelens Commissarer tiltoge sig f. E. 1647 at give Raad i den udenlandske Politik[205], og Adelen tillod sig at „contradicere, hvad Kongen og Rigsraadet havde commanderet til Rigets Bedste", hvilket Kongen dengang fandt meget utilbørligt, efterat han havde vænnet sig til at regiere med Raadet alene[206]. Borgerstanden havde tiltvunget sig Ret til at vaage over sine Privilegiers Haandthævelse[207].

204) Pontopp. Ann. Eccl. IV. 406.
205) Slange S. 1458.
206) Hist. Tidsskr. I. Bd. S. 332.
207) I Borgerskabets Valgbrev ved Kongevalget 1648 fremhæves et vigtigt Brev af 1645, hvori der tilsiges dem, at enhver Byes Privilegier skal overholdes, og at de frit maae andrage for Regieringen, naar det ikke skete. (Mskrpt. i den Thottske Samling 4to, Nr. 1634).

Kun Geistligheden attraaede eller opnaaede Intet, medens vel Stemningen i det mindste i den academiske Deel af Standen kan have forberedet det, som skulde komme[208]). Disse Tendentser førte de danske Rigsdage over i et nyt Stadium, der omsider endtes med Regieringsformens Forandring. Der holdtes vel endnu under Frederik den Tredie enkelte Rigsdage i den gamle Stiil til Skattebevilling, f. Ex. den i Odense i Febr. 1657. Men flere Rigsdage bleve strax i Begyndelsen af Frederik den Tredies Tid holdte i Anledninger, som mere opfordrede Stænderne til selvstændig Optrædelse, saasom Kongevalg, Hylding og Kroning 1648, og Thronfølgervalg 1650[209]); og den sidste Rigsdag 1660 var en Appel til hele Folket under Rigets Opløsningstilstand.

Ved den første Rigsdag til denne Konges Valg, hvortil allerede Christian den Fierde havde indkaldt Deputerede af Adel, Cleresie, Kiøbstedmænd og Borgerskab[210]), indeholdt Anledningen selv en stærk Opfordring til at tage Rigets almindelige Anliggender i Overveielse, tilligemed enhver Stands

208) Oswalds Proces (i Ny D. Mag. VI. 210) og Gabels Vidnesbyrd, at Souverainitetsideen 1660 fandt allermeest Modstand blandt de Høilærde (Suhms Nye Saml. 1 Bd. S. 230).

209) Holberg (Danm. Hist. III. S. 89) nævner ogsaa en Rigsforsamling 1651, paa hvilken Kongen skulde have forelagt Spørgsmaal af den udenlandske Politik; men det er rimeligt, at Rigsdag der er nævnet for Herredag.

210) Indkaldelsesbrevet (Actstykker udg. af Fyens lit. Selskab S. 12—13) er omtalt ovenfor Note 161. Det nævner „Bisper, Capitler og det ganske Cleresie," hvori da Universitetet maa være indbefattet. Af de Ord, hvormed alle Undersaatters Andeel i Sagen angives, maa det ansees for klart, at Kongen ikke vilde udelukke Bøndernes Stand; men om den mødte, er vistnok tvivlsomt, da den i al Fald ikke er indbefattet under det Valgbrev, som kaldes Borgerskabets, eftersom dette er udstedt af Kiøbstedernes Fuldmægtige; men det turde være, at der var udfærdiget flere Valgbreve end de, som ere bevarede. See nedenf. Note 213 og S. 173.

Interesser. Rigsraadets Vælde var steget til det Høieste; det deeltog i Kongevalget „paa Kronens Vegne", heed det i den officielle Statsact[211]), og det var uvist, om ikke mægtige Indflydelser vilde modsætte sig Landets almindelige Ønske om Valget af Kongesønnen. En ny Haandfæstning skulde opsættes, og det gjaldt for Adelen om at svække Rigsraadets Eneherredømme, selv om det skulde skee ved at giøre andre Stænder deelagtige i Magten. For Geistligheden var det i al Fald den første Haandfæstning, efterat den var blevet en Rigsstand. Skiøndt det ikke blev Geistligheden, der spillede den betydeligste Rolle ved denne mærkelige Rigsdag, var det dog denne Stand, fra hvis Formand strax den lydelige Indsigelse mod Rigsraadets Overmod blev hørt. Ved Aabningsmødet yttrede Cantzleren, at de andre Stænder skulde samtykke den, som Raadet valgte; men Laurids Mortensen Scavenius (Universitetets Rector) tog da de uadelige Stænders Ret i Forsvar og paastod, støttet til den kongelige Indkaldelse, at de maatte have deres Votum i Valget[212]) Geistlighedens Valgbrev var ogsaa allerede færdigt eller blev opsat samme Dag (17 April), og deri hedder det, at de „eligere og samtykke" Hertug Frederik til Konge[213]). Først to Dage senere er Kiøbstedernes Valgbrev udfærdiget; men det har samme Udtryk for denne Stands

211) Holberg Danm. Hist. 3 D. S. 30.

212) Sammest. S. 25.

213) Mskrpt. i den Thottiske Saml. 1634. 4to. Om det er det eneste Valgbrev af denne Stand, kunde muligen betvivles: det er udstedt af Biskopperne i menige Provsters og Præsters Navn, og det omtaler hverken Capitulares, som vare indkaldte, eller Universitetet, hvis Deputerede vare tilstede. Man kunde formode, at disse tvende Led af Standen havde udstedt særegne Breve; men paa den anden Side stiller dette sig unegtelig som en heel Rigsstands Votum ved Siden af de andre Stænders, Adelens og Borgerskabets. De andre Led af den geistlige Stand ere da ikke komne til Orde. jvfr. S. 173.

Deeltagelse i Valget[214]. Den menige Adel var allerede af sine Committenter bunden til det samme Valg, og søgte de twende andre Stænders Tiltrædelse dertil[215]; men Adelen attraaede Mere hos Raadet, idet den tillige giorde Paastand paa Andeel i Udstedelsen af den endelige Valgact og af Haandfæstningen. Den opnaaede ogsaa omsider det Første ved Valgacten af 4 Mai, medens Geistligheden og Borgerskabet vel bleve nævnede i Haandfæstningen, men kun som de, der havde „bevilget og samtykt Kongen".

Efter Sædvane androge Stænderne i Valgbrevene paa deres Privilegiers Confirmation; i det Geistligheden fulgte denne Skik, har den imidlertid tilføiet Ønsker og Andragender, der tildeels maae betragtes som dens Bidrag til Haandfæstningen, tildeels angaae det Administrative. I det af samtlige 5 tilstedeværende Bisskopper og en siettes Fuldmægtig paa menige Provsters og Præsters Vegne udstedte Valgbrev[216], bede de, at Hs. fyrstelige Raade og Danmarks Riges høiviise Raad for Alting ville holde over den rette og rene Guds Ords Lærdom, befattet udi den augsburgske Confession, Anno 1530 udgaaet; at Kirkeordinantsen maa blive uforandret, og Standen uforkrænket beholde hvad Friheder Geistligheden af Arilds Tid fulgt have efter Kirkeordinantsen og andre kongelige Privilegier, og som de udi Bispernes Tid havde og af de forrige Konger ere givne og bekræftede; i Særdeleshed at den rette Religion maa haandthæves og fremmes, og Alt det afværges, som kan give Aarsag til falsk Lærdoms Forblandelse og Forstyrrelse af Undersaatternes Enighed i Troen; og

---

214) Findes sammesteds.

215) Hist. Tidsskr. III. Bd. S. 382 fgg., hvor denne Rigsdags Historie oplyses med interessante Træk.

216) Det er underskrevet af Brochmand, der altsaa ikke afholdtes af Cantsleren fra at deeltage i Rigsdagen, som Pontopp. (IV. 391) siger.

„eftersom Stormægt. Høib. Fyrste K. Frederik den Anden haver herom ladet udgaae 1543 sin alvorlige og strænge Mandat[217]), da ere vi underdanigst paa Guds og vores Embedes Vegne begierendes, at samme christelige Ordning maa holdes ved lige" til Velsignelse for Riget. De ere derhos underdanigst begierende, at hvis Indkomst ved kgl. Confirmation er lagt til det bispelige Embede, maatte herefter Embedet uforringet følge, og hvad uden Vederlag er frakommet, maatte komme dertil igien. „Saadant vil Gud vederlægge Kongen og Rigsraadet med timelig og evig Velsignelse"[218]). Endelig andrage de i Særdeleshed paa 3 Puncter: at der maa findes Midler til at forbedre de ringe Præstekald, ligeledes til Præsteenkers nødtørftige Forsørgelse, samt at Præstestanden maatte snart befries fra de aarlige Contributioner, og naar Riget kom i bedre Stand, nyde sin Immunitet efter Kirke-Ordinantsen. Af alle disse Poster vare egentlig ingen nye: Opretholdelsen af den rene Lære og Præstekalds Forbedring vare allerede i Haandfæstningerne; Geistlighedens Privilegier vare ved hvert Thronskifte stadfæstede og indeholdtes i Haandfæstningernes almindelige Tilsagn om at holde hver Stand ved sine Friheder; Præsteenkers Forsørgelse var lovet i

---

217) Man maa tænke paa Frederik den Andens Articuli pro peregrinis 1569, og den her indløbne Forvirring kan mulig tilskrives Afskriften, og være opstaaet af, at Geistligheden har nævnet saavel Frederik den Andens Lov 1569 som Christian den Fierdes Reces af 1643.

218) Den særlige Fremhævelse af Bispestolenes Indkomster har ikke blot sin Grund i, at Biskopperne udfærdigede Actstykket, men ogsaa deri, at disse ikke vare grundede i Kirke-Ordinantsen, men beroede paa senere kongelig Donation (s. ovens. S. 124). Men den er ikke uden Betydning, i det den viser, at de betragtede som eensartet dermed hvad der ellers var tillagt Kirken, ligesom det ogsaa fortiener Opmærksomhed, at de hidlede Alt af kgl. Privilegier og hverken antyde Kirkens Eiendomsret eller begiere Stadfæstelse paa det Kongebrev, hvori Frederik den Anden skulde have lyst Fred over Kirkegodset.

Kirke-Ordinantsen og forbedret ved adskillige Love senere; selv det specielle Punct, at den augsburgske Confession skulde være Lærens Rettesnor, og al anden Gudsdyrkelse være forbudt, var Landslov siden Forordn. 28 Febr. 1624 og Recessen 1643—1—3—2. Men nu blev dette sidste Punct optaget i Haandfæstningen selv, i det der tilføiedes i første Artikel: at „Kongen ikke vil tilstede, at Nogen, som sig her i Rigerne nedsætter, maa have Frihed til nogen anden Religions Exercitium at bruge end den, som nu udi Rigerne brugelig er".[219]) Og dette er det eneste Punct, som den danske Geistlighed qua Rigsstand kan antages at have indbragt i Rigets Grundlov: i det sextende Aarhundrede havde Adelen regnet dette til sin Sag, nu havde Religionen sin egen Rigsstand; og ved denne Leilighed sees den at have betragtet sig som en kirkelig Stand: den andrager „paa Guds og sit Embedes Vegne", som de Catholske paa den hellige Kirkes, og vilde saaledes upaatvivlelig have bragt et nyt theokratisk Element ind i Statsforfatningen, dersom Stænderne paa denne Tid havde vundet den constitutionelle Betydning, hvortil der fra andre Sider stræbtes. Men Geistligheden holdt sig dengang til sit Eget, og sees ikke (med Undtagelse af Fordringen paa Stemme ved Kongevalget) at have deeltaget i de øvrige constitutionelle Bestræbelser. Dens Valgbrev holder sig endog indenfor besynderlig snevre Grændser, da det hverken omtaler Skolernes eller Universitetets eller Domcapitlernes Interesser og Privilegier; man maa næsten formode, at de to sidstnævnte Corporationer særligen have giort deres Andragender, og at saaledes muligen tre Valgbreve ere udstedte af de geistlige Stænder, af hvilke vi kun kiende det ene, som den kirkelige Embedsstand udfærdigede.

---

219) Holberg Danm. Hist. 3 D. S. 30. Baden Danm. Hist. 4de Deel, S. 305.

Men medens Geistligheden blev staaende paa sit eget Gebet, var det denne Gang den menige Adel, der forsøgte at sprænge Rigsraadets Enevælde og udvidede Blikket til en Statsforfatning, hvorefter Haandfæstningen skulde optage Bestemmelser som dem: at Landet skulde tage ved Loven, og ingen Lov maatte udkomme, uden menige Stænder vilde vedtage den, at der aarlig skulde holdes Danehof i Nyborg, Skat paalægges efter Kong Hans's Haandfæstning, der endog fordrer Almuens Samtykke o. s. v. Hvorledes disse Fordringer efterhaanden bleve paralyserede, vedkommer os ikke her[220]); Resultatet blev, at Kongemagten vel blev indskrænket til det Yderste, men at Rigsraadet forblev i Besiddelse af hvad der fragik Kongen. Adelen havde vel ogsaa kun søgt sin egen Stands Fordeel og troede den sikkret i Rigsraadets Vælde, muligt at dette ogsaa tilstedte den mere Andeel i Regieringen end forhen[221]); men den constitutionelle Idee blev grebet af de uadelige Stænder og forbandt sig med deres Krav paa lige Rettigheder med Adelstanden. Fra denne Tid af findes da ogsaa den geistlige Stand at have forberedet gravamina til Rigsdagene, ligesom den borgerlige: den vilde overgive de første ved den af Rigsraadet udskrevne Hyldingsdag 6 Juli 1648, hvor over 300 Geistlige vare tilstede; men da de ikke

---

220) De interessante Actstykker ere tildeels fremdragne i Hist. Tidsskr. III. Bd. S. 383 fgg. og Nyt Hist. Tidsskr. I. Bd. S. 410; men desuden findes endnu en vigtig Opsats af 21 April i det ovennævnte Manuskr. Thottske Saml. 1634. 4to.

221) Man seer saaledes, at Adelen i Begyndelsen af Frederik den Tredies Regiering var factisk deelagtig i Skatteudskrivning, skiøndt Haandfæstningen ingenlunde indrømmede den saadant. Durells Relat. hos Becker a. St. S. 2 og 10. Det fortiener især Opmærksomhed, at en Herredag (hvortil Adelen skulde møde) skulde paalægge de tre andre Stænder Skat. Ogsaa Herredagen 1651 (Holberg 3, 89) synes at vidne om Adelens Indflydelse paa Regieringens Diplomatik. (S. Note 209).

bleve modtagne, forbeholdtes de til Kroningen [222]. Vi kiende imidlertid hverken deres Indhold eller deres Skiebne; Borgerstandens blev efter et halvt Aars Forløb fuldstændigen afslaaede af Kongen og Rigsraadet [223]; de gik blandt Andet ud paa, at Kiøbstedernes Magistrat skulde træde i umiddelbar Forbindelse med Regieringen, og forskiellige Byrder lettes og Privilegier overholdes. Geistlighedens har mulig gientaget Andragendet om Præstekalds Forbedring; thi Kongen udstedte under 7 Dec. 1648 et Rescript til Biskopperne, hvori han, med Yttringer af sin Utilfredshed over de formeentlig ubeføiede Klager, paalægger Biskopperne at indsende Fortegnelse paa de meest trængende Præster og deres Indkomster til Cancelliet [224].

Om Geistligheden ogsaa har frembaaret gravamina ved de følgende Rigsdage til Thronfølgervalget 1650 og Hyldingerne 1655 [225], er ubekiendt: den strenge kongelige Forordning af 24 Nov. 1655 om Besøg af de udenlandske Ministres Gudsdyrkelse og Conventikler [226] bærer ikke Præg af en saadan almindelig Opfordring, saalidet som andre kirkelige Foranstaltninger; men derimod er det tilsidst paa det statsborgerlige Gebet, at den geistlige Stand spiller sin betydeligste Rolle som Rigsstand.

---

222) Becker Saml. S. 2 og 6. Holberg Danm. Hist. 3 D. S. 41—42.

223) Breve af 20 Mai 1649 i Mskrpt. paa Kgl. Bibl. Gl. Saml. 4to. Nr. 2656.

224) Hofmann om Tienden S. 113 og Pont. Ann. Eccl. IV. 393. Frugten blev dog endeel Kalds Forbedring, saaledes for Siællands Stift ved Kongebrevet 18 Marts 1651 (Pontopp. Ann. Eccl. IV. 409 og Zwerg. S. 202).

225) Denne Hylding, som savnes hos Riegels (Chr. V. Hist.), Larsen (Hist. Tidsskr. I. 325) og Hammerich (Nyt Hist. Tidsskr. I. S. 437), erfares af Durells Relat. hos Becker S. 70. For Norge foregik den 1656 (sammest. S. 332). Saaledes fandt endnu Provindsialhyldinger Sted efter Christian den Fierdes Tid.

226) Holberg 3 D. S. 204.

Under det snarere forstærkede end formindskede Tryk af den herskende Adels Hovmod og Vælde, under en lænkebunden Konge, modnedes de Kræfter, der skulde omstøde den bestaaende Forfatning, og kaldtes pludseligen til Virksomhed ved Rigets Ulykke og Opløsning i de svenske Krige. Kiøbenhavns Stad brød Skillevæggen mellem Stænder: dens samtlige Indbyggere af enhver Stand fik Adelstandens Privilegier, og den blev en fri Rigens Stand, som i „Alt hvad til Rigets Bedste delibereres kunde, skulde have Stemme og Samtykke"[227]). I det Hele faldt Tøilerne ud af de Regierendes Hænder; Regieringen maatte støtte sig til den almindelige Villie, og i Kongens Omgivelser nærmede Tilstanden sig til et Demokratie, i det han idelig indkaldte, raadspurgte og bønfaldt enhver Classe af Borgere[228]). Men Enhver, der i Nøden følte for Fædrelandet, følte sig ogsaa som dets fribaarne Søn, og da Rigets Tilværelse var reddet, og Rigsstænderne samlede sig til den store Rigsdag i Sept. 1660, gik de med en Fasthed, som ingensinde før, til at betænke Midlerne til Landets „Forsvar og Opkomst"[229]). Det viste

---

227) Holberg Danm. Hist. 3 D. S. 481. Rigsraadet havde i Nøden kun ønsket, at Stænderne maatte indkaldes i „Sager, som angik Udgift og Paalæg, hvorved større Villighed og ringere Had og Eftertale var at forvente"; (Nyt Hist. Tidsskr. S. 465) men Omstændighederne førte videre.

228) Om den hele successive Udvidelse af Stændernes Deeltagelse i Regieringen i disse Aar, s. Hammerich i Nyt Hist. Tidsskr. I. Bd. S. 434 fgg. Det er imidlertid en Sag, der fortiente nærmere Oplysning. Naar der saaledes siges paa dette Sted, at Stænderne allerede 1657 reviderede Rigsraadets Protocoller (a. St. S. 443 og 465), maa det ikke forstaaes altfor almindeligt; thi man seer, at Revisionen kun angik de bevilgede Contributioners Anvendelse til Militien, hvilken Revision (som Conseqvents af Contributionen) var noget Andet end det almindelige Indseende med Finantsernes Bestyrelse, som først 1660 just i Lighed dermed blev begieret. (Holberg 3 D. S. 458).

229) Holberg 3 D. S. 465, og Badens Danm. Hist. 4 D. S. 435.

sig snart, at de uadelige Stænder vilde søge Rigets Opreisning giennem en lige Beskatning og fri Bortforpagtning af de Kronlehn, der hidtil havde ene tient Adelen, ligesom at de vilde giøre deres Stemme gieldende som Betingelse for Lovgivningen, i det de protesterede mod den udkomne Forordning, fordi den afveeg fra deres Bevilgning. Borgerskab og Geistlighed giorde fælles Sag i disse Puncter, og Forhandlingernes Gang tilførte nu omsider i det sidste Øieblik disse Stænder den indre Organisation, som de hidtil havde savnet. Kongens Forslag gik ud paa en Skattebevilgning i en ny Form, (Consumtionen), der nødvendig maatte blive Gienstand for fælles Forhandlinger: Adelen havde strax givet sig Ordførere, og otte Dage efter Rigsdagens Begyndelse gave ogsaa de tvende andre Stænder sig en Secretair og en Sendingsmand[230]), uden dog at indskrænke sig til disses Tieneste[231]) og uden at opnaae nogen fast Form for en Standsbeslutning, der omfattede alle[232]). De enkelte Deputerede underskreve endnu, saamange der vilde eller kunde overtales dertil, og de tagne Beslutninger havde deres Vægt i Antallet af de Enige; hvorfor Geistlighed og Borgerskab ogsaa helst optraadte in corpore overfor Adel og Rigsraad. De gik da gierne Par og Par, een Geistlig og een Borger, (Universitetet havde trukket sig tilbage) for synligen at vise den fuldstændige Enighed; men ligesom denne vistnok i det Enkelte havde sine Grændser[233]), saaledes er det navnligen utvivlsomt, at da de skrede til det

230) Baden Danm. Hist. 4 D. S. 447.

231) Sammest. S. 448. 476. 504.

232) See ovenf. S. 161 og Erik Olsens Beretn. hos Holberg 2. Udg. III. Deel (S. 11 af de imellem Pag. 464—465 indskudte 8 Blade.)

233) F. Ex. naar Borgerskabet androg paa Ophævelsen af Kongetienden i Kiøbstederne, hvoraf Halvdelen var tillagt Præsten, og paa Inddragelse af Kannikedømmer, Præbender og Vicarier. Baden a. St. S. 452—53 og 450 og 509.

sidste store Skridt, at giøre Kongen fri og overlade ham Rigets Ordning, havde de ikke alle den samme Tanke dermed. Dette Skridt, hvorved den geistlige Stand førte an den 8 og 10 Oct. 1660, var ligesom Fuldbyrdelsen af dens politiske Mission; 10 Dage efter hyldede de Tilstedeværende Arvekongen, og til den 14de Nov. indkaldtes de fraværende Biskopper samt Provsten og to Præster af hvert Herred til den supplerende Hylding. Fra den Tid af spores den geistlige Rigsstand kun lidet under de stænderske Functioner eller Commissioner, der drage sig igiennem denne Rigsdags øvrige Dage; man seer stundom de geistlige Stænder optræde hver for sig, og ved særskilte Supliker af Universitetet, Capitler o. s. v. med Hensyn til deres arvede og forventede Privilegier bidrage til den totale Opløsning af Stændernes Betydning, indtil Standen i Begyndelsen af det følgende Aar endelig fremtræder sidste Gang som Rigsstand, da den underskrev Arve-Enevolds-Acten af 10 Jan. 1661. Dennegang fremtraadte den forsaavidt mere samlet end nogensinde, som samtlige Standens Medlemmer af Universitetet, Capitlerne og Kirken erklære, at de „med de andre Rigens Stænder" have overgivet Kongen den souveraine Magt[234]). Men de underskreve nu ikke ved Fuldmægtige, men alle Individer af Embedsstanden over det hele Land; og Geistligheden blev fra denne Tid af en Embedsstand, som den havde været forhen; kun Mindet om Standens politiske Selvstændighed blev forplantet en Tidlang i Skatte-Inddelingen af Folket og i enkelte jurisdictionelle Forhold.

Om den geistlige Stand selv almindelig havde ventet og attraaet en Fortsættelse af sin politiske Standsstilling i den nye Statsforfatning, er ikke just bekiendt. Men at der vare de, som tænkte sig noget Saadant, er klart af flere

---

234) Suhms Nye Saml. 1 Bd. S. 253. Jfr. Holberg Danm. Hist 3 D. S. 479.

Data. Midt under Rigsdagen indgaves et i Borgerstandens Navn forfattet Forslag, hvori det blandt Andet blev fordret, at Rigsraadet skulde udvides, og de nye Pladser besættes med to af Geistligheden og fire af Borgerstanden af hver af de større Provindser[235]), og faa Dage derefter maa det Udkast til en Forfatning være blevet til, hvoraf man i Sammenhæng kan see, hvad det constitutionelle Partie, der ogsaa havde sine Tilhængere i de geistlige Stænder, havde tænkt sig. I en forkortet Redaction af Kongens Haandfæstning, som Skridt for Skridt følger den forrige i det, som den har bibeholdt[236]), er ikke blot den fulde Lighed mellem samtlige Stænder giennemført og Geistligheden nævnet overalt blandt disse[237]); men der tilsiges endog, at Kongen „vil fremdrage Danmarks Adel, Geistlig og Borgerlig Stand, og med Nogle af hver Stand styre og regiere Danmarks Rige" — de Ord, der forhen vare sagte om Rigsraad og Adel alene. Ligeledes hedder det: at Kongen ikke vil begynde Krig, slutte Fred, giøre Forbund, paalægge Skat o. desl., „med mindre det skeer med samtlige Stænders Samtykke og Bevilgning" — hvad der forhen var tilsagt Rigsraadet alene. Saaledes vilde Geistligheden have vundet en constitutionel Plads i det regierende Raad og i de lovgivende Rigsstænder, dersom dette Partie havde seiret. Dets Skiebne var endnu en Tidlang uafgiort. Endnu den 20 Octbr. formeentes det, at Geistlig-

---

235) Baden Danm. Hist. 4, S. 498. Schlegel (Statsret 1. Bd. S. 153) forstaaer det kun om de ledige Pladser og kun om 6 Personer i Alt. Men et andet senere Forslag (Baden S. 510) gik ud paa Valg af to af hver Stand til de ledige Pladser.

236) Suhms Nye Saml. 1 Bd. S. 238 fgg. Den antages opsat den 13de October.

237) Saaledes er her i den Anden Artikel ogsaa omsider Geistligheden nævnt blandt de Stænder, hvis Privilegier Kongen skal opretholde, hvor den hidtil savnedes i alle Haandfæstninger.

heden og Borgerstanden vilde paastaae nogen Indflydelse paa Sagernes, især Finantsernes, Bestyrelse[238]); men da Rigsdagens endelige Resultat blev det absolute Dominium, maatte den opstillede Lighed mellem Stænderne finde sin Anvendelse i den nye Statsforvaltning. Det mangler ikke heller ganske paa Yttringer fra de uprivilegerede Stænders Side, der tyde paa, at man tænkte sig den geistlige Stand bestemt til at afgive Elementer til Statens Bestyrelse; saaledes anholdt Borgerstanden om, at til „Rentemesteres, Landsdommeres og Landcommissairers Charger maatte voteres paa en Geistlig, eller Adelig, eller Borgerlig", og at „den Resident, som til Sverrig forordnes, maatte være af geistlig eller borgerlig Stand"[239]). Men den nye Administration, som under 4 Nov. blev anordnet ved Provisional-Ordonnancen[240]), ignorerer ganske den geistlige Stand. Det forordnes, at der i alle fem Regieringscollegier skal være Medlemmer af Rigsraadet, Adel og borgerlig Stand, men ved intet af dem, at der skulde være Medlemmer af geistlig Stand; og dog skulde det ene af dem (Rigsdrostens eller Statscollegiet) deliberere om, hvorledes Enighed saavel i Religionen som i verdslige Sager kan overholdes, og Cantzlerens Collegium (efter den paafulgte Instrux) foretage alle Supplicationer om geistlige og verdslige Embeder[241]). Da Geheimeraadet atter blev sammensat af disse Collegiers Directeurer og Medlemmer af Rigsraadsstand, fik den geistlige Stand ei heller i dette nogen lovhiemlet Plads,

---

238) Beckers Saml. 1 D. S. 430. Det var ogsaa overeensstemmende med tidligere Andragender om Commissarier af alle tre Stænder, som skulde have Indseende med Rigets Indtægt og Udgift; see Baden Danm. Hist. 4 D. S. 455 og 459, samt Holberg Danm. Hist. 3 D. S. 458 (see Not. 228).

239) Badens Danm. Hist. 4 D. S. 510 og 512.

240) Holberg Danm. Hist. 3 D. S. 485.

241) Baden a. St. 4, 545.

og selv i det store Hofraad, som bestod af alle Collegiernes Medlemmer, maatte det samme blive Tilfældet. Over dette Raad stilles vel tilsidst „alle Stænders" Sammenkaldelse i Udsigt, hvorved da Geistligheden maatte tænkes at faae sin Plads; men det er bekiendt, at dette Punct efter 1660 aldrig kom til Anvendelse. Geistligheden fik saaledes ingen Andeel som Stand i Rigets Anliggender, og kun i Praxis kan man sige, at Kongen i Begyndelsen erindrede Standen ved at tildele Erkebiskop Svane en Plads i Collegium status — dog uden Rigsraaders Ret til at præsidere og derved atter til at sidde efter Tour i Geheimeraadet[242]) — og derhos ogsaa gav ham en Plads i Cantzlerens Collegium (senere Høiesteret); ligesom Kongen ogsaa udnævnte endeel Professorer og enkelte andre Lærde til nogle af Pladserne i disse Collegier[243]). Men Lovgivningen for denne Statsordning kiender kun de to Stænder, adelig og borgerlig; og naar den imellem dem deler den hele Forvaltning, maa den vel antages at indbefatte de Medlemmer af den lærde eller geistlige Stand, som Kongen maatte ville vælge, under de Borgerliges Kategorie. Imidlertid savnes saa meget en Plads for de kirkelige Anliggender i denne Statsforvaltning, at man ikke kan tvivle paa, at der paatænktes endnu en supplerende Ordning for disse, hvor da Geistligheden kunde faae sin Virkekreds. Svane var allerede den 29

242) Som Etatsraad blev han 5te Medlem af Collegium status, men kun de fire første skulde præsidere.

243) Matthesius, Bulche, Winding, Lange, Ernst, Scavenius o. fl. Baden D. H. 4, 544. 46—47. Düwalls og Vogelsangs Beretn. i Beckers Saml. S. 210 og 433. 434). Svane blev navnlig brugt i adskillige vigtige Statsanliggender: han ledsagede Kongen til Norge og blev ladt tilbage der en kort Tid. I Statscollegiet drev han paa Krigsfolkets Aftakkelse. (Sammest. 255. 259. 267). Men det er ikke bekiendt, at han antog sig de Geistlige meget (Sammest. 243 og Zwerg. Siæll. Cler. S. 275. 281).

Octbr. udnævnt til at være Præsident i Consistorium[244]); endnu den 24 Novb. skrives det fra Kiøbenhavn, at man var i Begreb med at oprette Collegier, hvoraf eet skulde være collegium consistoriale med Erkebiskoppen til Præsident[245]), og man har endnu Planen til et saadant Collegium, der skulde omfatte Kirken, Universitetet og Skolerne i enhver Retning[246]). Men denne Plan kom ikke til Udførelse: Svane blev kun Præsident i Universitetets Consistorium; og Kirkens Sager bleve indlagte under de alt oprettede Collegier som eneste Organer for Kongens Villie. I ethvert Tilfælde vilde ogsaa en saadan Administration ikke have givet Geistligheden som Stand Andeel i Rigets Anliggender, mere end de tvende militaire Stater fik en saadan. Ligesaalidt indeholde de Privilegier, som den kirkelige Stand omsider under 24 Juni 1661 modtog giennem Biskopperne paa Landemoderne, et eneste Ord om nogen Ret, der skulde tilsikkres Standen som Rigsstand. Naar Kongen senere hen udnævnte Medlemmer af Geistligheden til Matrikelcommissionen (ligesom af den militaire Stand)[247]), og til Lovcommissionen[248]), da er det kun den naturlige Følge af Sagernes Beskaffenhed, ikke en Anerkiendelse af Rigsstandens Ret til at deeltage deri.

Saaledes faldt den geistlige Stand efter Souverainitetens Indførelse sammen med den borgerlige fra Regie-

---

244) Baden Danm. Hist. 4 D. S. 540, og J. Møllers Biographie af Svane, Hist. Calender 1ste Aarg. S. 274.

245) Duvalls Beretn. hos Becker S. 211.

246) Den er endnu ikke trykt, men findes i Geheimearchivet. J. Møller siger, at Collegiet blev oprettet med Svane som Præsident og to andre kongelige Raad og endeel anseete Geistlige og Professorer, men at det snart igien blev ophævet (l.c.S.278). Dets Oprettelse maa betvivles, og det har i al Fald bestaaet saa kort, at det intet Spor har efterladt af sin Virksomhed.

247) Duvall a. St. S. 275.

248) Svane, H. Wandal, H. Bagger, H. Leth, Chr. Nold.

ringens Synspunct i Henseende til Andeel i Stats-Administrationen, og den blev i Henseende til dens særegne Gierning en Embedsstand. Som saadan paalagde Regieringen allerede ved Rescr. 24 April 1661 Præsterne, i Henhold til deres Embedes Pligt og Skyldighed, Oppebørselen af Mølletold og Græsgangspenge, hvilke Præsterne skulde indbetale giennem Provst og Biskop, og vogte sig for „ved vitterlig Forseelse at giøre sig ucapable det præstelige Embede videre at betiene“ [249]). Dette var en ny Deeltagelse i Statens Anliggender; men den var begrundet paa Tienesteforholdet, ei paa en Stands politiske Rettigheder. Disse kom først i Aaret 1834 forsaavidt igien tilsyne, som tvende Geistlige og een Universitetslærer skulde ved Kongens Valg have Sæde i Kongerigets Provindsialstænderforsamlinger, og det politiske Kald var da begrundet paa de aandelige Interessers Tarv, hvilke Standen tiente, og skulde tilføre Folkets almindelige Organ den Indsigt, som særligen kunde forudsættes hos denne Embedsstand.

Den korte politiske Bane, som den geistlige Rigsstand har giennemløbet i Danmark, giver et Moment til at dømme om Rigets Statsforfatning i det 16de og 17de Aarhundrede. Man har kaldet den aristokratisk-monarchisk og oligarchisk. Ingen af disse Benævnelser er ganske betegnende, naar man taler om det egentlige statsretlige Princip, som laae bag ved de factiske Forhold; thi medens disse vistnok vise, at Magten var deelt mellem Kronen og et Aristocratie, der tvende Gange (1588 og 1648) stærkt nærmede sig til et Oligarchie i Rigsraadets snevre Kreds, var der i Theorien stedse den Forudsætning tilbage, at disse regierende Herrer handlede paa Folkets eller alle Indbyggeres Vegne (f. S. 108

---

249) Jfr. Hüberts Actstykker vedk. Staden Aarhuus. II. Deel, S. 154, og Zwergius Siæll. Cler. S. 277.

og 181), og at disse kunde og maatte i visse Tilfælde indkaldes og høres af Regieringen. Man kunde snarere kalde Forfatningens Theorie democratisk-monarchisk, hvorlangt end denne Theorie var fiern fra de factiske Tilstande; thi hvad Christian den Fierde udtalte i sit sidste offentlige Budskab til Rigets Stænder, at han egentlig ønskede hele Folket samlet, om det var muligt (s. S. 156), dette er den Grundtanke, som indeholder Nøglen til den hele Stænderinstitutions Historie i Danmark: den forklarer, hvorledes den ene Rigsstand kunde komme op, den anden synke ned og forsvinde, idet man famlede efter en Form for Almeenhedens Repræsentation, medens en tredie Stand kunde benytte sin Stilling ved Thronens Side til som Bedste-Borgere at tilegne sig den fælleds Magt og handle paa Alles Vegne.

Det er en ret mærkelig Parallel, at det demokratiske Princip, i sin Anvendelse paa en catholsk Stat, udøvede en lignende Virkning paa Stændernes Dannelse. Da man i Frankrige, hvor den høie Geistlighed udgiorde den første Række af Notablerne, 1788 vilde see Staten democratisk repræsenteret, indkaldtes et betydeligt Antal af den lavere Geistligheds Repræsentanter; kun fik de i den catholske Stat Plads som Rigsforsamlingens første Stand; men denne geistlige Rigsstand forsvandt endnu hurtigere i Nationalforsamlingens altopslugende Borgerstand, og den tabte endog for en Tid i Revolutionens Storme sin Stilling som Embedsstand i Staten. I de senere democratiske Forfatninger, hvor Adskillelse af Stænder, efter Revolutionens Forbillede, er udslettet, ville kun Individer af Standen, og da ikke i Kraft af deres Stand, kunne indtage en Plads i Folkenes Repræsentation.

Et Par Documenter vedkommende Slaget ved Svarteraa og Syvaarskrigen,

meddeelte af

Dr. J. R. Hübertz.

For at erholde nogle Oplysninger til et specielt historisk Spørgsmaal, har Indsenderen for kort siden opholdt sig nogle Uger i Lybek, og havt Adgang til Raadhuus-Archivet sammesteds. Her findes ikke ubetydelige Bidrag til Danmarks Historie i flere Retninger, især fra den Tid, da Lybek spillede en saa stor Rolle i Politiken. Men Alt hvad der laae uden for det Spørgsmaal, som havde foranlediget Undersøgelsen, har maattet forbigaaes, og der er kun giort en Undtagelse med følgende Breve, hvilke særdeles kunne sammenholdes med de i Ny Danske Magazin, 3die Række, II. S. 86—100 meddeelte „Peder Billes og Dan. Rantzaus Beretninger om Slaget ved Svarteraa."

1. Det første af disse Breve er en Skrivelse fra Kongen af Danmark til Raadet i Lybek, hvilken blandt andet giver en Udsigt over Styrken af de to Hære, som havde kæmpet mod hinanden i det berømte Slag, om hvilket flere Beretninger paa begge Sider afvige saa meget fra hverandre; og dette Punct ville vi her strax søge at belyse, da vi muligen derved kunne vinde en lille Berigtigelse for vor Historie.

Den danske Hær var i Følge Kongens Beretning 20 Fænniker Knegte og 6 „Geschwader" Ryttere, foruden en

„Muusfahne" og en „Stalbubenfahne". En Fænnike Knegte var uden tvivl 400 à 500 Mand [1]) og en „Geschwader" eller Fane Ryttere varierede fra 200 til 400 Mand, men var nok i Almindelighed omtrent 300 Mand.

Naar vi nu antage en Fænnike Knegte til 400 Mand, og en Fane Ryttere til 300 Mand, da har den danske Hær havt en Styrke af 8,000 Mand Fodfolk og 1800 Ryttere, tilsammen 9,800 Mand. Efter den samme Beregning har den svenske Hærs Styrke været 14,400 Knegte og 5,100 Ryttere, i alt 19,500 Mand. Forholdet vil altsaa blive som 1:2, hvilket

---

1) Hoyer (Geschichte der Kriegeskunst I. 148) angiver 4 à 500 Mand for en „Fänlein" eller Fænnike. Hvor stor en Fænnike var i den Danske Armee vides forresten ikke ganske nøie; men i den Svenske Armee var en Fænnike før 1566 uden tvivl 400 Mand. Saaledes sendtes Clas Christensen Horn i April 1563 til Smaaland for at antage Knegte, paa hvilken Reise han havde at medbringe: 200 Knegte-Harnisk, 150 „Spetser" og 50 Hellebarder, hvilken Armatur ansees for Udrustning til en Fænnike paa 400 Mand, og da Gustaf I. i Aaret 1536 sendte Jørgen Linthener (Tegel Gustaf I. Hist. 2 Pag. 80) til Danmark, for at hverve en Fænnike Knegte, skulde denne være paa 400 Mand. Men ved Kong Eriks Ordonants af 1ste Novbr. 1566 bestemtes det, at en Fænnike skulde bestaae af Roder, hver paa 21 Mand; 5 Roder dannede et Qvarter og en Fænnikes Styrke beroede paa, hvormange Qvarter den indeholdt. For at være fuldtallig maatte den være 5 Qvarter eller 525 Mand, men synes skulle at være regnet for 500 Mand. Det hedder saaledes, at Kong Erik havde 12 Legioner eller Regimenter, hvert paa 12 Fænniker eller 6000 Mand. En Fahne Ryttere var efter den samme Ordonnants 300 Mand, foruden Officerer, nemlig en Ritmester, 5 Qvartermænd og Profos. (See videre herom hos Adlersparre i Witterhets, Hist. och Antiquitets Academ. Handl. III. Deel pag. 271 og følg.)

Efter de af Ekdahl i Christian II. Arkiv meddeelte Qvitteringer for modtagen Sold til Knegtene, synes det som om en Fænnike varierede fra lidt over 200 til over 600 Mand, i den danske Hær i Aarene 1522 og 1523. I al Fald vise disse Tal, at man ikke upassende har valgt 400 Mand som Middeltal.

ogsaa stemmer overeens med hvad flere svenske Forfattere anføre herom[1]). Det maa saaledes antages, at Daniel Rantzau er rykket i Marken med omtrent 10,000 Mand, da hans Hær var fuldtallig, men det maa bemærkes, at den danske Armee ikke kommer lige fra Skaane og fra Hjemmet til Svarteraa-Slaget: den rykker fra Elfsborg for at beleire Warberg og den maa have ligget omtrent 3 Uger for denne Fæstning. Warberg blev nemlig indtaget af de Svenske den 15 Septbr., hvorpaa den svenske Armee gik tilbage over Grændsen og splittedes ad, efterladende blot en Besætning i Warberg. Saasnart dette var kommen til Rantzaus Kundskab brød han op fra Elfsborg[2]), og lagde sig for Warberg, hvorhen han maa være kommen omtrent ved den 20 Septbr.; thi Jørgen Bille, der gjorde en Diversion i Smaaland, hvilken skal have staaet i Forbindelse med Rantzaus Bevægelse, stødte allerede den 24 Septbr. sammen med Lasse von Skara efter Tegels Beretning. Rantzau skal have stormet 3 Gange til Warberg og have mistet 1600 Mand[3]), hvilke ville være at afdrage i det ovennævnte Tal; desuden maa der afdrages en Deel for det Mandskab, der under et Felttog falder fra ved Sygdom, Desertion o. s. v. Det er saaledes sandsynligt, at den paa Medaillen over dette Slag angivne Styrke for den danske Hær, staaer Sandheden meget nær, thi den danske Hær kan, efter det foranførte, neppe have havt mere end 5 à 6000 Combatantere under Slaget.

Om et andet interessant Punkt erholde vi en tilforladeligere Oplysning, nemlig om Forholdet af Danske og Tydske, som fegtede under Daniel Rantzau. Som det sees, var det kun $\frac{1}{3}$ Danske mod $\frac{2}{3}$ Tydske.

---

1) See f. Ex. Geijer Svenska Folkets Hist. III. 194, der siger, at den Svenske var „en till antallet dubbelt öfverlägsen styrka."

2) Tegel, Erik XIV. Historie Pag. 206.

3) Tegel l. c. Pag. 208.

2. Det næste Brev A er et Udtog af Daniel Rantzaus første Rapport af 21 October, hvilken udentvivl vil læses med Interesse, da den giver en ret livlig Fremstilling af Slagets Gang m. m. Originalen til denne Rapport er neppe mere til, men den Afskrift, der findes i Lybek er gaaet ud fra det danske Cancellie, og har tient som Indlæg i Kongens Brev, hvorfor man udentvivl tør skiænke den fuldkommen Tillid.

3. Det følgende Brev B er ligeledes en Afskrift, taget i Kongens Cancellie, og da Originalen endnu er tilstede, har man Leilighed til at dømme om Nøiagtigheden og Tilforladeligheden af disse Afskrifter.

4. Daniel Rantzaus Skrivelse til Raadet i Lybek af 6te April 1566 er heelt skreven med hans egen smukke og faste Haand. Man vil udentvivl bemærke at Sproget for sin Tid er meer end almindelig reent.

5. Det sidste Brev af 24 Novbr. 1567, hvoraf her meddeles et kort Udtog, er skrevet af en Cancellist, men egenhændigt undtrtegnet af Daniel Rantzau. Indholdet af disse Skrivelser synes ikke at være uden Interesse, i al Fald vise de, med hvormegen Omhyggelighed Feltherren dyrkede Lybekkernes noget precaire Venskab.

1.

1565. 27 Octobris.

Unsernn gnedigstenn willenn zuuorn, Ersamen besondere liebenn Ir werdet vernohmenn habenn, welcher massenn vnnser Veindt der Schwed kurzuerruckter Zeitt unnser Stedtleinn vnnd Schlos Wardberg erobert, wir auch dasselbig widerumb belegernn, vnnd beschiessenn lassenn. Als aber das Kriegs Volck zum sturmm nit zu bewegenn gewesenn, vnnd sonst allerhandt andere vorhinderung zu gleich auch furgefallen Hatt das Haus Inn der Eile nit konnenn widerumb zu vnnserenn handenn, wie wir sonst wol verhofft, gebracht werdenn, Als sich aber dannoche des Veindes Kriegs-

Volck auf der nehe heftig gesterckt, vnnd sich vernehmen lassen, den vnsernn denn Kopff zu brechen, auch do die vnsern so lang vor Wardberg bleibenn wurden, doselbst anzugreiffenn, Hat sich vnnser Veldt Oberster mit vnnserm Kriegs Volck welchs Inn alles 14 Schwacher Fendlein Deutscher, vnnd darüber noch 6 Fendleinn vnser Inlendischenn Juttischenn Knecht, dabey 6 Geschwader Reitter, halb deutsch, vnnd halb dennisch, nebenn einer Maus Fahnenn, vnnd Stalbubenn Fahnenn, gewesenn, entlich entschlossen, dem Veindt unter Augen zu ziehenn, vnnd daruf bald des anderun tages, nach dem er van Haus gezogenn, Nemlich Sonnabendts denn 20 dis Monats, den Veindt Im vortheil 1 meil wegs vngeferlich von Halmstedt ab, angetroffenn, vnnd sich in dem Nahmenn Gottes mit Jme geschlagen, Dabey dan der Almechtig gütig Godt, scheinbarlich uf vnnser seitenn gewesen, vnnd vnns das Veldt nebenn des Veindts geschütz, vnd also ein herlichen hohen sieg vnnd Victorj verliehen, Darfür wir schuldig seinn S. Almacht vnnachlessig Ehr, vnnd Danck zu sagenn, wie wir vnns auch desselbenn beuleissigen, vnnd die Zeit vnnsers lebens durchaus zu thun vnuergessen sein sollenn, vnnd wollenn, Welcher massenn sichs aber mit der Schlacht allenthalben zugetragenn, wissen wir euch mit bessern vmbstenden nicht, als durch vberschickung beygefügtes auszugs aus vnnser Veldt Oberstenn derhalben an vnns beschehenen schreibenn, welchs vnns gestern Abindt fur dato zun handen kommen, zuberichtenn, Das aber müssenn wir euch danebenn besonders anzeigenn, das des Schwedischenn Fues Volcks 36 Fendlein vnnd 17 Geschwader Reiter, darunter 4 deutscher Fahnenn gewesen, Welchs dann die Victorj auch vmb souil rumblicher vnnd ansehnlicher macht, Des steht noch nit eigentlich, wie Ihr aus dem Extract zu ersehen, zuwissen, was ahn furnehmenn leuthenn auff des Veindts seiten gebliebenn sey, Wir wollenn aber dasselbig als bald wirs grundtlich erfahrenn, vnnd wie sich die sachen sonst verner anlassenn, euch hernacher auch zukommenn lassen. Dann wir vnnsere Rethe Itzo an vnns beschrieben, zu ratschlagen, wie denn sachenn weiter zuthun. Der liebe Godt wil gnediglichenn geruhen, vnns wie dis maln, vortan auch beyzuwohnen, Welchs

wir euch, damit wir euch nebenn vnns dessen als gemeine wolfart zu erfreuen, Vnnd dem Almechtigen Godt darfür Lob vnnd danck zu sagen, gnedigster gutter meynung nit wollen verhaltenn sein lassenn, Dat. uf vnnserm Schlos Friderichsburg denn 27 Octobris Anno ꝛc. Im 65.

Friderich.

Udskrift:

Denn Ersamenn vnnsernn besonder lieben Burgermeister vnnd raht der Stadt Lübeck.

I det Lybekske Cancellie er paaskrevet under Udskriften:

Victoria danor. contra Swecos.

Schreiben wegen der Schlachtung, vnd Suedische Niderlage bei Halmestede den 20 Octobr. gescheen Ao. 65.

Indlagt er en Seddel:

Postscripta Ist vnns von vnserm Veldt Obersten etwas grundlicher bericht von denn fürnembsten Schwedischenn Personen, so Inn der Schlacht gebliebenn, auch etlichen anderenn mehr vmbstendenn der geschicht zukommenn, Dauonn wir Euch hienebenn auch auszug mit B Notirt vberschickenn wollenn. Dat. Vt in literis.

Original med Kongens egen Underskrift, og udenpaa det mindste Segl paatrykt; i Lübecks Stadt-Archiv Acta Dan. Miscellan. No. 49. (69).

Vedlagt var:

2.

A. Wie aber Itziger Zeit alle sachen gestaldt, soll ich auch auß vnderthennigster Pflicht E. Kon. May. nicht verhaltenn, das wie ich die eigentliche Kundschafft vor Warberg bekommen, das sich der Vheindt mitt Reuttern vnnd Fußvolck dermassen gesterckt, das er vnnser hauffen, es wher gleich In was Vortheill er wolle, anzugreiffen bedacht gewesenn, Habe ich für Radtsam angesehen, Ime denn Kopff Im Raume feldt zu bietenn, den vor Warburgk In den Klippen, vnnd vnns ungelgesten orthern da wir vnns des Vheindts beide vornn vnnd hinden vann Hauß hetten mussen entwehrenn, Binn also Im Namen gottes denn 16 dißes Monats vffgezogen, vnnd meinn lager einn halbe meill vff dieser seit

Falckenberg geschlagen, denn 19 darnach hab ich außgeschickt vnnd den Vheindt, Welcher domals Im anzuge gewesen, vnnd seine Lager ander halb meill weitt vann mir bey einem dorffe Schwarzrodt (sic) geschlagen, besichtigen lassen, Darnach denn 20 dieses Monats bin ich mitt Reuttern vnnd Knechten widerumb ein stunde vor tages vffgewesen, vnd das nechste der vheindt Lager zugezogenn, der sich dann auch nicht geseummet, Sonder vnnß mit aller seiner macht denn Kopff herwidder gebottenn, Als nhun bey einem dorff Aster[4]) genandt, beide vnnsere vnnd der vheindt vorwardt (sic) ein ander ansichtig gewordenn, vnnd den am selbigen orthe etzliche Höge vnnd Berge vorhandenn, welche Inhabern derselbigen ein ansehenlichen Vortheill geben konten, Haben wir beiderseits dieselb einzunehmen geeillet, vnnd ist das glück vff vnnser seitenn gewesen, das wir mit Reuttern vnnd Knechten allen Vortheill desselbigen ortts einbekommen habenn.

Vnnd hatt sich der Handell biß vmb zehen Vhre verweillet, das nichts anders, als gar geringe Scharmutzell geplogen sindt worden. Wie aber der Schwede mitt aller seiner gewaldt vann einem Hohen Berge, vnnd durch einn Holtz herunder gezogen, auch sein Veldtgeschütz vff alle Höge vmbherr hatt bringen lassenn, vnnd hefftig In vnns geschossen, hab ich erstlich entlich mercken konnen, das er zu schlagen ist willens gewesenn, derhalb ich dann die Reme [ɔ: Renne-] Vhane, vnnd die Hackenschützen so vff dem Scharmutzell bescheidenn, vnnd einen kleinen Bergk zum Vortheil eingenohmen, widerumb hab mussen zum Hauffen befürdern lassenn, Wie solchs der vheindt ersehen, hatt er gemeint, wir wolten gantz

[4]) „Aster" eller som Rantzau siden skriver det „Asterdt" skal være Artorna, en Landsby i Køinge Sogn, hvilket tilligemed Sognet Svarterå, der ligger lidt længere mod N.O. er Annex til Okomme ved Ethra-Aaen. Grunden til at Rantzau kom saa langt efter paa, var, efter Svenske Beretninger, at Broen ved Falkenberg var afbrændt, og han derfor søgte et Vadested ved Okomme.

Efter Berells Hallands Beskrivelse (2den D. Pag. 25—28) fandtes endnu i Begyndelsen af forrige Aarhundrede Spor af Slaget ved Artorna; bl. a. et anseeligt Monument over den i Slaget faldne Sten Rosensparre.

vnnd gar fluchtig abziehen, dero halb er mit seinem geschütz hefftig ahn vnns gesetzt, auch mit seinen gewaltigen hauffen vortgerückt, wie er auch ersehen, das wir so gar schwach, hatt ehr sich Inn zwei hauffen getheilet, vnnd nach dem des tags ein groszer windt gewesen[5]), hatt er sich auch vnterstanden, vnns den Windt, welcher ein grosz Vortheill, zu nehmen. Dem vorzukommen, hab ich meinn Regiment Knecht nebenn dreien geschwade Reutternn Ime solchs zu wehren verordnet, Worausz ehr abermall mehr Hoffnung geschöpfft, wir wurdenn mit vnnsern Hauffen flüchtig abziehen, dardurch er seinen Vortheill auch vbergebenn, vnnd mit gewaldt In vnnser Vortheill zu vnns gerucket, vnnd habenn so Im Namen Gottes vmb zwelff vhrenn vff denn Mittag an ein ander getroffen.

Das Erste treffenn ist geschehen durch mich mit der Renne Fahne, vnnd Moritz Podebusch Fahne, vff fünff Fahnen Schwedischer Reutter, darunter ein Fahne Theutscher Hoffleut gewesen[6]). Das ander treffen ist geschehen durch Josue vann Qualen, Hucke

---

5) I et Brev fra Schweder Ketting til Mogens Gyldenstierne af Hammershus (Torsdagen) den 25 October 1565, fortæller han bl. a. at det den den foregaaende Søndag Nat havde været en svær Storm, i hvilken to af Jens Bildes Jagter vare forliste paa Gulland. Af de to Hæres Stilling kan man slutte, at Stormen har været sydvestlig.

6) Hermed kan sammenlignes følgende Brudstykke af en svensk Beretning om Slagets Begyndelse:

„„Rytteriets slagtordning tyckes denna tiden hetat Stjärna, förmodeligen af sin skapnad, emedan vid en anstäld rättegång öfver Tyska Ryttmästaren Jacob Drachstedt, anklaget af Jöran Persson, för det han med sin fana först tagit flykten uti Svarterå Slaget, finnes Fält-Öfversten Jacob Hindricsson Hästesko inför Rätten hafva afgifvit följande yttrande: „Efter fienderne icke hade mera än två faner, och Kongl. Mts voro fem Faner, ty kunde icke deras stierna tilräcka att drabba in på all vår stierna, utan drabbade allenast in på Johan Byntings, Sven Anderssons, Lindorm Perssons och halfva Anund Stenssons fanor och Jacob Drachstedts fana, som ingen anstötning af fienderne hade, och förden skull väl hade haft råd at slå fienderne på sida, gjorde intet till saken, utan vek aff."" Carl Adlersparre i Witterhets etc. Acad. Handl. 3 Bd. p. 381.

Holgersen, vnnd Frantz Bahnner vff sechs*) Fahnenn darunder drey deutsche Fhanen gewesen, vnnd haben zu derselbigen Zeitt vff die vberige Schwedischenn Reutter getroffen die Renne Fahnen, Hennicke Tornow, vnnd die Mäuse Fahne vann denn zweien Regimente. Meine Knechte habenn vff der einnen seiten an des Schweden halben fußvolck, vnnd die Höllischen Knechte vff der ander seiten an das ander halbe theill getroffen, vnnd hatt der Liebe gott, vff vnnser seites das glück gegebenn, das strax nach dem Ersten treffen die Schwedischen beiden Reuttern vnnd Knecht, die flucht gegebenn, vnnd Ihr geschütz verlauffen. Als aber die die nachjaget etwann weitt geweret, vnnd die menge der feindt so groß gewesen, das wir sie ahn allen orthern nicht wartenn konten, Haben sich die Schwedischenn Reuttern widderumb gesamblet, vnnd vnnser Reutter Inn die flucht getriebenn, Welchs doch als baldt In ankunfft zwei vnnser Fahnen Hoffleut, die sich auch widder bey ein ander gethann, Ist gewendet wordenn. Es haben sich das Schwedische fußvolck vnderstanden, die Walstedt vnnd das geschütz widerumb einzunehmen, Sindt aber vonn vnnsern Staljungen widderumb abgeschlagen, vnnd Inn die flucht getrieben worden. Endlich aber haben das Schwedische fußvolck, vnnd die Reutter meine Knechte, dermaßen vmbzogen, vnnd vmbringet das da sie nicht vann der Renne Fahnen vnnd Tornawen entsetzet, wehre Irs gekeins nicht daruann kommen, Der allmechtig ewiger gott aber hatt nach seinem Gottlichen willen vff vnnser seitenn, alles zum besten gewendet, das der vheindt die Walstedt flüchtig verlassen, Sein geschütze, welchs In die 48 stücke kleinn vnnd groß sindt, vann den vnsern bekommen, vnnd vann den vheinden weitt vber 3000 vff der Wallstedt geblieben. Vff vnnser seiten ist es auch mitt lachendem Munde nicht abgangen, dan wir vber die 300 haben, die vff vnser seiten beschediget, vnd Thodt gebliebenn, Welche dann nicht die geringsten, Sonder die ansehnlichsten vnnd fürnembsten vnder vnnser hauffenn gewesenn, vnter welchen der Steinn Rosenspar, Carsten Manteuffell, Hanns vonn Wedell vnd

*) I Afskriften staaer „Sechs“.

der Haubtmann Caspar Konnig ꝛc. sambt ein, oder funfftzig vom Adell, vnnd beyhelich habernn, gewesen,

Hack Holgersenn Fendrich sampt Moritz Podebusk vnnd seinn LeutenAmbt (Lieutenant) sindt vbell geschossen vnnd verwundt.

Hennigk Tornow haben wir verlorenn, man will sagen er sey gefangenn, seinn Leuthenampt vnnd Fendrich sampt etzliche der fürnembste sindt auch Todt vnnd geschossen.

Auch gnedigster Konnig vnnd herr, E. Kon. May. Thue ich bei zeigern des Schweden Ihre Renne Fahnen zum Beutpfennig vberschicken, vnder welcher die jungen Schwedischen herrn, vnnd Ritter bestelldt gewesenn, vnnd will man sagenn, Das sie das mertheill alle neben Irem Veldthern, Herr Jacob Hennericksen, vnnd dem Veldtmarschalck Herr Erich Gustafussenn, vnnd andernn zehenn fürnembstenn Capitein vff der Walstadt gebliben sein sollen. Ich will aber, ob gott will, morgen alle die Thoden besichtigen, vnnd begraben lassenn, vnnd E. Kon. May. die eigenliche anzall derselbigen, vnnd was für fürnehmen Personen vff beiden seitenn gebliebenn, verzeichnet zu schicken, Die Fahnen, so dem vheindt genohmen, kann ich Inn der Eyle nicht zu wegen bringenn, will sie aber E. Kon. May. hernacher schicken. Datum Inn Feldt Lager bey der Walstadt zu Asterdt, denn 21 Octob. Anno ꝛc. 65.

Daniell Rantzau
Oberster mp.

3.

B. Diese vergangene zwei tage hab ich angefangenn die Todtenn, so vff der Walstadt gebliebenn, begrabenn zu lassenn, Vnnd sindt Ihrer In die 3000 so mann hatt finden konnen, ohne was In den Höltzungen, Klippenn, vnnd Morasthen gebliebenn, Vnder denn sindt Namhafftige leuthe gewesen, die man hat kennen konnen vann Schweden, Knudt Hageszön, Torkell Jonszen, Herr Jurgen Lauritzen Herr Lha Sigsszen Sohne, Herr Iuer Monszen, doch ist nicht gewisse ob es derselbige gewessen, Thomas Holstein ein Schwedischer Leutenambt, vnder den Oplendischen Reuttern Jurgen Tugerszen Haubtman, Niell Jensen

Leutenambt Her Erich Guldensterne des Cantzlers bruder, Lindtworm Peerszen, vnnd Claws Tügeszon sein des nachts wie sie abgezogen Inn Ihrem Lager gestorben, Dieß hat einn deutscher Einspenniger, der gefangen, vngeuerlich gekennet, Her Claws Agszenn aber welcher auch gefangenn hatt keinen nhennen wollen, außgenohmen Her Niels Boien Shone, welcher noch gar ein Junger mensch. Was sonsten für schaden mehr geschehen, wirdt man noch lange der zeitt woll erfahren. Es sindt aber die nacht vber vann denn Schweden etzliche vann der Whalstadt weg geholet werdenn, vnder welchen mann sagen will, das Jacob Hennerichsen der Veldtherr einer, Herr Niels Sture Graff Schwanten Sohne der ander gewesenn sein soldt, Inn Summa man hatt vnns weis gemacht vor der schlacht, es wehr ein hauffenn armer Jünger leutt, vann 14 oder 15 Iharenn. Ich hab aber meinn Lebenlang vff einen hauffen, vndt einer Walstadt, vor bawren, nicht liggender oder wolgerufter fußvolck, kurtz nicht gesehenn, vnd bekennet Her Clawes Agszen, das sie Inn die 21000 Mann sterck gewesen, das wir also dem almechtigen Lieben gott die Ehre vnnd Victorienn alhier gebenn vnnd Ihme darfur dancken mugen.

(Dette sidste Brev B er en Extract af Dan. Rantzaus Rapport til Kongen af 25 October, trykt i Danske Mag. 3die Række, II. Bind Pag. 91—94.)

4.

1566. 6 April.

Meine freundtliche, vnnd gantz willige dienste In allewegen zuuor, Erbarn, Achtbarn, wollweise, gunstige Hern vnd freunde, Nachdeme nhunmher der gantzen wellt bewust, wie vnbillich vnnd vhorsetzlichenn sich der Koning van Schwedenn, kegen godt, fuge vnnd alle billichheit, alleine aus gefaßter Hoffardt vnd bluthdurstigem gemüthe, kegen die konn. May. zu Dennemarckenn, Norwegen rc. vnd. E. E. W. derselben verwandten vnd anhengere, aufgelegt, vnd zu dießem hochbeschwerlichem kriege genöttigett Vnd dan der Almechtige Godtt, Ihe vnd allewege, den Hoffertigenn widderstrebett, vnd den beumen wheret, das sie nicht gar Inn denn Himmell wachsen, Also hatt auch seine almechtigkeitt, des

Schweden böses geschwindes vhornemenn gesteurett, Nachdeme ehr nhun woll gewüst, daß Hochstgedachter der Kon. May. vnsers gnedigsten Hernn, kriegßfolck nicht so balde, vnd Inn der Eille konten zu Vellde gebracht werdenn, hatt ehr der Schwede sich ahn Bahuß vorsuchen willen, Daßelbige, wie E. E. W. ohne Zweiuell woll gehortt, belagertt, vnd 16 gewaltige Maurbrecher dafür bringen laßen, hat es auch In kurtzen dermaßen beschoßenn, das Ehrs zwei mhall zum Sturme angelauffen, also Ehr aber nichts außrichten konnenn, Sondern allewege, nicht ahne seinen grossen schadenn, abgeschlagen worden, Ist ehr zu letz schendlich, vnd vngeschaffett, widderumb abgezogenn Vnnd hatt, sein geschütze, van wegen der tieffe des weges, durch den holenn wegk, nicht bringen konnenn, Sondern In wester Judtlandt zu Schara stehen laßen mußen, Ich hoffe der liebe godt, wirdt gelucke vorliehen, das wir dahinder komen mugen,

Zudeme hatt Ihme dem Schweden der Allmechtige, noch Eins zugefugtt, Das Ihme vor weinig tagenn, Ein geschwader Teutscher Reuter, von vierdthalb hundert pferde Starck, daruber Jost von Alleuelde*) Rittmeister gewesen mit Fliegender Fhanen, aus dem Vellde Entzogenn, vnd den 3 ditz zu Helmstedte angekomen, haben vnderthenigst bej hochstgedachter der kon. May. ahnlangen vnd bitten laßen, Das Ihnen die Konn. May. Durchderselben konnigreiche, Einen freien, vnd sicheren paß, gnedigst geben, vnd gunnenn wolten, welliches Ihnen danne zugesagt ist wordenn.

Was nhun ferner Erfolgen wirdt, gibt die zeitt Ich hoffe zu godt, der wirth hinfürter gelucke vnd gnade vorliehenn,

Diß alles habe ich Euer E. W weilen derselben ahn diesenn Handeln auch Etwas gelegenn, zu frolicher Neuer zeittunge nicht konnenn vorhaltenn, vnd bin E. E. W. vnd denn Ihren, ahnge-

---

*) Jost v. Ahlefeldt blev engageret af Gustaf I. i 1558 (Tegel Gustaf I. 2, Pag. 361) og var efter Dalin, i Svea Rik. Hist. III. Pag. 616, Oberst for de tydske Ryttere i Artorna Slaget.

nheme Dienste vnd willenzuerzeigenn, willig, Datum Coppenhagenn, den 6 Aprilis Anno ꝛc. 66.

Daniell Rantzow
Oberster mpp.

Udskrift:

Denn Erbarnn Achtbarn, vnd Wolweisen Burgermeisternn vnd Rath der Stadt Lubeck, meinen besondernn gunstigen Hern, vnnd Freundenn.

5.

Under Dat. „Schweden, Lingkøping den 24 November Ao. 67" har Dan. Rantzau udfærdiget en tydsk Skrivelse, egenhændigt undertegnet, til Raadet i Lübeck (Nr. 159 i Pakken 49) hvori han fremstiller for dem, hvor heldigt Krigen hidtil har været ført; Fienden er forsagt og tør intetsteds holde Stand; de staae midt i Fiendens Land og leve paa hans Bekostning; han kan ingen Nytte eller Hielp faae fra Gotland eller Smaaland og derfor ikke faae sine Skibe ud. Rantzau kan nok holde sig til henimod Juul; men ved den Tid behøver han en Forstærkning af 2000 Mand „Schützen" og 600 Heste. Faaer han denne Forstærkning, haaber han at bringe Krigen nær sin Ende; hvis ikke, ville hans Folk blive misfornøiede og troe, at man vil føre dem til Slagterbænken m. m. Han sender en Beretning over hvad hidtil er passeret*).

Anmærkninger.

(Til S. 186. 189.)

1. Mausfahne. Her omtales Knegte, Ryttere, „Mausfahne" og „Stalbubenfahne" saaledes, som om derved betegnedes forskiellige Vaabenarter; men om selve Ordet „Mausfahne" vil man udentvivl forgieves søge

*) Denne Beretning er et Slags Dagbog over Felttoget af 1566, og var alt for vidtløftig til at kunne tages Hensyn paa ved denne Leilighed; men naar en dansk Historiker en Gang skienker Lybeks Archiv den Opmærksomhed, det i høi Grad fortiener, vil dette Actstykke, tilligemed saameget andet, udentvivl komme i Betragtning. Det findes i Pakken Nr. 49 Miscellan. i Acta Dan., og har selv Nr. 157.

Oplysning i Ordbøger eller militaire Værker. Der findes imidlertid i Brockhaus's Real-Encyclopædie, 7de Oplag, en Forklaring over Ordet: „Mäusthurm" ved Bingen, hvilken muligt kunde lede paa Betydningen. Mäusthurm skal nemlig komme af „la muserie", et Navn, man i det 13de Aarhundrede (sic) skal have tillagt Erkebiskop Siegfrieds Skyt i Mainz. Dersom grovere Skyts har heddet „Muserie", kunde Navnet maaskee udledes af museau, S. d. Tryne, hvilket Ord vi paa en Maade gienfinde i Feuer schlund — Ildsvælg. Saaledes kunde Mäusefahne maaskee betyde Artilleriefahne. Naar det derfor i Rapporten Litr. A hedder: „vnnd haben zu derselbigen Zeitt vff die vberige Schwedischenn Reutter getroffen die Renne Fahnen, Hennike Tornow, vnnd die Mäuse Fahne vann denn zweien Regimente", da maatte vel de udhævede Ord oversættes ved: og Artilleriet tilhørende de to Regimenter. Men det Hele er dunkelt.

2. Stalbuben Fahne. Stalbuben eller vel rettere Stahlbuben ere maaskee Bueskyttere af: „Stahl-Geschoß" en stor Bue til Krigsbrug. Navnet kommer utvivl deraf, at den egentlige Bue var af Staal. At denne Afdeling af Hæren kaldes en Fahne, kunde give Foranledning til at antage, at disse Stahlbuben vare Cavallerister.

Sverrig havde meget senere et saadant Regiment Bueskytter til Hest, formodentlig efter Tartarernes Mønster.

3. Renne-Fane ɔ: Rytterfane. See Großes Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste, Th. IX. Art. Fahne: „die Renn-Fahne oder Reuterey Fahne."

Et Par Brudstykker af Ove Mallings Optegnelser om sit Levnet og sin Samtid.*)

1. Bondestanden i Salling for 100 Aar siden.
2. Colonisterne paa Alheden.

1.

Bøndergodset var i Almindelighed i maadeligere Forfatning end Hovedgaardene; Bygningerne klinede, skieve, ravende; Besætningen som oftest god; Avls-Redskaber og Kiøretøi slette. Vogne med jernbeslagne Hiul hos Bønderne vare sieldne; i hele Omegnen saa godt som ingen Selveiere, nogle faa hoverifrie Bønder, som betalte Penge for Hoveriet, og saadanne stode sig almindeligen vel. Min Fader forøgede disses Antal ved at tilstaae Hoverifrihed til samtlige Godsets

*) Vor navnkundige Forfatter, afd. Statsminister og Kongel. Historiograph, Geh. Conf. Raad Ove Malling, havde i sin Alderdom begyndt at ville nedskrive biographiske Optegnelser, der tillige skulde omfatte Skildringer af Personer og af ham selv oplevede Tidsforhold. Saavidt vides, naaede han ikke langt med dette Arbeide, hvoraf nærværende Blade udgiøre et Par Fragmenter af hans Erindringer fra den tidligere Ungdomsalder, og om hans Fødeegn. (Hans Fader, Peder Malling eiede i A. 1749—1766 Hovedgaarden Astrup i Salling, og blev siden Borgermester i Viborg. Ove Malling selv var født paa Taarupgaard i Viborg Amt d. 10 Dec. 1746.) Disse mig for over 10 Aar siden, ved en af den Afdødes Venner i Afskrift meddeelte Brudstykkerkunne vel vække Ønsket om, at dersom mere af den fortiente danske Hædersmands biographiske Optegnelser skulde være bevaret, dette Efterladenskab af en hos os sielden Art da maatte meddeles Almeenheden. Red.

Bønder, som boede en Miil eller derover borte fra Gaarden (Astrup), for hvem Hoveriet saaledes var meget besværligt, og derfor forarmende. Han fik den Tid af disse Bønder, foruden den almindelige Landgilde, 2 Rdlr. d. Crt. af en Tønde Hartkorn i Hoveripenge. Disse Byers Beboere kunde nu, uforstyrrede ved det fjerne Hoveri, dyrke deres Jorder og passe deres Qvægavl, begge Dele med færre Folk. De stode sig vel derved, bleve velhavende, fik beslagne Vogne, og bleve snart kiendte i Egnen og i nærmeste Kiøbsted som saakaldte „kalkunske Bønder". Dette Exempel viste min Fader Nytten af Hoverifriheden for Bondestanden, og opmuntrede ham siden til at gaae videre; ja saa vidt, at han gav samme Frihed til alt Godsets Bønder imod Afgift i Penge, og drev da selv sin Hovedgaard ved egne faste Folk og Besætning. Herved fik han Gaardens Jorder bedre drevne, end ved det slæbende Hoveri, og satte tillige Bønderne i Stand til, uden Møie at kunne udrede deres Skatter og Afgifter, hvilke han, saa vidt Skatten til Staten angik, før havde mangengang maattet betale eller forskyde; imedens Bønderne derhos selv tiltog i Velstand. Af alle private Godseiere i Danmark var min Fader, saa vidt mig bekiendt er, den første, der ved frivillig Forening gav Hoverifrihed til et heelt Gods, og selv drev Hovedgaarden. Men da dette var noget i den Tid Nyt, og en saa vidtstrakt Avlsdrift af hans Hovedgaard var besværlig, saa indgik han, af fornøden Forsigtighed for egen Velfærd, ikke Foreningen med Bønderne for et længere Tidsrum end hans Eiendomstid, glad ved imidlertid at see Godset i tiltagende bedre Kaar. Om hans Eftermand, en Etatsraad Axel Larsen, til hvem han solgte Gaard og Gods i Aaret 1766, og om de, som siden kiøbte Godset vedbleve at følge samme Plan med Hoverifrihed og egen Hovedgaardsdrift, er mig ikke

bekiendt.*) Dette veed jeg allene, at Godsets Bønder i desenere Tider, da det kom i Brug at udstykke Bøndergaarde til Selveiendom, tilkiøbte sig, Gaard for Gaard, saadan Selveiendom, hvortil de vare saameget mere forberedte, som de igiennem Hoverifriheden havde kunnet arbeide sig op til at benytte Selveiendom og Uafhængighed af Husbonde.

Egentlig Mishandling af Godseiere imod underliggende Fæstebønder kiendte man intet til i min Ungdom, i mit Fædrenehiem, eller dets nærmeste Omegn. En gammel grundmuret Hovedgaards-Bygning, efter Middelalderens Form, havde min Fader nedbrudt og med den det deri værende gamle Bondefængsel, Hullet kaldet; i et nyt beqvemmere Vaaningshuus, som han i Stedet for den gamle Gaard opførte, blev intet saadant indrettet. Træhesten i Gaarden blev nedbrudt, og ikkun paa Nabogaardene har jeg seet den; men den brugtes ikke, eller yderst sielden. Det var allerede blevet Tone ved Hoffet og i Ministeriet, at tale om Forbedring i Landvæsenet og i Bøndernes Kaar. Denne Tone udbredte sig, og selv de gamle Ugedagstienere bleve da en Gienstand for de bedre Godseieres Opmærksomhed og Omhu; desuden fandt disse, jo mere de forbleve i Kredsen af deres Undergivne, det fordeelagtigst for sig selv, at afværge Bøndernes Fortrykkelse og at holde dem paa Fode; thi desmere sikkrede Godseierne sig deres

*) I (Hofmanns) Danske Atlas IV. 747, findes herom følgende mærkelige Efterretning: „Peder Malling kiøbte Gaarden 1749 „(med Hovedgaardstaxt 32 Tdr. 7 Skpr. 1 Fdk., Skovskyld 1 Skp. „1 Alb., Bøndergods 349 Tdr. 7 Skp., Tiender 60 Tdr.) for „9000 Rdlr.(!) kiøbte Gods dertil for 3000 Rdlr., og solgte det Hele „1766 for 31,700 Rdlr. til (daværende Eier) Axel Lassen. Forrige Eier havde for faa Aar siden giort Godsets Bønder hovfrie „imod Arbeidspenges Betaling; men da den nuværende derved fandt „mange Vanskeligheder, har han befriet Bønderne fra Ar„beidspengene, og lader dem igien giore Hoveri. Paa Gaarden „holdes 100 Staldstude“ o. s. v. Red.

Indtægter af Godset, og friede sig selv fra forøgede Udgifter til Skatter for Bønderne, til Istandsættelse af øde Gaarde, og Tab af disses Landgilde m. m.

Hvad der i hiin Tid især krænkede Bonden, var *Solvaterholdet*; ikke saa meget formedelst Besværligheden ved Landfolkets militaire Tieneste, thi *Landsoldaterne droges da ikke ind i Garnisonerne*, hvilke endnu altid forsynedes med hvervede Tropper; deres Vaabenøvelser havde de derimod under visse omkring i Districterne ansatte Officerer og ved nærliggende Kirker, hvor deres Vaaben giemtes. Til Mynstringer bleve de sieldent kaldte. Kun Maaden hvorpaa, og Vilkaarligheden hvormed de bleve stillede til Soldater-Tienesten var dem modbydelig. Ryttergods fandt ikke, og havde ikke fundet Sted i denne Egn af Jylland. Den afgav kun Fodfolk til Landmilitien; saaledes at hver Hovedgaards Bøndergods var inddeelt i visse Lægd, hvoraf ethvert maatte afgive en tienstdygtig Karl til Tienesten. Godseieren var forpligtet til at levere det Antal Karle, som af Godset skulde stilles, og paa ham beroede det derfor hvem han vilde stille. Undertiden blandede Partiskhed, Had, Hævn eller Egennytte sig i Valget. *Enhver*, som blev udseet til at „gaae Soldat" for Lægdet, var da tilbøielig til at troe sig saadan behandlet, ved Siden af andre hans Lige, der ved Godseiernes større Velvillie mod dem undgik Udskrivning. Dette gav Modbydelighed for Tienesten, og forvoldte at en stor Deel af Godsernes unge Mandskab sneeg sig bort til Hertugdømmerne, til de disse nærmest liggende Lande, eller til Holland ved Skibsleilighed fra Jyllands Vestkyst. De fleste af saadanne Bortrømte kom aldrig tilbage; men vilde Nogen igien vende hiem til Danmark og forblive i Landet, da blev i Almindelighed, efter nogen Tids Fraværelse paa ubekiendt Sted, under Vilkaar af gienſidig Taushed og fri Leide, en Underhandling

indledet imellem den Bortrømte og Eieren af det Gods, han havde forladt. Den sædvanlige Priis var da omtr. 100 Rdl. for et Pas, hvorved Karlen fik for bestandig sin Frihed fra Godset, og kunde nu opholde sig hvor han fandt for godt. Hen imod Sessionstiderne fandt gierne et Slags Jagt Sted efter saadanne Karle, som Godseierne vilde stille frem til Antagelse. Nogle bleve grebne om Dagen naar de gik i deres Hoveriarbeide, andre om Natten i deres Hiem, og sattes derefter under meer eller mindre streng Bevogtning, indtil Sessionen skulde holdes. Da opstod der for det meste ikke liden Sorg i de Bondefamilier, som det gik ud over, med Fortrydelse over at foregaaende Leiligheder til at undvige ikke vare benyttede*).

*) Hvad Forf. her, blot efter Ungdomserindringer, har optegnet om Rømninger for at undgaae Udskrivning til Land-Militien, saaledes som den fandt Sted før 1790, finder Oplysning i flere ældre Meddelelser i trykte Skrifter. Her kan bl. a. bemærkes, at netop i Salling (Skivehuus-Amt) tog denne Bortrømning blandt Bønderkarlene saaledes Overhaand, at samtlige Godseiere i dette Amt i Oct. 1786 indkom med en allerunderdanigst Forestilling til Kongen angaaende det unge Mandskabs Undvigelse fra Godserne, med Forslag til at forebygge det for Fremtiden. Her klagedes over: at det bedste og største Mandskab flygtede til Holland, Holsten og Slesvig; og at de, saasnart de kom over det sidstes Grændser, strax fandt Skiul, ja endog Medhold af Øvrigheden, hvilket man ansøger Kongen om at hindre ved forestaaede Lovbud. (Jvfr. A. F. Bergsøe om Grev C. D. F. Reventlows Virksomhed o. s. v. 1ste Deel S. 29. Anm.) Denne Forf. mener tillige (imod O. Malling), at saadanne Undvigelser (som Amtmanden i sin Erklaring kalder „en grasserende Syge“) snarere fremvirkedes ved Bondestandens slette Behandling, og ikke, „som Proprietairerne sagde“, af Frygt for Krigstienesten; efterdi saadanne Rømninger reent ophørte, da Bondens Lænker bleve løste, uagtet Forpligtelsen til Krigstieneste dog vedblev. Man kan dog herved erindre, at ogsaa Maaden, hvorpaa Udskrivningen af værnepligtige Bønderkarle foretoges, modtog betydelige Forandringer efter Landbo-Reformen, hvorved Godseieres og deres Forvalteres Indflydelse paa Stillingen af Soldater ophævedes.

Af Saadanne, som af Frygt for at stilles til Krigstie-nesten undvege, hørte man ikke saa sieldent, at een og anden havde arbeidet sig frem til Velstand i Udlandet eller i Fædrelandet. Som tvende saadanne mig bekiendte, der i Danmark giorde sig anseete, erindrer jeg og vil nævne Brødrene Ryberg, af hvilke den ene blev en af de værdigste, meest formuende Handelsmænd i Kiøbenhavn, den anden det samme i Aalborg. Begge vare de fødte af hoverigiørende Gaardmandsfolk i Bondebyen Ryberg i Salling, paa det næste Herremandsgods ved min Faders, og begge vare de opfødte ved Bondearbeide og i trange Kaar.

Jeg erindrer meget levende, hvorledes Herremanden som eiede Godset, fra hvilket de undvege, kom over i Besøg til min Fader, og da skieldte og bandede over, at tvende dumme Knøse, som han kaldte dem, vare bortløbne fra hans Gods, og hvorledes han ikke med al den Umage han giorde sig havde kunnet opspore dem. De vare vandrede til Aalborg, hvor en formuende Kiøbmands-Familie*) tog sig af dem, og tilmæglede dem Friheds-passer af Herremanden, saavidt jeg mindes ved en Betaling af 100 Rdlr. for hver. De kom derpaa i Lære ved Handelen, og banede sig ved gode Naturgaver, ved Flid og Paapassenhed i Andres Tieneste, Vei til egen Handel, hvilken de siden drev med Klogskab og Held. Den ældste, Niels Ryberg, døde som Conferentsraad; men hans større Hæder

---

Hvorledes de sidste (Forvalterne) vidste at benytte Bønderkarlenes Frygt eller Ulyst, naar der skulde stilles Soldater ved Landmilitair-Sessionerne, ved at lade sig bestikke af de mere formuende, og paa denne Maade at kunne sætte næsten alt det unge Mandskab paa et Gods i Skat; derom har Martfelt i sin Tid meddeelt nogle Træk. (f. „Forrige Tiders Forvalter-Kneb", af Etatsraad Martfelts Papirer. Statist. Jurid. Liter. Bibliothek. IV. Bd. 1795. S. 1—7.)
Red.

*) Morbroderen Axel Møller. (Labbe: Fortiente Mænds Portr. og Biograph. I. S. 4.)

var, at han altid vidste, med Elegants i Leveorden at forbinde sine jævne Landsbysæder, hvilke han sit Liv igiennem vedligeholdt; ligesom at han som Kiøbmand forstod at speculere, men altid med Sindighed og Klogskab. Derom vidnede bl. a. et af ham anlagt Factorie paa Færøerne, hvilket gav ham ikke ringe Fordele; at han ved duelige Mestere, forskrevne fra England, indførte fabrikmæssig Hørhegling og Linnedfabrikation i Danmark m. m. Han stiftede, som bekiendt, et Handelshuus i Kiøbenhavn, som tilvandt sig og i hans Levetid vedligeholdt et fortrinligen agtet Navn og den fuldkomneste Tillid overalt, baade i Rybergs Fædreland og i de fleste Lande i Europa.

Broderen i Aalborg syntes egentlig at have mere Talent end Niels Ryberg; og forstod tillige, med større Lethed at sætte sig ind i en finere Levemaade. Han arbeidede sig ogsaa frem til Formue, og holdt den vedlige; men i vidtseende, og dog solid Handelsaand naaede han ikke sin ældre Broder.

2.

Et stort Særsyn var det for Landboerne i det nordre Jylland, da de i Aarene 1759 og 1760 saae de mange fremmede pfalziske Jordbrugere med Koner og Børn at komme ind for at beesætte sig i deres Nabolaug; underligt fandt ogsaa mange danske Landboer det, at de skulde, skiøndt dog ikke uden Betaling af den Kongelige Casse, bestride Kiørseler og levere Fødemidler til disse Fremmede og til Qvæget, som skienkedes dem. Imidlertid lærte de dog af disse Fremmede, skiøndt langsomme i at efterfølge dem, at drive Jorden ved Stude, istedetfor ved de langt kostbarere Heste, og at dyrke Kartofler, hvilken Dyrkning med alle de betydelige Fordele, som den afgiver, hidtil i denne Egn var neppe kiendt, end mindre øvet.

Denne Colonisering, og dens tidligere Historie, vil jeg her noget nærmere berøre. Nogle have villet tillægge en Ud-

lænding den første Idee, og Forslaget om at dyrke de jydske Heder, og have anseet Stats Ministeren, Grev J. H. Bernstorff, som den, der især var Aarsag i at dette Forslag fandt Fremgang. Endogsaa Grev Danneskiold-Samsøe anklagede Bernstorff for at have derved bebyrdet Landet med store og unyttige Omkostninger. Bernstorff, i sit Forsvars-Skrift, negter ikke, at han har været enig med de øvrige Ministre i at optage Ideen; men paastaaer derhos, at han hverken har bestemt eller paaskyndet Tidspunktet naar, eller Maaden hvorpaa Planen skulde gaae frem. I begge Dele har han uden Tvivl Ret. (Jvf. Apologie de Mr. Le Comte de Bernstorff 1772.) Allerede i Aaret 1723 under Frederik den Fierdes Regiering kom det under Overveielse, at see de store jydske Hedestrækninger, Alheden i Silkeborg og Halds Amter, omtrent 4 Miil i Længde og 1½ Miil i Breden, og Randbølhede i Coldinghuus Amt, 1½ Miil lang og 1 Miil i Breden, tagne under Opdyrkning. En Regimentsqvarteermester Falch var den, som egentlig gav Forslag dertil, og umiddelbart derefter udkom en kongelig Forordning af 26de Mai 1723, der indbød Alle og enhver til at lade sig anvise beleilige Byggepladser paa Hederne til Bebyggelse og Opdyrkning, og tilsagde saadanne Colonister betydelige Fordele, saasom Skatte-Frihed i 20 Aar, Frihed for Udskrivning til Krigstienesten, for Kongeægter og Sogne-Kiørseler, for Indqvarteringer, m. m. Dog fandtes der Ingen, som vilde modtage Tilbudet. I Aaret 1732 kom Sagen igien i Bevægelse, efter et nyt eller gientaget Forslag, som tilraadede at gribe et saadant Foretagende an med større Kraft; at skienke Gaarde paa Heden til 1000 Familier; at understøtte dem til Bygninger og Besætninger, og til Underholdning i de første to Aar, hvilket i Forslaget beregnedes til en Bekostning af noget over 200,000 Rbd. Stiftamtmænd og Amtmænd i Jylland fik Befaling til at giennemgaae Forslaget

og give deres Betænkning derover. De samledes til den Ende i Viborg, og indsendte derfra deres fælles Beretning, der gik ud paa at Omkostningerne til en saadan Plans Udførelse, efter nærmere Beregning, vistnok vilde løbe op til det Tredobbelte; at Renten deraf i de tilstaaede Skattefrihedsaar, som vare opgivne til 30, vilde være aldeles tabte; og endog efter disse Aars Forløb, vilde neppe den halve Rente af Capitalen kunne opnaaes. De fraraadede derfor Forslagets Udførelse, og henholdt sig til Forordningen af 26de Mai 1723, ved hvis Indbydelse og tilbydne Vilkaar de formeente at det var raadeligst at forblive. Det henstod ogsaa med Hederne i 28 Aar, eller indtil Aaret 1751, da en Commission, der bestod af Geheimeconferentsraad Greve Levetzau, en Kammerraad Schelde (saavidt erindres Amtsforvalter i Randers) og en Borgemester Soelby, udnævntes til at skulle eftersee Alheden, og at undersøge, hvorvidt og hvorledes denne kunde være at bebygge, uden Indgreb i tilgrændsende Naboers Rettigheder. Commissionen erklærede Jordbunden for slet og manglende Vand, undtagen paa enkelte Steder; og ansaae Bebyggelsen ikke at kunne skee paa anden eller beqvemmere Maade, end naar de paagrændsende Lodseiere vilde forene sig om at indtage visse Steder, imod at nyde nogle videre Friheder og Benaadninger end de foranførte. Derpaa udgik en ny Forordning af 30te November 1751, som til de foregaaende Friheder føiede endnu Eiendomsret over Gaardene og Tiendefrihed for hvad der paa de opdyrkede Jorder kunde avles og tillægges; men ogsaa disse Tilbud bleve uden Virkning. Ikke en eneste Familie meldte sig for at modtage nogen Lod, og intet blev altsaa for det første foretaget; undtagen at Alheden, der betragtedes som kongelig Eiendom eller Krongods, af Conducteuren under Commissionens Tilsyn blev opmaalt og afdeelt fra de tilgrændsende Naboer.

Man var imidlertid bleven underrettet om, hvorledes den

daværende Krig i Tydskland havde ødelagt mange jorddyrkende Familier og jaget dem fra Huus og Hiem. Herved syntes en Leilighed aabnet til at faae Colonister, sagkyndige i Jorddyrkning, til at udvandre til Danmark for at opdyrke de jydske Heder. En tituleret dansk Legations-Raad J. F. Moritz i Frankfurt, erholdt Fuldmagt til at hverve endeel Familier i Rhinegnene, og allerede 1759, endnu inden Opmaaling og Jordafdeling var bragt til Ende, ankom den første Transport af tydske Bondefamilier, omtrent 100 Personer, de fleste fra gode Egne i Pfalz; derefter flere. Man udviste Hedegrund til dem paa Steder, som de selv udsaae, og der giordes Anstalt til at bygge Boliger for dem; ligesom der ogsaa i Begyndelsen blev givet dem fri Underholdning, der beløb sig til 14 ß. daglig for hver voxen Person.

Bygningerne bleve efter Colonisternes Ønske, opførte paa den i Pfalz brugelige Maade, nogle til een, andre til to Familier og samlede i store, ja altfor store Byer af 20 til 30 Gaarde, ja vel derover; en Feil, der ikke var at undskylde ved Anlægget, og som man derfor siden søgte at rette ved igien med nye Bekostning at flytte nogle Gaarde ud fra Byerne til Utmarksjorderne, der, formedelst det Gaardene tilmaalte store Areal af Hedejord, kom til at ligge langt, nogle over en Miil borte fra Byen.

I Aaret 1764 var Antallet af hele Folkemængden i den fremmede Colonie voxet til 714 Personer, fordeelte til omtrent 150 Gaarde,*) hvoraf nogle vare indrettede til to Familier. Man havde ikke været forsigtig, hverken i Valget af de tydske Bønder, der saaledes indkaldtes fra frugtbare Egne til Heders

*) Efter en anden Beretning (af Pastor F. C. Carstens) 965 Personer fordeelte paa 265 Familier.

Red.

Opdyrkning, eller i at afmaale Antallet af Colonister efter Evnen til at skaffe sig Underhold i en hidtil ufrugtbar Hedestrækning. Da nu ogsaa Tydskland havde faaet Fred, og de Underholdningspenge, som af den kongelige Casse for 3 Aar vare lovede, ophørte, fik en stor Deel af Colonisterne Lyst til at vandre tilbage fra Heden til deres forrige bedre Jordbund. Man vilde ikke holde Folk, der plagedes af Hiemvee, mod deres Villie tilbage; og saaledes vandrede i Aaret 1765 omtrent 74 Familier tilbage til deres Hiem, eller andensteds hen, hvor de søgte bedre Egne end de jydske Heder. Til de derved ledigblevne Gaarde meldte sig nu indfødte danske Jordbrugere, som begierede dem i Fæste, og som antoges paa samme Vilkaar, som ved de Gaarde, der Aaret tilforn vare ved Fæste overladte de Fremmede. Dem tilstodes nemlig for Mænd, Hustruer og Børn 20 Aars Frihed for ordinaire og extraordinaire Skatter, for Korn- og Qvægtienden, for militair Indqvartering og Udskrivning, samt for Hoveri, Kongereiser og deslige; efter de 20 Aars Forløb kunde de efter Omstændighederne vente Frihedens Forlængelse; men naar Friheds-Aarene vare udløbne, skulde de, som andre Fæstebønder, være forpligtede til at betale Skatter og Contributioner af det Hartkorn, hvortil deres Gaarde vare ansatte; ligesom og at svare Tiende og anden Fæstepligt efter Loven og Anordningerne; dog under den Forsikkring, at naar de holdt Gaarde og Besætning i tilbørlig Stand, og dyrkede deres Jorder forsvarligen, skulde de kunne giøre vis Regning paa, at ingen Gaard skulde til nogen Anden blive solgt eller afhændet.

Efter omtrent ti Aars Forløb fra det første Anlæg, havde jeg Leilighed til at bereise nogle af de største Byer. Jeg fandt Tofterne, eller Indlodderne nær ved Colonisternes Bopæle, i Almindelighed vel dyrkede og vel bevoxne med god Sæd; men de fraliggende Jordlodder derimod neppe lønnende den besvær-

lige Drift. Den huuslige Tilstand inden Dørre var just ikke velstaaende; men dog ei heller ringere end den jeg forhen, i mine tidligste Aar, havde seet i mange Fæsteboliger i Jyllands mere frugtbare Egne. Det befandtes saaledes, at de Colonister, som vare blevne ved deres Gaarde, ikke havde forsømt Tid og Arbeide til at opdyrke den Deel af Hederne, som af Regieringen var bleven overdraget dem. Et andet Spørgsmaal er, om de betydelige Omkostninger, Statscassen havde ydet til dette Foretagendes Fremme, kunde siges at lønne sig. Derom ere Meningerne deelte.

Efter sikkre Beregninger have de anvendte Omkostninger paa Alheden og Randbølhede fra Begyndelsen af 1760 til Udgangen af 1777 udgjort **329,096 Rdlr.**, hvoraf de største Summer medgik til Huusbygning, hvortil regnedes Teglbrænding: 89,135 Rdlr; til Colonisternes Reisepenge 15,940 Rdlr.; Deres Forpleining i de første Aar 128,792 Rdlr.; Deres Forsyning med Kreature 14,919 Rdlr.; Sædekorn og Foder 31,124 Rdlr. Det øvrige var medgaaet til mindre betydelige Artikler.

Man veed ligeledes af paalidelige Beretninger, at 22 Aar efter Coloniens Begyndelse, eller ved Udgangen af 1782, var dens Tilstand i Henseende til Bebyggelse, Folketal, Avl og Qvægbesætning følgende: Paa begge ovennævnte Heder fandtes Gaarde 111. Huse 20. Mænd og Koner 295. Børn af begge Kiøn 395. (Tilsammen 660.) Heste 65. Öxne 333. Køer og ungt Qvæg 393. Faar 1679.*) Af

*) Med Hensyn til Forfatterens ovenfor meddeelte statistiske Angivelser, som uden Tvivl have havt en eller anden authentisk Kilde, maa det bemærkes: at man vanskeligt vilde kunne bringe dem i Sammenligning eller Overeensstemmelse med andre statistiske Data om Hede-Colonierne, der findes i forskiellige Skrifter (f. Ex. i D. Atlas IV. S. 509—16; Olufsens Annaler III. Bd.; Begtrup Beskr.

Korn var avlet 1782: Rug 1589 Tønder; Byg 94 Tønder; Havre 201 Tønde; Boghvede 593 Tønder; Kartofler 977 Tdr.

Hederne i Hertugdømmet Slesvig, (Amterne Gottorp, Flensborg og Tøndern); fandtes at have bedre Jordbund, og en større Sum er derfor bleven anvendt paa deres Opdyrkning. Denne beløb sig fra 1762 til 1777 til 709,775 Rdlr. Naar denne Sum lægges til de 329,096 Rdlr., som i samme Tidsløb anvendtes paa de jydske Heder, da udkommer et samlet Beløb af 1,037,871 Rdlr. Man har med Grund bemærket, at Renten af denne Capital, som til 4 pCt. udgiør henved 42,500 Rdlr. aldrig kan ventes at blive Statscassen erstattet; og det er sagt, at ogsaa de jydske Heders Colonisering har bidraget til den danske Statsgields Forøgelse. Det er ikke let at sige, om det, man ved forhen øde Egnes Bebyggelse har vundet, kan svare til den af Staten anvendte Udgift; eller om man hellere maatte hava anvendt i en Række af Aar den aarlige Sum af Rentens Beløb til langsommere Dyrkning ved Indfødtes Hænder, hvorved efter 60—70 Aars Forløb muеligen det samme kunde være opnaaet. Man bør dog ei lade ubemærket, at paa lidet nær, (f. Ex. Fyrretømmer fra Norge) ere de øvrige Summer, som Colonierne, ved deres Anlæg og i endeel efterfølgende Aar, have kostet Statscassen, forblevne i Omløb i Landet selv, fornemmelig i Jylland og

---

over Agerdyrkningen i Jylland. I. 397 og flg. III. 266 flg.; det nedenfor anf. Skrift af Carstens; m. fl.) da saadanne Data deels ere fra meget forskiellige Perioder; deels (som Hr. Carstens's) kun vedkomme Alhedens Colonier, forskiellige fra dem paa Randbølle-Hede. En ganske fuldstændig og nøiagtig historisk-statistisk Beskrivelse over samtlige Colonier, deres Tilstand i foregaaende Tidsrum, og deres nærværende Forfatning, er et Arbeide, som endnu savnes i vor Literatur. Red.

i Hedernes Omegn, til Betaling for Arbeide, Bygninger, Kiørsler, Sædevarer, Foder, m. m.*)

---

*) Med de her afbrudte korte og fragmentariske Meddelelser om de jydske Heder af Malling, (formodentlig skrevne for en 30 Aar siden, eller noget derover) maa især sammenlignes den historisk-oeconomiske Beskrivelse over de jydske Hedecolonier af Oluffen, Selmer og Kynde (Landoeconom. Annaler III. Bd. 1802, S. 98—202;) og Skriftet: „Bemærkninger over Alheden og dens Colonier af F. C. Carstens." Viborg, 1833. Paa begge Steder findes Colonisationens Historie langt fuldstændigere end ovenfor, og dens sørgelige og uheldige, for Staten bekostelige Resultater ere tydeligt skildrede. (Jvf. Hist. Tidsskr. I. S. 540—48.) De „Berigtigelser" til Pastor Carstens' Bemærkninger over Alheden, som Amts- og Colonieforvalter N. C. Morville udgav (Viborg 1840, 16 S. 8) give ingen væsentlige Berigtigelser eller Forandringer i Billedet af Coloniernes Forfatning. Den herved opstaaede Polemik fremkaldte endnu tre Smaaskrifter af Carstens og Morville; men bragte Sagen selv ikke paa noget nyt Standpunkt. Red.

Uddrag af K. Christian den Fierdes Skrivcalendere,

samlede og ordnede efter særskilte Materier,

af

C. Molbech.

Enhver, som ikke er fremmed for vor Historie i det 17de Aarhundrede, og som er noget nærmere bekiendt med den Konges mærkværdige Personlighed, der i første Halvdeel af dette Aarhundrede, og i mere end 50 Aar, styrede den danske Stat, vil heller ikke være ubekiendt med den Egenhed hos Christian IV., daglig at giøre Antegnelser i dertil indrettede Almanakker eller Skrivcalendere, baade over sine Udgifter, over en Deel af sine Indtægter, saavidt de vedkom og flød ind i hans egen Casse, (hvilken man dog paa den Tid ikke altid har let ved at adskille fra Rigets) over Kongens Reiser, og mangehaande andre offentlige og private Omstændigheder. Formodentlig har han fulgt denne Skik giennem den største Deel af sit Liv; og da man ligeledes endnu har 3 Calendere med daglige Optegnelser af K. Frederik II. (jvf. Histor. Tidsskr. II. S. 34), har det maaskee været Faderens Exempel, som Sønnen heri har efterfulgt. Den ældste af disse Christian den Fierdes Skrivcalendere, som hidtil kiendes, (men vist nok ikke den første, som har været til) er fra 1607, og den sildigste, som haves, fra 1639; men af den hele Række af de mellemliggende 31 Aar, haves (saavidt man veed) her i Landet kun Calendrene for 1608, 1614, 1616,

1617, 1618, 1619, 1620, 1621, 1625, 1629 og 1635*); eller i det Hele 13 Aargange. Af disse har J. H. Schlegel endnu 1776 kiendt og afskrevet 11 originale Calendere, af hvilke endnu her i Landet (saa vidt vides) kun 10 Aargange ere i Behold. Af Langebek haves fortrinlig gode Afskrifter af de ovennævnte Aargange, med Undtagelse af 1621. Han lod aldrig nogen af disse trykke; men Schlegel har været den første, der i sine „Sammlungen zur Dän. Geschichte" 2det Bind, lod aftrykke 3 Aargange (1607, 1608, 1621.) Efter hans Tid ere 7 andre af Christian IV. Calendere aftrykte ved Nyerups Omsorg; saaledes at kun tre af de ovenanførte 13 (for 1617, 1629 og 1639) endnu ere utrykte. Endskiøndt man altsaa ikke savner Adgang til de fleste af disse, endog for Christian den Fierdes Regenthistorie ei uvigtige, authentiske Kildeskrifter: har man dog ikke let ved at kunne benytte de paa flere Steder omspredte, heller ikke endnu alle ved Trykken bekiendtgiorte kongelige Almanakker, enten til en eller anden særskilt Eftersøgning; eller til en Overskuelse af deres Indhold, eftersom dette lader sig henføre til denne eller hiin Green af Christian den Fierdes, hans Tids og hans Regierings Charakteer og Tildragelser; eller til Culturhistorien, Sæder og Levemaade ved Hoffet; til Kongens Udgifter og Pengevæsen; til hans personlige Egenskaber og Tilbøieligheder, hans Selvvirksomhed, Reiser og Forlystelser, hans huuslige Oeconomie, og flere Particulariteter.

Det er egentlig fra disse to Hovedsider, nemlig Culturhistorien i Danmark i første Halvdeel af det 17de Aarhundrede, og Kong Christian den Fierdes personlige Charakteristik, at bemeldte daglige Optegnelser

*) Af dem kiendte J. H. Schlegel ikke de to sidste Aargange f. 1635 og 1639, hvis Originaler nu findes, med 8 andre, paa det store Kgl. Bibliothek. (Jvf. hans Samml. zur Dän. Gesch. II. 1. S. 28).

af Kongen have deres Værd og Interesse; og det en sielden og eiendommelig. Thi ligesom det ogsaa hørte til Christian den Fierdes Egenskaber, at han i sine egenhændige Breve yttrede sig uden Forbeholdenhed, og udtrykte sin Charakter og personlige Individualitet med en stor og sielden Sandhed og Aabenhed: saaledes har han været ledet af samme Egenskab, i det han paa en Maade i disse Calendere daglig giorde sig selv Rede for hvad han foretog sig, hvilke hans Indtægter vare, (for saa vidt som de tilflød ham selv) og hvorledes han anvendte de Penge, som udgiorde hans private eller Particulier-Casse, til umiddelbare Udgifter. I alle tre Punkter har han, i det første bestandigen, i de to sidste i endeel Aargange af Skrivcalendrene, været til den Grad nøiagtig, at man ved Hielp af dem i visse Aar kan sige, ikke blot hvor Christian IV., der især i sin yngre Alder saa at sige uophørligt skiftede Sted, opholdt sig hver Dag; men ogsaa indtil enhver Skilling, han gav ud efter egen Drift og Bestemmelse.

I det sidstnævnte Punkt bliver der vel altid nogen Uvisshed og Uklarhed tilbage, saavel i de Almanak-Optegnelser af Christian IV., der vedkomme Kongens Indtægter, som med Hensyn til en Deel af de optegnede Udgifter, især de større og betydeligere. Der fattes os, som bekiendt, endnu saadanne Undersøgelser over de danske Statsfinantser og over Kammervæsenet i det 16de og 17de Aarhundrede, (fra hvilken Tid dog en Mængde Kilder maa være bevarede og tilgængelige) hvorved vi kunde sættes i Stand til at vinde en klar og sikker Kundskab om Forholdet imellem de Indtægter og Udgifter, man kan henregne til det, som for hiin Tid maa kaldes Kongernes Civil-Liste og Particulier-Casse; eller Indtægter, hvilke de saa at sige umiddelbart oppebare — og hvad af saadanne Indtægter anvendtes til Hofholdningen, Hoftieneres og Tyendes Lønninger, og til Kongernes personlige Udgifter. At for Er.

Hofholdningen for største Deel blev udredet ved Landgilde og Natural-Afgifter, der faldt af visse kongelige Slottes Ladegaarde og Jordegods, eller som af endeel Lehn i Riget blev ydet umiddelbart til den kongelige Hofholdning paa de forskiellige Slotte i Landet: er bekiendt nok. Men endnu har ingen Historiker undersøgt, eller prøvet at beregne og nogenlunde at evaluere det aarlige Beløb af hvad Hoffets Underholdning paa den Maade kostede. Ligeledes savnes ogsaa en fuldstændig Undersøgelse af de øvrige (neppe meget betydelige Udgifter) i rede Penge, som Hofholdningen medtog; ligesom ogsaa af Forholdet imellem de Stats-Indtægter og Udgifter, der hørte under Rentemesteren, (eller hvad man kunde kalde den Tids Statsfinantser) og saadanne Indtægtskilder, der mere umiddelbart tilflød Kongerne selv, og af dem (navnlig af Christian IV.) anvendtes til forskiellige, ubestemte eller ikke normerede Udgifter (f. Ex. Bygninger, Indkiøb af Bohave, Kostbarheder, Konstsager m. m., Foræringer, festlige Maaltider, Giæstepenge paa Reiser o. s. v.); med andre Ord, hvad der vedkom Kongernes Particulier-Casse, og dens Regnskabsvæsen. Dette førte paa en Maade K. Christian IV. selv, og var egentlig sin egen Chatol-Casserer. Man vil ogsaa af hans Skrivcalendere faae en tydelig og omfattende Forestilling om en Mængde Gienstande, vedkommende saavel de kongelige Slotsbygninger, deres Decoration og Forsyning med Malerier og andre Konstarbeider, Lysthaver og Dyrehaver, Udgifter til Huusholdning og Tienestefolks Lønning, m. m., som ogsaa om Kongens Indkiøb af mange Slags Kostbarheder, Luxus-Artikler, Klædevarer og andre Fornødenheder, hvilket Alt vel kan henregnes under hans private Casse og Regnskabsvæsen.

Man finder hyppigen iblandt Indtægterne, Rentepenge, som indbetaltes til Kongen af Private, og seer deraf, at han blandt sine Skyldnere talte en stor Deel Adelsmænd i

Landet; men ligeledes Borgere, Professorer ved Universitetet („de Høilærde") og Andre. Nye Udlaan af den Art forekomme aarligen; ligesom jævnlige Afdrag og Afbetalinger af saadanne Laan (hvorfor den almindelige aarlige Rente, saavidt skiønnes, var 6 Procent.) Der kan ikke tvivles om, at dette Slags Pengeomsætninger hørte under Kongens private Finantser; hvilket ogsaa f. Ex. kan bestyrkes ved en Optegnelse, som følgende: 1620, Oct. 12. „Annammede jeg af Thomas Rull 60 Daler in specie til Rente, som til Paaske var erlagt paa Renteriet af Forseelse." Men det er ikke saa let at sige, om saadanne Laan og Udlaan, der steg til en Tønde Guld eller mere (f. Ex. de Kongerne i England, Jacob I. og Carl I. laante Pengesummer, eller de 100,000 Rdlr. som Christian IV. en eller to Gange optog til Laans hos hans Moder, og hvorfor man oftere finder Rentens Betaling til Enkedronningen optegnet) vare at betragte som private, eller som Statslaan. I Udgaven af Christian IV. egenhændige Breve (i hvilke han oftere tydeligt adskiller Rigets eller Statens Finantser fra sine egne, og til sin Tid erindrer Rigsraadet om, at han selv havde giort betydelige Udlæg paa Rigets Vegne, som han maatte fordre erstattede) har jeg giort opmærksom paa Vanskeligheden i at udrede disse Forhold;*) og navnligen med Hensyn til de, Kongens Svoger og Søstersøn i England laante eller forstrakte Summer, og de fra England igien modtagne betydelige Subsidier til den tydske Krig (hvilke ogsaa et eller andet Sted berøres i Kongens Almanakker). I disse finder man ligeledes antegnet Modtagelsen af nogle meget betydelige Pengesummer — nemlig den saakaldte „Elfsborgs Løsning", eller Afbetalingen i 4 Terminer af den Million Rdlr., som den svenske Krone ved

*) Christian IV. egenhændige Breve o. s. v. I. Bd. S. 185.

Freden i Knærød (26. Jan. 1613) havde forpligtet sig til at erlægge i Krigsomkostninger, eller for Tilbagegivelsen af de erobrede Fæstninger. Men uagtet det paa et Par Steder findes udtrykkelig bemærket, at Christian IV. modtog en saadan Sum af 250,000 Rdlr. fra Sverrige, og lod Pengene „indsætte i Hvælvingen paa Frederiksborg“:*) synes det dog neppe antageligt, eller ikke ret forklarligt, at en saadan Indbetaling kunde regnes til Kongens private Indtægter, eller anvendes paa den Maade og til det Slags Udgifter, som han pleier at optegne i sine Almanakker.**).

Man finder ligeledes i flere Aargange af disse bemærket, at Kongen fra endeel Lehnsmænd i Kongeriget modtog Indbetalinger af Penge, „som vare af Skatten“; †) hvorved uden Tvivl maa forstaaes de af og til, efter særskilt Bevilgning af Raadet eller af sammenkaldte Stænder, udskrevne extraordinaire Pengeskatter, som lignedes paa Bondestanden, Kiøbstederne og Geistligheden. Man kan vist nok heller ikke antage andet, end at Beløbet af deslige Skatter overhovedet blev anvendt (som oftest i Følge af Krig og Rustninger) til offentlige eller Statsudgifter. Naar man imidlertid seer, at saadanne Skattepenge af endeel Lehnsmænd ikke indbetales til Rentekammeret eller Rentemesteren, men umiddelbart til

*) S. Skrivcal. f. 1618, den 17de Februar, og 1619 den 2den Februar, da den sidste Termin betaltes.

**) Disse 250,000 Rdlr. ere imidlertid regnede med i den Hovedsum paa Aarets Indtægt for 1619, som findes tilsidst i Almanakken, efter d. 31. Decbr. (I denne findes i øvrigt den Feil, at Kongen ved at trække Udgiften (179,784 Rdlr.) fra hele Aarets Indtægt (1,143,959 Rdlr.), har regnet Beholdningen 10,000 Daler for høi.)

†) Saaledes f. Ex. i Aaret 1608, Oct. 27. leverede 4 Lehnsmænd „af Skatten“ i Alt 4743 Dlr. 2 Mk. Ligeledes den 1ste Novbr. 3 Lehnsmænd: 4430 Dlr., „hvilke ere af nærværendes Skat“; og fremdeles d. 3die Novbr. 2 Andre 3666 Dlr. „hvilket var af Skatten.“ o. s. v.

Kongen, og, som det synes, af ham selv ere tagne til Indtægt: da lod dette sig mueligen saaledes forklare, at det kan have været Erstatning af Udgifter, som Kongen havde giort paa Rigets Vegne, eller Afdrag paa Tilgodehavende, som Christian IV. paa den Maade havde faaet hos Rentekammeret eller Staten. Men dette er dog i sig selv kun en Formodning, der allene kan afgiøres ved Undersøgelser af Rentemestrenes, eller de egentlige Statsregnskaber fra Christian IV. Regiering, i Fald saadanne ere til.

At Kongens særskilte eller private Indkomster, kunde være meget betydelige, som vi bl. a. erfare ved nogle Aars Opgiørelse af den samlede Indtægt og Udgift ved Aarets Ende: kan saameget mindre undre os, naar vi allene tænke paa de to vigtige Poster, som derunder vare indbefattede: Indtægten af Hertugdømmerne, og af Øresunds Told. Om Forholdet med den første lade dog Skrivcalendrene os forblive i fuldkommen Uvidenhed; eller det er i det mindste ganske sieldent, at de melde noget om Pengesummer, der i Holsteen udbetales til Kongen*), eller om hans Pengesager ved Omslaget i Kiel, i hvilken Anledning man kun seer, at han undertiden midt om Vinteren begav sig til Holsteen. Vi finde tillige, at Anlægget og Befæstningen af Glückstadt, der vel paa en Maade var det danske Rige uvedkommende, ligesom ogsaa de forsøgte Inddigninger af Marskland ved Bredsted i Slesvig, — begge meget betydelige og kostbare Foretagender — hørte til dem, som skeete for Kongens egen Regning, og af hvilke i det mindste det sidste ikke kan være udredet af Indtægter fra Hertugdømmerne, da man finder, at Christian IV. jævnlig (især i Sommeren 1618)

*) Der forekommer 1621. 2 Mai: „Var jeg paa Slottet til Kiel, og annammede af Jochim Barnewitz og Johannes Offerberg 280,000 Rdlr.“ Men hvad Kilden og Anledningen har været til denne usædvanligt store Indbetaling, erfarer man ikke.

oversendte meget betydelige Summer, tildeels af Øresunds Told, eller fra Frederiksborg, til Anvendelse ved den Slesvigske Inddigning.*)

Det vil være ufornødent at bemærke, hvad allerede af Schlegel og Andre er fremhævet, at Christian den Fierdes Skrivcalendere ikke heller fattes saadanne Data, som bidrage til Oplysning af Danmarks udvortes politiske Historie og af Kongens Regieringshandlinger. Hvad de levnede Aargange indeholde af dette Slags Bidrag, saa vel som af Antegnelser, nærmere vedkommende Christian IV. Person og huuslige Forhold, har jeg giort mig Umage for at samle under dertil hørende Rubriker. Men det vil tillige let skiønnes, at det dog fornemmelig er de sidstnævnte Forhold, eller Kongens private og oeconomiske Virken, der har været Gienstand for hans daglige Optegnelser. Desuden ere disse Almanakker de naturligste Sidestykker og uundværlige Bilag til Kongeus egenhændige, baade private og offentlige Anliggender vedkommende Breve, hvis troe og ubedragelige Billede af hans originale Personlighed og Individualitet de i flere Henseender bestyrke og udfylde. Der gives endog enkelte Træk i Christian den Fierdes Charakteer, ligesom i hans Levestik og Tilbøieligheder, der ere blevne ubemærkede eller forbigaaede af dem, som nærmere have skildret hans personlige Egenskaber; men hvilke Træk han selv i Almanakkerne umiskiendeligt lægger for Dagen. Hertil hører f. Ex. en i det Hele meget nøieregnende Sparsommelighed i det daglige Livs Tilfælde, og Afmaaling af enhver

*) Udgifterne til disse Dige-Arbeider, der udførtes under Opsyn af Ingenieuren Joh. Sem, for saa vidt de findes i Skrivcalendrene, beløb sig allene i Aaret 1619 (da Kongen selv i den Anledning opholdt sig flere Uger i Breklum Sogn) til en Sum af 113,000 Rdlr., som Kongen efterhaanden lod udbetale fra 20. April til 20. Octbr. Endnu i Aaret 1621 kostede Inddigningen, efter Kongens Optegnelser i dette Aars Almanak, 10,345 Rdlr. 3 Mk 16 Skl.

Udgift efter Omstændighederne; men forenet med fyrstelig Rundhed og Overflødighed, i ethvert Tilfælde, hvor Kongen ved slige Leiligheder skulde vise sig, eller hvor han kom i Berøring med Fremmede. Det er vel oftere i Almindelighed bemærket, at Christian IV. var en god Huusholder; men det tør vel, efter hans Skrivcalendere ogsaa tilføies, at man overhovedet neppe kan tillægge denne Konge Gavmildhed, eller Godgiørenhed, som et herskende Charakteertræk. Man finder i det mindste, at han i sine Gaver til Fattige, eller til Trængende, der personlig bønfaldt ham om Almisse eller Understøttelse, i Almindelighed var mere knap, end man maaskee vil formode om denne Konge. Thi hvor stor Huusholder Christian IV. endog ellers var, sparede han aldrig paa Penge, hvor det kom an paa Pragt i Bygninger, paa at betale Konstnere for deres Arbeider, eller paa at anskaffe Ædelstene, Guld- og Sølvtøi, Klenodier og Smykker til Foræringer, eller til at giemmes i den kongelige Samling, guldvirkede Tapeter, køstbare Silketøier, og andre den Tids solide Luxus-Gienstande. Til „de Fattige", som det hedder, gav Kongen vel hyppigt nok, og til sine Tider i Regelen mindst eengang om Ugen, Almisse. Men denne var overhovedet meget forskiellig, og uregelmæssig; undertiden en temmelig Sum paa engang, og da i længere Tid derefter Intet. Overhovedet forekommer denne Almisse-Udgift i Kongens Almanakker som oftest i stadig Følge, eller een Gang ugentlig, naar han enten opholdt sig paa Frederiksborg, eller i Kiøbenhavn; men savnes dog heller ikke, hverken paa Reiser, eller under Christian IV. Ophold paa andre Slotte i Landet. Forholdsviis langt sieldnere ere Almisser, eller Pengehielp, som Kongen har givet til enkelte Trængende; hvilket mest forekommer paa Reiserne; og i Almindelighed er Gaven temmelig ubetydelig. Saaledes vare ogsaa hans sædvanlige Almisser til „de Fattige" som oftest ganske ringe (2 Daler,

1 Daler, eller endog derunder;)*) og den stikker besynderligt af mod de mangengang meget betydelige Summer, som Christian IV. saa ofte enten bortspillede, eller vandt i Lykkespil; tildeels ogsaa i Boldspil, hvori han tidt var heldig, og uden Tvivl har havt megen Færdighed, ligesom i enhver anden Legemsøvelse. Af Almanakkerne bliver det saaledes klart, at Christian IV. ikke allene, som det siges om ham, var Elsker af Selskabelighed, af et muntert Lag og en god Drik, hvori han i sine bedste Aar ikke let fandt nogen Stærkere; men at han til visse Tider, for Ex. paa Reiser, i Jagttiden, under den tydske Krig, o. s. v. men ogsaa jævnlig uden saadanne Anledninger, har havt en temmelig Spillelyst, og heri saa lidt ladet sig styre af sin ellers store Sparsomheds-Aand, at han hyppigen maa have spillet høit Spil, hvori han nu og da har tabt indtil flere hundrede, ja over eet og to tusinde Daler. For at giøre dette tydeligt, og for at vise, deels hvilke Spil Kongen mest yndede (det synes især at have været „Dobbel", eller Bræt- og Tærningspil) deels med hvilke Personer han spillede: har jeg af vedkommende Almanakker uddraget den hele Række af Optegnelser om Vinden og Tab i Spil for enkelte Aar; men, for ikke at lade Gientagelser fylde alt for mange Blade, har jeg kun meddeelt den paa begge Sider optalte Sum for andre Aar; ligesom der ogsaa ere flere Aargange af Calenderen, (f. Ex. 1614, 1616 og 1619) hvor disse Optegnelser om Spil, og overhovedet over Indtægt og Udgift, slet ikke findes. Det viser sig allerede heraf, at Christian den Fierdes Skrivcalendere ikke ere af ganske eens-

*) Det maa bemærkes, hvad nedenfor nærmere vil blive omtalt, at disse Kongens Gaver til „de Fattige" paa 1 eller 2 Dlr., som regelmæssigt forekomme med Mellemrum af en Uge, eller 7 Dage, formodentlig har været det, han har givet om Sondagen, naar han gik i Kirke; eller de saakaldte Tavlepenge.

artet Beskaffenhed eller Indhold; og det tør vel formodes at i saadanne Aar, hvori Kongen af Calenderen har udeladt sine Indtægter og Udgifter, og derved betaget dem en stor Deel af deres mest interessante Indhold, har han giort disse Optegnelser særskilt og paa anden Maade.

Man vilde i øvrigt endnu kunne fremhæve adskillige andre Omstændigheder, i Hensyn til hvilke disse Almanak-Optegnelser oplyse Kongens Charakteer og personlige Forhold. Det kan saaledes bemærkes, at de give Anledning til at antage: at Kongens sædvanlige Levemaade har været simpel og regelmæssig, og hans nærmeste Omgang for det meste indskrænket til Børn og Familie, tilligemed de ved Hoffet ansatte „Herremænd" (ɔ: Adelsmænd, svarende til vor Tids opvartende Kammerherrer og Adjutanter.) Det gik heller ikke meget tidt paa, at Christiau IV. var Giæst ved adelige Bryllupper og Barseler; men endnu langt sieldnere er det, at han ved saadanne Tilfælde skienkede en Bryllupsgave, eller nogen betydelig Faddergave; hvorimod han hyppigt af Folk af forskiellige Classer, især ringere Hoftienere, blev buden til Fadder; hvilket han (vistnok uden personlig Nærværelse, som han ellers bemærker) afgiorde ved en eller to Rosenobler i Faddergave. Ligesaa finder man nu og da, at Kongen giør een eller flere af Pigernes Bryllup ved Hoffet; og Brudegaven ved en saadan Leilighed (16de Junius 1607) var 4 Rosenobler. Men i øvrigt træffer man i Almanakkerne kun sielden Spor til store Maaltider eller Fester ved Hoffet, undtagen i Tilfælde af fremmede fyrstelige Besøg; derimod findes det i Regelen, at enhver fremmed Gesandt, efter formelig Audients, eller efter Besøg ved Hoffet, tilsagdes til Taffelet, eller, som det hedder i Almanakkerne „var til Bords med Kongen", eller „var haus Giæst". Man seer at Kongen, ved given Leilighed, ogsaa deeltog i borgerlige Forlystelser (f. Ex. i at „skyde om en

Ore*) og i den Anledning „havde nogle af Borgerskabet til Giæst hos sig i sin Have", nemlig paa Rosenborg (26. 29. April 1621.) Om Hoffolkets og Hofbetientes Antal og Lønninger give Almanakkerne ingen fuldstændig Oplysning; endeel af saadanne Udgifter maa have gaaet igiennem Rentemesteren. Af de til Kongens personlige Opvartning forordnede Betiente nævnes neppe Andre, end „Kammerdrenge", „Drenge" (Pager), en „Kammertiener" og „Fyrbøderen". Kongens nu og da forekommende Optegnelser over Udbetalinger af aarlig Løn til Fyrbødere, til Vaskepiger og andre ringere qvindelige Tienestetyende, kunne ei være fuldstændige; og vedkomme formodentlig kun saadanne af disse, der nærmest tiente hos Kongen selv, hos Dronningen, Prinds Christian, eller Christine Munk og Kongens Børn med hende. Disse er det, som overalt i Almanakkerne forstaaes ved „Børnene," eller de nævnes ved deres Døbenavne. Hvor Kongen omtaler sin afdøde Dronnings Børn, benævnes de altid „Prindsen", (Christian) „Hertug Frederik" og „Hertug Ulrik".

Træk af Kongens Simplicitet og Danskhed fremtræder i øvrigt paa mange andre Maader i hans Optegnelser; bl. a. paa Reiser, hvilke han tidt maa have giort med et meget indskrænket Følge; da man saa ofte finder, at han kiørte med een eller to Vogne, (hvilket kan sluttes af, at han nævner Drikkepenge, som han gav een eller to Kudske); at han tog Qvarteer hos en Bonde, i en Præstegaard, eller Landsbykro; ja endog, som i det ovenanførte Tilfælde ved Inddigningen i Slesvig, at han lagde sig hele Uger ind i Bøndergaarde, og der modtog og bevertede fornemme Gesandter. Paa disse næsten uophørlige Reiser omkring i Danmark tog Christian IV. ellers sit Natteleie deels paa de større Slotte, hvor han sædvanligen slet ingen „Giæstepenge" gav; deels paa andre kongelige Gaarde, hos Lehnsmænd, nogle faa enkelte Adelsmænd, o. s. v. Paa saadanne

Steder, ligesom overalt hvor han ellers tog Natteherberg, gav han en Forœring, enten til Vertinden, naar det ingen Adelsfrue var, men en Prœstekone, Bondekone eller Krokone; eller til „Pigerne", til „Qvindfolkene", til Kokken, o. s. v. For disse „Drikkepenge", eller „Giœstepenge", havde Kongen en vis, temmelig stadig, eller ikke meget foranderlig Norm, der rettede sig efter Vedkommendes Stand, Stedets Natur, eller Opholdets Varighed (sœdvanligen fra 1 eller 2 Rosenobler, ned til lige saa mange Dalere.) Paa samme Maade betœnkte Christian IV. altid Fœrgefolkene, der skibede ham over Sundet eller Belterne, og Kudske, eller Bønder, som kiørte for ham (formodentlig dog kun dem, der kiørte hans egen Vogn.) Kongens og hans Følges Bespiisning paa hans Reiser, maa vistnok i Almindelighed vœre skeet paa Lehnsmœndenes Bekostning, ved Forraad, som fandtes paa Slottene og de kongelige Gaarde; maaskee undertiden og tildeels ved Mad, som førtes med*). Sielden findes Optegnelser, som følgende: 1618 Januar, 11. „Gav jeg til Vindbyholdt for hvis sammesteds fortœret var 4 Dlr. 8 Skill." Der, hvor han paa Landet, eller i Smaastœder (f. Ex. 1621, Febr. 26. ved Dannevirke; Mai 7., i Heiligenhafen; Mai 9. (paa Veien fra Kiel til Steinburg) i Nortorp; 1ste Jul. i Kroen (paa Veien til Süderstapel) hvor han fik Mad, o. s. v.), giver „Vertinden" 1 Rosenobel: er dermed dog neppe meent andet end Drikkepenge; saaledes som paa mange andre Steder gives til Kokken, til Pigerne o. s. v. Imidlertid kan dog bemœrkes, at 1 Rosenobel, den Tid omtrent 2 Species-Ducater, og disse efter vore

*) I Haderslev (6te Febr. 1639) giver Kongen før sin Afreise til „Kiøkkenskriveren" for det, som fortœret er, og det som han paa Reisen skal udgive", 400 Dlr. Heri maa altsaa vœre indbefattet hvad der fortœredes paa Kongens Reise fra Haderslev til Kiøbenhavn (7—9 Febr.) i hvilke Dage han Intet udgav, undtagen Drikkepenge til Fœrgemanden 9 Dlr. og tre Kudske 3 Dlr.

Dages forandrede Pengeværd = 16—20 Rbdlr., var en Sum, der gierne kunde være Betaling for Kongens Fortæring paa et saadant Sted. — En mærkelig Undtagelse fra Kongens sædvanlige Sparsomhed og afmaalte Norm for disse Udgifter, var de „Giæstepenge", han gav hos hans Moder, paa Nykiøbing Slot, hvilke altid, endog efter 1 eller 2 Dages Ophold, udgiorde 80 til 100 Daler, eller derover.

At Personer af alle Stænder til sine Tider maa have fundet en let Adgang til Kongen (hvilket desuden i samtidige Skrifter lægges ham til Roes) kan bl. a. sluttes af de mange Folk af Borgerstanden, der have faaet Penge til Laans af Kongen; en Forhandling, som han upaatvivlelig ikke har overladt nogen Anden at afgiøre. I øvrigt vil ogsaa denne Maade, hvorpaa Christian IV. idelig giorde sin Casses ofte betydelige Overskud frugtbare, kunne regnes til de eiendommelige Charakteertræk, hvilke han ikke har deelt med nogen anden Konge af sin Stamme. — Jeg vil i øvrigt her ikke videre forfølge disse Antydninger i enkelte Tilfælde; men antager, at nærværende Uddrag af Almanakkerne, paa den Maade, de her meddeles, ville være meest tienlige til at bekræfte, hvad man længe og ofte har sagt om deres Interesse, som nogle af de meest umiddelbare og authentiske Kilder til at kiende Christian IV. i hans ualmindelige Personlighed. At Uddragene, for at opfylde deres Bestemmelse, tildeels maa indeholde hyppige Gientagelser, ligesom det ei kunde undgaaes, at de maatte optage endeel, i sig selv ubetydelige Smaating: vil uden Vanskelighed indsees. Det er ved Giennemsynet og Overskuelsen af Mangfoldigheden i lignende Enkeltheder, og ved disses authentiske Meddeling, som de udgik fra Kongens egen Haand, at Læseren selv danner sig et klarere Billede af Christian IV. Personlighed, og mange af hans Egenskaber, saaledes som de fremtræde i Privatlivet, end det blotte Udtog;

eller Sammendrag af Resultater, kan give. Intet er meer i Stand til, end disse Almanak-Optegnelser i deres hele Detail, at give os det mest levende Billede af den næsten ubegribelige, smaalige Nøiagtighed og Opmærksomhed, som en Konge, der dog ikke forsømte nogen Regieringssyssel, selv vilde og kunde henvende til de mindste Omstændigheder i det private Huusliv. Det gielder her aldeles ikke om Roes eller Dadel; men kun om Sandhed og Anskuelighed i Charakteerbilledet.

Jeg maa endnu, med Hensyn til de her meddeelte og ordnede Uddrag af Almanakkerne bemærke, at de i ethvert Tilfælde, hvor det ved sædvanlige Citationstegn tilkiendegives, (og dette er næsten overalt) ere afskrevne med Kongens egne og fuldstændige Ord, men uden at følge hans Skrivebrug. Dertil er benyttet de Langebekske Afskrifter, som de paalideligste og troeste, der haves; med Undtagelse af den eneste Aargang (1621), som Langebek ikke har havt; men som findes aftrykt ved Schlegels Omsorg.

Uden Tvivl vil det være et naturligt Ønske hos de allerfleste Læsere, at kunne overføre de i Kongens Optegnelser forekommende Mynt- og Pengesorter i nyere, eller i vor egen Tids Pengeværd. At giøre dette med streng Nøiagtighed, vil dog være forbunden med betydelig Vanskelighed; da netop under Christian IV. Mynten og Myntfoden i Danmark var underkastet idelige Forandringer. Man finder disse fuldstændigt opgivne i 1ste Afdeling af Indledningen til det store Myntværk: „Beskrivelse over danske Mynter og Medailler i den Kongel. Samling" 1791 Fol., eller: „Samlede Efterretninger det danske Myntvæsen betræffende" af L. Prætorius. Da dette Værk dog kun for Faa er tilgængeligt, og det for de Fleste vilde være besværligt og vidtløftigt, der at søge de Oplysninger, som kunde ønskes til Christian IV. Skrivcalendere: vil jeg her uddrage nogle af de vigtigste til dette Øiemed, for saa vidt de ere at find

hos Prætorius. Jeg maa dog bemærke, at han ingensteds fuldstændig oplyser den Forskiel i Beregningen af de forskiellige Dalere (til 64, 80, 96 Skilling, o. s. v.) der nævnes i Almanakkerne. „I Begyndelsen af Christian IV. Regiering (hedder det) gik paa 1 Rigsdaler 4 Mark Danst, og paa 1 Mark 16 Skilling. Efter Myntordninger af 25 Jun. 1602, 8 Sept. og 20 Nov. 1604, er Rigsdaleren beregnet til 66 Skilling danst". Efter daværende (1788) Courant Mynt (Sølv, en Mark fiin til 11⅓ Rdlr.) beregner Prætorius Værdien af en Portugaleser, som i Følge ovenanførte Myntordninger gialdt 16 eller 17 Daler, omtrent til 24⅝ Rdlr. Dansk Courant. Værdien af en saakaldet „Klipping" til 8 Daler sætter han til 12⅜ Rdlr. Courant; et „Stück von sechs" (Klipping til 6 Daler) til 9 Rdlr.; en ungarsk Gylden (Guldgylden) til 2 Rdlr. 46 Skill. Cour.; 1 Markstykke (af de fine) $25\frac{4}{17}$ Skill. Cour. 1 Otteskilling (af de fine) $12\frac{4}{15}$ Skill. Cour.

En heel (Sølv) Krone (nu dobbelt), af 13¾ lødigt Sølv, gialdt i A. 1618 halvanden Rdlr. Species, eller 6 Rigsmark = 120 Skilling. ($6 \times 25\frac{4}{17} = 151\frac{7}{17}$ Sk. dansk Cour.) En halv Krone (siden kaldet en heel) gialdt 3 Rigsmark in spec. eller 60 Skilling. En Rdlr. Species regnedes til 4 Rigsmark, eller 80 Skilling Dansk Mynt.

Da Guldmynten ved en Myntordning af 8. Jun. 1639 blev forhøiet i Priis, sattes en Portugaleser til 21 Rdlr. 16 Skill.; en dansk, eller gammel engelsk Rosenobel til 4 Rdlr. 24 Skill. (i Stedet for at den i Almindelighed gialdt 4 Rdlr.); men denne Forhøielse ophævedes igien den 18. Mai 1640. — Efter Myntordningen af 16. Aug 1622 skulde 1 Rdlr. Species gielde 6 Mark; 1 Mark = 16 Skilling; 1 Stück von Achten = 5 Mk. 14 Sk.; 1 Rosenobel 4 Rdlr. Species; en ungersk Ducat 10½ Mark; 1 Guldgylden 7½ Mark; 1 Krone 9 Mark; 1 Markstykke 21 Skilling. — Endelig kan, efter

Prætorius anføres, at i Følge Myntordningen af 21. Jan. 1630, var Værdien af en Rdlr. Species (14 lødig) efter dansk Courant-Myntfod (1788) = 1 Rdlr. 23 Skill.; et Otteskilling-Stykke eller ½ Mark = 9⅔ Skilling.

Efter senere Myntforhold (under Christian V.) 1687 og 1692) beregner O. P. Kølle, i sine Tabeller over „Danske Guld- og Sølvpenges Udmyntning fra Christian II. til 1788," (Myntværket Pag. LIV—LV.) Værdien af en heel Portugaleser til 25 Rdlr. 39 Skill., og af en Rosenobel til 5 Rdlr. 51½ Skill. — I øvrigt maae vi ved enhver saadan Beregning have for Øie, at Pengenes Værdi, i Forhold til Varernes, under Christian IV., eller i 1ste Halvdeel af 17de Aarhundrede, kan regnes imellem det Dobbelte og Tredobbelte i Sammenhold med vore Tiders Pengeværd.

---

1. Bygninger, og forskiellige Bygningsarbeider.

1607. Febr. 6. „Giorde jeg Fortingning med Dominicus Bygmester, at han skal færdiggiøre Taarnet paa Nyborg, og skal have 280 Daler, en Læst Rug, og en Læst Byg." [1])

Marts 3. „Giorde jeg Fortingning med Poul Maler, at færdiggiøre med hans eget Guld og Farve et Kammer udi Lysthuset, (maaskee Lundehaven ved Kronborg eller Lysthuset ved Frederiksborg?) og skal have for samme Arbeide 100 Daler."

Jun. 4. „Blev fortinget med M.(ester) Willem, at han skal færdiggiøre med Tag over øster, vester og sønder Port udi Halmsted; udi lige Maade skal han forlænge Hvælvingen udi: „Wagehals" (Vovehals?) og Kloster-Rundbeel, og skal have for samme

---

[1]) Dette er siden overstreget i Calenderen; formodentlig, som paa flere Steder, fordi det var anført ved en urigtig Dag.

Arbeid 500 Daler, og beholde hans Dagløn." (Tillige blev ham lovet 50 Daler Forbedring paa hans Besolding.)

Marts 14. „Gav jeg Kalksnideren[2]) 100 Daler paa det Arbeide, han skal giøre paa Salen til Kolding."

1614. Mai 19. Blev den nye Befæstning paa Alløe (Christianstad) afstukken." (D. 18. og 19. Septbr. s. A. var Kongen „paa den nye Bygning"; og den 20de blev „den Bro maalt, som gaaer fra Alløe over til „Herlof Land", hvilken er 250 Favne lang.")

Oct. 29. „Drog jeg fra Frederiksborg til Roskilde, og gav Ordinants, hvorledes de skulde begynde med det nye Capel."

1618. Jan. 6. „Blev et Gitterværk til den Begravelse i Roskild fortinget med Caspar Fincke,[3]) og skal han have for hver Skippund 200 Daler, eftersom Contracten videre formelder, og haver han faaet paa Haanden 20 Dlr." (17. April fik Caspar Fincke 100 Daler paa Haanden. Ligeledes d. 22. Jun. 400 Dlr.)

Mart. 7. „Blev Morten Kiøge lovet 60 Dlr. for Vaskerhuset og Porthuset i Haven, (formodentlig ved Rosenborg) at nederbryde og det igien atopsætte."

Mart. 21. „Gav jeg Laur. Stenvinkel for den Brønd i Haven (Rosenborg) 100 Daler paa Haanden." (Jvf. om ham S. 237 Anm. 11.)

1619. Mai. 17. „Gav jeg M. Jørgen Bygmester 300 Dlr. paa Haanden." (Om ham s. Anm. 7.)

Jun. 2. „Blev den Skandse paa Slotsøen (ved Flekkerø i Norge) anlagt." (Soldaterne, som skulde blive paa Slotsøen, fik en Maaneds Sold 132 Rdlr.)

Dec. 10. „Leverede jeg Skriveren paa Anderskov 2000

---

[2]) Kalksnider ɔ: en Konst-Gibser, Stuccatur-Arbeider.

[3]) Denne Konst-Smed, hvis der omhandlede Arbeid til denne Dag sees og bevarer hans Erindring, ved Christian IV. Capel i Roeskilde Domkirke, levede endnu 1650, og havde 1631 (da han boede i Helsingøer) faaet Bestalling som Kleinsmed paa de Kongelige Slotte, m. m. (s. Christian IV. egenhændige Breve I. S. 459. 60.)

Dlr., som han til Bygningen, og en Mose at udrydde, skal bruge."

1620. Mai 8. „Blev Fæstningen til Glükstadt begyndt. Den alsommægtigste Gud give det til Lykke."

1629. Decbr. 17. „Drog jeg fra Haderslev til Hindsgavl, og besaae den Plads, de formeente der skulde fortificeres imellem Kolding og Snoghøi." (Jvf. 1639. Jan. 10.)

1635. Jan. 20. „Gav jeg adskillige Haandværksfolk, som havde arbeidet paa Koldinghuus, 206 Rdlr."

Mart. 28. „Blev Ernst Normand tilstillet, som hannem ud af Rentemesteren var godtgiort at være udgiven til adskillige Embedsfolk, som havde bygt paa Koldinghuus, 1636½ Dlr."

Oct. 25. „Blev Kirken i Universitetet (Regentsen) indviet."

Dec. 23. „Gav jeg Pottemageren, som satte de Ovne op paa Haderslev-Huus 13 Rdlr. 2 Mk. Stykket."

1639. Jan. 10. „Var jeg hen ved Snoghøi, og besaae, hvor Jyllands („Judtlandtz") By og Befæstning skulde funderes."

Mart. 9. „Gav jeg Hans Snedker („Snidbeker") for noget Arbeide, han haver giort paa Cronborg, 862 Dlr. 1½ Mark." (Formodentlig endnu til Slottets Restauration efter Branden.)

Dec. 16. „Gav jeg en Smed fra Itzehou paa Haanden, for et Sprinkelværk omkring Brønden paa Haderslev-Huus, 300 Rdlr."

---

2. Kiøbenhavns Stad og Befæstning.

1607. Febr. 20 „Blev giort en Contract imellem Falentin og Melchior Graver og mig, at de skal færdiggiøre Volden omkring „Kiøbenhaffuen", fra Stranden ved den store Smedie og indtil Nørre Ports Rundeel slipper; og skal de have for samme Arbeide 16,000 Daler, eftersom deres udskaaren Skrift(?) videre indeholder." [4])

---

[4]) Om denne Udvidelse og nye Befæstning af Kiøbenhavn, s. Slanges

Apr. 29. „Giorde jeg Fortingning med Dyrch Frit, Tømmermand, at han skal bygge den Mølle ved Vesterport, baade med Tømmerværk og Muurværk. Udi lige Maade skal han færdig giøre den Hvælving, som er under, som Veien gaaer over til Vester-Port, og skal han have for samme „Arbeide" 1200 Daler."

1608. Jun. 23. „Gav jeg M. Jørgen Bygmester[5]) paa Haanden 50 Daler paa den Bro hos Ladegaarden." (Som det synes ved Kiøbenhavn. I det mindste udbetalte Kongen ham Pengene her. Den 28. Jul. fik han end videre for samme Bro 150 Rdlr.)

1618. Mart. 23. „Gav jeg Joh. Sem 1000 Dlr. paa det Arbeid, han giør paa Amager (ↄ: Christianshavn. 16de Apr. fik han atter 1000 Dlr.)

Mart. 24. „Fortingede jeg med Wyllem Muurmester at forhøie Taarnet paa Jermer Skandse[5]) 10 Alen, hvorfor han skal have 100 Dlr."

1620. Mart. 18. „Gav jeg Knud Grubbe 1600 Dlr. in Specie for en Gaard i Kiøbenhavn, hvilken jeg lod afbryde og lægge til en Plads, hvor som jeg lagde en Gade af Kiøbmagergade i Løvstrædet."

April. 2. „Forærede jeg Christian Ulrich den Gaard, liggende paa det Nye Torv i Kiøbenhavn."

Christian IV. S. 244. Pontoppidan Orig. Hafn. p. 269. Begge omtale den først under A. 1608.

[5]) Jørgen v. Friborg Hovedbygmester (Muurmester) ved Opførelsen af Frederiksborg Slotsbygning. (s. nedenfor Anm. 7. S. 232.)

[6]) Dette var et af de ældste Værker i Kiøbenhavns Befæstning; et Bulværk eller Taarn, som fik Navn efter Hert. Jermer (Jarimar) af Rygen, ligesom „Jermers Gab", eller det Sted, hvor han skal have stormet eller være trængt ind i Staden, da han 1259 indtog Kiøbenhavn for Bispen af Roskilde, Jens Bang. Den saakaldte „Jermer Skandse" (som Hvitfeldt I. p. 259, og flere omtale) synes oprindeligen ogsaa at være anlagt af denne Rygenske Hertug, og laae imellem Vester- og Nørreport. (Jvf. Magn. Matthiæ Series Episc. Lund. p. 74. Pontoppidan Orig. Hafn. p. 73. Suhm. D. Hist. X. S. 177.)

3. Frederiksborg Slot, Anlæg og Arbeider ved samme.[7])

1607. April. 24. „Giorde jeg Fortingning med Morten Graver, at han skal færdig giøre den Grøft, („Grift") som skal

---

[7]) Det nye, af Christian IV. opførte Frederiksborgs Bygning havde Kongen allerede besluttet 1601. Om Sommeren i det følgende Aar, da Kongen (2. Mai 1602) sluttede Contracten med Bygmesteren Jørgen von Friborg om Hovedbygningens Opførelse for en Sum af **15,000** Daler, er det egentlige Bygnings- eller Muurarbeide først begyndt; og den 31. Jan 1604 sluttede Kongen Contracten med Hans von Anten om Tømmerværket til hele Bygningen for **4,500** Daler, ligesom d. 5te Mai 1606 med Kobbertækkeren, Baltser Berner i Kiøbenhavn, om Arbeidsløn for at lægge Taget. Den 15. Febr. 1608 fortingedes med Jesper Bogardt, Steenhugger i Helsingør, om Steenhugger- og Billedhugger-Arbeidet til Slotskirken, „baade af haard og blød Steen," saavelsom paa Galleriet og Porthuset, for **9000** Daler. I Aaret 1613 var Slottets Hovedbygning saavidt færdig, at Kongen (d. 1ste Jul.) sluttede en Contract med „Jørgen Bygmester" (J. von Friborg) om Bygningens Opførelse i den nuværende mellemste Slotsgaard; ligesom den 14de Sept. s. A. en anden Contract sluttedes med Kongens Maler Poul Romler, om at decorere Slotskirkens Hvælvinger med Forgyldning og Maling, hvorfor han i Alt skulde have **2040** Rdlr., eller „**340** Rdlr. for hver Bue." — Endelig sluttedes den 22. Jun. 1614 Fortingning med Jørgen v. Friborg om Muurarbeidet ved Opførelsen af Cancelliet, eller den østre Bygning i nuværende mellemste Slotsgaard for **1100** Rdlr.; ligesom Kongen faa Dage derefter (27. Jun. 1614) sluttede Contract med Steen- og Billedhhugger Hans Steenvinkel om at tilhugge og forfærdige den saakaldte Carrousel-Port ved Frederiksborg for **1000** Rdlr. Imidlertid var det endnu langt fra at Slottets Indretning og Decoration med Snedker-, Maler- og Gibser- (Kalksnider-) Arbeide var fuldført. Dette sees saavel af Kongens Bestalling (8de Mai 1616) for Snedkeren Hans Barchmand, hvis Aarsløn m. m. skulde regnes fra 14de April 1611 m. m., som af adskillige af de i Almanakkerne forekomne Data. Slotsbygningen havde endnu endeel Aar senere ikke faaet Spiir paa det store Porttaarn over Indgangen til det mellemste Slotstaarn; og Kongen sluttede den 16de Mai 1620 en Contract med sin Brøndmester, Hans Reimand om Opførelsen af bemeldte Taarnspiir for **1000** Rdlr. Courant. (Jvf. **C. F. Laasens** interessante Meddelelser om Frede-

omkring den nye Have, og skal begynde ved den gammel Grøft, som gaaer igiennem „Dyrhaven“ og ender ved Veien, som gaaer til „Badstuen.“ Graven skal være 24 Siællandske Alen bred og 4 Alen dyb, og skal han have for samme Arbeide 400 Dlr. og haver faaet paa Haanden 200 Dlr.“

Sept. 28. „Gav jeg Peter Maler udi Helsingør[8]) for noget Arbeid, han havde giort paa Frederiksborg, 30 Dlr. — Samme Dag giorde jeg Fortingning med samme Maler, at han skulde staffere det Karnap hos min Stue for 70 Dlr.“

Oct. 16. „Blev giort en Fortingning med Mester Willem Kalkſnider, at han skal forfærdige (paa Frederiksborg) 32 Kamre, store og smaa, med hvis Staffering dertil hører, efter hans første Fortingnings Lydelse, og skal have for samme Arbeid, hvilket nu er regnet udi een Summa, 2850 Dlr.“

Nov. 17. „Giorde jeg en Fortingning med Johan Maler af Flensborg, at han skal male mit Sengekammer-Loft, og skal have for samme Arbeid 89 Dlr.“

Nov. 27. „Betalte jeg Peter Maler 70 Daler for det Tække (Loft) udi Taarnet, 70 Dlr.“

„Samme Dag giorde jeg Fortingning med en Maler af Helsingør, at han skal staffere Tækket udi mit Sengekammer for 40 Daler.“

Dec. 18. „Gav jeg Jørgen Willechen 29 Dlr. paa Haanden for noget Arbeide, han skulde giore paa Frederiksborg.“

1608. April. 17. „Jørgen Maler skal have 50 Dlr. for de Skabe at male og staffere i mit Sengekammer.“

Oct. 13. „Blev den nye Dam begyndt i Dyrehaven (ved Frederiksborg) ved Plankeværket.“

1614. Dec. 1. „Afbrændte den lille Ladegaard ved Frederiksborg.“

---

riksborg Slot, i hans „Bidrag til den danske Bygningshistorie, af Archiv-Documenter.“ Histor. Tidsskr. IV. S. 573. 575. 576. 578. 580. 582. 583. 584. 585.)

[8]) Dette har uden Tvivl været en Anden end den bekiendte Kongens Hofmaler Peter Isacksen. (s. nedenfor S. 236. Anm. 10.)

Dec. 15. „Begyndte Hans Steenvinkel at potzere paa det Billede i mit Kammer."

Dec. 20. „Blev Timeklokken til Frederiksborg støbt udi Cronborgs „Geethuus".

1618. Jan. 1. „Blev en Brønd fortinget med Hans Stenvinkel, som skal staae ved Kiøkkenet paa Frederiksborg, hvorfor han skal have 150 Dlr. Samme Tid blev nogen Zirat over Porten ved Frederiksborg fortinget med Herman Stenhugger, hvorfor han skal have 100 Dlr." (Den 7. Marts fik Hermann Steenhugger 50 Dlr. paa dette Arbeide.)

Mart. 7. „Gav jeg Johan de Wyllem 710 Dlr. for noget Malerværk. Item paa Regnskab 290 Dlr." (Uden Tvivl til Frederiksborg.)

April. 3. „Blev den store Timeklokke, som er til Frederiksborg, støbt i Kiøbenhavn." (Kongen forærede samme Dag „Getherſvenden" (Klokkestøberens Svend) 4 Rosenobler.)

Mai 5. „Gav jeg (paa Frederiksborg) Jost Haarsell 1000 Dlr. for noget Maleværk." (Den 2. Novbr. 1619 fik han atter 533 Rdlr. for „noget Maleværk". Uden Tvivl (ligesom d. 7. Marts) for indkiøbte nederlandske Malerier.)

Nov. 16. „Fik Fabian Graver 43 Daler 32 Sk. for noget Arbeid, han haver giort paa den nye Dyrehave."

1619. Apr. 14. (Paa Frederiksborg.) „Fik Jørgen Janſøn, Voldmester, 200 Dlr. paa Haanden." (Den 9. Mai modtog han atter 300 Dlr.)

Mai 12. „Fik Jørgen Jansen, Voldmester til Frederiksborg, 300 Daler paa Haanden."

Mai 26. „Skrev jeg Niels Madsøn i Helsingør, at han skulde tilstille Jørgen Janson Voldmester til Frederiksborg, 500 Dlr." (D. 11. Jun. fik han atter 300 Dlr. D. 26. Jun. 300 Dlr.)

Mai 17. (Frederiksborg.) „Gav jeg M. Jørgen (Friborg) Bygmester 300 Dlr. paa Haanden."

Jun. 25. „Gav jeg nogle Skrædderſvende 17½ Dlr. hvilke som syede det forgyldte Læder sammen paa den store Sal." (paa Frederiksborg.)

Nov. 10. „Fik jeg Guldsmeden i Frederiksborg 12 Rdlr. til at giøre en Krog til Lysekronen i Kirken."

Nov. 14. (Fik Hans Grittenfenger 179 Kroner 4 Mk. og 24 Sk. for hans Arbeide paa Cancelliet (paa Frederiksborg) og „Dønnikemesteren" 55 Kroner og 5 Mark for Arbeide paa samme Cancellie.")

1620. Febr. 18. „Gav jeg Jørgen Hansen, Voldmester, 253 Dlr., Daleren regnet til 84 Skilling."[9])

Dec. 17. „Gav jeg Peter Isacksen[10]) 1266 Rdlr. in specie, som var den sidste Rest for det Maleværk, der kom i mit Kammer i Kirken til Frederiksborg."

---

[9]) De hyppige og anseelige Udbetalinger til denne Voldmester paa Frederiksborg, vise, at de under hans Bestyrelse udførte Jordarbeider og Udgravninger ved Slottet maa have været betydelige. Hvori disse paa den Tid have bestaaet, (maaskee tildeels Arbeider ved Slotshaven og dens Terrasser?) kan ikke med Bestemthed siges. Endnu i langt sildigere Tid (1628) lod Christian IV. arbeide paa et Slags ordentlig Befæstning af Slottet. Fr. Urne, som daværende Lehnsmand, fik Befaling (d. 24de Febr. 1628) om „nogen Bygning" ved Frederiksborg Slot, hvilket Værk at forfærdige Kronens og Geistlighedens Bønder i Kronborg, Frederiksborg, Holbeks, Roskilde og Dragsholms Lehn skulde bruges. Fr. Urne skal lade anvise Bønderne i hans Lehn at forfærdige deres Anpart „af hvis som ved Frederiksborg afstukken er, saa at Slottet før Sædetiden kan komme i Defension, med Jorden at opkaste." — Arbeidet er dog ikke til den Tid blevet færdigt. Den 16de Jun. 1628 fik Fr. Urne atter Brev, at han skal tilholde de af Bønderne i Lehnet, „som forgangen Vinter har arbeidet paa Volden for vort Slot Frederiksborg, at de nu strax forføie sig til dette Arbeide." (Uden paa Brevet er tegnet: „Frederiksborg Slots Fortification anlangendes.")

[10]) Denne bekiendte Konstner, var født 1569 i Helsingør, hvor hans Fader (fra Harlem) var hollandsk Agent. Peter Isachsen var først i Lære hos Cornel. Katel i Amsterdam, og blev siden Elev af Hans v. Aken, med hvem han reiste i Italien. „Han var en udmærket Mester i Conterfeier efter Naturen, og vel erfaren i det historiske Maleri" m. m. (Carl v. Mander: Schilder-Boek Amsterd. 1618.) Efter P. Isachsens Hiemkomst fra Italien, tog Christian IV. ham i sin Tieneste, (paa kobberstukne Blade kaldes han Regiae. Maj. dan. pictor) og sendte ham 1622 til Antwerpen for der at male for ham.

Dec. 19. „Gav jeg Carl von Mandern 6005½ Dlr. in Specie, som var Resten af det Tapetseri, der er paa Salen til Frederiksborg. Dog rester der nogle faa smale Stykker, som hannem skal betales, naar de bliver leveret."

Dec. 21. „Gav jeg ham, som giør det Klokkeværk paa Taarnet paa Frederiksborg 50 Dlr. in spec. paa Haanden. (Jvf. 1621. Jan. 12. Dec. 21.) — Gav Hans Brøndmester 50 Dlr. cour. paa Haanden, for noget Arbeide han skal giøre paa det Kobberbierg." (?)

1621. Jan. 12. „Gav jeg 70 Dlr. in spec. den Klokkemager, som giør det Sangværk paa Taarnet."

Oct. 1. „Gav jeg Lorentz,[11]) som haver forfærdiget Galleriet paa Frederiksborg, 2000 Dlr. in Specie paa Regnskab."

Oct. 15. „Gav jeg Lorentz, som satte Galleriet op, (paa Frederiksborg) 1500 Dlr. in Specie; forærede hans Svende 20 halve Kroner."

Oct. 26. „Jørgen Rothgither 10 Dlr. Cour. for noget Arbeide, han giorde paa Brønden paa Frederiksborg."

Dec. 21. „Gav jeg ham, som giør det Klokkeværk paa Taarnet til Frederiksborg 50 Dlr. in specie, paa Haanden."

(Descamps Hist. des peintres Flamands. I. p. 259. Nagler Allg. Künstler-Lex. 6 Th. S. 495, hvor der ogsaa berettes, at Kongen 1615 antog ham som Agent i Helsingør i Faderens Sted. Nagler kalder i øvrigt hans Fødselsaar noget i Tvivl, og mener, det maa have været sildigere.) Efter Weinwich skal han være død 1575. Jvf. Spengler, Bidrag til Dansk Konsthist. S. 37. 38.

[11]) Denne er upaatvivlelig Lorentz eller Lauritz v. Stenvinkel, en Broder til Hans v. Stenvinkel, (den Yngre) der i hans Gravskrift (han døde 6. Aug. 1639) kaldes „Kgl. Maj. General-Architect og Bygmester" (han var oprindelig og egentlig Steen- og Billedhugger) og som blandt mere Arbeide har forfærdiget Carrousel-Porten paa Frederiksborg 1614. Det ovenfor nævnte „Gallerie" er uden Tvivl det, som i den inderste Slotsgaard er opført mellem de to Trappe-Taarne. At dette Værk af Andre tillægges Broderen Hans von Stenvinkel, maa (i Følge ovenstaaende) være urigtigt. (Jvf. Histor. Tidsskr. IV. 581.).

1625. Jan. 30. „Fik Hans Gritzenfenger (en Snedker paa Frederiksborg) 100 Dlr. Cour. paa Haanden for Lister og Døre, han haver at giøre. Item 50 Dlr. Cour. for tvende Skabe til Børnene."

1629. „Gav jeg (paa Frederiksborg) Steensætteren for Dyrehaven at undersætte omkring under Plankeværket 28½ Rdlr. Den, som rydder i Hønsegaarden 20 slette Daler. Til begge Fuglehærder 12 Dlr. Cour. Hønseqvinden (¼ Aars Løn) 8½ Dlr."

Mai 4. „Kom de smaa Stykker til Frederiksborg."[12])

1635. Oct. 28. „Gav jeg Steenhuggeren (paa Frederiksborg) for Kampesteen, han hug til Rette, 23½ Rdlr."

Nov. 10. „Leverede jeg Johan Bøgvad til den Graver, som giør den Dam ved Badstuen, 70 Rdlr."

[12]) Formodentlig staaer det her omtalte Skyt, som Kongen lod komme til Frederiksborg, i Forbindelse med de Befæstningsarbeider, som der udførtes i Aaret 1628. (s. ovenfor Anm. 9.)

Om de Pengesummer, Christian IV. har anvendt paa Frederiksborg Slots Bygning og Decoration, fra dets Grundlægning 1602, indtil det kunde betragtes som fuldført, vil det neppe være muligt, at give nogen fuldstændig og nøiagtig Beregning, da Kongens Almanakker fattes for endeel af de paagieldende Aar, og andre herhen hørende Bygningsregnskaber neppe nogensteds ere bevarede. Jeg vil her, af nogle Aargange af Almanakker, hvori Kongen har indført sin Indtægt og Udgift, anføre de Summer, som han under eet og umiddelbart har udbetalt til sin Forvalter Johan Bøgvad,[13]) for at anvendes til egentlige Bygningsarbeider. At saadanne Udgifter endnu forekomme i Aarene 1619—1621 kan bl. a. vise, at der endnu bestandigt i disse Aar har været ikke lidet tilbage at

[13]) Han kaldes i 1614 og følgende Aar „Skriver" paa Frederiksborg. Den 16de April fik Slotsskriveren „Johan Bøgvad", boende i Hillerød, Bestilling at være Bygnings-Tilsynsmand ved Frederiksborg Slot. Han skulde have Opsyn med alt forefaldende Arbeide; Haandværksfolk og Pligtsfolk skulde være ham lydige, og af ham modtage deres Betaling, hvorfor han aarlig skulde aflægge sit Regnskab til Kongen selv. Slotsfogden skulde skaffe ham de fornødne Vogne, Heste og Pligtsfolk. Hans aarlige Løn var 100 Daler og Foder til en Hest. (Sjæll. Tegnelser.)

fuldføre ved Slotsbygningen. — Saaledes udbetalte Kongen i 1619 til Johan Bøgvad »til Frederichsborgs Bygnings behoff« i Alt 3250 Daler og 150 Kroner. I 1620 udbetaltes 476 Dlr. 28 Skl. »Daleren regnet til 80 Skill.« 2128 Rdlr. 33 Skl. Courant. 1200 Rdlr. in specie, »Daleren beregnet til 6 Mark 6 Skl.« 1000 Dlr. Cour. (»Af Renteriet i min Fraværelse.«) I alt 4804 Daler 61 Skl. af forskiellig Mynt; og desuden 200 Kroner. — I A. 1621 (Sept., Oct. og Nov.) 400 halve Kroner; 200 Dlr. Cour. 337½ Slette Dlr. 500 Dlr. in specie.

At lignende Udgifter have fundet Sted i de efterfølgende Aar lader sig slutte deraf, at Kongen 1625, Jan. 25. udbetaler til Joh. Bøgvad 300 Dlr. 13 Skl. Cour., »som han i forgangen Aar havde udlagt til adskillige Haandværksfolk.« I Almanakken for 1629, og de følgende, findes derimod ingen Udbetalinger mere af den Art optegnede. Man maa vel antage, at i det mindste i A. 1628, da Christian IV. endnu lod arbeide paa at befæste Slottet, eller paa at opkaste Volde om Frederiksborg, (see ovenfor 1619) maa paa den Tid alle egentlige Bygningsarbeider ved Slottet og Forhusene, være fuldførte. Imidlertid synes det som Slotskirken først er bleven benyttet til Gudstieneste for Hoffet, eller i det mindste Adgangen for Hoffolket bleven stadig, fra 1631. Man har et Brev fra Kongen til Lehnsmanden Fredr. Urne, af 25. Dec. 1631: at han strax efter tredie Juledag skal ordinere Stolestader i Slotskirken for Enhver efter hans Stand og Vilkaar. Paa den ene Side kan blive nogle Stolestader for Herremændene; paa den anden Side tvende Stole for »Slotsfruen« (Fr. Urnes Hustru.) Stolene nummereres og paa hver Stol skal sættes »en Seddel, hvorefter enhver kan rette sig.« — Fadebuurs qvinden og Meiersken, med deres Medhielpere, skulle blive i Stolene bag ved Peblingene.«

---

4. Malerier og andre Konstsager; Malere og Konstnere.

1607. Jan. 22. [Dr. Jon. Charisius[14]) affærdiget i et Gesandtskab til Brabant, Holland og Seeland. Han er ogsaa be-

14) Dr. Jur. Jonas Carisius [Faderen var fra Carise (Kalvertis) i Siælland] f. i Nykiøbing paa Falster 1561; bekiendt for sin Lærdom og Dygtighed, og meget brugt af Christian IV. død 30. Nov. 1619. (Jvf. Hoffmanns D. Adelsm. II. 222. Schlegels Samml. I. S. 50. Nyerup Lit. Lex. S. 118.)

falet at kiøbe Malninger for 1000 Dlr., „hvilke Penge skal ved første Leilighed erlægges i Sundet.“]

Mart. 3. (Fortingning med Poul Maler, angaaende et Kammer udi Lysthuset, s. under 1ste Afdeling S. 229.)

Apr. 27. „Fortingede jeg et Billede hos Reimerdt („Remerdt“) Maler for 14 Dlr., og skal samme Billed være giort efter det Vorbilled, jeg hannem haver overäntvordet, og Størrelsen skal være saa stort som et Menneske.“

Apr. 30. „Fortingede jeg med Johan Maler, boende udi Kiøbenhavn, at han skal færdiggiøre de tvende aflange Stykker, som kommer udi „tecken“ i mit Kammer udi Frederiksborg, og skal have for Stykket 20 Daler.“

Mai. 21. „Blev fortinget med Johannes Ehrhart Maler, nu boendes udi Helsingør, at han skal afcopiere et af de Hercules Stykker paa Kronborg, og skal have derfor 60 Dlr., dog skal jeg bekoste Lerred.“

Jun. 17. (I Malmø.) „Giorde Contract om en Malerdreng, at jeg skal give 100 Dlr. for hannem om Aaret at lære, og hvad han maler, skal høre mig til; dog skal jeg betale Lerredet hvorpaa det bliver malet.“[15])

Oct. 19. „Gav jeg Johan Maler, boendes udi Flensborg, for et malet Stykke 15 Dlr.“

Nov. 16. „Gav jeg den Maler af Flensborg for et Stykke, han malede, 20 Dlr.“ (Jvf. 17de Nov. under 3die Afdeling om Frederiksborg Slot.)

Dec. 10. „Gav jeg Johan Maler udi Helsingør (?) 20 Daler for tvende malede Stykker.“

---

15) Maaskee hører det herhid, hvad der forekommer 25. Jul. 1608: „Gav jeg Isak Petersøns Søn for Klæder og Kost for den Dreng, jeg lader hos hannem lære 122 Dlr.“ Saaledes har Kongen den 15. August 1616 tilstaaet Maleren „Powell Rommeler“ 200 Daler i to Aar for to Drenge, Peder Pedersen og Jens Svendsen, at undervise i Malerkonsten, at regne fra Juul 1615; desuden til Drengene aarligen „en nødtørftig Klædning, 6 Par Skoe og 3 Skiorter.“ (Siæll. Tegnelser.)

1608. Jan. 11. „Fortingede jeg hos Povel Maler[16]) fire store Tavler, Stykket for 40 Daler; og fik han 100 Daler paa Haanden." (11. Mai fik han atter paa Haanden 100 Dlr.)

Jan. 20. „Gav jeg Peder Maler paa Haanden 50 Dlr." (21. Marts fik han atter 100 Dlr.)

Febr. 3. „Kiøbte jeg nogle malede Stykker af Johan Maler udi Helsingør, og gav ham 64 Daler."

Febr. 21. „Blev fortinget hos Corbinianus[17]) et Contrafei, besat med Demanter for 60 Dlr. Arbeidsløn er betalt."

Apr. 17. [Jørgen Maler 50 Dlr. for Skabe at male og staffere i Frederiksborg.]

Jun. 21. (Fik P(eder) Maler af Helsingør 226 Dlr. 2 Mk. Jørgen Maler af Helsingør 40 Dlr. Povel Maler 30 Daler. Desuden Morten Graver 150 Dlr. Engelbret Snedker 30 Dlr. M. Jørgen Bygmester 50 Dlr. — uden Tvivl Alt for Arbeider paa Frederiksborg.)

Jun. 27. „Kiøbte jeg af Jørgen Maler af Helsingør tvende malede Stykker for 20 Dlr."

Jun. 27. „Johan Maler af Kiøbenhavn 100 Dlr. paa Haanden." Jun. 28. „P. Maler, den gamle fik 150 Dlr. (30. Jul. fik „P. Maler den gamle" 50 Dlr. paa Haanden; og „den anden Poul Maler" 50 Dlr.) Johan Maler af Flensborg 100 Dlr. En Bogbinder 28 Daler."[18])

Oct. 8. „Giorde jeg Forringning med Claus Billedsnider, boendes udi Colding, at han skal af Træ skære en Brønd, hvilken som skal siden støbes af Kobber, eftersom Skabelunen af samme Brønd udviser, og skal have for samme 200 Dlr."

1618. Mart. 7. „Gav jeg Johan de Wyllem 710 Dlr. for adskilligt Maleværk. Item paa Regnskab 280 Dlr." [Uden Tvivl for udenlands kiøbte Malerier til Frederiksborg?]

---

16) Er den ovenanførte Poul Rommler eller Rommeler, som giorde meget Arbeide paa Frederiksborg, og i mange Aar var i Kongens Tieneste. (Jvf. Christian IV. egenhænd. Breve I. S. 141.)

17) En bekiendt Guldsmed og Juvelerer i Kiøbenh., som arbeidede for Kongen.

18) Udgifter for Bøger (f. 1608, d. 23. Jul.) og til Bogbindere (f. Ex. 1608 3. Marts) høre til dem, som allersieldenst forekommer i disse Alman.

Mart. 10. „Gav jeg den lille Diderik („Dyrick") Conterfeier 200 Dlr., for nogle Conterfeier, han giorde i Sverrige."

1619. Jan. 5. „Gav jeg (i Kiøbenhavn) Peter Isaksen 410 Dlr. for noget Maleværk, og et Billed af Gibs."

Jun. 14. „Contraherede jeg med Johannes Heckelouer, at han mig skal forfærdige et Sangværk, som kan slaae 100 underskedlige Psalmer, hvorfor han skal have 1000 Dlr., hvorpaa han haver bekommet 300 Daler paa Haanden."

Aug. 17. „Gav jeg Claus Guldsmed 50 Dlr. for et Billed, som var skaaren udi en Agat."

Oct. 2. „Kom der En af England med nogle Contrafeier,[19]) hvilken jeg forærede 25 Rosenobler."

Nov. 16. „Gav jeg Boldmesteren 70 halve Kroner og 30 Daler til 5 Mark for et Bord støbt af Gibs."

Nov. 26. „Gav jeg en Kiøbmand for adskillig Værk af Marmelsteen, som jeg tilforn og nu af hannem kiøbt haver, 7378 Daler in specin."

Nov. 27. „Blev med Peder Isak handlet, at han skulde male den Stue i Haven (Rosenborg) over „Vinterstuen" for 1600 Rigsd., hvorpaa han haver bekommet 1200 Rdlr."

Dec. 5. „Gav jeg Corbinianus Guldsmed 220 Daler til Arbeidsløn for tvende Smykker."

Dec. 10. „Fik jeg Hermann Heegerfeldt 9 Pd. Guld og 1 Pd. Sølv, som han skulde forarbeide i Snore."

1620. Mar. 30. „Gav jeg 350 Dlr. in specie for noget Maleværk, jeg forærede Ellen Marsviin."[20])

---

[19]) Formodentlig har dette været Portraiter af den engelske Kongefamilie, hvoraf adskillige endnu haves fra Christian den Fierdes Tid i de kongelige Samlinger.

[20]) Man har af dette Sted tydeligt Beviis for, at Ordet „Maleværk", som maaskee undertiden, hvor det forekommer i Almanakkerne, kunde synes at være brugt om Decorationsmaleri i Værelser, bruges af Kongen om malede Tavler.

1621. Oct. 11. „Gav jeg Peter Isak(sen) 300 Daler in Specie for et malet Stykke, hvilke jeg sendte ham med Canzleren."

1625. Mart. 25. (I Lauenborg.) „Bekom Jakob v. Dortiks Ovinde 100 Daler, som jeg var skyldig for nogle Conterfeier."

5. Kiøb og Foræringer af Juveler, Smykker, Sølvtøi, Tapetserier, m. m.

1607. Jan. 8. „Gav jeg Frants Thiisen[20b]) for en Ring 420 Daler. Samme Dag kiøbte jeg hannem trinde Perler af for 600 Daler, hvilke jeg forærede min Gemal."

[Den 11. Jan. stod Knud Ruds Bryllup i Odense. Dagen efter forærede Kongen Bruden den af Fr. Thiisen kiøbte Ring.]

Jun. 28. „Betalede jeg Arrild Hvitfeldt 1000 Daler for noget Silver-Gesktr. Item Frantz Thiisøn, Jubileer, 2200 Dlr., hvilket var hans sidste Rest af hans Betaling."

Jul. 1. „Kiøbte jeg Frantz Thysøn nogle trinde Perler af for 696 Daler. Item tvende Demantringe for 1100 Dlr."

Jul. 4. „Gav jeg Frantz Thysøn 1800 Tdr. Ma(lt) Tønden for 1 Dlr., for et Smykke, jeg kiøbte af hannem."

Jul. 23. „Gav jeg Jacob Moritzsøn 800 Daler for en Ring."

Aug. 24. „Overantvordede jeg Jørgen Priiss, Guldsmed udi „Kiøbinghaffn" 102 Demanter, item 14 Rubiner og 1 Saphir, hvilke han skal forarbeide (anbringe) udi en „Giisskande.""

Aug. 24. „Kiøbte jeg noget Tapetserie, hvilket Isak Petersøn, boendes udi Helsingør, bestilte fra Holland; og gav for samme Tapetzeri 984 Dlr. 1 Mk."

20b) En anden Carl Thysøn maa have havt meget betydelige Arbeider for Kongen, da man finder under 12te Febr. 1621: „Gav jeg Povel de Willem 13,000 Dlr. in specie paa Regnskab, paa hvis Vare han til Carl Thysøns Arbeide leveret haver.

Oct. 10. „Fik jeg et Sølv Kiøkkentøi af Fru Moder, hvorfor jeg gav 3440 Dlr."

Oct. 27. (I Kjøbenhavn.) „Gav jeg Jacob Moritzsøn for en Demants Ring først 400 Ung. Gylden, 349 Gold Gylden, 3873 Daler 1 Mark."

Nov. 2. „Gav jeg Morten Wesseling for nogle Perler 600 Daler." (Ligeledes Nov. 19. til den Samme 400 Daler for trinde Perler.)

Nov. 29. „Kiøbte jeg to trinde Perler af Willem von Wellen, og gav ham 1000 Dlr. Samme Dag gav jeg samme „Jubilerer" for nogle Perler 8000 Dlr."

1608. Jun. 5. „En Juvelerer for tvende Øreperler 1900 Daler."

Jun. 9. „Gav jeg for nogle store trinde Perler 12,000 Daler. En anden Juvelerer for trinde Perler, en Gang om Halsen 900 Dlr. — For en Demants Ring med en Tavle-Demant 2000 Dlr."

Aug. 6. „Kiøbte jeg en Ring, med en stor Saphir, for 190 Dlr."

Dec. 6. „Kiøbte jeg en Kiæde af Gunde Lange for 350 Dlr."

1614. Apr. 13. „Kiøbte jeg 9 Stykker Tapetseri af Silke og Guld, af Baselicus, Alen til 35 Dlr.[21]) Item 7 andre Stykker Tapetserie af Silke og Guld, Alen til 25 Dlr. Paa hvilke Tapetserie han strax haver paa Haanden bekommet 5325 Dlr."

1618. Jan. 9. „Gav jeg Otto Guldsmed 500 Dlr. for et Demants Smykke."

Febr. 6. „Gav jeg Peter Griuell 164 Dlr. for nogle „Speill"; og kiøbte jeg af „Baaselyresken"[22]) et Sengested med

---

[21]) Uden Tvivl bestemt til Frederiksborg Slot.

[22]) Dette er formodentlig samme Juvelerers Hustru, som d. 13. Apr. 1614 benævnes Baselicus; men nogle Aar derefter (1. og 22. Jun. 1621) kaldes Adam Basilius og Konen „Regina Basiliuske".

blaat Atlaskes stukken Omhæng, saa og 3 Speile, hvorfor jeg gav hende 1200 Dlr." — „Af Asmus Perlestikker en Hue og en Pung for 40 Dlr."

Mart. 6. „Gav jeg Jacob tor Borch 1500 Dlr. til at forarbeide 2 Sølvfade. Item Jørgen Priifs Qvinde for en Ring 1410 Dlr."

Jun. 23. „Gav jeg en Bissekræmmer for adskillige Stene 113 Daler."

Sept. 18. „Jørgen Priisses Qvinde for en Ring 2300 Dlr."

Oct. 6. „Kiøbte jeg et Seierværk af Ludvig Heidtmann (i Hadersleb) for 200 Dlr. hvilket jeg forærede Ellen Marsviin."

Oct. 8. „Kiøbte jeg en Demant af Hans Moritz for 5000 Dlr."

Oct. 13. „Gav jeg Dyrich Nypissen 40 Dlr. for en Opal."

Oct. 28. „Claus Guldsmed 400 Dlr. for et Smykke og en Topas." („Topaisis.")

Oct. 29. „Kiøbte jeg et Smykke, saa og et Seierværk, af Hans Moritz for 1800 Dlr."

Nov. 23. „Gav jeg Hans Moritz 1700 Dlr., saa og et Hattebaand saa godt som 700 Dlr., for en Ring og et Smykke."

Nov. 24. „Kiøbte jeg af en Juveleerer tvende Krystal Drikkekar, saa og en hvid Saphir, hvorfor jeg gav ham 800 Dlr."

1619. Mart. 1. „Gav jeg (i Halmstad) Anders Stenvinkel 278 Dlr. 1 Mk. for tvende Ringe og nogle Kiæder, han giorde." (Under Mødet, som Christian IV. havde i Halmstad med Gustav Adolph.)

Jun. 1. „Kiøbte jeg af en Guldsmed fra Ribe tvende Ringe for 170 Dlr."

Jul. 11. „Gav jeg en „Jubilerer" (i Rendsborg) ved Navn Anders Persson, 200 Dlr. for nogle Ringe." (Ligeledes den 12te en anden Juveleerer, ved Navn Manuel Tocker, 833 Dlr. for nogle Ringe og et Smykke.)

Jul. 13. (Rendsborg.) „Gav jeg Hans Moritz 2300 Dlr. for

tvende Ringe, jeg forærede mine Søstre."[23]) (Den 29. Jul. fik samme Mand 3700 Dlr. for „adskillige Vare.")

Oct. 29. „Kom Hertug Philip af Brunsvigs Kammertiener, som førte mig en Saphir."

Dec. 1. „Fik jeg Herman Hegerfeldt 6 Pd. Guld og 4 Pd. Sølv, som han i Snore skal forarbeide." (Den 10de Decb. fik han atter 9 Pd. Guld og 1 Pd. Sølv til samme Brug.")

Dec. 5. „Gav jeg Corbinianus Guldsmed 320 Dlr. til Arbeidsløn for tvende Smykker."

1620. Mart. 4. „Gav jeg for tvende forgyldte Credents 376 Dl. in Specie."

Dec. 23. „Gav jeg Otto Guldsmed 1943½ Daler courant, for nogle Demanter, jeg fik af hannem."

1621. Febr. 4. „Gav jeg Thomas Null[24]) 401 Dlr. in Specie for et Demants Smykke."

Mart. 1. „Jeg kiøbte (i Segeberg) en Skee, en Kniv og en Gaffel af Guld med Demanter af en Frantsose, hvorfor jeg gav ham 330 Dlr. in Specie."

Jun. 1. „Gav jeg (i Steinburg) Adam Basilius 2022 Dlr. in Specie for trinde Perler."

Jun. 28. Gav jeg Hans Moritz 8000 Dlr. in Specie for den Sølv Sengested." (I Steinburg.)

Jun. 28. „Item Regina Basiliuske[25]) for 1200 Perler

---

23) Churfyrstinden af Saxen og Hertuginden af Brunsvig, som den 10. Jul., tilligemed Hertug Jørgen af Lüneborg, kom til Rendsborg.

24) En lieflandsk Adelsmand, som i Calmar-Krigen var gaaet i Kongens Tieneste, og havde bl. a. Artilleriet („Bøsseskytterne") under sin Befaling. (Jvf. Christian IV. egenh. Breve I. S. 148. 191. 332 og fl. St.) Han maa have været i Pengetrang, da han desuden ikke længe efter (14. Apr.) laante 500 Specie-Daler af Kongen imod Brev og Forsikkring af en „Forlover". At han dog var i Yndest hos Christian IV. sees bl. a. deraf, at Kongen den 14de Jul. 1616 personlig stod Fadder til hans Søn.

25) Formodentlig den under 1. Jun. forekommende Adam Basilius' Hustru, med hvem Kongen har handlet i Mandens Fraværelse.

2100 Dlr. in Spec. Item for 6 Ringe 270 Dlr. in Sp. Item for 87 Alen Tapetzerie 130½ Dlr. in Sp."

Sept. 22. „Gav jeg Johan de Wyllem 1500 Daler for en Amethyst."

1629. Jul. 21. (Glückstadt.) „Gav jeg H.(ans) Moritz 400 Dlr. for et Smykke, som jeg gav General Morgan.

Jul. 22. „Gav H. Moritz 30 Daler for et Smykke, som jeg gav den hollandske Comissario Horntruc."

Jul. 23. (Glückstadt.) „Gav jeg H. Moritz 200 Dlr. for et Smykke til Wallensteins Gesandt." (Han var samme Dag kommen til Glückstadt, og havde Audients „efter Aftensmaaltidet.")

1639. Apr. 6. „Gav jeg en Guldsmed, som flyede noget paa det engelske Halsbaand, 2 Dlr."

Mai 13. „Gav jeg for smaa trinde Perler: 616 Dlr." (Ligesom den 3. Jun. „for trinde Perler: 670 Dlr.")

Jun. 18. „For en Guldkiæde 109 Dlr. 15 Sk." — „For 3 smaa Ringe 114 Dlr."

Aug. 10. „For et Smykke til den Engelske Gesandt (Thom. Roe) 2770 Dlr. 14 Skl."

Aug. 14. „Gav jeg for et Seierværk, jeg forærede Hertuginden af Pommern, 200 Dlr."

Aug. 31. „Gav jeg for Perler til Børnene 1685 Daler 15 Skl."

Sept. 12. (I Glückstadt.) „Gav jeg Hertugen af Holsteens Tiener en Kiæde paa 100 Croner; item hans Folk i Stalden 100 Dlr. for 2 Heste af Persien."

Sept. 28. (I Glückstadt.) „For et Smykke til Brunsvig: 1300 Dlr."

---

6. Priser og Værdi paa endeel Gienstande og forskiellige Indkiøb.

1607. Febr. 10. „Gav jeg for et Skib 2250 Dlr."

Febr. 23. „Kiøbte Claus von Ahnen af mig en Hest for 30 Daler."

Mart. 2. „Kiøbte jeg Regnepenge for 2 Dlr. To smaa Lysestager for 1½ Mark. Hvidt Vox for 3 Gylden. Lak at forsegle med 2 Mk."

Mart. 4. „Kiøbte Kield Krabbe en Hest for 100 Dlr."

Mart. 12. „Gav jeg Reinhold Kandestøber 5¼ Dlr. for tvende Tinkar, som man kunde kaage udi."

Mart. 18. „Kiøbte jeg et Søkort for 5½ Dlr."

Mart. 20. „Gav jeg en Remsnider 20 Daler for en Skydtaske."

Apr. 4. „Solgte jeg to Norske Heste for 20 Daler. Samme Dag betalede Jochim Bylow mig 150 Dlr. for tvende Heste, han havde tilforn kiøbt."

Apr. 8. „Kiøbte jeg 7 Sølvskeer for 12 Daler, hvilke jeg forærede bort."

Apr. 9. „Kiøbte jeg 6 Puster for 9 Dlr."

Apr. 10. „Kiøbte jeg hos Nille Balsers 6 Alen Kammerdug og 3 Quarteer, Alen til 2 Dlr."

Apr. 12. „Kiøbte jeg en Smerlings-Bod for 12 Dlr."

Apr. 16. „Kiøbte P.(ros) Mund en graa Hest for 250 Daler, og skal betale med det forderligste, Samme Dag kiøbte Jens Sparre en Hest for 100 Dlr., og betalede strax."

Apr. 26. „Betalede mig Jens Sparre 100 Dlr. udi Rosenobler for en bruun Hest."

Mai. 29. „Kiøbte Sigismund Lubitz en graa Hest af mig for 90 Dlr." [Jun. 29. kiøbte Jens Sparre en Hest for 70 Dlr. Jul. 24. Sigismund Lubitz (her: Lutitz) en Hest for 90 Dlr. Oct. 13. Jørgen Brahe en Hest for 100 Dlr.]

Sept. 11. „Gav jeg for en Hat at fodre med sort Taft 3 Mark."

Sept. 28. „Kiøbte jeg tvende brasiliske („Brissillie") Katte, og gav for dennem begge 100 Dlr." (Dette er siden overstreget.)

Oct. 12. „Gav jeg en Bogbinder for tvende Stole, han trykte med Guld: 9 Mk."

Oct. 23. „Kiøbte Frederich Reh en Hest af mig for 200 Dlr. (Den 28. Oct. ligeledes Mogens Gyldenstierne en Hest for 80 Dlr. Den 5. Nov. Lars Ebbesøn en Hest for 70 Dlr., og den 6te byttede Kongen en Hest med Jens Sparre, som gav 30 Dlr. til. 12te Nov. kiøbte Peder Basse en Hest for 30 Dlr.)[36])

Oct. 30. „Kiøbte jeg et Sengetækken, giort af Korntaft for 28 Dlr.

1608. Jan. 9. „Gav jeg for en Seng, som kom fra Dantzig 49 Dlr. og for en Kiste 30 Dlr."

Jan. 10. „Gav jeg for Legetøi til Børnene 2½ Mk."

Febr. 8. „Gav jeg Crispinus, („Chrisbynus") udi Kiøbenhavn boendes, for nogle Instrumenter 32 Dlr."

Febr. 10. „Gav jeg for et Skib 2250 Dlr."

Febr. 20. „Kiøbte jeg noget Sølv af Hans Hense, hvilket veiede 2392¾ Lod, og gav ham for samme Sølv 1812½ Dlr."

Febr. 21. „Er fortinget hos Corbinianus (Guldsmed) et Contrafei, besat med Demanter, for 60 Dlr. Arbeidsløn."

Mart. 3. „Gav jeg en Bogbinder 6 Dlr. 1½ Mark."

Mart. 16. „Gav jeg Marcus for et Par Støvler 3 Dlr."

Mart. 25. „Gav jeg for nogle Potter, jeg kiøbte hos en Hollænder, 6 Mk. 4 Sk." — „For et Skab 3 Dlr."

Apr. 25. „Gav jeg Jørgen Pommer Guldsmed, for nogle Knapper, til Arbeidsløn 100 Dlr."

---

[36]) Efter Kongens Optegnelse har han saaledes i 1607 solgt 17 Heste og bortbyttet een. Den høieste Priis, som betaltes for en Hest, var 250 Dlr. (til Pros Mundt); den laveste var 30 Daler; med Undtagelse af de to norske Heste, som Kongen solgte for 20 Daler. Jeg har her til Exempel fuldstændig anført de Salg af Heste fra Kongens Stutterier, (fornemmelig vel fra Frederiksborg) som i dette ene Aar fandt Sted. Nogle samlede Data og Uddrag, denne Sag vedkommende, skal jeg nedenfor meddele.

Mai 4. „Gav jeg P. Maler for et Bord at male 6 Mark."

Mai 10. „Gav jeg for Fiol-Strænge 6 Dlr."

Jun. 6. „Kiøbte jeg en Lysekrone med et Seierværk for 450 Dlr."

Jun. 9. „Gav jeg for nogle Fioler og Strænge 39 Dlr."

Jun. 10. „For et lidet Sølvskriin 11 Dlr. For nogle Skriin af Ibenholt 40 Dlr. For nogle „Sølver-Gesskiir" 265 Dlr. For en Klædning at ridse, 15 Dlr. (Til) Bildtskytter for „Ørnekloue" (Kløer) 36 Mark."

Jul. 23. „Gav jeg for en Bog 7 Dlr."

Jul. 25. „Kiøbte jeg et Tresur, et Bord og en Kiste for 120 Dlr."

Jul. 29. „Fik Gerdt Perlestikker 14 Dlr. og er han dermed betalt for den sorte Atlaskes Klædning."

Sept. 3. „Sendte Marcus 137 Dlr. 1 Mk. 11 Sk. fra Kiøbenhavn for Karper, som bleve solgte sidst forleden Herredag."

Sept. 17. „Gav jeg for et Par Øren 100 Dlr."

Oct. 21. „Gav jeg for fire Hopper 275 Dlr."

Nov. 17. „Gav jeg Jacob Moritzsøn udi Hamborg for tvende Sølv Brandjern 1850 Dlr."

1614. Jan. 11. „Tog jeg hos Ditmar Haars Tiener (i Haderslev) 13½ Alen gemeent rødt Klæde, Alen til 1 Dlr."

Mart. 15. „Kiøbte jeg 25 Alen sort Atlas af Ditmar Haars Tiener, Alen til 9½ Mark Rigs. Den 16de kiøbt ** Alen tanetenbruun Atlas til 10 Mark Rigs."

Apr. 13. „Kiøbt (i Haderslev) af Basilicus 9 Stykker Tapetzeri af Silke og Guld, Alen til 35 Dlr. Item 7 andre Stykker Tapetzeri af Silke og Guld, Alen til 35 Daler; paa hvilket Tapetzeri han strax haver paa Haanden bekommet 5325 Dlr."

1618. Jan. 7. „Gav jeg Henrik Ramels Frue[27]) 5000 Dlr. for den Gaard i Helsingør."

---

[27]) Henrik Ramel, der var Hofmester hos Christian IV. i hans Ungdom fra 1586, døde 1611, og var gift med Else Brahe. (Jvf. Christian IV, egenh. Breve I. S. 250.)

Jan. 9. „Gav jeg en Kræmmer 10 Mk. for noget Dukketøi.

Jan. 17. „En Hattemager 4 Dlr. for en stukken Hat."

Mart. 2. „Gav jeg Brun Guldsmed 3 Dlr. for en Guldskee han giorde." (Arbeidsløn.)

Mart. 9. „Kiøbte jeg allehaande Slags Frø for 38 Dlr." [Den 20de: „For Urtefrø til Cronborg 10 Dlr. 3 Mk." Sept. 8. „Urtegaardsmanden paa Kolding 50 Dlr. til at kiøbe Frø."]

Mart. 16. „Gav jeg en Kleinsmed for tvende Knive 2 Dlr."

Mart. 20. „Kiøbte jeg af Johan Bøddiker 16 Boldte fransk Cannifas, hver Boldt 85 Dlr."[28])

Apr. 18. „Fik jeg Corbinianus 2 Rosenobler til at giøre af en liden Flaske." (Ligeledes fik han den 20de Apr. 18 Rosenobler, „til at giøre af nogle smaa Flasker.")

Jun 3. „Gav jeg en Destillerer 6 Dlr. for noget Pommeranz-Olie."

Jun. 14. „Gav jeg Prætorio[29]) for nogle Instrumenter 221 Daler."

Jun. 30. „Gav jeg Ellen Marsviin 3537½ Dlr. for 283 Øxen, som blev slagtet til den Ostindianske Seglation."

Jul. 30. „Fik jeg Guldsmeden paa Frederiksborg 6 Rosenobler til at forgylde noget Hestetøi."[30])

Sept. 8. „Gaff jeg 13 Dlr. 4 Sk. for Klæder til en gal Pige."

Sept. 15. „Gav jeg en Kiøbmand Lorentz Peiterson, 3350 Daler 3 Mk. for nogle Skorstene." (?)

Oct. 10. „Kiøbte jeg tvende Sølv-Hattebaand af en Kræmmer for 12 Dlr."

Oct. 15. „Gav jeg for nogle malede Breve (?) 20 Dlr."[31])

---

28) Boldt var en gammel Benævnelse, i Stedet for Stykke, paa Lerred eller lignende Tøier, der efter Bævningen rulledes sammen, og solgtes i Ruller.

29) Prætorius var, efter Nyerup, en berømt Musicus i Hamborg.

30) Lignende Udgifter til Forgyldning forekommer oftere. Man seer, at Kongen altid selv lagde Guldet til, hvilket Guldsmeden fik i Rosenobler.

31) Nyerup har troet, at dermed kunde menes Spillekort.

Nov. 14. „Gav jeg en Mand 40 Dlr. for tvende islandske Gangere." — „Item en Sværdfeger 4 Dlr. for en liden Pampert."

Nov. 15. „Hans Grittenfenger 100 Dlr. for et Skab."

Nov. 27. „Fik jeg Hans Bruun 30 Dlr. til en Sølvring, at hænge Christianstads Nøgle paa."[39])

1619. Mai. 24. „Gav jeg en Franzos 6 Dlr. for to Par Sporer."

Aug. 15. „Fik Peder Michelsøn 3000 Dlr. paa Haanden for et Skib, han bygger til Itzehou."

Sept. 2. „Gav jeg Dyrick Fust 36 Dlr. og 1 Rigsmark for 29 Alen hvidt Damask."

Oct. 20. „Leverede jeg Johan de Willem[39b]) 10,000 Dlr., som han skal udgive til at kiøbe et Skib, til den Ostindianske Handel." (Den 8. Dec. „blev ved Johan de Willems Tiener til Nederland forskikket 9000 Rdlr. in Spec., hvilke skulle paa et Skib sammesteds anvendes, hvorpaa findes Bevindhebernes Brev.")

Nov. 21. „Fik jeg for tvende Øren af min egen Art, som bleve satte paa Leg, 120 Dlr."

Nov. 22. „Blev fortinget med Geert Osserlin, at han paa sin egen Bekostning skal giøre en Sadel med Tøi og al sin Tilbehøring, med Opslag paa Pistolerne, og alt andet nævnes kan, stukken med Guld paa rødt Carmesyn Fløiel — for hvilket Arbeid han skal have 600 Daler, til 5 Mark." (3. Dec. blev samme Contract giort med Rasmus Melchiorsen om at giøre en Sadel, „af hans eget Fløiel, hvilket skal være tanetenbruunt Carmesin", stukken med Sølv og Guld, efter den Patron, som han selv derpaa giort haver, for 600 Rigsdlr. til 5 Mark.)

Dec. 4. „Gav jeg en Kiøbmand 687 Dlr. for noget forgyldt Læder, som kom i Haven til Salen. (Paa Rosenborg)"

---

[39]) Ligeledes forekommer A. 1619, Febr. 10: „Fik jeg en Guldsmed 18 Dlr. til en Nøglering til Halmsteds Befæstning.")

[39b]) Han var Kongens Banquier eller Agent i Helsingør.

1620. Febr. 29. „Gav jeg tvende Borgere af Flensborg 2000 Rdlr. in spec. paa Haanden for et Skib, jeg havde fortinget at bygge hos dem.“

Mart. 29. „Gav jeg 12 Dlr. in spec. for en Viole di gamba. 16 Dlr. in spec. for noget Frø jeg fik fra Arniseo.“

Oct. 14. „Sendte jeg en af Cancelliebudene til Berlin efter nogen Most, og fik hannem 24 Rdlr. med.“

Oct. 19. „Fik jeg 202 Dlr. Cour. for tvende Øren, jeg satte paa Leeg.“ (Jvf. 19de Nov. 1619.)

Nov. 11. (I Flensborg.) „Gav jeg en Kniplingskræmmer 71 Dlr. in spec. som blev brugt til Børnene. Item for noget Knipling af Kammerdug 38 Dlr. in spec.“

Nov. 13. „Kiøbte jeg Knipling for 96 Dlr. in spec.. Gav en Kræmmer for Tøi til mine Klæder 75½ Dlr. in spec. og 13 Skl. Lybsk.“

Nov. 15. (I Flensborg.) „Kiøbte jeg om Morgenen tidlig Knipling for 246 Dlr. in spec.“

Nov. 17. „Gav jeg Kleinsmeden i Haderslev 58 Dlr. in spec. og 3 Mk. for otte Porte, han forfærdigede med al sin Tilbehøring; hertil skal regnes 30 sl. Daler, han fik hos Hans Persson.“

Dec. 5. „Kiøbte 29 Lod 1 Qu. Ungersk Guld, Lodbet for 7 Rigsdaler er 205 Rigsd. in specie.“

1621. Jan. 9. „Gav jeg Jørgen Lunthe 300 Dlr. in spec. for en Vogn, jeg kiøbte af hannem.“

Jul. 9. „Gav jeg 25 Dlr. in spec. for et Stykke Kamfoder.“ (?)

Sept. 29. „Gav jeg en Bonde 12 Slette Dlr. for en Ore.“

Nov. 18. „Gav jeg Dronningen af Sverrigs Tiener 4200 Dlr. in spec. for Søm og Kugler.“

Dec. 7. „Gav jeg en Skrædder af Itzehoe ved Navn Henrik Jørgensen 96 Dlr. in spec. for noget Klæde, jeg fik af hannem, imens jeg laae til Steenborg.“[33])

[33]) Formodentlig til en Klædning til Kongen selv. (Jvf. ovenfor 13. November 1620.)

1625. Jan. 2. „Annammede jeg af de tvende Melckester for Kiøbenhavn 24 Dlr. for 3 Fierdinger Smør."

Jan 30. „Fik Hans Gridtzenfenger 30 Dlr. Cour. for tvende Skabe til Børnene."

Mart. 8. „Gav jeg Crispinus Instrumentmager 5 Dlr. paa Haanden for et Instrument."

Mart. 17. „Gav jeg (i Trittau) 150 Rigsd. for 6 Ammer rhinsk Viin; item for et Anker Viinæddike 3 Dlr."[34])

Mart. 20. „Gav jeg for en Muulkurv til min Hund ½ Dlr."

Mart. 30. „Gav en Skrædder 30 Daler for en heel Klædning til en Dreng, jeg skaffede af." [Drengen (Pagen) fik desuden til Foræring 10 Dlr.]

Mai 25. „Gav jeg 25 Dlr. (til) en Smededreng for hans Lære paa et halvt Aars Tid; saa og 12 Dlr. Cour. for hans Kost."

Jun. 16. (Rodenburg i Bremen.) „Gav jeg for tvende Stænger paa Kiendefanen at overstryge ½ Dlr.

Jun. 30. „Gav for mit Bælte at flye ½ Dlr. 12 Skill. For 8 Dusin Knapper af Unze-Sølv og 5 Qvarteer Sølvgaloner 2 Dlr. 39 Sk. Lybsk." (?)

Jul. 24. (I Hameln, hvor Kongen laae syg efter sit Fald med Hesten.) „Blev der kiøbt en Lygte for 2 Dlr."

Aug. 5. „En Skomager for Skoe og Støvler til Christian Ulrik 9 Dlr. For en Hat 2½ Dlr. — En Kopsætter (i Tydskland, i Verden) 4 Dlr."

Aug. 6. „For en Hat at flye op igien 1 Mark.

Aug. 11. „For et Gehæng Atlask til en Klædning, saa og Guldsnorer, for Prindsen 87½ Dlr." (16. Aug. „For Underfoder til Prindsens Klædning 16 Dlr. 29 Sk. Lybsk.")

Oct. 18. „For et Par Skoe til Christian 1 Dlr."

Dec. 7. „Gav jeg for en Klædning 28 Dlr."

Dec. 29. „For et Hattebaand at flye ½ Dlr. For den Sølv-Sengepotte (at flye) 1 Dlr."

---

34) Derimod forekommer den 23. April: „Annammede jeg (paa Frederiksborg) af den gamle Kromand 455 Dlr. for Rhinsk Viin og anden Viin, han haver bekommet af Viinkielderen."

Dec. 28. (I Rodenburg.) „For et Blyslag („Blislag") til en Skrivtavle ½ Daler." (Maaskee Feilskrift. Nyrup har læst Beslag.)

1629. Jan. 6. „Gav jeg for Lak 3 Dlr."

Febr. 13. „Gav jeg for adskillige Huggejern 5 halve Kroner."

Mai. 9. „Gav jeg Geert Osseriin 30 Rdlr. paa Haanden for den Himling paa min Vogn at stikke."

Jul. 2. „Gav jeg 4 Dlr. for et Par Støvler, som jeg lod giøre til Slesvig." (Ligeledes den 3. Jul. i Kiel 4 Dlr. for et Par Støvler.)

Sept. 17. (I Krempe.) „Gav jeg Christoffer Faagitt (Vogt?) en Kræmmer, 450 Daler for adskilligt Silketøi og Snore til Børnene."

Sept. 20. „Gav jeg for min lille Vogn at flye 9 Dlr."

Nov. 22. (I Glückstadt.) „Gav jeg en Perlestikker 110 Dlr. for en Klædning, han stikkede for mig.[35]) For 3 Par Silkestrømper 21 Dlr. For et Gehæng 10 Dlr. 44 Skl."

1635. Jan. 22. „Blev der indkiøbt til Haderslevhuus 6 Tdr. Tydsk Øl for 24 Rdlr."

Febr. 4. „Gav jeg (i Kolding) for 3 Huder, som Sadelmageren skal bruge til en Sengesæk: 10½ Rdlr."

Febr. 5. „Blev der kiøbt (i Kolding) 9½ „Laff" Hø til Stalden, og gav derfor 10 Slette Daler."

Febr. 7. (I Kolding.) „En Ligger fik 10 Dlr. Rigs, til at kiøbe noget Apothekeri for i Odense. Samme Ligger førte med sig igien 20 Mark."

Feb. 11. „Gav jeg for 4 Træheste til Ulrik[36]) 4 Dlr."

Febr. 23. „Gav jeg for en Kiortel til en Lakei, som blev sendt til min Søn, 19 Rdlr."

Mart. 2. 4. 5. „Gav jeg en Kandestøber (i Kolding) for

---

[35]) Den 28de gav Kongen for Galoner og Knapper (maaskee til den samme Klædning) 20 Dlr. 29 Sk. For „Parchem", Fløiel, Underfoder „Saalskou, og Skorosser" (Skoroser?) 38½ Dlr.

[36]) Uden Tvivl Ulrik Christian, Kongens Søn med Fru Vibeke. Han var da 5 Aar gammel. (født 7de April 1630.)

3 smaa Flasker 3 Rdlr. For 4 Skuur til mit Tøi 4 Rdlr. (I Flensborg.) For nogle Pommerantzer 22 Sk. Lybsk."

Mai. 4. „For 20 Tylter Deler (Brædder), som kom hen ad Nøddebo Sø, 25 Rdlr. og ½ Sl. Dlr."

Mai. 20. „Gav jeg 2¼ Rdlr. for en Capsel, som kom for Ulrik Christians Brev paa det Meklenborgske Gods."

Jun. 7. „Gav jeg Tolderen i Undal (Norge) paa Haanden, for et Skib fuldt af Skibstømmer, 1000 Dlr."

Aug. 9. „Gav jeg for et Lod Muscus 15 Dlr." [Sept. 4. betalte Kongen i Glückstadt 87 Dlr. 36 Sk. for Muscus.]

Dec. 19. „Kiøbte jeg en Muffe til Grev Waldemar for 16 Rdlr."

1639. Febr. 2. (I Haderslev.) „Gav for Herpaukkerne at overdrage 3 Dlr. 24 Sk. Kandestøberen for Sengepotter 3 Dlr. For tvende Heste til Skytterne 80 Dlr. En Kniplingskræmmer 554 Dlr."

Apr. 6. „Gav jeg en Guldsmed, som flyede noget paa det Engelske Halsbaand 2 Dlr."

Apr. 23. „Gav jeg for 2 Sengesteder 48 Dlr."

Mai. 8. „Gav jeg for Ved i Havnen. 69 Dlr."

Mai. 13. „Gav jeg for en Hat med Fieder 13 Dlr. For 4 Par „Zabeler" (Zobeler? Zobelskind?) 52 Dlr."

Mai. 25. „Fik en Kræmmer paa Børsen for adskillig Tøi 160 Dlr."

Jun. 15. „Kiøbte jeg af en svensk Mand 36 Kobber-Stykker." (ɔ: Kanoner.) [Prisen er ikke anført. Men under 17de Jun. findes: „Hermann Kok fik for Stykker 14,620 Dl."]

Jun. 19. „For en Degen og et Gehæng 27 Dlr."

Aug. 14. „Fik Jørgen Lyttiche for Viin 3189 Dlr. 24 Sk." (I Glückstad.) [D. 18. Aug. udbetalte Kongen atter sammesteds 2492 Dlr. 32 Skl. og den 24. Aug. 162 Dl. 24 Skl. for Viin.]

Aug. 17. „Gav jeg for et Contor (Skab eller Skrivepult) 72 Dlr."

Aug. 24. „For Zerbster Viir 45 Dlr. 36 Skl."

Sept. 4. „For et Hunde-Halsbaand 1 Dlr."

Sept. 14. (I Glückstadt.) „For 4 Læster Sild 160 Dlr."

Oct. 31. (I Kiøbenhavn.) „Gav jeg for et Speil 66 Dlr. Item en Maler 200 Dlr."

Dec. 4. „Gav jeg for en Karre Garleber Humle 110 Dlr."

7. Gaver og Foræringer i Penge.

1607. Febr. 6. „Laante min Gemal hos mig 34 Pund Engelsk, hvilke jeg hende siden forærede."[36])

Feb. 17. „Gav jeg Knud Ruds Tiener 2 Rosenobler, som førte mig det Skyt hid, det Knud mig forærede."

Mart. 6. „Forærede jeg M. (arkgr.) Hans Sigismunds Karl 15 Dlr., hvilken som førte en Hest hid, som var kommen til Skade, den Tid Brosius Trommeter førte de Heste fra Dresden."

Mai. 13. „Gav jeg Lave Lykke[37]) en Rosenobel." (Den 28de Mai fik han atter en Rosenobel. Jvf. ogsaa den 2den Febr. 1608.)

Jun. 30. „Gav jeg Ammen, som stillede min Datter Lisebeth[38]) 100 Dlr."

Aug. 17. „Gav jeg Markgreve Hans Sigismunds Lakei 2 Rosenobler."

Sept. 15. „Gav jeg Spillemanden udi Haderslev en Rosenobel."

Sept. 18. „Gav jeg en blind Mand en Mark."

Oct. 5. „Betalte jeg Christen Hammer for Mad og Drikke for de Piger, han haver hos sig, 360 Dlr. 1 Mk. Item

36) Den 27. Sept. findes antegnet: „Betalede min Gemal 100 Dlr. paa de 34 Pund, jeg hende til Anderskov laante; det overlige forærede jeg hende;" men dette er siden overstreget.

37) Han var en fattig fyensk Adelsmand, Søn af Peder Lykke til Skovsbo, som døde 1564: Lave Lykke havde været et Slagt „fortvillig" Raad hos K. Frederik II., som 1586 forlehnede ham med 5 Bøndergaarde i Odderup ved Næstved.

38) Kongens anden Datter med hans Dronning; (en ældre, Sophia, f. 1605, døde samme Aar). Hun blev født 16. Marts 1606, og døde i sit 3die Aar. (24. Oct. 1608.)

for Klæder og Skoe. Samme Dag forærede jeg Anne(?) 100 Daler."

Nov. 4. „Forærede jeg bort 18 Dlr."

Nov. 10. „Gav jeg Skolen i Kiøbenhavn 20 Dlr.[39])

Dec. 23. „Gav jeg min Gemahl 100 Rosenobler."

Dec. 31. „Nytaarsaften og Juleaften er bort foræret til allehaande Folk 46 Rosenobler og 513 Dlr. 2 Mk. 8 Sk."

1608. Jan. 2. „Forærede jeg bort i Nytaarsgave 1 Portugaleser, 20 dobbelte Milreser, og 4 ungerske Gylden."

„Jan. 5. (I Malmø.) „Forærede jeg bort en Portugaleser og 6 dobbelte Milreser." — „Gav jeg Skolebørnene 12 Dlr."

Jan. 6. (I Malmø.) „Gav jeg Orgelmesteren en dobbelt Milreis."

Jan. 21. „En Blytækker forærede jeg 4 Dlr."

Febr. 2. „Gav jeg Lave Lykke en dobbelt Milreis." (s. 13de og 28de Mai 1608.)

Febr. 16. „Gav jeg en Soldat 2 Dlr."

Apr. 6. „Gav jeg Sigvard Grubbes Karl 1 Rosenobel til Grimepenge for en graa Hoppe."

Jul. 10. „Gav jeg en syg Qvinde 2 Dlr."

Sept. 25. (Paa Skanderborg.) „Gav jeg nogle Giøglere 10 Dlr."

Dec. 24. „Juleaften er udgivet til allehaande Folk 117 Dlr. 1 Mk." (Præsten 1 Rosenobel.)

Dec. 31. „Nytaarsaften er Willem Dopp overantvordet til at give adskillige Folk 26 Rosenobler, 96 Gylden, 107½ Dlr. — Samme Aften gav jeg min Gemahl til Nytaarsgave 500 Daler. Item forærede jeg bort 12 Rosenobler og 3 dobbelte Milreser."

1618. Jan. 27. „Gav jeg nogle Spillemænd 4 Dlr."

Febr. 25. „Gav jeg Lisbeth Gyldenstiernes Drenge 2 Dlr. hvilke førte mig tre Månder."

---

[39]) Kongen havde den Dag vundet i Boldhuset 32 Dlr. og gav Boldmesteren samme Dag (Mortensaften) 1 Dlr.

Mart. 11. „Gav jeg en af Sangerne 3 Dlr. til Fadbergave. Hertugen af Baierns Lakai 6 Rosenobler."

Mart. 23. „Forærede jeg en Piber 4 Dlr."

Apr. 11. „Gav jeg Greven af Oldenborgs Bud, som trækkede mig 2 Heste, 5 Dlr. — Derimod: 28. Apr. „Gav jeg Hr. Detløf Rantzaus Tiener 5 Rosenobler til Grimepenge."

Jun. 14. „Gav jeg Trommeteren 100 Dlr." [40])

Jun. 19. „Blev en af de hollandske Gesandters Sekretairer foræret 100 Dlr."

Jul. 11. „Gav jeg en fremmed Organist 60 Dlr."

Aug. 13. „Forærede jeg Hertug Ernst af Saxen 2000 Dlr."

Aug. 16. „Gav jeg Oluf Rosensparres Karl 1 Rosenobel, som førte mig en Hund, som hedder Pasquil."

Nov. 3. „Gav jeg Christian Ulrich 5000 Dlr., hvilke blev indlagt udi den Ostindianske Handel."

Nov. 11. (Mortensdag.) „Gav jeg Skolen (i Kiøbenhavn) 20 Dlr." (Formodentlig, ligesom 1807, de syngende Skolediscipler.)

Nov. 21. „Gav jeg Churf. af Brandenburgs Lakei 1 Rosenobel, hvilken førte mig noget Most."

Dec. 24. „Juleaften er til adskillige Folk udgiven 95 Dlr. 3 Mk."

Dec. 30. „Fik Nille (?) et Brev til Statholderen, at han skulde betale hende 300 Dlr. — Greven af Oldenborgs Staldmester 100 Dlr. til Grimepenge, saa og en Kiæde paa 100 Kroner."

1619. Jan. 1. „Nytaarsdag og den forrige Aften er udgiffuen til adskillige Folk: Rosenobel 50. Guldgylden 113. Daler 184½. Tabt paa Dobbel 7 Dlr. 3 Mk."

Apr. 10. „Gav jeg Børnene 30 Dlr."

Jun. 4. „Gav jeg nogle hollandske Tryglere 100 Dlr. til en Kirke at bygge."

---

40) Denne betydelige Skienk eller Betaling til en Trompeter maa vel forklares deraf, at han har havt flere med sig, og giort Opvartning i nogle Dage paa Frederiksborg, hvor Kongen havde Besøg af sin Broder Hertug Ulrik, af Hertug Philip, Biskop af Osnabrück (13. Jun.) og Greven af Oldenborg (14. Jun.)

Jun. 8. „Gav jeg en Kræmmer 3 Dlr. for en Dukke."

Jun. 19. „Gav jeg en Compasmager 20 Dlr. til Tæring op til Norge."

Jun. 23. „Gav jeg Niels Sanger 30 Dlr. til Tæring til Italien."

Jul. 14. (Rendsborg.) „Gav jeg tvende mine Søstres[41]) Kammerpiger 6 Rosenobler."

Aug. 14. „Forstrækkede jeg Dr. Arniseo[42]) 200 Dlr. hvilke hannem blev foræret; og er hannem endnu saa mange lovet, naar han sig indstiller; hvilke Penge hannem tilsagt er for at flytte sit Boskab."

Aug. 15. (I Walsbølle, i Slesvig.) „Gav jeg en Dreng, som bar mig nogle Pærer 1 Dlr."

Sept. 16. „Gav jeg Hertug Ulrichs Folk 100 halve Kroner til Grimepenge for en Hest."

Sept. 17. „Gav jeg tvende Edelknaber 26 halve Kroner til Tærepenge." (Formodentlig da de bortsendtes fra Hoffet.)

Sept. 26. „Forærede jeg Borgermesteren i Glückstadt 100 Kroner til hans Bygning; item tre af Døttrene 3 Ducater, og Pigerne 2 halve Kroner."

Oct. 25. „Gav jeg Otto Christoff. Rosenkrandtzes Dreng 1 fransk Krone for en Hund, han førte mig."

Oct. 26. „Gav jeg Hertugen af Saxens Lakei, som førte mig 2 engelske Rækeler, („Reckel") 1 Jacobus."

Nov. 13. „Gav jeg en Qvinde 10 Slette Daler for gale Marens Barn, hun en Tid lang havde født."

Dec. 22. (I Kolding.) „Gav jeg en gal Kandestøber 4 Mark."

---

41) Begge Søstre, Churfyrstinden af Saxen og Hertuginden af Brunsvig, kom i Besøg hos Kongen til Rendsborg d. 10de, og droge bort igjen den 15de Jul. Kongen kiøbte (vistnok i den Anledning) d. 11. 12. og 13de Ringe og Juveler hos tre forskiellige Juveelhandlere.

42) Henning Arnisæus, Professor i Medicinen i Helmstädt, som Christian IV. kaldte til sin Livlæge (1620.) Jvf. Christian IV. egenh. Breve I. S. 76 og fl. St.

Dec. 24. „Gav jeg Jule-Aften til adskilligt Folk 13 Dlr. i smaa Mynt." (Samme Sum gav Kongen Nytaarsaften til adskillige Personer i Smaamynt.)

1620. Jan. 1. „Gav jeg til adskillige Hofdienere Nytaarsgaver Rosenobler 32. Guldgylden 87; item Daler 32. 3 Mk."

Jan. 14. „Gav jeg (i Nyborg) en Kræmmer for adskillig Kramvare, jeg forærede Prindsen og Kirsten Munk 146 Dlr. til 5 Mk."

Febr. 4. „Gav jeg en af Drengene, ved Navn Niels Kruse, 30 Dlr. in spec., hvilken jeg forskrev ud af Landet, og kom han med Hertug Jørgen." (af Lüneborg.)

Mart. 15. „Sendte jeg 50 halve Croner til Graabo, hvilke han skulde uddele iblandt Bøsseskytterne, hvilke der skyder bedst."

Aug. 8. Forærede jeg (i Bredsted) Willem von Benthem 125 Rosenobler."

Aug. 10. „Fik Robert Anstruther sin Afsked (i Bredsted.) Gav jeg Roberts Lutenist 10 Rosenobler."

Oct. 31. „Gav jeg Greven af Oldenborgs Tiener, som førte mig nogle Fasaner, 20 Dlr. in spec."

Nov. 4. „Gav jeg en Kniplepige 10 Dlr., som fik sin Afsked."

Nov. 7. „Gav jeg en Mand, som førte mig nogle Faar og Urorer, hvilke Hertug Hans af Sønderborg sendte mig, 8 Dlr."

Nov. 13. „Jeg gav Hert. Hanses Tiener, som førte mig nogle Urøren 2 Gylden." (Maaskee den samme, da han reiste.)

Dec. 24. „Gav jeg Juleaften til adskillige Folk 113 Dlr. Cour. og 3 Mk."

1621. Jan. 1. „Gav jeg paa adskillige Steder til Nytaarsgave: Rosenobler 37; Guldgylden 62; Kroner 112½ og 3½ Dlr."

Mart. 6. „Gav jeg nogle Musicanter, som varede paa,[43])

---

[43]) Ved Taffelmusik i Anledning af Fyrstemødet, som holdtes hos Kongen i Segeberg, fra 27. Febr. — 6. Marts 1621. „Spillemanden" har vel ikke hørt til „Musicanterne"; men tilfældigviis faaet en Gave af Kongen.

100 Dlr. in spec. (i Segeberg.) Item en Spillemand 1 Dlr. in spec."

Mai 11. „Var de af Hamborg her med nogle Foræringer (i Steinburg) og gav jeg deres Viinskienk 2 Rosenobler. Den keiserlige Courier 3 Rosenobler."

Jul. 12. „Gav jeg en fordreven Præst 5 Dlr. in spec. Item en gammel Vaagegvinde 10 halve Kroner."

Aug. 9. „Gav jeg en Skytte 4½ Dlr. for nogle Ørne, han havde skudt." (Paa Jagt-Gaarden i Dragsholms Lehn" ɔ: Odsherred. Pigerne paa Jagtgaarden, hvor Kongen blev i to Dage fik 3 Rosenobler, og „En, som legte" 2 Rosenobler.)

Sep. 1. „Gav jeg den holstenske Gesandter (Hertugen af Gottorps Cantsler) til Foræring 30 Rosenobler med et Bæger, som veiede 72 Lod."

Sept. 9. „Gav jeg en Giøgler, som var paa Slottet (Kronborg) og legte for Børnene, 5 Dlr. in spec."

Nov. 20. „Gav jeg en Skipper 18 Dl. in spec., som førte mig nogle Faar, som de Herrer af Rostock mig forærede."

Dec. 17. „Gav jeg en Secretario af Bremen 100 Dlr. in spec." [44])

Dec. 24. „Gav til adskillige Folk paa Juleaften paa Kronborg 113 Dlr. 3 Mk."

1625. Jan. 1. „Gav jeg adskillige Personer Nytaarsgaver, Rosenobel 44; Guldgylden 84; halve Kroner 142. 3 Mk." — „Gav jeg Hertug Frederik 10 Rosenobler, 20 Gylden og 20 Dlr. Gav jeg Hert. Ulrik 10 Rosenobler; 20 Gylden og 20 Dlr. Gav jeg Prindsen (Christian) 2,000 Dlr. til Haandpenge. Forærede jeg Kirsten Munk 100 Rosenobler."

Jan. 6. „Sendte jeg 300 Rdlr. til England til Grimepenge for de Heste, som kom derfra."

Jan. 16. „Forærede jeg en Qvinde 1 Dlr. Item 35 Guldgylden."

---

[44]) Et Gesandtskab fra Bremen var den 13de Dec. kommet til Frederiksborg, for at melde Kongen, at Hertug Frederik var postuleret til Coadjutor i Erkestiftet.

Mart. 7. „Forærede jeg en Fegter til Anderskov 10 Rdlr."

Mart. 14. „Gav jeg Bisskoppen af Bremens Trommeter 20 Dlr." [Bisskoppen var den 12te kommen til Kongen i Segeberg, ligesom den 13de Hert. Jochim Ernst; af Holsten?)]

Apr. 6. (Paa Segeberg.) „Forærede jeg Hert. af Weimar 1000 Guldgylden, item 875 Dlr. af dem, som Hans Pedersen havde i Forvaring; hvilket beløb sig til 2500 Dlr. in spec."

Apr. 27. „Gav jeg Kirstens Dreng 5 Rosenobler, som førte mig Bud (til Kiøbenhavn) at Kirsten var forløst. (D. 26. Apr.)

Mai 3. „Foræret Corbinianus Guldsmed 100 Cour. Dlr."

Mai. 18. Forærede jeg Greven af Oldenborgs Tiener[45]) 100 Guldgylden og et Contrafei, og 200 Dlr. in spec. Grimepenge for nogle Heste, han førte mig og Prindsen." (D. 26. Sept. fik „Gr. af Oldenborgs Folk" atter 100 Dlr. i Grimepenge for 2 Heste.")

Aug. 21. „Gav jeg en gal Præst (i Verden) 3 Dlr."

Aug. 30. (I „Feerden" ɔ: Verden.) „Forærede jeg D. Luchtenio 100 Dlr."

Oct. 4. (I Nienburg.) „Forærede jeg H. Jochim Friderich[45 b]) af Weimar 300 Rosenobler."

Dec. 6. (I Nienburg.) „Forærede jeg Hert. af Weimars Trommeter 50 Dlr. for en Fane, han førte." — Ligeledes Dec. 23. „en Trommeter fra Hertug. Christian 60 Dlr., som førte nogle Faner."

1629. Mai 14. „Gav jeg en Mand af „Judtland", som var sendt ud af Menigheden sammesteds, 200 Dlr."[46])

---

45) Hermed er ikke at forstaae en simpel Betient; men (saaledes som „Diener" ogsaa bruges i det Tydske) formodentlig en Hof-Embedsmand, eller anden betroet Person.

45 b) Formodentlig menes Hert. Johan Frederik af Weimar, (f. 1600) Broder til Joh. Ernst og Bernhard; død i Fangenskab 1628.

46) At den her omtalte Mand som Deputeret har været udsendt fra Borgerskabet i Jylland (hvilket Kongen har benævnet ved „Menigheden") er høist sandsynligt. Hans Ærende har da vistnok staaet i Sammenhæng med de Besværinger over Landets ved Krigen

Sept. 4. „Gav jeg Hertug Philips Jæger, som førte mig nogle Støvere, 5 Dlr."

Sept. 17. (I Krempe.) „Gav jeg en østerrigsk Frue 10 Dlr."

1635. Jan. 1. „Gav jeg (i Haderslev) adskillige Folk til Nytaarsgaver 200 Dlr. Item en Drabanter til Faddergave 4 Dlr. De Fattige 1 Dlr."

Jan. 14. „Fik den russiske Post sin Affærding, og forærede jeg ham 20 Rosenobler."

Febr. 4. „Fik jeg en Hest af Hr. Corfitz Ulfeldt, og gav jeg hans Karl 10 Dlr."

Jan. 22. „Gav jeg en Mand, som havde lidt Skade ved Ildebrand, 4 Dlr. En fattig Qvinde 2 Dlr."

Mai 16. „Otto Totts Tiener, som førte mig nogle Heste, 7 Rdlr. til Drikkepenge."

Jun. 8. (I Norge.) „Gav jeg til Oddernæs Kirkes Reparation og Forlængelse 100 Dlr."

Jun. 16. „Gav jeg Ove Giedde's Tiener, som bar mig en Elephant-Tand og et lidet Indiansk Skriin, 10 Dlr."

Jul. 5. (Før Kongen forlod Aggerhuus.) „Gav jeg til Præsten i Tundset 100 Dlr." [47])

Jul. 17. „Forærede jeg (i Glückstadt) min Søn Hertug Frederik 500 Dlr." (7. Aug. fik Hertugen atter 500 Dlr.)

Nov. 10. (Mortens Aften.) „Gav jeg Skolen i Hillerød 20 Dlr."

Dec. 16. „Forærede jeg Grev Waldemar (Christian) [48]) 2 Rosenobler til en Ring." (Han var da 13 Aar gammel; f. 26. Jul. 1622.)

Dec. 22. „Gav jeg den fransøsiske Gesandters Secretario 10 Rosenobler."

---

udsugede og forarmede Tilstand, over Adelens Indgreb i Borgerstandens og Kiøbstedernes Rettigheder, m. m. som udgiøre Indholdet af de Klager og „Supplicationer", som den jydske Borgerstand længere hen i Aaret 1629 indgav til Kongen; og det tildeels opmuntret dertil af ham selv, „hvorover Adelen i Jylland haver sig høilig besværet." (Jvf. Suhms nye Samlinger I. 3. Hefte S. 167. 214—220.)

[47]) Kongen havde paa Reisen i Norge tilbragt to Nætter, den 24de og 29de Jun. i Præstegaarden paa Tundset.

Dec. 24. „Forærede jeg Skolen i Haderslev 20 Dlr." (Syngende Skoledisciple. Jvf. 10de Novbr. i Hillerød.)

1639. Jan. 1. „Gav jeg til adskillige Folk Nytaarsgaver: Rosenobler 21. Gylden 61. Daler 182." — „Herforuden til Nytaarsgave (3. Jan.) Hert. Hans 18 Dlr. Frøken Lisebeth 18 Dlr. Frøken Christiane 12 Dlr., Frøken Hedevig 12 Dlr. Hofmesterinden 6 Rosenobler."

Jan. 8. „Gav jeg de Fattige 100 Dlr." (i Haderslev.[48]) En lige stor Gave til de Fattige 7. Marts og 1 April. (Glückstadt.) Den 11. April fik de Fattige 136 Dlr.

Apr. 2. (I Glückstadt.) „Gav jeg General Morgan 100 Dlr." (Han fik desuden et Hattebaand, hvis Priis ikke er anført.)

Mai 26. „Gav jeg min Gemahls Sal. Søsters Børn 2000 Dlr."[49])

Jun. 6. „En Meklenborgsk Jomfru 6½ Dlr."

Jun. 24. „Gav jeg de Fattige (ved S. Helenes Kilde, som Kongen besøgte) 150 Dlr."

Jul. 3. „Forærede jeg den Würtenberger Enke 500 Dlr."

Jul. 17. „Gav jeg (i Glückstadt) en Bogtrykker for nogle Riim, han havde giort, 8½ Dlr."

Jul. 30. „Forærede jeg (i Glückstadt) Marggreven[50]) 20 Dlr." (Den 24. Aug. fik han atter 20 Dlr. Den 30. August 200 Daler.)

---

[48]) Der maa have været en særegen Anledning til denne og de følgende usædvanlig store Gaver af Kongen til Fattige, da de i Glückstadt gientages tre Gange i en Tid af faa Uger.

[49]) Af den afdøde Dronning Anna Catharines to Søstre menes her vel den ældre Barbara Sophia; f. 1584; gift 1609 med Hertug Joh. Frederich af Würtemberg, som døde 1628. Enkehertuginden var ligeledes død 1636, og havde bl. a. efterladt to ugifte Døttre.

[50]) Formodentlig er dette Markgreve Ernst (f. 1617) en Søn af Johan Georg, Markgreve af Brandenborg, (yngre Broder af Churfyrsten Joh. Sigismund, Christian IV. Svoger) der mistede sit Fyrstendømme Jägerndorf i Schlesien, fordi han 1619 havde taget Parti med Pfalzgreve Frederik imod Keiseren. Sønnen Ernst, der var opdraget ved det Würtembergske Hof (hans Moder Eva Christine var en würtembergsk Prindsesse) reiste fra sit 18de Aar (1635) i Frankrige, Italien, England, Holland og Danmark, hvor han nogen Tid op-

Aug. 3. „Prindsen fik til sin Reise, hen ad Biskoppen af Bremen 200 Dlr."

Aug. 13. „Gav jeg Grev Waldemar 100 Dlr." (Den 9de Sept. fik han atter 50 Dlr.)

Aug. 27. „Gav jeg Grevinden af Nassau[51]) 4473½ Dlr." (i Glückstadt.) (Den 4. Sept. betalte Kongen for hendes Folk 233 Dlr. Grevinden af Nassau var d. 9. Nov. paa Cronborg.)

Aug. 28. „Forærede jeg Prindsens „Trummeter" og Greven af Oldenborgs Fiolist 200 Dlr."

Sept. 2. „Forærede jeg Prindsen 500 Dlr." (Prinds Christian synes at have i Sommeren 1639 en Tid lang opholdt sig i Glückstadt, og maaskee andensteds i Holsten. (Jvf. 3die Aug.) Den 29. Aug. sendte Kongen Rentemesteren (formodentlig til Kiøbenhavn) 10,000 Dlr. „til at contentere Prindsens Folk med.")

Sept. 12. (I Glückstadt.) „Gav jeg Hertugen af Holstens Folk i Stalden 100 Dlr. for 2 Heste af Persien."

Sept. 18. „Fik Hertuginden af Pommern[52]) af de Penge, jeg lovede hende: 1000 Dlr. Gav jeg Grev Waldemar 75 Dlr. 42 Sk."

---

holdt sig ved Christian IV. Hof. Der berettes, at han i et sildigere Aar giorde en ny Reise til Holland og Preussen, efterat han først, eller paa Veien, havde besøgt Christian IV. i Glückstadt. Paa dette Besøg seer man, at hans Moder har ledsaget ham (s. d. 14. Juli); og begge vare i een Stilling, at de vel kunde modtage Foræringer af den danske Konge, der ikke let glemte dem, som havde holdt med hans Søstersøn, den ulykkelige Churfyrste af Pfalz. Moderen (som nævnes d. 17. Jul.) er formodentlig ogsaa meent med „den Würtenberger Enke," som allerede d. 3. Jul. var i Glückstadt, og fik 500 Dlr. af Kongen.

51) Vanskeligere er det at sige hvem denne Fyrstinde har været, eller af hvilken Grund hun har modtaget en saa nøie og bestemt Sum af Kongen. Rimeligst er Formodningen, at her er meent Kongens Søsterdatter, Grevinde Sophie Hedevig af Nassau, f. 1592, Enke 1622 efter Grev Ernst Casimir af Nassau-Dietz (som hun ægtede 1607.) Hun var Datter af Hertug Henrik Julius af Brunsvig og Kong Frederik II. Datter Elisabeth; og levede til 1642.

52) Denne kan neppe være nogen anden, end Elisabeth, Datter af Hertug Hans den Yngre af S. H. Sønderborg, f. 1580, gift 1615 med Hertug Bogislaw XIV. af Pommern; Enke 1637; død 1653.

Sept. 19. „Forærede jeg en fordreven Herremand 10 Dlr. Item en Præst 4 Dlr." (Den 2. Aug. „en fordreven Præst 1 Dlr." 18. Aug. ligeledes en fordreven Præst 5 Dlr.)

Sept. 24. 25. (I Glückstadt.) „Fik en Engelskmand (?) af mig 4000 Dlr. Item Hertuginden af Pommern 3000 Dlr."

Sept. 29. (Før Afreisen fra Glückstadt.) „Gav jeg de Fattige 1 Dlr. Item samme Dag 100 Dlr."

Oct. 10. (Glückstadt.) „Gav jeg en svensk Frue 10 Dlr."

Oct. 19. (I Kiøbenhavn.) „Gav jeg en Munk, som var bleven af vores Religion: 100 Dlr."

Oct. 21. „Til En, som præsenterede sig at tiene i Krigen 20 Dlr."

Nov. 13. „Forærede jeg Grev Waldemar Christian 100 Daler." (ſ. 13de og 9de Septbr.)

Dec. 12. „Forærede jeg bort 200 Dlr."

Dec. 15. „Gav jeg Jens Skibbygger 12 Dlr. Item Urtegaardsmandens Søn 10 Dlr."

Med denne Afdeling maa sammenholdes den 8de og 9de, som indbefatte Kongens Udgifter til Fadder gaver, Giæstepenge paa Reiser, m. m., og kunne tiene til at udfylde nærværende. — I Anledning af disse Afdelinger kan bl. a. den Omstændighed bemærkes: at uagtet den store Nøiagtighed, hvormed Christian IV. har angivet (i de Aargange af Almanakkerne, hvor saadanne Optegnelser overhovedet ere optagne) ikke allene hvad og hvortil han gav Penge ud, men ogsaa til hvem: saa findes der dog ved enkelte Dage den sieldne Undtagelse, at han har optegnet en undertiden ikke ubetydelig Pengesum, som han forærede bort, men ikke til hvem. At dette skulde være skeet ved Forglemmelse: tillader hans store Omtanke og Nøiagtighed ikke at antage. Han maa i saadanne Tilfælde (f. Ex. 1607 Nov. 4. (18 Dlr.) 1609 31. Dec. (12 Rosenobler og 3 dobbelte Milreis, foruden Nytaarsgaver til Dronningen og Andre.) 1625. Jan. 16. (35 Guldgylden.) 1639. Dec. 12. (200 Dlr.) og f. fl. have havt Grunde til at lade Personernes Navne blive borte. (Om den Formodning, der lader sig giøre med Hensyn til et enkelt af disse Tilfælde, s. nedenfor Anm. 74.)

8. Barselgilder og Faddergaver, Brylupper, og andre Gilder og Festligheder, (som Kongen giorde, eller hvor han var Giæst.)

1607. Jan. 11. [Knud Rubs Bryllup paa Odensegaard, hvorved Kongen var tilstede, og forærede Bruden en Ring til 420 Dlr.][53])

Jan. 17. „Giorde Joachim Bylow Barsel paa Frederiksborg. Samme Dag laante jeg min Gemal 16 Rosenobler og en dobbelt Milrees.[54]")

Mart. 9. „Drog jeg fra Frederiksborg til Kronborg, og var samme Dag til Hans Konigheims Bryllup."[55])

Mart. 29. „Var jeg Anders Sinklars Fadder til en Søn, og gav til Faddergave 15 Portugaløser."

Jul. 12. „Havde jeg Giæster paa Compagniet." (I Kiøbenhavn.)[56])

Jul. 22. Formodentlig har Kongen ogsaa den Dag, førend sin Afreise til Herredagen i Stavanger, havt et Gilde, da der findes antegnet som særskilt Udgift:

„Gav jeg Werner von Kleffuen til Confect 30 Dlr. Samme Dag betalte jeg for Viin 22 Dlr. 2 Mk. Item Hans Trommeter 20 Dlr. En Sangdreng 4 Dlr."

---

53) Jvf. Anm. 64. — Knud Erikssen Rud til Rubierggaard og Sandholt, giftede sig i sit 51de Aar med den bekiendte Ellen Marsviin, Enke efter Ludvig Munk til Nørholm (d. 8. Apr. 1602); og døde han selv d. 22. Jul. 1611 af Vattersot. (V. Simonsen om Rugaard II. 1. S. 83. 84. Efterr. om de danske Ruder. II. S. 173.) Man finder ellers ikke ved de adelige Brylupper, hvor Kongen har været Giæst, nogen Brudegave udtrykkeligen anført.

54) Formodentligen har Dronningen været tilstede ved dette Barsel, og dertil behøvet disse Penge. Joachim Bülow var en af Kongens Herremænd, og forekommer jævnlig i disse Almanakker.

55) Hans Cunningham, en skotsk Adelsmand, som ægtede Ellen Hundermark.

56) Efter Schlegels Formodning det islandske Compagnie, som blev grundlagt 1600, og havde et anseeligt Huus i Kiøbenhavn, ikke langt fra Slottet. (Jvf. Wolff Encom. Dan. p. 115.)

Aug. 9.[57]) „Var jeg bedet til Bisloppens Kones Søsters Bryllup, og gav Bruden 6 Rosenobler." (I Stavanger.)

Oct. 11. „Var jeg Fadder til Ivar Pouelsøns Barn og gav 8 Rosenobler."

Nov. 1. „Gav jeg en af Trommeterne til Fadderpenning 2 ungerske Gylden."

1608. Mart. 13. „Boldmesteren til Faddergave 1 dobbelt Milrees."

Mart. 19. (Ligeledes en Piber til Faddergave en dobbelt Milrees; og den 24de „Pukenslageren" samme Mynt til „Fadderpenning.")

1616. Jul. 14. „Stod jeg Fadder til Thomas Nulls Søn." (Kongen var paa Kronborg.)

Sept. 1. „Var Manderup Parsberg hos mig (paa Skanderborg) og bad mig til Bryllup."[58])

Sept. 8. Stod M. Parsbiergs Bryllup; og red jeg samme Dag fra Skanderborg til Aars, og var til samme Bryllup."

1617. Apr. 6. „Giorde jeg Hertug Ulriks Ammes Bryllup, hvilken fik en Capellan i Helsingborg.

Aug. 10. „Var jeg til Eiler Gyldenstiernes og Sophie Barnekovs Bryllup i Kiøbenhavn."

Nov. 2. „Giorde jeg Pigerne, Margrethe og Sørrel Carstensdatters Bryllup paa Kiøbenhavns Slot; saa og M. Madses Bryllup, som den Tid var Hofpredikant."

1618. Mart. 11. „Gav jeg en af Sangerne til Faddergave 3 Dlr."

Aug. 2. (I Kiøbenhavn.) „Var jeg til Henrik Gyldenstiernes Bryllup."[59])

---

57) Det er overstreget; hvilket formodentlig, som paa flere Steder i Almanakken, betyder, at det er sat til en urigtig Dag.

58) Manderup Parsberg ægtede i sit 70de Aar, den 8de Sept. 1616, Jomfru Anne Brahe, som var 38 Aar.

59) Han blev gift med Lisbeth Podebusk, en Datter af den rige (da afdøde) Claus Podebusk, til Krapperup i Skaane.

Aug. 16. „Var jeg til Jesper Gøies Bryllup, som stod i Kiøbenhavn."[60])

Sept. 6. (I Kolding.) „Gav jeg en Skipper, som bad mig til Fadder, 1 Ducat; de Fattige 2 Dlr."

Oct. 9. „Gav jeg Caspar Smed („Smild")[61]) en Portugaleser til Faddergave."

1619. Mai. 5. „Gav jeg Wybald Teltmager 3 Rosenobler til Fadderpenge."

Jul. 29. „Lagde jeg en Rosenobel ud til Faddergave til Daniel Zeldener, som bad Prindsen til Fadder." (Da Kongen laae hos en Bonde i Bredsted Sogn ved Inddigningen, hvor ogsaa Prindsen opholdt sig i Nærheden.)

Aug. 10. „Var Gesandten fra Hertug Christian af Lüneborg (ved Navn Jul. v. Bülow) til Giæst hos mig." (I Bondegaarden sammesteds.)

Sep. 19. „Gav jeg Præsten i Breklum 2 Rosenobler i Faddergave."

Oct. 2. (Sammesteds; Walsbyll hos Bonden.) „Den Moskovitiske Post gav jeg 100 halve Kroner."

Nov. 14. „Gav jeg Visitatoren i Helsingør 3 Rosenobler i Faddergave."

1620. Feb. 16. „Var jeg Willem Doppi's Fadder, og gav jeg hannem 5 Rosenobler." (Kongen var paa Frederiksborg.)

Jul. 2. „Drog jeg fra Bredsted til Husum, og var sammesteds til Paltzgreve Augustus Bryllup, som fik en af mine Søsterdøttre, ved Navn Hedevig." (Pfalzgreven var den 5te Jul. til Giæst hos Kongen i Bredsted.)

Aug. 13. „Stod Christen Thommesens Bryllup i Odense." (Kongen var selv i Odense og formodentlig tilstede ved Bryllupet.)

---

60) Jesper Giøe ægtede Johanne Sinclar, en Datter af Rigsraaden Hr. And. Sinclar, og døde faa Aar efter.

61) Uden Tvivl har dette været den bekiendte Konst-Smed, Caspar Fincke, hvis fortrinlige Duelighed i sit Haandværk havde giort ham afholdt af Christian IV. (Jvf. Anm. 3.) Man seer ogsaa, at Kongen betænkte ham i Faddergaven noget meer end jævnligt hos Folk af den Stand.

Sept. 17. „Gav jeg Portneren ved Høibro 2 Gylden i Faddergave."

Sept. 18. (Havde en Gesandt, Philip v. Hatstein, fra Erkehertug Albert Audients, og den 19de er antegnet: „Blev samme Gesandt solenniter tracteret i hans „Lossomente." Da Kongen nylig havde været syg (29. Aug. til 7. Sept.) og atter (22. Sept. til 3. Oct.) blev farlig syg: har dette maaskee været Anledning til, at han ikke, efter Sædvane, havde denne Gesandt ved sit eget Bord.)

Oct. 5. „Gav jeg Asmus Melkersen Perlestikker 1 Portugaleser i Faddergave."

1621. Jan. 61. „Gav jeg Glarmesteren (paa Frederiksborg) til Fadderpenge 2 Gylden."

Apr. 26. (Kiøbenhavn.) „Var jeg uden Byen og skød om en Oxe. — Lagde jeg 2 Rosenobler ind, der de skød om samme Oxe."

Apr. 29. „Havde jeg nogle af Borgerskabet til Giæst i min Have, som havde skudt med om den Oxe."

Jun. 10. „Var jeg Christen Thommesens (Sehesteds) Fadder til en Søn." (Denne, kaldet Thomas, døde s. Aar.)

1625. Febr. 6. „Var jeg Fadder til Jørgen Urnes Datter, og gav jeg 50 Rosenobler til Faddergave." (Samme Dag de Fattige 1 Dlr.)

Febr. 12. „Var jeg Fadder til Erhart Trommeters Barn, og gav til Fadderpenge 2 Rosenobler."

Mart. 24. (I Lauenborg, hvor Kongen kom d. 19.) „Var Administratoren, (Hert. Christian af Brunsvig) Bisloppen af Bremen, Hertugen af Brunsvig, begge Herrer af Meklenborg, Hert. Friderich af Holsteen, Landgreven af Hessen, og Hert. Franz Carl af Saxen (Lauenborg) hos mig til Giæst." (D. 25. „Var alle Herrerne hos mig i mit „Lossomente.")[62])

Nov. 13. „Var jeg (ved Nyenborg i Stiftet Bremen) Øverste

---

[62]) Jvf. angaaende dette Fyrstemøde i Lauenborg, Christian IV. egenh. Breve I. S. 185—188.

Lieutenant Baudissins Fadder,[63]) og gav ham paa mine Vegne 30 Rosenobler, og 5 Portugaleser paa Kirstens Vegne. Præsten og Ammen 2 Rosenobler."

1629. Jun. 23. „Var jeg til Giæst hos Henrik Holk, som giorde sin Søns Barsel paa en Herregaard, en halv Miil fra Qvarteret". (Der var paa Herregaarden Oen i Angeln.)

1635. Apr. 12. (Kiøbh.) „Var jeg til Henr. Totts Bryllup."

Apr. 26. (Kiøbenhavn.) „Var jeg til Flemming Ulfeldts Bryllup."

Aug. 30. „Gav jeg Boldmesteren 2 Rosenobel til Fadd." (ergave.)

1639. Apr. 15. (I Haderslev.) „Gav jeg til Fadderpenge for Frøken Lisbeth 4 Rosenobler."

Sept. 19. „Forærede jeg en fordreven Herremand 10 Dlr." Oct. 10. „En svensk Frue 10 Dlr." Dec. 12. (Glückstadt.) „Forærede jeg bort 200 Dlr."

---

9. Giæstepenge, Drikkepenge, Offer, Gaver til Fattige, o. desl.

1607. Jan. 14. „Gav jeg til Giæstepenge paa Odense 30 Dlr.[64]) Samme Dag gav jeg til Drikkepenge for en Vogn, mig blev foræret, 5 Rosenobler."

Jan. 15. „Drog jeg fra Nyborg til Anderskov. Pigerne paa Nyborg gav jeg 4 Gylden; Kokken 1 Rosenobel; en gal Qvinde 1 Daler; Færgemanden 2 Rosenobel." — Jan. 18. „De Fattige 6 Skilling." — Jan. 25. 1 Mark. (Febr. 1. 2. 8. hver Gang 1 Mk. — 15. og 22. Febr. og 1. 8. 22. 25. Marts derimod 2 Mark.)

---

[63]) Om denne Oberst Baudissin (af slesvigsk Adel) som var afholdt af Christian IV., uagtet hans slette Forsvar af Jylland 1627, s. Christian IV. egenh. Breve I. S. 280.

[64]) Grunden til de usædvanlig høie Giæstepenge, Kongen her gav, maa søges i at han paa Odense Gaard havde været Giæst til Lehnsmandens, Knud Ruds Bryllup. (s. ovenfor Anm. 53.)

Febr. 9. „Gav jeg til Roskild Pigerne 2 Gylden og Kokken 2 Dlr. Samme Dag gav jeg de Fattige 1 Rosen. udi den Stok, der staaer uden for Kiøbenhavn."

Mart. 26.—Apr. 3. (Paa Kongens Reise til Skaane for at staae Fadder til A. Sinclars Søn.) 27. Marts i Lund: Vertinden 6 Gylden; Pigerne 2 Dlr. — I Ystad til „Giæstepenge" Vertinden 3 Rosenobler; Pigerne 2 Dlr. — 31. Paa Gladsaxe (A. Sinclars Gaard, hvortil Kongen kom fra Ystad) til Giæstepenge 10 Rosenobl. — — 3. Apr. paa Malmøhuus (hvor Kongen kom d. 1. Apr.): Kokken, til „Drikkepenge" 2 Rosenobler; til Pigerne 5 Gylden.

Apr. 2. „De Fattige 4 Skilling."

Apr. 5. (Paaskedag.) „Offrede jeg Præsten 2 Rosenobler. De Fattige 2 Mark." (6. 12. 19. 26. April. De Fattige 2 Mk. 3. Mai. 6 Skilling. 10. 14. 17. Mai 2 Mk.

Mai 24. (Pintsedag.) „Offrede jeg Præsten 2 Rosenobler. De Fattige 2 Mark." 25. 26. 31. Mai 2 Mark.

Jun. 1. „Gav jeg paa Helsingborg Slot Pigerne 2 Rosenobler og Kokken 4 Dlr..[65])

Jun. 12. „Gav jeg Præstens Kone i Hoby (hvor Kongen havde taget Natteleie) 3 Ungerske Gylden." (Den 7de var Kongen reist fra Herregaarden Valden, til „en Præstegaard, som hedder Fennien" ↄ: Finja; her hedder det: „Forærede jeg Qvinden 1 Rosenobel."

Jul. 10. „Gav jeg Jørgen Frises Karl 1 Rosenobel til Grimepenge for en Hest.."

Jun. 24. „De Fattige 2 Mark. (Første Gang siden den 31. Mai.)[66])

---

[65]) Samme „Drikkepenge" gav Kongen paa denne Reise i Halland, Skaane og Bleking, til Kokken og Pigerne paa Varberg Slot, i Halmstad, paa Eske Bildes Gaard Valden, paa Lillø og Løverød. Paa Lillø desuden „til en Pige som sang": 1 Rosenobel. — „Færgemanden", som førte Kongen fra Malmø til Kronborg, 1 Rosenobel.

[66]) Kongen reiste i Junii Maaned i Skaane og Halland, og har, som man heraf kan slutte, paa denne Reise ikke været i Kirke. Udgiften til de Fattige forekommer endnu 22 Gange i Aaret 1607; hvergang sædvanlig med 2 Mk.; nogle Gange 1 Mark; i Stavanger 3 Gange med 1 Dlr.

Jul. 14. „Drog jeg fra Tryggeveile („Tröggiuedel") og til Nykiøbing, og gav Færgemændene udi Vordingborg Færge 3 Daler." — 16. „Gav jeg paa Nykiøbing til Drikkepenge 10 Rosenobl. Færgemanden 1 Rosenobel. Kudsken, som kiørte mig til Stranden, 1 Dlr. — 17. Pigerne paa Vordingborg 4 Dlr. (paa Tryggevelde, d. 18de kun 2 Dlr.)

Aug. 10. „Gav jeg Pigerne udi Jørgen Kassis Logement („Losomente") 10 Dlr." (I Stavanger, hvor Kongen havde opholdt sig i 10 Dage.)

Aug. 27. „Gav jeg Margraff Hans Sigismunds Lakei 2 Rosenobler."

Sept. 15. „Gav jeg Spillemændene i Haderslev 1 Ros."

Sept. 18. „Gav jeg Pigerne paa Rendsborg 2 Dlr." Derimod: 20. „Gav jeg til Drikkepenge udi „Kriimpen" (Krempe) 12 Dlr. — 21. Paa Segeberg 2 Rosenobler. 22. I Logementet i Heiligenhafen 3 Dlr.

1608. Apr. 17. (Fra Frederiksborg til Nykiøbing.)

Apr. 18. „I Kiøge til Drikkepenge 2 Dlr. Færgemanden ved Vordingborg Færge 2 Dlr. Fortæret udi Kiøge 34½ Mk.; og drog samme Dag til Nykiøbing."

Apr. 20. „Gav paa Nykiøbing til Drikkepenge 40 ungerske Gylden; Kudsken 1 Dlr. Færgemændene 4 Dlr. Henrik Lykkes Kudsk 1 Dlr."

Mai 15. (Pintsedag.) „Præsten 2 Rosenobel. De Fattige 2 Mk." (Ligeledes den 16de og 17de. Man finder i Almindelighed regelmæssig denne Udgift til de Fattige hver 8de Dag.)

Aug. 6. (Fra Anderskov til Nyborg.) „Gav jeg Ebbe Munk's Kudsk 1 Dlr. Nogle, der roede for mig (uden Tvivl over Beltet) 2 Mark.)

Aug. 2. (Kongen reiste fra Frederiksborg til Dragsholm; siden derfra til Roskilde, og gav Arrild Hvitfeldts Kudsk 1 Dlr. 3. Aug. — Fra Roskilde til Ringsted: V. Basses Kudsk 1 Dlr.; derfra til Anderskov: Vilh. Dresselbergs Kudsk 1 Dlr.)

Aug. 8. „Gav Knud Ruds Karl til Grimepenge for en liden Hest, han forærede min Søn, 2 ungerske Gylden."

Oct. 17. „Gav jeg til Kiel til Drikkepenge Fru Mobers Folk 60 Dlr. og drog siden derfra til Rendsborg, og gav en Bondeqvinde 1 Ducat."

Oct. 19. (Fra Rendsborg til Flensborg: gav Pigerne i Rendsborg 6 Dlr. og paa Veien 2 Ducater. 21de: Pigerne i Flensborg 6 Dlr. Den 24de Drikkepenge i Haderslev 12 Dlr.)

1618. Jan. 11. „Gav jeg de Fattige 12½ Dlr."

Jan. 20. „Drog jeg fra Vindebyholt til Nykiøbing, og gav En som kiørte for mig 1 Dlr. — Qvinden til Vindebyholt til Drikkepenge 2 Dlr."

Jan. 22. (Fra Nykiøbing til Vindbyholdt.) „Gav jeg til Nykiøbing 80 Dlr. til Giæstepenge. Item Færgemanden 3 Dlr. En Kudsk 1 Dlr. En anden Kudsk 1 Dlr."

Jan. 23. „Til Vindebyholdt gav jeg¹, for hvis sammesteds fortæret var, 4 Dlr. 8 Sk. — Drog fra Vindebyholdt til Stevnsklint, og saa derfra til Store Hedding, hvor jeg fik Mad; siden drog jeg derfra samme Dag til Kiøbenhavn."

Jan. 26.—Febr. 2. (Paa Reisen i Skaane.) „Til Færgemanden (over Sundet) 4 Rdlr.. — 27. Jan. Nogle Spillemænd i Herritsvad 4 Dlr. — 28. Pigerne i Christianstad 2 Dlr. — (30. „Fra Runneby til Bergværket, og siden derfra til Christianopel; forærede Qvinden (i Runneby) 1 Rosenobel og Pigerne 1 Dlr. — 31. I Christianopel „til Drikkepenge:" Kokken 1 Rosenobel; Pigerne 1 Dlr. „saa og 4 Kudske 4 Dlr." Febr. 1. Paa Sølvitsborg: Pigerne 1 Rosenobel. Kokken 1 Rosenobel. Febr. 2. Kokken og Pigerne paa Mølleröd 3 Rosenobel; tvende Kudske 2 Daler. Færgemanden (til Kronborg) 3 Dlr."

Febr. 13. „Gav jeg de Fattige 1 Rosenobel." — 15. Febr. „De Fattige 2 Mk."

Apr. 5. (Paaskedag.) „Offrede jeg Præsten 2 Rosenobler. De Fattige 2 Dlr. — Apr. 6. De Fattige 2 Dlr. — Apr. 7. De Fattige 3 Mk.

Apr. 38. „Gav jeg Hr. Ditlev Rantzaus Tiener 5 Rosenobler til Grimepenge."

Mai. 24. (Pintsedag.) „Offrede jeg Præsten 2 Rosenobler; De Fattige 2 Rosenobler."

Aug. 2. „Om Aftenen (efterat Kongen havde været til Henr. Gyldenstiernes Bryllup) drog jeg fra Kiøbenhavn til Kiøge „Krog", hvor jeg laae udi et Telt." 3. Aug. „Kom jeg til Nykiøbing til Fru Moder." — 5. Aug. „Gav jeg til Giæstepenge 80 Dlr. og drog samme Dag fra Nykiøbing til Roskild. Gav Færgemanden 2 Dlr." — 6. Aug. „Til Roskild gav jeg Pigerne 2 Dlr. Kokken 1 Dlr."

Aug. 19. „Drog jeg fra Kronborg til Helsingborg; gav Færgemanden 3 Dlr. Pigerne 2 Dlr. Kokken 2 Dlr." — 23. Aug. Vertinden til Christianstad 1 Rosenobel; Pigerne 2 Dlr. — 24. Qvindfolkene paa Herritsvad 1 Dlr. Færgemanden 2½ Dlr."

Sept. 1. „Fra Frederiksborg til Anderskov. (Ingen Drikkepenge.) 2. Fra Anderskov til Odense. Færgemændene over Beltet 3½ Dlr. — 3. „Drog jeg fra Odense til Kolding; fik Mad til Middelfart, og gav sammesteds Qvinden 1 Rosenobel." (Fra 5—8. Sept. ingen Drikkepenge. Kolding.) 9. Sept. Fra Middelfart (Vertinden 1 Rosenobel. Pigerne 2 Dlr.) til „Suynborg". — 10. Sept. Fra Svenborg til Thorøe, „og jagede sammesteds efter Daavildt." — 14. Sept. „Qvinden paa Øen 2 Dlr. Færgemanden 3 Dlr. De Fattige 1 Dlr."

Sept. 27. „Drog jeg fra Frederiksborg til Udleire." — 28. „Fra Udleire til Ellensborg (i Fyen.) Færgemændene (over Beltet) 3 Dlr. — 29. Sept. Qvindfolkene paa Ellensborg 2 Rosenobler. Kokken 1 Rosenobel."

Sept. 30. „Drog jeg fra Odense til Haderslev, gav Færgemændene 2 Dlr. og jagede paa Veien."

Oct. 19. (Fra Jylland, „Haahaffuen", til Kallundborg); Færgemændene fik 6 Dlr. — Oct. 20. (Paa Kallundborg.) Kokken 1 Rosenobel; Pigerne 1 Rosenobel; 4 Kudske paa Veien ad Kiøbenhavn 4 Dlr.

Dec. 5. (Fra Tryggevelde til Nykiøbing: Færgemændene 2 Dlr. — Dec. 7. Paa Nykiøbing Slot „til Foræring" 30 Dlr.

Færgemændene 2 Dlr. En Kudsk og en Løber (Enkedronningens) 2 Daler.

Dec. 25. „Offrede jeg Præsten 2 Rosenobler. De Fattige 1 Dlr." (Ligeledes de Fattige den 26. og 27. Dec. 1 Dlr.)

1619. Jan. 3. „De Fattige (paa Antvorskov) 3 Dlr."

Jan. 4. (Fra Harrested til Kiøbenhavn.) „Forærede Qvinden 1 Rosenobel, og Pigerne 1 Dlr. Samme Dag gav jeg de Fattige 10 Rosenobler."[67])

Jan. 6. „De Fattige (i Kiøbenhavn) 2 Dlr." (Kongen var denne Dag „ude ved Tørvemosen.") 10. Jan. „De Fattige 2 Dlr."

Jan. 31. (Cronborg.) „De Fattige 1 Gylden."

Febr. 7. (Cronborg.) „De Fattige 1 Dlr." Febr. 14. (I Halmstad.) „De Fattige 2 Dlr." Febr. 21. „De Fattige 4 Dlr." Febr. 28. (I Halmstad, hvor Kongen holdt det bekiendte Møde med Gustav Adolph.) „De Fattige 2 Rosenobler."

Mart. 2. (Kongen af Sverrige drog fra Halmstad.) „Gav jeg Qvindsfolkene i Halmstad 20 Dlr. (Christian IV. kom der den 9de Febr.) Item Kongen af Sverriges Drabanter 120 Dlr."

Mart. 3. „Gav jeg Qvindsfolkene paa Laholm 1 Rosenobel. (Færgemændene (til Helsingør) 8 Dlr. (Da Kongen kom over til Helsingborg gav han dem kun 2 Dlr.)

Mart. 10. (Frederiksborg.) „Gav jeg de Fattige 24 Dlr." Mart. 25. „De Fattige 2 Rosenobler."

Mart. 28. (Paaskedag.) „Offrede jeg Præsten 2 Rosenobler." (Ligeledes fik han Pintsedag 2 Rosenobler.)

Mai. 22. „Gav jeg (paa Nykiøbing Slot, hvor Kongen kom den 21de) til Drikkepenge 90 Rosenobler." — En Kudsk 1 Dlr. Færgemanden 2 Dlr. — „Item en Kudsk, som fik sin Afsked, for et halvt Aars Løn 24 Dlr."

---

67) En temmelig usædvanlig høi Gave til de Fattige; maaskee i Anledning af at Kongen samme Dag „annammede af den Gullandske Skrivers Gods 338 Dlr. og 1 Stück von Achten."

Mai. 23. „I Næstved Vertinden 1 Rosenobel. Pigerne 2 Daler."

Jun. 6. „Gav jeg de Fattige 1 Dlr." -

Jul. 3. (Paa Reisen til Holsten.) Fra Anderskov til Lundegaard i Fyen, hvor Kongen den 5te Jul. gav Kokken 2 Rosenobler, Pigerne 4 Rosenobler. Færgemændene ved Assens 2 Dlr. — Jul. 10. En Kromand i Hollingstedt 1 Dlr.

Aug. 10. „Gav jeg i Logementet („hos en Bonde næst op til Diget," hvor Kongen havde ligget siden 19de Jul.) 10 hele Kroner til Drikkepenge."

Sept. 21. „Gav jeg i Meldorp (hvorhen Kongen var kommen fra Walsbyll, i Bredsted Sogn, den 20de) Qvinden 1 Rosenobel, og Pigerne 1 Dlr." (Ligeledes den 22de i Brunsbüttel, og d. 30. i Itzeho. I Rendsborg den 1ste Oct. fik allene Pigerne 1 Krone. Samme Dag kom Kongen tilbage til Walsbyll.)

Oct. 21. „Gav jeg Qvinden til Walsbyll 10 Kroner; der som Prindsen havde logeret 10 Kroner."

Dec. 18. (Fra Kiøbenhavn til Mørup: paa Veien til tvende Kudske 4 Mk.)

Dec. 19. „Gav jeg Qvinden i Mörup 1 Rosenobel, Pigerne 4 Mk., og drog saa over til Nyborg. Paa Veien tvende Kudske 4 Mk.; de Fattige 4 Mk.;[68]) Færgemanden 4 Mk."

Dec. 20. (Paa Veien fra Nyborg til Assens, og over Vandet til Haderslev.) „De Fattige 4 Mk. Færgemændene i Assens 8 Mk."

Dec. 25. (Skanderborg.) „Offrede jeg Præsten 2 Rosenobl."

Dec 27. „Gav jeg de Fattige 14 Dlr. i Mynt."

1620. Jan, 9. „Gav jeg Vertinden i Veile 1 Rosenobel og Pigerne 4 Mark, og drog siden derfra til Kolding. (12. Jan. fra Kolding til Odense. Paa Veien Færgemanden 4 Mark, 1 Kudsk 2 Mark. 13. Fra Odense til Nyborg: 2 Kudske 4 Mk.)

Jan. 19. „Gav jeg Qvindfolkene paa Nyborg 2 Rosenobler,

---

[68]) Denne Udgift forekommer for første Gang igien, siden den 6te Jun.

og drog saa derfra til Sprogø („Sproe") hvor vi maatte blive om Natten, fordi der var saa megen Iis i Belt."

Jan. 20. „Gav jeg paa „Sproe" 10 Sl. Daler for Mad og Øl til Folket, som førte mig over. Item Vertinden 2 Sl. Dlr. til Foræring. Siden drog jeg derfra til Korsør og derfra til Andersfov, og gav jeg En, der kiørte for mig 2 Mk. Færgemanden, som Tøiet overførte, gav jeg 20½ Kroner." (21. fra Andersfov til Soer, hvor Kongen gav Qvindfolkene 2½ Sl. Daler. og 22. fra Soer til Kiøbenhavn.)

Jan. 23. „Gav jeg de Fattige 2 Rosenobler.[69]) Paa adskillige Steder til Nytaarsgaver 12 Rosenobler."[70])

Jan. 30. „Gav jeg de Fattige 2 Rosenobler." (Den 2. Febr. de Fattige 2 Dlr. in spec.)

Febr. 6. „Til de Fattige 30 Dlr. i Stokken til Frederiksborg, Daleren til 84 Skill."

Apr. 6. (Fra Andersfov til Ellensborg.) 7. Pigerne paa Ellensborg 2 Rosenobler og Kokken 1. (Apr. 9. Fra Haderslev til Flensborg. 11. Fra Flensborg til Bollerslev. 12. Fra Bollerslev til Kolding.)

Apr. 16. (Paaskedag.) „Offrede jeg Præsten (i Kolding) 2 Rosenobler."

Jun. 4. (Pintsedag.) „Offrede jeg Præsten (i Krempe) 2 Rosenobler."

Sept. 9. „Drog jeg fra Dalum til Korsør, og kom med stor Besværing over Belt.[71]) Gav Pigerne (paa Dalum) 1 Rosenobel."

Oct. 22. (Fra Harrested til Andersfov.) „Gav til Harrested Qvindfolkene 2 Gylden og Kokken 1 Gylden."

---

[69]) Den første af dette Slags Gaver i A. 1620 og efter Hiemkomsten til Kiøbenhaan.

[70]) Kongen havde tilbragt Julen indtil den 8. Jan. paa Skanderborg, og der uddeelte sine Nytaarsgaver den 1ste Jan.

[71]) Formodentlig for Modvinds Skyld. Kongen havde i øvrigt været upasselig fra den 29. August, da han i Bredsted fik Feber, til den 7. Sept. (i Haderslev.)

Oct. 23. „Drog jeg fra Anderskov til Nyborg; gav Færgemanden 4 Dlr. og drog samme Dag til Dalum. 2 Kudske 2 Dlr."

Oct. 24. „Drog fra Dalum til Kolding, gav en Kudsk 1 Dlr. Færgemanden 2 halve Kroner."

Nov. 21. „Drog jeg fra Anderskov til Vordingborg, hvor Fru Moder var paa den Tid. Gav En, som kiørte for mig, 2 Mark."

Nov. 26. „Gav jeg de Fattige (i Kiøbenhavn) 18 Mk."[72]) Dec. 3. „Gav jeg de Fattige 16 Mk." (10. Dec. atter 16 Mark Danske.)

Dec. 24. „Gav jeg de Fattige 2 Dlr. in spec."

Dec. 25. „Offrede jeg Præsten 2 Rosenobler. De Fattige 20 halve Kroner." (26. Dec. De Fattige 4 halve Kroner. 27. atter 4 halve Kroner; og den 31. ligeledes 2 halve Kroner.)

1621. Febr. 15. (Fra Anderskov over Beltet til Nyborg. Færgemanden 3 Dlr. in spec.) 16. Febr. Pigerne og Kokken (Nyborg Slot) 4 Dlr. in spec. Samme Dag til Dalum. To Kudske fik 2 Sl. Daler.)

Febr. 17. „Gav jeg Kokken og Pigerne paa Dalum 2 Rosenobler, og drog saa til Kolding; gav en Kudsk („Kudsker") paa Veien en Daler in spec. Færgemanden (ved lille Belt) 1 Dlr. in spec."

Febr. 26. „Drog jeg fra Flensborg til Rendsborg; paa Veien til Danneverk gav jeg Qvinden der, som jeg fik Mad, 2 Dlr. in spec."

Mart. 8. „Gav jeg til „Rendsborrig" igien (?)[73]) 3 Dlr. og Kokken 3 Dlr. in spec.; og drog derfra til Flensborg. Paa Veien til Dannevirke gav jeg en Qvinde 1 Dlr. in spec."

Mart. 11. „Gav jeg de Fattige en Dlr. in spec."

Mart. 16. (Fra Kolding til Middelfart; Færgemanden 2 Dlr. Spec. Vertinden i Middelfart 1 Rosenobel; Pigerne

---

[72]) Første Udgift af den Art siden den 6te Febr. Kongen var netop Dagen forud kommen tilbage fra en Reise til Hertugd. Slesvig.

[73]) Formodentlig har Schlegel (i hvis Aftryk Almanakken for 1621 allene haves) her læst urigtigt.

1 Dlr. Spec. 17. Pigerne paa Dalum 1 Rosenobel, Kokken 2 Dlr. in spec.) „Drog saa til Nyborg og hørte sammesteds Prædiken, og drog siden til Korsør; gav Færgemanden 4 Dlr. in spec."

Mart. 19. (Fra Korsør til Soer; gav n Kudsk 4 Mk. 20. Fra Soer til Kiøbenhavn, „og gav en Kudsk 4 Mk.; Item en anden Kudsk 4 Mark.")

Mai. 2. (Fra Kiøbenhavn til Kiøge. Paa Veien en Kudsk 1 Dlr. in spec. Mai. 3. Fra Kiøge til Nykiøbing; en Kudsk 1 Dlr. Spec. Mai. 5. Fra Nykiøbing til Rødby. Paa Nykiøbing „til Drikkepenge 100 Dlr. in spec." Færgemanden ved Nykiøbing 2 halve Kroner.)

Mai. 6. „Drog jeg fra Rødby og gav en Kudsk 2 halve Kroner (i øvrigt intet i Rødby) og seilede siden over til „Hellighaffen"; gav Færgemanden 12 halve Kroner; item Pigerne i Rødby 2 halve Kroner."

Mai 7. „Gav jeg Vertinden (i Heiligenhafen) 1 Rosenobel; Pigerne 2 halve Kroner og drog saa til Kiel. Sammesteds fik jeg Kiøkkenskriveren 1 Dlr. in spec. 5 halve Kroner og 2 courante Dlr., hvorfor han skulde indkiøbe Fetalie til Kiøkkenet. Paa Veien gav de Fattige 2 halve Kroner."

Mai. 9. „Drog jeg fra Kiel (ingen Drikkepenge) til „Nordrup", (Nortorp) og fik Mad sammesteds; gav Vertinden 1 Rosenobel, og drog saa til Steenburg."

Mai. 14. (Fra Steinburg til Uetterſen, hvor Rytteriet mynstredes. 15. Fra Uetterſen til Wandsbek, og igiennem Hamborg tilbage til Uetterſen. 18. Fra Uetterſen til Steinburg. Paa intet af disse Steder nogen Udgift til Drikkepenge. Derimod 20. Mai (Pintsedag) Offer til Præsten i Steinburg 2 Rosenobl. Den 3. Jun. til Sadelknegten 26 Sl. Daler, „som mine Heste havde fortæret paa Veien hid ad." (Formodentlig paa Veien imellem Kiel (den 9de Mai) og Steinburg.)

Jun. 4. „Drog jeg om Natten fra Steenborg, og kom om Aftenen til Heiligenhaffen; seilede saa samme Nat. Gav tvende Kudske 10 halve Kroner; og kom om Morgenen (5te

Jun.) til Rødby, og gav Færgemanden 8 halve Kroner. Samme Aften kom jeg ved Solskin til Kiøge. 6. Jun. Kom jeg samme Nat til Kiøbenhavn. Paa Veien gav jeg tvende Kudske og Færgemanden 4 halve Kroner."

Jun. 10. „Gav jeg de Fattige 10 Rosenobler."

Jun. 30. (Kongen havde siden den 14de Jun. opholdt sig i Steinburg.) „Drog jeg fra Steenborg til Brunsbüttel; sammesteds besaae jeg, hvor Havnen bedst kunde skikke sig."

Jul. 1. „Drog jeg fra Brunsbüttel til Bredsted; gav Vertinden i Brunsbüttel 1 Rosenobel og Pigerne 2 Dlr. in spec. Paa Veien udi en „Krog" (Kro) som Byen hed Syderstapel, gav jeg Vertinden 1 Rosenobel." (3. Jul. fra Bredsted til Steinburg; paa Veien en Kudsk ½ Krone.)

Jul. 14. „Drog jeg mod Aftenen fra Flensborg til „Hadersleben". Gav Kokken (i Flensborg) 6 halve Kroner og Pigerne 6 halve Kroner. Paa Veien gav jeg en Kudsk 7 halve Kroner."

Jul. 15. „Drog jeg fra „Haderslefs" til Anderskov. Paa Veien til Assens gav jeg Færgemanden 3 halve Kroner; til Nyborg 5 halve Kroner; tvende Kudske 2 halve Kroner." (16. Jul. fra Anderskov til Frederiksborg. Paa Veien en Kudsk ½ Krone.)

Sept. 21. (I Kiøbenhavn.) „Gav jeg de Fattige 10 Rosenobler." (Oct. 28. De Fattige 2 halve Kroner.)

Nov. 4. „Gav jeg de Fattige 9 halve Kroner. (3. Nov. havde Kongen vundet „paa Dobbel" 31 halve Kroner; den 4de Nov. tabte han 62 halve Kroner.)

Nov. 5. (Drog Kongen paa Jagt ved Ibstrup; jagede atter den 6. Nov. og laae i Ballerup; paa ingen af disse Steder nogen Udgift.) Men:

Nov. 7. „Drog jeg til Kiøge, hvor jeg laae om Natten: Nov. 8. „Gav Pigerne i Lossementet i Kiøge 2 halve Kroner." (Samme Dag til Tryggevelde („Tryggeveile") hvor Kongen laae om Natten, og hvor Pigerne fik 2 halve Kroner. 9de Nov. om Aftenen til Nykiøbing. En Kudsk paa Veien fik ½ Krone; Baadsmændene paa Færgestedet 2 halve Kroner.)

Nov. 9. „Kom samme Aften til Nykiøbing, hvor jeg

fandt for mig min Broder Hert. Ulrich." 11. Nov. „Lod jeg tælle Frumoder 6000 Dlr. in spec., som var Rentepenge af nogle Penge jeg hende skyldig er." 12. Nov. „Gav jeg til Nykiøbing 100 Dlr. in spec. til Drikkepenge. Paa Færgestеden gav den, som mig overførte, 4 halve Kroner." (13. Fra Vordingborg til Kiøge, hvor Kongen laae om Natten og hvor Qvindfolkene fik 2 halve Kroner. 14. Nov. til Kiøbenhavn. Paa Veien til de Fattige 2 Rosenobler. 18. Nov. de Fattige 2 halve Kroner. Dec. 2. de Fattige 2 halve Kroner.)

Dec. 23. „Gav jeg de Fattige 7 Dlr. in spec."

Dec. 25. „Offrede jeg Præsten 2 Rosenobler. De Fattige gav jeg 2 Dlr. in spec."

Dec. 26. „De Fattige 2 halve Kroner." (Den 26. og 28. tabte Kongen paa Dobbel tilsammen 108 halve Kroner; og vandt den 27de 51 halve Kroner.)

1625. [I dette urolige Krigsaar vare Kongens Gaver til de Fattige meget ringe: og med Fradrag af de 54½ Dlr., som han paa engang den 6te Jan. gav paa Frederiksborg, beløb de sig, efter hans Optegnelser, tilsammen i Danmark og Tydskland, kun til 11 Dlr., 1 Rosenobel og ½ Krone. — Paaskeoffer havde Kongen givet den 17. April til Præsten paa Nykiøbing Slot med 4 Guldstykker „saa gode som 8 Dlr.," [han var kommen fra Warnemünde i Mecklenborg] og „forærede til Drikkepenge" sammesteds 100 Dlr. Efter hans Ankomst til Kiøbenhavn gav han dog d. 22. April Hofprædikanten 3 ungerske Gylden og 2 Milrees, for hans Offerpenge til Paaske. Til Pintseoffer fik Præsten i Steinburg den 5te Mai en Rosenobel; og den 35de Decbr. gav Kongen Præsten i Rodenburg (i Bremen) 4 Guldgylden. Mere rigeligt betænktes Præsten i Lauenborg, som ved det der holdte Fyrstemøde (i Marts) prædikede 2 Gange hos Kongen (den 20de og 23de Marts) og den ene Gang fik 4 Rosenobler, den anden Gang 10 Guldgylden; ligesom Kongen ogsaa skienkede 30 Dlr. til Kirken i Lauenborg; og i Hertugens „Kiøkken og Kielder" 300 Dlr. (Den 21de og 24de Marts havde han, efter sin Optegnelse, de i Lauenborg tilstedeværende Fyrster til Giæst.)

Usædvanlige Giæstepenge i dette Aar vare de **300** Dlr., Kongen gav til Zeckelyn i Brandenburg d. 12te April; og **200** Dlr., som han den 10de Jun. gav i Föhrde, hvor han den 8de Jun. fra sit Qvarteer i Rodenborg kom til Biskoppen af Bremen, gav **80** Dlr. Grimepenge for en Hest, Biskoppen forærede ham, og 2 Guldgylden til Urtegaards-

manden. (2. April paa Segeberg gav Kongen Wulff v. Buchwaldts Karl 20 Dlr. til Grimepenge for en Hest; hvilket ligeledes var en usædvanlig høi Foræring i den Anledning.)

1629. I den hernæst følgende Calender, som haves, (den utrykte for 1629) synes det som Kongen i dette bevægede Aar ikke altid nøie og fuldstændigt har optegnet sine Udgifter. Efter Fredsslutningen med Keiseren, og om Efteraaret, opholdt han sig meget i Hertugdømmerne; de optegnede Giæstepenge Drikkepenge og Reise-Udgifter ere omtrent de sædvanlige. Ogsaa her, ligesom i andre Aargange, findes Beviser paa, at Kongen i Holsteen umiddelbart maa sørge for sin Huusholdning, og at han jævnlig paa Reisen og under korte Ophold betaler Smaasummer for sin Fortæring og for Kiørsel; f. Ex. i Glückstadt Dec. 5. „Fik jeg Kiøkkenskriveren til at betale for Fetallie og Øl 26 Dlr. 24 Sk.“ Dec. 9. 10. i Krempe: „Gav jeg for Urter Øl og Brød, 6 Dlr. 25 Sk. For Smør, 1 Dlr. For Æbler, Lys og Ved, 2 Dlr. 6 Sk.“ Dec. 10. 11. 12. i Kellinghusen: „Gav jeg for Kost og Øl, med andet sligt 49 Dlr.“ December 13. „Gav jeg til Rienborstel for Øl, og Mad og anden Smaaredsel 12 Dlr.“ — Usædvanlig store Giæstepenge, som Kongen i dette Aar betalte, var bl. a. efter Mødet (23—26 Febr.) med Gustav Adolph ved Ulfsbek, hvor han formodentlig vilde vise, at Krigen ikke havde udtømt ham. Febr. 25. „Gav jeg i Giæstepenge 900 Dlr. og 41 Rosenobel af mit Kammer, og 200 Dlr. som jeg laante af Iver Vind.“ — D. 15. April gav Kongen hos sin Moder paa Nykiøbing Slot de sædvanlige 100 Dlr. (I Nakskov havde han givet Kokken 1 Rosenobel; Pigerne og „Huusknegten“ 3 Dlr.; Kudsken 1 Daler.) Paa Ellensborg i Fyen, hvor han havde opholdt sig et Par Dage hos Fru Ellen Marsviin[74]), gav han den 15de Mai „til Giæstepenge 25 Dlr.“ — Kongens Gaver til Fattige have i dette Aar, efter Almanakken, været ganske ringe. Hvad der er optegnet, udgiør i det Hele kun 49 Daler, 4

74) Han var siden (d. 18de og 19de Mai) hos hende paa Taasing (som hun havde kiøbt af Erik Jacobsen Rosenkrantz, og solgte igien til, hendes Datter **Kirsten Munk**, der overlod Godset, med Kierstrup Gaard, til sin Søn Grev **Valdemar**.) Christian IV. kom igien fra Leiren i Angeln tilbage til Kierstrup, hvor han blev fra den 5te til den 17de Jun. og gav „Folkene til Drikkepenge“ 14 Dlr. Desuden findes antegnet 17. Jun. „forærede jeg bort 12 Rosenobler.“ (Om deslige Gaver, uden at nogen Person nævnes, s. ovenfor S. 267.) Den, som her modtog en saadan ikke ubetydelig Foræring, har formodentlig været **Vibeke Kruse**. Hun var en af Fru Ellens Jomfruer (som det synes var hun en Tid ogsaa i Tieneste hos Kirstine Munk), og Kongen giorde, som man veed, først hendes nærmere Bekiendtskab paa **Kierstrup**, da han **1620** giennem Fyen drog til Svendborg, for at føre Tropper over til Slesvig. (Efter hans egen skriftlige Beretning).

hele, og en halv Krone; deraf 4 Daler den 3—7 April, medens Kongen var paa Flaaden i Østersøen. Fra 16de April til 18de October forekommer slet ingen Udgift til de Fattige.

1635 har Kongen, efter sine Optegnelser, i de sædvanlige Smaagaver af 1, 2 eller 3 Dlr., udgivet til de Fattige 78 Daler og 2 halve Kroner. Desuden den 19de April i Kiøbenhavn i Vor Frue Kirke 8 Dlr. Den 12te April (han var den Dag til et adeligt Bryllup) 8 Sl. Dlr., og 26de April (da han ligeledes var til et Bryllup) „De Fattige paa Slottet og i Byen" (Kiøbenhavn) 10 Dlr. Endvidere gav han paa eengang den 15de Mai de Fattige sammesteds 200 Dlr. 18de og 19de Jun. i Christiania 62 Dlr. og 5te Jun. sammesteds 100 Dlr. Den 6te Decbr. i Odense 103 Mark. Den hele Udgift til Fattige i dette Aar udgiorde omtrent 487 Dlr. — Af andre enkelte Almisser findes i hele Aaret kun antegnet: den 29de Jan. til en fattig Mand 2 Dlr.; 22de Febr. (Haderslev) en fattig Qvinde 3 Dlr. og „en Mand, som havde lidt Skade af Ildebrand" 4 Dlr. — I Paaskeoffer gav Kongen i Haderslev til Dr. Morten den 29de Marts en Portugaleser; og Pintsedag paa Frederiksborg 3 Rosenobler. „Item for Frøken Eleonora 2 Dlr." Den 4de Octbr. gav han (i Kiøbenhavn) sine Døttre („Fröckerne") „til at give udi Tavlen" 5 Dlr.[75]) (Næste Dag droge de til Frederiksborg.) Blandt Drikkepenge, m. m., som Kongen i dette Aar paa faa Steder har antegnet, forekommer paa Reisen i Holsteen d. 9de Marts: „Gav jeg til Drikkepenge 20 Dlr. og drog saa fra Drage (hos Grev Pentz, Kongens Svigersøn, hvor han kom d. 8. Marts) til Rendsborg. Pentzes Kudsk, som kiørte for mig henad Glückstadt 2 Dlr."

Endnu vil jeg tilsidst meddele det fuldstændige, herhen hørende Uddrag af den utrykte Almanak for 1639, da dette er den sildigste, som haves.

1639. Jan. 1. (Haderslev.) De Fattige 1 Dlr. (Nytaarsgaver 182 Dlr. 21 Rosenobler. 61 Gylden.) Jan. 6. De Fattige 1 Dlr.

Jan. 8. „Gav jeg de Fattige 100 Dlr. (13. og 20. Jan. de Fattige 1 Dlr.)

Jan. 23. (Fra Haderslev til Bollerslev, hvor Pigen fik 1 Dlr. 24. Jan. til Stenderup. Pigerne 1 Dlr. 25. fra Stenderup til Hagenwested. Pigerne 2 Dlr.)

---

75) Selv gav Kongen samme Dag „de Fattige" 2 Dlr.; et Beviis mere paa, at de saaledes optegnede Gaver til Fattige vare Tavlepenge i Kirken.

Jan 28. „Drog jeg fra Hagenwested til Rendsborg; betalede dem, som havde aget mig 20 Dlr.“ Jan 31. (Pigerne i Olmerstofte 1 Dlr.)

Febr. 3. „De Fattige i Haderslev 1 Dlr.“

Febr. 7. (Fra Haderslev til Nyborg. Færgemanden ved Lille Belt 3 Dlr., paa Store Belt 6 Dlr. En Kudsk i Fyen 1 Dlr. Febr. 8. Fra Nyborg til Roskilde. En Kudsk 1 Dlr. Febr. 9. Til Kiøbenhavn. En Kudsk 1 Dlr.) [Kongens hele Udgift i 8 Dage fra Haderslev til Kiøbenhavn er saaledes 12 Dlr. Hverken i Haderslev, Nyborg eller Roskilde gav han Drikkepenge.]

Febr. 10. (Kiøbenhavn.) „De Fattige 2 Dlr.“ (Ligeledes 3. Marts og 7. Marts 2 Dlr.)

Mart. 8. „Gav jeg paa Kiøbenhavn de Fattige 100 Dlr. Ligeledes 10. Marts, de Fattige 2 Dlr. 17. Marts, 1 Dlr. 22. Marts, (i Glückstadt) 2 Dlr. 24. 25. 31. Marts, i Glückstadt: 1 Daler.“

Mart. 17. (Fra Frederiksborg til Harrested. 1 Kudsk 1 Dlr. Pigerne 1 Dlr. 18. Mart. til Odense. Færgemanden 6 Dlr. En Kudsk 6 Mark. 19. Fra Odense til Assens. 20. Fra Assens til Bollerslev. Færgemanden i Assens 4 Dlr. Pigerne i Assens 1 Dlr. 21. Marts: fra Bollerslev (Pigerne 1 Dlr.) til Rendsborg. 22. til Glückstadt, hvor Kongen blev til 8de April.)

Apr. 1. (I Glückstadt.) „Gav jeg de Fattige 100 Dlr.“

Apr. 8. (Fra Glückstadt til Stenderup Au.) „Paa Veien besaae jeg Dammen paa den Side imod Husum.“ Tvende Kudske 3 Dlr. I Stenderup Pigerne 1 Dlr. 9. April. Til Haderslev. Paa Veien to Kudske 3 Dlr.

Apr. 11. (Haderslev.) „Gav jeg de Fattige 136 Dlr.“ [Kongen havde den 10de vundet netop denne Sum „paa Dobbel.“]

Apr. 14. „Offrede jeg Hofprædikanten 3 Rosenobler. Gav de Fattige 1 Dlr.“ (Ligeledes den 15de Apr. 1 Dlr.)

Apr. 16. [Fra Haderslev til „Skynderup“. Færgemanden 3 Dlr. De Fattige 1 Dlr. — Apr. 17. Fra Skynderup til

Harrested Færgemanden (paa st. Belt.) 6 Dlr De Fattige 1 Dlr. — Apr. 18. til Kiøbenhavn. 2 Kudske 2 Dlr. De Fattige 5 Dlr. — Apr. 21. De Fattige 1 Dlr. Apr. 28. Mai 5. De Fattige 1 Dlr. Mai 12. 19. 26. to Dlr.]

Jun. 1. „Offrede jeg Præsten 3 Rosenobler. Gav de Fattige 4 Dlr." (Jun. 3. De Fattige 2 Dlr. 4 Jun. 2 Daler. 9. Jun. 2 Dlr.)

Jun. 24. „De Fattige ved S. Lenes Kilde 150 Dlr."

Jun. 28. (Paa „den norske Løve" til Holsten, og gik i Land ved Neustadt; derfra til Bornhøved samme Dag. Til de Fattige og Kudskene 12 Dlr. 29. til Glückstadt. 30. de Fattige 1 Dlr.)

Jul. 2. „De Fattige 1 Dlr. 7. Jul. 1 Dlr. 14. Jul. 1 Dlr. 21. Jul. 1 Dlr. 28. Jul. 1 Dlr. 4. Aug. 1 Dlr. 11. Aug. 1 Dlr. Ligeledes den 18. og 25. Aug. og den 1. 8. 15. 22. 29. Sept. (i Glückstadt) 1 Dlr.

Oct. 4. „Drog jeg fra Rendsborg til Haderslev, og gav i Stenderup Au for Mad 2 Dlr. Nogle, der kiørte til Drikkepenge 2 Dlr. Til Vognleie 15 Dlr. 14 Sk."

Oct. 6. „Drog jeg efter Prædiken fra Haderslev henad Odense. Paa Veien gav jeg Færgemanden 3 Dlr., en Kudsk og en Løber 7½ Dlr. De Fattige 2 Dlr." (7. Færgemanden over Beltet 8 Dlr. En Kudsk i Fyen 1 Dlr. — 8. Fra Anderskov til Kiøbenhavn. Paa Veien til 2 Kudske 2 Dlr. De Fattige 9 Dlr.)

Oct. 13. (De Fattige 1 Dlr. 20. 27. Oct. 1 Dlr. 3. Nov. 1. Dlr.)

Nov. 16. „Gav jeg de Fattige 100 Dlr. 17. De Fattige 3 Daler."

Nov. 18. (Fra Frederiksborg til Harrested. 19. Nov. til Anderskov. 23. fra Anderskov til Odense. „Færgemanden over Belt: 6 Dlr. 2 Kudske 2½ Dlr. 24. Fra Odense til Assens. Pigerne 2 Dlr. En Kudsk 2 Dlr. 25. Til Haderslev Færgegaard, „og gav dem, som roede mig over, 5 Dlr. En som kiørte for mig 1 Dlr.")

Dec. 1. (I Haderslev.) „De Fattige 1 Dlr. 8. Dec. 1 Dlr. Den 15. 22. 25. 26. 29. Dec. hvergang 1 Dlr.“[76])

Dec. 25. (Haderslev.) „Offrede jeg Præsten 3 Rosenobler.“

Man sporer ogsaa af dette Aars Almanak, at Christian IV. med Alderen er bleven langt mere gavmild i Udgifter til Trængende. Den hele Sum af Kongens Gaver til de Fattige i Aaret 1639 beløber sig til 774 Dlr., hvoraf 150 Dlr. blev givet St. Hans Aften ved Helenes Kilde. Derimod, for allene at nævne et Par af de tidligste Aar, udgiorde Kongens hele Udgift til de Fattige i A. 1607 kun 1 Rosenobel, 3 Dlr. 76½ Mark; i A. 1608 (hver Gang som oftest deels 1 Mk., deels 2 Mk.) i Alt 67 Mk,. 6 Dlr. og 12 Dütken (givet i tre Gange.) Af flere Steder, hvor der 1639, ligesom i foregaaende Aar, forekommer en regelmæssig Udgift i længere Tid af som oftest 1 Dlr. til „De Fattige,“ hver 8de Dag, bestyrkes det, hvad jeg i Indledningen har yttret: at disse smaa Almisser have været Kongens Tavlepenge i Kirken om Søndagen. Man kan saaledes ogsaa i Almanakkerne ved Hielp af disse Udgifter see, hvor ofte Kongen har været i Kirke; og at han f. Ex. 1608 i Paasken har hørt Prædiken alle 3 Helligdage.

---

10. Reiser, i og uden for Danmark, (hvoriblandt Kongens anden Reise til England 1614, og hans Reise i Norge 1635) Befordring paa Reiser, m. m.[77])

1607. Jun. 1. „Var Kongen paa Helsingborg Slot og reiste derfra til „Halmsted.“ 3. Jun. fra Halmsted til Varberg. 5. Jun. tilbage til Halmsted. 6. Jun. til Eske Billes Gaard Valden. 7. Jun. til Præstegaarden i Finnja. 8. Jun.

---

76) Ved den 27de Decbr. staaer: NB. Wybeke. Formodentlig mangler her Summen af en Foræring, han har givet hende til Julen.

77) Bestemmelsen af denne Afdeling skulde fornemmelig være at vise, hvorledes Christian IV. aarlige Reiser i Landet sædvanligen gik for sig, hvor han pleiede at overnatte, hvor hurtigt Kongen til sin Tid kunde færdes, m. m. Med nærværende Uddrag maa nærmest sammenholdes de i 9de Afdeling, hvori endeel Data forekomme, der ligeledes oplyse disse Christian IV. Reiser i Landet.

derfra til Sølvitsborg („Siillisborg") i Bleking. 9. Jun. til Runneby. 10. Jun. til Christianopel. 11. Jun. til Lykkeby, og samme Aften tilbage til Præstegaarden i Hoby. 12. Jun. til Sølvitsborg. 13. Jun. til Lillø. 14. Jun. til Løberød („Løffuerrød"). 15. Jun. til „Malmø Slot." 17. Jun. fra Malmø til Kronborg.

Jul. 25. „Gav jeg mig paa Reisen fra Kronborg op ad Stavanger til Herredagen." — 31. Jul. „Kom jeg til Stavanger, og gav en „Bunde" 2 Daler, som hialp at styre os i Havn." — 10. Aug. „Begav jeg mig til Skibene udi Karssund." — 11. 12. 13. Aug. „Laae vi stille udi Karssund, og havde Modbør." — 14. Aug. „Udi mod Natten løb vi ud af Karssund." — 19. Aug. „Kom vi af Reisen i Norge igien udi Sundet for Kroneborg."

Aug. 26. „Drog jeg fra Ringsted og til Korsør, og blæsede det saa hardt, at vi kunde ikke komme over." — 28. „Drog jeg fra Korsør og til Kierteminde, og gav Færgemanden 5 Dlr. Siden drog jeg derfra og til Odense." — 29. Fra Odense til Kolding. — 30. „Begyndte Jagten her i Jylland" („Jutland"). — Sept. 6. „Drog jeg fra Kolding og til Stenderup." — 7. Sept. fra Stenderup til Haderslev. — 11. Fra Haderslev til Reffø. — 12. Fra Reffø til Foberflet. „Samme Dag blev min Gemal skudt igiennem sin Kappe paa Jagten." — 16. Fra Haderslev til Flensborg. — 17. Fra Flensborg til Rendsborg. („Rendersborrig".) — 18. Fra Rendsborg til Krempe. („Kriimpen.") — 20. Fra Krempe til Segeberg, og den 21de herfra til Heiligenhafen. — 22. Fra Heiligenhafen til Nykiøbing (paa Falster). Færgemanden fik 6 Daler. — 24. Sept. fra Nykiøbing til Tryggevælde; og den 25. herfra til Kiøbenhavn. (Den Dag til de Fattige 3 Dlr.)

1608. Jan. 3. „Drog jeg fra Kiøbenhavn og til Malmø over Isen." (I Malmø forærede Kongen bort 1 Portugaleser og 6 dobbelte Milreser; vandt paa Dobbel 16 Dlr. og gav Skolebørnene 12 Dlr.)

Jan. 6. „Fra Malmø til Lund og siden derfra til Landskrona."

Jan. 7. „Fra Landskrona til Kiøbenhavn over Isen." [78])

Aug. 5. „Drog jeg fra Andersskov og til Soor Skole og tilbage igien samme Dag."

Aug. 6. (Fra Andersskov til Nyborg. 7. Aug. fra Nyborg til Odense. 8. Aug. fra Odense til Bogense („Boens'"), og siden til Skanderborg. 11. Aug. fra Skanderborg til Rye, og samme Aften tilbage igien. „Samme Dag begyndte Hiorte-Jagten." (Siden paa Jagt i den følgende Tid, ved Skanderborg, Horsens, Hald, Silkeborg og Aaekiær indtil hen i Septbr. Maaned. Kongen reiste fra Skanderborg den 6. Octbr. over Jellinge til Kolding, Haderslev og Kiel. Den 25de Oct. kom han tilbage til Skanderborg, hvor han blev Aaret ud.)

Oct. 13. „Drog jeg fra Flensborg til Rendsborg, og fik Mad paa Veien ind til en Bondes, og gav Qvinden sammested 1 Dlr."

Oct. 14. „Drog jeg fra Rendsborg og til Kiel, og fik Mad paa Veien hos en Bonde, og gav til Drikkepenge 2 ung. Gylden." (Derimod den 17de: „Gav jeg til Kiel til Drikkepenge Fru Moders Folk 60 Dlr.")

1614. (Reisen til England.) Jul. 3. „Ad Aften gik vi til Skibs, og blev ved Skibene liggendes om Natten ude ved Tønden."

Jul. 4. „Der Klokken var 5 om Morgenen seilede vi fra Reden („Reiden") som vi laae, og kom samme Dag ad Aftenen Anholt forbi." (Herfra til den engelske Kyst varede Seiladsen 15 Dage.)

Jul. 18. „Drog jeg efter en Skotsk Styrmands Raad fra

---

78) Af Sigv. Grubbes Dagbog erfares, at Dronningen ledsagede Kongen paa denne Vinterreise over Isen, og begge vare til Middagsmaaltid i Lund paa Raadhuset (in curia.) I Domkirken modtog Dronningen af Capitlet en herlig Foræring, („insigni munere donata") og Borgemesterne i Malmø fulgte Capitlets Exempel. Man kan efter dette formode, at Dronningen oftere har ledsaget Kongen paa en eller anden Reise, uden at han har optegnet det.

Skibet udi en Baad, og formeente at ville naae England; og der det slog os feil, begav Vi os til vores Skib igien."

Jul. 19. „Fik vi England i Sigte om Morgenen, imellem 7 og 8. Siden begav jeg mig ind paa en hollandsk Fisker, jævnsides ved „Herssburgh", og satte samme Aften ved „Wyntertun", hvor vi blev om Natten til Ankers."

Jul. 20. „Kom vi om Morgenen til „Yermundt" (*Yarmouth*) der Klokken var 6 om Morgenen, og red derfra til „Esbridtz" (?) hvor vi bedede, hvilket er fra Jermundt 22 Engelske Miil. Siden red vi derfra til „Wudtzbridtz" (*Woodbridge* i Suffolk) hvilket er 16 Engelske Miil, og laae vi om Natten sammesteds."

Jul. 21. „Red vi fra Woodbridge til „Hiibswitz" (*Ipswich*) hvilket er 6 Miil; siden derfra til „Colsister" (*Colchester*) hvilket er 14 Miil; siden derfra til „Esterfordt", (?) hvilket er 8 Miil, hvor vi bedede. Siden red vi derfra igiennem en By, kaldet „Chesser", (?) hvilket er 10 Miil fra Esterfordt. Derfra red vi siden til „Ingerston" (*Ingatestone*), hvilket er 5 Miil, hvor vi laae om Natten."

Jul. 22. „Red vi fra Ingerston til „Romfordt" (Romford i Essex) hvilket er 10 Miil, hvor vi bedede. Siden red vi til „Lunden" (London), hvilket er 10 Miil, og fik Mad udi Forstaden. Siden begav jeg mig til Sommerset Huus, til min Søster, og Kongen var dragen paa sin Progres."

Jul. 23. „Kom Konningen af England om Aftenen silbig til „Lunden," og talede med mig samme Aften i Summerset Huus. Samme Dag kom vores Skib og Folk til „Graauisende."

Jul. 24. „Var jeg til Prædiken med Konningen og Dronningen udi en stor Sal, og blev om Aftenen holdt Comedie udi samme Sal."

Jul. 25. „Var S. Jacobi Dag, og var vi i Kirken og maatte have det Halsbaand om, som hører til Ordenen („Ordningen") af Hosebaandet."

Jul. 26. „Heeri Wuthun" blev sendt til Nederland."

Jul. 27. „Rendte vi til Rings."

Jul. 28. „Blev nogle Biørne og Tyre hidset."

Jul. 29. „Legede jeg udi Boldhuus, og om Aftenen drak jeg temmeligens stærk med Konningen af England."

Jul. 30. „Blev der holdt Fegtskole, og om Aftenen agerede (de) paa Pladsen udi Summerset Huus."

Jul. 31. „Var jeg i Kirken med Kongen af England, og siden til Taffel udi Bankethuset (Banqueting-house). Om Aftenen fik vi Mad udi Summersethuus. Samme Aften lod jeg forbrænde det Fyrværk, jeg havde med mig."

Aug. 1. „Skiltes jeg fra min Søster udi Summersethuus, og drog Kongen med mig til Gravesend, hvor vi fik Mad; siden fulgte han og Prindsen med mig paa mit Skib, hvor de blev „et" Stund; siden drog Kongen bort, og Prindsen blev i Gravesend." 79)

---

79) Ligesom denne Reise af Christian IV. til England foregik uanmeldt og uden lang Forberedelse, saaledes udførtes den af Kongen incognito, ved at ride med Postheste fra Yarmouth til London, hvor han overraskede sin Søster ved Maaltidet. Man maa dog undres over, (da hans Følge vel ikke har været lidet, om han endog har ladet endeel tilbage paa Skibene) at Kongens Ankomst ikke skulde røbes i 4 Dage, og Rygtet derom komme noget tidligere til London, end han selv. — Begivenheden omtales, men kun meget kort, i flere ældre engelske Krøniker eller Specialhistorier. Saaledes i *Arth. Wilsons* **Hist. of Gr. Britain, being the Life and Reign of King James I. Lond. 1650. Fol. p. 78: „This summer (1614) the King of Denmark revisited his sister, the Queen, with some forthy Lords, gentlemen and others in his train; (?) landing at Yarmouth, and passing directly to London, took up his lodging in our common Inns, and was not known till he came to the Queens palace in the Strand." — The Annals of K. James I. and King Charles I. from 1612 to 1642. etc. Lond 1681. Fol. p. 13.** Denne Forfatter, som ei er Kong Jacob gunstig, undlader ikke at bemærke om Christian IV., at han var meget velkommen hos sin Svoger for hans **„delighting so much in sporting and drinking."** (S. den 29. Jul.) [Jvf. **The Hist. of England during the reigns of the House of Stuart, etc. by the author of the Critical Hist. of England. London 1730. Fol. p. 42.**] See ogsaa Schlegels Overs. af Slange, II. S. 21. 22. Christian IV. egenh. Breve. I. S. 28 **Memoirs of Bishop. Goodmann. Vol. II. p. 371. Jesse Memoirs of the Court of England, during the reign of the Stuarts, Vol. I, p. 58. 59.**

Aug. 2. „Var Prindsen med mig paa Flaaden ved Rochester („Rossister") og fulgtes derfra med mig paa mit Skib, hvor han tog sin Affked fra mig, og begav sig samme Dag paa Veien til Richmond („Ridtzmund.")

Aug. 3. „Seilede vi fra Gravesend til at vi kom 4 Miil længere end „Lye," hvor vi satte om Aftenen. Sammested kom til mig Kerry, min Søsters Vice-Chamberlain („Vice shammerlang,") hvilken med sig havde en skiøn Demants Ring, hvilken min Søster mig sendte."

Aug. 4. „Maatte vi nogle Gange sætte, naar Tiden kom os imod."

Aug. 5. „Kom vi til „Olfadness" om Aftenen sildig, og giorde Seil (maide sails) om Natten."

Aug. 6. „Om Morgenen, som det dagedes, drog vores Pylot (Lods) fra os, og vi gik ad Søen med en god Vind. 7. Aug. havde vi god Vind. 8. havde vi god Vind; og vi fik Norge i Sigte samme Aften. 9. havde vi god Vind, dog ingen Køling (Kuling), og kom om Aftenen ved Læsøe."

Aug. 10. „Gav jeg mig fra Skibet og kom til Varberg; siden drog jeg samme Dag derfra til Halmsted, og om Natten kom jeg til Laholm." 11. „Drog jeg fra Laholm til Engelholm, og derfra til Kronborg, og om Aftenen til Frederiksborg."

Aug. 16. (Fra Frederiksborg til Jagtgaarden i Dragsholms Lehn. 17. Aug. „Jagede vi og fik 28 Hiorte." 18. 19. og 20. var Kongen daglig paa Jagt. Den 21. fra Asmindorp til Meelby. Den 22. herfra til Frederiksborg.)

Sept. 12. „Drog jeg fra Frederiksborg til Abrahamstorp." (Jægerspriis.) 13. Sept. „Jagede jeg ved Abrahamstorp i den store Skov, og fik 35 Daahiorte, og drog siden derfra til Frederiksborg, hvor jeg fandt for mig Detloff Rantzau og Baltzer von Anefeldt."

1616. [3 Januar. Kongens Reise til Elfsborg, (for at modtage den første Termin af „Elfsborgs Løsning" (250,000 Dlr.) fra den svenske Konge) og siden til Skaane. [Jvf. Schlegels Overs. af Slange. II. S. 45.] Han sendte den 12te sine Heste over til Helsingborg;

og maatte „den 16de med stor Umage bryde igiennem Isen.“ Reisen fra Helsingborg til Bahuus varede fra 17de til 21de Jan. Den 20de ankom de svenske Commissarer (hvoriblandt Johan Skytte) og ikke for den 20de Januar blev man færdig med Pengenes Tælling, hvilke udbetaltes i enkelte Dalere, og udgiorde (i Følge Sigv. Grubbes Dagbog) 38 Fierdinger. („38 quadrantes Joachimicorum.“) D. 28. var Johan Skytte „til Giæst“ hos Kongen. Den 27de var Kongen i Marstrand; den 29de i „Oddevall“; den 1ste Februar tiltraadte han Hiemreisen, var den 8de i Christianstad, kom den 12te fra Herritsvad Kloster til Helsingborg, „og siden derfra paa Isen over Sundet til Kronborg.“ Den 13de Februar „kiørte de over Sundet med de svenske Penge.“)

Jul. 16. „Seilede jeg ud fra Kronborg med 4 Orlogsskib, en Galei og tvende Pinker, og satte vor Kaas paa Aggerhuus.“

Jul. 18. „Var vi om Morgenen ud for Warberg med et godt stille Veir.“

Jul. 20. „Satte jeg under Baastøen, og var i Land paa samme Ø i nogle Timer, og seilede siden derfra to Miilveis, hvor jeg satte igien indtil om anden Dagen.“

Jul. 21. „Efter Prædiken seilede jeg til Drøbak, („Drøibacke“) og drog op i Land til Fron, der som Anders Skriver boer, og laae sammesteds om Natten.“

Jul. 22. „Drog jeg neder til Drøbak, og seilede siden med alle Skibene for Aggershuus.“

Jul. 29. „Denne Dag begyndtes Herredagen i Norge, som stod paa Aggershuus. — Samme Dag kaldte Gud Cantsleren Christen Friis til Borreby.“

Aug. 2. „Denne Dag endtes Herredagen.“ Aug. 4. „Var jeg Envold Kruses Giæst, og drog jeg siden imod Aftenen derfra med Galeien.“ Aug. 5. „Imod Dag kom jeg til „Laauerkollen,“ hvor Skibene de laae, og seilede siden derfra paa Hiemreisen.“

Aug. 8. „Kom jeg i Land til Kronborg, og og (agede) siden derfra til Kiøbenhavn.“

Aug. 28. [Kongen reiste fra Anderskov til Ulfeldtsholm i Fyen. 24. Aug. til Odense. „Sammesteds kom nogle Frantsoser med Skrivelse fra Kongen af Frankrige.“ 25. Aug. til Middelfart. 26. Aug. Fra Middelfart til Stenderup Skov,

hvor Kongen jagede; og siden til Kolding. Aug. 28. Fra Kolding til Nygaard. 29. Til Nym. 30. fra Nym til Skanderborg.]

Sept. 5. „Drog jeg fra Skanderborg til Løgager, og havde med mig en Frantsos, som var sendt fra Parlamentet i Frankrige." (Kongen jagede den 6te i „Blackstall", og havde formodentlig den Franske med sig. Den 12te jagede han paa Karup Hede („Hey") og kom om Aftenen til Silkeborg, hvor han den 17de havde en Gesandt fra Hertug Hans af Sønderborg, og den 18de en Gesandt fra Stiftet Halberstadt, til Bords.)

Sept. 24. „Drog Hertug Christian af Brunsvig herfra (Skanderborg) paa Veien hiemad." (Den 4de Nov. reiste Kongen fra Skanderborg, og kom den 7de til Haderslev, i Anledning af den holstenske Herredag og Forlehningen med Slesvig. (2. Dec.) 25. Nov. kom der en Gesandt fra Hertugen i Curland. Den 28. og 30. Nov. mønstrede Kongen det Jydske Krigsfolk, baade til Hest og til Fods. Den 6—20. Dec. reiste Kongen i Hertugdømmet Slesvig; den 21de fra Haderslev til Jelling; den 22. Dec. var han tilbage paa Skanderborg; hvor han holdt Hof til den 28de Februar.)

1617. (Af dette Aars hidtil utrykte Skrivcalender sees bl. a., at Christian IV. fra 7—14. Mai var paa en kort Søreise til Flekkerø i Norge, formodentlig nærmest med Hensyn til den der anlagte Skandse. I øvrigt, naar man undtager, at han 22—27. April var i Skaane, for at besee sin nye Stad og Fæstning Christianstad, var han i dette Aar usædvanlig lidt i Bevægelse paa længere Reiser. Efterat have fulgt sin Søn, Hertug Frederik til Nykiøbing, jagede han ved Vordingborg fra 10de til 16de Jul.; og forblev i Siælland den hele øvrige Deel af Aaret, hvilket han endte paa Frederiksborg.)

1618. Den 19de Aug. reiste Kongen fra Kronborg til Helsingborg, og følgende Dag videre til „Geddestrup", (hvor han laae om Natten) og til Christianstad; men var allerede den 21de tilbage paa Frederiksborg. — Den 2. Sept. tiltraadte Kongen fra Anderskov en Reise til Kolding, vendte tilbage den 9de fra Middelfart til Svendborg og Thorøe, hvor han jagede den 10de, og kom til Frederiksborg den 12te. — Den 27de Sept. reiste Kongen fra Frederiksborg til Udleire, („Odleire") hvor han tog Natteleie (uden Drikkepenge); og den 28de herfra til Ellensborg

i Fyen. Den 29. og 30. til Odense og Haderslev, hvor Landdagen begyndte den 1ste October. Den 17de Oct. fra Haderslev til Jelling; d. 18. til Skanderborg, og dersra til Halling Præstegaard (uden Drikkepenge). Den 19de: Fra Halling til „Haahaffuen", og seilede dersra til Kallundborg. („Kallingborre".) D. 20de til Kiøbenhavn; og var dette al Kongens Reisefærd i 1618.

I Aaret **1619** reiste Kongen den 3die Jul. fra Anderskov til Lundegaard (i Fyen)[80]) og herfra d. 5te til Haderslev, hvorfra han begav sig til Rendsborg, og den 15de til Inddigningen ved Bredsted, hvor han blev til hen i October; kom den 23de Oct. til Skanderborg, og drog herfra den 3die Nov. til Klakring („Klackerum") hvor han lod sig sætte over til Bogense, og samme Dag „til en Præstegaard ved Navn Allensø" i Fyen. Den 4de Nov. til Odense, og samme Dag over Beltet til Soer. — Den 18de Dec. fra Kiøbenhavn til Mørup. Den 19de Dec. til Nyborg. 20de til Haderslev. 23de fra Kolding til Skanderborg, hvor Kongen blev til 8de Januar 1620, da han reiste til Veile og „havde Prindsen med sig;" som den 12te Jan. drog fra Kolding tilbage til Skanderborg; Kongen derimod til Odense; den 13de til Nyborg; den 19de til Sprogø, hvor han maatte blive om Natten, for „megen Iis i Beltet"; 20. til Korsør og Antvorskov; 21. til Soer; 22. til Kiøbenhavn.

1620. (Den 6. Apr. tiltraadte Kongen fra Anderskov sin Reise til Hertugdømmerne, laae en Nat paa Ellensborg, og drog den 7de herfra lige til Haderslev. 12te Apr. fra Bollerslev til Kolding. 22. 23. Fra Haderslev til Bredsted. o. s. v. — Den 20de Mai „kom Kirsten Munk til Krempe." — Den 1ste Jul. kom Kongen fra Holsten til Bredsted, hvor han opholdt sig til den 10de Jul. Om hans hurtige Reise herfra til Kiøbenhavn har Almanakken:

---

80) I Salling Herred, Nørre Broby Sogn. Denne Herregaard havde Kirstine Munks Fader, Ludvig Munk, 1598 kiøbt af Erik Venstermann; hans Enke, Ellen Marsvin, havde den efter ham; og Lundegaard var et Sted, hvor Christian IV. før **1629** ofte overnattede paa sine Reiser giennem Fyen, over Assens til Haderslev. Siden skal Gaarden være tilfalden Hannibal Sehested, og af ham solgt til Corfitz Ulfeldt. (D. Atlas VI. 511. Jvf. III. 809.)

Jul. 11. „Drog jeg fra Bredsted, og kom ved lyse Aften til Odense, og drog jeg fra Odense igien der Klokken var Elleve; og

Jul. 12. „Kom jeg til Kiøbenhavn ved Solskin." (Maaskee om Eftermiddagen, medens Solen endnu skinnede?)

Jul. 28. „Drog jeg fra Kiøbenhavn til Nykiøbing."

Jul. 29. „Drog jeg fra Nykiøbing til Næstved, og drog (derfra) om Natten."

Jul. 30. „Kom jeg om Morgenen til Korsør, og drog samme Dag til Haderslev." 31. Fra Haderslev til Bredsted.

[Aug. 11. reiste Kongen fra Bredsted til Haderslev. 12. Fra Haderslev til Odense (hvor Chr. Thommesen Sehested holdt sit Bryllup den 13de Aug., og hvor Rigsraadet var samlet den 16de Aug.) — Den 20de Aug. reiste Kongen tilbage til Haderslev, Flensborg og Bredsted, og havde Prinds Christian med sig. Efter et kort Besøg i Rendsborg og Glückstadt, kom han tilbage til Bredstedt den 28. Aug. men fik her Feber den 30de; kom den 1ste Sept. syg til Haderslev, og kunde først d. 8de Sept. reise fra Haderslev til Dalum.] (Jvf. 15. Afdeling.)

[3 Oct. reiste Kongen, efter sin Sygdom, atter til Hertugd. Slesvig, hvor en Landdag skulde holdes. D. 21. Oct. fra Frederiksborg til Harrested. 22. Oct. til Andersskov. 23. Oct. til Nyborg og Dalum. 24. Oct. til Kolding. 28. Oct. til Flensborg, hvor Landdagen holdtes den 30. Oct., og hvor Kongen blev til den 15. Nov.. Den 18. kom han til Dalum, hørte der Prædiken den 19de, og drog siden til Nyborg; den 20de Nov. over Beltet og til Andersskov; den 21de herfra til Vordingborg, „hvor Fru Moder var paa den Tid;" den 24de herfra til „Tryggeveile", (hvor Kongen spillede, og vandt paa Dobbel 17 Dlr. 3 Mk.) Den 25. Nov. fra Tryggevelde til Kiøbenhavn.

1621. Kongens indenlandske Reiser i dette Aar findes tilstrækkelig paaviste i foregaaende (9de) Afdeling. — Den endnu utrykte Almanak for Aaret **1629** synes at mangle Antegnelser for endeel Dage; men har ikke faa interessante Data for Historien, saaledes bl. a. det, som vedkommer Christian IV. Møde med Gustav Adolf i Ulfsbek Præstegaard, d. 23—25. Februar; (Jvf. K. Christian IV. egenh. Breve I. S. 333. 34.) Adskilligt vedkommende de sidste Begivenheder i Krigen med Keiseren og Fredslutningen, ligesom og Kirstine Munks yngste Datters Fødsel og hendes Skilsmisse fra Kongen. m. m. (Jvf. Christian IV. egenhændige Breve. I. S. 392. 393.)

Af den næstfølgende Almanak, som haves, for Aaret **1635**, erfares, at Kongen har tilbragt Julen og Begyndelsen af det nye Aar paa Koldinghuus (hvor ogsaa de nærmeste Medlemmer af Rigsraadet vare samlede den 10de Februar.) Den 2. Marts forlod han Koldinghuus, begav sig til Haderslev, og derfra videre til Flensborg og Holsten. Den 1ste April reiste han fra Kolding til Middelfart, og siden videre tilbage giennem Fyen til Siælland. — Den 22. Mai gik han til Skibs fra Kronborg til Flekkerø, hvor han landede den 30. Mai,[81]) seilede derfra den 9de, Klokken eet om Natten, kom den 11te til Kobbervigen, og begyndte den 12te sin norske Reise til Lands.

Jun. 12. „Drog jeg fra Bragnæs, og derfra hen til Seem."

Jun. 13. „Drog jeg fra Seem til „Könnigsberg,"[82]) og var omkring og besaae en Deel af Gruberne paa Sølvberget."

Jun. 14. „Var jeg omkring og besaae Bergværken, og forærede jeg Berggesellerne, som agerede en Comedie 50 Dlr."

Jun. 15. „Var jeg derhos, at de smeltede Sølv, og drev det af, saa og giorde det fiint. Samme Dag gav jeg Berggesellerne 20 Dlr."

Jun. 16. „Drog jeg fra „Kønnigsberg" til Aggershuus."

Jun. 19. „Drog jeg fra Aggershuus til Ullendsager, som er 5 Mile." Jun. 20. „Drog jeg fra Ullensagger til Store Hammer,[83]) som er 3 Miil til Lands og 6 til Vands."

---

81) Her har Kongen bl. a. optegnet: Jun. 2. „Blev den Skandse paa Slotsøen anlagt." 4. „Gav jeg Soldaterne, som skal blive paa Slotsoen, en Maaneds Sold, 132 Rdlr." 6. „Gav jeg dem i Arkeliet, som kom med Stykkerne 50 Dlr. Sergeanten („Scharsfianten") for en Maaned 8 Dlr. Jun. 8. „Leverede jeg Palle Rosenkrantz 4000 Dlr." — Om den ældre Skandse paa Slotsøen fra 1556 jvf. Slange, Christian IV. S. 812.

82) Kongsberg Sølv-Værk opdagedes 1623. Christian IV. besøgte Stedet første Gang det følgende Aar 1624, og bestemte da, hvor Bergstaden skulde anlægges, m. m. (Jvf. Danst Museum 1782. I. S. 129 og flg. Bing Beskrivelse over Norge S. 337.)

83) Ullensager Præstegaard, i Øvre Romerige Fogderi. (s. J. Kraft hist. topogr. Haandbog over Norge. 1848. S. 63. Store Hammer, en Gaard ved Miøsen i Vangs Præstegield (hvor fordum den gamle Hammer Stad laae) paa den Tid (1635) endnu en Kongsgaard. (Bing, Beskr. over Norge. S. 232. Kraft l. c. S. 136.)

Jun. 21. „Drog jeg fra Store Hammer til „Aammod" (Aamod)[84]) som er 5 Miil til Lands og 1 til Vands." Jun. 22. „Drog jeg fra Aammod til Vestgaard, som er 6 Miil." Jun. 23. „Drog jeg fra Vestgaard til Ellevor,[85]) som er 3 Miil først til Lands og 3 til Vands, og siden 1 til Lands." 24. „Drog jeg fra Ellevor til Tundset,[86]) som er 7 Mile." 25. „Drog jeg fra Tundset til Kongsgaarden, som Iver Prip[87]) holder Huus, som er 7 Miil." (Her spillede Kongen den 28de, og vandt paa Dobbel 28 Dlr.) 29. „Drog jeg fra Kongsgaarden udi Qvikken[88]) (Qvikne) til Tonsted, (Tundset) som er 6 Miil." 30. „Drog jeg fra Tundset til Qvarsted, er 7 Miil til Lands; siden derfra til Aggers, er 3 Miil til Vands; siden til Lesſø til Vands, som er 6 Miil, hvor jeg blev om Natten."[89]) — Jul. 1. „Drog

---

84) Aamot, to Gaarde i Præstegieldet af samme Navn, af hvilke een er Præstegaard. (Kraft l. c. S. 160.) Sammest. nævnes Vestgaard, liggende i Store Elvedals Sogn, som er Annex til Aamot.

85) Er formodentlig Gaarden Ellevold i Reendalens Præstegield i Hedemarken. (Kraft anf. St. S. 162.)

86) Tønset (fordum Tunsæter) Præstegaard, (i Østerdalens Fogderi) hvorefter Hovedsognet og hele Tønset Præstegield har Navn. (Kraft S. 164.)

87) Denne Mand har, som man seer, senere paa Aaret sendt Kongen (eller egentlig hans Søn, Grev Valdemar) en norsk Hest til Foræring. 4. Dec. 1635 forekommer: „Gav jeg (i Odense) Iver Prippis Tiener til Tærepenge 10 Dlr., til Grimepenge for Grev Valdemar 6 Dlr."

88) Qvikne Sogn er den nordligste Deel af Østerdalen og Hedemarkens Amt, og Kirken ligger kun 12 Miil fra Trondhiem. I dette Sogn opdagedes **1639** Kobber-Erts af Qvægvogtere, „hvilket den daværende Præst Hr. Hans indberettede til Christian IV." (Bing.) Af Kongens Optegnelse sees, at her har været en Kongsgaard, som man ellers ikke finder nævnet. Værket, (Qvikne, eller Østerdalens Kobberværk) som for Kongens Regning begyndtes **1636** (jvf. Bing, S. 529—521) blev nedlagt henved A. 1810. (Kraft S. 166.)

89) Kongen har, som man seer, paa Tilbagereisen fra Qvikne tildeels (imellem Tønset og Ullandsager) fulgt en anden Vei, eller taget Natteqvarteer paa andre Gaarde, af hvilke nogle (Qvarsted, Aggers, Lesſø, Amund) ikke ere lette at bestemme. Muligen kunde

jeg fra Lesſø til Amund, er 4 Miil; ſiden til Grundſted, er 4 Miil, til Vands; og ſiden til Ellerød[90]) ½ Miil, hvor jeg laae om Natten." Jul. 2. „Drog jeg fra Ellerød til Miøſen („Møsſen") ſom er 4 Miil, og drog ſaa over Vandet til „Nees" (Næs), ſom er 7 Miil, og ſiden til Ullandsagger, ſom er 2 Miil, hvor jeg laae om Natten." Jul. 3. „Drog jeg fra Ullandsagger til Aggershuus, ſom er 5 Miil, og kom jeg til ſamme Huus, der Klokken nys var ſlagen 7 Formiddag."[91])

Jul. 6. „Drog jeg ud paa Archen (Kongens Skib) og begav mig paa Reiſen til Danmark."

Jul. 8. „Den Tid Klokken var ſyv om Aftenen ſatte jeg ved Toldboden uden for Kiøbenhavn."

(Den 15de Jul. ſeilede Kongen atter paa „Archen" til Chriſtianspriis, hvor han, efter at have ankret under Femern den 18de og 19de, kom den 20de om Morgenen Kl. halv otte. I Holſteen opholdt han ſig til den 13de Aug., da han atter gik ombord ved Chriſtianspriis, og drog i Land den 16. Aug i Helſingør. — Den 15de Nov. reiſte Kongen fra Anderſkov til Nyborg og Odenſe (hvor Herredagen begyndte den 19de og varede til den 30te;) hvorefter Kongen den 8de Dec. drog fra Odenſe til Taaſing, og 12. Dec. til Haderslev, hvor han blev Aaret ud.)

1639, har Chriſtian IV. ligeledes tilbragt Julen og en Deel af Vinteren paa Haderslev-Huus, hvorfra han i Slutningen af Januar giorde en kort Reiſe til Rendsborg. Han forlod Haders-

---

Lesſø være Gaarden Løſet i Aamot Sogn? (I ſamme Sogn ligger paa Pontoppidans Kort en Gaard Amundſtad, der ikke findes nævnt i Krafts Handbog.)

90) Formodentlig Elverum (fordum Elvarheim) Præſtegaard i Sognet af ſamme Navn (Øſterdalens Fogderi) ſ. Kraft l. c. S. 158. „Grundſted" er vel det nærliggende, ſammeſteds nævnte Grundſet, hvor et bekiendt Marked holdes i Martsmaaned

91) Det ſynes paafaldende, at Kongen paa denne hele Reiſe i Norge ingenſteds ſkulde have givet Giæſte- eller Drikkepenge. Han har i det mindſte ingenſteds ſelv optegnet nogen ſaadan Udgift; med Undtagelſe af Aggershuus, hvor han var 16—19. Jun. og 3—6. Julius, og gav den 5. Jul. til Pigerne 30 Dlr.; i Stadtholderens Stald 50 Dlr., og Kokken 20 Dlr.

lev den 7de Febr). og kom den 9de til Kiøbenhavn. Den 18de Marts drog han atter til Fyen, og over Asfens og Bollerslev til Rendsborg, hvor han kom den 21de, og den 22de til Glückstadt (hvor en engelsk Gesandt, den bekiendte Thom. Roe, og en keiserlig Gesandt, Grev Kurtz, ankom d. 38. Marts.) Den 9de April var Kongen tilbage i Haderslev, og den 18de i Kiøbenhavn. — Den 24de Juni seilede han paa den Norske Løve til Holsten, hvor han gik i Land d. 28de ved Neustadt, besaae de Skibe, der byggedes, og kom den 29de til Glückstadt. Kongen blev her til den 3die October, og kom den 4de fra Rendsborg til Haderslev. Den 8de October var han tilbage i Kiøbenhavn; men tog atter den 22de fra Korsør over Beltet, og kom den 25de Oct. til Haderslev-Huus, hvor han blev til Aarets Udgang.

---

11. Spil: „Dobbel", (Brætspil) „Leg" (Kortspil) og „Boldleg".

1607. Jan. 9. „Tabte jeg paa Dobbel 10 Dlr. og 1 Rosenobel." (Nyborg.)

Jan. 10. „Vandt jeg paa Dobbel 59 Dlr. 1 Mk." (I Odense, hvorhen Kongen synes at være reist fra Anderskov for at overvære Knud Ruds Byllup, som stod d. 11. Jan.)

Jan. 13. „Tabte jeg 27 Daler paa Dobbel." (I Odense.)

Mart. 25. „Betalte O. Brahe mig 16 Rosenobler, jeg vandt ham af."

Apr. 19. „Tabte jeg paa Boldleg med Detlof Rantzow[92]) 4 Rosenobler. 20. Tabte jeg 2 Rosenobler udi Boldhuset (i Kiøbenhavn) med Detl. Rantzow."

Mai 1. „Legte jeg med „Palsgraf Augustus" udi Boldhu-

[92]) Ditlev Rantzau, til Panker, (født 1577, død 1539) blev senere Landraad og Amtmand i Steinburg, og var en af de 12 Adelsmænd, som Christian IV. slog til Ridder (af Sværdordenen, eller den væbnede Arm) i Kolding den 7de. Dec. 1616. Man seer, at han maa have været en god Boldspiller, med hvem Kongen idelig har øvet dette Spil i A. 1607 og 1608.

set og tabte 1 Rosenobel." 11. Mai. „Vandt jeg 30 Daler af Palsgreven udi Boldhuset."

Jun. 29. „Vandt jeg af Ditlev Rantzau 2 Rosenobler."

Jul. 16. „Vandt jeg paa Dobbel 18 Daler." (Paa Nykiøbing Slot.)

Jul. 31. „Vandt jeg paa Leg imellem Kronborg og Stavanger 14 Dlr. 1 Mk."

Aug. 8. „Haver jeg tabt paa Dobbel, medens jeg var udi Stavanger Herredag, 20 Dlr."

Sept. 16, „Vandt jeg paa Dobbel 23 Dlr."

Oct. 13. „Vandt jeg af Ditlev Rantzau paa Boldleg 1 Rosenobel og 4 Daler."

Oct. 19. „Vandt jeg 20 Dlr. af Ditlev Rantzau."

Oct. 25. „Vandt jeg i Boldhuset af Ditlev Rantzau 12 Dlr."

Oct. 25. "Ligeledes paa Boldleg af D. Rantzau 24 Dlr." (Boldmesteren fik ved den Leilighed 1 Dlr.)

Oct. 31. „Tabt paa Boldleg 8 Dlr."

Nov. 1. „Vandt af D. Rantzau 7 Dlr. 4 Rosenobler."

Nov. 3. (Tabt til Samme i Boldhuset 40 Dlr. 9. Nov. vundet fra Samme 8 Dlr. og 10. Nov. atter vundet fra D. Rantzau 32 Dlr. Boldmesteren fik 1 Dlr.)

Nov. 13. (Vundet fra D. Rantzau 16 Dlr. og den 14de atter fra samme 8 Dlr. og 3 Rosenobler. Boldmesteren fik 1 Dlr. 16. Nov. tabt til Rantzau 3 Rosenobler.)

Nov. 28. Vandt Ditlev Rantzau fra Kongen 4 Rosenobler; ligeledes Jørgen Brahe 3 Rosenobler. (I Boldhuset.)

Dec. 11. „Vandt jeg paa Dobbel 25 Dlr. 3 Mk."

Dec. 15. „Vandt jeg af D. Rantzau i Boldhuset 9 Rosenobler."

Dec. 16. „Tabte jeg i Boldhuset 21 Rosenobler."

Dec. 19. „Vandt jeg af D. Rantzau 5 Rosenobler." (Ligeledes fra Samme den 20de i Boldhuset 9 Rosenobler; af Sinclar 5 Rosenobler, og den 21de af Samme 4 Rosenobler.)

Dec. 28. „Tabte jeg med D. Rantzau i Boldhuset 26 ungerske Gylden og 8 Rosenobler."

1608. Jan. 5. (I Malmø.) „Vandt jeg paa Dobbel 16 Dlr."

Jan. 14. „Tabte jeg paa Dobbel 7 Dlr."

Jan. 15. „Betalte mig Melchior Bøben 77 Dlr., hvilke jeg hannem nogen Tid tilforn afvandt paa et Vædde."

Jan. 22. „Vandt jeg paa Dobbel 67 Dlr." 23. vundet paa Dobbel 9 Dlr.

Febr. 4. „Tabte jeg udi Boldhuset 7 ungerske Gylden og 11½ Dlr. 1½ Mark."

Febr. 5. „Tabte jeg paa Dobbel 8 Dlr."

Febr. 6. „Vandt jeg udi Boldhuset af D. Rantzau 16 ungerske Gylden."

Febr. 7. „Tabte jeg paa Dobbel 29½ Dlr."

Febr. 8. „Vandt jeg paa Dobbel 34 Dlr." 9. „Vandt jeg udi Boldhuset af D. Rantzau 5 Rosenobler og 5 ungerske Gylden." 10. „Vandt jeg paa Dobbel 4 Dlr." 11. „Tabte jeg udi Boldhuset med D. Rantzau 4 Rosenobler. Tabte paa Dobbel 44½ Dlr."

Febr. 12. „Vandt udi Boldhuset af D. Rantzau 20 Rosenobler og 8 ungerske Gylden." 13. „Vandt i Boldhuset af D. Rantzau 16 Rosenobler." 16. „Tabt i Boldhuset til Samme 8 ung. Gylden." 18. „Vandt i Boldhuset af Samme 32 ungerske Gylden." 19. „Tabt paa Boldhuset til Samme 32 Gylden."

Febr. 24. „Tabte jeg paa Dobbel 30 Dlr."

Febr. 28. „Vandt jeg udi Boldhuset af D. Rantzau 8 ungerske Gylden."

Febr. 29. „Tabte i Boldhuset til Samme 8 ung. Gylden."

Mart. 2. „Tabte jeg udi Boldhuset med D. Rantzau 8 ungerske Gylden."

Mart. 4. „Tabte jeg paa Dobbel 30 Dlr."

Mart. 7. „Tabte jeg paa Dobbel 1295 Dlr."

Mart. 26. „Vandt jeg i Boldhuset af D. Rantzau 24 ungerske Gylden."

Mart. 28. „Vandt af D. Rantzau i Boldhuset 32 ungerske Gylden."

Mart. 30. „Tabte jeg med D. Rantzau 20 Dlr."

Apr. 10. „Tabte jeg i Boldhuset med D. Rantzau 30 Dlr."

Mai. 4. „Tabte jeg med D. Rantzau 30 Dlr." 21. „Tabte jeg med D. Rantzau 15 Dlr." Jun. 3. „Vandt paa Boldhuset 3 ungerske Gylden."

Jul. 18. „Vandt jeg paa Dobbel 27 Dlr."

Aug. 6. „Tabte jeg paa Dobbel 20 Dlr." Aug. 7. „Vandt jeg paa Dobbel 63 Dlr." (I Odense.) 9. Aug. „Vandt paa Dobbel 2 Dlr." 10. „Ligeledes vundet paa Dobbel 2 Dlr." (Paa Skanderborg, hvor Hiortejagten begyndte.)

Aug. 12—20. (I disse Dage spillede Kongen under Jagten, og vandt jævnlig „paa Dobbel". 12. Aug. 18½ Dlr. 14. Aug. 1 Dlr. 15. Aug. 17 Dlr. 20. Aug. 23 Dlr.)

Aug. 16. „Tabte paa Dobbel 17½ Dlr. Ligeledes tabt den 21de Aug. 44½ Dlr. 22. Aug. (Paa Silkeborg.) Vundet paa Dobbel 3 Dlr. 23. Vundet 52 Dlr. 24. Vundet 3½ Dlr. 27. Vundet 74 Dlr. 28. Tabt 31 Dlr. 30 Aug. Vundet 22 Dlr. 1. Sept. (Paa Aakiær.) Vundet 329 Dlr. 2. Sept. Tabt 33 Dlr."

Sept. 4. „Tabte jeg paa Dobbel 112 Dlr."

Sept. 5. (Kom Fyrst Ludvig af Anhalt[93]) til Skanderborg, var paa Jagt med Kongen den 6te; havde Audients og var til Taffel den 7de, paa Jagt i Dyrehaven den 8de.)

Sept. 9. „Vandt jeg udi Boldhuset af Fyrst Ludvig af Anhalt 16 ungerske Gylden."

Sept. 10. „Legte jeg med Fyrsten af Anholt, og tabte 12 ungerske Gylden."

Sept. 11. „Legte jeg med Fyrsten af Anhalt i Boldhuset og vandt 16 ungerske Gylden."

---

93) En Anhaltsk Gesandt var 1607 kommen til Kiøbenhavn, og havde Audients hos Kongen den 27de Sept. Tydskland var i Aaret 1608 i betydelige Bevægelser; Huset Anhalt var ivrig protestantisk, og den her omtalte Fyrste, der selv kom til Christian IV., var en Broder til Christian, Fyrste af Anhalt, der siden i 30 Aars Krigen var den Pfalziske Churfyrst Frederiks Feltherre. (Jvf. herom Schlegels Samml. II, 3. S. 91.)

Sept. 15. „Tabte jeg paa Dobbel 96 Dlr." 17de Sept. Vundet paa Dobbel 62 Dlr. Tabt i Boldhuset (Skanderborg) 4 ungerske Gylden. 18. Vundet paa Dobbel 103 Dlr.

Sept. 29. „Vandt jeg af D. Rantzau i Boldhuset 16 Ducater."

Oct. 2. „Tabt i Boldhuset med D. Rantzau 8 Ducater. Tabt paa Dobbel 7½ Dlr. 3. Oct. Vundet paa Dobbel 88 Dlr. 4. Oct. Tabt paa Dobbel 73 Dlr."

Oct. 18. (I Kiel.) „Vandt jeg paa Dobbel 173 Dlr."

Oct. 23. (Haderslev.) „Vandt jeg paa Dobbel 4 Dlr."

Nov. 3. „Vandt jeg af Anders Bilde[94]) udi Boldhuset 16 Dlr. 8. Nov. Vundet paa Dobbel 3½ Dlr. 11. Nov. Vundet i Boldhuset med D. Rantzau 4 Ducater. 14. Nov. Tabt paa Dobbel 24 Dlr. 3 Mk. 15. Nov. Tabt paa Dobbel. 6 Dlr."

Nov. 17. „Tabte jeg udi Boldhuset med D. Rantzau 8 Ducater."

Nov. 18. „Vandt jeg i Boldhuset af D. Rantzau 40 Ducater, hver Ducat regnet 6½ Mk. Gav „Markeren" 1 Ducat."

Nov. 20. „Vandt jeg paa Dobbel 2 Dlr. 3 Mk." 23. Nov. Tabt paa Dobbel 63 Dlr. 27. Nov. Vundet i Boldhuset med D. Rantzau 14 Rosenobler."

Dec. 5. „Tabte jeg paa Dobbel 65 Dlr."

For Aaret **1607** udgiorde saaledes Kongens Vinding i „Dobbel" og i „Leg" (ɔ: Tærning- eller Brætspil og Kortspil) i Alt 139 Dlr.; i Boldtspil: 34 Rosenobler og 161 Dlr. Hans Tab var i førstnævnte Spil 57 Dlr. og 1 Rosenobel; i Boldhuset tabte han 69 Dlr., 46 Rosenobler og 26 ungerske Gylden. — I Aaret **1608**, da han enkelte Gange har spillet meget høit, vandt han „paa Dobbel" (Leg forekommer næsten ikke i dette Aar) 1193 Dlr. (foruden 77 Dlr. i et Væddemaal) og i Boldspil 16 Dlr. 14 Rosenobler, 60 Ducater og 135 ungerske Gylden. Kongens Tab i Dobbel var 2135 Dlr.; i Boldspil 106 Dlr. og 16 Ducater.

Det næste Aar, hvis Almanak indeholder Optegnelser om Udgifter og

94) Anders Bille, til Raabeløv, senere til Rosendahl, begge i Skaane; han blev 1616 slaaet til Ridder; døde 1633.

Indtægter, er **1618**. I dette Aar finder man Boldspillet, der i 1607 og 1608 var saa stærkt i Gang, saa at sige reent aflagt. Kongen har kun en eneste Gang, den 10de April, „legt i Boldhuus med Christen Thomesen", (Sehested) og tabte da 2 Rosenobler. 32 Dage har han antegnet at have spillet Kort- og Brætspil, (Dobbel) hvori han i Alt vandt 596 Dlr. og tabte 787 Dlr. Kort spillede Kongen i dette Aar jævnlig med **Kirstine Munk** (som han 1615 havde ægtet) og en eller anden Herremand eller Adelsfrue. Saaledes: Jan. 6. „Legte jeg med Kirsten og Lisbet Gyldenstierne[95]), og tabte 10 Dlr." Jan. 13. med Kirsten og Niels Friis;[96]) da Kongen vandt 35 Dlr. Jan. 15. med de Samme, da Kongen tabte 13 Dlr. Febr. 11. med Kirsten og „Sy. Høeg.[97]) Febr. 20. Med Kirsten og Hertug Ernst. (Kongen vandt 67 Dlr.) Febr. 21. Med Kirsten og Christen Thomesson. Febr. 26. Med Kirsten og Sivert Beck.[98]) (Kongen vandt 17 Dlr.) Mart. 5. Med de Samme. (Kongen vandt 50 Dlr.) Mart 17. Med Kirsten og Berndt Geist (von Hagen.) Mart. 18. Med Kirsten og Henrik Gyldenstierne.[99]) (Kongen vandt 9 Dlr.) Mart. 23. Med B. Geist og Tyge Brahe.[100]) (Kongen tabte 30 Dlr.) Mart. 28. Med de Samme. (Kongen vandt 86 Dlr.) Apr. 14. Med Kirsten og Anne Rosenkrantz.[101]) Apr. 19. „Med Kirsten Munk og Cey Rantzou."[102]) Sept. 5. Med Otto Brahe[103]) og B. Geist. Sept. 26. Med Kirsten Munk og hendes Moder Ellen Marsvin. (Kongen tabte 70 Dlr.) Oct. 6. (I Haderslev.) Med Marquard Pens og B. Geist. (Kongen tabte 200 Dlr.) Oct. 7. Allene med Baltzer v. Ahlefeldt. (Kongen

---

95) Lisbeth Gyldenstierne (f. 1584) var gift med Oluf Rosensparre til Skarhult i Skaane, som var Næst-Søskendebarn til Kirstine Munk; hun blev Enke 1624 og døde 1628. I Kongens Almanak for 1616 3. Jan. staaer: „Drog Oluf Rosensparre og Lyssebet fra Frederiksborg."

96) Formodentlig Niels Friis til Kraftrup, Cantsleren Chr. Friis's yngste Broder, som 1616 var en af Kongens Secretairer. (død 1639.)

97) Uden Tvivl menes Sidsel Høeg, Datter af Stygge Høeg til Vang, gift med Ebbe Munk til Fiellebro, der 1618 var Lehnsmand paa Andersłov.

98) Sivert Beck, til Førslev, Rentemester, født 18de October 1566, død i Jan. 1623.

99) Henrik Gyldenstierne, til Svaneholm i Skaane, f. 15de April 1594; død paa Skovsbo i Fyen d. 7de Sept. 1669.

100) Tyge Brahe, til Tostrup i Skaane, f. 1ste Januar 1593; død 28. Aug. 1640.

101) Formodentlig Frants Rantzau's Enke, Anna Rosenkrantz, som var Søskendebarn til Kirsten Munk; hun døde i Aaret 1618.

102) Sidste Gang i dette Foraar med Kirstine Munk. Den 10. Aug. blev hun forløst med „en ung Datter." (Anne Cathrine, hendes første Barn.)

103) Formodentlig Otto Pedersen Brahe til Krogholm i Skaane (1618 Lehnsmand paa Koldinghuus, og tidligere meget rig; (Suhms Nye Saml. III. 213.) født 1582; død 1642.

vandt 90 Dlr.) Ligeledes med Samme den 8de Oct. da Kongen atter vandt 150 Dlr. D. 13. Oct. med B. v. Ahlefeldt og Iver Reventlov, da Kongen tabte 119 Dlr.

I Aaret **1619** har Kongen spillet 33 Dage, og paa et Par Undtagelser nær, altid i Brættet („paa Dobbel.“) Hans Vinding var 366 Dlr.; Tab 421½ Dlr. foruden det ene usædvanlige Tilfælde den 19de Jun. „Gav jeg Jost Høg[104]) 596 Dlr. som han for nogen Tid siden vandt mig fra paa Dobbel;“ saaledes Tabet i Alt 1017 Dlr. Dette er det eneste Tilfælde, hvor Kongen nævner med hvem han i dette Aar har spillet; heller ikke Kirstine Munks Navn forekommer nogensteds.

1620 spillede Christian 40 Dage, og med en eneste Undtagelse, da han „i Leg“ vandt 33 Dlr., var det øvrige altid Brætspil. Navne paa de Medspillende findes ikke i denne Skrivcalender. Kun eengang, den 27. Nov. nævnes Berndt Geist, som den, Kongen i Dobbel havde fravundet 124 Spec. Dlr., hvoraf B. Geist blev 53 skyldig; men den 2den Dec. tabte Kongen derimod paa Dobbel (formodentlig til samme Mand) **550** Dlr. in spec.; „hvorudi de 53 Dlr. ere regnet, som Geist mig skyldig blev.“ Ikke længe efter (den 10de Dec.) tabte han atter **450** Dlr. Spec. Kongens hele Tab udgiorde **1449** Dlr. (hvoraf det meste in spec.) 19 hele og 67 halve Kroner; hans Vinding derimod var 627½ Dlr. (ligeledes mest in spec.) og 60 halve Kroner.

I Aaret **1621** finder man et kiendelig ringere Antal af Dage, paa hvilke Kongen har søgt Tidsfordriv ved Spil; maaskee har et enkelt betydeligt Tab i dette Aar svækket Lysten dertil. **1621** er ogsaa det sidste Aar, hvis bevarede Almanak vidner om, at Kongen endnu enkelte Gange forsøgte sig i Boldspil, hvori formodentlig hans Færdighed med Aarene og Mangel paa Øvelse har tabt sig. Tre Gange spillede han i Boldhuset og tabte hver Gang: i Alt dog kun 5 Rosenobler. Dobbel findes 12 Gange antegnet; Kongens Tab var 182 Kroner; han vandt herimod 186 halve Kroner, og 39 Dlr. Men et langt betydeligere Tab (i Kortspil), det største, som i nogen af disse Skrivcalendere er optegnet, findes ved 5te Marts: „Gav jeg Berndt Geist **2033** Daler i Mynt, som jeg for nogen Tid siden tabte paa Leeg.“[105]) Dette har maaskee for en Tid giort Kongen kied af Spil; efter Almanakken har han først ud paa Vinteren og ved Juletid 1621, nogle Gange igien moret sig ved „Dobbel“, hvor det høieste, som han vandt og tabte, var 51 Dlr. og 91 halve Kroner.

---

104) Formodentlig Just Høeg (til Giorsløv) Hofmester paa Sorøe; født 1584; død 1646 som Rigscantsler.

105) Formodentlig har dette Spil fundet Sted i de Dage, (21. Febr.—8. Marts) da Christian IV. i dette Aar opholdt sig paa Segeberg Slot, hvor den fordrevne Konge af Bøhmen, tilligemed endeel tydske Fyrster og Gesandter, holdt et Møde med Kongen.

I Aaret **1625** har Kongen antegnet i Alt 58 Spilledage, paa hvilke hans Tab i det Hele beløb sig til 1384 Daler; det han vandt til 951 Daler. Der forekommer intet andet Spil end »Dobbel«, eller Brætspil; og Ingen af dem nævnes, som Kongen har spillet med. Hyppigst indtraf dette under Felttoget i Tydskland; og det endog paa Dage (f. Ex. den 20de Aug.) da Krigsoperationer og Fegtninger fandt Sted; ja man finder, at Kongen tabte 4 Dlr. i Dobbel paa Rodenborg (i Bremen) **den 8de December**, som var den samme Dag, da han, efter sin egen Optegnelse, skal have havt et Syn, som han siden flere Gange lod aftegne.[106])

1629 har Kongen kun spillet 20 Dage, paa hvilke hans Tab udgiorde 285 Dlr., 62 hele, og 218 halve Kroner; hvorimod han vandt 57 Dlr. og 264 halve Kroner. Kun een Dag i dette, for Fru Kirsten uheldige Aar har Kongen antegnet, at have spillet med hende. Jan. 25. »vandt jeg 40 Dlr., som Kirsten bleff mig skyldig.«

Endnu mere synes Kongens Lyst til Tidsfordriv ved Brætspil at være aftaget i de paafølgende Aar. I **1635** har han kun spillet 13 Dage; og som det synes tildeels lavere, end undertiden tilforn. Her forekommer endog nogle Gange den tabte eller vundne Sum angivet i Mark. (Den 22 Febr. f. E. tabte Kongen 2 Mark.) I Alt udgiorde hans Tab 457 Dlr. og 60 Mark; (det meste heraf, nemlig 429 Dlr. tabte Kongen d. 23. —26. Mai paa Skibet »Arken«, hvorpaa han seilede til Norge.) Hans Vinding var 53 Dlr. og 2 Mark (hvoraf 38 Dlr. paa »Kongsgaarden i Quicken«, i Norge.)

Endnu tydeligere bliver det, at Christian IV. Lyst til Spil med Aarene maa have tabt sig, af den sidste af hans Skrivecalendere, som er bevaret, for **1639.** I denne findes enhver Udgift og Indtægt nøie optegnet; men deriblandt kun ved en eneste Dag, 10de April: »Vandt jeg paa Dobbel **136** Dlr.« (i Haderslev.) Netop samme Sum, **136** Dlr., gav Kongen næste Dag til de Fattige. Det synes som man saavel heraf, som af det eneste i hele Aaret forekommende Tilfælde, tør slutte, at Christian IV. allerede 1639 reent havde ophørt at spille, og ikke selv vilde beholde de Penge, som ved dette enkelte Lykketræf tilfaldt ham. Ligeledes viser det sig, ved Sammenligningen af de tidligere og sildigere Aargange af Almanakkerne, at Lyst til Lykke-Spil især har fundet Sted hos Christian IV. i hans yngre Aar, og med Alderen har aftaget, indtil den sandsynligviis reent er ophørt.

---

106) Der findes ved denne Dag skrevet i Calenderen: „Gloria in altissimis Deo, qui nostri misertus est." (Jvf. om denne Omstændighed Pontoppidans Marmora Dan. I. 122. Schlegels Udgave af Slange. II. S. 272. 73.)

12. Øresunds Told, og Elbtolden ved Glückstadt.

	Rosenobl.	Gylden.	Dlr.
1607. Apr. 27. „Leverede Berendt Toldskriver af dette Aars Indkomst	1,247	100	12,000
Desuden mindre Guldstykker for	„	„	128
Mai 22. leverede David Luft Toldskriver i Helsingør	560	„	12,000
Jun. 24. leverede Morten Jenssen af Tolden i Helsingør	1,000	„	17,000
Aug. 21. Berndt Toldskriver	1,577	250	20,000
Oct. 6. Morten Jenssøn	1,400	„	10,000
Nov. 11. David Luft .	905	260	15,000
Dec. 23. Berndt Toldskriver	217	22	4,000
I Alt	6,906	632	90,128
1608. Mart. 3. Leverede Hans Mechelborg, „hvilke var af Anno 1607 Aars Rest."	3	13	277
Mai 3. Leverede D. Luft	1,500	„	15,300
Jun. 26. Leverede Willem Mortensen, Toldskriver i Helsingør	3,000	100	40,000
Jul. 23. Berndt Toldskriver	1260	100	1,500
Nov. 28. Blev Christoffer Dyrchsøn i Kiøbenhavn leveret af Tolderen i Helsingør	3,477	400	40,000
I Alt:	6,240	613.	97,077

		Rosenobl.	Gulden.	Dlr.
1618.	Febr. 26. David Luft leverede	4	10	346½
	Resten af forr. Aars Regnskab.			og 1 Ducat.
	Apr. 13. Af Berndt Focke	974	110	"
	Jun. 9. Af Tolderne i Helsingør	2,650	120	"
	Jul. 11. Sendte Kongen til Holsten „hvilke jeg annammede af Tolderne i Helsingør"	"	"	50,000
	Jul. 13. Af Tolderne i Helsingør	1,372	50	"
	Sept. 21. Af Samme .	1,680	200	36,000
	Novb. 2. Af Samme. .	1,427	100	27,000
	Decb. 15. Af Samme. .	420	20	9,000
	Desuden[106])	"	"	21,560
	Tilsammen:	8,527	610	123,806
1619.	Apr. 16. Af Tolderne i Helsingør	900	100	12,000
	Mai 11. Af Tolderne. .	1,000	60	11,000
	Jul. 24. „Annammede jeg (i Bredsted) som Christen Rasmussen hentede fra Tolderne i Helsingør . .	"	"	12,000
	Oc. 19. (Ved Diget.) Af David Luft. . . .	"	"	3000
	Nov. 12. Af Tolderne .	5,000	620	"
	Dec. 14. Af Willem Mortensen	550	"	19,000
	I Alt:	7,450	780	90,000

106) Nov. 2. „Annammede jeg af Tolderne i Helsingør 22,000 Stück von Achten, hvilke beløber ud i Rigs Mynt 21,560 Dlr."

	Rosenobl.	Gylden.	Dlr.
1620. Mart. 28. Af Renteriet Resten af forgangen Aars Regnskab af Tolden i Øresund	22	27	Sp. 2,603½
		Cour.	202½
Mai 3. (I Bredsted.) Af Berndt Toldskriver. .	"	"	Sp. 12,000
Jul. 17. 18. Af Tolden i Helsingør	4,756	320	45,000
Oct. 2. Af Tolderne i Helsingør	2,000	160	Sp. 27.000
	6,778	507	86,806
1621. Mart. 13. Af Tolderne i Helsingør	"	"	4,500
Apr. 19. Af Tolderne i Helsingør	850	"	Sp. 10,000
Jun. 19. Af Tolderne i Helsingør ved David Luft	3,970	180	Sp. 53,000
Sept. 8. Af Tolderne .	1,800	200	30,000
Oct. 29. — . .	1,300	280	2,400
	7,920	660	99,900

I Aaret 1625, da Kongen begyndte Krigen mod den tydske Keiser, med den Hær, han anførte som valgt Kredsøverste i den nedersaxiske Kreds, har han i dette Aars Almanak kun optegnet af Indtægter for Øresunds Told indtil den 1ste Jun. i Alt 400 Rosenobler, 54 Gylden og 19,253½ Dlr. Det har uden Tvivl været hans Ophold i Tydskland, der har hindret ham fra, paa sædvanlig Maade selv at modtage og antegne disse Indtægter. Derimod bliver det ikke saa let forklarligt, hvad Beskaffenhed det har havt med Øresunds Told i Aaret 1629, det næste, for hvilket en Almanak haves; da Kongen i denne kun har optegnet 2 Gange at have modtaget ubetydelige Summer af denne Told, der tilsammen

kun udgiøre 339 Rosenobler, 62 Gylden og 2355 Dlr. — For Aaret **1635** findes vel eengang (30. Aug.) en betydelig Sum anført; men dog er det hele af Kongen optegnede Beløb af Toldindtægten i 1635 langt under de ovenfor anførte Summer (1607—1621), da det kun udgiør 1715 Rosenobler, 86 Guldgylden og 26,680 Dlr. Ligesaa besynderligt og paafaldende, som den ringe Indtægt af Øresunds Told i 1635, er det modsatte Forhold i **1639**. Kongens Optegnelser over de i dette Aar modtagne Summer af Tolden udgiøre i Alt 1572 Rosenobler, 215 Guldgylden og 236,679 Dlr.; hvoraf allene i Aarets tidligere Maaneder Febr.—April er modtaget 59,550 Dlr. og tilsidst den 18. Dec. „er der i min Fraværelse paa Cronborg indsat af Tolden i Sundet 61,000 Dlr. og 832 Rosenobler." At denne, i Forhold til de tidligere Aar, omtrent dobbelt saa store Indtægt skulde skrive sig fra en saa betydelig Forhøielse af Toldtariffen, er dog neppe troligt; men Sagen kan her ikke nøiere oplyses. Snarere kan man vel formode, at der fra foregaaende Aar har været Penge henstaaende i „Toldkisten" (som Christian IV. benævner Øresunds Toldcasse) hvilke i Aaret 1639 ere hævede. — Jeg maa endelig endnu bemærke, at i det bekiendte vigtige Bidrag til Historien af Rigets Finantsvæsen i Begyndelsen af Christian IV. Regiering: „Overslag paa alt Rigets Indtægt og Udgift, tilsammendragen den 24de Dec. 1602," (Schlegels Samml. I. 1. S. 96.) er „Tolden og Lastepenninge, som annammes og oppebæres for Kronenborg", efter 3 Aars Middeltal beregnet til 141,863 Dlr. Man vil finde, at naar Rosenobler (til 4 Dlr. Spec.) og Guldgylden regnes sammen med Dalerne, vil Middeltallet for de ovenfor angivne Toldindtægter i 6 Aar (imellem 1607 og 1621) nogenlunde nærme sig til Overslagets Ansættelse, skiøndt ikke naae den.

Efterat Christian IV. i Aarene 1617 og 1621 havde begyndt Anlægget af Staden og Fæstningen **Glückstadt**, havde han der, som bekiendt, fra 1630 paalagt de paa Elben seilende Skibe en Strømtold, som gav Anledning til de i Foraaret s. A. begyndte Besværinger af Hamborgerne, og til den i Løbet af Sommeren derved opstaaede Krigstilstand og Fiendtlighederne paa Elben

imellem Kongens og Hamborgernes Flaade. (Jvf. Christian IV. egenh. Breve, I. S. 403—408 og fl. St.) At denne af Kongen paalagte Told, hvorfor det lykkedes ham, i det mindste for nogle Aar, at erhverve den tydske Keisers Confirmation, ikke har været en aldeles ubetydelig Byrde, især for den hamborgske Handel, kan man bl. a. slutte af dens Beløb i **1639**, i hvilket Aars Skrivcalender man finder Antegnelser for de af Tolden i Glückstadt modtagne Summer, tilsammen 31,426 Dlr., uberegnet 2185 Dlr. 17 Skl., som Kongen har optegnet ved den 8de Septbr. Denne Post er maaskee kun en Gientagelse, som er indløben ved Skrivfeil; da der ogsaa den 1ste Sept. forekommer omtrent den selvsamme Sum: „Annammede jeg af Tolden i Glückstadt 2185 Dlr. 1 Skl."

---

13. Regnskabsvæsen, Udlaan af Penge, Indtægt og Udgift overhovedet.

Om denne Gienstand indeholde Christian IV. Almanakker (som de foregaaende Uddrag vise) saa mange og mangehaande Optegnelser, at man paa en Maade, nærmere eller fiernere, kunde henregne den allerstørste Deel af deres Indhold til Kongens Pengesager, uden at de dog, (som forhen er bemærket) kunne give en fuldstændig Forestilling om alle Forhold, der vedkomme Rigets eller Statens Finantser og deres Bestyrelse; eller hvorledes Indtægter og Udgifter vare fordeelte imellem „Renteriet" (den daværende Statscasse, som Rentemesterne forestod) og Kongens egen Casse og umiddelbare Regnskab. Dette maa vel, efter vor Tids Bogholderi, forekomme os ufuldkomment og ufuldstændigt; men det lader dog til, i det mindste hvad Udgifterne angaaer, at Kongen virkelig har optegnet disse med yderste Nøiagtighed, fra de største til de mindste, for saa vidt som de udbetaltes umiddelbart af ham selv. Det er ligeledes tydeligt, at han maa have bestemt og forbeholdt sig visse Indtægter, som i Almindelighed ikke skulde indflyde i Renteriet, men som han selv modtog, giemte og holdt Regning over. At dette ikke har været nogen ringe Umage, og ikke ubetydeligt har forøget de mangfoldige Sysler og Byrder, som denne Konge umiddelbart paatog sig selv at udføre: kan man let forestille sig ved at giennemløbe de aarlige Summer, der gik igiennem Kongens Hænder, og ved at see, hvor stor undertiden den

Beholdning var af rede Penge, i Guld og Sølvmynter, som han giemte paa.[108])

Ikke mindre vil man i vor Tid forundres over de store Quantiteter af kostbare Silketøier og andre Stoffer, ligesom af umyntet Guld og Sølv, som Christian IV. i sine tidligere Regieringsaar havde opdynget. Da saadanne Fortegnelser, som den, der findes i Almanakken fra 21de Juni 1607,[109]) ikke forekomme senere: tør man formode, at det for en stor Deel har været med Hensyn til Frederiksborg Slots Indretning, at Kongen har anlagt disse Forraad. Lyst til at opsamle saadanne dyre Sager, ligesom myntet og umyntet Guld og Sølv, kunde i øvrigt hos Christian IV. ogsaa være arvet efter hans Moder, efter hvem der ved hendes Død 1631 fandtes en Skat af forarbeidet og umyntet Guld og Sølv, saavelsom af andre kostbare Efterladenskaber, hvorimod hendes Søns Forraad i 1607 bliver ubetydeligt. — Vi kunne imidlertid strax ved denne Leilighed bemærke: at netop Skiftet efter Enkedronningen giver en vigtig og interessant Oplysning over Kongens Finantser; imedens det tillige viser, hvor lidt man kan tillægge den oeconomiske og Penge opsamlende Dronning, at have med smudsig Gierrighed ruget over sine Skatte, eller at have aagret med dem til Landets og Undersaatternes Skade. Det var netop Moderens samlede Formue, som blev Christian den Fierdes Tilflugt, naar hans Pengetrang var størst, og han hverken kunde hielpe sig med bevilgede Landskatter, eller ved Øresunds Told.

Dronning Sophie, der (uberegnet en Skat af omtrent 288 Pund forarbeidet og umyntet Guld, og 1936 Pund Sølv,[110]) foruden

---

108) Saaledes har han foran i Almanakken for 1618 optegnet, hvilke Summer i Rosenobler og Dalere, der fandtes i Beholdning den 1ste Januar i Kongens Skatkammer paa Frederiksborg, giemte i 10 forskiellige Pengeskriin; foruden Poser og Fierdinger. Den hele Beholdning udgiør 8,011 Rosenobler og 201,700 Daler; eller i det Hele henved 235,000 Daler. (S. Nyerups Udgave af Christian den Fierdes Calendere. Kbh. 1825. p. X.)

109) Et Udtog af dens Indhold har Schlegel meddeelt foran sit Aftryk af denne Almanak. (Samml. II. 3. S. 26—28.) Interessantere er Fortegnelsen selv over de forskiellige Arter og Farver af Silkestoffer (68 hele Stykker, foruden en Mængde Stuver, og nogle Stykker Fløiel) og over adskillige Klædningsstykker (Handsker, Strømper, m. m.) Der forekommer desuden **51** Pund massivt Guld, **30** Pund Sølv, **27** Pund Silke, o. s. v.

110) Værdien heraf udgiorde paa den Tid (da et Lod Guld regnedes i Værdi til 7¼ Rdlr. og et Pund Sølv mindst til 16 Dlr. Species)

en forhøiet Arvelod af samme Art, som Kongens to levende Søstre skulde have, og foruden Juveler, rede Penge m. m. efterlod den i hiin Tid enorme Capital-Formue af 2,111,000 Daler Species, havde til forskiellige Tider laant Kongen store Summer, som i det Hele beløb sig til 961,000 Rdlr. Deraf havde han bl. a. i Krigsaaret 1614 laant 210,000 Dlr.; ligeledes under Krigen med Keiseren (1627 og 1628) 281,000 Rdlr.; og endelig 210,000 Rdlr. i Aar 1630, formodentlig til Udrustning af Krigsflaaden paa Elben. Kongen var saaledes sin Moders Hovedskyldner;[111]) og det tør være uvist, om han i sildigere Aar af denne vorende Gield har betalt alle Renterne. — Dette sætter ogsaa Kongens idelige Udlaan af sin egen Casse, ikke blot til Adelsmænd (skiøndt disse vare de fleste og betydeligste Laanere), men ogsaa til Folk af alle Classer i Danmark, i et andet Lys, end naar man vilde betragte dem blot som Følger af en smaalig Lyst til at samle Penge. Man seer, at Kongen ikke allene for en Deel har giort disse Udlaan i mindre Summer, og saaledes uden Tvivl for at hielpe Folk, der vare i øieblikkelig Pengetrang; ligesom han undertiden ogsaa har laant til Magistrat og Borgerskab i mindre Stæder (Malmø, Ystad, Helsingør); men man seer ogsaa, at han vist nok har havt saadanne mindre og større Pengesummer tilgode hos endeel Personer, endog paa Tider, da Kongen selv havde maattet gribe til Pengelaan for at udrede hvad Statens Fornødenhed krævede. — Jeg vil i den Anledning, til Oplysning og Exempel, meddele enkelte af de i Almanakken forekommende Navne paa Kongens Debitorer af forskiellige Stænder.

Den første herhen hørende Artikel forekommer 1608 den 10de Marts: „Laante jeg en Frue i Skaane 700 Dlr. Item Erik

---

omtrent 180,000 Dlr. Hertil kom endnu en Værdi af omtrent 55,600 Rdlr. i myntede Guld- og Sølvpenge; Juveler, til en Værdi af 134,000 Rdlr.; 45 Kister med kostbare Klæder, Stoffer og Lintoi; Uhre, Klenodier og Konstarbeider, m. m. Værdien af hele Arven, sidstnævnte uberegnet, men sammenlagt med Capitalerne og udestaaende Gieldsposter og Renter, (hvoriblandt en Fordring paa Wallenstein af 63,225 Rdlr.) kan beregnes til omtrent **2,825,000** Rdlr. (Jvf. Schlegels Samml. II. 4 S. 146—152.)

111) Dronningen havde for det meste udlaant sine øvrige Capitaler til sine Dattersønner, Hertug Frederik af Gottorp (394,000 Rdlr.) og Hertug Frederik Ulrik af Brunsvig (1614 og 1623) 300,000 Rdlr., hvorfor hun 1628 havde tilgode 72,000 Rdlr. i ubetalte Renter; til hendes Fættere, begge Hertuger af Meklenborg, 361,000 Rdlr. (i Aarene 1595 og 1604) o. s. v.

Wasbyrd 2000 Dlr." Dette er dog de eneste Optegnelser af den Art, Kongen har giort i bemeldte Aar; og i Almanakken for 1607 findes slet ingen. Derimod finder man under 19de Julius 1607, og 17de Mai 1608 (ligesom endnu 1618, den 4de August) at han udbetalte 5,900 Rdlr. i Rentepenge til sin Moder; (saaledes af en Capital paa 98,500 Rdlr. til 6 pCt.) og at Kongen den 1ste Julius 1608 modtog „af Churfyrsten af Brandenborgs Tiener 37,000 Dlr., hvilke han mig skyldig var." Aargangene 1614, 1616 og 1617 have saa godt som ingen Antegnelser, Pengesager vedkommende; derimod findes 1618, ved Enden af Januar, Optælling af Indtægten i denne Maaned 127,101 Dlr. 3 Mark; Udgifterne kun 7,254 Dlr., og derhos bemærket: „Iblandt Indtægten er beregnet 21,251 Dlr. som er forhaanden udi Gieldsbreve." Desuden havde Kongen den 18de Januar modtaget 7000 Dlr. i Afdrag paa Ellen Marsviins Gield, og atter d. 24de Jan. ved Gudi Galle „40,000 Dlr. af den Summa, Ellen Marsviin mig skyldig var;" hvorimod han atter den 18de Jan. laante Otto' Marsviin 20,000 Dlr. — Videre f. A. „Apr. 25. fik Johan Bøgvad til Laans af mig 2600 Dlr. hvilke han med 70 Dlr. Rente til S. Mikkelsdag skal betale." Mai 29. „Laante jeg Soffie, Claus Podebusk, 3000 Dlr." Jul. 19. Holger Rosenkrantz 3000 Dlr. Aug. 13. Erik Grubbe 5000 Dlr. Aug. 14. Christoffer Giøe 2000 Dlr. Aug. 15. „De Høilærde (Professorerne) i Kiøbenhavn, 9000 Dlr." Oct. 16. Iver Reventlow 5000 Dlr. 25de Oct. Niels Friis 3000 Dlr. Erik Grubbe 1517½ Dlr. Nov. 12. Johan Wylmsøn 1000 Dlr. 10de Dec. „Laante jeg D. Metzener[112]) 2000 Dlr. Cordt Meyer 300 Dlr. Holger Olfssøn 200 Dlr. Nic. Svabe 500 Dlr. Werner Kloumann 500 Dlr. Peder Svendsøn 200 Dlr. Claus Tor Smede 500 Dlr." 11. Oct. Jesper Grubbe 6,500 Dlr. Den 23de Dec. Karen Par 6000 Dlr. Gunde Lange 1000 Dlr.

Efter Aaret 1618 indeholde Almanakkerne tilstrækkelige Beviser paa, at Kongens Penge-Udlaan aarligen ere fortsatte, og at det undertiden har været ikke ganske ubetydelige Summer, hvoraf han paa een Tid har trukket Rente. Saaledes kan f. Ex. anføres at han d. 16de Jan. **1619** modtog 300 Dlr. i Rente af 5000, fra Otto Marsviin; den 27de Jan. 90 Dlr. af 1500, fra

---

112) Formodentlig Dr. Leonh. Metzner, (f. i Lauenborg 1571) som 1605 blev Professor Juris ved Kiøbenhavns Universitet (døde 1629.) Han betalte Kongen disse 2000 Dlr. tilbage med Rente den 9de Dec. 1620.

Jutte Gyldenstierne; og den 21de Jan. 3000 Dlr. Rente af 50,000 Rdlr., samt 10,000 Dlr. Afdrag paa dette Laan, fra Pernille Gyldenstierne. Dog udgiør hele Summen af indbetalte Renter, som Kongen har optegnet i A. 1619, ikke meer end 3,774 Rdlr. Herved maa heller ei lades ubemærket, at de fleste ovenanførte Adelige, til hvem Kongen 1618 laante Penge, ikke findes optegnede blandt dem, der 1619 have indbetalt Renter til Kongen. Dette kan tildeels forklares af at Renterne, (som overhovedet erlagdes een Gang om Aaret) undertiden betaltes uregelmæssigt, maaskee i Følge bevilget Henstand. (Saaledes betalte ovenanførte Karen Bar den 11te Februar 1620 et Aars Rente, altsaa til 23de Dec. 1619, med 360 Dlr., og afbetalte 3000 Rd. paa Capitalen. Ligeledes Niels Friis 180 Dlr. i Rente, som vare forfaldne den 25de Octbr. 1619.) At Kongen ogsaa laante ganske smaa Summer til Borgerfolk eller Bønder, som vare i Pengetrang, kunne adskillige Exempler vise. Saaledes tilbagebetalte Peder Svendsen den 2den Dec. 200 Dlr., som han havde laant, tilligemed et Aars Rente, 12 Dlr.; og den 5te Dec. fik Kongen ligeledes 200 Dlr. af Holger Olssøn, med 12 Dlr. i Rente for et Aar. (Begge disse forekom ovenfor 1618.)

Man seer ogsaa andensteds ved Rentepenges Indbetaling, at Kongen hyppigt udlaante mindre Summer paa 300, 500 til 1000 Dlr., bl. a. til adskillige Lærde og Professorer. F. Ex. d. 15. Nov. 1619: „Leverede Dr. Conradus, 30 Rdlr. M. Elias Eisenberg 20 Dlr. Dr. Claus Blomme (ↄ: Plum) 30 Dlr. Dr. Hans Resen 60 Dlr. M. Herman Jenssen 30 Dlr. til Rentepenge." Den 24de Nov. betalte Anders Olsson, maaskee Broder til den ovenanførte Holger Olsson, 30 Dlr. i Rente; og atter 30 Dlr. den 10de Oct. 1620. — 4. Mai 1620 Berndt Toldskriver (i Helsingør) 60 Dlr. af 1000 Dlr., som Kongen laante ham d. 7de Marts 1619. (Hans Enke skyldte dem endnu d. 31te Marts 1621.) Den 17de Oct. 1620 betalte atter de ovennævnte 5 Professorer, hvoriblandt Dr. „Claus Plum" (som Kongen 1619 kalder Dr. Claus Blomme) tilsammen 174 Dlr.[113]) Den 29de

113) At de endnu vare i Kongens Gield 1621, sees af hans Optegnelse den 13de Sept.: „Annammede jeg af fem udaf de Høilærde i Kiøbenh. 174 Dlr. in sp. som var Rente af nogle Penge, de af mig laant haver." (Schlegel Samml. II. 1. S. 65.) Om deres Navne s. Nyerups Anm. til Alman. f. 1619. S. 71. Dr. Conrad er den bekiendte lærde Professor Cordt eller Conrad Aslaksen; Mag. Herm. Jenssøn skal være Hermann Nielsen, som da var Prof. linguæ hebr.

Dec. 1620 betalte Asverus Hummelken 18 Dlr. i Rente af 300 Rd. o. s. v. — Ligeledes finder man 1625 den 21de Febr. en heel Liste paa 18 Personer, uden Tvivl alle af Borgerstand,[114]) som i Kiøbenhavn betalte deres Aars-Renter til Kongen, af Laan paa 200, 250, 300 Rdlr. (Jvf. Nyerup anf. Sted S. 117.) Kun een af disse Debitorer har laant 1000 Rdlr. og (Myntmesteren) Nic. Svabe har forøget sin Gield (fra 1618) da han 1625 betaler i Rente 107 Dlr.

Man vil i øvrigt i Skrivcalenderen for 1621 (hos Schlegel) finde en heel Deel nye Navne paa Adelige, som i dette Aar havde større Summer til Laans, som have giort Laan, eller afbetalt deres Laan hos Kongen (f. Ex. d. 7de Febr. Pernille Gyldenstierne, som betalte Hovedstol og Rente med 13,744 Dlr. Spec.) Vi kunne heller ikke andet end antage, at Kongens Skyldnere i tidligere Aar have været flere end de, han selv har optegnet, og at endeel af dem have indbetalt deres Renter til Rentemesterne; eftersom Christian IV. i Aaret 1605 (i Følge et originalt Skyldregister) har havt ikke mindre end 300,000 Rdlr. udestaaende hos danske Adelsmænd. (Jvf. Schlegels Samml. I. 1. S. 128. II. 4. S. 146.) Desuagtet findes dog, som ovenfor bemærkedes, saa godt som ingen Antegnelser om indbetalte Renter eller Capitaler i Almanakkerne for 1606 og 1608. Saaledes maa Kongen i disse Aar, ligesom under hele hans Fraværelse under Krigen i Tydskland, (hvorpaa Beviset allerede findes i Calenderen for 1625) have ladet saadanne Indtægter flyde ind i Renteriet. I øvrigt veed man, at Kongens Finantser efter denne Krig (1625—29) ikke vare i den gode Tilstand, som i de første 25—30 Aar af hans Regiering. Han har rimeligviis efter 1629 sielden havt Penge liggende, som han ved Udlaan kunde giøre frugtbringende. I det mindste fattes Optegnelser herom aldeles i Almanakkerne for 1635 og 1639. Saaledes finder man ogsaa — i Stedet for de Capitaler paa tre Tønder Guld, som Christian IV. havde udestaaende i Aaret 1605, og i Stedet for det Overskud af Indtægten imod Udgiften af 87,028 Rdlr., som er angivet ved Slutningen af Aargangen for 1607 — paa det sidste Blad af Almanakken for 1639 følgende Optegnelse: „Gelder, so ich Anno 1639 auf damahligen Umslagge noch skuldich waar: 437,000 Dl. Renthen deraff 26,238 Dl."

114) De allerfleste her forekommende Navne ere heel ubekiendte. Man kan dog bemærke, at blandt dem findes en Diderik Badsker, som betaler for sig selv 18 Rdlr. og „paa Helmer Rodes Børns Vegne" 18 Rdlr. (Maaskee den samme Mand, efter hvis Navn en Gyde i Kiøbenhavn blev opkaldt.)

Paa Grund af endeel af ovenfor anførte Omstændigheder, og andre af Kongens Almanak-Optegnelser, der vedkomme Finants- og Regnskabs-Sager, troer jeg at kunne antage: at der egentlig ikke har fundet nogen væsentlig Adskillelse Sted mellem det, man under Christian IV. kunde kalde Statens Finantser, og Kongens egen Casse; ligesom der heller ikke i det ovenfor omtalte Budget, eller „Overslag paa al Rigens Indtægt og Udgift for 1602," under Indtægten giøres nogen saadan Adskillelse; men endog Øresunds Told (som Christian V. altid drog ind i sin Particulier-Casse) i bemeldte Overslag regnes med under „Rigens Indtægt." Saaledes henregnes ogsaa til „Rigens Udgift", baade hvad der aarlig medgaaer til Hoffet, og alle de uvisse eller ubestemmelige Udgifter til Kongens og Dronningens Klædsel, til Slotsbygninger, til fyrstelige Besøg, til Anskaffelse af Kanoner, Krigsskibes Bygning o. s. v. Christian IV. har uden Tvivl ligeledes overhovedet betragtet Statsindtægten som en Heelhed, hvoraf han imidlertid efter eget Tykke bestemte, at visse Hovedposter skulde umiddelbart indbetales til ham selv (f. Ex. Øresunds Told;[115]) andre derimod (f. Ex. Indkomsten eller Overskuddet af Lehnene) til Renteriet.[116]) I lige Maade har han henlagt visse Udgifter og Udbetalinger, og vel især saadanne, som nærmest vedkom det Offentlige, under Rentemesterne; imedens han forbeholdt sig selv at udrede og holde Bog over andre Udgifter, og det fornemmelig dem, der vedkom hans Person, hans Familie og Hoffet, Bygninger, Landoeconomien, m. m. Hvorvidt Kongen har udstrakt disse umiddelbare Udbetalinger, lader sig dog (som allerede ovenfor er bemærket) ikke med Nøiagtighed angive, uden at undersøge Rentemesternes

---

115) Imidlertid seer man, at naar Rentemesterne manglede Penge, har Kongen stundom ladet dem udbetale betydelige Summer af Tolden. Saaledes 1619 Nov. 11. gav Kongen Rentemesterne 60,000 Rdlr, „som de til adskillige Udgifter skulde bruge, og deraf efterhaanden lade mynte." 1639. Mai 21. (Cronborg.) „Leverede Tolden i Sundet i mit Kammer 34,000 Dlr., hvilke Rentemesterne fik til at give Folk paa Haanden, som man er skyldig."

116) Kongen har derfor 1635 (paa Reisen i Norge) antegnet den 6te Marts (Agershuus:) „Annammede jeg af Eiler Urne 2,625 Dlr., som skal i Renteriet." Enkelte Gange har han derimod igien, af en eller anden Grund, modtaget Penge af Lehnene. F. Ex. 1635. Febr. 5. (Koldinghuus.) „Annammede jeg af Skriveren paa Lundenæs af „Lehnens" Indkomst 600 Rdlr."

Regnskaber og Overslag, og sammenholde disse med Almanakkerne.[117]) Der forekommer vel i nogle Aargange saadanne Udgiftsposter og undertiden betydelige, som maa henregnes til Hofholdningen; f. Ex. til Indkiøb af Viin, til „Kiøkkenskriveren", til „Kostpenge" (til „Hofgesindet"), til Indkiøb af Specerier m. m.; men sammenholdes disse Udgifter i et eller andet Aar med de hertil anslagne Summer i bemeldte „Overslag", (Schlegel I. c. S. 97. 98) hvor der allene til Kongens Kiøkken, samt Viin, Øl, Urter og Specerier er ansat 29,800 Dlr. (uberegnet 16,068 Dlr. aarlig til „K. Maj. daglige Hoftieneres Kostpenge":) da vil man blive

---

[117]) Det kan ikke omtvivles, at Christian IV. jævnligen under sin Regiering har ladet sig fra Renteriet give et „Overslag," eller Finants-Budget i samme Form, som det hos Schlegel trykte for **1602**. Et originalt Overslag for **1642**, ganske indrettet paa samme Maade, og indbundet i Saffian, med Kongens Chiffer, eies af Prof. Velschow. Det er saameget mere mærkeligt, da det maa være indgivet til Kongen efter hans udtrykkelige Befaling i et egenhændigt Brev til Rentemesteren Jørgen Wind, af 18de Februar 1642. Sammenligningen af dette med det 40 Aar ældre Overslag, er af megen Interesse; og adskillige Udgiftsgrene ere her mere detaillerede, tildeels ogsaa ikke ubetydeligt høiere end 1602. Jeg vil blot anføre, at „Udspiisningen" ved Hoffets Kiøkken, der i Aaret 1602 er 16,155 Dlr., ansættes 1642 til 26,131 Dlr. Til Viin i førstnævnte Aar er anslaaet 7000 Dlr.; i Aaret 1642 henimod det Tredobbelte: 19,320 Dlr. Udgifterne til Hofklædninger (4319 Dlr.) er derimod 1642 ikke engang det Halve imod 1602 (10,800 Dlr.) o. s. v. Den hele Rigets visse og uvisse Indtægt er anslaaet til 520,702½ Rdlr.; saaledes 109,790 Rdlr. høiere, end 1602, og det endskiøndt Øresunds Told er optaget i sidstnævnte Aars „Overslag" med 141,863 Dlr.; men denne hele Toldindtægt derimod er udeladt af Indtægtens Beregning for 1642, hvilken altsaa maa have været over 250,000 Rdlr. høiere, end 1602. Paa Grund heraf bortfalder egentlig den i Overslaget for 1642 fremkomne Underbalance af 97,506 Dlr., eftersom Udgiften er anslaaet til 618,299 Dlr. Men herved er desuden at bemærke, at Udgiften er ansat med Overslag til hele Flaadens Udrustning (159,167 Dlr.) og til Bygning af to nye Skibe, med 18,000 Dlr.; hvilket dog allene kunde regnes til uvisse eller muelige Udgifter. Imidlertid findes, at Christian IV. selv, i det ans. Brev af 1642 til Rentemesteren, ytrer, „at det ikke kan have Bestand paa den Viis, som det nu gaaer; i Synderlighed, da Rigets Udgifter beløber sig ulige høiere end Indtægten" m. m."

overbeviist om, at det kun maa have været ved enkelte Leiligheder, at Kongen selv har giort saadanne Udbetalinger.

Endnu vil jeg her kun tilføie nogle faa Notitser om Indtægter af usædvanlig eller særegen Art, som Kongen, i Følge sine Almanak-Optegnelser, selv har modtaget:

1608. Apr. 1. „Gav mig Dr. Petri hans Svoger for et Ærebrev 50 Dlr."

Mai. 13. „Leverede Marcus Penss 1000 Dlr., hvilke en Frue udi Holsten mig forærede."

1611. Jan 5. „Leverede Christen Mortensen 4504 Dlr. for Kobber, og Borgermesters Brev i Helsingør paa 1251½ Dlr., ogsaa for Kobber, de haver kiøbt."

1618. Febr. 13. Af Joh. de Wyllem 101 Dlr. for 3 Skibes Told, som seilede Norden om Vardøhuus." [118])

Nov. 27. „Fik jeg 500 Dlr. af Hans Grønbek for noget „Perlamente", han giorde paa Raadhuset i Aars."

Dec. 9. „Annammede jeg af den Gullandske Skrivers Gods 29 Rosenobler; 16 Ducater; 1 Jacobus; 1 Krone; 48½ Dlr.; (1619 4de Jan. af samme Skrivers Gods 338 Dlr. og 1 Stück von Achten.)

1619. Apr. 8. „Annammede jeg af Hartvig Bille[119]) 1000 Dlr. af den Summa, han skulde give til Straf efter hans derpaa udgivne Brev."

Mai. 16. „Annammede jeg et Brev af Herluf Daa[120])

---

118) Denne Indtægt af Passer for at seile paa Hvalfangsten, Norden om Vardøhuus, forekommer jævnlig, og Exempler fra et Par Aar ere meddeelte. Man seer at Pas-Afgiften var ganske uliig, og den bestemtes formodentlig efter Skibenes Størrelse. Den ovenfor, og ellers saa ofte i Almanakkerne forekommende Joh. de Willem, var en hollandsk, i Helsingør bosat Agent eller Vexelerer, som jævnlig havde med Kongens Pengesager at giøre.

119) Han var en Søn af Knud Bilde til Billeskov i Fyen, og eiede selv i senere Tid Møllerup i Aarhuus Stift.

120) Herluf Daa til Valdbygaard (nu Juellinge) i Stevnsherred, døde 1630. (Jvf. Schlegels Udg. af Slange, II. 113.)

paa 3000 Dlr. hvilke han gav til Straf for hans Administration paa Island."

1620. Jan. 29. „Annammede jeg af Christen Mortensøn 5,132 Dlr in. sp. og 6 Skl. af de Penge, han solgte Kobber for, imens han var ved Kobbermøllen."

1625. Jan. 15. „Annammede jeg af Jacob Steffen 45 Dlr. og 1 Portugaleser for en Pas paa Norland, han fik den 30te Dec. An. 1624."

Jan. 18. „Af Willem Duuen 30 Dlr. og 1 Portugaleser for en Pas paa Nordland."

Mart. (I Trittau. Af Jørgen Kruse paa Andres Vegne 1 Portugaleser og 25 Dlr. in Specie, samt 1 Portugaleser og 40 Dlr., for to Passer paa Norland.)

Apr. 24. (Kiøbenhavn.) „Annammede jeg 35 Dlr. og 2 Portugaleser af Claus Ferlig af Feehr i Zeeland, for en Pas paa Norland."

1629. Jan. 13. „Annammede jeg af Jaan Jaansøn af Holland 50 Dlr. i Portugaleser for en Pas paa Norland."

Febr. 14. „Laur. Skreder (Schröder?) af Hamborg 70 Dlr. i Portugaleser for en Pas paa Norland."

Mart. 24. „Af Claus Melkiorsen for en Pas paa Norland 37½ Dlr. og 1 Portugaleser."

1635. Febr. 17. „Annammede jeg for tvende Passer paa Norland 143 Dlr. og 1 Portugaløs." og s. fl."

1629. Apr. 27. (Frederiksb.) „Annammede jeg af Johan Skriver (Vøgvad) 160 Dlr. for en Hest, han skulde holde."

Oct. 7. „Annammede jeg af Hans Pedersen Tolder (i Helsingør) 355 Dlr. 39 [Rosenobler] og 2 Guldgylden, som var nogle Penge, som i lang Tid havde staaet paa Toldboden."

Nov. 27. (Modtog Kongen af Fru Ellen Marsviin en Sum af over 14,000 Dlr. af „Børnenes Penge", som han brugte i Glückstadt. s. Afd. XV.)

1639. Febr. 26. (I Kiøbenhavn.) „Leverede Erik Otte=

sen[121]) 900 Dlr., som han af adskillige Skib, som sig forseet havde, oppebaaret havde."

Jun. 9. „Leverede jeg Henning Walkendorp 1500 Dlr., som jeg i Haderslev tog af Contributionen."

14. Gesandtskaber, Gesandter, og andre Sendebud og deres „Tærepenge" (Reiseomkostninger.)

1607. Jan. 22. [D. Jon. Charisius blev affærdiget til Brabandt, Holland og Seeland, „der at forrette nogle Sager paa mine Vegne." Til Tærepenge blev ham overantvordet 200 Dlr.; og skal han paa Verel bekomme hos Geert Rantzau 200 Dlr., „hvilke skal erlægges i Sundet."]

„Samme Dag sendte jeg en Dreng til Markgreven Hans Sigismund (af Brandenborg) med nogle Hunde, og gav ham til Tærepenge 5 Dlr."

1608. Jun. 16. „Fik jeg Christoffer Diderichsøn til Henrik Ramels Tærepenge, og saa for tvende „Spegel" og noget Lerred, hvilket beløber sig til sammen 850 Dlr."

Oct. 20. „Overantvordede jeg Kield Krabbe 300 Dlr. paa Reisen til „Laute Missen" (Saxen), hvorudaf han igien leverede der han kom hiem 35½ Dlr."

Dec. 15. „Gav jeg Claudi Censpænder 20 Dlr. til Tærepenge til Lybek." (Hans Navn skrives Claudi de Nanthi den 22de Oct. da han atter sendtes til Lybek. Jvf. XVI. Afd.)

1616. Oct. 27. „Affærdigede jeg Claudi Censpænder med nogle Breve til England."

1617. Jan. 11. „Sendte jeg Hans Hiinsse, Borger i Kiøbenhavn ind i Sverrige, til Dronningen sammesteds." (Han kom først tilbage d. 1. Marts. Jvf. om ham 11te Marts 1619 og Anm. 124.)

121) Erik Ottesen af Slægten Orning var paa den Tid Admiral paa Holmen. At Christian IV. 1641 og 1642 var ilde tilfreds med hans Tieneste, sees af Kongens tvende Breve til Jørgen Wind fra disse Aar.

1618. Jan. 10. „Drog Berndt Geist ud af Landet udi mit Ærende („min Æryng") og gav jeg ham 200 Dlr. med til Tærepenge."

Jan. 11. „Blev Eiler Urne skikket med nogle Breve til Polen, og fik han 200 Dlr. til Tærepenge. (Samme Dag sendtes Dr. Jonas (Charisius) til Nederland og England, og fik 300 Dlr.)

Jan. 25. „Blev Hr. And. Synkler forskikket til England, og fik til Tærepenge 300 Dlr."

Febr. 10. „Sendte jeg min Lakei til England, og gav ham 40 Dlr. til Tæring."

Febr. 15. „Afærdigede jeg Wyllem Dopp[122]) til Sverrig, og gav ham til Tæring 40 Dlr."

Febr. 20. „Sendte jeg en af mine Karle til Bremen og gav ham til Tæring 15 Dlr."

Aug. 24. „Gav jeg en af mine Karle 50 Dlr. til Tærepenge, som førte 6 Heste til Dresden."

Sept. 5. „Sendte jeg min Lakei til Verden („Ferden") og gav ham 6 Dlr. med til Tæring."

Oct. 13. „Gav jeg min Sadelknegt 40 Dlr. til Tæring til England."

Nov. 1. Gav jeg min Lakei 20 Dlr. til Tæring til Nederland."

1619. Jan. 1. „Blev Claudi Censpænder sendt til England med Breve, og fik han 40 Dlr. til Tærepenge." (Han kom tilbage den 6te Marts.)

Mart. 11. „Drog Anders Sinclar til England,[231]) og

---

122) Han maa have havt et Slags Hofbestilling, da Kongen den 31. Dec. 1608 overgiver ham sine Nytaarsgaver til Uddeling; ligesom Christian IV. ogsaa den 16. Febr. 1620 selv var Fadder til et af hans Børn.

123) Formodentlig i Anledning af Dronning Annas d. 2. Marts indtrufne Dødsfald. A. Sinclar kom tilbage den 25. Jun. Lakeien har dog ikke kunnet komme ud med sine 4 Dlr. da Kongen den 9de Mai gav ham 5½ Dlr. „som han paa Reisen til Holland fortæret haver." Den 27de Mai fik en Lakei 20 Dlr. til Tærepenge til Nederland; formodentlig til Lands.

gav jeg ham 500 Dlr. til Tæring. Item Wyllem Lackey 4 Dlr., hvilken til Vands fra Holland tilbage skal sig begive. Hans Hinsse fik 30 Dlr. til Tæring til Sverrig."[124])

Jun. 5. „Fik jeg Friderik Günter 100 Dlr., hvilke han og D. Stalmeister skulle bruge til Tæring paa Reisen til Paderborn."

Jun. 6. „Blev Berndt Geist afførdiget hen til Celle, og fik jeg ham 200 Dlr. til Tæring."

Jun. 19. „Gav jeg en Compasmager 20 Dlr. til Tæring op til Norge."

Nov. 12. „Gav jeg min Lakei 40 Dlr. til Tæring til England."

1620. Febr. 26. (Hans Urtegaardsmand fik 20 Dlr. in spec. til Tærepenge til Brunsvig. s. XV. Afdeling.)

Mart. 6. „Sendte jeg min Dreng Helffuersen til Bremen, og gav ham 10 Dlr. in spec. til Tæring." (En Censpænder sendtes 18de Marts til Bremen, og fik 6 halve Kroner.)

Mai 16. „Kom den Censpændiger Kryſſelwitz fra Moscou igien, som blev forgangne Høst sendt didhen."

1621. Mart. 6. „Gav jeg Henrik Rantzau og Wyllemsen 500 Dlr. in specie med paa Reisen til Tæring hen til Keiseren."

Jul. 4. „Gav jeg en af mine Karle 20 Dlr. in specie, som førte en Hest til Hertugen af Lüneborg."

1625. Jan. 5. „Sendte jeg Prindsens Lakei ~~med Breve til~~ Churfyrsten af Brandenborg, og gav ham til Tæring 10 Dlr."

Nov. 1. „Blev Christen Thommessøn sendt til Nederland, og skal der sammesteds med Jacob Ulfeldt tractere

---

124) Denne H. Hintze, Borger i Kiøbenhavn, som Christian IV. jævnlig sendte som Brevdrager eller Coureer til Sverrige, fulgte ogsaa med Sigvard Grubbe paa hans Sending til Enkedronningen og Gustav Adolph i Oct. 1618, formodentlig efter Kongens Befaling, eller Grubbes eget Ønske. Denne beretter i sin Dagbog, at Hintze kom til ham i Markeryd ved Smaalands Grændse, og kalder ham „facundus in via comes, bene notus in tota Feré Svetia."

med England og Frankrige." (Nov. 7. affendte Kongen En af Liv-Compagniet til disse Gesandter til Holland. 18de Dec. kom de begge tilbage fra Nederland.)

1629. Jul. 3. „Gav jeg en Drabanter, Henrik v. Zeller, 8 Dlr. til Tærepenge hen til Kiøbenhavn." (Fra Kiel.)

Jul. 15. „Forærede jeg min Dreng Lützou 100 Dlr. til Tæring til Nederland." (Maaskee reiste han for sin egen Regning for at tage Krigs-Tieneste.)

Aug. 21. (Fra Krempe.) „Sendte jeg en Drabanter, Andres Mortensøn, til Fyen, og gav ham 1½ Dlr. til Tæring."

1635. Apr. 29. „Gav jeg en af mine Drenge, en Winterfeldt, 50 Dlr. til Tærepenge hen ad Nederland." — „Gav jeg Joh. Leonhardt Keiin 50 Daler til Tærepenge hen ad Glückstadt." [125])

Nov. 23. „Gav jeg en Censpændiger, som blev forskikket med Breve til Keiseren, til Tærepenge 135 Dlr."

Dec. 18. „Fik jeg H. v. der Lippe til Tærepenge 200 Rdlr. Item M. Klein til Tærepenge 173 Rdlr." (Stederne hvorhen de sendtes ere ikke angivne.)

1639. Jun. 22. „Gav jeg et Bud, som kom hen til Dronningen i Sverrig med en Hund 32 Dlr., hvilket skete St. Hanses Dag."

Jun. 4. „En Trummeter, som blev sendt med Breve hen til H. Jørgen (i Lyneborg) 21 Dlr."

---

[125]) Der maa have været særegne Grunde til, at denne har faaet ligesaa meget til Reisepenge til Glückstadt (hvor han maaskee skulde blive nogen Tid) som Winterfeldt til en Reise til Holland.

15. Optegnelser, vedkommende Kongens Person, Børn, Familie, Levemaade og Huusholdning, m. m.

1607. Febr. 4. „Drog jeg fra Anderskov til Solte,[126]) og besaae de Steder, som omtrættedes. (Kongen drog tilbage til Anderskov den følgende Dag, gav Folkene 1 Rosenobel og Pigerne 4 Dlr.)

Febr. 7. „Sendte et Bud til Holsten, som skulde hente nogle Qvier og unge Tyre."

Mart. 5. „Kiøbte jeg hos Jesper Isenkræmmer to Børster for 4 Mark."

Mart. 12. „Gav jeg Reinhold Kandestøber 5½ Dlr. for tvende Tinkar, som man kunde koge udi."

Apr. 12. „Gav jeg Kirsten Mads Datter[127]) hendes Løn, 20 Dlr."

Apr. 23. „Badede jeg paa Frederiksborg."

Aug. 6. (I Stavanger.) „Bestilte jeg hos Niels Wind 6 Skippund Fier („Ferre")[128]) hvilke han skulde kiøbe mig hos Kiøbmanden i Bergen, som haver den Wespenøes Handel."

1608. Jan. 8. „Leverede Claus v. Ahnen for „Vildbradt" 136 Dlr."[129])

---

[126]) Salløe, fra Dronning Margrethes Tid et Krongods. Det blev af Christian IV. solgt eller mageskiftet til hans Søn Valdemar Christian, og af denne 1647 til Corfitz Ulfeldt. (D. Mag. IV. 297.)

[127]) Om hende og hendes Søn Chr. Ulrik s. Anm. 139. (Kongens nærmere Bekiendtskab med hende er formodentlig stiftet 1609 eller 1610. Efter Sandvig III. 222, (Hofmanns D. Adelsm.) skal hun være bleven gift med Borgermester Reinhold Hansen i Kiøbenhavn.

[128]) Schlegel har ligeledes læst Fier. Paa Edderduun i en saadan Quantitet kan her dog neppe tænkes. Wespenøerne ere de saakaldte Westmanna-Øer ved Island, hvorpaa Handelen var bortforpagtet. (Jvf. Schlegels Samml. I. S. 94.)

[129]) Claus v. Ahnen var paa den Tid Kongens „Kiøgemester". D. 22. April 1612 blev han Befalingsmand paa Kronborg og Frederiksborg. Efter ham fulgte i denne Post den 7de Oct. 1614 Christoffer Basse. Dennes Eftermand blev Jørgen Urne, og efter ham fulgte Frederik Urne, fra 1627—1643.

Jan. 17. „Laante jeg min Gemal 16 Rosenobler og en dobbelt Milreis."

Jan. 21. (Kiøbenhavn.) „Leverede Marcus i Haven 20 Dlr." (Om ham see under 19de Dec. 1621.)

Mart. 26. „Leverede Christen Skammelsen, Viintapper, for Vildbradt han havde solgt, 150 Dlr. 10 Mark."

Mai. 11. „Leverede Benedix Fiskemester 187½ Dlr. 1 Mk. 21 Sk.

Jul. 31. „Gav jeg Kirsten Mads Datter 20 Dlr." (s. ligeledes den 12. Apr. 1607.)

Sept. 3. (Aakiær.) „Sendte Marcus 137 Dlr. 1 Mk. 11 Sk. fra Kiøbenhavn for Karper, som blev solgt sidste Herredag."

Oct. 24. (Skanderborg.) „Kaldede Vor Herre min Datter Elisabeth."

Oct. 28. (Skanderborg.) „Leverede Mogens „Gie" 60 Dlr. for Vildbradt."

1614. (Jan. 19—27. var Kongen daglig i Skoven ved Kolding, og lod fælde og hugge Skibstømmer.) 24. Jan. „Skrev jeg Fru Moder til, og sendte hende noget Alandtz Viin." (Viin sat paa Alands-Rod.)

Apr. 14. (Kom Kongens Broder, Hertug Ulrik[130]) til ham paa Kronborg, og reiste følgende Dag til Skaane med Kongen, som den 19de lod afstikke Christianstads Befæstning. Hertug Ulrik forlod Kongen i Skaane den 21de, samledes med ham den 23de paa Frederiksborg, og reiste den 25de til Vands til Warnemünde.)

Oct. 11. „Drog jeg fra Frederiksborg til Lyngby og saae sammesteds Leiligheden med Vandet, og drog siden til Kiøbenhavn."

Oct. 14. „Blev Folerneført fra Ladegaarden udi Stalden under Lysthuset."[131])

---

130) Han var Biskop af Slesvig og Schwerin, (fra 1603) og døde ugift i sit 47de Aar i Bützow 27. Marts 1624. (Jvf. Hist. Aarbog, I. S.137.)

131) Om dette Lysthuus ved Frederiksborg („Sparepenge" kaldet) og Stalden under samme, s. Christian IV. Breve I. S. 401.

Oct. 15. „Var det slig et Veir, at Ingen kunde giøre nogen Ting."

Oct. 19. „Gav jeg til Løn som efterfølger: Maren Amme 46 Dlr. Magdalene Laursdatter 46 Dlr. Christians[132]) Pige 28 Dlr. 3 Vasserpiger 84 Dlr. En Dreng, som varer paa dem, 12 Dlr. Karens Pige 10 Dlr."

1616. Apr. 15. „Drog jeg fra Kiøbenhavn til Frederiksborg. Samme Dag kom Kyrsten Munk fra Anderskov."[133])

Mai. 28. „Kom min Søn Prindsen (Christian) og Hertugen af Brunsvig med de andre Børn til Kiøbenhavn."

Mai. 30. „Drog jeg fra Kiøbenhavn til Kiøge, „huorthen" Fru Moder Aftenen tilforn var kommen." — . 31. „Drog jeg med Fru Moder fra Kiøge til Roskild."[134])

Jun. 30. „Var jeg til Mogens Ulfelds Begravelse hvilken var Rigens Admiral."[135])

Jul. 7. „Seilede Adam Bylow fra Kronborg, paa Veien til England, og havde med sig Heste og Hopper, som jeg forærede min Svoger og min Søster."[136])

---

132) Formodentlig er dette Kongens uægte Søn Christian Ulrik. (s. Anm. 139.) „Karens Pige" er formodentlig Karen Andersdatters. Efter dette maa hendes Stilling ved Hoffet ikke have været glimrende.

133) Kongen reiste til Anderskov den 20de Febr. og blev der til den 1ste April. Dette er første Gang, Kirstine Munks Navn forekommer i Almanakkerne. Hun var **1615** (som man mener den 31te Dec.) bleven viet til Kongen.

134) Fra Roskilde maa Kongen være reist med sin Moder til Frederiksborg; da Skrivcalenderen har under 4de Jun.: „Drog jeg fra Frederiksborg til Kiøbenhavn, og sad Retten med." Enkedronningen, (som efter Calenderen den 12te Jun. kom til Kiøbenhavn fra Frederiksborg) har formodentlig ved denne Leilighed første Gang været samlet med Kirstine Munk, som i øvrigt ikke oftere nævnes i dette Aar.

135) Kongen har derimod den 19de August optegnet: at „Christian Friis til Borreby, som var Cantsler, blev begraven i Vor Frue Kirke i Kiøbenhavn," uden at tilføie at han selv fulgte ham.

136) Adam Bülow kom først tilbage fra England den 11. Decbr.

Sept. 25. 26. (Under Opholdet paa Skanderborg var Kongen disse to Dage „paa Skoven" og lod hugge Skibstømmer. Om Natten laae han i Tulstrup. Ligesaa var han den 22. October „paa Skoven" ved Silkeborg i samme Ærende.)

Nov. 5. „Drog jeg fra Jellinge (paa Reisen fra Skanderborg) til Kolding, og kom sammesteds til mig de tvende ældste mine Søstersønner, Hertug Friderich og H. Adolff af Holsten." Nov. 7. „Drog jeg fra Kolding til Haderslev, og fulgte de tvende Herrer af Holsten med."

Dec. 16. „Drog jeg ud fra Bredsted, (hvorhen Kongen Dagen tilforn kom fra Flensborg) og besaae det Land, som man formener at inddige; og drog jeg siden om Aftenen til min Søster til Husum." Dec. 14. „Laae jeg stille hos min Søster." Dec. 18. „Drog jeg fra Husum til Svabsted til min Broder." [137])

1617. Febr. 27. „Drog jeg med Børnene (der Prindserne) og „Hoflägerit" fra Skanderborg til Horsens." (28. fra Horsens til Veile. Mart. 1. fra Veile til Kolding.)

Mart. 4. „Drog jeg fra Kolding til Odense, og lod Børnene med Hoflegerit til Kolding." (5. 6. Marts fra Odense til Anderskov.)

Mart. 8. „Drog jeg fra Anderskov til Frederiksborg. Der jeg kom til Frederiksborg da var der en ganske Hob blaa Fioler saa og mange andre Blomster udslagen, baade af Urter og Træer." [138])

---

[137]) Hertug Ulrik var den 4de December kommen til Kongen i Kolding. Den 22de Dec. reiste Kongen fra Jellinge til Skanderborg, hvor han blev til 27de Febr. Hertug Ulrik, som formodentlig var kommen med Kongen, drog allerede fra Skanderborg den 3die Jan.

[138]) Saa isoleret som denne Optegnelse endog staaer i Kongens Skrivcalender, bør den dog ikke overseeS. Den er et enkelt Vidnesbyrd om, at hverken det strenge og myndige Ridderfind, den i Stats- og Privathuusholdningens Detail fordybede Omtanke, eller den fyrstelige Prunklyst hos Christian IV. ganske havde fortrængt en vis Sands for Naturen og dens simple og stille Betragtning. Men det hørte ikke til hans Skik, at erindre saadant blandt hans Almanaktegnelser. — Man seer den 26de Marts, at Udsigten til et tidligt Foraar snart forsvandt.

Mart. 23. „Var Stadtholderen paa Frederiksborg."

Mart. 26. „Drog jeg neder til Dagelykke Slette og tilbage igien. Samme Nat frøs det heel haardt."

Apr. 2. „Kom Børnene samtlig til Frederiksborg." Apr. 4. „Drog jeg med Børnene og Hoffet fra Frederiksborg til Kronborg. Samme Dag kom Hertug Ulrik i Skole, og Christian Ulrik[139]) ogsaa ud i Skole paa „Rappenborrig." (?)

Apr. 22. „Skar jeg min venstre Lok af tæt ved Hovedet."

Apr. 29. „Om Natten imellem Mandag og Tirsdag var det en saadan Storm, at mange af Skibene drev paa Grunden, og et Skib ved Navn Charitas faldt om paa Siden. Efter den Dag blev samme Skib kaldet Patientia."

Mai. 6. „Blev Christen Thommesen (Sehested) Prindsens Hofmester, og Frederik Rantzau hans Kammerjunker; Vincents („Fysens") Steensøn kom i Kammeret til de andre to Børn."

Jun. 14. „Drog jeg fra Kronborg til Frederiksborg, og kom „Kyrsten Munk med."

Aug. 11. „Drog jeg fra Kiøbenhavn til „Hiirsholm" og skød paa Veien 12 Hiorte."

Aug. 12. „Skød jeg en Hiort paa 20 Ender ved „Hørsholm"

---

[139]) Denne Christian IV. Søn med en Pige af simpel Byrd, Kirsten Mads Datter, skal være født den 3die Febr. 1611, Dagen efter Hertug Ulriks Fødsel. Han var den første af Kongens Børn udenfor Ægteskab, som blev tillagt Navnet Gyldenløve; men om hans Levnet vides neppe meer, end hvad der er meddeelt i Sandvigs Overs. af Hoffmann's D. Adelsm. III. 221—223. (Han blev 1638 med P. Wibe sendt til Sverrige, formodentlig for at hindre et Ægteskab, han vilde indgaae med en Tolders Datter i Helsingør. I 30 Aars Krigen gik han 1640 i spansk Tieneste, og hvervede et Regiment eller Corps i Tydskland; men blev skudt i et Overfald af hollandske Dragoner i Westphalen 16de Oct. 1640.) Moderen, som tiente ved Hoffet, menes at være den samme som (efter Almanakkerne) d. 12te April 1607 og den 31te Jul. 1608 fik sin Løn udbetalt af Kongen med 20 Dlr.

Aug. 30. „Drog jeg fra Kiøbenhavn til Frederiksborg, og var jeg paa Veien inde i Hiortholms Mølle."

Sept. 1. „Var jeg til Esrum, og tog ud hvis unge Hopper jeg vilde beholde, saa og de, som skulde sælges."

Sept. 9. „Kom min Søn Hertug Frederik hiem fra Tydskland." [140])

Sept. 14. „Kom Hertug Ulrik til Kiøbenhavn." (17de Sept. kom han til Frederiksborg. 19. Septbr. „kom jeg og Hertug Ulrik til Kronborg." [141])

Dec. 1. „Var der en Hertug af Saxen ved Navn Frants Carl hos mig til Giæst, hvilken kom udaf Sverrige." — Dec. 13. „Kom der En fra Hert. Carl Philip af Sverrige,[142]) som havde Breve om samme Herres Ankomst." Dec. 18. „Kom Hertug Carl Philip af Sverrige til Kronborg." 19. „Var Hertug Carl til Taffels med mig." 21. „Havde jeg Hertug Carl Philip anden Gang til Giæst." (Den 22de drog han fra Kronborg til Frederiksborg, og derfra til Kiøbenhavn, og videre til Roskilde paa Reisen til Holsten.)

1618. Jan. 8. „Drog jeg fra Kronborg til Kiøbenhavn og jagede efter Ræve paa Veien."

Febr. 20. „Gav jeg for en svarvet (dreiet) Krudtønde 4 Dlr."

Mart. 9. „Kiøbte jeg alleslags Frø for 38 Dlr."

Mart. 20. „Leverede jeg for Urtefrø til Kronborg 10 Dlr. 3 Mk."

---

[140]) Han havde været i Besøg, baade hos Biskopperne i Bremen og Verden, og hos sin Faster, Enkehertuginden af Brunsvig. Den 7de Jul. reiste Kongen med ham til Vordingborg og Nykiobing; den 9de Jul. gik Hertug Frederik fra Rødby over til Heiligenhafen. (Jvf. om denne Reise Schlegels Overs. af Slange. II. 77.)

[141]) Hertug Ulrik. Han var den 16de Mai kommen til Kiøbenhavn fra Meklenborg, og reiste derfra den 7de Juli.

[142]) Kong Carl den Niendes Søn, Carl Philip, Hertug af Södermanland, f. 1601, død 1622.

Mart. 26. „Gav jeg Karen Andersdatter[143]) 286 Dlr. for allehaande Folk, som havde varet paa Hans Ulrik."

Apr. 8. „Fik jeg Lauers Hammer 5000 Dlr. at han til Riga derfor skulde kiøbe Hør og Hamp." (En saadan Udgift forekommer oftere. Den 2den Juni leverede L. Hammer Kongen 813 Dlr., som bleve tilovers af disse Penge.)

Apr. 16. „Leverede jeg min Broders Rentemester 6000 Dlr. hvorfor han skulde Uld indkiøbe." (Nemlig i Meklenborg. Den 7de Jul. fik samme Rentemester atter 5000 Dlr. til at kiøbe Uld og Humle.)

Jun. 17. „Var jeg paa Jagt med de hollandske Gesandter og fik Mad til Esrom." 19. „Blev der holdt Jagt udi Frederiksborg Sø." (Den 20de drog Gesandterne til Kiøbenhavn og blev der paa Veien holdt Jagt.)

Jul. 1. „Drog Børnene fra Frederiksborg til Anderskov, hvor de en Tid lang skulle ligge."

Aug. 2. „Om Aftenen drog jeg fra Kiøbenhavn til Kiøge Krog, (paa en Reise til Nykiøbing) hvor jeg laae i et Telt."

Aug. 10. „Blev Kirsten Munk forløst, og fik en ung Datter." [144])

---

143) Den smukke Karen Andersdatter, (hendes Fader, Anders Hansen, var Skriver paa Bremerholm) der blev Kongens Frille efter Dronning Anna Cathrines Død. Hun var forlovet med Magister Niels Simonsen Glostrup (der siden blev gift med en af hendes 3 Søstre, og blev Præst i Kiøge, og 1617 Bisp i Oslo.) Kongen skal d. 27. Febr. 1613 have ført hende hiem fra et Bryllup i Kiøbenhavn. Hun fødte ham 20de Decbr. 1613 en Datter, som døde 13de Jun. 1615; og en Søn Hans Ulrik d. 10. Marts 1615 (gift 10de Octbr. 1639 med Regitze Grubbe; død 31. Jan. 1645.) I Aaret 1615 (eller 1616?) er hun formodentlig, efter Kongens Forbindelse med Kirstine Munk, kommen fra Hoffet; dette skal dog efter paalidelige Optegnelser af hendes Søsterdatters Søn, Præsidenten N. Stub, først være skeet 10de Apr. 1616. (1616, d. 1ste Jun.. erholdt hun Kongens Forlehning med Øen Hveen.) Hun opnaaede en høi Alder, og skal først være død i Kiøbenhavn 1673. (Jvf. Schlegels Overs. af Slange II. S. 65. Suhms Nye Saml. I. S. 98. A. Kall i Ny D. Mag. II. S. 2—7.)

144) Kirstine Munks første Barn Anne Cathrine, døbt paa Frederiksborg den 28de August; opkaldt efter den afdøde Dronning.

Aug. 15. „Leverede Casper von Thymen (v. Tinen?) 130 Dlr. for Vildbradt, han havde solgt."

Aug. 24. „Var Frøken Agnes af Holsten[144b]) til Frederiksborg, og vilde til Sverrige."

Sept 3. „Fik jeg Urtegaardsmanden paa Kolding 50 Dlr. til at kjøbe Frø og Træer."[145]) (Jvf. 1620 Febr. 26.)

Sept. 10. „Drog jeg fra „Suinborg" til Thorø, og jagede sammesteds efter Daavildt."

Sept. 13. „Gik Kirsten („Kysten") Munk i Kirke."

Sept. 26. „Drog Ellen Marsvitn fra Frederiksborg, og tog den Lille med sig." (Uden Tvivl den spæde, neppe 7 Uger gamle, Datterdatter.)

Sept. 26. „Gav jeg 3 Vasserpiger og en Fyrbøder 96 Dlr., som var deres Løn samme Aar."

Sept. 27. „Fik jeg M. Jens[146]) 50 Dlr. til Christian Ulriks Behov."

Oct. 15. „Leverede Fogden paa Haderslev 170 Rdlr. for Vildbrat og Fisk."

144b) Hun var en Datter af Hert. Adolph af Gottorp; f. 20. Septbr. 1578; død i Sverrige 1627.

145) Et interessant Bidrag til Havedyrkningens Historie i Danmark, vedkommende Frugttræers Opdyrkning i Christian IV. Tid, forekommer i Sigv. Grubbes Dagbog **1609**. Oct. 11. 12. 13: „Emi a nonnullis Rusticis Norimbergensibus 600 Arbores, ex fructuum variis generibus, quæ hisce diebus erant plantatæ in horto meo Torupensi." (Ved Torup i Skaane.)

146) Det synes, at her ikke kan være meent nogen anden, end Mag. Jens Dincesen Jersin, som 1711 blev Rector i Sorøe, reiste siden udenlands med Mogens Krabbe, og efter sin Hiemkomst blev udnævnt til Professor Metaphysices ved Universitetet, men af Christian VI. antaget til Lærer for hans Sønner Christian Ulrik og Hans Ulrik Gyldenløve, for hvilke Kongen kiøbte et eget Huus paa Nytorv. (jvf. Afdel. II. 2. Apr.) Imidlertid hedder det i Almindelighed, at Magister Jens Dincesen er først kommen hiem fra sin Reise 1619, og 1620 af Christian IV. antaget som Lærer for hans Sønner, hos hvilke han forblev til omtrent 1626. (Jvf. Christian IV. egenhændige Breve, I. S. 361.)

Nov. 15. „Gav jeg Morten Knudsøn 56 Dlr. til Afregning for Christian Ulriks Kost."

1619. Jan. 6. (Kiøbenhavn.) „Var jeg ude ved Tørvemosen."

Mart. 2. „Denne Dag døde min Søster, Dronningen af Store Britannien." [147]

Mart. 27. „Saae jeg en Stork flyve ved Frederiksborg."

Mai. 22. „Fik jeg Johan Vildskytte 18 Mk. for nogle Garn, hvormed han skulde fange Ænder."

Jun. 3. „Gav jeg en Destillerer 6 Dlr. for noget Pomerantz-Vand."

Aug. 7. „Døde min Kammertiener Ulrik Bødtker." (Medens Kongen laae ved Inddigningen. Han gav den 11. Sept. 27 Rdlr. for hans Begravelse.)

Sept. 1. „Gav jeg for noget ungt Fæ, som var „fallen" i Eiderstedt, 155½ Rdlr., hvilket jeg gav Ellen Marsvin."

Sept. 14. „Var min Søster (Hertuginden af Holsten) hos mig i Teltet, og drog samme Aften tilbage igien (til Husum)." [148]

Sept. 19. „Blev Kirsten Munk forløst paa Skanderborg og fik en ung Datter." (Sophia Elisabeth.)

Oct. 31. „Blev Sophia Elisabeth kristnet paa Skanderborg. Gav jeg tvende Vaskerpiger 56 Rdlr. Item tvende, som toe for Prindsen, 48 Rdlr. Item deres Fyrbøder 12 Rdlr."

Nov. 21. „Fik jeg for tvende Øren af min egen Art, som bleve satte paa Leg, 120 Rdlr."

Dec. 12. „Kom Hans Peersøn til mig for en Kammertiener."

---

147) Dette er blandt mange andre et Beviis paa, at Kongen i sine Skriv-Calendere oftere har indtegnet Begivenheder, senere end den Dag, paa hvilken de forefaldt. Undertiden sees dette ogsaa af Forskiel paa Skrift og Blæk i flere Artikler under samme Dag.

148) Under Kongens Ophold i Ophussen og Walsbøll ved Bredstedt i Anledning af Digeværket, hvor han stadigen laae fra 19. Jul. til 20. Sept. da han reiste til Holsten. Siden kom han tilbage til Walsbøll d. 1. Oct. og blev der til 21. Oct. Han modtog under denne Tid Besøg af sin Broder Hertug Ulrik, af Hertug Frederik af Holsten, af Hertuginden, Kongens Søster, Hertug Ernst af Saxen, adskillige fremmede Gesandter, en russisk Tolk, og Flere.

Dec. 14. „Var der Skibe i Sundet, som med sig havde Viin og Pommerantzer."

1620. Jan. 4. „Fik jeg af Skriveren paa Skanderborg for en Gaard 50 Dlr., Daleren til 5 Mark.

Jan. 6. „Fik jeg Kirsten Munk 4 Rosenobler, til at lade gjøre større det Tingest, Børn haver at rive Tandgierden paa."

Jan. 29. „Annammede jeg af Christen Mortensen 5132 Dlr. in specie af de Penge, han solgte Kobber for, imens han var ved Kobbermøllen." [149])

Febr. 10 „Gav jeg Poul de Willem 5000 Rdlr. in Specie paa hvis Vare Carl Thyssen haver bekommet." [150])

Febr. 26. „Gav jeg Hans Urtegaardsmand 20 Dlr. in spec. til Tærepenge til Landte Brunsvig, hvor han skulde hente mig nogle Haveurter." (Mart. 19. Gav Kongen 15 Dal. spec. for Frø, han fik fra Dr. Arniseus.)

Apr. 24. „Var min Søster, Hertuginden af Holsten, hos mig ved Diget." [151])

Mai 16. „Kom Kirsten Munk til Krempe."

Jul. 23. „Leverede jeg Christoffer Basse 1700 Rdlr. in spec. hvorfor han skal kiøbe Staldøren."

Aug. 28. „Drog jeg fra Hanerou til Husum og derfra til Bredsted" (hvor Christian Bellin kom som Gesandt fra Churf. af

---

149) „Kobbermøllen ved Kronborg" (maaskee den siden saakaldte Hammermølle) forekommer jævnlig i Kongebreve og Documenter fra den Tid (f. Ex. et Brev fra 22de Dec. 1617, angaaende Klokker fra „Kobbermøllen ved Kronborg.") Man har i øvrigt et Kongebrev fra Christian IV. til Fred. Urne af 24. Nov. 1628, angaaende Jern, der skulde føres til „Hammermøllen ved Kronborg."

150) Jvf. 12. Febr. 1621, da der udbetaltes 13,000 Dlr. for „Varer til Carl Tyssens Arbeide." (?)

151) Man finder jævnlig 1619 og 1620 at Søsteren besøgte Kongen i den Tid, han opholdt sig ved Inddigningen; ligesom Christian IV. igien oftere besøgte hende i Husum. Hendes Søn Hertug Frederik af Gottorp var kun een Gang hos Kongen 1619 den 15. August.

Brandenborg.) 29. Aug. „Havde samme Gesandt Audients og var til Giæst hos mig. Samme Dag fik jeg en febris." 30. Aug. „Drog jeg fra Vedsted til Vollerslev." 31. Aug. „Laae jeg stille sammesteds formedelst Svagheds Skyld."

Sept. 1. „Drog jeg fra Vollerslev til Haderslev." 2. „Laae jeg syg." 3. 4. 5. Sept. (Ved disse 3 Dage: „Laae jeg syg." Ved den 6. og 7. Sept. „Blev det noget bedre.") 8. Sept. „Drog jeg fra Haderslev til Dalum." 9. Sept. „fra Dalum til Korsør," og kom med stor Besværing over Belt."

Sept. 20. „Drog jeg fra Kiøbenhavn ud i Haven." 21. „Drog jeg til Frederiksborg." 22. „Laae jeg syg." (Ligeledes d. 22. 23. Sept.)

Sept. 24. „Var jeg til Guds Bord." 25—28. Sept. „Laae jeg syg."

Sept. 29. „Laae jeg syg; dog var jeg i Kirken."

Sept. 30. „Laae jeg syg, saa at der var stor Tvivl om Livet."

Oct. 1. 2. „Syg." (Siden forekommer intet videre om denne Sygdom)[152]).

Oct. 11. „Gav jeg Vaskerqvinden 11 Rdlr. til Løn. Item tvende Vaskerpiger 56 Rdlr. Item en Kniplepige 28 Rdlr. (4 Nov. fik hun 10 Rdlr. og fin Afsked.) En Fyrbøder 12 Rdlr."

Oct. 13. „Leverede Caspar v. Thymen og Oswald Jæger 224 Dlr. cour., som var for Vildbradt, de havde solgt."

Oct. 14. „Sendte jeg en af Cancelliebudene til Berlin efter noget Most, og fik han 24 Dlr. med." (Jvf. Afdel. VII. d. 21. Nov. 1618, da Kongen fik Most sendt til Foræring fra Berlin.)

Dec. 5. (Kiøbenhavn.) „Leverede Jürgen Hundorff af hans Regnskab for Fisk, han haver solgt, 168 Dlr. Cour."

152) Efter Slange, S. 453 holdt Sygdommen ved paa tredie Maaned, og blev i den Anledning holdt tre Bededage. Efter Christian IV. egne Optegnelser var han vel syg baade i August, September og Begyndelsen af October, men med Afbrydelse i 10—12 Dage. Sygdommen synes i Begyndelsen at have været en Andendags-Koldfeber, som Kongen formodentlig har forsømt. Efter den 5te Oct. findes i Almanakken ingen Spor af videre Svaghed; og den 22de Oct. reiste han til Landdagen i Flensborg.

Dec. 27. „Stod der 4 af Pigernes Bryllup paa Kiøbenhavn."

1621. Febr. 18. „Gav jeg Prindsens Vaskerpiger hver 24 Dlr. cour. hvilket beløber sig 41 Dlr. cour. (?) og skulde de forgangen Michælis 1620 havt samme Løn."

Apr. 30. „Annammede jeg af Marcus 483 Rdl. 2 Mk. og 16 Skl. for noget Smør, han solgte."

Mai. 24 „Fornam jeg, at en ny Kindtand paa den venstre Side kom herfor."

Jul. 8. „Blev Kirsten Munk forløst paa Frederiksborg, og fik en ung Datter." (Eleonora Christine. Hun blev døbt d. 19de August.)

Jul. 19. „Drog jeg fra Frederiksborg til Kronborg, og fandt jeg for mig sammesteds En fra Prindsen af England, med 4 Gangere og en Vogn, som han mig forærede."

Aug. 12. „Annammede jeg af Ladegaardsfogeden (ved Frederiksborg) 61 Dlr. 2 Mk. slette, for Melk og Smør."

Sept. 29. „Gav jeg Qvindfolkene deres Løn: Vaskerskken 38 Dlr. cour. 3 Vaskerpiger 80 Dlr. En Dreng 12 Dlr. Tvende Prindsens Piger 48 Dlr."

Oct. 8. „Drog jeg fra Frederiksborg til Ballerup, og ordnede nogle Vange, som skal indgierdes."

Nov. 21. „Annammede Joh. Bøgvad 337½ sl. Dlr. — hvilke Penge jeg fik i Aar indtil nærværendes Dag for Melk og Smør af Kiøbenhavns Ladegaard."

Dec. 5. „Infundirede jeg den gule Aqua vitae, som blev indsat i Peter Gagelman's Logemente i Haven ved Kiøbenhavn."

Dec. 6 „Gav jeg en Humlemand 20 Mark lybsk for hans Tæring frem og tilbage fra Haderslev."

Dec. 12. „Kom Prindsen med de andre Børn til Frederiksborg." (18 Dec. droge de til Kronborg.)

Dec. 17. „Var jeg til Esrom og besaae Fæet og Hopperne."

Dec. 19. „Annammede jeg af Marcus[153]) for Fisk 78½ Dlr. Item for Smør 518 Dlr., Daleren til 5 Mk."

---

[153]) Marcus i Haven. Denne, meget hyppigt i Christian IV. Almanakker forekommende Person, har uden Tvivl været en Foged eller

1625. Jan. 2. „Annammede jeg 124 Dlr. 2½ Mk. 6 Sk. af de tvende Melkedeier fos Kiøbenhavn. It. 24 Dlr. for 3 Fierdinger Smør, som i Fior er solgt."

Jan. 23. „Giorde jeg tvende Pigers Brylup." (Frederiksborg.)

Febr. 15. „Forstrækkede jeg Fru Ellen Marsvin med 3500 Dlr.

Febr. 23. „Blev M. Steffen antagen for en Badsker[154]), og skal ham gives hver Maaned 100 Dlr. species paa sig selv tiende og 4 Vognheste."

Apr. 14. (Paa Reisen til Zechelyn, hvor Kongen havde et Møde med Churf. af Brandenborg.) „Var jeg paa nogle af de Ladegaarde omkring liggendes ved Bützou. 15. Apr. „Fandt jeg 11 Rdlr. i min Broders Sal. Skriin. Drog fra Bützou til Warnemünde; roede saa over, og kom i Land ved Skielby (paa Falster) hvor jeg blev om Natten. Gav jeg 50 Dlr. for Baadene, som mig overførte."

Apr. 26. „Denne Nat blev Kirsten Munk forløst til Frederiksborg og fik en Søn." (Døbt Frederik Christian d. 7 Mai.)

Apr. 29. „Annammede jeg af Fiskemesteren 370 Dlr. cour. for Fisk, han haver solgt."[155]) Mai. 1. „Af Jægermesteren Jørgen Hondorp 181 Rdlr. item 85 Dlr. cour. for Vildbrad, han haver solgt." (Dec. 5. 1620. „Jürgen Hundorff.")

Mai 9. „Fik den tydske Hofmesterinde[156]) 200 Dlr. in specie for et Aars Løn, og fik hun dermed sin Afsked."

Jun. 5. „Kom Friville[157]) af Frankrige til Steinborg om nogle Falke at hente."

Opsynsmand ved Rosenborg Have, og synes tillige at have havt Opsyn ved Kiøbenhavns Ladegaard, Fiskedammene, o. d. (jvf. 30. April.)

[154]) Uden Tvivl for at giøre Tieneste ved Armeen i Tydskland.

[155]) Den 6. Mai fik derimod Fiskemesteren 119 Dlr. cour. 16 Sk. til at „betale nogle Fortingninger med."

[156]) Om denne Person (som formodentlig 1623 er bleven antaget af Kongen til hans Børn med Christine Munk) s. Christian IV. Egenhænd. Br. I. S. 218. Anm. (Jvf. S. 136 og 219.)

[157]) Om denne Jac. Friville s. Christian IV. Breve I. S. 321. Om Foræringer af Falke, (til England) sammest. S. 86.

Jun. 7. „Kom mig Cancellie-Signetet fra Haande paa Reisen imellem Hasselau og Stade."

Jun. 13. „Kom Kirsten Munk til Rodenborg." (Kongens Hovedqvarteer i Erkestiftet Bremen. Hertil kom samme Dag Administratoren Hert. Christian af Brunsvig.)

Jul. 20. „Faldt jeg med en Hest paa Volden til Hameln, hvor jeg fik et haardt Stød; dog den Allsommægtigste Gud hialp at jeg kom dersra." (Den 24de gav Kongen 13 Rosenobler „til en Apotheker og Doctor[158]), som var hos mig imens jeg laae syg.") Jvf. Christian IV. egenhænd. Br. I. S. 207. 208. Anm.

Aug. 4. „Kom Prindsen fra Danmark til mig, til Verden." („Feerden".)

Aug. 25. „Drog min Søn Prindsen og Kirsten fra Verden paa Veien til Danmark." („Kirstens Dreng", som hun formodentlig har sendt til Kongen, fik den 15de Sept. 4 Dlr. „Tærepenge" til Danmark.)

Sept. 20. „Kom Kirsten Munk og Ellen Marsviin til Nienborg." (hvorhen Kongen var kommen fra Verden d. 16. Sept.)

Sept. 30. „Drog Ellen Marsvin til Danmark igien."

Oct. 9. (I Nienburg.) „Fik Lisbeth Vasterpige 14 Dlr., som var ½ Aars Løn." (Den 7. Nov. Cathrine Vasterqvinde 10 Dlr. for ½ Aar.)

Oct. 16. „Var Kirsten Munk til Verden, og gik sammesteds til Gudsbord, og kom igien om Aftenen."

Oct. 26. „Blev Christian Ulrich sendt til Danmark."

Dec. 8. (Rodenburg.) „Gloria in altissimis Deo, qui nostri misertus est."[159])

---

158) Den 5te Aug. fik en Kopsætter i Verden (hvortil Kongen kom i smaa Dagreiser den 28de Juli) 4 Dlr. Den 10de Aug. spillede Kongen første Gang i Verden efter sit Fald.

159) Dagen, paa hvilken Kongen om Morgenen under Bønnen havde et Syn, som han flere Gange lod aftegne, med en af ham selv tilføiet Forklaring, (s. Pontoppidan Marm. Dan. I. 122) hvilken ogsaa haves skreven paa Latin, med Kongens egen Haand. (Samme Dag har han nedenunder antegnet i Calenderen: „Gav jeg en Smededreng 20 Dlr. Tabte jeg 4 Dlr. 1 Mark" m. m.)

Dec. 24. „Kom min Søn Prindsen til Rodenburg."

1629. Jan. 25. (Kiøbenhavn.) „Vandt jeg 40 Dlr., som Kirsten blev mig skyldig." (Den 1. Febr. forekommer: „Tabte jeg paa Dobbel 15 Dlr. derimod vandt jeg paa Kridt." Maaskee ligeledes fra Kirsten Munk.)

Febr. 14. „Tabte jeg mit Signet af Fingeren." — Febr. 16. „Fandt jeg mit Signet igien udi min Lomme over Borde paa Amag indtil Skultussis, der jeg var paa Landet, og saae deres exercitier."

Febr. 18. „Drog jeg fra Kiøbenhavn til Croneborg, og var i Kroen til „Nybaa" (Nivaa) og fortærede 6 Dlr."

Marts 15. „Var jeg til Gudsbord. — Gav jeg Hønseqvinden 8½ cour. Dlr. for et Fierdingaars Løn."

Mart. 16. „Drog jeg fra Frederiksborg til Kiøbenhavn og efterat min Proposition var læst for Raadet, drog jeg paa Veien til Nykiøbing, og laante 5 Dlr. af Anne Jacob Mikkelsens[160]), som jeg hende sendte 14 Dage derefter." (Kongen har optegnet ved den 19. Marts, da han kom tilbage til Kiøbenhavn: „Paa Reisen gav jeg til adskillige Personer 5 Rdlr.", men intet om at have givet de sædvanlige „Giæstepenge" paa Nykiøbing Slot. Derimod den 22. Mart. det usædvanlige: „Annammede jeg af Renteriet 1000 Dlr." Dette tilsammen synes vel at kunne tyde paa en øieblikkelig Pengemangel; som dog ikke tydeligt forklarer den besynderlige Omstændighed, at Kongen laaner 5 Rdlr. paa en Reise til Falster. Han var derimod atter den 15de April paa Nykiøbing, hvor han gav til Drikkepenge 100 Dlr.)

Mai. 4. (Frederiksborg.) „Om Natten blev den lille Klokke udi Kirstens („Kystens") Stue ringet."

Mai 5. „Drog jeg fra Frederiksb. til Cronborg." — „Lukte En, som en Dreng, Døren op ved Skorstenen udi Kiøkkenet udi Lysthuset i Lundegaarden, og der jeg vilde see efter, hvem der var, saa fandt jeg ingen."

Mai 7. (Kronborg.) „Annammede jeg af Fiskemesteren 760 Rdlr. Item 272 halve Kroner. Item 81 Slette Daler."

---

160) Det var den ansete Borgermester i Kiøbenhavn Jacob Michelsens Hustru, hvis Bryllup Kongen giorde paa Frederiksborg 1613. Hun døde 1642; Jacob Michelsen 1644. (Jvf. Resen Inscriptiones Hafn. pag. 55. 68.)

Mai 8. (Frederiksborg.) „Gav jeg Hønseqvinden 8½ Dlr. Cour. Til begge Fugleherder 12 Dlr. Cour."

Mai 9. „Tog min Søn (Hert. Frederik) Affked fra mig, at drage i Frankrige. Samme Tid sendte jeg Hans Ulrik med." [161])

Mai. 18. „Drog jeg over til Tossing til Ellen Marsvin."

Mai 24. (I Leiren i Slesvig.) „Gav jeg 30 Trommeslagere 60 Dlr." (Ligeledes den 25. Mai: „Nogle Trommeslagere 30 Dlr. Den 17. Jul. i Krempe: Trommeslagerne 5 Dlr.")

Jun. 5. (Fra Qvarteret paa Gaarden Øen i Angeln.) „Sendte jeg min Søn Hert. Ulrik hen til det andet Qvarteer, og fik ham med 200 Dlr." — „Drog jeg til Skibs fra „Leired" (Leiren) over til Tossing."

Jun. 6. „Var jeg paa Vandet, og kom om Aftenen til Kierstrup,[162]) og gav Kiøkkenskriveren 20 Dlr. hvorfor han skulde (kiøbe) ferst Fetallie til mit Behov."

Jun. 26. (Qvarteret paa Øen i Angeln.) „Gav jeg En, som bragte mig nogle Jordbær fra Sønderborg, 1 Dlr."

Jun. 30. „Drog min Søn, Hert. Ulrik til Holland, og fik jeg hannem 1000 Dlr. med til Tærepenge." [163])

Jul. 4. „Drog jeg med Armeen („Armeien") fra Kronsee til Preedtz Kloster. Samme Dag fik jeg heftig ondt af Sting udi Siden og Veedage udi Ryggen."

[161]) Andre have angivet, at det var Christian IV. yngre Søn, Hertug Ulrik, der reiste ud med Broderen. Denne Feil maa saaledes, efter Kongens egen Antegnelse, rettes ogsaa i Hist. Aarbog I. S. 154.

[162]) At denne Hovedgaard paa Taasing (som Ellen Marsvin havde eiet) allerede paa den Tid var afstaaet af hende, enten (som det hedder i D. Atlas) til Kirstine Munk, eller til Kongen: kunde synes at fremgaae deraf, at han den 8de Jun. har optegnet: „Gav jeg Tømmermændene 20 Dlr., som giorde paa det Brokar ved Kerstrup." At imidlertid Ellen Marsvin var paa Gaarden, og at det var hende, Kongen besøgte paa Taasing, sees under 18de Mai.

[163]) Jvf. Christian IV. egenh. Br. I. S. 359. 397. Hert. Ulrik kom paa denne Reise ogsaa til England. 1630 var han kommen tilbage, og var den 28. April hos sin Fader i Glückstadt, hvor begge kom i Livsfare ved et Mordanfald. (Sammest. S. 405.)

Jul. 6. „Stod jeg et haardt Skur ud med Stik udi Siden."

Jul. 20. „Var jeg til Krempe, til en Begravelse."

Jul. 21. „Var jeg hen og besaae, hvorledes man bedst kunde hugge Hullet udi Kremper Marschen."

Jul. 28. „Var jeg til „Glykstad" og stak mit Logementer af." (Kongen opholdt sig i Krempe.)

Jul. 29. „Fra denne Dag, indtil forgangen Aar den 22. Novbr. er lige 40 Uger."[164])

Jul. 31. (Krempa.) „Fandt jeg et Hul paa Døren, som gaaer ind til Qvindfolkene."

Sept. 8. „Fik jeg Bud, at Kirsten havde faaet en ung Datter den 1. Septbr. Gav Drengen, som førte mig Budet, 3 Rosenobler."

Sept. 18. „Drog jeg fra Krempe til Glückstadt."

Sept. 24. „Kom jeg om Morgenen ved 9 slet til Haderslef (fra Oldemorstoft) og gav Færgemanden 4 Dlr. som løb over med mig i et haardt Veir. Samme Dag kom jeg til Dalum." (Den 26de fra Dalum til Roskilde.)

Sept. 27. „Kom jeg til Frederiksborg om Morgenen ved 4 slet, og fandt jeg Børnene der, fordi at de var dragen fra Croneborg for den strækkelig Ildebrand Skyld."

Sept. 28. „Kom Kirsten til Frederiksborg."[165])

Sept. 30. „Blev den yngste Datter døbt, og kaldet Dorothea Elisabet."

---

164) Det er tydeligt, at denne Optegnelse sigter til Kirstine Munk og hendes Forhold, i Anledning af Kongens Mistanke til Rhingreven. Almanakken for 1629 har desuden ved den 6. Jan. denne Antegnelse: „34 Uger fra denne Dag til Egidii." (ɔ: den 1ste Septbr.) Lignende Antegnelser forekomme 3. Februar, 14. April og 23. Jun. Af Christian IV. Almanak-Optegnelser angaaende Datterens Fødsel, Daab og paafølgende Barselhøitid i den Anledning (da Moderen alt var borte) lader det til, at Kongen dengang endnu ei havde taget den Beslutning, at forskyde Dorothea Elisabeth som uægte Barn. (Jvf. i øvrigt Christian IV. Egenhænd. Breve I. S. 391—93.)

165) Hun maa saaledes have ligget i Barselseng paa et andet Sted (formodentlig i Kiøbenhavn) siden hun ikke var kommen med „Børnene" fra Kronborg efter Ildebranden.

Oct. 1. „Brugte jeg Christallinum Tartari."

Oct. 4. „Kom Prindsen til Frederiksborg, som havde været hos Fru Moder og mine Søskende."

Oct. 5. „Brugte jeg Piller, som Gud skee Lov bekom mig vel. Efter Aftensmaaltidet drog jeg til Kiøbenhavn."

Oct. 13. „Kom den lange Hovednøgel til Frederiksborg bort af min Lomme."

Oct. 15. „Drog jeg Kiøbenhavn, og Kirsten hen til Valløe."[166]

Nov. 1. „Stod min Datters Dorothea Elisabets Barsel paa Frederiksborg." (Jvf. den 30. Sept.)

Nov. 3. „Gav jeg Gertrud 14 Dlr. Gertruds Pige 12 Dlr. En Pige, som haver syet for Børnene 14 Dlr. Dette er for et halvt Aar."

Nov. 8. „Blev resolutionen tagen med Fr. K. M." (Fru Kirstine Munk.)

Nov. 9. „Drog jeg fra Kiøbenhavn til Kiøge." 10. „Drog jeg fra Kiøge til Nykiøbing. („Giæstepenge" 100 Dlr.) 12. „Fra Nykiøbing til Rudkiøbing paa Lavind. Paa Veien en Kudsk 1 Dlr. Færgemændene 2 Dlr. Pigerne (Maaskee i Nakskov) 2 Dlr. for Mad og Øl." 13. Fra Rudkiøbing til Assens. 14. „Drog jeg fra Assens til Haderslev, og gav Færgemændene 3 Dlr. Pigerne i Huset (Assens) 2 Dlr. For Mad og Øl 5 Dlr. Item 2 Dlr. til Svinborg og Faaborg."

Nov. 27. (Glückstadt.) „Annammede jeg af Fru Ellen Marsvin af Børnenes Penge 3078 Rosenobler, 800 Ducater, 36 Portugaleser og 15 Dlr. hvoraf Marsilius fik 14,000 Dlr. paa Regnskab."

Dec. 9. (Var Kongen kommen fra Glückstadt til Krempe. 10. Dec. Drog han herfra til Kellinghusen.)

Dec. 10. „Gav jeg (formodentlig i Krempe) for Urter, Øl og

---

166) Dette var Dagen, da Kirstine Munk, efter egen Begiering, forlod Hoffet, og reiste til sin Moder, uden at Kongen paa Frederiksborg tog Afsked med hende, eller siden kaldte hende tilbage.

Brød 6 Dlr. 25 Sk.; for Smør 1 Dlr. For Æbler, Lys og Ved 2 Dlr. 6 Skilling."

Dec. 11. „Var jeg ude paa Skoven."

Dec. 12. „Gav jeg for Kost og Øl, med andet sligt til Kellinghusen 49 Dlr. (Kongen reiste herfra den 12te.)

Dec. 13. „Gav jeg til „Niienborstell" for Øl og Mad og anden Smaaredsel 12 Dlr."

1635. Jan. 26. „Var jeg i Jagt imellem Kolding og Aller, og laae om Natten til Præstens i Aller." (Kongen gav Pigerne i Præstegaarden 1 Dlr. De Fattige 1 Dlr. Han kom først om Aftenen den 27de fra Jagten til Haderslev.)

Jan. 28. „Gav jeg (i Kolding) et Bud, som blev sendt hen ad Odense, efter noget at hente paa Apotheken, 10 Dlr."[167])

Jan. 28. „Blev Fru Hedevig Blixen („Plixen")[168]) antaget til at være hos Børnene, Og blev hende lovet om Aaret saa meget som Prindsens Gemals Hofmesterinde haver."

Jan. 31. (Kolding.) „Brugte jeg Medicin."

Febr. 5. (Kolding.) „Blev der kiøbt 9½ Læs Hø til Stalden, og gav jeg derfor 10 Slette Daler." (Den 11te blev atter kiøbt Hø for 30 Dlr. d. 19de Febr. for 31 Rdlr.)

Febr. 13. „Imod Aftenen, halvgaaet 8, blev jeg ilde tilpas." Febr. 14. „Var jeg ilde tilpas." 15. „Brugte jeg Medicin."

Febr. 17. „Gav jeg Katrine hendes Løn 16 Dlr.

Mai. 16. „Gav jeg for Alkermes 16 Sl. Daler."

Jul. 23. „Giorde jeg over paa Vexel til Frederik Günther 1000 Dlr.[169]) Item gav Johan Polei (?) hans Besolding for 10 Aar 2000 Dlr."

---

167) Den 7. Febr. blev atter en „Ligger" sendt med 10 Rdlr. til at kiøbe „noget Apothekeri" i Odense; hvoraf han bragte 20 Mk. tilbage. Den 18de blev Kongen syg.

168) Hun var formodentlig af den pommerske adelige Familie v. Blixen; døde den 3die Febr 1648; og er begravet i St. Petri Kirke i Kiøbenhavn. (**Resenii Inscript. Hafn. p. 219.**)

169) Frederik Günther var paa den Tid af Kongen sendt til Holland

Oct. 7. „Var jeg ude paa Jagt i et ondt Veir, og fik intet."

Oct. 12. „Var Carlevitz hos mig paa Armeens Vegne."

Oct. 13. „Betalede jeg for Carlevitz i Kroen for Frederiksborg 4 Rdlr." 170)

Nov. 9. „Gav jeg Frøknernes Piger Marie („Marrii") og Margrethe 16 Dlr. Item Anne Vaskerpige 8 Dlr."

Dec. 8. „Gav jeg Pigerne paa Odense Gaard 10 Nye Daler."

Dec. 9. (Taasfing.) „Blev jeg af med det Maculatur-Papir, som laae udi min Almanak." (Den 10de fandt Kongen dette Papir, „som forrige Dag blev borte paa Bordet, liggende under det Leer, som er over Glasset.")

Dec. 10. „Drog jeg fra Taasfing til Faaborg." 11. Dec. „Drog jeg fra Faaborg til Assens; gav for Havre og andet, som var fortæret 11 Mk.; til Drikkepenge 1 Rdlr.; til En, som viste mig Veien 3 Mark."

Dec. 12. „Fortærede jeg i Assens 5½ Dlr."

Dec. 19. „Gav jeg Katrine hendes Løn 16 Rdlr.

Dec. 25. (Haderslevhuus.) „Lod jeg offre for H.(ertug) Hans171) og for Grev Valdemar 2 Guldkroner."

---

170) En Kro ved Slottet havde Kongen tænkt paa at faae anlagt, saasnart Bygningen var nogenlunde færdig til Beboelse. Lehnsmanden Cl. v. Ahnen fik Brev den 3die Marts 1613, at Indbyggerne i Hillerød, som Kongen derfor havde ladet udvise nogen Jord, havde lovet ham, at ville lade bygge „Staldrum og anden nødtørftig Værelse for godt Folk;" hvilket Løfte de skulde tilholdes at efterkomme. 1629 den 24de Decbr. fik Fred. Urne Brev om et Privilegium, som var givet „Kromanden udenfor Frederiksborg."

171) Uden Tvivl var dette den ældste Søn af Kongens Fætter, Hertug Philip af S. H. Glücksburg, som var født den 23. Jul. 1625; og maaskee ved denne Leilighed kun har været i Besøg hos Kongen i Julen. Det synes som denne unge Prinds har været meget afholdt af Christian IV.; eller maaskee endog er bleven opdragen i Danmark. Han var i det mindste ligeledes 1639 d. 1. Jan. i Haderslev og fik 18 Dlr. i Nytaarsgave ligesom Kongens Døttre. (s. Afd. VII.) Hert. Hans døde ogsaa hos Kongen paa Koldinghuus d. 4. Decbr. 1640, i sit 16de

1637. [Der findes et Par Steder i Kongens Almanakker (bl. a. Afdel. VII. den 31. Oct.) om Fasaner, som Christian IV. fik til Foræring fra andre Fyrster; her fra Greven af Oldenborg. Kongen har siden anlagt et Fasaneri ved Frederiksborg. Fred. Urne fik Brev, 18. Mai 1637, angaaende den nye Fuglefænger, der skulde være hos Fasanerne og Kaninerne paa Frederiksborg.]

1639. Jan 7. (Haderslev.) „Leverede Jægermesteren for Vildt, han havde solgt, 212 Dlr."

Jan. 26. „Var jeg i Skoven (ved Hagenwested) og lod hugge en Kiøl til den store Lykkepotte." (Navn paa et Skib.)

Marts. 27. „Fik Zymbridt Jennes[172]) for Vexel til Grev Waldemar Christian 3370 Dlr.

Apr. 11. „Gav jeg Hofmesterinden hendes Løn 200 Dlr. Item for Fadderpenge, hun udlagt havde, 10 Dlr."

Apr. 15. „Fik Hans Bøisen til Hoffolket 345½ Dlr. Item Fadderpenge for Frøken Lisbeth 4 Rosenobler."

Jun. 23. „Drog jeg fra Frederiksborg til S. Lenis Kilde."

Jun. 24. „Brugte jeg det Vand af S. Lenes Kilde. Gav jeg de Fattige 150 Dlr. Begav jeg mig ud til den Norske Løve, og seilede jeg hen paa Veien til „Nyenstad." (Neustadt.)

Jul. 14. „Kom Prindsen (Christian) til Glückstadt." (Den 3. Aug. fik han „til sin Reise henad Biskoppen af Bremen 200 Dlr." 29. Aug. „Sendte jeg Rentemesteren til at contentere Prindsens Folk med, 10,000 Dlr." 2. Sept. (I Glückstadt.) „Forærede jeg Prindsen 500 Dlr.")

Aug. 24. (I Glückstadt.) „Gav jeg for Fiskedamme 100 Dlr." [173])

Aar, og blev, efter Kongens Befaling, begravet i Maria Kirken i Flensborg. (Pontopp. Marm. Dan. II. 33.)

172) En Kiøbmand i Glückstadt, hvor Kongen den 7. Jul. udbetaler ham 5202 Dlr. og atter den 14de Aug. „for adskillige Varer" og for Grev Valdemar 1671 Dlr. Grev Valdemar, som nu var 17 Aar, maa vel have været sendt udenlands. I Begyndelsen af Sept. var han hos sin Fader i Glückstadt, hvor Kongen den 9. Sept. „forærede" ham 50 Dlr. og den 18. Sept. 75 Dlr. 42 Sk.

173) Denne Udgift er her kun anført for Sagens Skyld, da man seer at Christian IV. ogsaa ved Glückstadt har tænkt paa Fiskedammes

Oct. 5. „Brugte jeg Medicin i Haderslevhuus." (Hvortil Kongen kom fra Rendsborg d. 4. Oct. og reiste næste Dag til Odense.)

Oct. 23. „Var jeg til Cantslerens Begravelse."

Nov. 18. „Drog jeg fra Frederiksborg til Harrested, og faldt i Graven ved Trolshuus,[174]) saa at jeg stod et stort Eventyr ud."

Dec. 17. „Leverede jeg Iver Vind,[175]) til at kiøbe Øxen for til at stalde paa Dalum, 1820 Dlr." (Saaledes oftere; f. Ex. 20. Jun. 1619 fik Christoffer Basse 1000 hele Kroner til at kiøbe Øxen for, og til Folkenes Løn paa Cronborg, Esrom og Hørsholm. 1620 d. 23. Jul. fik Christ. Basse ligeledes 1700 Rdlr. spec. til Staldøxen.)

Anlæg. I øvrigt er dette kun en af de mindste af de mangfoldige og betydelige Udgifter, som Kongen aarligen har anvendt paa det af ham anlagte Glückstads Bygning, Befæstning, Lønninger til Besætning, Præst, Skolelærer o. s. v.

174) Trolshuus. Et Huus ved dette Navn ligger i Frederiksborg Slots Sogn, ved Veien fra Hillerød til Roskilde, omtrent 1500 Alen, eller en halv Fierdingvei fra førstnævnte Byes Torv, henved 1000 Alen fra Accisebоden. Det er uden Tvivl den af Kongen ovenfor omtalte Hændelse, som han slap saa lykkelig fra, at han kunde fortsætte sin Reise og tilbringe Natten paa Harrested, som der sigtes til i Joh. Hübners „Kurze Fragen aus der Polit. Historie" (Dansk Oversættelse III. Decl. Kbh. 1747. S. 632) hvor det berettes som Beviis paa de Livsfarer, Christian IV. ved Guds Beskiermelse undgik, at han „engang ved Frederiksborg med Heste og Vogn styrtede i Søen"; (snarere vel, efter Kongens Ord, i Grøften). At det i øvrigt oftere kan være hændet Kongen, paa denne Maade under hans uophørlige Reiser at komme i Livsfare, sees ogsaa af Sigv. Grubbes Dagbog, hvor det 1ste April 1607 berettes, at en Kudsk væltede Kongen paa Veien imellem Trælleborg og Malmø. — Det af Kongen ovenfor, og ellers oftere nævnte Harrested, hvor han jævnlig overnattede paa Veien imellem Frederiksborg og Korsør, var en Kongsgaard i Landsbyen Harrested (eller Haraldsted), Ringsted Herred, som endnu var til i Frederik III. Tid. (Formodentlig den samme, der kaldtes „en Lystgaard, som tilhørte den Laurvigske Familie". D. Atlas VI. S. 314.)

175) Iver Vind, til Nørholm, var Oversecretair i Cancelliet (1626—1644) og Befalingsmand paa Dalum Kloster. (Døde 1658; jvf. Christian IV. egenhændige Breve I. S. 320.)

Iblandt de mange Træk til Billedet af Christian den Fierdes Personlighed, Charakteer og Levemaade, som denne Afdeling giver, ere ogsaa adskillige Bidrag til Kundskab om Kongens Bestyrelse af sin huuslige og landlige Oeconomie. Vi kunne bl. a. bemærke, at han umiddelbart modtog de Indtægter, som Salget af Vildt fra Dyrehaverne og de kongelige Vildbaner, og af Fisk fra de Fiskedamme, hvis Anlæg eller Udvidelse skyldtes ham, afgav. De sidste vare stundom ret betydelige (f. Ex. 7. Mai 1629, paa engang 841 Dlr. og 272 halve Kroner). Denne Indtægt forekommer ogsaa ved Kiøbenhavn, hvor en egen Fiskemester var ansat; men den største Indtægt af den Art (foruden det vist nok anseelige Forbrug ved Hoffet) have uden Tvivl de betydelige Damme i Nærheden af Frederiksborg givet. Her finder man i tidligere Aar, at Kongens Kiøgemester (f. ovenfor 1608 den 8. Jan.) har havt Tilsyn med Dyrehaverne, eller indbetalt til Kongen, hvad der af disse kunde sælges. Et eller andet snarest herhen hørende Bidrag er kommet paa et andet Sted, (f. Ex. om Salget af Karper i Kiøbenhavn under Herredagen; IV. Afdel. den 3. Sept. 1608.) Forholdsviis mindre betydelige synes de forekommende Indtægter af Ladegaardene ved Kiøbenhavn og Frederiksborg at have været; men disse vare formodentlig kun Overskud efter det store Forbrug af Smør og Melk m. m. fra disse Gaarde, som medgik til Hoffets Huusholdning. Man finder ogsaa kun meget faa Exempler paa Salg af Qvæg fra Kongens Ladegaarde; endskiøndt vi see, at han opelskede egne Qvægracer (1619. Novbr. 21.), og jævnligen udbetaler betydelige Summer til Indkiøb af Staldstude. — At Christian IV. ikke allene lagde Vind paa forbedret Heste- og Qvægavl, men ogsaa paa Havedyrkning, seer man af de jævnligt forekommende Udgiftsposter (f. Ex. 1618. Marts 9 og 20; Sept. 8.; 1620. Febr. 26.) til Kiøb af Havefrø og Træer, som Kongen undertiden endog lod hente fra fremmede Steder.

Af større Vigtighed og Betydenhed for hiin Tid var Christian den Fierdes Stutterie-Indretninger (som han vel ikke allerførst begyndte, men til en Tid udvidede.) De i Almanakkerne forekommende Optegnelser om Heste, hvilke Kongen deels solgte og forærede bort, deels modtog til Foræring, ere saa mange og saa hyppige, at jeg opgav at uddrage dem for meer end det ene Aar 1607, ovenfor i VI. Afdeling, hvorunder jeg først havde betænkt at anbringe de herhen hørende Tilfælde. Nogle sammendragne Bemærkninger og Resultater, Kongens Stutterier og Hestesalg vedkommende, kunne her endnu finde Plads. — Hovedstutterierne i Siælland synes at have været 1. Esrom, 2. Frederiksborg, 3. Anderskov og 4. Vordingborg; disse nævnes i Almanakken for 1618 tilligemed de Hingster, som i dette Aar paa hvert Sted bedækkede

(nemlig 1: fem Hingster; 2: to Hingster; 3: to, og 4: ligeledes to. Desuden nævnes 3 Hingster, med Bedtegning: „offuer": (overblevne?). Saaledes havde Kongen i Alt 14 stutteriedygtige Hingster allene i Siælland 1618. I Almanakken for 1614, den 19. Apr. opregnedes 14 unge Heste (Hingster) paa 5 og 4 Aar, „der blev paa Anderskov"; og allerede bag i den tidligste Almanak finder man under Overskriften: „Anno 1607 er kommen Heste til Stoden som eptherfølger", sytten Hingster navngivne, hvilke, foruden paa de navngivne Steder, have bedækket paa Skanderborg (2), Haderslev (3), Randers (1), Roskilde (1), Nyborg (1), Ringsted (1) og Ibstrup (?) (een). I Almanakken for 1629 (efter den tydske Krigs Slutning) er derimod kun optegnet 8 Hingster, som den 25. April ere „slagne til Stoden"; og deraf 6 i Koblerne ved Frederiksborg og Esrom; 1 Hingst ved Vordingborg, og 1 ved Lekkinge i Siælland. Det synes at hentyde paa en betydelig Formindskning i Stutteriernes Størrelse og Antal.

Jeg har ovenfor (VI. Afdel.) angivet Antal og Priser paa de Heste, Kongen har solgt i A. 1607; og vil tilføie det samme for nogle andre Aar. Hvor betydelige Stutterierne have været i hine Aar, og hvor kostbare Heste der ere blevne opfødte, sees bl. a. af Optegnelserne for 1608. Kongen har i dette Aar solgt 23, næsten uden Undtagelse dyre Heste; og af disse solgtes 3 paa Bytte, saaledes at der blev givet 100, 50 og 20 Dlr. til. Kiøbeprisen for 23 Heste var 2708 Dlr. (Efter Pengenes nuværende Værdi henved 6000 Rbd.) foruden de 3 Heste, som gaves i Bytte. Af disse 23 Heste vare ikke mindre end 13 fra Skanderborgs Stutteri, og solgtes under Kongens Ophold der i Egnen i August og Septbr. De dyreste Heste solgtes: een til 303 Rdlr. (Marcus Pentz); een til 300 Rdlr. (Oluf Rosensparre); 2 til 200 Dlr. (Gudi Galle og Alb. Skeel); een til 156 (Frantz Rantzou); 3 til 130 Dlr. o. s. v. Man skiønner bedst, af hvad Værdi Hestene fra Kongens Stutterier have været, naar man seer, i hvilken Priis simple Rytterheste vare 1618. Kongen har den 5te Jan. optegnet: „Sendte jeg 2000 Dlr. til nogle Lehnsmænd, at de derfor skulle kiøbe 200 Heste, Stykket til 10 Dlr." (Saaledes fik Prindsen (Christian) 20 Rdlr. d. 18. Febr. til en Jagthest til en af Skytterne:) men 1689 d. 2. Febr. gav Kongen selv i Haderslev 80 Dlr. for to Heste til Skytterne.

Det synes i øvrigt, at Kongens Stutterier ikke længe ere vedligeholdte i samme Omfang, som i hans første Regieringsaar; i det mindste findes Salget af kostbare Heste eller Hingster allerede ti Aar sildigere (1618) at være stærkt i Aftagende. Kongen solgte den 10. Jan. „Stodhesten" (Hingsten) Real til Jørgen Lunge for 100 Dlr. og en anden Hest for 100 Dlr., samt 1 Fole for 50 Dlr. Desuden indbetalte (Stutmesteren) Lütticke von Minden den 16de Jan. 322 Dlr. og den 22de Dec. 1176½ Dlr. for solgte

Hopper og Føl. Hele Beløbet for solgte Heste i dette Aar var saaledes kun 1698 Dlr. Kongen har desuden antegnet, at han den 14. Octbr. i Haderslev solgte til Baltzer v. Ahlefeld det graae Stutteri („min graa Stod til Haderslev";) men Kiøbesummen, der senere skulde erlægges, er ikke angivet. I øvrigt vedblev Christian IV. baade selv at være tilstede naar Hingsterne paa Frederiksborg og Esrom skulde fordeles til Bedækning („slaaes til Stoden"; 1614, d. 28. April; 1618, 23. Apr. og samme Dag 1619.) og naar Foler, Føl og Hopper skulde udtages. (1617 d. 22. Aug. „Var jeg paa Hirsholm, og besaae mine Foler, hvilke som skulle til Beriderne." Den 1. Sept. „Var jeg til Esrom, og tog ud hvis unge Hopper jeg vilde beholde, saa og de, som skulle sælges." 1618. Aug. 25. „Var jeg til Esrom, og tog ud af de unge Hopper saa mange jeg vilde beholde." Aug. 26. „Var jeg paa Frederiksborg Ladegard, og skilte Føllene og Folerne ad." Aug. 28. „Tog jeg Folerne op til Hirsholm, og drog saa til Frederiksborg" o. s. v.) 1619 har Kongen optegnet, at han 7. Jun. fik 420 Dlr. for „nogle Heste", som Enevold Ernst kiøbte, og 100 Dlr. for en Hest af Tage Tott; den 10. Marts solgte han 2 Heste til And. Sinclar for 150 Dlr. og den 25. Mai fik han af Staldmesteren 84 Dlr. for en Hest; i Alt 754 Rdlr.

Det var saaledes næsten uden Undtagelse Adelsmænd, der kiøbte Heste (ɔ: Hingster) af Kongen. Men der gik heller ikke let noget Aar forbi, uden at han, efter den Tids Skik og Brug, modtog Heste (ligesom ogsaa Jagthunde) til Foræring, baade af danske Adelsmænd og udenlandske Fyrster. (Exempler findes i tilstrækkeligt Antal ovenfor i 9de Afdeling.) Christian IV. giorde selv jævnlige Foræringer af den Art til fremmede Hoffer, og undertiden har Gaven været af ikke ubetydelig Værdi. (Saaledes forærede han 1614 den 27. Mai sin Søster, Hertuginden af Gottorp, 7 hvidgraae Heste; og den 24. Aug. 1619 sendtes et Spænd af sex Heste til Churfyrsten af Saxen. Til England sendte han (om Sommeren 1616) til Skibs fra Helsingør baade Heste og Hopper i Foræring til sin Svoger og Søster; og modtog igien (1621) en Vogn og 4 Gangere fra sin Søstersøn Prindsen af Wales (Carl I.) 1624 har Kongen atter faaet Heste fra England, da han den 7de Jan. 1625 sender 300 Dlr. til Grimepenge o. s. fl. Angaaende de Omkostninger, som Kongens Stutterier paa flere Steder i Landet udkrævede, da vil man derom kunne finde temmelig fuldstændig Underretning i de aarlige „Overslag" fra Renteriet. Saaledes er i det trykte Regnskab eller Budget for 1602 Udgiften til „Beriderstalden" paa Frederiksborg ansat til 2500 Dlr.; Omkostningen, som aarlig medgaaer til „K. Maj. Stod og Foler" paa Anderskov Slot til 1670 Dlr.; til „K. Maj. Stod paa Nyborg Slot" 220 Dlr. (men i dette Aar intet til en saadan Udgift for Skanderborg). — Exempler

paa, at Kongen undertiden ogsaa kiøbte Heste (af Adelsmænd,) forekomme vel ogsaa i Almanakkerne, men ikke ofte. Det kan bl. a. bemærkes, at han 1639 den 9. Juni betalte til sin Søn Christian Ulrik (Gyldenløve) 400 Rlr. for fire Heste; formodentlig inden denne reiste ud til Tydskland, hvor han fandt sin Død i Krigen.

---

16. Blandede Optegnelser af historisk og politisk Indhold[176]).

1607. Febr. 11. „Erlagde Borgemesteren udi Nykiøbing i Mors 100 Daler, for han svarede Præsten udi Kirken."

Mai. 1. 11. [Kongen spillede i Boldhuset med Pfalzgreve August (af Sulzbach); men man finder intet om hans Ankomst til Danmark i A. 1607][177]).

Jul. 19. „Kom Sten Maltesen (Sehested) og Jacob Ulfeldt i Raadet."

---

176) De Bidrag og Data til Oplysning af politiske Begivenheder og mere almindelig-historiske Forhold, som Christian IV. overblevne Almanakker kunne afgive, ere ikke alle af lige Betydenhed; heller ikke ere de af overvættes stor Mængde; men dog flere, end at jeg skulle ansee det fornødent, her at udskrive og meddele dem fuldstændigt. Almanakkerne ere, i denne Deel af deres Indhold, allerede meget benyttede af J. H. Schlegel, saavidt hans Bearbeidelse af Slange angaaer; og af sildigere Aargange haves kun to. Imidlertid hører det med til et fuldstændigt Charakteerbillede af denne Konge, saaledes som det fremstiller sig i hans Skrivcalendere, at see, hvilke Begivenheder han optegnede,; og hvorledes han heller ikke i Skrivcalenderen glemte Statsforhold, over det personlige og oeconomiske Detail. Jeg har, med Hensyn hertil, i denne Afdeling fremhævet enkelte, deels i sig selv charakteristiske og mærkelige Facta; deels saadanne, der vedrøre historisk bekiendte Personer, eller have Interesse for Landets indre Historie, m. m.

177) Om denne Pfalzgreve (f. 2. Oct. 1582) s. Schlegel Samml. II. 2. S. 116. 117. II. 3. S. 37. Han blev 13 Aar derefter, da han var 38 Aar, d. 2. Juli 1620, gift med Kongens Søsterdatter, Prindsesse Hedvig af Gottorp, og døde 20. Jul. 1657.

1608. Aug. 21. (Søndag.) „Blev H. Sivert Rindskatt[178]) sat fangen paa Skanderborg Slot." (hvor Kongen selv den Dag var.)

Sept. 5. „Kom Fyrst Ludvig af Anholt til Skanderborg;" (hvor han blev til den 12te.)

Oct. 30. „Blev Albert Skeel[179]) til Jungergaard ført fangen til Skanderborg."

Nov. 16. „Kom de Hamborger Gesandter[180]) til Skanderborg." — 17. „Blev de Hamborger Gesandter opført til Audients."

1614. Febr. 21. „Blev den Uenighed imellem Dr. Hans Resen og M. Oluf Kock forhørt paa Koldinghuus." 23. Febr. „Gik der Dom over M. Oluf Kock, at han skulde inden 14 Dage rømme af Landet." [181])

Mart. 6. „Var Raadet forsamlet paa Kolding." 7. 8. „Blev den Jydske Adel taxeret paa Koldinghuus." 10. „Blev den Fyenske Adel taxeret paa Hindsgavl."

Marts. 14. „Var Johan Casimir Pfaltsgreve til Bords hos mig." (I Haderslev. Den 15. Marts drog han bort.) [182])

---

178) Schlegel kalder ham (II. 3. S. 90) „ein deutscher Baron und Aventurier."

179) Denne Alb. Skeel (som var en Søn af Rentemester Herman Skeel og Kirsten Rud) havde 1601 ved Aalborg Pintsemarked begaaet et Drab paa Niels Juel til Villestrup, hvorfor han slap med en Mandebod paa 2000 Rdlr. (s. D. Mag. III. 318.) Men 1608 ihielslak han paa Viborg Gade, da han gik fra Landsthinget, sin Modpart Claus Daa's Foged, fordi denne førte sin Herres Sag imod ham. Herfor blev Albert Skeel ved Herredagen i Horsens, Januar 1609, dømt fra Livet, og henrettet sammesteds paa Torvet den 27. Januar. (see Slanges Christian IV. Hist. ved Schlegel I. 304. 435. Hoffmann D. Adelsmænd, I. 38. 39.)

180) Christian IV. havde Strid med Hamborgerne om den Elbtold, som de paa den Tid havde begyndt at paalægge. Jvf. Slange, ved Schlegel I. S. 424.

181) Om den bekiendte Strid imellem Biskop Hans Resen og Sognepræsten til Nicolai Kirke i Kiøbenhavn Oluf Kock (en Normand), som først (29. Jan. 1614) ved en Provsteret blev dømt fra sit Kald, siden ved en Art af Herredagsdom landsforviist, og døde i Stockholm: s. Pontoppidan Ann. III. p. 612—646. Worms Lex. I. 230.

182) Johan Casimir, Pfalzgreve til Zweibrücken, var gift med

Marts 28. „Begyndtes den holstenske Landdag."

Apr. 5. „Kom Hert. af Brunsvig og Greven af Schauenborg til mig." (De droge bort den 14. Apr.)

Apr. 8. „Blev Rendebanen til Haderslev maalt, hvilken var 128 Alen lang."

Apr. 12. „Blev Fyrværket antændt paa Haderslev Borgegaard."

Sept. 27. „Drog jeg fra Landskrone til Helsingborg, og kunde ikke komme over for Storm; Samme Tid laae der i Sundet 300 Skib."

Oct. 22. „Blev det Brev sendt hen til Lübek ved en Censpændiger ved Navn Claudi de Nanthi, hvorudi dennem blev opsagt Handel og Vandel udi disse tvende Kongeriger, og des underliggende Lande."

Oct. 23. „Kom der Ild paa et af mine Koopfardt Skibe, og drev (det) løs imod Holmen paa Victor, og kom der Ild paa Victor, dog det blev slukt; og var nær skeet stor Skade, havde Gud i Himmelen det ikke afvendt."

Nov. 5. „Kom Enhiørningen i Vandet igien, efterat den var forlænget."

Dec. 8. „Giorde Jens Bielke sin Eed for en Norges Riges Cantsler."

1616. Jan. 3. „Drog Oluf Rosenspare og Lisbeth (Gyldenstierne) fra Frederiksborg." [183])

Catharina af Sverrige, Gustav Adolphs Søster, og var Fader til Kong Carl X. Gustav.

[183]) Jeg kan ikke lade ubemærket, at en af vore lærdeste og utrætteligste Forskere i den danske Special- og Personal-Historie troer i Maaden, hvorpaa de ovenanførte Personer, der vare af Kirstine Munks Slægt (jvf. Anm. 95) ved denne Leilighed nævnes, at finde en Antydning om, at de forlode Frederiksborg efterat have været tilstede ved Fru Kirstines Vielse med Kongen, som han antager at være foregaaet d. **31. Decbr. 1615.** For denne Mening taler det unegtelig, at Dagen den 31. Decbr. 1615 angives som Vielsesdagen i de Personalier, der oplæstes i M. Chr. Sommers Liigtale over Kirstine Munk (holdt i Odense 1658). Derimod nævnes **den 23. August**

Jan. 16. „Drog jeg fra Croneborg til Helsingborg, og maatte med stor Umage bryde igiennem Isen."

[Det øvrige om Kongens Reise til Bahus og Elfsborg i Jan. og Februar, see under X. Afdel. Paa denne hele Vinterreise ledsagedes han af den unge Fru **Kirsten Munk**, der havde to adelige Fruer til Selskab. Kongen har intet optegnet derom; men Sigvard Grubbe har følgende i sin Dagbog, den 7. Febr.: „Habuit Rex in suo comitatu per totum iter Bahusium & in reditu Fr. **Kirstine Munk**, Fru Mette Hardenberg, Fr. Lisbeth Oluf Rosensparre's." — Man seer ogsaa hos Grubbe, at paa en kort Reise, som Kongen giorde til Christianstad og Ystad, d. 21—29. Junius, havde han ligeledes Fru **Kirsten** med sig. Calenderen har: „Jun. 27. Drog jeg fra Ystad til Børringe." 28. „Laae jeg stille." — Hos Sigv. Grubbe: Jun. 28. „Pernoctavit Rex Børringe, & cum Rege **Kirstine Munk**." (Fru Mette Hardenberg kalder Sigv. Grubbe: „Femina magnæ auctoritatis & felicitatis, inprimis prudens & politica." — Hun var gift med Cantsler Chr. Friis til Borreby, som hun overlevede henved et Aar, døde 1617, og blev begravet den 30te Jun.]

Marts. 9. „Blev Giord Kaas halshugget." [184])

1615 som Dagen, da Kongen „tog hende til sin Ægtehustru" i det bekiendte, af Rigsraadet efter Christian IV. Død udstedte aabne Brev af 8. Apr. 1648. (Jvf. Anm. 32 til Slange ved Schlegel, II. Th. S. 31.) Derimod synes det at stride, at Christian IV. d. 18. Aug. 1615 forlod Kiøbenhavn, og tiltraadte sin Reise til Brunsvig. (Aug. 18. Decessit Rex Hafnia, Brunsvigam, ut putabatur. Sigv. Grubbes Dagbog.) Det var dog slet ikke umueligt, at han paa Veien giennem Fyen havde giæstet Fru Ellen Marsvin (som han jævnlig pleiede) enten paa Lundegaard (hvoraf maaskee Sagnet om Vielsen i **Lund** i Skaane) eller Ellensborg, og at Ægteskabet med Datteren, der var bleven fuldbyrdet. Megen Sandsynlighed har det vel ikke, at Kongen under saadanne Omstændigheder var reist saa at sige lige efter Bryllupet til Brunsvig, (han kom den 30te Aug. til Klosteret Riddagshausen), og havde opholdt sig der, i det mindste til Enden af October. (see Schlegel II. 32. 41.) Man kommer saaledes til den Formodning, at den 23de Aug. kan have været den Dag, da Kongen paa Reisen giennem Fyen har givet den 17aarige Jomfru Munk sit skriftlige Ægteskabsløfte i det Brev, som skal have været dateret **Lundegaard**; hvorefter det høitidelige Bryllup kan være holdt den 31. Decbr.

184) Giord Kaas blev allerede d. 21. Jun. 1603 dømt at være ærløs og fredløs („at straffes paa hans Liv, hvor han herefter betrædes.")

Marts. 28. „Kom Hertugen af Würtenberg til Anderskov.“ (Den 1. April drog han „fra Anderskov paa Veien til Frederiksborg, det at besee.“)

April. 28. „Blev D. Niels Paaske viet til Biskop i Bergens Stift.“ (Han havde Dagen tilforn taget Doctorgraden tilligemed M. Hans Mikkelsen, der giorde sin Ed som Biskop i Fyen den 1ste Jul.)

Mai 28. „Var Hans Munk og Palle Friis i Rette. Udi lige Maade Bispen af Fyen, ved Navn M. Hans Knudsen.“ [185])

Mai 29. „Gik der Dom paa Hans Munk og Palle Friis, at de skulde miste deres Hals.“ [186])

Mai. 30. „Førend jeg drog fra Kiøbenhavn (til Kiøge) gik der Dom paa Peder Isak, at han for hans begangne Forseelsers Skyld skulde drage paa tre Aars Tid i Krigen i Nederland, paa hvilken Side hannem lyster, og derfra med sig føre Pas og Beskedning, hvorledes han sig sammesteds haver forholdt.“

Denne Dom gik ham over fordi „han haver ligget i et slemt forargeligt Levnet og Blodskam med Birgitte Rosenkrantz, hvis afg. Husbonde Niels Kaas var hans Farbrodersøn, og hannem udi andet Led forvandt; og han er en Adelsmand og haver sin Ægtehustru“. Der tilføies i Dommen, at han efter Fru Birgitte Rosenkrantzes egen Bekiendelse „haver avlet to Børn med hende“. Hun blev den 27. Jun. 1603 dømt fra Livet. (Klevenfeldt.) Giord Kaas, som i flere Aar holdt sig skiult eller var udenlands, blev (i Følge nogle gamle Optegnelser) greben i Han Herred af Lehnsmanden paa Aalborghuus, Mandrup Parsbergs Foged, og sendt til Kiøbenhavn, hvor han blev halshugget.

185) Biskop H. Knudsen havde forsøgt at forsvare eller undskylde Mag. Koch (s. Anm. 181). Han blev i Følge deraf selv mistænkt og beskyldt for Calvinisme, og den 3. Jun. 1616 dømt fra sit Embede. (Jvf. Blochs Fyenske Geistlighed. I. S. 77—84.)

186) Palle Friis blev dømt fra Livet fordi han havde været med at myrde Peder Jensen Blosser (Blusser?) paa Skagen, samt været i Raad og Daad om at lade myrde samme Mands Hustru, og siden bortrøvet deres Gods. (Klevenfeldt.) Samme Dag dømtes Hans Munk fra Livet fordi „han havde ligget i et slemt forargeligt Levnet og Blodskam med trende Søstre.“

Mai 31. „Blev Hans Munk og Palle Friis halshugne til Kiøbenhavn for Slottet."

Jun. 15. „Kom det nye Skib ved Navn Caritas patriæ i Vandet." [187])

Aug. 16. „Blev Pengene tællet Dronningens af Sverrigs Tiener til, for en Antal Kobber, jeg af hende bekom."

Sept. 24. „Drog Hert. Christian[188]) af Brunsvig her fra (Skanderborg) paa Veien hiem ad."

Nov. 25. „Kom der en Gesandt fra Hertug Vilhelm af Curland."

Dec. 20. „Blev H. Friderich af Holsten „hyldiget" til Slesvig, efterat Landskabet udi temmelig deliberation samme Hylding havde taget, eftersom Acterne videre udviser."

1617. Jan. 11. „Sendte jeg Hans Hynsse, Borger i Kiøbenhavn, ind i Sverrige til Dronningen sammesteds." [189]) (Han kom tilbage den 1ste Marts.)

Jan. 21. „Drog Hert. af Saxen over til Siælland." (Fra Skanderborg.) Jvf. Anm. 194.

Febr. 12. (Skanderborg.) „Kom der En med Breve fra

---

187) „Regia navis denominata Charitas, audita concione, cum summa solennitate in mare deducta." Sigv. Grubbes Dagbog.

188) Kongens Søsterson. (Jvf. Christian IV. egenh. Breve I. S. 145.) Der findes intet i Almanakken om hans Ankomst til Danmark. Den 16de Sept. kom en Gesandt fra Stiftet Halberstadt til Skanderborg for at postulere Hert. Christian til Bisp.

189) At Kong Christian IV. stod paa en venskabelig Fod med sin Slægtning, Enkedronning Christina af Sverrige, (hun var Kongens Næstsøskendebarn, Datter af Hertug Adolf af Gottorp) uagtet den for begge Riger skadelige Krig, han førte med Carl IX., lader sig slutte af de hyppige Budskab og Breve, som gik imellem dem. Forholdet bliver endnu mere tydeligt ved den mærkelige og underholdende Beretning, Sigvard Grubbe har givet („Iter meum sveticum") om hans Gesandtskab til Sverrige, og Besøget hos Enkedronningen paa Nykiøbing Slot, den 18. og 19. Oct. 1618, hvoraf bl. a. erfares, at Carl IX. (efter Dronningens egen Fortælling) havde hende mistænkt for Partiskhed for Danmark, og bebreidede hende dette med haarde Ord.

Gustav, ved Navn Niels Stiernskild" (Stiernskold.) Den 13. var han til Bords.)[190])

Febr. 17. „Kom Hert. af Saxen igien fra Siælland."

Mai. 28. „Kom der En fra Gustavus, ved Navn Aage Axelsøn." (Samme Dag kom en Gesandt, Werner Becher, fra Churf. af Brandenborg[191]), og den 29de havde Kongen dem begge til Giæst „i Haven udenfor Kiøbenhavn.")

Jun. 4. Kom en Hert. af Saxen(?) og Hertugen af Curland til Helsingør. — Jun. 5. „Var Hert. af Saxen hos mig til Giæst. Samme Dag drog Hertugen af Curland malcontent (bort) fordi han maatte ikke komme til mig."

Jun. 22. „Kom Joh. Skytte gesandtviis fra Gustavo af Sverrige til Cronborg." (Den 24. var han paa Jagt med Kongen. Den 26. var han til Audients og til Bords. Den 27. reiste han til Roskilde.[192])

Oct. 6. „Havde Kongen af Polens Gesandter, ved Nav. Hans Weier, Audients paa Kiøbenhavn." (Han kom den 30. Sept. havde anden Gang Audients den 7. Oct., reiste den 15. til Frederiksborg, den 16. til Cronborg.)

Nov. 5. (Kom en Gesandt, ved Navn Marquard Hedenborg, fra Hert. Christian af Lüneborg; og var til Giæst hos Kongen d. 9.)

Nov. 30. „Kom en Svensk Herremand fra K. Gustavo med Breve, ved Navn Claus Flemming."

---

[190]) Den 15de Febr. drog han bort; og den 20de Mai kom han atter til Kongen paa Cronborg, efterat have været i Nederland „og hvervet 2000 Knegte; endog at Summen ikke nær var complet." (Jvf. Christian IV. egenh. Breve I. S. 49.)

[191]) Anden Gang i dette Aar kom en Gesandt, Hieron. Dieskow, fra Brandenborg den 2. Sept., og var to Gange til Giæst hos Kongen. (Jvf. Schlegels Bearb. af Slange II. S. 76. hvor han meddeler et Br. fra Kongen til Cantsler Chr. Friis af 2. Sept. 1617.)

[192]) Om Joh. Skytte, jvf. Slange ved Schlegel II. S. 74. Men særdeles (og om Skytte's Gesandtskab til Danmark 1615) Neickter Legatio Joh. Skytte sen. in Daniam. P. I—V. Contin. Kolmodin. Eiusd. „Monumenta Legationis Joh. Skytte in Daniam." I—III. Upsal. 1808—27.

Dec. 1. „Var der en Hert. af Saxen, ved Navn Franz Carl[193]) hos mig til Giæst, hvilken kom udaf Sverrige."

1618. Jan. 2. (Hertug Ernst af Saxen „legte" (spillede Kort) med Kongen paa Frederiksborg; ligeledes den 20. Febr. med Kongen og Fru Kirsten.)[194])

Jan. 3. „Kom der en Gesandter an fra Kongen af Spanien ved Navn D. Francisco de Medina." (Han havde Audients den 5te. Den 6te havde Prindsen ham til Giæst. Den 7de fik han Afsked.)

Jan. 10. „Kaldte Gud i Himmelen Hr. Breide Rantzou, Statholder i Kiøbenhavn, der Klokken var 5 om Aftenen."

Apr. 4. „Drog Wulf Henrik, Berndt Geist, og Mart. von der Meden ud til Tydskland." (Tildeels for at antage Krigsfolk og Officerer. Geist fik 2025 Dlr. „som han til adskillige Krigsfolk skulde udgive". Wulf Henrik „til samme Brug 520 Dlr.")

Mai 12. „Havde en Russisk Gesandt Audients." (Den 16. drog han bort paa Veien til Nederland.)

Mai 22. „Kom Hertug Philip, Biskop af Osnabrück og Verden til Kiøbenhavn."[195]) (Den 24de en Gesandt fra Churf. af Brandenborg, ved Navn von Borstell. Han kom atter med Breve fra Churf. den 12te Aug.)

Jun. 24. „Drog Greven af Oldenborg over til Skaane, at besee Fæstningerne sammesteds." (Han kom tilbage derfra den 2. Jul. og reiste fra Kiøbenhavn den 9. Jul.)

---

193) Formodentlig Hert. Frantz Carl af Saxen Lauenburg (f. 1594; blev Catholik 1630; d. 1669.) Han var en Søstersøn af Christian IV. Svoger, Hertug Henrik Julius af Brunsvig.

194) Denne Hertug Ernsts Ankomst til Danmark findes ikke udtrykkeligt antegnet. Formodentlig er det den samme, der omtales allerede den 21. Jan. og 17. Febr. 1617, ved Kongens Hof i Skanderborg. Rimeligviis har det været Hertug Johan Ernst af Weimar, som oftere forekommer i sildigere Calendere. (Han drog først fra Hoffet den 14. Aug. 1618.)

195) Han blev (efter Sigv. Grubbes Dagbog) modtaget af Kongen med stor Høitidelighed, og i et prægtigt Indtog af den skaanske og siællandske Adel til Hest. Hertug Philip opholdt sig en Tid hos Kongen paa Frederiksborg (hvor ogsaa Greven af Oldenborg kom den 14. Jun.) og drog først bort den 15. Jun.

Aug. 14. „Drog Hertug Ernst af Saxen fra Hoffet." (Kongen havde d. 13de, før hans Afreise, foræret ham 2000 Rdlr. Jvf. 1618. Jan. 2.)

Aug. 18. „Seilede vores Jagt fra Croneborg til det Kongerige Ceilon." (29. Oct. „Kom den Ceilonske Gesandt[196]) til Frederiksborg.")

Sept. 17. [Sigvard Grubbe modtog i Lund, hvor han var til Otto Lindenovs Begravelse, Kongens Brev og Befaling, at begive sig paa et Gesandtskab til Kong Gustav i Sverrige.][197])

Nov. 29. „Seilede vores Indianske Flaade ud af Sundet; den almægtigste Gud give dennem Lykke."

Dec. 18. „Kom der En ved Navn Due med Breve fra K. Gustavus af Sverrig." (Ligeledes 1619 Jan. 7. Gustav Horn. Marts 27. Knud Jørgensøn.)

1619. Jan. 27. „Var et Møde (i Knärød) imellem Danmark og Sverrige." (De Deputerede nævnes. Jvf. Slange ved Schlegel II. S. 117—19.)

Mai. 16. „Seilede Enhiørningen og Lampreden paa den Seilads Norden om; den Alsommægtigste give dertil Lykke." (Jvf. Slange ved Schlegel II. S. 125. 126.)

Mai. 28. „Skrev jeg Statholderen, Hr. Geert Rantzau til, at han skulde forskikke 3000 Dlr. til Hert. Philip,[198]) hvilke han til mit Bedste skulde bruge."

---

196) Om denne Eventyrer (Marselis Boschouwers, den saakaldte Prinds af Migomme), og hans Handeler i Danmark m. m. har Schlegel meddeelt Efterretning i sin Udgave af Slange II. S. 92—102. Ligeledes i hans Samml. zur dän. Gesch. II. S. 167—191.

197) Det synes paafaldende, at Kongen slet intet har optegnet i sin Calender om dette Gesandtskab til Sverrige (som gav den første Anledning til Kongernes Møde i Halmstad 1619). Sigvard Grubbe (som tiltraadte Reisen til Malmøhuus d. 2. Oct. og d. 19. Novbr. kom tilbage til Kongen paa Frederiksborg) har udførligt og paa en interessant Maade beskrevet den paa Latin, i sin bekiendte Dagbog. (Ms. Uldal. Bibl. Reg. N. 449. 4to. En samtidig Afskrift.)

198) Uden Tvivl den samme, der i Mai og Jun. 1618 besøgte K. Christian IV. og som den 29. Oct. sendte Kongen en Saphir. Philip Sigismund (f. 1. Jul. 1568) var en yngre Broder af Kong Christians Svoger, Hert. Henrik Julius af Brunsvig, blev Biskop

Oct. 15. „Var der Gesandter fra den By Stade, hvilke sig hemmeligen holdt, saa at de ingen offentlig Audients havde." (Nov. 1. „Kom mine Soldater ind i Stade, paa Borgemester og Raads Begiering.")

Dec. 17. „Var nogle af Raadet forsamlet i Kiøbenhavn at deliberere om et Brev, som blev skrevet til Sverrige, anlangendes Tolden, som oppebæres af de Danske."

1620. Jan. 28. (Kiøbenhavn.) „Kom Hert. Jørgen af Lyneborg gesandtviis fra Kongen af Bøhmen." (Den 30. Jan. var han til Audients og til Giæst hos Kongen, og atter d. 2. Febr., og paa Frederiksborg den 4. Febr.)

Marts 2. „Var Pfalzgreve Casimir hos mig, og laae en Nat paa Frederiksborg; drog saa til Sverrige gesandtviis, paa Kongen af Bøhmens Vegne."

Marts 29. „Giorde M. Peter Sturi sin Ed for en Hofprediger." (Jvf. Zwerg's Siæll. Cleresie. I. S. 552.)

Apr. 14. (Kolding.) „Kom Hert. Julius Henrik[199]) af Saxen gesandtviis fra Keiseren." 15. „Kom Hert. Ernst af Saxen." (Jvf. Anm. 194.)

Mai 6. „Kom en Capitain ved Navn Arnem med tvende Borgere fra Hamborg (til Glückstadt), som vilde have været paa mine Skibe, og erfaret, med hvad Bekeden de der laae, hvilke blev afviist." (Netop den 8. Mai har Kongen antegnet: „Blev Fæstningen til Glückstadt begyndt.")

Jun. 15. „Kom Pfalzgreve Augustus af Neuburg („Ny-

---

i Verden 1586, og i Osnabrück 1591. Christian IV., der længe arbeidede paa at skaffe sin Søn Hert. Frederik et tydsk Bispedømme, og derpaa anvendte betydelige Summer, fik ham omsider 1621 (ikke til hans eget eller Rigets Gavn) valgt til Coadjutor i Bremen, og det tildeels ved Hertug Philips Hielp. Man seer let, hvad Bestemmelse de 3000 Rdlr. havde, som sendtes denne. (Den 17. Mai 1621 kom han til Kongen i Uettersen, og nævnes der „Hertug Philip af Brunsvig".)

199) Henrik Julius, Hertug af Saxen-Lauenborg, som havde den keiserlige Rigshofraad Hieron. v. Elvern i sit Følge. (Jvf. Schlegel l. c. II. S. 151. Christian IV. egenh. Breve I. S. 69.)

burch“) til Krempe.“ (Han holdt den 2. Juli Bryllup i Husum med Kongens Søsterdatter Hedvig.)

Jul. 21. „Leverede jeg Rob. Anstruther 200,000 Rdlr. i Guld og rede Daler, hvilke jeg haver laant og forstrakt min Svoger Konningen af Store Britanien.“

Aug. 15. „Kom Axel Banner med Brev fra K. Gustavus af Sverrig.“

Sept. 13. „Var Wormeston Spens hos mig til Bords, og drog saa til Sverrig om anden Dagen.“[200])

Oct. 5. „Var Gustav Horn med Breve fra Kongen i Sverrig, hvorudi han bad mig til Bryllup.“ (Holger Rosenkrantz sendtes i Kongens Sted, og kom tilbage den 15. Decbr.)

Oct. 19. „Laante jeg Werner Clauman og Simon Surbech 7692 Dlr. cour. paa den Klæde-Handels Compagnies Vegne.“

Dec. 11. „Kom der en af min Farbroders Sønner[201]) gesandtviis fra Churfyrsten af Heidelberg.“

1621. Marts 4. „Kom Robbert Anstruther fra England“ (til Segeberg.) Mart. 13. „Drog Robbert Anstruther paa Veien til Fru Moder.“ (Formodentlig fra Kolding, hvor Kongen da var.) Mart. 23. „Kom Rob. Anstruther fra Fru Moder igien.“ (Han forlod Kongen først den 23. Mai i Steinburg.)

Apr. 2. „Fik Rob. Anstruther paa min Svoger Kongen af Store Britaniens Vegne 100,000 Dlr. in specie, hvilke jeg af Fru Moder inden faa Uger skal igien annamme. Dog haver jeg sagt god til Fru Moder for samme Penge.“ (Af Kongens An-

---

[200]) Som Gesandt fra Kong Carl den Første, for at underhandle angaaende hans Svoger Churfyrsten af Pfalz.

[201]) Denne Gesandt kom den 14de til Frederiksborg, og nævnes nu af Kongen „Jochum Ernst af Holstein.“ Han var en Søn af Kong Frederik II. Broder, Hertug Hans den Yngre af Slesvig-Holsten-Sønderborg; og var Stamfader til den saakaldte Pløenske Linie. Den 15. Oct. „havde den Behmske-Gesandt audienz, og var han til Bords.“ Den 17de var han paa Kronborg, og den 20de forlod han Frederiksborg. 1621 kom han atter, i Følge med Kongen af Bøhmen selv, til Christian IV. i Segeberg, den 28. Februar.

tegning den 13. Mai sees, at Rigsraadet gav Dronning Sophie Brev paa disse 100,000 Dlr., hvilke altsaa skulde ansees som et Statslaan.)

Mai 24. „Havde de Bøhmiske Gesandter Audients, og var til Giæst hos mig." (I Steinburg.)

Jun. 15. „Annammede jeg 30,000 Dlr. in specie af Greven af Skouenborg."[202])

Jun. 18. „Blev atter tracteret med de Hamborgere, og blev Sagen imellem dem og mig paa det næste forliigt." (Jvf. Slange ved Schlegel II. S. 141—45.)

Jul. 11. „Annammede jeg af Baltzer v. Anefeldt en Demants Taffelring, ungefær paa 9000 Dlr. Spec. saa og 10,000 Guldgylden, hvilke de Hamborger mig forærede."

Aug. 11. „Drog jeg fra Frederiksborg til Kiøbenhavn, og fandt jeg for mig Kongen af Bøhmens Gesandt, en Herre af Dohna." (Den 17. havde han Audients „og var han til Giæst hos mig udi Haven.")

Aug. 31. „Kom der en Greve af Schwarzenberg gesandtviis fra Churfyrsten af Brandenburg." (Den 2. Sept. havde han Audients; jvf. om ham Christian IV. egenh. Breve I. S. 200.)

Sept. 8. „Seilede tvende af mine Skibe ud, som skulde convoiere et Skib fuldt med Engelske Soldater tilbage til England."[203])

---

202) Jvf. om denne Sag med Greven af Schauenburg, der, for at føre Titelen af Holsten, maatte betale Christian IV. 50,000 Rdlr., Slange udg. af Schlegel, II. S. 147—150. Denne Grev Ernst af Schauenburg havde Keiser Ferdinand II. giort til Fyrste 16. Sept. 1619, og allerede d. 30. Sept. maatte han laane Keiseren 100,000 Rdlr. Christian IV. sagde derfor (som Grevens egen Raad, den bekiendte Melchior Goldast fortæller:) at da Greven havde givet en Tønde Guld til at forfølge de Evangeliske, kunde han vel give en halv til at forsvare dem. — Kongen leverede næste Dag disse 30,000 Rdlr. til Rantzau „til at betale Krigsfolk med." (Greven af Schauenborg betalte de øvrige 20,000 Rdd. i Hamborg den 1. Julius.)

203) Kong Sigismund i Polen havde ladet hverve Soldater i England; og en polsk Gesandt kom den 24. Aug. til Kiøbenhavn med Breve fra Kong Carl I., der anholdt om at Skibet med disse Soldater maatte tilstedes fri Fart giennem Sundet, hvilket Christian IV.

Oct. 27. „Seilede et af mine Skibe af, paa Veien til Spanien efter Salt. Gud give det til Lykke!"

Nov. 19. „Gav jeg de Verdenske („Ferdiske") Gesandter 60,000 Dlr. i Guld og Sølv, for at min Søn Hert. Frederik skulde komme til det Stift Verden." [204]) (Desuden fik Cantsleren fra Verden 5000 Rdlr. for et Vicariat i Stiftet, som en Domherre Botmer skulde afstaae til Prindsen.)

Dec. 13. „Kom de Bremske Gesandter til Frederiksborg." 14 Dec. „Havde de samme Gesandter Audients, og blev min Søn H. Frederik postuleret til Coadjutor i samme Stift." (Jvf. Christian IV. Breve I. S. 93.)

1625. Jan. 10. „Drog den franzøsiske Gesandter fra Frederiksborg til Kiøbenhavn." (Han maa vel have været paa Frederiksborg før den 1. Jan., da hans Ankomst ikke findes i denne Calender.)

Jan. 18. „Kom Hertug Johan Ernst[205]) af Weimar til Kiøbenhavn." (Febr. 12. reiste han fra Frederiksborg tilbage til Tydskland.)

Jan. 20. „Kom Gabriel Oxenstiern gesandtviis fra Kong Gustav af Sverrige." Jan. 22. „Havde samme Svenske Gesandter Audients; dog var han intet til Taffels, efterdi han besværede sig, at sidde under den Engelske Gesandter." (Robert Anstruther.)

Jan. 26. „Kom den Fransøsiske Gesandter paa Post fra Sverrig igien, udi Mening, at han sig udi de svenske Sager vilde interponere." (Den 27. kom han fra Kiøbenhavn til Frederiksborg. Den 28. reiste han atter derfra til Sverrige.)

---

dog afslog, og modtog ikke den polske Gesandt. En engelsk Oberst, der skulde have ført disse Krigsfolk til Polen, kom den 31. Oct. til Frederiksborg; men Almanakken har intet om, at Kongen gav ham Audients. (Jvf. bl. a. Christian IV. Breve I. S. 108.)

204) Hvormeget der tilfaldt enhver af Domherrerne og øvrige Medlemmer af Capitlet i Verden, har Kongen optegnet bag i Calenderen paa Tydsk. (s. Schlegel, Samml. II, 1. S. 73. Jvf. Christian IV. Breve I. S. 115.)

205) Broder til Hertug Bernhard. Han var f. 1594; døde i Krigen i Ungarn den 4. Decbr. 1626. Den 23. Jan. kalder Kongen ham urigtig „Jochim Ernst af Weimar".

Febr. 2. „Blev Jørgen Skuldt affærdiget til Bremen, og til Tilly.

Apr. 21. „Blev Christen Thommesen sendt til Sverrige." (20. Mai kom han tilbage.)

Apr. 29. „Kom Wormeston Spents til Frederiksborg og talede med mig, og drog bort igien om Aftenen." (s. Anm. 200.)

Mai. 14. (Segeberg.) „Var den Nedersaxiske Kredses Gesandter hos mig, og offererede mig „Krigs-Offuerstis" officium."

Jun. 5. „Kom Friuyle[206]) af Frankrige til Stenborg, om nogle Falcke at hente."

Aug. 22. „Kom den spanske Gesandter, som hed Johan Carl von Skünburch, til Verden." 24. „Havde den spanske Gesandter Audients paa Ny, og tog sin Afsked fra mig."

Nov. 1. „Blev Christen Thommesøn sendt til Nederland og Frankrige." (S. Afdel. XIV.)[207])

1629. Jan. 6. „Freds tractation."

Febr. 11. „Havde Kongen i Sverriges Tiener Salvius Audients hos mig, og fik Mad med mig."

Febr. 19. „Drog jeg fra Croneborg over Vandet, og gav Færgemanden 1. Rosenobel, og drog saa til Bolested."

Febr. 22. „Drog jeg fra Christianstad til Ørenholdt (i Skaane.) Samme Aften kom Hr. Peder Banner og Erik Jørgensen til mig, og fik Mad med mig, og drog saa bort igien."

Febr. 23. „Drog jeg til Kongen udi Sverrige, og mødte han mig i Marken uden for Ulfsbek. Gav jeg tvende Bønder, som viste mig over en Aa 6 Dlr." [208]) (Kongernes Sammenkomst

---

206) Jacob de Friville var (fra 30. Marts 1626) et Slags residerende Agent for Christian IV. i Paris. (s. Christian IV. Breve I. S. 324.)

207) Skriv-Calenderen for 1625 indeholder i øvrigt endeel andre Optegnelser af Vigtighed for Historien af den tydske Krig, hvilke her forbigaaes, da de ere anførte eller benyttede af Schlegel, og hele Calenderen aftrykt hos Nyerup.

208) Videre om denne Reise, og om Mødet med Gustav Adolph i Ulfsbek Præstegaard ved Smaalands Grændse, s. Christian IV. egenh. Breve I. S. 333. 334.

varede fra den 23. til den 26. Febr. da Kongen reiste fra Ulfsbek lige til Kronborg. Den 25. skriver han: „Jeg formeente at have villet drage bort samme Dag; dog formedelst Kongens idelig Anholden blev jeg den Dag.")

Marts 31. „Seilede jeg med Flaaden ud fra Kiøbenhavn, og kom om Aftenen under Møen." [209])

Jun. 8. „Om Aftenen ved otte Slet drog jeg af Qvarteret paa Øen (i Angeln) og gav mig over Slien paa Veien henad Eckernførde. 29. „Kom jeg Eckernførde forbi, og lavede til Middag paa en Landsby, hedde Gettorp, og drog saa derfra til en Ladegaard, Cronsee, som ligger strax udenfor Kiil, og kom Hertugen af Holsten til. 30. Jun. „Drog de Keiserlige ud af Kiil, og var jeg i Byen strax derefter."

Jul. 4. „Drog jeg med Armeen fra Kronsee til Preetz Kloster." [210])

Jul. 23. „Kom Wallensteins Gesandter til Glückstad, og havde Audients efter Aftensmaaltidet." (Jvf. V. Afdl. 23 Aug. 1629.)

Aug. 4. „Havde den engelske Gesandt Audientz." (J Kiøbenhavn.) 9. Aug. „Var den engelske Gesandt ude i Haven hos mig, og proponerede allehaande." 10. Aug. „Kom den engelske Gesandt til Frederiksborg, og jagede paa Veien."

Sept. 22. (J Glückstadt.) „Var Robert Anstruther hos mig." (7. Dec. „Tog Robert sin Afsked.")

1635. Jan. 14. (Haderslev.) „Fik den Russiske Post sin Affærding, og forærede jeg ham 20 Rosenobler."

Febr. 10. „Var de næste (ɔ: nærmest boende) Raad sammen paa Koldinghuus."

Jul. 23. (J Glückstadt.) „Giorde jeg over paa Verel til Freder. Günther 1000 Dlr. (J Holland.) Item gav Johan Poleii(?) hans Besolding for 10 Aar, 2000 Dlr."

Oct. 12. (Frederiksborg.) „Var Carlevitz hos mig paa Armeéns Vegne."(?) 13. „Betalede jeg for Carlevitz i Kroen for Frederiksborg[211]) 4 Rdlr."

---

[209]) De øvrige Efterretninger i Calenderen om dette Kongens Søtog i Østersøen, og om Fredsunderhandlingerne med Wallenstein, findes uddragne i Christian IV. egenh. Breve I. S. 343.

[210]) Det var her, hvor Christian IV. den 4. og 6. fik et pludseligt og stærkt Anfald af Sidesting og Rygsmerte, men desuagtet reiste den 7de fra Preetz til Eutin; og den 10de red han herfra til Neustadt, og tilbage igien samme Dag; ligesom han den 16de red fra Segeberg til Bramstedt, og den følgende Dag fra Bramstedt til Krempe.

[211]) Af et Kongebrev til Claus v. Ahnen (d. 3. Marts 1613) seer man, at allerede før den Tid havde Christian IV. ladet udvise Indbyggerne

Oct. 12. „Ad Aften kom D. Stenberg an fra Cantzler Oxenstierne."

Nov. 19. „Begyndtes Herredagen i Odense." (Den endtes 30. Novbr.)

. Dec. „Var Sybille Gøie for Retten, og blev dømt fra sit Liv."

Dec. 7. „Blev Sybille Gøiie rettet." [212])

Dec. 18. „Havde den fransøsiske Gesandt Audients." (I Haderslev. Den 20 Dec. var han atter hos Kongen, som den 22. gav hans Secretair 10 Rosenobler.)

1639. Mart. 28. (Glückstadt.) „Kom den keiserlige Gesandter, Graf Kurtz. Item den engelske Gesandter Thomas Roe.

Jul. 26. (Glückstadt.) „Annammede jeg af den engelske Gesandt M. Thomas Roe, 100,000 Daler. Og blev samme Dag Confederationen renoveret imellem Danmark og England." Aug. 3. „Den Engelskes Fortæring 28 Dlr. 8 Skill." (Formodentlig Gesandten Thomas Roe's.)

Aug. 10. „For et Smykke til den Engelske Gesandter 2770 Dlr. 14 Sk."

Sept. 14. „Gav jeg for Berendt Geistes Tæring 617 Dlr." (Her forekommer intet om, hvorhen han har været udsendt.)

Nov. 9. „Var Grevinden af Nassau til Croneborg."

---

i Hillerød nogen Jord, hvorfor de havde lovet Kongen at bygge „Staldrum og anden nødtørftig Leilighed for Godt Folk;" hvilket de skulde tilholdes at efterkomme. Et Brev til Fr. Urne af 24. Dec. 1627 vedkommer et Privilegium, som var givet „Kromanden udenfor Frederiksborg Slot."

[212]) Hun var en Datter af Henrik Gioe og Birgitte Brahe; blev dømt fra Livet og henrettet fordi hun havde født et Barn i Dølgsmaal (Klevenfeldt.) Barnet er formodentlig blevet taget af Dage. En lignende Begivenhed fra 1617 findes berettet i Sigv. Grubbes Dagbog. Han var (som Lehnsmand paa Malmøhuus) efter Christian IV. Befaling d. 21. Aug. tilstede paa Bare Herredsthing „in causa Virginis Margrethe Tott, propter adulterium commissum cum quodam nebulone, *& infantem interemptum.*" Udfaldet af denne Retssag beretter han ikke; men fortæller et halvt Aars Tid derefter, at i Februar 1618, blev paa Retterstedet i Bare-Herred halshugget Kirstine Waage-Qvinde, som qvalte Margarethe Totts Barn („quæ suffocabat infantem Margaretæ Tott.")

Tre originale og authentiske Kilder til Kong Christian den Fierdes Charakteristik, eller til Billedet af hans Personlighed og Individualitet som Menneske og Regent, ere: Hans skriftlige Øvelser og Udarbeidelser i Barndommen og Ungdommen; hans egenhændige Breve, og hans Skriv-Calendere. Det første af disse authentiske Bidrag til Kongens Historie er oplyst i „Historiske Bidrag til Kundskab om Kong Christian IV. Opdragelse og Ungdomsunderviisning". Nyt historisk Tidsskrift. III. S. 235—306. Det andet har jeg (1848) begyndt at meddele, ved min Udgave af Brevene, hvoraf andet Bind er under Trykken. Det tredie, Skrivcalenderne, har længe været bekiendt, og de fleste af samme saaledes aftrykte, at den fuldstændige Text af hver Almanak efter Dagenes Følge er meddeelt. — Det har dog længe været min Mening, at disse Almanakker, som nærmest belyse Kongens Personlighed og hans Tids Culturhistorie, engang behøvede at udskilles i deres forskiellige Bestanddele, for at giøre det hele Stof, de indeholde til en saadan Belysning, eller det Vigtigste deraf, overskueligt.

I Anledning af dette Foretagende kan endnu bemærkes for dem, som maaskee ville betragte Meddelelsen for meer eller mindre overflødig, eller mene, at den kunde været indskrænket til Resultaterne i et knappere Sammendrag: at tildeels er ogsaa denne Fremgangsmaade anvendt, hvor det fandtes unødvendigt at gientage de selvsamme Omstændigheder i den hele Række af 13 Aar. Men naar Fremstillingen af hver enkelt Deel i det personlige Charakteerbillede (og det er dette, jeg her betragter som Hovedsagen) skulde blive fuldstændig og umiddelbar anskuelig for Læseren: da maatte den fornødne Quantitet af Stoffet i enhver af dets Enkeltheder ikke fattes.

Dersom man i den Henseende dog skulde savne Adskilligt i nærværende Tilfælde: da maa man heller ikke glemme, at de Kilder, vi her have til Benyttelse, desværre kun ere at betragte som levnede Fragmenter af den hele Samling af Kongens Skriv-Calendere. Ville vi endog kun antage, at han har begyndt disse med A. 1600, (da han allerede selv havde regieret i 4 Aar) og fortsat dem til 1647 (hans næstsidste Leveaar) da savnes af 47 Calendere ikke mindre end 34 — et for Historien beklageligt og næsten uforklarligt Savn, som maaskee dog ikke udelukker alt Haab om, at enkelte af de savnede Aargange endnu kunde komme for Dagen.

For de mig i nogle Tilfælde om forekommende Personer meddelte Oplysninger, skylder jeg min ærede Collega og Ven, Hr. Professor **Velschow**, og Inspecteuren ved det Kongl. Geh. Archivs Arbeidssal, Hr. **Kall Rasmussen**, min forbindtlige Tak.

Den 28. December 1850. **C. Molbech.**

Andet Bidrag
til Corfitz Ulfeldts Levnetshistorie, i Aarene 1660—1661,*)

af

C. Molbech.

Ulfeldt og Leonore Christine i Fængsel paa Bornholm; deres Løsladelse og Tilbagekomst til Siælland.

Ulfeldts onde Skiebne var vaagnet, som vi have seet, med Afslutningen af den Roskildske Fred; og den ophørte ikke at forfølge ham i hans øvrige faa Leveaar. Han havde i Malmø anden Gang ladet sig overmande af Dødsfrygt, eller af en feig Skræk for at gaae sine Fiender og Modstandere aabent under Dine, hvorved han baade i Kiøbenhavn 1652, efter Processen med Dina og hendes Henrettelse, ligesom og 10 Aar derefter under hans Stilling i Sverrige, ikke røbede nogen reen Samvittighed i den Sag, hvori han fandtes indviklet. Ved sin ubetænksomme Flugt fra Malmøe havde han netop bestyrket enhver Mistanke og Beskyldning fra de Svenskes Side, og havde derved atter lagt for Dagen, hvor let Besindighed, Klogskab og Evne til Selvforsvar og kraftig Aandsvirken forlod ham,

*) Ved at meddele denne Fortsættelse af mine Bidrag til Corfits Ulfeldts Levnetshistorie, kan jeg ikke undlade at bemærke, at endeel Omstændigheder i Fortællingen vilde modtage endnu nøiere Belysning og Bestyrkelse ved Meddelelsen af adskillige til denne Afdeling hørende Actstykker og Documenter, som Rummet dog ei tillader her at lade aftrykke. De maa forbeholdes den Samling af utrykte Ulfeldtske Documenter og Breve, som jeg haaber at kunne udgive. Det kan tillige bemærkes, at man af saadanne Actstykker, der vedkomme

naar Frygt for Livet eller personlig Sikkerhed bemestrede sig hans Sind; og naar enhver Udvei til at hielpe sig enten ved List, eller ved sin veltalende Tunge, var ham afskaaret. Da han i Malmøe saae sig udsat for den Ydmygelse og Fare, som et mundtligt Forhør, og Confrontation med de fængslede Borgere og andre Medvidere i Sammensværgelsen, kunde medføre, tog han strax ved et snildt Paafund, sin Tilflugt til et Svagheds-tilfælde, som, efter alle Omstændigheder, har væretopdigtet (hvilket ogsaa Terlon antog.) Ulfeldt var maalløs og sengeliggende i meer end et Aar, under sin hele Arrest i Malmø; saasnart det derimod lykkedes ham at undslippe af sit Huusfængsel og komme over til Kiøbenhavn, var der ikke mere Tale om nogen saa stor legemlig Svaghed, eller om en Rørelse paa Tungen. Strax efter hans Ankomst til Kiøbenhavn, meldte han sig i en med Snildhed affattet fransk Skrivelse (af 19. Jul. 1660) til Frederik III., hvori han, efter at have klaget over Mishandling af den svenske Regiering, i underdanige Udtryk beder Kongen tilgive, at han kun nogle faa Dage udsatte at giøre ham sin personlige Opvartning, da han haabede at det vilde lykkes ham, ved at holde sig noget i Skiul, at kunne ligeledes faae sin Hustru og sine Børn over til Kiøbenhavn.[1])

denne Afdeling, har havt Affkrift af nogle Gen. Major Fuchses Rapporter, og af Forhørene i Oct. 1661, hvilke det maaskee har været ham selv magtpaaliggende at meddele En og Anden Vedkommende; hvorimod Ulfeldts og Leonora Christinas egne skriftlige Erklæringer af 5. og 6. Oct., med mere af samme Art, aldrig have været bekiendte. Enkelte af bemeldte Rapporter og Forhører have end og været trykte, men kun i dansk Oversættelse; (O. Wolffs Journal f. Politik m. m. 1816. 1ste Bd.) Man vil ved at sammenligne nærværende Beretning med Fortællingen i Ulfeldts Levnet af J. K. Høst S. 279—291, hvor O. Wolffs Journal er benyttet, kunne erfare, hvormeget disse Tildragelsers Fremstilling maatte vinde ved Brugen af de øvrige Kilder. M.

1) „J'espère de pouvoir encore sauver ma femme & mes enfans d'entre leurs mains.“ Man seer saaledes af denne Skrivelse, at den

Betragter man Ulfeldts Handlemaade i Skaane i Aaret 1658, eller i Begyndelsen efter den Roskildske Fredsslutning, da finder man deri upaatvivlelig en besynderlig og paafaldende Modsigelse til hans senere Adfærd efterat Carl Gustav havde brudt Freden[2]), eller ved et uventet og pludseligt Overfald havde sat sig i Besiddelse af hele Danmark, paa Hovedstaden nær, og saaledes ikke allene ved Krigens Fornyelse, men ved flere umiddelbare og utvetydige Yttringer, givet tilkiende, at hans Hensigt gik ud paa intet mindre, end at bemægtige sig Riget og støde Frederik III. fra Thronen. Det er klart, at Ulfeldt, ved ikke at begive sig til Danmark — hvor han ved Freden havde faaet sine Godser og Eiendomme tilbage, og ved en statsretlig Garantie i Fredstractaten var tilsikkret deres trygge Besiddelse og en fuldkommen personlig Sikkerhed i sin private Stand som dansk Adelsmand — ligesom ved at paatage sig det ham af Carl Gustav overdragne betydende Statshverv, at modtage i Kongens Navn Hyldingseden i de til Sverrige afstaaede

sædvanlige Beretning, hvorefter Ulfeldt og Grevinde Leonore tilsammen flygtede paa en Baad fra Malmøe til Kiøbenhavn, er urigtig; men at Grevinden først nogle Dage sildigere er kommen over. (Jfr. ogsaa **Mem. de** ***Terlon.*** **1682. p. 302.**) Hvad deres Børn (Døttre?) angaaer, da veed man intet om, at de fulgte med Moderen. Formodentlig ere de fra Malmøe undkomne til Lybek og Hamborg.

2) Den nyeste svenske Historieskriver, (Prof. **A. Cronholm**) som har berørt disse Forhold, yttrer en Formodning, som man ved C. Ulfeldts Adfærd og Handlemaade paa flere Punkter i hans Liv, kunde fristes til at antage. „Ulfeldts Ønske, at forsone sig med Danmark, „røber en Mangel paa Forudseende, som er uforklarlig, saafremt man „ikke antager, at Aarene, Ydmygelser og et stormfuldt Liv, før Tiden „havde brudt hans Forstandskraft. Lune og Følelsen af en saaret „Stolthed stode i Forbindelse med den Omvæltning i de politiske Sym„pathier, som giorde Ulfeldts Person saa gaadefuld, naar man ikke „i en af Modgang og Lidelse fremkaldt partiel Begrebs„forvirring vil søge Forklaringen." „Skaanes Politiske Historie", af A. Cronholm. 2. Deel. Stockh. 1851. S. 20. (Jvf. Hist. Tidsskr. III. S. 364. 389. 445.)

danske Provindser, og ved flere officielle Handlinger og Yttringer, havde tilkiendegivet: at han endnu var og maatte betragtes som en betroet, høiere Embedsmand i den svenske Konges Tieneste. Ydermere havde han bestyrket dette ved at modtage Udnævnelsen til svensk Greve og Overdragelsen til ham af Grevskabet Sølvitsborg, foruden Kongens Gave af et adeligt Gods i Skaane. Endelig havde Carl Gustav givet Grev Ulfeldt Løfte om Beskikkelse til en for ham passende høi Embedspost, som han erklærede sig villig til at modtage; og adskillige Yttringer af Kongen giøre det meer end sandsynligt, at hans Hensigt var at udnævne Greven til Gouverneur over Pommern, hvorhen han om Sommeren 1659 lod ham kalde til sig.

Vi have seet, at Ulfeldt, under Paaskud af sin svage Helbred, tøvede saa længe med at efterkomme Kongens Kaldelse, at Carl Gustav imidlertid, da hans Beslutning var modnet, forlod Pommern, og med en Deel af sin i Holsten samlede Vaabenmagt, indskibede sig i Kiel og giorde Landgang paa Siælland. Fra den Tid aflod Carl Gustav videre at befatte sig med Ulfeldt, til hvem han allerede førend dette Krigsudbrud havde fattet stærk Mistanke, som til en misfornøiet, upaalidelig og tvetydig Person. Han gav ham, under Kiøbenhavns begyndte Beleiring og efterat Kongen havde faaet Kronborg i sin Magt, tydelige Beviser paa sin Unaade, og vilde hverken stede ham, eller Grevinde Leonore til Audients. Hvorvidt Ulfeldt, som det kunde synes, virkelig har været misfornøiet med Carl Gustavs nye Erobringsplaner, og har havt det Ønske, at komme i Naade hos K. Frederik **III.**, og at hielpe sit betrængte Fædreland — er umueligt at afgiøre. At han endnu inden Krigens virkelige Fornyelse 1658 yttrede tydeligt sin Misbilligelse af Carl Gustavs Fremgangsmaade, og trak sig tilbage i en tilsyneladende passiv Uvirksomhed i Skaane, have

vi forhen seet; ligesom hvad Anledningen var til at Kongens Uvillie mod Ulfeldt steg til en endnu høiere Grad, ved den opkomne, ved mange Omstændigheder og Vidner's Udsagn bestyrkede Formodning: at Ulfeldt i Skaane havde pleiet Forbindelser i Kiøbenhavn, og deeltaget i farlige og skadelige Anslag imod de Svenske. Selv har han, som Processens Acter udvise, aldrig villet vedgaae noget saadant; og i det anførte Brev til Frederik III. gaaer han ikke videre, end til at fremstille den „Mishandling af den svenske Krone", han maatte lide, som en Følge deraf, „at han ikke vilde tage Parti med Sverrige og tiene dette Rige i den sidste Krig mod Danmark."[3])

Hvor fortvivlet Ulfeldt maa have tænkt sig at hans Sag stod i Sverrige, og hvor uvidende han maa have været om Tingenes Stilling efter Carl Gustavs Død, viser intet bedre,

---

[3]) Professor Cronholm antager i ovenanførte Skrift, at Ulfeldt ikke blev overbeviist om Deeltagelse i Malmøe-Borgernes Plan; men snarere om at have paa en forræderst Maade røbet eller villet røbe Carl Gustavs Krigsplaner. Denne Forfatter synes dog ei, da han skrev, at have benyttet samtlige Procesacter, eller Bidraget til Ulfeldts Levnet. (N. Hist. Tidsskr. IV. S. 1—98.) Vi kunne her blot (som Tillæg til S. 92) bemærke: at Ulfeldts Frikiendelse af den svenske Formynder-Regiering uden Tvivl kun har bestaaet i, at den ei „vilde eller kunde føre Beviset imod ham, og derover besluttede at frigive ham." (*Fryxell*, Berättelser. XII. 170.) Iblandt endeel, for nogle Aar siden i det svenske Rigs-Archiv fundne Documenter („Handlingar om Gref Corf. Ulfeldt") er ogsaa „Commissorial-Rättens" Kiendelse i Ulfeldts Sag. Den lød paa „vedvarende Arrest for ham og Grevinden, indtil han bliver frikt, og Sagen atter kan foretages." Kan man ikke forudsætte: at det havde været denne Kiendelse, og Frygten for dens Bekræftelse af Formynder-Regieringen, som var den egentlige Grund til Ulfeldts Flugt fra Malmøe? — Det hos flere Historieskrivere efter Puffendorf gientagne løse Rygte, at Hannibal Sehested skulde være den, som ved en falsk Underretning om at Ulfeldt i Stockholm var dømt fra Livet, forledede ham til at flygte fra Malmøe til Kiøbenhavn: har Hr. Pastor Rohmann i en ypperlig kritisk Undersøgelse („For Litt. og Kritik". I. Bd. S. 161—184) beviist at være en ganske uefterrettelig og utroværdig Tradition.

end den i høi Grad farlige og forvovne Beslutning, ved sin Flugt til Danmark at betroe sig til en Konge, med hvem han ikke allene for længe siden havde brudt alle en Statstieners og Undersaats Baand; men imod hvem han i en Række Aar havde talt, skrevet og handlet som personlig Fiende; tilsidst som Landsforræder. Man kan vel fristes til at antage, at Ulfeldt under sin og sin Frues lange Huusarrest har havt meget ringe Underretning om hvad der foregik i Danmark; i det mindste synes det som han slet ikke har tænkt paa, at han i Julius 1660 kom til Kiøbenhavn i en ganske anden Tid, end den var, da han i Marts 1658 forlod Siælland, og gik over til Skaane. Den kiøbenhavnske Fred var vel sluttet under ikke meget bedre Betingelser, end den roskildske; men Forholdene vare dog mindre ydmygende for Landet og Kongen. Danmark havde forstærket sig ved Forbund, og Frederik III. havde fundet og benyttet heldige Tidsvilkaar til at forberede en Statsforandring, som snart skulde give ham en Magt i Hænderne, der satte Kongen i Stand til at tage stærkere og alvorligere Forholdsregler, uden mere at spørge sig for hos Rigsraadet. Endnu var der vel (i Jul. 1660) ikke egentlig rørt ved Forfatningen; men Krigen og Kiøbenhavns Beleiring havde indbragt en Art af interimistisk Tilstand i Regieringen. Der kunde ikke meget være Tale om Rigets Raad, naar det hele Danmark var i Fiendevold, og Kongeriget begrændset ved Kiøbenhavns Volde. Det er let at indsee, at en overordentlig Tilstand, som denne, allerede for største Deel maatte give Frederik III. en næsten uindskrænket Kongemagt; imedens den tillige gav Hovedstaden med dens Borgerstand en overveiende politisk Betydenhed, hvis Indflydelse Adelen, som under Krigen vel ikke havde staaet tilbage i patriotisk Sindelag, men dog ikke havde glimret, eller kunnet udmærke sig ved store Bedrifter, vanskeligen skulde være i Stand til at maale sig med.

Under saadanne Omstændigheder kunde vel Ulfeldts uformodede Ankomst til Kiøbenhavn ikke andet, end være ubeleilig, da man hverken kunde forudsee hans Hensigter, eller med Sikkerhed kiendte hans egentlige Stilling til Sverrige, eller til det Parti, som man vel endnu har tænkt sig, at han kunde have i Danmark.

Dersom Ulfeldt, som det knap, efter alt det Foregaaende, skulde synes muligt, har havt nogen Tro til, at et Brev i underdanig Tone til Frederik III. kunde være nok til at stemme denne Konge mildere, og bringe det dertil, at han endnu vilde see en Mand, der saa længe var hans bittre Fiende: da slog et saadant Haab om en Mulighed til at vinde eller forsone Kongen ved sin Tales Magt ham aldeles feil. Der kan ikke være Tvivl om, at hans Brev er kommet i Frederik III. Hænder; men det blev uden al Virkning. Uden at tage den tidligere Amnestie ved den Roskildske Fred til Følge, besluttede man strax, at forsikkre sig Ulfeldts og Grevinde Leonores Personer, og i det mindste indtil videre at hensætte dem i et fiernt og strengt Statsfængsel. Denne Handling af Frederik III. er bleven forskielligt bedømt, og Nogle have været tilbøielige til at holde den for ligesaa ulovlig i Retsforholdet, som voldsom i Udførelsen. — Begge Dele maa i ethvert Tilfælde kunne siges om den Handling, at Leonore Christine, der aldrig hverken var sagsøgt, eller dømt for nogen Brøde, og som man i Sverrige vel havde ladet dele Mandens Arrest under hans Proces, men uden at actionere hende, nu i Danmark blev uden al Forskiel anseet for lige strafskyldig, og underkastet samme Behandling, som hendes Ægtefælle. At Grevinden kan have erklæret, ikke at ville skilles fra sin Mand, er vel muligt; men at den danske Regiering, og Frederik III. som Enevoldskonge, tre Aar senere, ved en endnu mere barbarisk og retsstridig Fremgangsmaade bemægtigede sig Grevinde Leonores Person,

og holdt hende 22 Aar i Fængsel: er Beviis nok for, at hun 1660 ikke er bleven adspurgt, om hun vilde dele sin Mands Fængsel; og at man overhovedet i dette Tilfælde hverken ændsede Retfærdighed eller Billighed.

Med Corfitz Ulfeldt var Forholdet ikke det samme. Han havde fra 1651 til 1658 handlet som sin Konges Fiende, og tilsidst som aabenbar Statsforræder imod den danske Krone. Den ham ved Fredsslutningen 1658 tilkiendte fuldstændige Amnestie, som han ikke i rette Tid benyttede, var han i det mindste høist usikker paa at kunne giøre nogen Regning paa, efter den nye Fredsslutning imellem Danmark og Sverrige 1660. Spørgsmaalet var nemlig, om han ved denne Fred havde mistet den Ret til at nyde sine Eiendomme og Besiddelser i Danmark, som den Roskildske Tractat udtrykkeligt tilsikkrede ham? — og her finder man vist nok, ved nøiere Undersøgelse af de langvarige Underhandlinger, som gik forud for den kiøbenhavnske Fred, at Ulfeldts Restitution i Danmark er bleven forbigaaet i sidstnævnte Fredstractat.[4]) Carl Gustav havde allerede 1658 (for de danske Sendebud i Ringsted) og senere (i April 1659) for den engelske Gesandt og Fredsmægler Phil. Meadowe, erklæret den roskildske Fred som ophævet;[5]) ved Meadowe's Forestillinger blev han imidlertid

[4]) Denne Omstændighed, hvortil der ikke er taget tilstrækkeligt Hensyn i min tidligere Fremstilling af Corfitz Ulfeldts Levnet og Forhold som Statsforræder, (Histor. Tidsskr. 3. Bd.) er siden bleven nøiere undersøgt og belyst af Hr. Pastor Rohmann i hans Afhandling: „Histor. Beviis for den danske Regierings lovlige Ret til at behandle Corfitz Ulfeldt som en Landsforræder, efter Freden i Kiobenhavn 1660.“ o. s. v. („For Literatur og Kritik“. 1ste Bd. Odense. 1843. S. 68—94).

[5]) „Konungen af Swerige förklarade sig wara beredwillig at tractera; *men icke at acceptera den Roskildska tractaten* såsom fredens conditioner, foregifvandes detta vore att belägga hans senaste entrepris på Danmark med blasme af injustice.“ Friesendorffs Over-

dog bevæget til at ville underhandle „paa den roskildske Freds Fundament"; men Frederik III. vægrede sig nu ved at ville handle om Fred allene med Kongen af Sverrige. Carl Gustav sattes derved vel i Stand til at indtage Smaaøerne og tvinge Fæstningen Nakskov til Overgivelse efter 10 Ugers Beleiring; men tabte Leiligheden til at benytte Englands Mægling til at fremtvinge en Fornyelse af den Roskildske Fred, hvilken han vel har indseet, at han efter den afslaaede Storm paa Kiøbenhavn ikke let vilde opnaae. Hvad der videre, efter Cromwels Død, den yngre Protectors Resignation, Regieringsforandringen i England og Monarkiets Restitution, traf Underhandlingerne imellem Danmark og Sverrige i Langdrag: behøve vi her ei at gientage. Derimod er det ikke overflødigt at erindre, hvad der af Puffendorff, uden Tvivl efter de svenske Fredsgesandters Relationer, berettes om de Underhandlinger, der tilsidst førtes mere umiddelbart imellem de Danske og Svenske Ministre, efterat man, (som han fremstiller Sagen) var bleven trættet ved de Hindringer og den uendelige Seenhed, hvormed de fremmede (engelske, franske og hollandske) Fredsmæglere vidste at trække Fredens Afslutning i Langdrag. Puffendorf fortæller: at Fredsmæglerne toge sig ivrigt af Ulfeldts Sag, og forlangte at han paa ny skulde indbefattes i den almindelige Amnestie.[6]

---

sættelse af *Meadowe's* Rapport om sin Mediation i Danmark 1659. (*Wieselgren* Dela Gardiska Archivet. XII. S. 133.) Jfr. de sammesteds forekommende videre Underretninger S. 137.

6) „Instabant quoque sequestres, ut Ulefeldius amnestia includeretur. A quo Legati sueci haud alieni erant, ut dextre virum istum amolirentur, si viderentur ob sequestrium intercessionem ipsi admissi condonasse. *Etsi Tutores Regni eundem amnestia comprehendi nollent*, velut subditum suecicum; in gratiam tamen Sequestrium poenam mitigaturi erant viro quantumvis male merito." etc. *Puffendorf* de rebus gestis Caroli Gustavi. Lib. VII. § 23. p. 619-20.)

De svenske Fredsunderhandlere viste sig ikke uvillige til at tilstaae dette, fordi man derved i Sverrige kunde faae Leilighed til at blive af med en tverydig og ubeleilig fremmed Magnat, som Sverrige ved Dronning Christine og Carl Gustav havde faaet paa Halsen. Den svenske Formynderregiering vægrede sig derimod ved at bevilge nogen Amnestie for Ulfeldt, fordi han var svensk Undersaat (man maa erindre sig, at han pa den Tid, i Marts 1660, sad arresteret i Malmøe, og Processen imod ham var i fuld Gang;) men vilde imidlertid af Opmærksomhed for de mæglende Gesandter, tilstaae en Formildelse i hans Skiebne, som dog, i Betragtning af hans utaknemmelige Opførsel, maatte ansees som ufortient. Puffendorf nævner intet om den danske Regierings Deeltagelse i Forhandlingen om Ulfeldt; men tilføier længere hen, at man omsider, da det endelig mod Enden af Mai kom til Fredens Afslutning, enedes om nogle hemmelige Artikler, som blandt andet indeholdt: at Ulfeldt skulde giengives sine Eiendomme i Danmark, og have Tilladelse til, med sin Frue, at opholde sig i Sikkerhed i dette Rige;[7]) dog med Vilkaar, at dette skulde beroe paa et for ham gunstigt Udfald af den Retssag, der endnu førtes mod ham i Sverrige.

Hvorledes det egentlig har forholdt sig med den sidstnævnte hemmelige Artikel, er mindre klart, da dens Tilværelse egentlig blot hviler paa Puffendorfs Beretning. Holberg, den tidligste danske Historieskriver, der omtaler den,[8]) har i Fortællingen om hvad

---

[7]) „*Inde & secretis articulis adornabantur*, ut Cornificio Ulfeldio bona sua in Dania restituantur, isque cum coniuge sua tuto in Dania habitare possit; ut tamen prius litem, quæ in Suecia ipsi intenta sit, in finem perducat." *Pufendorf*, l. c. § 27. p. 623.

[8]) Danmarks Historie III. S. 428. Nyerup (Efterr. om Frederik III. S. 279, 80) taler (efter Holberg) om de hemmelige Artikler, Ulfeldt vedkommende, som indbegrebne i Fredsvilkaarene; uden at have benyttet eller fulgt Puffendorf.

der foregik ved de kiøbenhavnske Fredsunderhandlinger, ligefrem fulgt Puffendorf, og bragt den hemmelige Artikel om Ulfeldt i Forbindelse med andre Artikler, der vedkom den Skadesløsholdelse, som den i svenske Krigstieneste indtraadte General Ebbe Ulfeldt skulde nyde i Danmark, og Undertrykkelsen af nogle her udkomne, for Sverrige fornærmelige politiske Stridsskrifter. Men de her nævnte hemmelige Artikler vare allerede tilføiede den roskildske Tractat, og bleve udtrykkeligt bekræftede ved den 32te Artikel i den kiøbenhavnske Tractat; denne har derimod ingen særegne hemmelige Artikler, og Ulfeldts Person eller Stilling findes saaledes slet ikke nævnt i den sidste Fredstractat. Vi finde det ogsaa ligefrem antaget af den danske Regiering, (Junius 1661) at han ved den kiøbenhavnske Fred var aldeles udelukt fra den ham tidligere statsretlig forsikkrede Amnestie.[9])

Paa den anden Side kan det dog ikke ganske oversees, at den 26de Artikel i den kiøbenhavnske Fred ubetinget

---

[9]) „Det befindis, at om end skiønt bemte Ulfeldt med sin Frue i det „Roeskildske fordrag i særdeleshed er indført, samme Punct dog icke „alleniste intet om hans onde administration at melde, mens endog „hand, saa wel som hands Frue, effter huis som med de Suenske „Plenipotentiariis derover expresse er bleffuen debatterit oc indbyrdis samtyckt at werre, aff det sidste her for Kiøbenhaffn sluttede „fordrag aldelis vdeluckt, oc siden samme fred aff de Suenske i „arrest holdit.“ o. s. v. (Cantsler P. Reedtz'es Erklæring til Kong Frederik III. af 7. Jun. 1661.) Dette Document kan saaledes bestyrke det af Hr. Rohmann (anf. St. S. 87) fremsatte Resultat af hans Undersøgelse over Ulfeldts Forhold til den danske og svenske Regiering: at begges fuldmægtige Gesandter „ved Fredens endelige Slutning (i Mai 1660) ere blevne enige om at ignorere Ulfeldts Tilværelse, og lade hans fremtidige Stilling i Sverrige beroe paa den forestaaende Dom over ham, og i Danmark paa den danske Konges Naade.“ Det lægger endnu mere Vægt hertil, at de anførte Ord, som det synes, ikke blot ere Reedtzes, men gientagne af det til ham udgaaede Kongebrev, hvori hans Erklæring forlanges.

bekræfter, foruden tre andre tidligere Fredsslutninger, ogsaa den Roskildske Fred; allene med Undtagelse af dens 3die Artikel, om at udelukke fremmede, fiendtlige Flaader af Østersøen, som i bemeldte 26de Artikel udtrykkeligt annulleres. Herved kunde det vel synes, at man ved at bekræfte den Roskildske Fred i alle Punkter, der ikke umiddelbart ophævedes ved nye Stipulationer i den kiøbenhavnske Tractat, ogsaa havde ladet den roskildske Artikel 24, om Corfitz Ulfeldts Restitution i Danmark, beholde sin Gyldighed. Men var dette Meningen, da maatte igien de af Puffendorf omtalte hemmelige Artikler til hans Fordeel, som man, i Betragtning af de mæglende Magter eller deres Sendebud, skulde have indvilget i, være overflødige.

Paa en Maade forøges Dunkelheden eller Uvisheden i den Synsmaade, hvorefter man, fra begge Regieringers Side, har betragtet Ulfeldts Stilling, da den kiøbenhavnske Fred blev sluttet, ved en Beretning af den franske mæglende Fredsgesandt Terlon: at efterat de øvrige stridige Punkter vare afgiorte, stod endnu Corfitz Ulfeldts Sag tilbage, „hvem de Svenske holdt fangen i Skaane, og som Kongen af Danmark fordrede udleveret, som indsluttet i Tractaten" (que le Roi de Dannemarc *demandoit* comme *estant compris dans le Traité.*) Dersom Terlon (som dog slet ikke kan omtvivles) har vidst Besked om hvad der underhandledes med Hensyn til Ulfeldt, synes det, som man af den franske Fredsmæglers Udtryk kunde uddrage den Slutning: at det ikke var i nogen fiendsk Hensigt, at man i Danmark fordrede Ulfeldts Udlevering. Det modsatte synes at have saameget mindre Rimelighed, da han sad fangen i Sverrige, hvor det saae ilde nok ud med hans Sag, og hvor de Danske overhovedet kunde være vel tient med, at man holdt en saa urolig og tvetydig Mand fast. — Men det er i øvrigt en temmelig ufrugtbar Gienstand for videre

Undersøgelse eller Gisning, om de anførte, i adskilligt uovereensstemmende Omstændigheder kunne udlægges til Fordeel for Ulfeldt, i Henseende til hans Sikkerhed under Folkerettens Beskyttelse, eller ikke. Paa den Maade, hvorpaa Ulfeldt kom til Danmark i Julii Maaned 1660, som actioneret af den svenske Krone for Statsforræderi, og flygtet af sit Fængsel, inden Sagen var paadømt: kunde det være Spørgsmaal, om ikke snarere den svenske Regiering kunde have mere Adkomst til at forlange ham udleveret, end den danske havde da Freden sluttedes? Saameget var aabenbart, at begge Regieringer havde liden Grund til at troe ham, og begge behandlede ham (den svenske dog med ulige mindre Grund, end den danske) uden al Skaansel, som deres Fiende. Man maa derfor give den forhen anførte Historiker Ret i, at hvis man vilde antage, at den hemmelige Artikel i Freden til Fordeel for Ulfeldt, hvorom Puffendorf taler, virkelig var bleven vedtaget af begge Magter: da havde han „ved sin ubetimelige Flugt selv sat Tractatsartiklen ud af Kraft, og sat sig i en fredløs [eller dog værnløs] Tilstand baade i Sverrige og i Danmark."[10]) Hans Løn i Sverrige, hvis Konge han havde tient imod sit eget Fædreland, blev saa slet, som muelig. Den svenske Regiering, som i ikke havde stadfæstet den malmøeske Commissions Kiendelse, men snarere besluttet Ulfeldts Frigivelse: tog hans Flugt til Paaskud for Confiscationen af de betydelige Godser, Carl Gustav havde skienket ham; og heller ikke blev der nogensinde Tale om at betale den Sum af over 370,000 Rdlr. som Ulfeldt i rede Penge havde laant deels Dronning Christine, deels Carl Gustav, og hvorfor Obligationer fandtes i hans Værge, da han var flygtet til Kiøbenhavn.[11]) Saa

---

10) Rohmann, i det anf. Tidsskrift „For Litteratur og Kritik", S. 89.

11) Jfr. Historisk Tidsskrift, III. S. 462.

godt forstod man i Sverrige at benytte sig af Ulfeldts slette Lykke i hans forræderske Handlemaade imod sit Fædreland, og af hans ukloge Opførsel imod Carl Gustav. Uagtet de mæglende Magters Ministre ved de kiøbenhavnske Freds-underhandlinger ikke havde forsømt at tage sig af Ulfeldts Sag, og den franske Ambassadeur Terlon, paa sin Forestillig herom til den svenske Regiering, erholdt fra Enkedronn. Ulrike Eleonore, et gunstigt Svar (20. Jul. 1660) og bestemt Løfte om Ulfeldts Frigivelse: fordærvede han alting for sig ved sin ubetimelige Flugt fra Malmøe.[12])

I Kiøbenhavn fandt han en Modtagelse, saa langt fra den, han syntes at have giort sig Forestilling om: at han snart maatte erfare, hvor rigtig hans Ægtefælle havde dømt, da hun ivrigt, men uden Nytte, fraraadede ham Flugten til Danmark,[13]) hvorhen hun dog, som en tro og uadskillelig Hustru, ikke undlod at følge sin Mand. Saasnart det erfaredes at Leonora Christina ligeledes var kommen over til Kiøbenhavn, blev det Ulfeltske Ægtepar satte i Forvaring paa Rosenborg, og efter faa Dages Forløb bragt ombord paa et Skib, hvorpaa de, under Bevogtning af to Oberster, Rantzau og Kruse, førtes til Bornholm, den 25de Jul. 1660[14]) og sattes

---

12) Memoires de *Terlon*. Ed. de 1682. 12. p. 301—303.

13) „Für wenig Tage sagte sie: „Gott verzeihe es denen Reichs-Räthen, so uns gerathen, daß wir sollten in Copenhagen kommen.“ — „Sie beklaget sich über den Grafen, daß Er Ihren Rath nicht folgen wollen, dann Sie hatte Ihm gerathen, er solte sich erstlich nacher Lübeck eine Weil begeben; der Graf aber saget, es wäre Ihm unmüglich gewesen, sich anders zu resoluiren, als nacher Copenhagen.“ (Rapport af General Fuchs 10. Sept. 1661.)

14) I en haandskreven Memorial om det Ulfeltske Ægtepars Tilstand (dat. 29. Marts 1662) hedder det: „at de den 25. Jul. 1660 tilsammen bleve førte fangne til Hammershuus Slot.“ Dette Udtryk kunde synes at indeholde, at det var den Dag, de affeilede fra Kiøbenhavn Overfarten maa da have gaaet hurtigt, siden Ulfeldt allerede den 28. Jul. skrev fra Bornholm. (s. nedenfor.) Maaskee har Dagen

i Fangenskab paa Slottet Hammershuus. Man forsømte heller ikke saa meget som muneligt at sætte sig i Besiddelse af Ulfeldts Midler i rede Penge eller Kostbarheder, som han enten endnu havde staaende i Kiøbenhavn, eller som Grevinden havde havt Leilighed til at bringe i Sikkerhed med sig fra Malmøe. Det synes dog ikke, at man strax i Kiøbenhavn fratog dem Alt hvad de havde hos sig; eftersom Ulfeldt endnu ved Ankomsten til Bornholm var i Besiddelse af et forseglet Skriin, der indeholdt Klenodier og rede Penge; men som der blev frataget ham, og som Commandanten paa Hammershuus tog til sig. Den 13de August udgik ogsaa Frederik den Tredies Befaling til den bekiendte Frantz Spechan:[15]) at da man var kommen i Forfaring, at Grev Corfitz Ulfeldt har endeel ham tilhørende Tøi i Spechans Huus, skulde han overlevere alt saadant til de af Kongen beskikkede Commissarer, Jens Rothsten og Joch. Frid. Wind, hvilke samme Dag fik Kongens Befaling, at begive sig til Spechans Huus, registrere Alt hvad der maatte findes af Ulfeldts Eiendom, og overlevere de modtagne Sager til Kongen selv. Tillige skulde de fordre Spechans Erklæring, om noget siden bemeldte Grev Ulfeldts Bort-

---

d. 25. Julius været den, da de efter Overfarten ankom til Bornholm, eller da de førtes til deres Fængsel paa Slottet.

15) Frantz Eberhard v. Speckhan, under Frederik III. Oberstlieutenant ved Garden til Hest, og Ceremoniemester, var født (i Königsberg) 2. April 1628, og havde tient endeel Aar i Frankrige under Turenne. Frederik III. og Christian V. tiente han i Krig og Fred i 40 Aar, blev under den sidste Konge Geheimeraad, 1683 Stiftamtmand i Ribe, hvor han døde 1697 d. 27. December. (Pontoppidan. Marm. Dan. II. p. 62. 73.) Hr. Rohmann (ansf. St. S. 171) har alt bemærket den egne Stilling, hvori Spechan 1660 var kommen til Kongen og til Ulfeldt. Han skal have ægtet den bekiendte (nedenfor forekommende) Birgitte Reinholds, Enke efter Borgermester Reinhold Hansen; og til hende, der engang (før hendes første Giftermaal) skal have været i Ulfeldts Tieneste, (og saaledes til Spechans Huus) siges begge at have taget deres Tilflugt, da de kom

reise deraf er bortkommet."[16]) Hvorledes man længere hen forholdt sig med Ulfeldts Midler, deres Sequester og Confiscation, vil herefter komme til Omtale.

Efterat Greven og Grevinden vare komne i Land paa Bornholm, overgave deres Ledsagere dem som Fanger til den fra Kiøbenhavns Beleiring som en tapper og duelig Officeer bekiendte Generalmajor Adolf Fuchs, der 1659 var udnævnt til Gouverneur over Landet Bornholm, med 2000 Rdl. aarlig Lønning og Tractement som Oberst.[17]) Ulfeldt, som nu for sildigt indsaae, hvor uklogt han havde handlet i at flygte til Danmark, vilde dog endnu ikke opgive Haabet om at formilde Frederik III. Strax efter Ankomsten til Bornholm skrev han atter, (d. 28. Jul.) kun ni Dage efter det første Brev, et i underdanige Udtryk, men i en værdig Stiil affattet Bønskrift, hvori han gientog sit forrige Udsagn, at han allene havde taget sin Tilflugt til sit Fædreland, fordi han der ventede sig et Fristed af den Konges Naade, for hvis Skyld han havde lidt saa langvarigt et Fangenskab i Sverrige. Han vilde endnu engang tilbyde Kong Frederik sin ringe Tieneste; men om Hans Majestæt fandt, at han ei kunde modtage den, da vilde han, uden at beraabe sig paa Fredstractaten[18], „med

over fra Malmøe. (Jvf. Suhms nye Saml. I. S. 99. T. Bechers Orion. I. S. 24.

16) Siællandske Tegnelser. (Utrykte Bilag.)

17) Hans Bestalling (paa Tydsk) er af 21. Jul. 1659; den paalægger Gouverneuren ikke allene at holde "Fæstningen" (Hammershuus) i god Forsvarsstand, og at befæste alle Adgange til Landet; men tillige, at omgaaes særdeles lempeligt med Indbyggerne, og paasee at de ikke betynges ved noget nyt Paalæg, eller gives anden Anledning til Klagemaal. Paa Kongens Vildbane maatte Generalen hverken selv jage, eller tillade nogen Anden at skyde eller jage. Han skulde umiddelbart staae under Kongen, og ikke lyde nogen Andens Befaling; o. s. v.

18) „Je ne demande mesme point, que V. M. aye aucun regard au Traitté qui me donne liberté de demeurer dans ma Patrie." (Utrykt Bilag.)

Døden saa at sige paa Læberne", kun bede om den Naade, at maatte ende sine Dage i Frihed; og vilde han da udstede sin Forpligtelse, aldrig at komme til noget Sted i Konges Riger og Lande, mindre at tage fremmed Tieneste. — Ogsaa dette Forsøg blev uden Virkning; Bornholms faste Klippeslot modtog indenfor dets Mure de to berømte Statsfanger, under Bevogtning af den strenge General Fuchs.

Denne Mand, som man i et nyere Skrift over Ulfeldt, efter en Maalestok, der maatte uendeligt formindskes, har villet bringe i Ligning med Sir Hudson Lowe, havde i det mindste, dersom nogen Ahnelse om den Skiebne, der ventede ham, var opstegen i hans Bryst, havt Grund nok til at ønske, at han aldrig havde seet de farlige og besværlige Giæster paa Hammershuus, som det blev ham paalagt at vogte. — Ulfeldt kom upasselig af Colik (maaskee ved en Forkølelse paa Overfarten) i Land paa Bornholm. Efter Generalmajorens første Beretning til Frederik III. (af 30. Jul.) giorde han sig endnu langt mere syg, end han virkelig var; men uden at agte herpaa, lod Fuchs ham lægge i en Vogn, og føre til Hammershuus, hvor baade Ulfeldt og Grevinden i den første Samtale med Generalmajoren viste sig i høi Grad modfaldne og fortvivlede over deres Skiebne. Da Fuchs spurgte ham, om han ikke nu kunde see Guds Tilskikkelse og Straf deri, at han selv havde givet sig i Kongens Magt, tilstod han dette; men tilføiede, at han aldrig havde troet, det skulde komme saa vidt, at man vilde bringe ham til det Sted, hvor han nu befandt sig. „Han kastede sig derefter paa Sengen, og Konen begyndte heftigt at skrige og græde. Ja, efter alt hvad jeg mærker — tilføiede Fuchs — kan jeg ikke troe andet, end at hans Forstand er forvirret, og at en Helvedes-Angst begynder at røre sig i ham: thi han er af og til, mere død end levende". Gouverneuren lod begge sine Fanger indsætte i Rustkamret,

som fandtes i Slottets Taarn, og hvortil han lod Døren omgiøre saaledes, at den kun udenfra kunde aabnes. Udenfor lod han sætte to Vagtposter, og lod anbringe et Hul i Døren, for at Fangerne udenfra kunde iagttages. Desuden satte han en Vagt i Taarnet, bestaaende af en Sergeant, en Corporal, og to Soldater, („Rotten-Knechte") af hvilke een om Natten blev posteret indenfor Døren i Rustkammeret, for at passe paa Fangerne, og sørge for Lyset, der om Natten brændte hos dem. — Saaledes troede Fuchs, at have giort deres Flugt umuelig. Han beskriver omstændeligt for Kongen alle sine Indretninger og Forsigtighedsregler, og slutter med den Forsikkring: „Sie sollen mir nicht entlauffen!" Det var dog meget nær ved, at han deri havde lovet Kongen meer end han kunde holde.

Skiøndt vi mangle de til Gouverneuren udgaaede kongelige Befalinger, begribe vi dog let, at der ved disse er blevet paalagt ham den alvorligste Strenghed og Agtpaagivenhed i at vogte de ham betroede Statsfanger, der endnu betragtedes som meget farlige Personer; saameget mere, som den dristige Flugt fra Malmøe nylig havde viist, hvad Ulfeldt var i Stand til at vove, og hvad der kunde lykkes ham. Fuchs var uden Tvivl en Mand, som Frederik III. ganske kunde stole paa, en tapper og dygtig Soldat, af megen militair Æresfølelse, og (som hans Breve udvise) vist nok ikke uden en vis Dannelse og Brugbarhed til den vigtige Post, som var betroet ham paa Bornholm; men derhos hidsig, uden Fiinhed, snarere raa og noget brutal i sin Adfærd, end mild og human ved Siden af den nødvendige Strenghed. Han havde kunnet nøies med denne, for saavidt hans Pligt bød ham at afskære Ulfeldt enhver Muelighed til Flugt. Men han havde hiulpet til at forsvare Kiøbenhavn mod de Svenske; han havde giennemgaaet Krigen imod Carl Gustav, hvori Ulfeldts Forræderi havde givet ham et vanæret

og afskyet Navn; han var en tro Tiener af den danske Konge, og deelte baade den Foragt og det Had til det Ulfeldtske Ægtepar, som var blevet en herskende Stemning i Danmark siden den Roskildske Fred. Det var vist nok meer en raa Yttring af overdreven Nidkiærhed og Iver i Kongens Tieneste, end det var for fuldt Alvor, at han i sin første Rapport yttrer det Ønske: at han et Par Gange om Dagen maatte tractere Forræderen med Pidsk eller Stokkeprygl, for at faae ham til at rykke ud med de store Midler, som et almindeligt Rygte tillagde ham, og som man allerede for mange Aar siden beskyldte ham for at have samlet ved Svig og Underslæb. — Fuchs vilde derfor ikke blot bevogte sine Statsfanger; han vilde søge at udforske deres hemmelige Forbindelser i Danmark, hvor deres virkelige eller formeente Rigdom var skiult, og hvad for Anslag de endnu kunde opspinde for at slippe ud af Fængselet. Derfor satte han ikke allene sin Vagtmesters Kone, et snildt, skiøndt tilsyneladende enfoldigt Fruentimmer, til at spionere Fru Ulfeldt, som hun jævnlig maatte betiene i hendes eget Værelse; men gav Konen Anviisning, hvorledes hun bedst kunde lokke Grevinden til at betroe sig til hende.

Den Strenghed, som det var Gen. Major Fuchs paalagt at anvende imod det Ulfeldtske Ægtepar, gik saa vidt, at de hverken maatte forlade deres Værelser, eller faae noget andet Menneske i Tale, end Gouverneuren, de Officerer, han sendte i Ærende til dem, og de Personer, som opvartede dem; til hvilke hørte en jydsk Karl eller Tiener, som det var blevet Ulfeldt tilladt at medtage fra Kiøbenhavn; ligesom man ogsaa baade berøvede dem Bøger, og Brugen af Pen og Blæk. Deres Tilstand, og Tanken om en saadan Indspærring for Livstid paa den sørgelige Klippeborg i Østersøen, blev dem meget snart saa skrækkelig, at de neppe vare komne til Hammershuus, før Grevinden gik i den opstillede Snare og

begyndte at indlade sig med Vagtmesterens Kone. Da denne ved forstilt Medlidenhed havde giort den kloge Dame uforsigtig nok til strax at nærme sig en ubekiendt Person, med Tilbud af Penge for at hielpe til deres Redning: overdrog Grevinden hende at tale videre med sin Mand om at skaffe en Baad, som kunde føre dem over til Lübeck. For at bevæge ham dertil, maatte hun love ham Guld og grønne Skove. Vagtmesteren og de andre Folk, som kunde behøves for at hielpe Ulfeldt til at flygte fra Landet, vilde han forsikkre at forsørge saaledes, „at de kunde leve som Grever." Imedens nu Konen foregav for Grevinden, at ville meddele sin Mand dette Anslag, og med ham nøiere overveie det: røbede hun det strax for Gouverneuren, som allerede i sin første Beretning om Ulfeldt (af 30. Jul.) meldte det til Kongen.

Det var ikke nok hermed; Greven og Grevinden viste sig endnu mere uforsigtige i videre Forsøg paa at bestikke underordnede Personer; saaledes ogsaa ved af og til at give smaa Foræringer i Penge til de vagthavende Underofficerer [19]. Da imidlertid Vagtmesterens Kone enten i Tide har trukket sig tilbage, eller forestillet Grevinden, at det omhandlede Anslag ikke lod sig udføre: betænkte hun sig ikke længe paa at ville friste Gouverneuren selv. Hun havde, som det synes, en stærk Tro paa Guldets Almagt, og Ulfeldts egen Tænke- og Handlemaade havde vel lært hende, at betragte Ed og Pligt som meget lette Varer. Hun gik da ogsaa her, uden alt for mange Omsvøb, lige til Sagen. I en Samtale i Eenrum (beretter

---

19) „Die erste Liberalitet geschahe vom Hrrn Grafen, da dem Sergeanten Fridrich Erichsen und den Corporal Nicolay Fechter, so die Wacht bey Ihm hatten, anfänglich nur mit einem halben Thaler verehret wurden." (Fuchs, Mod-Erklæring og Beretning, af 6. Oct. 1661.) Han lod strax Ulfeldt høfligt bede, at holde inde med saadanne Foræringer, hvis han ikke vilde give Anledning til strengere Forholdsregler.

General Maj. Fuchs[20]) havde Grevinde Ulfeldt først budet ham 10,000 Rdlr, dersom han vilde lade dem slippe ud af Fængselet, siden 20,000 Rdlr., og tilsidst et Bankbeviis („ein Bankbrief") paa 40,000 Rdlr., foruden at de vilde tilsikkre ham Erstatning, hvis han skulde blive afsat, og hans Eiendom confiskeret. At Gouverneuren, dersom han ikke tillige selv tog Flugten, kunde udsætte sig for noget endnu værre: dette lod hun ligge udenfor Regningen. Men hun maatte giøre den ubehagelige Erfaring, at hun ogsaa i dette Tilfælde ganske havde forregnet sig. Generalmajoren gav hende at forstaae, at hun havde taget feil af hans Charakteer, naar hun troede at han ved slige Midler kunde fristes til at overtræde hvad Pligt og Ære foreskrev ham. Efter nogen Betænkning sagde hun ham da: at det nok vilde være hende mueligt, naar hun skrev til Kiøbenhavn, at skaffe en skriftlig Befaling fra Frederik III., at frigive dem af deres Fangenskab. Da Gen. Fuchs derpaa, med nogen Forstillelse, spurgte: hvorledes Grevinden meente at faae en saadan Befaling under Kongens Haand og Segl? svarede hun: at dette ikke vilde falde vanskeligt, da Kongen skriver meget under, uden at vide hvad det er. („Denn Ihre Königl. Maij. schreiben viele sachen unter, daß Sie nicht wissen was es ist.") Generalen holdt gode Miner uden at indlade sig dybere med Grevinden, angaaende hendes Foregivende. Han vilde (som han melder Kongen) deels lade det komme an paa et Forsøg, om hun virkelig kunde skaffe en saadan Befaling tilveie; deels vilde han see, om han kunde lokke det omtalte „Bankbrev fra Amsterdam, som skal lyde paa 40,000 Rdlr." ud af hendes Hænder, hvilket han derpaa ufortøvet vilde skikke Hans Majestæt.[21]) Grevinden havde sagt ham, at det laae i

---

20) I hans anden Rapport til K. Fredrik III. af 10. Sept. 1660.

21) Det af Major Crantz (d. 4. Octbr.) afgivne første Vidnesbyrd bekræfter flere af Gouverneurens Udsagn om Maaden, hvorledes Grev-

det lille Chatol, som han havde i Forvaring for hende. „Jeg har søgt det der, (føier han til) men ikke fundet det; hun maa formodentlig endnu have det hos sig." Man seer heraf, at Fangerne ikke ved Ankomsten til Bornholm vare blevne undersøgte i deres Klæder, eller paa Kroppen; og det kan maaskee vel antages, at Tilbudet af dette Bankbeviis paa saa stor en Sum (formodentlig ikke andet end en Fiction af Grevinden) har været den Anledning, som bragte Fuchs til at aabne det forseglede Skriin, hvilket siden paadrog ham krænkende Beskyldninger. Generalen forsikkrede Kongen i de stærkeste Udtryk, at ikke noget Tilbud fra Ulfeldts Side skulde rokke hans Troskab; han vilde før sprenge ham og sig selv med hele Slottet i Luften. („Sehe lieber, daß es mir möchte vergönnet werden, die Raquette mit 100 Centner Pulwer anzuzünden, worauf er itzo sitzet, und ihm nebenst seinem Weibe den höllischen Geistern zu sacrificiren".)

Grevinden, som vel har mærket, at Generalen ikke var at vinde, blev dog derved ikke mere forsigtig i sine Forsøg paa at

---

inden havde søgt at forføre ham ved Tilbud af Foræringer, og hvorledes han nogen Tid i Begyndelsen havde giort hende trofkyldig. Majoren havde (som man seer) været tilstede ved den sildigere Samtale, hvori Skienderiet forefaldt imellem Grevinden og Gen. Fuchs: „Ihm sey bewußt, und habe es gehöret, daß wie der Hr. General-major zu der Gräfinn gesaget, daß sie ihm wohl 100,000 Rth. gebothen wann er Sie wolle außkommen lassen, Sie, die Gräfin, geantwortet: wenn Sie nur 50,000 Rthlr. noch bei Sich hätte, wolle Sie wohl außkommen. Der Hr. General-Major sollte nur still damit schweigen, sonsten Sie es Ihre May. wollte zu wissen thun, daß Er mit Ihr wegen Ihrer Entledigung marchandiret. Worauf der Hr. Gen. Major geantwortet: Er hätte solches schon selbst Ihre Majestät berichtet; darauf Sie ferner gesagt: So habt Ihr uns denn betrogen; da dann der Hr. Gen. Major geantwortet, daß er solches mit gutem Hertzen gethan, und gerne den Wechsel-Zettul auf die 40,000 Rthlr. herauß gehabt hätte. Worauf Sie weiter in ein Disput gerathen, und Worte gewechselt." (Han vilde naturligviis ikke lægge til: grobe Worte.)

bestikke underordnede Personer. Hun begyndte med at kaste Mad, som hun giemte fra Middagsmaaltidet, ned til en Skildvagt, der pleiede at have Post ved Foden af Taarnet, og lod derpaa engang et Brev følge med, som hun giorde Regning paa, at Soldaten skulde flye Vagtmesterens Kone. Man seer ikke Grunden til at hun valgte et saa usikkert og farligt Middel, hvis ikke maaskee Konen, som hun troede at have vundet ved smaa Foræringer, for en Tid er bleven hindret fra at komme ind til Grevinden paa hendes Værelse. Soldaten havde ikke vovet at afgive Brevet, men havde giemt det i Muren; og da Vagtmesterens Kone engang efter nogen Tid er kommen ind til Grevinden, har denne vel erfaret, at hun ikke havde faaet Brevet, hvilket Konen imidlertid dog paa en eller anden Maade kom efter, og lovede at skaffe til Kiøbenhavn. Men baade Vagtmesteren og hans Kone, melder Gouverneuren, ere troe og ærlige Folk; han havde underviist Konen, hvorledes hun skulde føre Grevinden bag Lyset, for at han i hende kunde have en Spion. Saaledes kom ogsaa dette Brev strax i hans Hænder; han forstod at aabne det fra Siden uden at bryde dets to Segl; og der fandtes et Indlæg i til den bekiendte Birgitte, Sal. Reinhold Hansens, som var Grevinde Ulfeldts Fortrolige, og derfor bliver ilde udskieldt af Fuchs.[22]) Dette havde han læst, og vel ikke fundet dets Indhold meget vigtigt, men forblommet og mistænkeligt nok. Der var næv-

[22]) „Diese Biertte, Secl. Reinholdt Hansen Frauwe, muß eine heyllose caronnie sein; dann Uhlefeldt hatt durch dies weib all seine anschläge und brieffe bestellen lassen; Es wäre wohl nicht unrathsam, daß dies Weib weggethan, oder sonsten in Verwahrung genommen würde“ o. s. v. Den i Ulfeldts Historie forekommende Birgitte, der synes at have været Leonore Christine meget hengiven, og til hvem Grevinden havde stor Tiltro, havde været Enke efter en Borgermester i Kiøbenhavn, Reinhold Hansen, som var bleven afsat under Christian IV. (Pontoppidan Orig. Hafn. p. 387.) Hun har dog neppe, efter sit andet Giftermaal med den ved Frederik III. Hof ansatte Spechan, (s. Anm. 15) havt nogen Ulempe af hiin Forbindelse.

net to Personer i Kiøbenhavn, med Hensyn til at bringe den før omtalte Ordre tilveie (angaaende Ulfeldts Løsladelse;) om den ene yttrer Fuchs, at han kiender ham som en alt for ærlig Mand til at indlade sig paa noget saadant; den anden var ham ubekiendt; men han raader Kongen til at lade Brevet komme i „den falske Qvindes Hænder", for at erfare, hvad Virkning det maaskee vilde have, og hvilke Ulfeldts Venner („favoriten") i Kiøbenhavn vare. Han havde derfor aftalt med Vagtmesterens Kone, at denne skulde oversende det fra Grevinden modtagne Brev til en Qvinde, som hun kiendte i Kiøbenhavn, og som man kunde lade overbringe Brevet til Birgitte Reinholds, naar hun først af Secretair (Rentemester) Gabel var bleven hemmelig instrueret om, hvorledes hun bedst skulde bære sig ad dermed.

Man seer af disse to Beretninger, at det Ulfeldtske Ægtepar var kommet i gode Hænder; men tillige maa man falde i Forundring over den letsindige Uforsigtighed, hvormed to Personer, om hvis Fiinhed og Klogskab man havde saa høie Begreber, kunde give sig selv og sine Hemmeligheder til Priis for den første, den bedste. Imidlertid maatte de snart blive overbeviiste om, at der hos de faa Personer, med hvilke de i Fængslet kunde komme i Berøring, baade høie og lave, ikke var noget at udrette ved Bestikkelse. Hvad Følgen har været af det opsnappede Brev til Kiøbenhavn, som General Fuchs lod komme i Frederik III. Hænder, mangle vi Kundskab om; vi fattes ikke allene Gouverneurens egne Papirer, med de Breve og Befalinger, Ulfeldt vedkommende, som han har modtaget fra Kongen; men ogsaa hans egne efterfølgende Rapporter, efter den 10de Septbr. 1660. Det synes, efter en nogensteds forekommende Yttring af Fuchs, at han under den paafølgende Vinter 1660—61 saa meget som muligt, undgik personlig Sammenkomst med det Ulfeldtske Ægtepar, og under-

tiden ikke saae dem i to til tre Maaneder, forbi det, som han siger, krænkede ham at høre paa alle de Fornærmelser og uartige Udtryk, som især Grevinden opvartede ham med; efterat hun havde mærket, at det var forgieves at ringe for hans Øren med „Fortunatus-Pungen". — Saaledes fremstiller Forholdet sig imellem det Ulfeldtske Ægtepar og Generalmajor Fuchs, fra deres Ankomst til Bornholm indtil henimod Foraaret 1661, efter Generalens tidligere Beretninger til Frederik den Tredie. Sammenlignes disse med de egenhændige Erklæringer, som Grevinden længere hen (5. Oct. 1661) maatte afgive til Grev Chr. Rantzau, da findes her vel endeel Afvigelser; men dog ikke saa mange, eller af saa væsentlig Betydenhed, at man aldeles ikke skulde kunne forene dem med Generalens Beretninger, eller at man skulde holde disse for falske, og drage hans Troskab mod Kongen i Tvivl. Man vil derimod, med Erindringer fra Processen i Malmø, ikke være tilbøielig til at antage Leonore Christine for at have været ængstelig samvittighedsfuld i Sanddruheden af Vidnesbyrd, der stode i Berøring med hendes Ægtefælles Frelse og Velfærd.

Grevinden angiver: at det først var efter Foranledninger, som Gouverneuren selv havde givet, („nach vielen, des Hrrn Majoren mir gethanen offerten und Anleitungen") at hun, i en Samtale med hans Frue, indlod sig med denne, om ikke hendes Mand skulde være at formaae til at løslade dem. Gouverneuren var gaaet ind derpaa, havde en Dag taget Grevinden ud at fiske (?) („er führte mir darauff auß fischen") og ved den Leilighed indladt sig i en udførlig Samtale med hende om Sagen. At hun først har talt med Fru Fuchs herom, er rimeligt, da man seer, at Grevinden havde lovet hende en Foræring af Juveler; at hun havde budet Fuchs først 10,000, siden 20,000 Rdlr., men ikke mere, stemmer i det mindste overeens med Ulfeldts ved ovenanførte Leilighed særskilt afgivne

Erklæring, og kan vel forenes med Gouverneurens første Indberetning til Kongen. Grevinden vil: at Fuchs skulde have forlangt 50,000 Rdlr., fordi dette var Værdien af de Godser, hans Kone eiede i Brabant; men Grevinden vilde ikke love meer end hun meente, de kunde holde; at han derefter vilde vide, hvad Sikkerhed han skulde have for de lovede Penge; og at hun ved hans Frue havde ladet ham sige, at hun i sit Skriin (som Gouverneuren allerede d. 1ste Aug. 1660 tog til sig) havde „en Bancoseddel paa 40,000 Rdlr., som kunde overgives ham til Sikkerhed, indtil han kunde hæve de 20,000 Rdlr.“ — Man kan lægge Mærke til, at Grevinden selv derhos tilføier: at hun dengang endnu ikke vidste af, at Fuchs havde aabnet Skrinet. („Mir damahlen unwissent, das er meine lade geöffnet.“) Han havde, siger hun, efter sin egen Fortælling, allerede sendt sin Arkeliemester til Rønne med Skrinet, for at lade det ved ham overføre til Kiøbenhavn; men da han faaer det omtalte Tilbud, reiser han samme Nat til Rønne, for endnu engang at giennemsøge Skrinet, om Bancobeviset skulde findes deri, ladet det bringe i Land fra Skibet, „bliver nu anderledes tilsinds, og beholder Skrinet tilbage; men sender de Brevskaber, som fandtes i samme til Kiøbenhavn.“ Herom (tilføier Grevinden) underrettede Gouverneuren hende selv; var meget vred; sagde, hun havde villet føre ham bag Lyset, og det havde aldrig været hans Alvor at foretage noget, der stred imod Ære og Pligt. Herpaa bebreidede hun ham, at han imod al Lov og Ret havde brudt hendes Herres Segl og med Vold aabnet hendes Skriin;“ „saaledes skiltes vi i Vrede fra hverandre, („also schieden wir mit Unwillen von einander“) og der har siden aldrig været Tale imellem os om slige Propositioner.“

I det Hele stemmer denne Grevinde Ulfeldts Fortælling saa vidt overeens med Gouverneurens Indberetning, at man

kun maa læse begge med den Forudsætning: at Fuchs fra første Dieblik af (vi maa erindre, at alt dette foregik i en Tid af faa Uger) har handlet imod det Ulfeldtske Ægtepar med overlagt List, for at lokke ud af dem, hvilke Tanker de havde om deres Fremtid, og hvad for Anslag de muligen ved hemmelige Forbindelser vilde tænke paa at udføre. Hvad enten dette var Gouverneurens eget Paafund, eller man havde givet ham Vink og Befaling derom fra høiere Steder: saa var hans Fremgangsmaade vist nok hverken ridderlig eller ærlig imod en Dame, som i det mindste med heroisk Mod og Kraft deelte sin Ægtemands Ulykke, og hvem ingen Strafskyldighed for hans Statsforbrydelser kunde paahvile. Heller ikke kunde det, efter Naturens Lov, og menneskelig Billighed, lægges Grevinden til Last, at hun søgte Midler til at befrie sig og sin Mand af et haardt Fængsel, hvori man havde sat dem, inden nogen Dom var overgaaet dem. Gouverneur Fuchs, der, efter hans egen tidligste Indberetning til Kongen, ikke saasnart havde modtaget sine Statsfanger, før han begyndte at friste dem til at forsøge paa, om Bestikkelse kunde udrette noget hos ham selv, eller hans Undergivne, satte sig ogsaa ved den Maade, hvorpaa han handlede med Grevens forseglede Skriin, som man i Kiøbenhavn ikke havde hindret dem fra at medtage, i et falskt og ufordeelagtigt Lys. Man har upaatvivlelig ingen Grund til at mistænke en tapper og dygtig Officer, som Fuchs, der var betroet en vigtig og vel aflagt militair Post, og desuden havde egen Formue, for nogen Tanke til at ville for Penge bryde sin Ed, og overtræde sin Pligt imod sin Herre; ligesaa lidt som for den lave Forbrydelse, at ville hemmeligt tilegne sig noget af Ulfeldts medførte Eiendele. I et privat Brev fra Gen. Majoren til Gabel, (skrevet den 25. Marts 1661, efter Ægteparrets forsøgte Flugt) fortæller han ligefrem, at hans Kone vel havde Lyst til at beholde de Juveler, Grevinden

havde foræret hende; (hun kunde dog neppe giøre nogen billig Paastand herpaa, da de vel egentlig kun vare lovede hende under samme Betingelse, som Pengene vare tilbudne hendes Mand.) Generalmajoren meente imidlertid, „at siden Grevinden havde været tosset nok, til at forære noget bort, uden at være vis paa at opnaae, hvad hun havde til Hensigt dermed, saa kunde han ikke hielpe hende; hun maatte see til, hvorledes hun kunde komme til Rette derom med hans Kone;“ og han vilde lade de to Damer imellem sig selv udfegte den Trætte.[23]) I øvrigt paastod han, at Ulfeldts store Ord, som han i Begyndelsen førte i Munden, om de mange tusinde Rdlr., som denne Juveelskat skulde være værd, var ikke andet, end Praleri. Med Undtagelse af to eller tre Stene, der havde nogen Værdi, var det øvrige kun „schlechte Sachen“; og det Hele kunde neppe bringes til 1000 Rdlr.

Man seer heraf saameget, at Generalmajor Fuchs havde handlet baade uforsigtigt og utilbørligt ved at aabne Ulfeldts forseglede Skriin, om han endog lod optage en Specification over Alt hvad deri fandtes af Juveler, Penge og Obligationer. Han udsatte sig ikke allene for mundtlige Bebreidelser og krænkende Beskyldninger af de Fangne, som gav Anledning til Optrin, der undertiden udartede til et paa begge Sider pøbelagtigt Skienderi; men han kunde ikke hindre, at Ulfeldt fandt Leilighed til at afgive skriftlige Klagemaal, der paa en eller anden Maade ere komne Frederik III. for Øine. Dette fremgaaer bl. A. deraf, at Kongen i Februar 1661 (saaledes endnu inden den forsøgte Undvigelse) paalagde Gen. Maj. Fuchs, at

23) „Ich besorge, es wird Krieg setzen zwischen sie beiden — wenn es auff's allerhöchste möchte geschätzet werden, kann es doch keine tausend Thaler bringen. Enfin, ich habe doch keinen Willen, solches wiederum zu geben; lasse lieber die Weiber sich darum die Haare ziehen.“ (Fuchs til Gabel. 25. Marts 1661.)

at lade Ulfeldt afgive en skriftlig Erklæring angaaende de Sager af Værdi, han havde medført til Bornholm. Saameget erfare vi af en Indberetning fra Fuchs af 4de Marts, hvori dog hverken videre nævnes, hvorpaa Kongens Befaling i det Hele gik ud, eller hvad Indholdet var af de „Skrifter", [24]) som Ulfeldt opsatte, og som Gouverneuren strax tilsendte Kongen, tilligemed sin Erklæring angaaende Ulfeldts overdrevne Vurdering af de omtalte Juveler og Kostbarheder, der vare forefundne i det ham fratagne Skriin. Under den herved opstaaede mundtlige Forhandling forefaldt (i Begyndelsen af Marts 1661) en Scene imellem det Ulfeldtske Ægtepar og Gouverneuren, som denne temmelig omstændeligt har indberettet, og hvori Forbittrelsen gik saa vidt, at man paa begge Sider opvartede hinanden med gemene Skieldsord. [25]) Grev-

---

24) Gouverneuren, som den 28. Febr. modtog den Kongelige Ordre, havde den 2. Marts ladet Ulfeldt besikke ved Landsdommer P. Olsen og Major Crantz, „worauff endlich den andern Tag beigefügte Schriften erfolgt sind." Formodentlig har et af disse været den Optegnelse over hvad Skrinet skulde indeholde af Juveler, rede Penge og Obligationer — som haves i en samtidig Copie af den ved Leonore Christine opsatte, og af hende underskrevne Original. (s. nedenfor Anm. 37.)

25) Major Crantz udsagde i sit andet Vidnesbyrd (2. Nov. 1661) om Skienderiet i Samtalen angaaende Skrinet og Juvelerne: „Daß der „Gen. Maior über des Graffen haupt sein Stock solte gehoben haben „vnd gedrewet (derfor beskyldte Ulf. ham) sei ihm ohnwissent; habe „es auch nicht gesehen. Jedoch hatte der Gen. Major woll mit dem „Stocke auff und nieder geschwencket. Von Scheltwohrten hatte Er „nichts gehöret, ohne daß die Fraw Gräffin Ihme, den Gen. Major „vor einen groben Esel gescholten, vnd Er Sie wieder vor eine „Carogne, sagend daß solches bedeutede uff Fransoisch so viel als „eine Eselin." Gen. Major Fuchs fortæller begge Dele selv i sin Skrivelse til Gabel, 25. Marts 1661. Ligeledes udsagde Ulfeldts egen Tiener i Forhøret d. 4. Oct. 1661 bl. A. om bemeldte Samtale, da det kom til Pengene, som Grevinden havde budet Fuchs for at lade dem slippe løs: „Der Gen. Major sagte zu der Gräfin: „Aha! Ihr wollte mir eine Nase machen; aber ich habe Euch derselbe angethan; hätte ich meinen gnädigsten König u. Herrn wollen

inden blev i høi Grad opbragt, da Gouverneuren gav hende at forstaae, at Juvelerne ikke mere vare til hendes Raadighed, siden hun havde foræret hans Kone dem; og ikke mindre forbittret blev hun, da han besvarede hendes Trudsler med ironisk Spot, og lod hende mærke, at han betragtede Tilbudet af et Vexelbrev paa 40,000 Rdlr. som Praleri og Opdigtelse. — Man seer i dette Optrin en Bestyrkelse paa det, som ved flere Leiligheder kommer til Syne, at Leonore Christine med hendes Mandsmod og sieldne Aandsgaver ikke har forenet qvindelig Fiinhed og Ynde. Om Christine Munk veed man, at hun i Vrede og Hidsighed brugte Udtryk og Skieldsord, der ikke passede for en Dame i hendes Stand; noget af dette Træk hos Moderen kan være gaaet i Arv til Datteren. I det mindste viste Grevinden i sin Omgang med Fuchs, at hun ikke forstod at dæmpe Raahed og Mangel paa finere Levemaade ved en modsat Adfærd.

Af Generalens første Indberetninger seer man i øvrigt tydeligt, at hverken Ulfeldt eller hans Frue i Begyndelsen have ladet Modet falde, men vedligeholdt den fornemt-stolte Tone, som begge vare tilbøielige til at antage, hvor de kom i Berøring med Nogen, som vilde være deres Ligemand. Med Generalmajor Fuchs blev Forholdet, som man let kan indsee, efterat Grevinden havde blottet sig ved de mislykkede Forsøg paa at kiøbe deres Frihed ved Bestikkelser, mere og mere spændt og fiendtligt. Heller ikke var Landsdommeren vel anskrevet hos hende, saa lidt som nogle Officerer af Besætningen, der vel ikke have taget Hensyn nok til Ærbødigheden for den Høihed,

untreu seyn, und die 15,000 Rthl. genommen — darauff hätte „die Gräfinn geantwortet: die 50,000 Rthlr. konnten es wohl zuwege „bringen; da hätte der General Major geantwortet: Das lüget „Ihr wie eine Hure“ o. s. v. Hun havde da sagt, han løi som en Esel; og han igien havde skieldt hende ud for en Carogne.

Grevinde Ulfeldt saa gierne vilde vedligeholde, som en født Kongedatter. Ulfeldt selv, der ikke led mindre af Stolthed og Adelshovmod, vilde i en Trætte med Gouverneuren imponere denne ved det Spørgsmaal: om han vidste, at han havde en Fyrste for sig? (formodentlig sigtede han til sin rigsgrevelige Værdighed.) Dermed kom han dog ikke langt hos Fuchs, som, ved Siden af sin militaire Raahed og Barskhed, ikke synes at have været uden Forstand, og til Ulfeldts større Ydmygelse besvarede hans utidige Stolthed med Spot og Ironie. I Modsætning hertil beretter han, at en af hans Officerer, Major Crantz, blev artigt behandlet af Grevinden, fordi han havde viist Ulfeldt og hans Frue Deeltagelse, og ikke sparede paa at give dem deres Titler.[26]) Fuchs kunde selv have sparet denne Melding til Kongen om en af sine Capitainer, som i øvrigt giorde sin Pligt; men derved maaskee vel kunde komme til at blive mindre naadig ansect.

Det foregaaende vil være nok til at vise, hvor bittert og uvenligt Forholdet imellem Fangerne og Commandanten paa Hammershuus overhovedet har været, og hvor lidt denne har været stemt til i nogen Henseende at formilde den sørgelige Tilstand, hvori disse til et glimrende og fornemt Levnet vante Personer pludseligt vare satte; efterat de endnu i Malmøe kun havde været arresterede i deres Huus, hvor de ogsaa havde beholdt deres hele Huusholdning og næsten alle deres Tienestefolk. Man havde paa Bornholm frataget dem Skrivematerialier; formodentlig heller ikke tilladt dem at faae Bøger; i det mindste seer man, at Ulfeldt, allerede før Undvigelsen, fordrev Tiden med at skrive paa Væggene med Kul, og ved konstigen at udskære allehaande Figurer af Dyr, Blomster og andet i

---

[26]) „Major Crantz kam gnädig davon, auß Vrsachen weil er den Grafen und die Gräffinne sehr condolirte, vnnd mit hauffen Ihre große tituln außtheilte." (Fuchs, Rapport af 4. Marts 1661.)

sit store Træbord.[27]) Grevinden har maaskee dengang heller ikke ganske manglet Haandarbeide, hvilket man efter Undvigelsen maa have frataget hende; og at de i Taarnet paa Hammershuus havde deres Værelser samlede, og deres egen Tiener til Opvartning, var en betydelig Lettelse af det indsluttede, eensomme, usunde Liv, som efter deres Forsøg paa at undvige blev endnu meget værre.

Anslaget til deres Flugt have de havt Leilighed nok til at udkaste og forberede; men i Vintertiden var Udførelsen umuelig. Maaskee den ogsaa først er bleven bestemt efterat den omtalte heftige Samtale med Generalmajor Fuchs havde fundet Sted, i Begyndelsen af Marts Maaned 1651. De Fangne besluttede at forsøge en Undvigelse, uden al Hielp udenfra, uden at være forsikkrede om at finde et Fartøi til at flygte fra Øen, eller Nogen, der vilde hielpe til at føre dem over Østersøen. Det synes endog efter de giorte Tilberedelser, som de allene med deres jydske Tiener[28]) vilde have betroet deres Liv til en Fiskerbaad, dersom de ved Stranden ubemærkt havde kunnet sætte sig i Besiddelse af en saadan. Sengelagen og andet Lintøi havde Grevinden skaaret i Stykker, ikke blot til at benytte det i Stedet for Toug, til at fire sig ned af Taarnet; men ogsaa til at bruge det i Mangel af andre Seil paa Baaden. Tieneren (der mueligen har været noget søvant hiemmefra) havde fundet Leilighed til at skaffe sig Bræder, formodentlig af Sengene, og deraf at danne Stænger og lignende Redskaber, som i Nødsfald skulde bruges til Aarer og Styre. Der hørte upaatvivlelig et Mod, som kun Fortvivlelse indgiver, til at ville prøve et saadant Vovestykke; men det synes som Ulfeldt og Grevinden mindst maa have beregnet de Farer og

---

27) Fuchs Indberetning til Kongen af 4. Marts 1661.

28) Hans Navn var Peter Pflügge, og han havde tilforn tient i 5 Aar hos Fru Kirstine Munk paa Boller.

Vanskeligheder som ved Undvigelsen kunde møde dem i Slottet selv, eller i Nærheden og paa Veien til Stranden, som ingen af dem var bekiendt med. Imidlertid seer man tillige af ovenanførte og flere Omstændigheder, at uagtet alle de Vagtposter og andre Forholdsregler, som Fuchs roste sig af at have anvendt, har de Fangnes Bevogtning ikke været streng nok. At det er bleven Ulfeldts Tiener tilladt, at ligge om Natten i det yderste Værelse, hvor hans Herre laae, formodentlig ogsaa visse Tider paa Dagen at være allene inde hos sit Herskab, havde giort det muligt for ham at arbeide paa de omtalte Forberedelser og Redskaber til Flugten; og ved en eller anden Leilighed har Grevinden erklæret, at hvis Gouverneuren ikke havde inddraget Vagtposten ved Foden af Taarnet, eller denne Vagt ikke om Natten havde forladt sin Post, havde Undvigelsen været umuelig. Denne besluttede de omsider at udføre Aftenen den 13de Marts, da Vinden efter Fløiene paa Slottet, var Nordost og saaledes gunstig til Lybek, hvorhen Farten over Havet udgiør omtrent 40 Miil. Der siges et Sted, at de havde valgt Tiden, da Tappenstreg blev slaaet paa Slottet Klokken 8, for at Lyden ved deres Udbrud mindre skulde høres; ligesom Vagterne i dette Øieblik kunde formodes at være mindre opmærksomme. Men i en anden Beretning nævner Generalen Kl. 10 som den Time paa Aftenen, da de brød ud. Ulfeldt eller hans Tiener havde, ved Hielp af et stærkt Søm, i nogle Dage umærkeligt løsnet nogle Jernstænger for Vinduet saa meget, at man ved Hielp af en Stang deels kunde bryde dem ud, deels bøie dem til Side. Ved at befæste Stangen, hvorom de tilskaarne og sammensyede Lerredsstrimler vare bundne, i Vinduet, var Apparatet til Undvigelsen færdigt. Efter Yttringer i Forhørene synes det og, at man har brugt Vaaret om Sengedyner til samme Øiemed.

Omstændighederne, der forefaldt under og efter Undvigelsen, fortælles med nogen Forskiel, deels i Gouverneurens kort efter til Kongen indgivne Beretning (af 22. Marts); deels i de Aaret efter optagne Vidneforhør. I Følge hiin var Grevinden den første, der slap ud af Vinduet og lod sig fire ned af Taarnet, hvilket lykkeligt gik for sig. Ulfeldt skal have været mere uheldig, i det han paa en eller anden Maade, som ikke er tydeligt forklaret, blev siddende fast i Aabningen mellem Jernstængerne; i hvilken piinlige Stilling han skulde have tilbragt næsten to Timer, saa at han tilsidst halv død kom ned til Jorden. Efter Greven kom endelig Tieneren, som det synes uden Vanskelighed, ned; men hans Herre var ved hiin Omstændighed bleven saa angreben, at de næsten maatte bære ham, da de nu skulde snige sig ud af Slotsgaarden og videre frem. Her havde de allerede det Uheld, i Mørke at slippe ned i en Møddingpøl ved Stalden, hvor Greven mistede en Sko. Omsider fandt de Muren, som de ligeledes ved Hielp af deres medførte Stænger og Liner hissede sig ned ad, indtil de naaede Klippen paa den Side, der vender imod Landet. Uden at kiende Beskaffenheden af Bierget, eller hvor de skulde søge en Nedgang, prøvede de det, saa godt de i Mørket kunde, paa flere Steder, hvor de fandt det alt for steilt og farligt, indtil de omsider traf et saadant, hvor en Steen, som Peter Pflügge lod rulle ned, om kort Tid standsede; de forudsatte derfor at her i kort Afstand maatte findes Fodfæste og Nedgang. Tieneren vilde først prøve det, og lod sig baglænds, belæsset med Bylter, Stænger og andre Sager, glide ned, men standsede snart ved en lille Busk, der havde taget imod den nedrullende Steen. Her vilde han holde sig fast, men gled med Foden, og faldt med sin hele Byrde saa dybt ned, at han, efter Gouverneurens Ord, maatte have slaaet sig ihiel, hvis han ikke var kommen til at ligge ovenpaa sine Bylter. Imidlertid blev

han en Tid lang liggende maalløs, og først da han kom til sig selv og raabte om Hielp, erfarede hans Herskab hvorledes det var gaaet ham, og hvor livsfarligt det kunde være, paa dette Sted at prøve en Nedfart af Klippen.[29]) Naar det dog hedder i Gen. Major Fuchses Indberetning til Kongen, at Grevinden lod sig glide ned til det Sted, hvor Tieneren først var standset ved Buskene, og ved at kaste Lagen og Line ned til ham, fik ham igien trukket op til sig: da er dette temmelig uforstaaeligt; ligesom man neppe heller veed, hvorledes Ulfeldt, der siges halvdød at være kommen ud af Vinduet, har kunnet foretage denne farlige og besværlige Nedfart. Videre berettes der, at en stor løs Steen, som en af dem i Mørke havde stødt til, rullede ned efter Grevinden, rev et Stykke af hendes Kiole, og hvis den havde truffet hendes Legeme, kunde have revet baade hende og Tieneren ned i Afgrunden. — Om et eller andet i denne Fortælling er mindre tydeligt, eller maaskee har faaet en noget stærk Colorit, saa seer man dog saameget, at de flygtede Fanger maa have giennemgaaet en Nat, hvis Skræk og Lidelser der maatte meer end almindelige Kraft til ei at bukke under for. Det synes som de have fundet raadeligt,

[29]) Hammeren kaldes den Biergkiæde, som danner Bornholms nordligste Spids, og bestaaer af flere, ved dybe Kløfter eller Dale adskilte Klipper. Paa den høieste af disse, Steilebierg kaldet, er Fyrtaarnet anlagt, og denne Klippes Høide angives til 272 Fod. (Bornholm i A. 1815, af Rawert og Garlieb S. 183.) Noget lavere end denne er en anden af Hammerens Klipper, hvorpaa Hammershuus først blev opført i det 12te Aarh. og hvor man nu kun seer Ruiner af Ringmuur og Taarne. Et af disse (som dog ei er det største) fører endnu Navn af Ulfeldts Taarn. (Panum's Beskr. over Bornholm. 1830. S. 52.) For henved 200 Aar siden havde Hammeren endnu baade Skov og gode Græsgange; og den hele Egn var mindre vild og øde end nu, da Skoven er borte, og Sandflugt har udbredt sig over hele Dalen imellem Havet og Hammer-Sø, der ligger ved Foden af Steilebierg, og er Bornholms største Indsø (med et Areal af henved 18 Tdr. Land.)

efter de første Uheld, at holde sig stille saa længe Natten stod paa; men da det grydede ad Dag, begyndte de, „saa godt de kunde, at klavre ned ad Klippen", hvor formodentlig Mørket har bragt dem den største Hinder og Fare. Da der i Dagningen faldt en stærk Taage, kunde de vel herved lettere undgaae at blive seete fra Slottet; men havde ogsaa selv saa meget vanskeligere ved at finde Vei og Sti.

I den tykke Taage vankede de ulykkelige Mennesker en Tid lang omkring, Ulfeldt kraftløs og smertefuld efter det, han fra Undvigelsens første Time skal have lidt, Tieneren forslaaet efter sit Fald, og Grevinden, om endog legemlig uskadt og kraftig, vist nok i stærk Sindsbevægelse og Uro ved at see det feilslagne Haab om Befrielse for Øie. Da de omsider fandt et Bosted for sig, vare de neppe komne et Bøsseskud bort fra Slottet, hvor der laae et Krohuus, eller andet eenligt Sted, ikke langt fra Stranden. Her kom de, ifølge Gouverneurens Indberetning, i en ny Livsfare, da Manden, der i Afstand og i Taagen ikke kunde kiende disse selsomt udseende, med Lagen, Bylter og Stænger belæssede Skikkelser, hentede sin Bøsse og truede med at skyde paa dem, da de ikke svarede paa hans Tilraab; men hans Kone afholdt ham derfra ved at forestille ham, at det kunde være Spøgelser. De Flygtende slap saaledes bort herfra, og giennem Aabningen paa et Gierde ned til Stranden i Nærheden af Fiskerleiet Sandvig, hvor de dog ingen Baade fandt. Derimod mødte de et Par Fiskerfolk (eller, som Fuchs berettede, en Patrouille) som Grevinden bød Penge for at skaffe dem en Baad; men uden Virkning. Udfaldet blev, da flere Folk efterhaanden samledes, og de nær, da Nogle fik Mistanke om hvem de vare, kunde have været udsatte for Mishandling, at Major Crantz, der havde sit Quarteer i Sandvig, fik Underretning herom, og strax, om Morgenen Kl. 7, med en Corporal og 6 Musketterer ilede

hen at anholde dem, og førte dem ind i sin Bopæl, indtil de atter kunde bringes op paa Slottet.

I Tienerens Udsagn (som først blev afgivet 16 Maaneder efter Flugten) forekommer intet om det ovenanførte Uheld, der skulde have truffet Ulfeldt strax i Begyndelsen; der berettes kun, at hans Herre først hialp til at fire Grevinden ned, og strax derpaa selv blev nedhisset af Tieneren;[30]) hvorpaa denne, som det lader, hialp sig selv ned; siden, ligeledes ved Hielp af Liner som de førte med sig, hialp Peter Pflügge sit Herskab over Ringmuren. Efter hans sandsynlige Fortælling, bleve Ulfeldt og Grevinde Leonore siddende paa Klippen, neden for Muren, imedens Peter længe ledte om et beqvemt Sted for dem til at komme ned af Bierget. Han fortæller ogsaa, at han ved den Leilighed gled et godt Stykke ned, og at Grevinden hialp ham igien at komme op til dem, ved Hielp af en Line, som hun kastede ned til ham; men han giør ikke stor Ophævelse heraf, og nævner intet om at have forslaaet sig ved Faldet. Tienerens Udsagn og Beretning i Forhøret har overhovedet Præg af Simpelhed og Troværdighed; hvorimod det vel kunde tænkes, at strax efter de Fangnes Udbrud er en og anden Omstændighed ikke uden Udsmykkelse, eller paa en mindre nøiagtig Maade, bleven Gouverneuren berettet; da han, som man seer, ikke har ladet de Fangne formeligt forhøre i Anledning af Undvigelsen, hvortil han formodentlig ikke har anseet sig for at være bemyndiget. — Grev Rantzau lod derimod Peter Pflügge endnu engang før sin Afreise kalde for sig d. 29de Oct., og lod ham forelæse hans Vidnesbyrd af

[30]) „Der Graf wäre in dem vor dem Fenster stehenden Kasten niedergestiegen, und erstlich die Frau Gräfin niedergelassen, darnach hätte er, der Diener, den Grafen hinuntergelassen; und wäre der Graf alsofort nach der Gräfin hin unter gekommen; er, der Diener, aber der letzte gewesen.“ (Vidneforhør over P. Pflügge. den 4. Oct. 1661.)

4de October, hvilket Tieneren atter i eet og Alt bekræftede; men tilføiede, at da hans Herre og Frue om Aftenen igien bleve bragte fra Sandvig op paa Slottet, lod Gouverneuren Sækken, med alle deres Sager i, undersøge; og da han havde viist de Fangne op paa deres Værelse, holdt han Tieneren tilbage, som derpaa maatte klæde sig nøgen af, ved hvilken Leilighed han gav fra sig to af de Copier, som Ulfeldt og hans Grevinde havde skrevet,[31]) og blev frataget hvad han ellers havde hos sig af Breve og Regninger, hans egne Pengesager vedkommende.

Inden de Fangne (imod Aftenen) afhentedes i en Vogn fra Sandvig, begav Major Crantz sig i Forveien op paa Hammershuus, for at melde denne Tildragelse; og fandt Generalmajoren endnu i Seng, uden Ahnelse om hvad der var foregaaet. Fuchs løb derpaa lige til Ulfeldts Værelse i Taarnet, for at erfare hvorledes de Fangnes Undvigelse var gaaet for sig. Døren fandtes spærret ved to med røde Klædelister sammenbundne Træstykker, der indenfor vare satte imod den som Stivere; og den blev enten opbrudt, eller (som Grevinden og et Par Vidner siden sagde) aabnet indenfra ved „Generalens lille Polak“,[32]) som krøb ind ad Vinduet. Da Fuchs kom ind, fandt han blandt anden Uorden i Værelset, Sengehalm omspredt hist og her paa Gulvet i Ulfeldts Værelse, og et Lys i en Messingstage, efter nogle Vidners Udsagn brændende, og hensat paa Gulvet, nær ved Tienerens Seng; hvor det altid

---

[31]) „Der Gen. Major hätte ihn nackend ausziehen und besuchen lassen, und ob er wohl die Copien, welche Graf Uhlfeld und seine Liebste geschrieben, von sich gestellet, hätte jedoch der Gen. Maj. damit nicht zufrieden sein wollen, sondern gesagt, daß er noch andere Briefe mehr bey sich haben mußte, welches er mit Nein beantwortet“ o. s. v.

[32]) Han nævnes et Sted: „des General Majoren Junge, Nahmens Jacob Cobach, eine Meile von Cracow zu Wiczenski geboren.“

pleiede at staae, for at kunne brænde Natten igiennem, og passes af Tieneren. Denne Omstændighed, som unegtelig i de første Øieblik maatte vække endeel Mistanke, blev heller ei ubenyttet af Gen. Fuchs, der, saasnart de Fangne igien vare bragte op paa Slottet, bebreidede Grevinden, at de havde sørget saa ilde for Lyset; hvorved Slottet kunde staaet i øiensynlig Fare for at gaae op i Luer. Hun forsvarede sig med stor Heftighed mod dette Paasagn, og i Nærværelse af Capitain Bolte, og maaskee flere af Officererne, bevidnede og svor paa: at hun havde sat Lyset paa Bordet, „saa sandt hun var en ærlig Dame; Fanden skulde tage hende, om det ikke var sandt;" ja hun slog sig for Brystet, med de Ord: „at hun vilde være en Hore, om hun ikke havde sat Lyset paa Bordet, og der ladet det staae; men Karlen kunde gierne have sat det ned paa Gulvet, eftersom han var den sidste, som havde været i Værelset." — I det sildigere skriftlige Vidnesbyrd, som Grevinden afgav, siger hun derimod udtrykkeligt, at hun havde ladet Lysepladen af Messing med det brændende Lys i, staae paa Gulvet; men uden at der, det hun vidste af, var et Halmstraa nær ved Pladen; „ja hun havde endog den Omsorg, at da de vare i Begreb med at udføre deres Anslag, gik hun endnu engang ud i det ydre Værelse, for at see om Lyset var sat saaledes, at det ingen Skade kunde giøre, og stoppede selv Lagen og Sengklæder sammen, eftersom Lyset pleiede at staae ved Tienerens Seng."

Ulfeldt selv, der paa samme Tid maatte give sin skriftlige Erklæring, ubekiendt med hvad Grevinden skrev, bevidnede: at „Lysepladen med Lyset blev sat paa selvsamme Sted, hvor det hele Tiden tilforn pleiede at staae om Natten, (altsaa paa Gulvet ved Sengen) og hverken var den sat i Halm, eller bedækket med Halm." — Ligeledes vidnede han og Grevinden særskilt og samtidigt: at hverken havde de henlagt Lys, hvoraf de kun

havde et Par Stykker i Forraad, paa noget farligt Sted, eller, som det var paasagt dem, besmurt Bielker og andet Træværk med Talg. Dette var kun skeet paa en Bielke under Loftet i det indre Kammer, hvor de først havde giort Forsøg, om deres Snore eller Liner paa den Maade lettere kunde bevæges; hvilket de derefter ogsaa havde giort i Vinduet og paa den der befæstede Træstok, hvorom Linerne skulde glide naar de firede sig ned. Det sidste findes ogsaa bekræftet ved et sildigere Vidnes (Major Unckes) Udsagn; ligesom det derhos indeholder: at han kun havde seet en stor, stærk Lyseplade, med et Stykke Lys i („aber nicht brennend",) staaende paa en Bænk; men Gen. Majoren havde viist ham Stedet, hvor den havde været sat paa Gulvet, hvor Halm var strøet rundt omkring.[33]) En anden Officeers (Capitain Boltes) Vidnesbyrd stemmer i det Hele overeens med Majorens.

Naar Gouverneuren (i sin Indberetning af 22. Marts) næsten udtrykkeligt beskylder de Fangne for at have havt det Forsæt at brænde Sloteet af, og tilføier, at de vel have meent, under den derved opstaaede Tumult lettere at kunne iværksætte deres Flugt fra Landet: saa maa man for det første finde en saadan Beskyldning, der forebragtes Kongen uden videre Beviis, og uden at optage noget Vidneforhør, som Fuchs, tillige-

[33]) Denne Officeer er formodentlig, som det lader, ikke saa tidligt som Andre, kommen ind i Værelset. Vagtmesteren Hans Meiers Kone, Fru Fuchses Pige, Slotssnedkeren Niels Jensen og Henrik Fuchs (maaskee en Slægtning af Gen. Majoren) stemmede i deres Udsagn i Forhøret deri overeens: at de saae Lysepladen eller Stagen staaende med en Stump tændt Lys i, og Halm omkringstrøet paa Gulvet; men et Par af disse Vidner lagde ogsaa udtrykkeligt til: de vidste ikke, om Lyset kunde have tændt Halmen naar det var udbrændt i Stagen. — At Generalindens Pige eller Jomfru i sit korte Udsagn, og tværtimod de Andre, meget bestemt siger: at „naar Lyset havde brændt en halv Time endnu, var det kommet i Straaet," kan dog ikke komme i Betragtning.

med de Fangnes eget Udsagn, kunde vedlægge sin Beretning, baade fiendsk og hadefuld imod ulykkelige og allerede dybt ydmygede Personer; og i sig selv, saaledes som den blev forebragt, uden at være constateret ved en aldeles nøiagtig Granskning, ubillig og retskrænkende. Dette blev ogsaa paa en Maade erkiendt, i det man et halvt Aar derefter anordnede en saadan legal Undersøgelse. Endskiøndt vi nu paa den ene Side ei ville negte, at Skinnet og adskillige mistænkelige Omstændigheder vel kunde tale for Gouverneurens Mening, især naar man tager Hensyn til det Fiendskab og den bittre Stemning, som de Fangne nærede imod ham; og at der forekomme enkelte Modsigelser imellem Grevindens Yttringer strax efter deres Paagribelse (efter Capit. Bolte's Vidnesbyrd) og i hendes eget skriftlige Udsagn: saa maae vi derhos tilstaae, at der er meget, som giør et saadant Mordbrænder-Anslag af det Ulfeldtske Ægtepar temmelig usandsynligt. Grevinden har ogsaa i sin skriftlige Erklæring over dette Punkt, med meget Eftertryk og med sit sædvanlige dialectiske Talent, fremhævet Alt hvad der taler imod en saadan Beskyldning. Det hele Udfald af deres Plan til Flugten, siger hun, var usikkert; uvist var det, naar de endogsaa kom ned af Taarnet, om da ikke en Vagt eller Patrouille kunde møde dem; uvist, om de kunde komme over Graven, og ned ad Klippen; ligesaa uvist, om de vilde finde en Baad, for at komme bort fra Landet. Skiebnen vilde da have rammet dem endnu haardere, hvis Slottet var afbrændt; og enhver tænkelig Udvei til at forsone Kongen, og afvende deres Undergang, vilde være afskaaret. Desuden gaves der andre Omstændigheder, som viste hvor lidt de havde tænkt paa et saa „ugudeligt og forbandet Anslag". Deres Kuffert havde de efterladt forseglet; paa Bordet et Brev, skrevet med Tienerens Haand, som om det var fra en Mand paa Landet, i Egnen af Rønne, der lovede dem en

Baad; hvorved Gouverneuren skulde føres paa Vildspor, naar han vilde lade dem eftersætte. Ulfeldt havde ligeledes paa Bordet henlagt en sort Ibenholts Fløite med Sølvbeslag, og to Sølvskeer, som man havde laant dem. Greven anfører end videre: at en opstaaet Brand paa Slottet snarere maatte have hindret, end fremmet deres Flugt, da hele Landet eller Omegnen var kommen i Allarm, og allerførst de Soldater, baade Fodfolk og Ryttere, som laae ved Stranden m. m.

Det maatte vel især være de to Grunde, Sandsynligheden af at Slottets Brand ved at bringe en Mængde Mennesker paa Benene i hele Omegnen, snarere kunde udsætte dem for at blive grebne, og Visheden om at en saadan Ugierning havde afskaaret dem ethvert Haab om Naade, og maaskee paaført Ulfeldt en Dødsdom, som tale imod Gouverneurens Mistanke. Han har imidlertid endnu ikke opgivet den i en Mod-Erklæring som han afgav (30. Oct. 1661) efterat Ulfeldts (ikke Grevindens) skriftlige Vidnesbyrd, eller Forklaring over de 15 Punkter, var bleven Gen. Maj. Fuchs meddeelt. Han vedbliver sit forrige Udsagn, og tilføier, at et heelt Lys maatte Kl. 10 om Aftenen, da Undvigelsen skeete, være efterladt i Stagen, siden det endnu ni Timer derefter, eller Kl. 7 om Morgenen, fandtes brændende i Stagen, og denne omgiven med Hø og Halm paa Gulvet; „men“, lægger han til, om dette var skeet med ondt Forsæt, eller om en omkringfarende Kat saaledes havde raget Hø og Halmstraa sammen omkring Lysepladen, derom kan han intet sige med Vished.“ Han sigter dermed til den Omstændighed, at der om Morgenen, da man fik Døren aabnet i Værelset, skal være fundet indelukket en Kat, hvis Hoved var ombundet med et Slags Narrekappe („die vermummete Katze, mit der narrischen Kappe“.) Det er ligesaa besynderligt, at denne Omstændighed slet ikke er berørt i de Grevinden (hvis Værk dette vel maatte have været) til

Besvarelse forelagte Punkter; som det næsten er ubegribeligt, at fornuftige Folk, i Begreb med at iværksætte en Undvigelse, hvorved deres Liv stod i Fare, men hvori de saae en Mulighed til at gienvinde Friheden, vilde give sig af med barnagtig Spøg. Var det i nogen anden Hensigt, end at ærgre Gouverneuren, ved at giøre Nar af ham paa et Slags symbolisk Maade: saa maatte denne Hensigt i ethvert Tilfælde blive mistænkelig; og Enhver maa vel give General Fuchs Ret, naar han et Sted med Spodskhed siger: „Brennende Lichter sind bei Heu und Stroh gefährliche Dinge, insonderheit an denen Oertern, da die Katzen die Haushaltung verwalten, und die Thüren und Katzen versperret seyn.“ — Her viste det sig imidlertid, at Lyset kunde brænde og den udmalede Kat være indelukket en heel lang Nat igiennem i Værelset, med Halm omstrøet paa Gulvet, uden at nogen Skade er skeet. — Men det hører med til Virkningen af den Nemesis, der haardt rammede Ulfeldts, deels forbryderske og deels tvetydige Charakteer og Handlemaade, ligesom til begges Følger og Virkninger, at i flere af hans Livs afgiørende Situationer og Katastropher kunne disse ei engang blive historisk opklarede ved tydelige Kiendsgierninger og Beviser, enten til at retfærdiggiøre ham, eller til at afgiøre hans Brøde. Saaledes forholdt det sig med Begivenhederne i Malmø; og saaledes med disse Omstændigheder ved Undvigelsen fra Hammershuus. Det bliver ogsaa her nødvendigt, at overlade til enhver Læser af Fortællingen, at troe hvad han vil.

Efterat det Ulfeldtske Ægtepar paa ny var bragt i Sikkerhed, og Gouverneuren havde indberettet deres mislykkede Forsøg paa at undflye, maa han uden Tvivl have modtaget Befaling om at forvare dem i et endnu strengere Fængsel, hvori Ulfeldt og hans Ægtefælle ikke længer maatte være samlede. Deres Adskillelse synes dog først at være udført efterat

de nye Fængsler for dem vare indrettede, hvormed hengik omtrent tre Maaneder. Imidlertid var den ovenfor berørte, paa begge Sider nærgaaende Samtale forefaldet imellem dem og Gen. Major Fuchs, og han var bleven urolig over de Klager og Beskyldninger, de Fangne forebragte imod ham, i Anledning af Juvelerne og anden Eiendom af stor Værdi, som skulde findes eller have været i det aabnede Skriin. Man seer, at Ulfeldt paa en eller anden Maade maa have fundet Leilighed til at opsætte „et Forsvarsskrift", hvori han haardt angreb Generalmajoren som den, der havde frataget ham meget store Pengesummer.[34]) Derpaa har man vel ikke lagt stor Vægt i Kiøbenhavn; derimod sees, at Frederik III. vel er bleven noget fortrydelig over, at Gouverneuren ikke strengt nok har paaseet, at Ulfeldt blev hindret fra at komme til at skrive, ja endog at faae det, han skrev, befordret til Hamborg og England.[35]) Rimeligviis har det været det omtalte Forsvar mod Gen. Fuchs, som det er lykkedes Ulfeldt (allerede tidligere om Vinteren) at faae besørget til fremmede Steder; og man seer, at det har været Generalmajoren meget ubehageligt, at sættes i Vanrygte hos Fremmede, som vare ubekiendte med Sagens egentlige Sammenhæng. Der findes ogsaa Spor til, at underlige Rygter og forvirrede Beretninger

34) „Er hat eine Verantwortungsschrift ausgegeben, und darinnen mich hart angegriffen, ob (als) hätte ich viele Millionen von Ihnen genommen, welches aber nur verbitterte Griffe seyn, um denen, so es sehen werden, die opinionen zu verwirren." (Brevet fra Fuchs til Gabel. 25. Marts 1661.)

35) „Das erster Schreiben (fra Gabel, dat. 14. Febr. 1661) hat mir wiederum Muth gemacht, daß Ihre Kön. Maj. wegen der Ulfeldischen Correspondenz nacher Hamburg und Engelland ein anders versichert sein, und befunden, daß ich nicht so negligent damit umgangen binn, wie daß Geschrei davon gewesen. Was die Zulassung des Schreibens betrifft, woran sich J. Kön. Maj. auch geärgert, hoffe ich, daß solches nicht mehr soll geschehen." (Br. fra Fuchs til Gabel. 25. Marts.)

om Forholdet imellem Gen. Fuchs og Ulfeldt og dennes forsøgte Flugt, vare bragte i Omløb i Holland, uden Tvivl ved Ulfeldt selv, efterat han var kommen løs.[36]) Gouverneuren fandt det derfor, som vi have seet, nødvendigt til sit Forsvar, omstændeligt at forklare Sagen for K. Frederik III. paa samme Tid, som han (d. 4. Marts 1661) indsendte Erklæringer over Ulfeldts til Bornholm medførte Eiendom, m. m. (s. ovens. S. 397.)[37]) Man vil imidlertid ligesaa lidt kunne finde nogen Tilnærmelse imellem Ulfeldts eller Grevindens Vurdering af Juvelerne i Skrinet til over 22,000 Rdlr. og Gouverneurens til „i det høieste 1000 Rdlr.", som man vil bringe dennes Relationer om det brændende Lys, Værelsets Tilstand, og de øvrige species facti efter Undvigelsen, i Overeensstemmelse med det Ulfeldtske Ægtepars Forklaringer. Den hele Sag med Skrinet og Juvelerne kom slet ikke til Omtale i de efterfølgende Forhandlinger med Ulfeldt paa Bornholm, og denne Deel af hans Rigdomme forsvandt i Røg, ligesom det meste af hans øvrige Midler.

Ved Hoffet i Kiøbenhavn synes Efterretningen om Statsfangernes forsøgte Flugt at have vakt ny Uvillie og Urolighed hos Kongen, med Hensyn til Ulfeldts altid mistænkte og som farlig anseete Person. Vi maae antage, at det vel især har

---

36) *Aitzema:* Saeken van Staat en Oorlog. X. Gravenhage. 1665. p. 268.

37) Disse Actstykker ere ikke bevarede, i det mindste ikke noget Forsvarsskrift, eller nogen Erklæring af Ulfeldt over Gouverneurens Adfærd. Derimod haves (jvf. Histor. Tidsskr. III. S. 469. 470.) Afskrift af en, af Grevinden opsat Fortegnelse over Juveler m. m. „som findes udi det Skriin, som Gen. Maj. Ad. Fuchs til sig tog den 1. Aug. 1660." Her er Værdien af de Juveler, som efter Foregivende skulle have været i Skrinet, bragt op til 22,285 Rdlr. ligesom de Obligationer af danske Skyldnere, som i Skrinet vare nedlagte, udgiorde en Sum af 16,350 Rdlr. Formodentlig har denne Optegnelse været et af de „beigefügte Schriften", som Gen. Fuchs indsendte til Kongen med ovenanf. Rapport af 4de Marts.

været denne Begivenhed, som har bragt Frederik III. og hans Raadgivere paa den Tanke, omsider at lade den forrige danske Rigshovmester actionere for hans tidligere strafværdige Forhold, uden at tage Hensyn til den ham i Freden 1658 tildeelte Amnestie. Kongen har i den Anledning fordret Betænkning af en høiere Embedsmand baade i Holsten, (Gouverneur og Amtmand Henr. Blome i Rendsborg[38]) og i Danmark (Cantsler P. Reetz.) Den første (11. April 1664) tilstaaer vel, at han, som ubekiendt med alle særlige Forhold i Ulfeldts Embedsførelse, allene kan afgive sin Mening i Almindelighed efter de ham i den kongelige Skrivelse forelagte Omstændighed; men erklærer, at Greven, ligesom enhver Embedsmand, i hvor høi eller lav han endog er, maa være pligtig til at giøre Rede og Rigtighed for sin førte Administration. Ulfeldt er følgelig endnu forpligtet til at aflægge Regnskab, da han ikke i sin Tid efter Kongens Maning har giort det; og vil det da komme an paa, hvorledes han kan klare dette, om og hvorvidt han for denne Sag, som ikke staaer i Forbindelse med det øvrige, kan domfældes. Hvad hans øvrige Handlemaade imod Kongen angaaer, da er denne bekiendt over al Verden; den er brændemærket, og giør ham skyldig at lide Dødsstraf („infam und capital".) Der kan, efter Blomes Mening, herom „ikke behøves megen Votering; men om han endog havde ti Liv og Hoveder, havde han forbrudt dem alle." Imidlertid var det ganske nødvendigt („allein würde ohnmaßgeblich höchst nöthig seyn")

---

38) Henrik Blome til Farve, Hagen og Neverstorf, (Søn af den hertugelige Gottorpske Landraad Wolf Blome til Seedorf og Testorf) var født 1616, blev under Christian IV. Overskienk, Ridder, Landraad og Amtmand i Rendsborg (1647;) ligesom denne Konge ogsaa udnævnte ham til Curator for sin Søn Ulrich Christian Gyldenløve til Ulrichsholm; under Frederik III. blev han (1657) Gouverneur i Rendsborg, som han forsvarede mod de Svenske, og døde 1676 som Geheimeraad, m. m.

at tage i Betragtning, om Ulfeldt ikke ogsaa var indbegreben i den nye Fredstractat (hvorom Blome ikke havde Kundskab nok;) og vilde det derfor være raadeligt, „under Haanden at fornemme hos Sverrige, hvorledes man der betragtede dette Tilfælde.“ Imidlertid kunde Actionen anlægges og udføres imod Ulfeldt i Anledning af hans Embedsførelse; hvorved man fik Leilighed til at see, hvormeget de Svenske vilde tage sig af hans Sager. Hvad Straffen for Ulfeldts Brøde angaaer, hvorom Kongen ogsaa havde forlangt Blome's Mening, da erklærer han, at Grevens Forbrydelser imod Kongen og Landet, efterdi han ikke havde været løst af sin Ed eller havde giort Rede for sin Embedsførelse, fortiente Dødsstraf, Formuens Confiscation og hans Families Landsforviisning. At Grevinden skulde være strafskyldig, fordi hun, efter guddommelig og menneskelig Lov, i eet og Alt havde fulgt sin Mand: tør Blome ikke antage; med mindre man kunde bevise, at hun særskilt og for sin egen Deel havde giort sig skyldig.[39])

Den af P. Reedtz noget sildigere (d. 7. Jun. 1661) afgivne Erklæring paa en uden Tvivl ligelydende kongelig Skrivelse, stemmer i sit Resultat overeens med Blome's; men er deri mere betydende, at den har optaget Indholdet af Kongebrevet, der fremsatte og gientog de ved andre Leiligheder oftere opstillede Hovedpunkter i Klagemaalet mod C. Ulfeldt: hans hemmelige Undvigelse af Landet og Vægring ved at aflægge Regnskab; hans Udgivelse af et Kongen og hans Regiering diffamerende Skrift; og hans Overgang til Kongens og Rigets Fiender, „som han med sin Person, med Raad og „Daad aabenbart havde bistaaet, og intet efterladt af Alt

[39]) „Ob aber die Frau zu bestrafen, weil sie nach Gött- und Weltlichen Rechte ihrem Manne zu folgen schuldig: dabey stehe ich an — es wäre denn zu bewiesen, daß sie für sich selbsten, und ohne Geheiß ihres Mannes, etwas getentiret.“

„hvorved han kunde opvække Kongens Undersaatter til Rebel„lion, forstyrre og ødelægge det Kongelige Huus og sit eget „Fædreland.“ Tillige har det her, som allerede ovenfor blev paaviist, udtrykkeligt været paaberaabt, at C. Ulfeldt og hans Frue vel vare blevne tilsikkrede fuld Amnestie ved den Roskildske Fred, men „aldeles ere udelukkede af det sidste i Kiøbenhavn sluttede Fredsforbrag“ — Med Henfsyn til Actionen, eller „modus procedendi, efter nærværende Tider og Conjuncturer,“ imod Ulfeldt, anseer Reedtz det for raadeligt, at Ulfeldt og Grevinden holdes i sikker Forvaring og deres Gods i Beslag, „indtil Kongen finder det at være Tid til, efter sin absolute Souverainitets Rettighed, at lade hænde saadan Dom i Sagen, som Misgierningens Beskaffenhed meriterer.“ — Disse Udtryk synes næsten ligefrem at indeholde, at Kongen kunde, naar han vilde, faae Ulfeldt dømt fra Livet; men at han ogsaa, om han foretrak dette, kunde lade ham hensidde vel forvaret som Statsfange, saa længe Kongen fandt for godt.

Det sidste lod det til, at man ved Hoffet i Kiøbenhavn allerede havde betænkt, eller bestemt sig til. Vi kunne slutte, at der efter det Ulfeldtske Ægtepars Undvigelse er udgaaet Befaling til Gouverneuren, at sørge for de Fangnes Forvaring i et strengere Fængsel; Fuchs har i det mindste om Sommeren 1661 ladet dette indrette i et af Taarnene paa Slottet Hammershuus med en Omsorg, og efter et Mønster, som man næsten kunde troe, han havde lært i Bastillen i Paris, eller andre lignende Fangetaarne. Han lod bygge eller indrette tre Fængsler oven over hverandre (hvoraf maa formodes, at de have været anbragte i et Taarn;) og lod disse Kamre saaledes forsyne med Jern inden og uden paa Vinduer og Døre, at han i sin Beretning til Kongen, (af 25. Jun. 1661) formodentlig med megen Overdrivelse, mener

at have anvendt over 20 Skippund Jern dertil. Her bleve de Fangne indførte d. 15de Jun. og efterat have siddet i Fængsel samlede i 9 Maaneder og 13 Dage, bleve de nu saaledes adskilte, at Grevinden sattes i det øverste, Tieneren Peter Pflügge i det mellemste, og Ulfeldt i det nederste Kammer. Det var naturligt nok, at denne Skilsmisse, den første ufrivillige, der fra deres Ægteskabs Begyndelse var overgaaet dem, maatte være dem smertelig. Begge græd heftigt ved Adskillelsen; men efter nogle Dage, beretter Gouverneuren, var Ulfeldt reent forandret; man hørte ham hele Dage at synge fra Morgen til Aften, og i øvrigt fordrev han Tiden med at udklippe alleslags Billeder. Det samme giorde Grevinden; og naar En af dem havde et Stykke færdigt, sendte de hinanden hvad de havde udklippet. Ogsaa i deres Tale foregik der en heel Forandring. Forhen, medens de vare samlede i Arresten, hørte man dem aldrig sige et Ord, hverken naar Bordet blev dækket, naar Maden blev indbaaret, eller Sengen redt. Begge taug da, som de kunde været stumme. Efter Adskillelsen er vel ogsaa Grevinden endnu stille, og taler sielden et Ord; Ulfeldt derimod synes at være i godt Lune, „og taler som om han var nyskabt“ („redet als wenn er neugebohren wäre;“) fortæller allehaande Begivenheder fra forrige Tider, især om hvad der var foregaaet efter Christian IV. Død, og hvorledes han havde modsat sig dem, der vilde hindre K. Frederik den Tredies Valg; f. Ex. Hertugen af Holsten, der paa alle Maader havde smigret for Ulfeldt, og foreslaaet ham et Giftermaal imellem sin ældste Søn og Ulfeldts ældste Datter; og at Hertugen, om han blev Konge, vilde skaffe Greven Fyen som arveligt Lehnsfyrstendømme for ham og hans Afkom. (!!) At slige, for største Deel opdigtede, ja endog som Digt urimelige Fortællinger forebragtes, for at de kunde komme for Kongens Øren, er let at begribe; man kan heller ikke af

Gouverneurens hele Beretning slutte andet, end at Adskillelsen fra Leonore Christine, og den øiensynlige Umulighed i at kunne nogensinde befrie sig selv af det nye Fængsel, har virket dæmpende paa Ulfeldts Stolthed; man kunde næsten antage, ogsaa sløvende paa hans Forstand.

Det er ikke let at fatte, hvorledes Ulfeldt tænkte sig at kunne virke paa Frederik den Tredies Sindelag ved slige Fortællinger, som endog skulde naae til Kongen gjennem Gen. Fuchses Meddelelse. Men det er ikke mindre mærkeligt, at Grevens Sindelag imod en Mand, som han baade før og efter den mislykkede Undvigelse havde behandlet med Haan og Fiendskab, og besværet sig over for Alle og Enhver, syntes paa 10 Dage at være blevet reent omskiftet og forsonligt. Dette spores af Indhold og Tone i Gouverneurens hele Indberetning. Ulfeldt var bleven fuld af Tillid og Fortrolighed, og betroer ham, at han havde visse hemmelige Planer og Anslag, som han ønskede at aabenbare for Kongen, hvorved Hans Maj. kunde forøge sine Indtægter med 100 eller 150,000 Rdlr. om Aaret, uden nogen Byrde for Undersaatterne. Greven havde overhovedet ganske nedstemt sin Tone, og fremsøgte i Samtaler med Fuchs Alt hvad han meente eller indbildte sig, kunde fremme hans Benaadning. Han spurgte endog, om Gouverneuren ikke skulde have gode Venner i Kiøbenhavn, der kunde hielpe noget til at skaffe ham Kongens Naade? — „Jeg gav Greven at forstaae,“ siger Fuchs meget ligefrem, „at jeg var ganske blottet for gode Venner ved Hoffet, og at det lidt vilde hielpe ham, hvis der endnu skulde findes en eller anden Person, som undte mig noget godt.“ Derpaa „fik Ulfeldt igien sin Fortunatus-Pung frem for Dagen.“ Han lovede atter Gouverneuren de sædvanlige 10,000 Rdlr. og ligesaa meget til enhver af hans Venner i Kiøbenhavn, som vilde tale godt for ham hos Kongen. „Ja“,

sagde han i det han tog Gouverneurens Haand, „10,000 Rdlr. er for mig saa meget som et Haar paa mit Hoved; jeg har flere Penge, end der kan være mig til Nytte.“ Han vilde gierne hielpe Kongen med en 300,000 Rdlr., eller Værdien af denne Sum; naar han blot kunde opnaae den Naade, en eneste Gang; at tale med Hans Majestæt, og aabenbare hvad der laae ham paa Hierte; han var forvisset om, at kunne fremføre saamange Beviser, („so viele documenta bey zu fügen“) at Kongen skulde stilles tilfreds, og aflægge al Unaade imod ham.

Man veed ikke, hvad man herved mest skal undres over, enten den tilsyneladende Forstandssvaghed, den næsten barnagtigt naive Tillid til Gouverneurens lettroende og godtroende Sind, og den bortlagte Stolthed og Selvfølelse, der viser sig i disse Yttringer; eller den pralende Ødslen med Løfter og Tilbud om Opoffringer af de Levninger af hans store og skiulte Formue, hvormed det uden Tvivl nu ikke stod paa den bedste eller sikkerste Fod. Det var Ulfeldts gamle Skik, intet at spare, naar han troede ved sin Formue at kunne skaffe sig Mægtiges Gunst og Beskyttelse. Deraf de store Laan paa flere hundrede tusinde Rdlr., som han ødslede paa Christian og Carl Gustav, og hvoraf den svenske Regiering ikke betalte en Skilling. Endnu vilde han, som man seer, giøre hvad han kunde for at holde den Tro paa hans umaadelige Rigdom vedlige, som vel ikke har bidraget saa lidt til den store Anseelse, der længe fulgte hans Navn. — Imidlertid er det klart af den sidstanførte Indberetning fra Gouverneuren, at det virkelig er lykkedes Ulfeldt ved sin mere artige og føielige Adfærd i de første otte Dage efter hans Indsættelse i det afsondrede Fængsel, at komme i et bedre Forhold til den strenge, formodentlig mere barske, raae og heftige, end lavt og slet

tænkende Mand. Fuchs melder (25. Jun.) Kongen de Fangnes Anmodning, at en af deres Piger, eller nogen anden, maatte vaage hos dem om Natten, og at han strax havde tilbudet dem at vælge en eller anden af hans egne Folk, hvilket de havde afslaaet; hvorpaa han forgieves havde ladet bekiendtgiøre Landet rundt, om der fandtes nogen, der vilde paatage sig en saadan Tieneste; men ingen vilde gaae ind paa at dele Fængsel med det Ulfeldtske Ægtepar; „Dann, der einmal zu ihnen hinein kommt, muß bey ihnen bleiben; sonsten ist man wegen der Correspondenz nicht sicher.“ — Hvad mere er, Gouverneuren anbefaler endog til Kongen de Fangnes indstændige Bøn: at de nogle Timer om Dagen maatte være sammen, eller i det mindste om Middagen spise i Selskab med hinanden. Han forsikkrer, at en ny „echappade“ var nu giort dem umuelig, og indstiller til Kongen: at man vel kunde lade dem spise i Selskab paa den store Sal udenfor Ulfeldts Kammer, hvor de vare lige saa godt forvarede, og efter endt Maaltid igien gaae hver i sin Celle. Der findes intet Vidnesbyrd om, at man var saa menneskelig at tilstede dem dette. Snarere synes en senere Omstændighed, efter Grev Rantzaus Ankomst, at tale derimod.

Det saaledes begyndte mildere Forhold imellem Gouverneuren og hans Statsfanger har neppe vedligeholdt sig ret længe. Formodentlig har Ulfeldt ventet sig, at Fuchs nu skulde kunne udvirke mere til Formildelse i hans Skiebne, eller endog til hans Benaadning, end Fuchs enten formaaede, eller gav sig ud for at kunne. Det lader ogsaa til, at enten de tidligere, eller nyere Klager af Ulfeldt over haard Behandling, der overskred de Gouverneuren givne Befalinger, maa have fundet Vei til Hoffet og giort nogen Virkning paa Frederik III. Kongen overdrog i det mindste i Begyndelsen af Septbr. 1661 en af sine mest betroede Mænd og den fornemste af Rigets Herrer,

Overstatholder og Premier-Minister Grev Christian Rantzau til Breitenburg,[40]) foruden at imodtage Hyldingen paa Bornholm, efterat dette Land igien af Sverrige var afstaaet til den danske Krone, at undersøge de Fangnes Tilstand, Forholdet imellem dem og Gouverneuren, og hvorvidt deres Klage over denne havde nogen Grund; ligesom og om de indberettede Omstændigheder ved Undvigelsen vare af den Art, at de kunde bekræfte en Mistanke, der maatte kaste en ny vanærende Plet paa Grevens Charakteer og Handlemaade. Grev Rantzau ankom til Bornholm den 15de Septbr. og anvendte et Par Uger paa at bereise Landet, og som kongelig Commissarius at modtage Indbyggernes Hylding paa forskiellige Steder.[41]) Den 1ste October har han sendt en af sine første Indberetninger om Ulfeldt til Kongen.

Rantzau var en Mand, der havde et meget agtet Navn, stor Anseelse i Landet, og baade før og efter Regieringens Forandring 1660 Kong Frederik den Tredies fuldkomne Tillid. Han havde kort tilforn, tilligemed Rentemester Gabel, været Kongens Commissarius i Cai Lykkes Sag; og at det blev overdraget en Mand som Rantzau, at undersøge Ulfeldts Omstændigheder, viste hvor megen Vægt der lagdes paa, engang at bringe Forhold, der havde voldet Kongen megen Krænkelse og Uro til

[40]) Hans Fader, Feltmarskal Grev Geert Rantzau (s. Danske Mag. IV. S. 97. o. flg.) hans Far-Fader, den lærde Grev Henrik Rantzau til Breitenburg, og Farfaderens Fader, Johan Rantzau, Feltherre i Grevens Feide og Ditmarskernes Betvinger under Frederik II., ere navnkundige nok i vor Historie. Grev Christian Rantzau var født paa Haderslev Slot, 2. Mai 1614; var under Christian IV. Kongens Landraad og Amtmand i Rendsborg, tiente Kongen med stor Iver, Patriotisme og Opoffring som Generalkrigscommissair i den svenske Krig, og steg under Frederik III. til de høieste Værdigheder i Danmark. Han døde et Par Aar efter hans Sending til Bornholm, d. 8. Nov. 1663 i Kiøbenhavn. (Hans Levnet af Langebek i Danske Mag. V. Bind.)

[41]) Jvf. Danske Mag. V. S. 137. (I. 127.)

Endelighed. Heller ikke kan der tvivles om, at Valget til dette Hverv af Rantzau, (der for Kongen selv omtaler sit venskabelige Forhold til Ulfeldt i forrige Tider), kunde udlægges gunstigt for de Fangne. Man seer allerede af den anførte Indberetning, at Overstatholderen baade med den Humanitet og Klogskab, hvorfor han almindeligt berømmes, har viist det Ulfeldtiske Ægtepar en af dem saa længe savnet Mildhed, udvortes Opmærksomhed og Høflighed, der ei blev uden Virkning; og at han i sine Yttringer til Kongen, saavidt det kunde forenes med hans Pligt og hans Instructioner, har stillet Ulfeldts og hans Frues daværende Sindelag og Tænkemaade i et gunstigere Lys, uden derfor at undlade en streng retlig Undersøgelse af deres Forhold paa Hammershuus.

Efter Rantzaus Beretning foregik der allerede i de første otte eller fiorten Dage, efterat han havde begyndt at tale med ham, en kiendelig Forandring i det Ydre hos Ulfeldt. Han klædte sig anderledes og bedre, vandt bedre Udseende og Ansigtsfarve; og da Grev Rantzau bemærkede dette, svarede Ulfeldt: „det kom af at han ikke allene blev bedre behandlet, („tractiret") men ogsaa nu havde nogen god Conversation." — Rantzau brugte hver Dag, naar han var paa Hammershuus, skifteviis at indbyde Ulfeldt og Grevinden, Middag og Aften, til sit Bord; hvoraf man maa formode, at de fremdeles ere holdte adskilte fra hinanden, enten saa længe Underhandlingen med dem varede, eller maaskee saa længe de bleve paa Hammershuus.

Hvad her var foregaaet imellem Ulfeldt og Fuchs i tre Maaneder, efterat den sidste, (25. Jun.) som det lod ikke uden virkelig Deeltagelse, havde anbefalet de fangne Ægtefællers Ønske om at samles nogen Tid af Dagen m. m., veed man ikke, da senere Beretninger af Gouverneuren mangle. Af en

Skrivelse[42]) fra Grev C. Rantzau til Kongen (dat. 3. Octbr. 1661) erfare vi derimod den noget paafaldende Omstændighed, at Fuchs i denne Mellemtid (det være nu efter eget Ønske, eller efter Kongens Beslutning) var bleven tilbagekaldt fra sin Post paa Bornholm, og at han skulde forlade denne, naar den Underhandling med Ulfeldt, der var bleven Rantzau overdraget, var til Ende.[43]) Af bemeldte Skrivelse see vi tillige saameget, at Frederik III. har været sindet, at lade den retlige Forfølgelse af Sagen mod Ulfeldt falde, naar den omtalte Underhandling kunde bringes til en saadan Udgang, som Kongen fordrede. Thi af Rantzaus Beretning (eller Efterskrift til en foregaaende) af 3. Oct. erfares det, at han allerede havde foredraget baade Ulfeldt og Leonore Christine, hver især, Kongens Villie: at hun skulde aflægge sin Titel (Grevinde af Slesvig=Holsten) som i den Roskildske Fred maatte tilstaaes hende, og „ikke mere kalde sig Kongens Søster". Begge erklærede sig dertil villige; ligesom og til at giøre Afkald paa den Sum af 63,000 Rdlr. (med paaløbne Renter 75,000 Rdlr.) hvorfor Frederik III. havde udstedt en Obligation til Ulfeldt, som Vederlag for de i A. 1651—1658 oppebaarne Indtægter af dennes sequestrerede Godser i Danmark. Endelig tilbød Ulfeldt selv at forpligte sig til, hvis Kongen ikke

---

42) (Utrykt Bilag til Ulfeldts Historie.) Man har endnu en anden Skrivelse (eller et Tillæg til en saadan) af 5. Oct. 1661, til Kongen. Flere af C. Rantzaus følgende Indberetninger til Kongen fra Bornholm, hvor han opholdt sig i elleve Uger, maae være forkomne.

43) S. nedenfor S. 425. Efter D. Atlas III. 226 skulde Fuchs have været „Over=Commandant og Gouverneur" fra 1660—1662; men af Rantzaus Skrivelse (5. Oct. 1661) maa man formode, at han er afgaaet fra sin Post endnu i 1661, og efter Frederik III. Skrivelse af 7. Dec. 1661 til Oberstlieut. Detlef Lütkens maa denne antages at have allerede paa den Tid været paa Bornholm, og overtaget Commandant=Posten. I D. Atlas l. c. nævnes en Leuche (maaskee samme Lütkens?) som Vicecommandant 1662—1670.

vilde tillade ham at boe i Siælland, at tage sit Ophold i Fyen, og aldrig at forlade dette Land; heller aldrig, uden Kongens Samtykke, at tage Tieneste hos nogen fremmed Fyrste. Grev Rantzau meldte derfor Kongen, at Ulfeldt overhovedet yttrede sig med megen Underdanighed mod Kongen („er sich auch sonst sehr devot gegen Ew. Königl. Mait. erzeiget") og indstændigen bad, at Greven kun vilde raade og foreslaae ham, hvad han skulde giøre eller tilbyde, for igien at vinde Kongens Naade; ligesom han høit og dyrt bevidnede, at „saa vist som han vilde vinde det evige Liv" („als er gedencket, das Himmelreich zu beschauen, und ein Kind des ewigen Lebens zu werden") vilde han holde den nye Troskabsed, eller edelige Revers, som Kongen maatte paalægge ham. — Han tilføiede den Bøn (som viser med hvor barbarisk Haardhed Fængselsstraffen er bleven skærpet siden Undvigelsen) at det igien maatte forundes dem, at faae Lys i deres Fængsel, og at Grevinden maatte faae noget Silke, for ved Haandarbeide at fordrive Tiden; („denn sie sonst die meiste Zeit im Finstern sitzen, und gar zu elend seyn müßten.") Man kan bemærke, at Ulfeldt lagde til: „at han havde den fuldkommenste Overbeviisning om, at det aldrig havde været med Hans Majestæts Vidende og Villie, at Gouverneuren havde betaget dem Brugen af Lys." — Naar vi betragte disse Omstændigheder, kan det ikke undre os, naar Grev Rantzau (d. 1ste Oct.) beretter, at han havde fundet Ulfeldts Sind meget fiendsk og forbittret mod Generalmajoren, „da han ikke engang (ved Bordet) ret vilde see paa ham, mindre drikke et Glas med ham." [44])

I det ovenanførte findes saa at sige Præliminairerne eller Hovedpunkterne til de Betingelser for Ulfeldts Benaadning,

[44]) „Muß sonsten bekennen, daß die Vindicta bei ihm sehr groß; sintemahl er den Hrn. General Major Fuchs nicht einmal recht ansehen, geschweige einsten zutrinken wollen."

eller i det mindste for Ægteparrets Løsgivelse af Fængslet paa Hammershuus, som man seer, allerede maa have været antydede, om ikke skriftligt meddeelte Grev Rantzau, inden han begav sig til Bornholm. At virkelig en Instruction har været medgivet Grev Rantzau sees af hans Beretning; (3. Oct.) men tillige, at han er gaaet tilværks med en tilbageholdende Forsigtighed i sine Samtaler med Greven. Rantzau nævnede intet om at have Fuldmagt eller Instruction fra Kongen til at handle med Ulfeldt om hans Løsladelse; men yttrede sig kun som om Kongen mundtlig havde tilladt ham at tale og forhandle med Ulfeldt „for deres tidligere gode Forstaaelses og Venskabs Skyld.“ Han udbad sig derfor ogsaa, efterat have modtaget Ulfeldts og Grevinde Leonores mundtlige Tilbud og Forsikkringer, at Kongen det snareste muligt vilde atter lade en Jagt, eller og Gallioten, der havde overført Grev Rantzau til Bornholm, og bragte hans første Indberetninger med sig tilbage, afseile til Øen, for at han snarest muligt kunde erfare Kongens Villie og Beslutning i Henseende til de Fangne, og „for at General Majoren jo før jo hellere kunde blive forløvet og komme bort fra Landet“ („damit auch der Hrr. Gen. Maj. desto ehenter depeschirt vndt von hier kommen möge.“) Imidlertid har Grev Rantzau, uden Tvivl i Følge den medbragte kongelige Instruction, faa Dage efter hine Samtaler med det Ulfeldtske Ægtepar, forelagt dem hver især, og Grevinden først, (d. 5. og 6. Octbr.) 15 skriftlige Punkter, vedrørende deres Undvigelse fra Hammershuus, deres Hensigt og Plan med denne, og de Omstændigheder, som havde giort dem mistænkte for at ville foranledige en Ildebrand paa Slottet, efterat være undkomne af deres Fængsel. At baade Grevinde Leonore og Ulfeldt, uden at den sidste vidste noget af hendes Erklæringer, benegtede ethvert Forsæt af saadan Art, og at begge søgte at lægge det Ugrundede og Urimelige i en saadan

Mistanke og Beskyldning for Dagen: er allerede ovenfor berettet; ligesom begge overhovedet vare temmelig eenstemmige i de allerfleste Omstændigheder i Fortællingen om, hvorledes deres Undvigelse var iværksat.

Imedens Grev Rantzau saaledes fordrede og modtog de Paagjeldendes skriftlige Forklaringer, hvoraf han (formodentlig ved sin Secretair) har ladet tage en nøiagtig Affskrift, der synes at være indsendt til Kongen: lod han paa samme Tid optage Forhør hos alle de Personer, som vare komne i Berøring med Ulfeldt og Grevinden umiddelbart efter Undvigelsen, eller som strax, saasnart denne var opdaget, havde Leilighed til at see, hvorledes den var udført, og i hvad Tilstand deres Værelser vare forladte ved Flugten. Disse Forhør foretoges saaledes (d. 4de og 5te Oct.) deels med Officererne ved Garnisonen, (Major Uncke, Major Crantz, Capitain Bolte og Lieut. Ehlers, tilligemed Vagtmesteren Hans Meyer;) deels med Landsdommeren Peder Olussen, Grevens Tiener P. Pflügge, Vagtmesterens Kone, Cathrine Meyer, Slotssnedkeren, tre Mænd fra Sandvig, m. fl. hvilke alle forespurgtes over de samme Punkter, som Grev Rantzan havde forelagt det Ulfeldtske Ægtepar. Et Par af disse Vidner bleve andengang forhørte over enkelte Punkter; og da Generalmajor Fuchs den 30. Oct. havde indgivet sin skriftlige Mod-Erklæring over C. Ulfeldts Besvarelse af de 15 ham forelagte Punkter, lod Gr. Rantzau, d. 31. Octbr. og 1ste November, efter Generalens Begiering, Major Crantz og Capitain Unke, med flere Andre aflægge nyt Vidnesbyrd over adskillige enkelte Punkter, hvorom Fuchs meente, at nøiere Oplysning kunde bringes tilveie. — Noget af det vigtigste i disse Forhørs Indhold, for saa vidt det bekræfter, eller afviger fra de Fangnes egne Udsagn og Forklaringer, der vedkomme Undvigelsen, ligesom og hvad der forekommer i Forhørene om

Grevindens Forsøg paa at bestikke Vagtmesterens Kone, have vi allerede meddeelt. Enkelte Omstændigheder findes vel desuden i Vidnernes Udsagn, til Belysning af Forholdet imellem Gouverneuren og de Fangne; men som dog egentlig kun i det Væsentlige bekræfte, hvad man af det Foregaaende seer: at Ulfeldt, inden han i det strengere Fængsel blev adskillt fra sin Ægtefælle, havde bevaret baade sin fornemme Stolthed, sin Færdighed i at opfinde Motiver, eller at dreie og besmykke Omstændigheder, som ikke vare til hans Fordeel; ligesom den snilde Forsigtighed, hvorved han ved alle passende Leiligheder trak sig tilbage, og lod Grevinden tale og handle for dem begge. Det er bekiendt, baade af disse Acter, af Ulfeldts skriftlige Svar paa de ham af Rantzau forelagte Punkter, og andre sildigere Yttringer, at en Hovedgrund til hans uforsonlige Forbittrelse imod Gouverneuren (hvis sande Aarsag dog vel laae deri, at Fuchs overhovedet var ubøielig streng i at udføre og fortolke de ham givne Befalinger i Henseende til Ulfeldts Arrest) synes at have været den Beskyldning i Vidners Paahør, for Tyveri af Kongens Skatkammer efter Christian IV. Død, som Gouverneuren, efter Ulfeldts Mening, skulde have paadigtet ham. At han har taget sig en saadan Beskyldning meget nær, og ved den fundet sin Ære krænket, kan man finde naturligt; og ligesaa, at han har fundet Leilighed til at benytte den som Middel til Angreb mod Gen. Fuchs og Klage over hans Opførsel. Men undersøger man denne Omstændighed, efter de Oplysninger, som Vidneforhørene give, da seer man, at Gouverneuren vel ikke har brugt særdeles Fiinhed i Omgangen med sine høie Fanger; men at Ulfeldt, som han ved saadanne Leiligheder godt forstod, uden Tvivl har overdrevet Sagen. Denne reiste sig af en Trætte, som noget før Undvigelsen, var opkommen imellem Fuchs og Ulfeldt, der havde spurgt Gouverneuren: med hvad Ret han havde dristet sig til

at aabne Grevens forseglede Skriin? Fuchs svarede dertil, ikke meget fiint eller betænksomt: „at havde Ulfeldt, som man sagde, efter Kongens Død, aabnet Kongens Giemmer med sine Nøgler, saa kunde den, i hvis Varetægt Greven var givet som Fange, vel aabne og undersøge Grevens Skriin.“ Denne blev herover meget fortørnet, og forlangte at vide, hvad Hiemmel Gouverneuren havde for en saadan Beskyldning? Herpaa gav Fuchs intet andet Svar, end at han for en Tid siden havde læst det i et eller andet tidligere Skrift („in einer alten Charteque“,) som han vel meente at kunne finde blandt sine Papirer. Længere hen, efter de Fangnes Undvigelse, havde Capitain Bolte (efter dennes Udsagn) en Dag Vagt paa Slottet hos Ulfeldt, da Vagtmesteren var upasselig; og klagede Greven da over, „at Gouverneuren havde beskyldt ham for Tyveri;“ hvilket Capitainen bl. A. berettede, da Gen. Fuchs siden vilde vide hvad Ulfeldt havde talt med ham. Herover blev Generalmajoren igien meget opbragt, gik op til Ulfeldt, og i Capitainens og Major Crantz's Nærværelse talte ham haardt til og spurgte: hvorledes han kom til at paalyve ham, at have kaldt ham en Tyv — hvilket Ulfeldt vel giorde allene for at bringe ham i Skade og Fordærvelse m. m. Gouverneuren yttrede da ogsaa, (efter Boltes Vidnesbyrd) i Anledning af et Par Prygle eller tykke Stokke, som Ulfeldt havde vidst at skaffe sig paa sit Værelse: at det formodentlig var hans Hensigt, med dem at slaae Gouverneuren for Panden; men dette skulde gaae ud over ham selv o. s. v.[45]) Under

45) „Hat Ihm auch fürgehalten die Prügeln, so sie gemacht, womit sie „gedachten Ihnen sein Gehirn auszuschlagen; hat damit auch den „Stock aufgehoben, und etzliche Mahle damit in seine Hand geschla„gen, und gesagt: Ihr habet mir wollen die Bregen (paa Plattydsk: Hierneskallen) einschlagen; aber ich will euch noch die „Bregen einsaltzen; Ihr seid mir einmal entgangen, aber das „soll nicht mehr geschehen.“ (Capit. Boltes andet Forhør, d. 1ste

disse Ord, havde Fuchs taget sin Stok, og med den nogle Gange slaaet sig i den anden Haand, eller (efter Crantzes Udsagn) svinget den frem og tilbage i Haanden; men hverken havde løftet den over Grevens Hoved, der blev siddende for Gouverneuren paa en lav Stol uden at reise sig, eller (som Grevinden havde strevet) traf sin Kaarde halvt af Skeden. Ulfeldt havde derpaa ladet falde de Ord, „at havde Generalmajoren mishandlet ham („ihm übel tractiret") saa havde han endnu Børn, der ikke vilde lade saadant blive uhævnet"; hvorpaa Gouverneuren svarede som ærekiær Soldat: „at endnu havde han Kaarde ved Siden, og et Par Pistoler, at bruge mod Enhver, som ikke havde tient Hans Majestæt med Troskab; og med dem skulde han nok vide at forsvare sig." Disse Yttringer, som fik større Mærkværdighed og Forbetydning ved det Mord, hvorved Fuchs maatte ende sine Dage, forefaldt under den plumpe Skiendescene imellem Gouverneuren og Grevinden, som forhen er berettet.

Overhovedet vil man, ved at giennemgaae de bevarede Actstykker over Forhørene, det Ulfeldtske Ægtepars afgivne Erklæringer, Gouverneurens Svar paa disse, og hans tidligere Beretninger, ikke modtoge noget Indtryk, der var til synderlig Fordeel for de førstnævnte. Man vil saaledes ogsaa i et af de sildigste af disse Papirer, Gouverneurens Moderklæring (30. Oct. 1661*) finde et i det Hele moderat, forstandigt og med Sindighed affattet Forsvarsskrift imod Ulfeldts Klagemaal, hvoraf man snarest bestyrkes i den Forestilling om Fuchs, at

---

Nov. 1661.) Disse hos Ulfeldt forefundne Prygle synes det overhovedet, at man har tillagt megen Vigtighed; da de forekomme blandt de 15 Spørgsmaal, og saaledes ogsaa i de Fangnes Erklæringer, som hos begge gik ud paa, at de kun havde agtet at bruge dem til Nødværge, om Nogen anfaldt dem eller gik dem paa Livet.

han vel har været ubøielig og streng i Opfyldelsen af sin Pligt og af den Forskrift, som var givet ham med Hensyn til Ulfeldts Behandling i Arresten; heller ikke enten har villet eller forstaaet at behandle de Fangne med en Hofmands Manerer; men at man neppe har gyldig Grund til at tillægge ham en slet, skadefro Charakteer, eller forsætlig Ondskab og en mere overdreven Haardhed mod de Fangne, end den, som var foreskrevet ved Omstændighederne og ved hans Instruction, der upaatvivlelig er bleven skærpet efter Undvigelsen af Slottet. Generalmajorens hele Forsvarsskrift har et vist Præg af Simpelhed, Sanddruhed og Troværdighed, som ved Siden af de Fangnes Erklæringer, hvori man paa flere Steder kan spore et Slags beregnet Overlæg og Klogskab, ikke forfeiler sin Virkning; og denne er næsten overalt til Fordeel for Fuchs, hvis Udsagn og Beretninger ere uden Modsigelser, og overhovedet stemme overeens med Vidnernes. Han viger heller ikke i denne Erklæring fra sin første Rapport om Ulfeldt i nogen Omstændighed, vedkommende det ved Sengen efterladte brændende Lys, Hø og Halm spredt omkring paa Gulvet, Tællelys, der fandtes i Tienerens Seng, det med Talg besmurte Træværk, Dørens Tilspærring indenfra med foresatte Træstykker, m. m. Imod Ulfeldts Klagemaal over slet Behandling sætter han den billige Fordring: at Greven nøiere og specielt maa forklare hvad dermed skal forstaaes, og derefter tilbørligt bevise Klagepunkterne. I Henseende til Spise og Drik var han altid bleven behandlet saa godt, som Stedets Leilighed tillod. Grevens Foregivende, „at Fuchs havde beskyldt ham for Tyveri“, fralægger han sig, ganske overeensstemmende med det Vidnesbyrd, som Major Crantz følgende Dag aflagde; og han erklærer det ligesaa vel for Opdigtelse og Usandhed, naar Greven beskylder ham for personligt Fiendskab og Bitterhed, som for uartig Omgang, Trudsler og

haard eller upassende Behandling. Flere Yttringer af Fuchs i den Anledning have i sig selv saameget Præg af Aabenhed og indvortes Sandhed, at vi helst kunne lade ham tale ganske med hans egne Ord:

„Grev Ulfeldt har med Usandhed paadigtet mig, at jeg „er hans Fiende, hvilket jeg aldrig nogensinde har udviist imod „ham, men Hr. Greven alt for meget imod mig. Men jeg har „med Taalmodighed fundet mig i hans ubetænksomme Hovmod, „hans Trudsler og Fornærmelser, („Beschimpfungen") hvorpaa „han aldrig lod det fattes, hver Gang jeg havde noget Eders „Kongel. Majestæts Ærende at udrette hos ham, eller forresten „er kommen til ham. Jeg har befindet, at han er en fangen „Mand, hvem man maa holde meget tilgode, og ikke tænke „paa at hævne sig over saadant. Saaledes bruger han endnu „altid det frie Ord, og taler hvad han vil — men at bevise „hvad han siger, det vil blive ham det sværeste. Thi, havde „jeg været Hr. Grevens og hans Gemalindes Fiende, da „havde jeg vist ikke udviist saamegen Civilitet og Libertet imod „dem, som jeg har giort. — Man seer vel, hvilket Maal Hr. „Grev Ulfeldt hermed sigter til, som ei er andet, end at han „vil giøre mit, som det vigtigste Vidnesbyrd om hans her be„gaaede slette Action, forkasteligt, og udgyde den Harme, „han bærer imod mig for hans Skriin, ligesom ogsaa „hævne sig paa mig, saavidt han kan, fordi jeg ikke har villet „dandse efter hans forførende Pibe. — —

„Jeg har aldrig givet ham Aarsag til et saadant mor„dersk Foretagende (at slaae Generalen i Pandeskallen med „zu„gerichteten Mordprügeln";) men altid viist ham tilbørlig Re„spect, og stiltiende taget imod mange haarde Ord, som han „saa tidt af et hovmodigt Hierte har brugt til at bide mig „over med („mich überschnarret";) thi jeg er aldrig nogen Gang, „naar jeg har været hos ham, kommen ufornærmet derfra;

„saaledes at jeg har skyet at gaae til ham, og undertiden i to, „tre Maaneder ikke har seet ham; Alt formedelst hans opblæste „Sind, og hans store utidige Indbildning; thi dette Menneske „havde en saadan Opinion om sig selv, at han meente i Viis„dom og høi Forstand at overgaae den hele Verden, og intet „Monarchie kunde bestaae, eller gouverneres uden hans dyb„sindige Raad. Eders Kgl. Majestæts Raad og deres Me„ninger („Consilien“) holder Grev Ulfeldt for Apotheker-Anslag, „angriber ofte den Kongel. Majestæt selv, og yttrede nylig for „mig og Vagtmesteren, med forandrede Ansigtstræk („mit ver„stelletem Gesicht:“) at han havde intet begaaet, hvorfor han „forskyldte sit Fængsel, end at han ikke havde revet Ed. „Majestæt Kronen fra Hovedet, og mange flere deslige for„trædelige Bitterheder. De haarde Tractamenta, Hr. Grev „Ulfeldt omtaler, som hans Udbrud skulde have forvoldt ham, „ere opdigtede Udflugter. Thi hvilke haarde Tractamenta „havde vel Hr. Greven modtaget, da han i Begyndelsen vilde „forsøge sin Echappade ved Vagtmesterens Kone, og siden ved „mig selv? — Da var Alt jo endnu paa det bedste imellem mig „og ham, og det manglede ikke paa Løfter og Guldbierge. „Saaledes kan Hr. Grev Ulfeldts Udbrud aldeles ikke tilskrives „det slette Tractamente, som han skulde have modtaget af mig, „da jeg aldrig har giort ham noget ondt; men altid behandlet „ham fast som en jordisk Gud, fordi han selv vilde være det, „og med al min Flid vogtet mig, at han ikke skulde faae nogen „Aarsag til at besvære sig over mig, eller nogen af mine.“

Endelig fralægger Gouverneuren sig ogsaa, at have villet betage Ulfeldt Haabet om hans Frigivelse; tværtimod siger han, at han altid havde givet ham godt Haab om at hans Forløsning snart vilde komme; ja, at han deri endog var gaaet langt videre, end han selv havde Anledning til, allene for at holde ham ved godt Humeur; hvorfor Greven ogsaa tilsidst

ikke mere vilde troe paa Gouverneurens Ord, og sagde, „at hans Uger nok vilde blive til Aar". — Man vil i denne Beretning og Erklæring let gienkiende Trækkene af Ulfeldts, af hovmodig Stolthed og høie Indbildninger om sig selv opfyldte Charakteer, som Fuchs meget vel har giennemskuet; og vi bestyrkes derved end mere i den Forudsætning, at dersom man endog ikke kan frikiende Generalen for en fra Begyndelsen mindre ærlig og aaben Handlemaade imod de Fangne: saa have disse vist ogsaa, naar man betragter hans Ansvar og Stilling som militair Befalingsmand, ofte nok sat hans Taalmodighed og hans Æresfølelse paa en haard Prøve.

Saaledes stod Corfitz Ulfeldts Sag, efterat Grev Rantzau havde udført det ham af Frederik III. betroede Hverv, at undersøge Forholdet imellem General Fuchs og Ulfeldt; formodentlig ogsaa, hvorvidt dennes Stemning og Tænkemaade kunde have forandret sig derhen, at Kongen kunde bringe Sagen til Endelighed ved mildere Midler, end Anlæg af en Proces, der efter al Anseelse vilde føre til en Dødsdom; eller ved at lade ham som Statsfange uden Lov og Dom hensidde i evigt Fængsel. Frederik III. havde opnaaet en absolut Monarchs Myndighed, og denne var i sin første Nyheds friske Kraft. Aristokratiet i Danmark havde i det Hele viist sig alt for svagt, til at Kongen havde Grund til at frygte nogen Reaction fra denne Side; og Ulfeldt havde, selv i sin egen Stand, giort sit Navn saa vanæret i Danmark, at han her ikke let kunde blive farlig. Grev Rantzaus Indberetninger til Kongen, hvoraf uden Tvivl adskillige hidtil mangle, have, som vi see, overhovedet været skaansomme. Det lykkedes ham ogsaa, som ligeledes er meldt, meget snart at formaae det Ulfeldtske Ægtepar til at gaae ind paa den fuldstændige Underkastelse, og de øvrige, ikke lidet ydmygende Betingelser, hvilke Frederik III. formodentlig allerede ved Rantzaus Afreise til Bornholm havde

fastsat som ufravigelige, dersom Ulfeldt vilde giøre sig Haab om Amnestie og Frigivelse af Arresten. Vi kunne her ei andet end gientage en tidligere Betragtning i den Anledning.[46] „Med Ulfeldts Fængsel paa Bornholm begynder den sidste tragiske Catastrophe i hans Liv, og fra den Tid bliver han egentlig blot Gienstand for Medynk. Vi maae derfor ligesaa vel vogte os for, at lade denne Følelse have Indflydelse paa den historiske Anskuelse og Fremstilling af hans Skiebne, som vi maae blande den individuelle, romantiske eller biographiske Interesse med den politiske, og med høiere Statshensyn. — Men det er ikke mindre vist, og svækker endog hiin Interesse for Corfitz Ulfeldts Personlighed, at man seer, hvorledes hans Arrest paa Hammershuus virkelig var i Stand til (i en ikke lang Tid, naar vi f. Ex. sammenligne den med Griffenfeldts Fængselstid) aldeles at kue og ydmyge den stolte Mand, eller bringe ham til ganske at frafalde den Rolle, han havde spillet mod tre regierende Konger. Ulfeldt var langt fra at vise den stærke, mandige Charakteer, som Leonore Christine siden, under hendes ufortiente, haarde Behandling i det langvarige Fængsel i Kiøbenhavn, lagde for Dagen. I Stedet for at en høi og stærk Charakteer, ogsaa i Lænker, vilde have trodset den Magt, der ikke strækker sig over Aanden og Villien: see vi Ulfeldt at nedlade sig til at kiøbe sin Frigivelse, ved den mest ydmygende Tilstaaelse af sin Ulydighed og sine Forseelser imod Frederik III., og til at udstede en i de underdanigste Udtryk affattet edelig Underkastelses- og Lydigheds-Forsikkring. — Saaledes viste Ulfeldt sig nu, da enhver Udvei til at bruge List, Intriger og Bestikkelse var afskaaren, fra en ligesaa feig og umandig Side, som han ellers havde været vant til, at yttre den mest overmodige Trods. Det er overhovedet øiensynligt,

46) Historisk Tidsskrift. III. S. 444. 445.

at hans Handlemaade efter den roskildske Fred er en Række af inconsequente, snart skiulte og underfundige, snart feige eller uforsigtige Skridt, der vel kunde friste til at antage en passiv Svækkelse i hans Aandsevne."

De Vilkaar, hvorunder man ved Frederik III. Hof bestemte sig til at formilde Ulfeldts og Leonore Christines Skiebne, vare for det første en meget ydmygende Skrivelse, hvori han, med Udtryk af høi Fortrydelse over sine foregaaende Forseelser, maatte bønfalde Kongen om at „tilgive ham disse af puur Naade"; og at han „ved denne sin milde Clemenz og Naade vilde forunde ham og hans Dame deres Frihed." Han lovede dernæst Kongen ubrødelig Troskab og Tieneste, i Fald Kongen vilde modtage denne af ham; men i andet Fald, ikke uden Tilladelse at gaae i nogen anden Herres Tieneste; og, om det saa behagede Kongen, vilde han, tilligemed sin Familie, tage sit Ophold i Fyen og aldrig komme til Siælland, eller nogensteds, hvor Hoffet opholder sig, uden speciel Bevilling, o. s. v. Desuden forpligtede han sig til, paa sin Dames Vegne, at det Navn, Vaaben og Titel, hun hidtil havde ført, (nemlig som Grevinde af Slesvig-Holsten) skulde hun afskaffe og aldrig mere bruge. De „Mobilier", tilhørende enten ham selv, eller Grevinden, som kunde være komne i Kongens Hænder, vilde han afstaae, uden alt Krav paa samme; men forbeholde sig Restitution af alle ham tilhørende „Breve, Skrifter, Obligationer og andre Documenter." Af faste Eiendomme vilde han til Kongen afstaae sine Godser i Siælland: Saltø Slot med tilliggende Gods, Bavelse Gaard og Gods, og Lellingegaard; og skulde hans Frue, tilligemed ham, underskrive Afstaaelser og Skiødebreve paa disse Godser: „Og ligesom Hans „Kong. Majestæt hermed vil have forholdt, ville vi udi al „Underdanighed os efter rette og forholde; forhaabendes, at „nyde nogen Naade udi vores store Trængsel og Elendigheds

„Tilstand, at vi ikke med alle skulle ganske gaae til Grunde.“ — Under samme Datum som denne Skrivelse (27. Oct. 1661) udstedte Ulfeldt paa Hammershuus et andet Document i det tydske Sprog, og under hans rigsgrevelige Segl, hvori han, for sig, sin Hustru og sine Arvinger, annullerer den af Frederik III. i Aaret 1658 til ham udstedte Obligation „paa nogle og 60,000 Rdlr.“, og forpligter sig til at extradere Originalen, der nu ikke er i hans Værge, til Kongen, saasnart han kan faae den i sine Hænder.

Om den førstomtalte saakaldte „Deprecations-Skrivelse“ af Corf. Ulfeldt er at bemærke: at den først, som det synes, i Følge mundtlig Forhandling imellem ham og Grev Rantzau, og før dennes Hiemreise fra Bornholm, er bleven udstedt paa Hammershuus (den 27. Oct.) i 3 ligelydende Exemplarer. — Formodentlig er Grev Rantzau bleven paa Øen, indtil den nye Commandant, der skulde afløse Generalmajor Fuchs, er kommen over med det Skib, som derefter har bragt Rantzau tilligemed Fuchs tilbage til Siælland. Det Ulfeldtske Ægtepar maatte imidlertid endnu vente adskillige Uger paa deres Frigivelse; thi først den 7. Decbr. udgik Frederik III. Brev (paa Tydsk) til Oberstlieutenant Detlev Lütkens, hvorved Kongen tilsender ham en Concept, som han skal overgive til Ulfeldt, der tre Gange egenhændigen skal afskrive samme, og undertegne den tilligemed hans Frue; men han selv allene forsegle Documentet med sit Signet. Befandtes han dertil villig, og begge havde underskrevet de 3 Exemplarer, da skulde Commandanten lade dem begge under Eskorte føre til Rønne, og med samme Skib (en kongelig Galliote) sende dem over til Kiøbenhavn, under Bevogtning af Capitain Bolte og Vagtmesteren, med 10 Musquetterer. — Ulfeldts Frigivelse fra Arresten paa Hammershuus betragtedes endnu som en Sag af saa stor Vigtighed, og hvorved den yderste Forsigtighed

maatte iagttages, at Capitain Bolte, fik Befaling, saasnart Skibet naaede til Landet, enten ved Kiøbenhavn eller Dragør, i største Hemmelighed at sende Vagtmesteren i Land, for at melde Overstatholderen, Grev Rantzau, Ulfeldts Ankomst med Gallioten, og derpaa fra ham vente nærmere Befaling. Imidlertid maatte intet Menneske fra Landet komme ombord. Endelig fik Commandanten den om Kongens ængstelige Forsigtighed vidnende Befaling: at han af Ulfeldts tre ligelydende Documenter ikkun maatte sende Kongen eet Exemplar, i Følge med Concepten, ved denne Skibsleilighed. De andre to skulde han beholde, og siden, ved sikker Leilighed tilsende Kongen først det andet, siden det tredie, enten til Skibs eller over Skaane.

Saaledes opnaaede det Ulfeltske Ægtepar omsider den dyrt kiøbte Frihed af et Fængsel, hvori den af Lykken forladte, engang overmodig stolte Magnat, der nu endog var bleven Gienstand for et Slags Medynk, ved Ubesindighed og Frygtagtighed havde styrtet sig selv, eller ladet sig fange netop i den Snare, han i Sverrige vilde undgaae. Dyrt kiøbt, og dog indskrænket, var denne Frihed, thi Benaadning kunde den ikke kaldes. Der var i Danmark ingen Dom overgaaet Ulfeldt. Det blev ham eftergivet, at aflægge Regnskab for sin Embedsførelse som Rigsforstander; hans Brøde imod sit Fædreland, og mod sin Landsherre, skulde betragtes som glemt og tilgivet; men videre strakte Kongens Naade sig ikke. Ulfeldt blev ikke engang tilstedet personlig Frihed i Kiøbenhavn; mindre at komme for Kongens Øine. Foruden at han i Sverrige havde mistet alt det betydelige Jordegods, der var skienket ham af Carl Gustav, og i rede Penge nogle hundrede tusinde Rdlr., som han havde laant denne Konge: maatte han nu frasige sig og til den danske Krone afstaae sine Herregaarde i Siælland, sit Strøgods i Jylland, det Jordegods, han

eiede i Norge, den store Gaard, som han i Kiøbenhavn havde bygget sig, i Løvstrædet og ved Graabrødretorv; al Afkomst til sine Forlehninger, Hirschholm og Munkeliv Kloster, og endelig en lovlig Fordring, efter K. Frederik den Tredies Obligation, paa de sequestrede Indkomster af hans Godser i 12 Aar. Det eneste, han beholdt tilbage af al sin Eiendom i Danmark, var den Arv, han paa sin Ægtefælles Vegne havde at fordre efter hendes Moder Fru Kirstine Munk, og de for en Deel usikkre Gieldsfordringer, han endnu havde til danske Adelsmænd og andre Skyldnere, efter udstedte Obligationer. Til Leonore Christines Arvegods skulde, efter Boets Skifte, høre Herregaarden Ellensborg i Fyen (det ældgamle Rogsbølle, nu Holkenhavn) vel bekiendt fra Mormoderen, Ellen Marsvins, og Christian den Fierdes Tid. Denne Gaard blev anviist Corfitz Ulfeldt til Opholdssted; men udenfor Fyen maatte han ikke begive sig uden Kongens Samtykke. De herom endnu førte Underhandlinger afgiordes paa Kongens Side fornemmelig ved Grev Christian Rantzau, der ikke aflod at vise baade Ulfeldt og Leonore Christine den samme ærlige og ridderlige Høimodighed, hvorved han havde bidraget saameget til deres Løsladelse af Fængselet paa Hammershuus.

Den 21de Decbr. 1661 ankom de fra Bornholm til Kiøbenhavn. I Grev Rantzaus Karreet førtes de fra Toldboden til hans Gaard i Kannikestrædet, som forhen havde tilhørt Cantzleren Chr. Friis, og hvor den underste Etage var indrettet til at modtage dem. Ulfeldt forsømte ikke Leiligheden til i det mindste skriftlig at nærme sig Frederik III., og var neppe kommen i Land, før han samme Dag (21. Decbr.) affendte en fransk Skrivelse, hvori han med stor Underdanighed takker Kongen for hans Ædelmodighed (genereusité) i at skienke Ulfeldt Friheden, „efter de Forseelser, han havde begaaet imod Kongen" („aprés les offences faites à V. M.")

Han vil „betragte dette som en stor Gunst, allene udgaaet fra Kongens Godhed", som han vil erkiende med al den ydmyge og lydige Underdanighed, som den fortiener, o. s. v. Alt det Svar, Greven erholdt paa sine smukke Talemaader, var at Kongen strax den følgende Dag sendte Grev Rantzau, tilligemed Feltmarskal Grev Schack og Cantzler Reetz til Ulfeldt; og saavidt blev hans Ydmygelse drevet, at han for disse tre Herrer knælende maatte aflægge sin Hyldings- og Troskabseed.[47])

Man kan sige, der var ikke Ende paa alle de Beviser, Troskabsforsikkringer og Affstaaelsesbreve, Ulfeldt maatte udstede, inden han kom bort. Foruden den allerede ovenfor omtalte skriftlige „Deprecation" og Forsikkring han afgav paa Hammershuus, maatte Ulfeldt og Grevinden d. 23. Decbr. udstede og underskrive en ny Forsikkring, der stadfæster den forrige og gientager dens Indhold; men har tilsidst et Tillæg, hvori Ulfeldt udtrykkelig maatte gienkalde og ophæve enhver Besværing og „Misforstaaelse", som var opkommen imellem ham og General Fuchs. Det var, efter de bindende Udtryk, som anvendtes i dette Document,[48]) ligesom man vel havde ahnet, hvad der uden Tvivl endnu længe har giæret af Had og Forbittrelse imod Fuchs i Ulfeldts Sind, og som han i det mindste ved mundtlige Fortællinger om sit Fængsel paa Hammershuus

---

47) Den originale Eedsformular har denne Paategnelse med C. Gabels Haand: „Diesen Eydt hat er auff seinen Knieen mit ausgereckten Fingern geschworen, in Gegenwarth des Herrn Oberstatthaltern Hrn. Christian Grafen zu **Rantzow**, Hrn. Feltherren **Hanss Schacken**, und Rent-Meister **Christoff Gabel**."

48) „Og skal bemeldte General-Major derfor aldrig af mig eller mine Arvinger blive tiltalt; og vil hverken jeg eller min Frue, eller Arvinger, søge at hævne os paa Nogen, som vi enten kunde have Mistanke til at være Aarsag til vort Fængsel, eller som udi samme Fængsel haver betient os." (C. Ulfeldts Levnet af H. Paus. 1747. 2. Deel, hvor dette Document er aftrykt S. 211—214.)

har forplantet til sine Børn. — Det var heller ikke nok, at disse edelige Forsikkringer og Underkastelsesbreve skriftlig, under Haand og Segl, bleve udstedte. Man fandt det nødvendigt, at lade dem oversætte, for at udbrede dem ved Hofferne og andensteds i de fleste europæiske Lande. Saaledes haves bl. a. af den tidt omtalte Ulfeldtske Deprecation fra Hammershuus (27. Oct. 1661) Oversættelser, trykte paa to Quartblade, i det latinske, spanske, italienske, tydske Sprog; en fransk har formodentlig heller ikke manglet.[49])

Det blev, saavidt man kan see, hverken Ulfeldt eller Grevinden tilladt, at forlade Grev Rantzaus Huus; men efterat Ulfeldt havde aflagt Troskabseden og udstedt ovenanførte Forpligtelse, blev det enhver af deres Venner tilladt at besøge dem hiemme i Huset. Fortællingen om, at man en Dag lod Ulfeldt spise offentlig i Kongens Have, hvor Mange gik hen for at see ham: hører uden Tvivl til de ikke faa digtede Sagn, der have været i Omløb om den navnkundige Mand, og hvoraf en Deel ere benyttede i den bekiendte Roman om hans og Leonore Christines Levnet. — Endnu prøvede Ulfeldt, skriftlig at henvende sig til Frederik III. (26. Decbr. 1661), i det han meddeelte Kongen en foregiven vigtig og hemmelig Opfindelse til at opbrænde en fiendtlig Flaade i Havnen, ved at styrte store Quantiteter af Tran og Tiære ud i Indløbet til Havnen, og tænde Ild derpaa med en Vind, der bar ind paa Skibene. Ulfeldt tilføier, at foruden denne, har han endnu andre Opfindelser, som han ikke vil nogen Anden skal vide, uden Kongen; men som han gierne vil aabenbare for ham, naar han erfarer hans Villie. Alt gik ud paa, at faae en personlig Sammenkomst med Frederik den Tredie; men at

---

49) Disse Oversættelser er dog noget afkortede; blandt andet har man fundet for godt at udelade det hele Sted, som handler om Ulfeldts Afstaaelse af sine Godser og Eiendomme til Kongen.

opnaae dette, lykkedes ham aldrig. Kongen har bedre følt end Ulfeldt, hvor lidt Saaret paa hans, og vel paa begge Sider var lægt; og at, om ikke andre Grunde, maatte Statsklogskab fraraade, at indlade sig mere med en Fiende, som man saa dybt havde ydmyget. I denne Stemning, og vel ikke uden adskillige skuffede Forventninger, forlod Ulfeldt, og, uden Tvivl med mere virkelig Resignation, Grevinde Leonore, den Hovedstad, som de for tolv Aar siden under andre Forhold vendte Ryggen, og reiste efter Juledagene, den 27de December, til Ellensborg.

Anmærkning til Side 371—72.

I Anledning af Corf. Ulfeldts ved flere Leiligheder, efterat han misfornøiet begyndte at trække sig tilbage fra Kong Carl Gustav, yttrede Paastand: at han ikke stod, eller havde givet sig i noget undersaatligt Forhold til den svenske Konge: kan ogsaa henvises til en (paa anførte Steder forbigaaet) Skrivelse fra Ulfeldt til Fru Sophie Rantzau (dat. Malmøe 30. Dec. 1658.) Her paastaaer han ligefrem, at han „længe førend denne sidste Krig blev begyndt, allerede havde sin Afsked fra Hans Kong. Majestæt af Sverrige; og at han (Kongen) naadigst tilforn havde demitteret og forlovet ham af sin Tieneste; saa at han nu har siden siddet stille for sig selv, og levet udi sin Eenlighed, uden nogen Herres Tieneste; heller ikke har været borte fra Malmøe udi otte Maaneders Tid.“ (Ny Dansk Mag. IV. S. 78.)

Memorial om Ønskeligheden af Fællesskabets Ophævelse. m. m.

(Af en Anonym; uden Tvivl, skrevet ikke længe efter Aaret 1764).

(Meddeelt til Tidsskriftet af Conferentsraad Werlauff.)

Den her meddeelte, hidtil utrykte Betænkning om Fællesskabets Ophævelse, (især paa det beneficerede Gods), er formodentlig noget af det tidligste, som hos os er skrevet over denne for Landet saa vigtige Sag; og den er omtrent samtidig med D. Heitmann's „Tanker om Fællesskabets Afskaffelse i Danmark" og „Patriotiske Forslag om Hoved-Gaards Markers Udlæggelse til Bondergaarde": Oeconom. Mag. IV. Bd. S. 3—47; tilligemed med nogle flere, derhen sigtende Afhandlinger og Forslag i dette Magazin. — Forfatteren af disse Blade kan i øvrigt være et Beviis paa, hvor vidt man i sin Iver for Sagen undertiden gik i at ville ødelægge paa den ene Side, hvad man paa den anden vilde opbygge. Hvorledes han, for at bringe de offentlige Godser i Proprietairers Hænder, vilde have sørget for Stiftelserne selv, kan bedst sees af det ene Exempel: at han klager over, at man ikke havde villet sælge Soree Academies Godser for 300,000 Rdlr., „ja om det end havde været Halvdelen af denne Sum" Hvorledes man (for ei at tale om de uhyre Statseiendomme, som bleve bortødslede ved Krongodsers unødne Salg) undertiden har mishandlet offentlige Stiftelser ved at bortsælge Godset: derpaa kan man bl. a. finde Exempel i et Hospital i Roskilde hvori 6 Huusarme nød Bolig og Underholdning, og som Stifteren 1592 og 1600 havde doteret med 8 Bondergaarde, 8 Huse og Gaarde i Roskilde, og en betydelig Gaard i Nykiøbing; men hvis gieldfrie Gods og faste Eiendomme bortsolgtes, efter Forstanderens Forslag, allerede 1636; hvorefter den usle Capital, der 1758 udgiorde omtr. 3600 Rdl., efter den Tid endog er reent bortsmeltet. (H. Behrmanns Beskrivelse af Roskilde. 1832. S. 294—298.)

Red.

Pro Memoria.

Da Hans Majts. udi 3de igientagne allernaadigste Forordninger [1]) angaaende Landvæsenet har i saa milde og naadige Terminis tilkiendegivet Sin allernaadigste Velbehag, Attraa og Ønske, at faae det for Landvæsenets Opkomst hinderlige Fællesskab ryddet af Veien; Saa burde man have ventet, at Hans Undersaattere, tilskyndet af

[1]) Forordn. 29de Dec. 1758 om Fællesskabets Ophævelse i Siælland, Møen og Amager; af 28de Dec. 1759, om Samme i Fyen, Lolland og Falster; af 8de Marts 1760 i Jyllands fire Stifter.

saa mild Konges faderlige Omsorg, der sigter allene og fornemmelig til deres eget Gavn, skulde have kappedes med hinanden, om at viise sig Hans skiønsomme og værdige Børn. Men ieg veed endnu ikke meere end et Exempel af dem, som ved Magesktiffte, og det af betydelig Vigtighed, har haft for Øyne Hans Majestæts allernaadigste Villie og fælles Fordeel, uden Ubillighed eller Misundelse paa nogen af Siderne. [2])

At ey fleere Proprietairer, saavidt ieg veed, har viist den samme Færdighed og Lyst at efterkomme Hans Mayts allernaadigste Villie, er vel, om ey den eneste, saa dog den største Aarsag, den Modstand, som Beneficiarii viiser, hvormed eendeel Proprietairer finder Styrke og medhold for deres egen Modvillighed; andre anseer det forgieves at afstaae deres Strøe-Gods, saalænge Fællesskabet dog vedbliver med de Beneficerede Godser og altsaa forarges alle over de Beneficerede, som i de fleestes Tanke vil faae overhaand.

Det er ey at tvivle paa, at jo De Hrr. Professorer og maaskee fleere Beneficiarii udi deres allerunderdanigste Forestillig til Hans Majest. har søgt at bemantle deres Uvillighed med mange specieuses raisons; men hvor vigtige samme ere, og om disse kand contrebalancere mod den store Fordeel allene, som Fællesskabets Ophævelse vil ufeilbarlig tilbringe Publico, og er unus instar omnium, kand de høie herrer best dømme, til hvis Høye Decision Sagen er overdraget.

At ville beraabe sig paa Forbandelserne, som kand være lagt ved Stiftelserne, er at tilbagekalde den Catholske overtroe og Vankundighed, der antager Skallen for Kiernen, Bogstaven for Meeningen. Som fornuftige Mennisker bør (man) vide (at) explicere Fundatoris Villie saaledes: at Godsets revenüer bør og skal uryggelig og til ævig Tiid tilligge Professorerne og Stiftelserne. Men at ville sige eller tænke, at Fundator tillige har villet foreskrive: At ingen anden Bonde maatte bruge Gaarden end den, som en Professor satte dertil, ingen gouvernere Godset, uden en Professor, ingen Ridefoget plage Bønderne uden Professorernes, etc. det

[2]) Herved maa sigtes til J. H. E. Bernstorf, som i A. 1764 ophævede Fælledsskabet paa sit Gods.

kand vel aldrig falde et fornuftigt Menniske i Tanke. Vil mand endelig extendere Forbandelserne til noget viidere, end til revenüerne, da kunde i mine u-forgribelige Tanker samme have meere Stæd, i fald Bønder-Godset ikke bliver forvaltet saaledes, at Bønderne kand selv leve effter deres Maade vel, kand bruge og drive deres Jord til Landets Nytte; og at i særdeleshed de, som beboer Communitetets og deslige gaarde, som ere henlagde til den studerende ungdoms og andres ophold, kand rigtig betale afgifterne. Og maae mand tage sig vare at mand ikke, ved alt for scrupuleusement at ville evitere Fundators Forbandelse, paadrager sig en meere reelle og virkelig nemlig den, som Guds Ord lyser over dem, der enten af Egennyttighed, Egensindighed, Misundelse, eller deslige u-Christlige motiver, hindrer deres Præster eller Publicum fra de Fordeele og den Velsignelse, som Landvæsenet i en bedre Forfatning kand og bør frem bringe.

Kierlighed og Medlidenhed gaaer vel ey saavidt at de gode Herrer skulde vægre dem ved, at overlade deres Bønder paa det at disse ikke skal blive Hoverie-Bønder. De nærværende kand jo ey nødes dertil, saalænge de effterlever deres Fæstebrev, og om deres Efterkommere ved Fæste dertil bliver forbunden, da skeer dem jo ingen uret, siden de ere ey meere fødte til Frieheb, end de andre Bønder i Landet og naar dem ey skeer værre, end at de holdes til Arbeide, hvortil de, saavelsom alle andre Mennisker, og i sær Bonden er skabt, saa er de jo ikke at beklage om de ellers har et Christelig Herskab. Ja mand kand fremviise mange Exempler, at i Byer hvor der boer Frie- og Hoverie-Bønder tilsammen, staaer disse sidste sig bedre, effterdi deres Huusbonde har Tilsyn med deres Oeconomie hiemme, og i rette tide hielper dem, naar nogen Skade møder dem paa deres Bæster, Creature eller ved Misvert. De Beneficeredes eller Frie-Bønderne derimod, der raader dem selv, kand forfalde til Ladhed, Drukkenskab, og meere saadant som forarmer dem, uden at Fogden agter derom, da hand meere profiterer ved de Fattige, end ved de riige; og naar de ere komne paa Knæe, endog formedelst adskillige Fataliteter og uden deres Skyld, da faaer de skielden nogen Hielp eller moderation uden den de maae kiøbe sig til af Fogden, siden Huusbonden ey anseer

dem som sine egne Bønder, men som dem, der ham pro tempore ere forundt.

De gode Herrer kand vel ikke lade sig afskrække af den Frygt, at de maatte risquere deres Indkomster, som de nu har af Godset, ifald samme overlades Proprietairerne, naar de i følge Hans Kongl. allernaadigste Forordning faaer fuldkommen Sikkerhed derfor i andet Jorde-Gods, fornemmelig 1ste Prioritet i Hoved-Gaarden med underliggende Gods. At ville frygte for Forandring herudi formedelst Favoriter, er at spaae os de sidste Konger af den merovingiske Race, som Gud i Naade forbyde, saavelsom en Bouleversement i Regieringen, hvorved alle Eiendomme og Ret til Tingene blev giort til intet; og Hvad blev der da af Stiftelserne? — At de Herrer Beneficiarii saaledes vinder ved denne Forandring, kand de self ey negte. Thi naar en eller anden Fatalité (ey at tale om Ildsvaade) paakommer deres Bønder, som derover bliver uformuende til at udbetale den fulde Landgilde, som de burde, da nødes Professorerne og de andre Beneficiarii til at efftergive Resten, som de ey kand faae.

Det er da forunderligt DHErr. Professorer, saavelsom Magistraten i Kiöbenhaun, vil imod deres egen Fordeel beholde deres Bønder-Gods, da dog de fleste maae tillige være overbeviiste om den store Fordeel, som Fællesskabets ophævelse vil blive for Landvæsenet. Det være langt fra, at mand skulde mistænke disse 2de saa vel oplyste og saa respectables Corps for at misunde Proprietairerne den Fordeel, som disse uden hines Fornærmelse kunde med Tiden vente af den bedre Indrettning i Byerne. Thi saalænge samme forbliver i den nærværende Forfatning og Oeconomie, kand Beneficiarii aldrig vente sig meere af deres gods i almindelighed end de for nærværende Tiid har deraf; Og da Forandringerne vil koste Proprietairerne meget, saa var det jo den største ubillighed, at misunde dem den forventende Fordeel af deres bekostninger; allerhelst da Publicum tillige har Fordeel deraf.

Hvad kand da vel være aarsagen, hvorfor de gode Herrer ikke vil overlade deres Strøe-gods til de største Lods-Ejere som forlanger samme paa den Maade, som Forordningen foreskriver?[3]) Tør

[3]) Herved sigtes, uden Tvivl, til Forordn. af 15de Mai 1761 som ydermere indskiærpede Fællesskabets Ophævelse. Jfr. G. L. Badens Frid. V. Regierings Aarbog S. 231.

ieg fordriste mig til at give mine uforgribelige Tanker, da bliver maaskee de rette aarsager disse.

1mo: at Ridefogderne som iblandt har meere at sige end endeel af Husbonderne, finder ey deres Regning derved. Thi om endskiønt de ad Vitam beholdt den Løn, som de nu har, saa er den dog intet imod deres Extra; derfor er det ey at forundres over, om de giør saadanne Forestillinger, der ere mægtige til at overtale deres Husbonder, der forlader sig til deres Redelighed og dybere Indsigt, til at ansee og forkaste Proprietairernes Tilbud som en Slags Nachdeel for dem.

2do: De gode Herrer har visse Reisser af deres Bønder, og som disse ere strøed over det heele Land, saa har de den Comodité, at kun de reyse for deres egen Divertissement hvorhen de vil, uden at betale Fohrmands-Penge. Miste de nu deres Strøe-Gods, saa miste de og den Herlighed at giøre Lyst-Reiser uden Bekostning; og mand befinder, at mange anseer en ringe Herlighed ofte høyere, end en virkelig Fordeel.

3tio: Den Ærbødighed ieg har for disse 2de respectables Corps, og de nobles sentiments mand bør vente hos dem, forbyder mig at tænke, at de skulle drives af nogen Egennyttighed med Publici Skade. Skulde nogen af dem imod formodning være af en contraire Caractére, (og hvor finder man Fuldkommenhed saa almindelig, at den skulle besiddes af alle Lemmer?) da kunde saadan en raisonnere saaledes: Naar Fællesskabet bliver ophævet, Jorden bedre dyrket, Kornet meere overflødigt, da maae Capituls-Taxten falde. En stor Fristelse for Egennyttige.

Jeg vil og bør troe, endskiønt ieg ey kan udfinde det, at Beneficiarii har meere antagelige raisons til at bemantle deres refus med; dog med alt dette er samme i mine Tanker baade ubegribelig og utilladelig. Ubegribelige i det at de forkaster saadanne Tilbud, som ere dem til større Fordeel. Ex. gr. Professorerne har en liden Bonde-Gaard i en Bye, hvor de øvrige Gaarde tilhører Landsdommer Brabrant[4]). Da samme Bonde-Gaard

[4]) Etatsraad (siden Conferentsraad) og Landsdommer Friderich Braband, der 1748 kiøbte Sonnerupgaard (Hvalsøe Sogn, Voldborg Herred) her i Siælland; han døde 1799. Jfr. Nyerups Forfatter-Lexicon.

hindrer ham, i at giøre de Forandringer, som maatte blive Byen til største Nytte; saa har Hand forlangt bemeldte Gaard og tilbudet Professorerne, at ville aarlig svare deraf, alt hvad de raisonablement kunde finde forgodt at foreskrive ham, og det langt meere end hvad de nu har af Bonden, og at de end ydermeere maatte reservere dem Gaardens Skovspart, hvortil Sonnerups Eiere skulle blive ansvarlig som en anden Opsidderе effter Loven. Men disse saa fordeelagtige Tilbud ere blevne aldeeles forkastede.

Jeg siger dernest, at deres Modvillighed er utilladelig: Thi er det en Sandhed, at de publiqve Godser ere ikke de dermed beneficerede deres Eiendom, men tilhører egentlig Publico, saa at allene Indkomsterne deraf tilkommer dem; og det derhos er en afgiort Sag, som ingen Kyndig kand imodsige, at Publicum liider ved Fællesskabet, og ei uden sammes Afskaffelse kand hielpes; Saa er det u-billigt og uret, at negte Publico det Publici er, og utilladeligt at hindre Publici Velstand ved at forholde den sit eget, hvortil den saa høylig trænger.

Endnu meere utilladeligt er det i Henseende til de Godser, som ere givne til de publique Stiftelser saasom: Communitetet, Roskilde-Kloster, Hospitaler, Kirker, Skoler etc. da de ere ikke visse Persohner pro officio tillagde, men Publico. Thi kand D.H.Er. Professorer, Magistraten og andre Beneficerede sige: at om de taber hos deres Bønder, er det dem self og ingen anden til Skade, og naar de er fornøyet, saa kand Publicum tillige være fornøyet; Saa kand Directeurerne for bemeldte Stiftelser dog ikke sige det samme, thi de taber intet, men Stiftelserne allene, eller rettere de som af Stiftelserne kunde underholdes; følgelig kand og bør Publicum ey være fornøyet med Tabet, allerhelst naar samme ved en fornuftig Anordning kand forebygges.

Sal. Conference Raad Peder Benzon fik eendeel af Warthoe Hospitals Bønder-Gods[5]), som med Kongl. allernaadigst Tilladelse blev lagt under Benzonsdahl[6]) imod at Eieren deraf skulde svare Landgilden til Hospitalet. Hvilket efter Benzons Død

---

5) 1732; jfr. August om Helligaands Hospital i Kiøbenhavn, S. 69.

6) I Thorslunde Sogn, Thuncherred; oprettet 1728 til en Hovedgaard af Conferentsraad P. Benzon, der døde 1740.

ved Kongl. Resolution blev forandret saaleedes: at for Godset blev udbetalt en vis Summa Penge. Bemelte Bøndergods stoed i stor restantz til Warthoe, da der var de Bønder, der vare skyldige 1, 2, a 300 Rd. alligevel at de samme vare Eiere af nesten saa mange 1000 Rd. Hvilken Restantz den nye Ejere nød got af. Ikkedestomindre satte dog Directeurerne sig imod Affstaaelse af bemelte Gods, hvilket mand ikke burde ventet af redelige og fornuftige Mænd; Men de har ventelig ladet sig noget snakke for af Forstanderen eller Forvalteren, der fandt bedre sin Regning i Restancerne, end Hospitalet. Siden den Tiid har Warthoe havt sine visse revenüer af bemelte Capital; men derimod tabt meget ved det Bøndergods, som Hospitalet har beholdet; Hvilket best kand erfahres af de store Restantzer som for gandske faae Aar siden blev efftergivet paa heele Warthoe Gods; og desuden skal der nu atter være nye Restancer paa godset. Hvilket Tab for de fattige Lemmer, som derved kunde have nydt deres Ophold!

I Følge Kongl. Allernaadigste Forordning forlangede Sal. KammerHerre Staffeldt[7]) af Directeurerne for Communitetet nogle faae gaarde i Söndersted Bye, hvor han var største Lods-Ejere da han agtede, med Tiden at legge dem til Kongsdahls Gaards Hoverie, for at soulagere hans Bønder, der med Hoverie er for meget belæsset. Han fik naadigst afslag, uagtet at den ene af Bøndergaarderne effter Berettning skal have kostet Communitetet i en tiid af 30 Aar over 1000 Rd. til Bygning, Besætning, Forstrækning etc. da mand har maatt sætte en slett beboere af efter en anden. Fleere deslige Exempler kand vel Communitetet fremvise; Og hvor ofte har det ikke tabt hos Bønderne Landgilden, de Kongl. Skatter, med meere? Hvilket af Oeconomorum eller Ridefogdernes Reignskab kunde erfares. Især skal efter Beretning Communitetet have eftergivet alle paa Godset hæftende Restancer da Hr. Justitz Raad Nissen blev Oeconomus. Det er og bliver vel ikke den sidste Gang.

Mand beretter, at Sal. Grev Güldensteen[8]) bød for Soröe

7) Kammerherre og Staldmester Adolph Henrich v. Staffeldt, der 1748 blev Eier af Kongsdal og døde 1759; Estrups samlede Skrifter II. S. 289.

8) Johan Henrich Greve af Gyldensteen, som døde 1749.

Gods 3de Tønder Guld. Mon godset har eller kand nogen Tiid i nærværende Forfatning indbringe Renten af denne Capital? hvilken Fordeel for Academiet eller Stiftelsen, om mand havde imodtaget Tilbudet, om det end havde været den Halve Deel, især naaer den halve Capital maatte staaet i godset, hvilket mand og maatte ønske med de andre publique Stiftelser. Academiet, saavelsom de andre Stiftelser, kunde alligevel bestride, og det meget bedre end nu da Indkomsterne ere mindre, derhos uvisse, og desuden bebyrdet med Løn til Betientere, der ellers ey behøvedes.

Saa længe Callundborg Kirke havde sit Jordegods, havde den nesten intet deraf, saa at Forstanderne agtede at ansøge en Collect til Kirkens Reparation. Men efter at Godset er bleven solgt har Kirken sine gode Revenüer af Capitalen saa at den kand holde sig self.[9])

Mand hører at i Aarhuus=Stift bliver udsolgt til stor Fordeel for adskillige publique Stiftelser deres Jorde Gods, hvoraf de rette Vedkommende har til Dato nesten ingen Indkomster haft; og vil man saaledes igiennemgaae alle publique Stiftelser, og den Oeconomie, som holdes med deres Jorde=Gods, da maae mand tilstaae, at de derved taber meget og det saa længe det bliver ved den nærværende Forfatning.

Mand maatte da spørge de gode Herrer, som saa ivrig forfægter den nærværende Indretning af de publique Stiftelser i Henseende til Bøndergodset: For Hvis fordeel de strider?

Er det for Stiftelserne selv, da examinere man Reignskaberne for de sidste 50 Aar, uden at gaae længere: Hvilken utroelig Summa vil ikke Restancerne udgiøre af Landgilden, Forstrækninger, Bygninger, Besætninger, Kongl. Skatter etc.? Det vil da befindes at Stiftelserne tilsammen har saaledes tabt mange Tønder Guld, som kunde have forøget deres Fonds, og være Publico til stor Fordeel. Mener mand at det skal gaae bedre hereffter? Da hereffter ligesaavel som tilforn kand findes egennyttige, effterladende og ukyndige Forstandere eller Fogder for godserne; ligesaa uduelige

---

[9]) Ved Rf. af 10de April 1744 blevet tilladt at sælge Kirkens Gods til Grev Lerche for 3800 Rdlr.; Paludans Kallundborgs Beskrivelse, S. 200.

og slette Bønder, der behøver nøye Tilsyn; ligesaavel indfalde adskillige Fataliteter af Ildebrand, Misvext, Sygdom iblandt Creaturerne, med meere. Vil de gode Herrer Directeurer, forsikre at Stiftelserne skal intet tabe hereffter, da bør de og være ansvarlige til Jordebogens fulde Beløb, og deres Regnskaber til den Ende af Rente-Cammeret revideres.

Er det for Bønderne de strider, at samme ikke skal komme under Proprietairerne, og derved forarmes, eller deres Efftermænd bebyrdes med Hoverie? da er deres Frygt og Medlidenhed ilde grundet. Thi mand finder nesten overalt ligesaa velhavende Hoverie-Bønder som de frie, der boer i samme Byer, endskiøndt disse burde og kunde være bedre, da de har meere tiid at drive deres Avling tilbørlig, og snarere kand giøre riige Giftermaal end Hoverie Bønder. Mand besee ikun Bønderne paa Heden ved Kiöbenhaun, og dem som boer i Byer tilsammen med Benzonsdahls Bønder (ey at tale om fleere og paa andre Steder) de frie, eller de Beneficeredes tildeels, staaer i stor Restantz, som de aldrig agte eller kand betale, da de ere lade, og holder slett huus med hvad de har, i den Sted Hoverie-Bønderne betaler hvad de skal, og lever vel, formedelst den fornuftige og flittige Tilsyn Huusbonden har haft med deres Oeconomie. Det samme befindes paa fleere stæder. Dersom Bønderne kunde blive hiulpene derved, at man crediterer dem, eller aldeeles efftergiver dem Restancerne, da kunde mand endda reigne det som en Slags Fordeel for Stiftelsen; men de bliver snarere slettere ved saadan Efterladenhed, og meere lade og skiødesløse, jo meere de merker at de ustraffede kand paadrage dem Restancer, og saaledes bliver styrkede deri ved Fogdernes Efterladenhed, der finder deres fordeel meere ved dem, end ved de stræbsomme og velhavende Bønder.

Det kand ikke være for Kongens Interesse, at de gode Herrer sætte sig saameget imod forandringen, effterdi Hans Majts Casse meere vinder end taber derved, da Proprietairen maae betale Skatten naar hans Bonde ikke kand. Derimod har vores allernaadigste Konge af særdeles Naade for Stiftelserne efftergivet Skatter, som har hæftet paa godserne. Exempel derpaa har mand i Herlufsholms Skoles gods, som ved Christiani Sexti Regierings Tiltrædelse stoed tilbage med Kongl. Skatter, effter Beretning

10000 Rdlr., som blev allernaadigst eftergivet.[10]) Hvor stor har da ikke Restancen været til Skolen? — Soröe skal for nærværende tiid staae i Restantz til Amtstuen for nogle 1000 Rdlr.[11]) om denne og andre fleere Stiftelser har nydt samme Kongelige Naade, ved Rente Cammeret at give den sikkreste Efterrettning.

Efter mit enfoldige Begreb bliver da Fordeelen allene for Inspecteurerne, Forvalterne eller Fogderne ved de publique godser, der har gode Indkomster derved, da Stiftelserne derimod taber; ret ligesom mand har adskillige Exempler, at Proprietairer ey har haft noget af deres godser, da Forvalterne derimod har efterladt sig anseelige Midler. Da disse Persohner kunde bruges til andre betieninger, meere nyttige for Publico, saa kunde Stiftelserne til deres Indkomsters Forøgelse spare de mange Betienteres Løn, der ere meere til byrde end til nytte.

Da enhver, som uden Egennyttighed, Misundelse og Egensindighed, vil nøye overveie den itzige Forfattning af de publique godser, maae tilstaae som en afgiort Sandhed, at samme er hinderlig for Landvæsenets opkomst, uforbeelagtig for Stiftelserne selv, skadelig for dovne og slette Bønder, og til Tab for Kongens Cassa, saa maa man høiligen forundres over, at endog fornuftige og for Landets Opkomst vel intentionerede Mænd vil hindre en forandring, som allene kand remedere alt dette. De maae da giøre sig en scrupule over, at bryde de Baand, Forpligtelser og forbandelser, som er lagt paa Stiftelserne. Men hvordan samme fornuftigen bør og skal forstaaes, har ieg foran vist. For endnu tydeligere at explicere forbandelserne, og in specie dem, som ere lagde til Stiftelserne, saasom Communitetet, Hospitaler, Klostre, Skoler Kirker etc. da maae jeg tillægge dette: At Fundators egentlige Hensigt med forbandelserne, har været at true og afskrække enhver fra, ey allene at abalienere Godserne paa saadan maade, at Stiftelserne maatte falde ved Revenuernes betagelse; men endog at formindske det ringeste af Indkomsterne enten selv, eller see igiennem Fingre med Andre, der af ukyndighed, Egennyttighed eller Efterladenhed kunde forringe Jordebogens Indkomster; og derhos under

10) Jfr. Melchior om Herlufsholms Skole. S. 192.

11) Jfr. O. Malling om Sorøe Academie, i Collins: For Historie og Statistik. I. S. 25.

Forbandelsens Tvang at tilholde dem, Hvis administration Stiftelserne maatte blive betroet, at sætte Revenuerne paa saaban sikker Fod, at intet deraf skulle mistes for dem, som samme er destineret til.

Naar nu Fundators Villie og Intention har været saaban, som vel ej kand negtes, san handles jo aldeeles ikke derimod, naar Godset overlades til Proprietairerne paa den Maade, som den Kongl. Forordning foreskriver; thi derved taber Stiftelsen ikke det mindste af de Indkomster, som Fundator har tillagt dem, men samme bliver endnu mere visse; ja saaledes, at ingen Sikkerhed derfor kand optænkes stærkere og urvggeligere, saalænge Gud bevarer Landet fra Tyranie og Barbarie. Dersom mand nu vil forkaste saaban tilbuden Sikkerhed, og lade Godserne administreres paa den Maade, som hidindtil, hvorved Stiftelserne aarlig taber, eller rettere de mange Mennesker, der kunde nyde deres ophold af de Indkomster, som nu maae savnes formedelst Vedkommendes Efterladenhed, Egennyttighed eller af andre aarsager: Saa har de langt større Aarsag at frygte for Forbandelsernes Virkning, de som bør see paa Stiftelsernes Gavn, og befinder samme at tabe paa adskillige Maader, og dog ikke vil søge at raade Bod derpaa. Det som Communitetet, Warthoe og fleere deslige velgiørende Stiftelser mister, det mister de Fattige, som derved kunde opholdes, hvis Nød og Trang er himmelraabende, og en Forbandelse langt kraftigere end de Afdødes.

Dersom det var noget Nytt, at saadanne Stiftelsers Godser var bleven solgt, eller afhændet og udbragt til Fordeel for Stiftelserne, da kunde mand ey saa meget forundres over, at en anden ville sætte sig derimod: Men mand har jo allerede mange Exempler derpaa. For faa Aar siden blev solgt Slagelse Hospitals Gods, ligeledes eendeel Soröe Gods, Callundborg Kirkes Gods, Warthoe Hospitals Gods. I Aarhuus Stift sælges nu de publique Godser. I Norge blev i Høyst Salig Christiani Sexti Tiid solgt Opsloe Hospitals og Christianiæ Skoles Communitets Gods.[12]) Ere da Stiftelserne i og for Kiöbenhavn de

---

[12]) Jfr. Krafts Norges Beskrivelse. I. S. 298.

eeneste som ere stadfæstede med Forbandelser? eller har Forbandelserne ikke Kraft uden i Kiöbenhavn?

Enhver Retsindig og upartisk, som seer hvorledes Forfædrenes Oyemerke med deres Stiftelser bliver iagttaget, maae da tilstaae, at intet kand bedre, og det med en uskad Samvittighed, remedere og forekomme de Uordentligheder, som hidindtil har gaaet i Svang ved de publique Stiftelsers Godser, end den Maade, som Hans Majts viise og ey noksom Høypriselige Forordning foreskriver, nemlig at saadanne Godser bliver overdraget nærmeste og største Lods-Eyere, imod at svare Stiftelsen den i Jorde-Bogen fastsatte aarlig afgift, hvilken da aldrig kand feyle, naar derfor gives Prioritet i Hovedgaarden. Efterkommerne, som ved saadan Reformation vil finde Stiftelsernes Fonds forsikrede, ja endog forøgede, vil derover ansee Vores nu Regierende allernaadigste Konge om ey som Fundator, saa dog som Restaurator Legatorum.

Notice om en Minister i dansk Tieneste, fra det 18de Aarhundrede, Geheimeraad A. F. v. d. Asseburg.

Den danske Statshistorie i det 18de Aarhundrede giemmer Mindet om ikke faa Ministre, Diplomater og andre betydende Embedsmænd af tydske Familier, som have tilbragt en større eller mindre Deel af deres Liv i dansk Tieneste; Enkelte ogsaa erhvervet sig store og uforgængelige Fortienester af vort Fædreland. Vi behøve kun at nævne Navnet Bernstorff, for at bringe dette i Enhvers Erindring; og vi bør saameget før vælge dette Navn, ikke allene fordi det indtager en saa betydende Plads i Historien; men fordi det tilhører en tydsk Slægt, der ikke engang havde hiemme i nogen daværende Deel af det danske Monarchie, da den ældre Bernstorff indtraadte i Kongens Tieneste. Vi befatte os her ikke med at undersøge, om man under Christian VI. og Frederik V. gik for vidt i at ansætte Embedsmænd af tydskfødte Familier her i Landet, særdeles i høiere Poster. I vore Dage, da Nationalitetsideen har faaet ligesaa stor Overvægt, som den for ikke meget lang Tid siden maatte staae tilbage for Humanitet, Oplysning, borgerlig Frihed og andre Ideer, ansees hiint Spørgsmaal uden videre for afgiort. Der udfordres imidlertid en besynderlig politisk Tro til at vinde den Overbeviisning: at det endog vilde være ønskeligere for et Land, at styres ved uduelige eller mindre dygtige indfødte Ministre — end at benytte udmærkede og talentfulde Statsmænds Tieneste, naar disse tilhørte

en udenlandsk Familie. — Min Hensigt er her allene, med faa Ord at omtale en enkelt af de hos den nærværende Slægt næsten bortglemte, i vore Historier knap nævnte tydske Adelsmænd i forrige Aarhundrede, som vor Regiering anvendte i den diplomatiske Statstienester, og tildeels i meget vigtige og betydelige Ærender; en Mand, som ikke allene overalt hvor han kom, erhvervede sig Høiagtelse hos Fyrster og deres Ministre; men for hvis Charakteer og Talenter et afgiørende Vidnesbyrd ligger deri, at Grev Hartv. E. Bernstorff viste ham en uindskrænket Tillid, og at han hørte til denne sieldne og ædle Statsmands fortroligste Venner, lige til hans Død.

Achatz Ferd. v. d. Asseburg, af en tydsk Adelsslægt, hvis Stamme beviisligen naaer op til Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, blev født paa Familiegodset Meißdorf i Fyrstendømmet Halberstadt den 20de Jul. 1721. Slægtens ældste Stammesæde var derimod en Ridderborg, bygget af en Grev Gunzelin af Wolffenbüttel, tidligt i det 13de Aarhundrede, paa Bierghøiden „die Asse", sydlig for Staden Wolffenbüttel; Navnet paa denne Borg gik siden over paa Familien („die Herren von der Asseburg".) En Søn af Joh. Ludv. v. d. Asseburg, preussisk Kammerherre, og Anna Maria v. d. Schulenburg, var han, som vi her omtale, og om hvis Ungdom man kun veed, at han mistede sin Fader i sit 11te Aar, fik sin Skoleunderviisning i Halberstadt, og kom til Universitetet i Jena omtrent 1740. Dette var paa den Tid, og overhovedet i det 18de Aarhundrede, meget i Ry for den Vildhed og Raahed, som der herskede i Studenternes „Burschenleben". Asseburg, der efter egen Beretning, ikke ganske undgik dettes Indflydelse (han var i det mindste som Student en vild Rytter og lidenskabelig Tobaksryger) hindredes derved ikke fra, i modnere Aar, at blive en Hofmand af de fineste Sæder, af den bedste Tone, og af fuldendt udvortes

Anstand og Værdighed. Hans Løbebane i hessisk Tieneste, hvor han 1744 indtraadte som Hofjunker, og 1746 blev Legationsraad og Kammerjunker, behøver ingen nærmere Berøring. Vi bemærke blot, med Hensyn til hans Dannelse, at han i Vinteren 1746 fandt Leilighed til, fra München at giøre en Reise til Italien, hvor han opholdt sig et halvt Aars Tid, og at han tilbragte Vinteren 1749—50, med sin Velynder, General Donop, og i den hessiske Arveprinds Frederiks Følge, i Paris. Her var det, hvor den daværende danske Gesandt, Baron H. E. Bernstorff, giorde Asseburgs Bekiendtskab, og opdagede hos ham de Egenskaber, hvorved han vandt den berømte Statsmands Høiagtelse og Hengivenhed, og hvorved denne ansaae ham for særdeles skikket til den diplomatiske Bane. Da nu Bernstorff (1751) var bleven hiemkaldt fra Paris, og udnævnt til Statsminister for de udenlandske Sager m. m., tænkte han snart paa Asseburg, og yttrede sig i den Grad fordeelagtigt om ham til hans Morbroder, den danske Feldmarskal Grev Schulenburg, at denne i et Brev (af 4. Marts 1752) opmuntrede ham til at benytte Ministerens gode Tanker om ham, og de Udsigter, han derved kunde love sig. Udfaldet blev, at Assebnrg i Efteraaret 1752 kom til Kiøbenhavn, hvor han blev forestillet for Kongen, behagede baade denne og hans Yndling, Grev A. G. Moltke, og i Følge heraf 1753 forlod den hessiske Tieneste, blev udnævnt til Kongelig dansk Kammerherre og ansat i det tydske Cancellie i Kiøbenhavn, med 2000 Rdls. aarlig Løn. Det kunde betragtes som et yderligere Beviis paa Bernstorffs gode Mening om Asseburgs fortrinlige Egenskaber, at han i Frederik den Femtes Navn begierede og modtog af ham (18. Dec. 1753) den skriftlige Forsikkring paa Æresord, at han aldrig frivillig vilde forlade den danske Statstieneste. Han blev heller ikke længere end til Slutningen af Aaret 1754 i sin første Embedsstilling;

blev udnævnt til Minister ved det svenske Hof (i Stedet for Grev Bedel-Friis) og reiste til Stockholm i Januar 1755, hvor han forblev til Mai 1760. Allerede før denne Udnævnelse havde Bernstorff benyttet en privat Reise, som Asseburg giorde til Tydskland, ved at sende ham i en Mission til Zerbst, hvor Enkefyrstinden af Anhalt-Zerbst, Johanna Elisabeth, opholdt sig, hvis ældste Datter, under det ombyttede Navn Catharina 1745 havde ægtet den russiske Storfyrste Peter, (siden Keiser Peter III.) der i A. 1739 var bleven regierende Hertug af Holsten-Gottorp. Allerede i en tidligere Periode, under Frederik V., havde den danske Regiering ved sin Minister i Rusland, Grev v. Lynar, begyndt de langvarige Underhandlinger om et Bytte af den hertugelig-gottorpske Deel af Holsteen imod Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst. Den russiske Thronfølger, Storfyrst og Hertug Peters lunefulde, og mod Danmark altid fiendtlig sindede Charakteer havde imidlertid 1751 hindret Afslutningen af disse Underhandlinger, som da var temmelig nær. Asseburg blev nu sendt til Zerbst, for at indlede en fortrolig Nærmelse til Storfyrstindens Moder, hvis Klogskab og Indflydelse paa hendes Datter man kiendte, og af hvem man ventede sig at opnaae en heldig Medvirkning til igien at kunne knytte de afbrudte Underhandlinger. Fyrstinden fandtes heller ikke uvillig til at gaae ind herpaa, og Asseburg var bemyndiget til, paa Kongens Vegne, at forsikkre hende om en aarlig Livrente paa 6000 Rdlr., naar Sagen engang kunde bringes til Ende, med det ønskede Udfald.

I Sverrige var Kammerherre Asseburgs diplomatiske Virksomhed i de 5 Aar, han tilbragte her som dansk Minister, fornemmelig henvendt paa et Hovedformaal for den daværende danske Politik: at bidrage til at vedligeholde den ved Aristokratiet indskrænkede monarkiske Forfatning, hvorved, foruden de

Skranker, som Stænderne, sammenkaldte ved Rigsdage, satte for Kongemagten, dens Udøvelse (eller den saakaldte pouvoir exécutif) meer og meer blev bunden ved et Rigsraad, der i Magt og Myndighed ikke blot vilde staae ved Siden af, men over Kongen; eller (saaledes som man nu seer det under andre Former) vilde giøre den svenske Konge til en blot Skygge, eller Repræsentant af sin Værdighed, imedens den virkelige Regieringsmagt var nedlagt hos et Minister-Raad, hvori man i Sverrige tilsidst knap vilde indrømme Kongen en afgiørende Stemme, eller Udslaget naar Stemmerne vare lige. At den saakaldte „Friheds-Tid" i Sverrige giorde denne Stat til en mere fredelig, mindre farlig Nabo, end den havde været i henved et Par hundrede Aar før Carl den Tolvtes Død: var i det mindste en afgiort Sag. Den danske Regiering kunde ikke, uden at handle imod en aabenbar Statsinteresse, arbeide paa at understøtte de svenske Kongers Bestræbelse for at giøre sig til absolute Monarker; særdeles da den daværende svenske Konge Adolf Frederik, af det Gottorpske Huus, næst efter Storfyrsten, var nærmest Arving til den hertugelige Deel af Holsten. Grev H. E. Bernstorffs Politik gik imidlertid aldrig ud paa nogen activ Deeltagelse i Sverriges indre Statsforhold; men langt mere paa at vedligeholde det venskabelige Forhold, som havde udviklet sig imellem begge Kroner, og som man haabede at see endnu mere befæstet ved en Trolovelse, indgaaet imellem den svenske Kronprinds og Fredrik V. Datter Sophia Magdalena, allerede i begges spæde Barndom.

Et særskilt Formaal, af betydende politisk Vigtighed, under Asseburgs Gesandtskab i Sverrige, var Forbindelsen imellem begge Stater til indbyrdes Betryggelse for de nordiske Nationers Handel og Skibsfart, under den næsten almindelige europæiske Land- og Søkrig, som fandt Sted i Aarene 1755—63. I den Anledning blev den 12. Jul. 1756 sluttet en, endnu for

vor Tid mærkelig, Neutralitets-Tractat imellem Danmark og Sverrige; i Følge hvilken begge Magter lode fra hver Side otte Linieskibe løbe ud i Nordsøen og Kattegat, til Handelens og Flaggets Beskiermelse. Overhovedet havde dog de to nordiske Magter, under den hele Søkrig i A. 1755—62, ingen Anledning til at klage over, at deres Handel led nogen Overlast, enten fra den franske eller engelske Side. Dette skyldtes Bernstorffs kloge Politik, der med Fasthed modsatte sig Sverriges længe paaholdte Fordring: at begge Stater i deres Neutralitetsforbund skulde opstille den farlige og saa ofte omtvistede Grundsætning, at „frit Skib giør frit Gods"; uden Hensyn til, at de store Sømagter, og navnligen England, hverken erkiendte eller vilde taale denne Grundsætnings Anvendelse, naar den misbrugtes af neutrale Skibe til at føre Krigs-Contrabande til en af de krigende Magters Havne. I ovenmeldte Tractat blev derfor udtrykkeligen vedtaget, at hverken danske eller svenske Skibe, under den paastaaende Søkrig maatte føre, hvad der i den Utrechtske Fred 1713 var fastsat som Contrabande af den Art. Den imellem Danmark og Sverrige sluttede Convention af 27. Marts 1794 var ogsaa næsten kun Gientagelse af Tractaten af 1756. Hvor uheldigt det gik baade Holland (1781) og tyve Aar senere Danmark (1801), da disse Magter (efter et System, der egentligen udgik fra det russiske Hof under Catharina II.) vilde opstille og forsvare den saakaldte „bevæbnede Neutralitets" Grundsætninger: kunne vi her forbigaae.

Hvor fortræffeligt og med hvor stor Kraft og Klogskab H. E. Bernstorff imidlertid vidste at vedligeholde og forsvare Danmarks selvstændige Neutralitet, da man 1757 ogsaa vilde drage denne Magt, ligesom Sverrige, ind i Forbundskrigen imod Frederik II., lære ogsaa flere af Ministerens Skrivelser til Asseburg; ligesom ogsaa endeel af

dennes Depecher fra Stockholm have en betydende Grad af historisk Interesse; især for Aarene 1755—1757, og under den 1755 udbrydende Strid imellem K. Adolf Frederik og Senatet, som havde Sammensværgelsen 1756, og Greverne Brahe's og Horn's Henrettelse til Følge. Asseburg blev i Stockholm endnu til Foraaret 1760, da han, efter at have giennemgaaet en svær Sygdom i Efteraaret 1759, ikke imod sit Ønske, blev tilbagekaldt, og Grev Schack udnævnt i hans Sted til Minister. Asseburg erholdt Pension af det danske Hof, og reiste til sine Godser i Tydskland, hvor han opholdt sig i to Aar; men Bernstorff havde allerede tænkt paa en vigtigere Post, hvor han ønskede at benytte en saa kyndig og duelig Diplomat. I Petersborg, hvor man allerede 1750 og 1751 ved Grev Lynar havde begyndt at underhandle om Byttet af den Gottorpske Deel af Holsten imod Oldenburg, havde denne halv afgiorte Sag, ved Storfyrstens ubestandige og lunefulde Sind („leger & fougueux", kalder Lynar ham) og ved hans altid yttrede Fiendskab mod Danmark, taget en ganske uheldig Vending. Til de mærkelige og lidet kiendte Omstændigheder ved disse Underhandlinger hører ogsaa: at den russiske Stor-Cantsler Bestucheff ligefrem raadede det danske Hof, uden videre at tage det Gottorpske Holsten i Besiddelse og seqvestrere det, indtil den endelige Afgiørelse kunde skee; men Frederik V. vilde ikke indlade sig paa et mod Storfyrsten saa opirrende Skridt. Mueligen har dog den russiske Minister virkelig seet, hvad der paa den Tid kunde være det politisk rigtige.

Imidlertid faldt Underhandlingerne reent hen — som man dog ikke saa let kan forklare — under Bernstorffs Ministerium (fra 1751) og under Keiserinde Elisabeths hele Regiering. Neppe havde hun lukket Øinene, førend Peter III. sluttede Freden med Preussen, for med Vaabenmagt at sætte sig i

Besiddelse af den forrige hertugelige Deel af Slesvig, hvorpaa han vilde giøre Paastand. Bernstorff vendte sig til det preussiske Hof; kaldte i Sommeren 1762 Asseburg til Travendahl, hvor Frederik V. da opholdt sig, og sendte ham (den 10. Jul.) til Berlin, for at forlange dette Hofs Mægling; men med den Erklæring: at Kongen af Danmark aldeles ikke vilde begynde nogen Underhandling, der skulde grundes paa en Deling af Slesvig; han havde, for at forsvare sine Rettigheder og sin Krones Besiddelser, ladet en Armee paa 37,000 Mand rykke til sit Riges Grændser, og udrustet en Flaade paa 12 Linieskibe og 4 Fregatter. Skulde Krig udbryde, da maatte Kongen opfordre det preussiske Hof til at vaage over den Garantie af hans Staters Integritet, som tidligere Tractater sikkrede ham. Asseburg fandt hos den preussiske Minister Grev Finkenstein, med hvem han førte denne Underhandling, en fast Overbeviisning om, at det ikke vilde lykkes, at bringe Keiser Peter til nogen Afstaaelse af sine Fordringer, ved en Pengesum, som man fra dansk Side vilde tilbyde. Frederik II. havde nylig sluttet Fred med Rusland, og vidste, til hvilken latterlig Grad Peter III. hyldede og beundrede ham. Finkensteins Raad gik ud paa Forsigtighed og Maadehold; han fandt den danske Overgeneral, Grev St. Germains Plan, at besætte Hamborg og Travemünde, paa samme Tid, som den danske Armee tog en Stilling i Meklenborg, farlig, da det sandsynligen vilde opirre Keiseren mere. St. Germain rykkede imidlertid ind i det Meklenborgske; den russiske Armee stod i Pommern, imedens Underhandlinger imellem Asseburg paa dansk Side, og den russiske Minister i Kiøbenhavn, Baron Korff, tilligemed Geh Raad v. Saldern, som Gottorpsk Minister, paa Keiserens Vegne, netop skulde begynde i Berlin: da en Coureer omsider d. 24. Jul. bragte Efterretningen om Peter III. allerede den 9. Jul. 1762 indtrufne Død, til

den preussiske Hovedstad. Denne Begivenhed befriede Danmark fra dets farligste Fiende, St. Germain fra at at spilde de høie Tanker, man gjorde sig om ham som Feltherre, og Frederik V. fra det Vovestykke, allene at begynde en Krig imod den russiske Czar. Fra Keiserinde Catharine II. indløb strax den Forsikkring: at hun vilde tilbagekalde ethvert voldsomt Foretagende imod Danmark, og ønskede at fornye de samme venskabelige Forhold til denne Stat, som havde bestaaet under Keiserinde Elisabeth. Armeerne bleve paa begge Sider tilbagetrukne. Asseburgs Sending var til Ende, og han reiste i August fra Berlin tilbage til sine Godser.

I Mellemtiden fra 1762 til 1765 fandt Bernstorff dog Leilighed til flere Gange at benytte sig af Hr. v. Asseburgs Talent og Erfaring, uden at han i disse Aar beklædte nogen fast diplomatisk Post. Saaledes var han i A. 1764 tilstede under Keiservalget i Frankfurt, for at varetage Kongens Interesser, som Hertug af Holsten. I Julii Maaned samme Aar sendtes han til Stuttgart, i Anledning af de i Würtenberg reiste Stridigheder imellem Hertugen og Stænderne. Kongen af Danmark, som tydsk Rigsfyrste, havde i Forening med Churfyrsterne af Brandenborg og Brunsvig-Lüneborg, 1734 garanteret Stænderforfatningen i Würtenberg, til Beskyttelse mod de Indgreb i samme, som man befrygtede af den daværende Hertug, Carl Alexander, der 1712 var gaaet over til den catholske Religion. Dennes Søn og Efterfølger, Hertug Carl, der 1748 havde ægtet en Prindsesse af Baireuth, Frederik II. Søsterdatter, havde 1753 indgaaet en Subsidietractat med Frankrige, og som Følge heraf tilladt sig en Udskrivning af Soldater i sit Land, som langt oversteg dets Kræfter; foruden at han, for at tilfredsstille sin Ødselhed, vilde paalægge Landet en høist overdreven og trykkende Skattebyrde, som Stænderne forgieves søgte at modsætte sig. Disse vendte sig med deres Klagemaal, som desuden gik

ud paa flere Punkter, hvori Hertugen overskred eller misbrugte sine Rettigheder som Landsherre, til Rigshofraadet i Tydskland; hvorimod det keiserlige Hof, paa en aabenbar partisk Maade, tog sig af Hertugens Sag. Den danske Gesandt tog sig, i Forening med de to andre garanterede Magters Ministre, med Alvor af Landstændernes billige Fordringer; men uagtet Asseburg forblev i Stuttgart indtil i Foraaret 1765, og uagtet det Keiserlige Hof selv tilsidst ligeledes yttrede sig til Fordeel for Stænderne: lykkedes det ikke at bringe Hertugen til at indgaae billige Forligsvilkaar. Striden var 1769, da Kongen af Danmark atter sendte Asseburg til Stuttgart, endnu ikke bragt til Ende; uagtet en Kiendelse (conclusum) af Rigshofraadet allerede var falden 1765. Det var ikke før i A. 1770 at et endeligt Forliig imellem Hertugen og Landstænderne kunde blive sluttet.

Asseburg havde allerede ved Udførelsen af sit første Ærende i den her berørte Anledning erhvervet sig baade Kongen af Danmarks Tilfredshed, og de würtembergske Stænders fuldkomne Tillid og Agtelse. Tidligere end hans Sending til Stuttgart havde Bernstorff meer end eengang yttret sit Ønske, at see Asseburg som dansk Gesandt i Petersborg. Saaledes 1762, da Ministeren forespurgte sig hos ham, om at kunde bestemme sig til at modtage denne Post. Asseburg var ikke uvillig dertil. Inden hans Udnævnelse kunde skee, havde Catharina II. imidlertid ladet mærke, at hun gierne saae, at Hr. v. d. Osten, som under Keiserinde Elisabeth havde været dansk Gesandt ved det russiske Hof, men var bleven forflyttet til Warschau, igien maatte vende tilbage til Petersborg. Det danske Hof føiede sig dengang herefter; men da tre Aar derefter den Tid indtraadte, (1765) da man igien vilde optage Underhandlingerne om Erhvervelsen af det Gottorpske Holsten, fandt Bernstorff v. d. Osten aldeles ikke skikket til at understøtte

denne vigtige Negociation, saaledes som det burde skee, i Petersborg; hvorvel de to russiske Ministre, v. Saldern og Baron Korff, skulde drive den egentlige Underhandling i Kiøbenhavn. Osten blev da tilbagekaldt, og Asseburg udnævnt til Gesandt i Rusland den 16de Februar 1765, med en aarlig Løn af 8000 Rdl. Species, og 2000 Rdlr. til hans Reiseomkostninger og første Indretning. Han kom dog først mod Enden af Sommeren til Kiøbenhavn, reiste herfra den 11te Sept. og kom den 31. Oct. til Petersborg.

Historien af denne vigtige og i sine Forhold mærkværdige diplomatiske Underhandling, hvori baade den russiske Udenrigsminister, Grev Panin, og hans Herskerinde, viste et for Kongen af Danmark udmærket gunstigt og venskabeligt Sindelag, ligesom en høi Grad af Tillid og Agtelse for Bernstorff, kan her ei i det Enkelte forfølges. Vi ville kun nævne en af de Omstændigheder ved disse Underhandlinger, der blandt flere kan tiene til at sætte Bernstorffs udmærkede Egenskaber paa den Post, han beklædte, i et glimrende Lys. Grev Panin havde (i Jul. 1766) i en mundtlig Conferents meddeelt Asseburg, at Keiserinden, paa Grund af de betydelige Concessioner, hun i Bytte-Tractaten vilde giøre Kongen af Danmark, fandt sig beføiet til at forlange, som den eneste Fordeel, Rusland for sin Deel kunde vinde ved samme, Ophævelsen af Øresunds-Told for denne Stat. Grev Panin indsaae imidlertid at denne Afstaaelse ikke vilde være uden store Vanskeligheder for Danmark, og anmodede Asseburg om at formaae sit Hof til at meddele ham en aaben og fortrolig Udvikling af alle Forhold ved denne, den danske Krones fra ældgamle Tider hævdede Rettighed. Bernstorff giorde dette i en Memoire af 6. Sept. 1766, og i en Depeche til Asseburg af samme Natur. Begge disse Actstykker kunne kaldes mesterlige, og tiene til Beviis paa, hvorledes en mindre Magt,

ved kraftige og uigiendrivelige Grunde, med Fasthed og Eftertryk kan forsvare sine Rettigheder imod en større og mægtigere Stat, uden at saare vedkommende Monarks politiske Selvfølelse. Bernstorffs Noter havde til Følge, at da Grev Panin havde forelagt Catharina II. samme, tilligemed de vedfølgende Tractater og andre Actstykker, erklærede hun efter at have læst dem: at hun frafaldt al videre Paastand i Henseende til Sundtolden, da hun indsaae Umueligheden deraf; („qu' Elle ne voulut pas, qu'il y fut insisté, l'impossibilité étant manifeste.")

Hoved-Underhandlingen, som førtes i Kiøbenhavn, havde ligeledes en ønskelig Fremgang. En præliminair Tractat om Byttet af Oldenborg imod Holsten blev sluttet d. 22. April 1767 imellem de danske Ministre Bernstorff, Thott og Reventlow, paa den ene Side, og de russiske Gesandter, v. Saldern og Filosofoff paa den anden. Da Panin, som da var i Moskow, erholdt Meddelelse herom, formaaede han den da 13aarige Storfyrste Paul til med egen Haand at melde Sagen til hans Moder, som var fraværende paa en Reise. Tractatens Ratification gik dog, ved forskiellige Omstændigheder, saaledes i Langdrag, at den først blev udfærdiget af Keiserinden den 22de Septbr., og ikke før i Slutningen af Januar 1768 ankom den russiske Gardeofficeer von Pahlen (som 33 Aar derefter giorde sit Navn bekiendt nok) som Courreer fra Kiøbenhavn med den danske Ratification. Keiserinden havde imidlertid bragt i Erfaring, at i A. 1766 og 67 de bekiendte Intriger ved det danske Hof havde fundet Sted, ved hvilke man giorde sig al muelig Umage for at styrte Bernstorff. Catharina II. undlod ikke, i fortrolige Samtaler at give Asseburg at forstaae, at hun betragtede denne Statsmand som en saadan Støtte for det længe vedvarende og nu nylig saa stærkt befæstede venskabelige Forhold imellem begge Hoffer,

at hans Fiernelse fra Ministeriet vilde være hende i høi Grad følelig. En fortrolig Skrivelse fra Asseburg til Bernstorff af 6. Aug. 1767 indeholdt stærke og mærkelige Yttringer herom. *) — Vi tilføie endnu kun det bekiendte endelige Resultat af saamange Aars Bestræbelser — et Resultat, hvis Vigtighed i vor nyeste politiske Historie har giort sig i høi Grad gieldende — at en definitiv Tractat, undertegnet i Zarsko-Zelo d. 1. Jun. 1773, efterat Storfyrsten havde naaet sin myndige Alder, beseglede Foreningen af 22. April 1765, ved hvilken, foruden Byttet af Landene, Storfyrsten tillige, som Hertug af Holsten-Gottorp, for evigt giorde Afkald paa enhvee Paastand paa Hertugdømmet Slesvig.

Asseburgs Gesandtskab i Petersburg gav ham, foruden den her berørte vigtige Begivenhed, flere i politisk Henseende betydende Anledninger til at vise sin udmærkede Duelighed som Diplomat, hvilke dog her ligesaa lidt kunne udvikles, som Historien af hine Underhandlinger om Holsten. Vi nævne blot to af disse Gienstande, som, endskiøndt nærmest forbundne med det russiske Hofs Interesser, heller ei bleve fremmede for den danske Diplomatik; den ene var Forholdene i den svenske Rigsforfatning, og Oppositionen imellem de to politiske Partier, Aristokratiets og Monarkiets („Hatte" og „Huer") der i saa mange Aar, og lige til 1772, satte Statens Indre i Bevægelse, og aabnede en rig Mark for fremmede Magters politiske Intriger; den anden var de indre Statsforhold i det republicanske Kongerige Polen, som tilsidst ved Statens Deling og Opløsning maatte bøde for en uheldig Blanding i dens Forfatning, i hvis fiendtlige Elementer laae Sæden til

*) „S'il importe au Roi, de s'attacher à la Russie comme à une alliée, qui n'exigera rien de lui, qui peut & qui veut tout pour lui: qu'il laisse au nom de Dieu les affaires entre les mêmes mains, qu'on approuve si fort à l'endroit où je suis." etc.

en evig Strid imellem Kongemagt og Folkerepræsentation, der omsider nedbrød begge, og aabnede Veien til Statens Undergang. Asseburgs Depecher fra Petersburg i Aarene 1766—68 indeholde mange Bidrag af Værdi til Oplysning af disse Forhold, hvori det danske Hof vel ikke tog nogen synlig umiddelbar Deel; men for hvilke det, med Hensyn til Sverrige, (som ovenfor berørtes) ingenlunde var aldeles fremmed. — Saa vigtig og interessant for Historien den diplomatiske Correspondance, Asseburg har ført med Bernstorff fra Stockholm og Petersborg, endog er: saa bør det bemærkes, som et Træk i hans Charakteer, der i vort Aarhundrede vel tør kaldes sieldent: at det var en Grundsætning, som han strengt fulgte: af sine Depecher at udelukke Alt, hvad der laae udenfor den officielle og diplomatiske Virkekreds; saaledes alle blot personlige Bemærkninger, Antydninger eller Anekdoter, og deriblandt saameget mere Alt, hvad der udelukkende vedkom regierende Fyrsters eller deres Families Privatliv. — Der gives i øvrigt flere Tilfælde og Omstændigheder i Asseburgs Levnet og politiske Virksomhed, som staae i nær Forbindelse med vor Historie fra Aarene 1766—1768, eller med Personer, der have spillet betydende Roller i samme; saaledes f. Ex. hans Medvirkning til de to danske Kongedøttres Giftermaal med hessiske Prindser; og hans fortrolige Forhold til Prinds Carl af Hessen, og til H. E. Bernstorff. Vi kunne paa dette Sted ikke indlade os paa nærmere og videre at berøre disse og flere specielle Materier, saa lidt som hvad der henhører til Asseburgs Privatliv.

Han havde fra Begyndelsen kun modtaget Udnævnelsen som dansk Gesandt ved det russiske Keiserhof for et Aar; da han fandt sin Formue utilstrækkelig til de Udgifter i Keiserstaden, som den Tid vare uundgaaelige i en saadan Post, og ei kunde bestrides af den ham tillagte Lønning. Han frabad sig derfor

ogsaa at optræde i Petersborg som dansk Ambassadeur, hvortil han, efter Keiserinde Catharinas Ønske, var bleven udnævnt af Christian VII. den 14. Sept. 1767; ligesom han tidligere var bleven dansk Geheimeraad og Ridder af Danebrog. Hans Ophold i Rusland forlængedes dog, ved adskillige Aarsager, til nær ved halvtredie Aar. Efterat han ved sine Affkeds-Audientser, saavel i Moskau (4. Febr. 1768) som i Petersborg (efter Catharina II. udtrykkelige Ønske) havde modtaget de mest udmærkede Vidnesbyrd om Keiserindens Agtelse og Naade, forlod Asseburg Petersborg den 20. Febr. 1768. Paa Hjemreisen berørte han Berlin, hvor han, efter Indbydelse af Frederik II., havde en i flere Henseender mærkelig Audients hos denne Konge i Sanssouci. — Et meget ærefuldt Beviis paa den Agtelse og Tillid, som Geh. Raad Asseburg havde vundet ved det russiske Hof, var det Ønske, Keiserinden ved v. Saldern lod meddele Bernstorff, at han vilde overdrage Asseburg det Hverv, at besøge forskiellige tydske Fyrstehoffer, for at udsøge en tilkommende Ægtefælle for hendes Søn, eller give Anslag paa saadanne Prindsesser, som han vilde anbefale Keiserinden. Asseburg modtog, efter erholdt Tilladelse fra det danske Hof, et for ham ærefuldt, men ikke i alle mødende Forhold lige behageligt Hverv, der ogsaa fordrede en høi Grad af Discretion, Fiinhed og Forsigtighed. I den Anledning udtraadte han, efterat have i Jun. 1768, opvartet Christian VII. i Hannover, indtil videre af dansk Tieneste, med en Pension („Ruhegehalt") af 3400 Rdlr., uden at han dog ansaaes for derved at have erholdt endelig Affked. Da Bernstorffs Indflydelse i det danske Ministerium i Aarene 1769 og 70 dalede, og den struenseeske Periodes Forvirring paafulgte, tabte Asseburg Lyst til videre Forbindelse med det danske Hof. Man tilbød ham herfra 1770 Ministerposten i Haag, som han afslog; og i Novbr. 1771, da Struensees Magt efter

Anseelse var paa det høieste, blev Geh. Raad Asseburg omsider, efter sit Ønske, reent afskediget. — Hans sildigere Levnet og diplomatiske Virksomhed i det russiske Hofs Tieneste, vil jeg endnu blot med faa Ord berøre. De omtalte Missioner i Tydskland, for at udsøge den tilkommende Storfyrstinde, forlængedes indtil Aarene 1772 og 1773. I det sidste Aar afgjordes endelig de i sit Slags egne, maaskee eneste Undersøgelsesreiser, hvormed Catharina II. i 4 til 5 Aar satte Asseburgs Menneskekundskab, Jagttagelsesaand og Skarpsindighed paa Prøve, under en uafbrudt Brevvexling, deels med Keiserinden selv, deels med Grev Panin. Catharina bestemte sig omsider 1773 for en af Landgreven af Hessen-Darmstadts Døttre, hvilke alle tre med deres Moder i Mai 1773 reiste til Petersborg, hvor Valget faldt paa den yngste af Døttrene, Prindsesse Wilhelmine, som den 10de Oct. blev Storfyrst Pauls Gemalinde, men døde allerede 1776 under en uheldig Forløsning. — Asseburg, som af Keiserinden var indbudet til at ledsage Landgrevinden og hendes Døttre til Petersborg, frabad sig i et Brev til Panin (19. Jul. 1773) den ham tiltænkte Naade, anførte sin Alder, sin Helbreds og sin Formues Tilstand, som Grundene hertil;*) og yttrede kun det Ønske, for ikke at skulle blive ørkesløs og unyttig for sin øvrige Levetid, at erholde en rolig Post, ikke for besværlig, og „skikket for en Mand, der hverken har Legems- eller Aandskraft nok, til at paatage sig store Forretninger.“ Keiserinden opfyldte strax hans Ønske ved den 28. Aug. 1773 at udnævne

*) „Sans interêt, & sans ambition, je ne Vous demanderai rien — après la protection de l'Imperatrice — qu'une place tranquille, non trop laborieuse — — Mon état particulier Vous est connu; j'ai des *terres* & point de *bien*; l'âge & les infirmités s'annoncent à la fois.“ etc.

ham til Gesandt ved den tydske Rigsdag i Regensburg, hvorhen han i Aarene 1775—1792 i denne sin Post giorde ni Reiser, og i Mellemtiderne kunde opholde sig paa sine Godser.

Asseburg tabte indtil sin Død intet af den almindelige Agtelse, som han i sit Fædreland, i Danmark, Sverrige, Rusland, havde erhvervet sig, saavel ved sine Aandsgaver og Dygtighed, som ved sin ædle Charakteer og Tænkemaade, sin Uegennyttighed og samvittighedsfulde Redelighed. En saadan Høiagtelse nød han ikke allene hos Keiserinde Catharina, men ogsaa hos hendes Søn Keiser-Paul, der havde bestemt ham den høie Udmærkelse, ved hans Kroningsfest at hædres med St. Andreas-Ordenen. Men kort tilforn døde Geh. Raad Asseburg i sit 76de Aar, den 13. Marts 1797, i Brunsvig, og Keiseren tillagde da hans Enke den betydelige Pension af 2000 Rubler, som hun nød i 20 Aar indtil sin Død.

En historisk Prolog: eller Bemærkninger og Oplysninger til K. Christian den Syvendes, Hoffets, og Struensee's Historie og Charakteristik i A. 1766—1772;

med Bidrag til Kritiken af sammes Fremstilling og Behandling fra 1772 til 1850.

La Verité arrive toujours à temps pour l'histoire.

Første Afdeling.

1. Danmarks Historie har, iblandt mange andre særegne Mærkværdigheder, ogsaa den, at to politiske Revolutioner i Midten af det 17de og af det 19de Aarhundrede have, ved Hielp af Omstændighederne, kunnet fra Grunden af omstyrte Rigets Statsforfatning, ikke allene uden Voldsomhed og Blodsudgydelse, men saa at sige uden ringeste Modstand; men at derimod en Hofrevolution og et Ministerskifte i det 18de Aarhundrede medførte et blodigt Justitsoptrin og en offentlig Scandal i Kongehuset, hvortil Danmark aldrig havde kiendt Lige — det nyere Europa, kunde man sige, ikke let siden Henrik den Ottendes Tid i England; dersom man ikke maatte tænke paa en lignende, først nyligen historisk oplyst Begivenhed fra Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, og i det samme Fyrstehuus, der berørtes ved hine Optrin i Danmark. — Forholdene ved samme vare af en saadan Beskaffenhed, at de nødvendigen ikke allene maatte vække Forundring og Forbauselse ved udenlandske Hoffer, men udøve en skadende og forstyrrende Virkning paa Fremstillingen af den historiske Sandhed i Begivenheden,

og af de fornemste deeltagende Personers Handlinger og Charakteer. Det var den saakaldte „Revolution af 1772" (en Benævnelse, som den har beholdt, endog længe efter at Frankrige mod Slutningen af det 18de Aarhundrede havde lært Europa, hvad en Revolution er), der sluttedes med en blodig i Danmark (i det mindste siden Torben Oxes Død) uhørt Scene, og med en Ægteskabsskilsmisse, hvis Anstødelighed kun fandt sin Lige, eller endnu blev overgaaet, i en sildigere Tid ved Processen imod en Dronning af Storbritannien, der ligeledes tilhørte det brunsvigske Fyrstehuus. Neppe var Sørgespillet til Ende, før den hele Begivenhed, over hvis indre Sammenhæng et i Begyndelsen temmelig giennemsigtigt Slør blev kastet, hvilket med hvert Aar maatte blive tættere, gik over til at opfattes og behandles som afgiort Partisag. Dette har den været i 80 Aar; og endnu i den allernyeste Tid har historisk Sandhed og Retfærdighed, hverken i eller udenfor Danmark, kunnet fordrive de Taager, hvormed Poeter, Romanskrivere, Anekdotsamlere, fremmede Reisebeskrivere, biographiske Compilatorer, og eensidige Historieskrivere, have meer eller mindre tilhyllet og fordunklet en stor Deel af de virkelige Omstændigheder og Kiendsgierninger. Ved mange andre Tilfælde kan man kalde dette ligegyldigt, naar det kun gielder den blot personlige Hof-Scandal, som man veed, er et privilegeret Stof for Romanen og den romanagtige Fortælling. Her er det anderledes. Personlige Forhold gribe dybt ind i de politiske; hvad der i de første er til Forargelse, truer med de alvorligste Følger for Land og Rige, ved at blive Middelet for ærgierrige og herskelystne Planer.

Det sørgelige historiske Drama's Charakteer og Udgang var saadan, at det let var at forudsee, hvorledes man vilde benytte dets for Poesien umiddelbart effectfulde Stof. De mærkværdigste Personer i dette Drama, nemlig Struensee,

Dronning Caroline Mathilde, og Dronning Juliane Marie, have især været underkastede den Skiebne, deels at fremstilles som ædle, uskyldige og udødeligt fortiente Offere for en nedrig og hævngierrig Herskesyge; deels at mishandles som moralske Uhyrer og sorte Siæle, hvis Navne vare forfaldne til Brændemærket i Historiens Aarbøger. Men disse have den Egenskab, at man vel mangengang kan skrive paa deres Blade, hvad der en Tid lang uberettiget kommer til at gielde for troværdig Fortælling; men der kommer dog næsten altid, tidlig eller sildig, en Dag, da det Skrevne pludselig svinder bort, og Bladene staae atter rene, til at modtage den historisk sandfærdige Beretning. De fem eller sex Aar i Danmarks Annaler, som endtes med Katastrophen den 17de Januar 1772, have ikke manglet Vidner og Vidnesbyrd nok om hvad der foregik ved Hoffet og i Regieringen; men det var ikke blot Undersaatter, Ministre, Embedsmænd, Hofmænd, Yndlinger og andre private Personer, som deeltoge i disse Aars Begivenheder. Det gialdt her en souverain Monark; det gialdt to Dronninger, deres Slægt og Efterkommere; og imedens de to modstaaende Partier ikke skaanede noget Middel til, hvert paa sin Side, at fornedre og beskæmme vedkommende fyrstelige Personer, hindredes paa flere Maader den historiske Sandhed fra at komme til Orde, og at lade det rette og fulde Lys falde paa deres Charakterer og Handlinger. Det har dog for længe siden været aabenbart, at det i Særdeleshed var Partiet, som styrtedes 1772, der brugte hine Midler, og det havde hertil en naturlig Grund og en Fordeel, som det ikke undlod at benytte. Selv maatte dette Parti skye hiint Sandhedens Lys; Modpartiet kunde og vilde heller ikke overalt lade det falde paa Begivenhedernes Sammenhæng. Saaledes kunde man længe trodse Historien og dens giemte Kilder; og gjør det endnu. Det er værd at bemærke ved denne Leilighed, at ligesom

den bekiendte hannoverske Churfyrstinde Sophia Dorotheas mystiske Skiebne og længe tilhyllede Forhold til Grev Königsmark først nylig (ved Professor Palmblad i Upsala) har faaet sin historiske Oplysning: saaledes er hendes Levnet ved samme Tid i England benyttet til en romantisk Historie og opdigtede Memoirer. (Memoirs of S. Dorothea, Consort of George I. etc. 2. Ed. Lond. 1845. 2 voll. 8.)

Uden at ville (fordi de fornødne Kilder dertil endnu fattes, og maaskee aldrig ville fremkomme) forsøge paa at udvikle de virkelige Motiver til den blodige Strenghed, hvormed Dommen over Struensee iværksattes: maae vi holde det for afgiort, at denne Strenghed i sig selv var en politisk Feil, fordi den, endskiøndt den rammede en skyldig og strafværdig Undersaat, betynget med Nationens Had, hævede ham efter Døden til en Plads iblandt Statsoffere, og lettede Arbeidet for dem, som af forskiellige Bevæggrunde vilde tilkiende ham Martyrkronen — ja i vore Dage endog i denne indflette en Borgerkrone. Det røber dog en ringe Fortrolighed med de politiske Drivefiedre — og man kan lægge til, de politiske Lidenskaber, der medvirke til Begivenheder og Katastropher af den Art, som Struensees Fald, hans Dom og Henrettelse, dersom man, som det ofte, og endnu i den nyeste Tid er skeet,[1]) allene vilde søge dem i personligt Had og Hævngierrighed. Man forverler da overhovedet enkelte, i Conspirationen medvirkende Personers individuelle og egennyttige Motiver med den ledende Aand eller politiske Idee, som i Handlinger af den Natur maa bestemme deres Gang og tilsidst giøre Udslaget. Det er

[1]) Saaledes f. Ex. i Skriftet „Statshvälfningen i Danmark den 17. Jan. 1772, af Dr. *E. Grönblad.*" Helsingfors. 1850; og i: „Caroline Mathilde, nach ihrem Leben u. Leiden, von H. C. Heimbürger." Celle. 1851; ligesom ogsaa i de nedenfor omtalte: „Memoirs of Sir *Robert Murray Keith*, and of *Carolina Mathilda.*" m. m. Lond. 1849.

ikke vanskeligt at tænke sig flere Grunde, hvorfor man har anseet Struensees Benaadning i en absolut monarkisk Stat for farlig, om ikke umuelig; men endog de, som efter fuld Overbeviisning betragtede hans Misgierning som den groveste Art af Majestætsforbrydelse, maatte saameget mere have været i Stand til at indsee den umaadelige Afstand, der fandtes imellem Struensees Brøde og Brandts Forseelser. Disse vare af den Art, at de omtrent kunde sammenfattes i den ene, at have havt Struenses Fortrolighed, og ladet sig bruge som et svagt, villigt og letsindigt Redskab i hans Haand; og det er meget nær ved det Ubegribelige, at Ingen i det stridende Parti var i Stand til at indsee, at man ved at benaade Brandt paa Livet i det mindste vilde have formindsket det slette Indtryk af en saa uretfærdig Dødsdom; men at man derved tillige, netop ved Modsætningen af en saadan kongelig Naadesact,[2]) dersom man ikke vilde udvide den til den egentlig Skyldige, havde sat Struensees Forbrydelse i et stærkere Lys.

Det var derimod let at forudsee den naturlige Virkning, som begge de faldne Yndlingers Henrettelse maatte udøve i Landet selv, og herfra udbrede i en videre Kreds, til Understøttelse for en Mening, som det lykkedes Enkelte af det

[2]) Der har i forrige Aarhundrede været det Rygte i Omløb, at Brandts Benaadning var afgiort og besluttet; men at Christian VII. slet ikke var at formaae til at underskrive den. Han skulde have sagt: „Hvorfor Struensee skal henrettes, veed jeg ikke: men skal det saa være, da maa Brandt ogsaa døe; han har lagt Haand paa mig." Fortællingen er usandsynlig; uden at Sagen var umuelig. — Det er bekiendt nok, at Christian VII. var uden al Følelse for Enhver, der havde været nok saa meget i Gunst hos ham, saasnart denne var borte fra ham. Har Kongen vægret sig ved at underskrive Brandts Benaadning, da har man formodentlig heller ikke trængt meget paa ham. — Efter en anden Fortælling skal Kongen have kastet Pennen, og i nogen Tid ikke villet underskrive Struensee's Dom; men omsider, da man sagde, at Monarkens Ære vilde lide ved en Benaadning, underskrev han.

styrtede Parti, der, enten forviste eller frivilligen, tyede til Udlandet, efterhaanden at giøre gieldende næsten over hele Europa. Blodscenen paa Østerfælled den 28de April 1772, i sig selv rystende, men tillige fæl og grusom ved Henrettelsens barbariske Skærpelse, var ikke i det danske Folks Smag; og man kan sige, at en stor Deel af det bittre og hævngierrige Had til Struensee, som hele Nationen nærede, slukles i hans Blod; ja endog, at dette allerede paa Retterstedet aftvættede en Deel af den Haan og Foragt, hvorfor han længe havde været Gienstand.

Hertil kom nu, at det seirende Parti — tildeels af Hensyn til Christian den Syvendes Person, og til den i Europas nyere Historie for en regierende Fyrste mageløse Situation, hvori denne sindssvage Konge allerede under Struensees korte Periode havde været, og hvori man fremdeles lod ham blive til hans Død — i Stedet for at fremme den historisk-sande Belysning af Forholdene, snarere hindrede og undertrykte den. Man tillod vel et og andet Bidrag til Struensees personlige Charakteristik, (f. Ex. Münters Omvendelseshistorie) eller til Skildringen af hans Misbrug af Magten, hans despotiske Statsstyrelse, og enkelte af dens fordærvelige Virkninger (f. Ex. Langebeks „Trende Skaldedigte"[3]) at komme for Lyset; og man sørgede for, at officielle Beretninger om det, under og efter den 17de Januar foregaaede, meddeeltes Publicum, ligesom for en Deel ogsaa de fremmede Hoffer. Derimod blev den egentlige Proces, og alle Sagens Acter, fra Regieringens Side begravede i dyb Hemmelighed (med Undtagelse af, at det Fornødne meddeeltes det engelske Hof, eller dets herværende Minister.) Ikke engang Advocaternes Indlæg, imod

[3]) Den nye Udgave af disse, udkommen i September 1772, blev endog tilegnet Enkedronningen, som i privat Audients havde modtaget Langebek, og i særdeles gunstige og opmuntrende Udtryk meddeelt ham Tilladelse dertil.

og til Forsvar for de Skyldige, maatte komme offentlig for Lyset; og i en lang Række Aar, lige til 1824, kiendtes disse Actstykker kun af omløbende Afskrifter,[4]) som man længe omhyggeligt dulgte, og som neppe turde sælges offentligt paa en Bogauction, før de omsider, da Dr. Høst (1824) vovede paa at lade dem trykke i Tillægget til Struensees Levnetsbeskrivelse, tabte deres Værdi som hemmelige Cabinetsstykker. Derved kunde man ikke hindre, men hialp snarere til, at Struensee meget tidligt kunde af saadanne Folk, der af forskiellige Grunde toge hans Parti, blive fremstillet som et, om ikke reent uskyldigt, dog fra flere Sider undskyldeligt, beklageligt, endog af Danmark høist fortient Statsoffer for en herskesyg, rænkefuld og grusom politisk Cabale, som, foruden andre uretfærdigt dømte og behandlede Privatmænd, traf en ung, ulykkelig, skyldfri, af Folket elsket, beundret, beklaget Dronning med i Struensees Undergang, og derved giorde hende til Gienstand for en poetisk Tilbedelse, og hendes Historie til et rigt Stof og lønnende Udbytte for romantisk Udsmykkelse i Noveller og Dramer.

2. Da nu omsider den historiske Behandling af Begivenheder, som endelig den tredie Generation ikke længere vilde betragte som dømte til evig Taushed, eller til en bestandig mystisk Tilhylling, begyndte at giøre sig gieldende: da faldt den i en Forfatters Hænder, der gik til sit Arbeide, ikke uden alvorlig Flid, med biographisk Talent, med en heldig og rigtig Opfatning af mange enkelte Forhold; men med en i det Hele forudfattet Mening og Tidsanskuelse af Historiens Grund-Ideer, og med Fornegtelse af mangen høiere Fordring af Aandens og Hiertets evige Sandheder. Hans Værk er siden blevet en Kilde, som Flere have udskrevet og copieret; det er endog i den nyeste Tid, af hvis Strøm saa Mange lode sig bortrive

[4]) Heller ikke disse ere altid fuldstændige; f. Ex. Wiwets Indlæg eller Anklage mod Struensee, som nedenfor vil blive berørt.

i aandelig og politisk Meningstrældom, benyttet til Forsøg paa at forvandle en af de mest despotiske, egenmægtige og demoraliserede Ministre, som det 17de og 18de Aarhundrede frembragte, til en politisk Martyr for Borgerfrihed. — Vi ville, til en noget nærmere Belysning heraf, i Korthed og Hurtighed giennemløbe de mest charakteristiske Hovedtræk i den trykte Literatur over Struensee's og hans Ministeriums Historie, i dennes forskiellige Perioder.

Den tidligste af disse omfatter de Smaaskrifter og Flyveblade, som skyldtes den farlige Gave, hvormed Struensee vilde kaste Frihedskaaben over Despotismen — hvormed han meente, uden at vove noget for sit Regieringssystem, pludselig at kunne frigiøre Aanden og Pressen i Danmark og Norge, eller lade begge fra Censurens fuldstændige Umyndighedsstand gaae over til en saa tøileløs Ubundenhed, som ingen Regiering, vi have kiendt i Europa siden 1792 og 1848, i hvor revolutionair eller fanatisk-republicansk den endog var, har kunnet taale. Naar man veed og seer, paa hvilken Maade den absolute Trykkefrihed i Danmark brugtes og misbrugtes fra den 14. Sept. 1770 til den 17. Jan. 1772, og senere, vil man vel ikke vente sig meget til en egentlig historisk og politisk Oplysning af Struensees Enevoldsmagt. I Eruptionen af den med eet løsgivne, censurfrie Skrivesyges Døgnfostre, er den mylrende Mængde af disse i det korte Tidsrum et, skiøndt naturligt, dog altid, under daværende Tidsvilkaar i Danmark, mærkeligt Phænomen; men Beskaffenheden er det ikke mindre, betragtet som Prøvesteen for den almindelige Dannelse paa dette Tidspunkt. Der savnes ikke, blandt denne Mængde, nogle Smaaskrifter af Værdi; „enkelte Svømmere, der höldt sig ovenpaa det uhyre Svælg". De høre dog næsten alle til statsoeconomiske og financielle Materiers Kreds; og Virkningen af den allerede længe før 1770 begyndte Bevægelse i Landbosagen fik

ogsaa ved Skrivefriheden et betydeligt Fremstød, der forplantede sig i den følgende Periode, indtil den efter 1784 udvikledes til Modenhed og bar sine Frugter. I andre og høiere Retninger virkede Censurens Ophævelse mindre, end man maaskee vil tænke sig. Frisindede og frimodige Yttringer i Regieringskonst og Statslære, i practisk Philosophie, Verdens- og Menneskekundskab, havde Holberg (Epistlerne) og hans Efterfølger Sneedorff (den patriotiske Tilskuer, som blev udgivet uden Censur), Fr. Lütken, O. D. Lütken, og fl. udbredt i Danmark eet eller to Decennier tidligere end 1770. Den pludselige Overgang for Enhver fra Umyndighed og Aandstvang til tøileløs Frihed havde ikke desmindre i og ved sig selv en stærk og betydelig Virkning paa at frigiøre den offentlige Mening; om ogsaa de velgiørende Frugter heraf, og af en, skiøndt fornuftig begrændset Trykkefrihed, først sildigere fremkom.

I øvrigt veed man, hvor slet et Ry den hele Pamphlet-Masse, som Censurens Ophævelse fremkaldte 1770—1772 og senere, og hvis Oversvømmelse der maatte flere Aars Indskrænkning og bedre Smag til at sætte Dæmning for, altid har havt. Det er saa tidt sagt, lige siden 1771, da Kritiken allerede benyttede Skrivefriheden for at tugte dens egne Afføduinger,[5] at den allerstørste Mængde af disse Skrifter var til Vanære for Tænkemaade, Oplysning, Fornuft og Smag, baade hos den skrivende og læsende Deel af Folket, især Hovedstadens Indbyggere: at det egentlig kun hører til de overflødige Gientagelser,

[5] „Fortegnelse paa alle de Skrifter, som siden Trykkefriheden ere udkomne — med en kort Erindring om ethvert Skrift.“ 1ste—3die Aargang. Kbh. 1771. 1772. Alt, hvad der i disse Trykkefrihedens saakaldte „gyldne Aar“, udgik fra Pressen, hvor smudsigt eller skarnagtigt det var, fandt Afsætning, og det stundom saa rivende, at der af enkelte Flyveskrifter om Struensee siges at være solgt 9—10,000 Exemplarer. Ved Enden af denne kritiske Fortegnelses anden Aargang klages derimod allerede over „Læsernes ringe Antal, som ikke nær holder Forlæggeren skadesløs“; og med det 3die Bind ophørte dette Foretagende.

at give Døgnliteraturen fra den Struenseeske Skrivefrihedstid sit almindelige Skudsmaal.

Der vilde behøves megen Taalmodighed, ufortrøden Møie, Fortrolighed med alle daværende Tidsforhold og Omstændigheder, for at drøfte den hele Masse, for at giennemvade dette Uføre af Smuds, Gemeenhed og Smagløshed, hvori man saa sielden finder Fodfæste paa en renere og høiere Grund. Men et saadant Foretagende vilde være nødvendigt for den, der agtede at benytte en ofte modbydelig og frastødende, men umiddelbar Kilde til fra mange Sider at oplyses om Folkets Culturtilstand, Sæder og indvortes Forfatning, særdeles i vor Hovedstad, umiddelbar før Christian VII. Regieringstiltrædelse, i den korte Tid, da man kan betragte denne Konge som regierende Monark, og under Struensees Ministerium. — Om Udbyttet ikke blev meget rigt, saa vilde det dog derved i ethvert Tilfælde blive klart, at der i hine Aar hos den danske Nation, eller hos dens bedre Deel, rørte sig en uhyggelig Følelse af moralsk Forfald og politisk Fordærvelse i Staten, hos Regieringen, ved Hoffet, og hos de Fornemme. Denne Tilstand, hvad Hoffet og Hofkredsen angaaer, var paa en Maade allerede begyndt under Frederik V., ved denne Konges eget udsvævende Liv; ligesom ved ufornuftig Ødselhed og overdaadig Levemaade hos en stor Deel af Adelen, hvis Virkninger, dersom de med uhindret Fremgang havde vedvaret nogle Decennier, maatte enten have reent forvansket Nationalcharakteren, og befængt dens Marv og Kiærne med fortærende Giftstoffer; eller de maatte have fremkaldt langt større og mere voldsomme Omvæltninger i Danmark, end Hofrevolutionen 1772, eller Minister- og Regent-Skiftet 1784. Man seer vel i enkelte af de Smudsskrifter fra A. 1770—1772, hvori en Sværm af raae, ukyndige, gemene Døgnskrivere benyttede Pressens løsladte Frækhed og Skamløshed for en ussel Vindings Skyld,

at man dengang heller ikke skaanede, hvad der er det ædlere og ufordærvede Menneske helligt. Umiddelbare Angreb paa Religion og Moral ere vel ikke hyppige; men der fandtes et Parti, eller enkelte Ordførere for et saadant, der indklædte eller skiulte saadanne Angreb bl. a. under Formen af krænkende og nedbrydende Anfald paa den geistlige Stand, og af en, fra raa og uvittig Efterklang af Frankriges Encyclopædister og saakaldte Philosopher fra det 18de Aarhundrede, hentet Declamation over Præsternes Overflødighed og Religionens Udelukkelse af Ungdommens Lære og Dannelse. Stridsskrifter af den Art (thi den geistlige Stand fandt alvorlige og ivrige Forsvarere) fylde flere Bind af Pressefrihedens Literatur. En ikke ringere Mængde af dens Flyveskrifter er rettet imod de Tegn paa Sædernes Fordærvelse i Hovedstaden, indbrydende Letfærdighed, Overdaadighed, og Smag for slette, tidsdræbende, kun for Sandserne tillokkende Forlystelser — hvis Tilværelse ei kan undgaae en nøiere historisk Betragtning af hiin Periode; men hvis første Udvikling var tidligere, og begyndt i Frederik den Femtes Regieringstid.

Umiddelbare og navnlige Angreb paa de Magthavende i Regieringen vovede man, selv under Pressens reent utøilede Frihed, meget sielden at komme frem med; men deres voldsomme, ulovlige, eller despotiske Handlinger skaanedes ikke, da først Stemningen begyndte at blive afgiort, og sig selv bevidst; da de i nogen Tid skiulte, eller halv dulgte Forhold, Omstændigheder og Motiver efterhaanden røbede sig, og det Forhæng, som maaskee dengang noget meer end i vore Dage kunde unddrage Hoffets Færd fra offentlig Kundskab, blev meer og mere giennemsigtigt ved de Paagieldendes letsindige Uforsigtighed, og tilsidst skamløse Frækhed. Men ogsaa i hine Dage sporer man den til enhver Tid temmelig almindelige Frygt eller Sky for at komme dem for nær, som man vil angribe eller styrte,

saalænge Magten giør dem til de Stærkeste. Endskiøndt Pressen var løst fra ethvert tænkeligt Baand, var man dog heller ikke endnu bleven saa vant, som i en sildigere Tid, til at sætte sig ud over alle Hensyn ved at angribe nævnte Personer, uden at have fuld Hiemmel og klare Beviser tilrede. Selv efterat Struensee havde indseet, hvor slet han havde giort Regningen for sig selv, og hvor lidt han havde kiendt den Nation, han som Despot vilde styre, da han gav den det for ham selv farligste Vaaben i Hænderne — selv efterat han igien vilde lægge Tøile paa Pressens Frihed, havde man allerede lært, hvorledes man kunde bruge dens Vaaben uden stor Fare for at falde i Politiets Hænder. Man skrev bittre og bidende Pasquiller, hvis blotte Titel var nok til at vise Læseren, hvorhen man sigtede; eller man indklædte Angrebet paa den herskende Minister, paa hans Haandlangere, og paa høiere Personer, der havde traadt Pligt, Ret og Værdighed under Fødderne, i almindelig Satire og Straffetale.[6])

3. Blandt Alt, hvad der før den 17de Jan. 1772 udgik fra Pressen om og imod Struensee og hans Ministerium, vil man dog neppe kunne opvise noget, der havde den særegne Mærkværdighed, eller bar Præg af en saa hensynsløs uforfærdet Frimodighed, en saa reen Patriotisme, som den i sin Tid ligesaa bekiendte, som forskielligt bedømte „Nye Prøve

---

6) Saaledes havde Nogen i et Ugeblad (Magazin for periodiske Skribenter. 1771. Nr. 72) fremsat, blandt en heel Række andre, det Spørgsmaal til Besvarelse: „Er det muligt, at en Hustrues Boler kan være hendes Mands oprigtige Ven og troe Raadgiver? Naar Manden tager ham til sin Fortrolige, hvad bliver da Følgen heraf for dem alle Tre og for Børnene?“ — Det kan være mueligt, at den, fra hvem Spørgsmaalet i Ugebladet kom, ikke engang har tænkt paa Forholdene ved Hoffet. Men det varede ikke længe, før der udkom tre Flyveskrifter, hvori dette Spørgsmaal besvaredes, paa forskiellig Maade, men altid saaledes, at det, man vilde sige til Vedkommendes Skam og Skade, blev forstaaeligt for Enhver.

af Skrivefrihed", der udkom i April 1771, og i hvis Forfatter dengang neppe Nogen ahnede en af Danmarks navnkundigste, mest fortiente og anseete Lærde og Historieforskere, den allerede aldrende Geheime-Archivarius Etatsraad J. Langebek. Den Alvor og den Dristighed, hvormed denne rimede Philippica umiddelbart tiltaler den absolute Monark, foreholder Kongen hans Pligter, og revser det voldsomme og eccentriske Regieringssystem, som Yndlingen, med hvem han deelte meer end sin Throne, arbeidede paa at indføre — overgik Alt, hvad der med Omsvøb, paa meer eller mindre skiulte Veie, i mange af Pressefrihedens smudsige Producter blev skrevet om Struensees Ministerium, og hvad dermed stod i Sammenhæng. Forfatteren havde dog det Uheld, at han besad mere Ærlighed og uforfærdet Mod, end æsthetisk Smag og stilistisk Dannelse. Saa lidt som det faldt Nogen ind, at en Mand, der havde tilbragt sit hele Liv med at samle vor Histories originale Kilder, paa samme Tid, som han arbeidede paa det danske Diplomatarium og udgav første Bind af Scriptores Rer. Dan., i skarpe og bidende Riim vilde angribe Struensee, hans Hof og Parti — saa lidt kunde man vente sig, at denne Mands strenge Alvorstale og en Satire, hvis Bitterhed var uden Pynt, uden Skaansel, uden Salt, skulde smage Mængden, der var mere vant til lave Pasquiller; eller Andre, der stødtes over den uvante og stive eller kantede Form; endnu mindre dem, der efter Tragediens Slutning, af Medlidenhed eller andre Grunde, vilde have det styrtede Parti mildere bedømt og behandlet. Da Langebeks første „Prøve" udkom, har den uden Tvivl dog forbauset Endeel, baade ved Indhold og Tone; ligesom den ogsaa blev revet bort, og strax meer end een Gang eftertrykt. Men de strenge Sandheder, som den udtalte, forekom Adskillige at være alt for nøgne. Kritiken var ikke Langebek gunstig, især da han efter den 17de Januar

1772 udgav de to Fortsættelser af sit saakaldte „Skaldedigt", af hvilke den første („Tanker over Juleaftens Feide") vel var skreven inden Struense's Fald, men som Forfatteren dog, efter den 7de Oct. 1771, ikke holdt det raadeligt, at komme frem med. Man bebreidede ham (allerede 1773,) at hans Tiltale til Kongen var stødende og forargelig ved „sin myndige Tone, som naar en ubetænksom Fader præker Moralen for sin Søn"; det var, som man kunde see „en streng, bister Mand, staaende lige op og ned for Kongen, og med opraft Pegefinger docere Kongepligterne for sin Enevoldsherre."[7])

Men det var dog hverken Form eller Tone, som det ved et Skrift af den Art kom an paa; og dersom den første overhovedet nødvendigen maatte mislykkes, da Langebek hverken var Satiriker eller Poet, og skrev disse politiske Riim i en Alder af over 60 Aar: saa er derimod netop den alvorlige Strenghed i Tonen — om endog undertiden fra Stilens Side pedantisk — eiendommelig og mærkværdig hos Langebek, da han var og blev den eneste, der saaledes gik den lige Vei og saa reent tog Bladet fra Munden, i det han vilde „røre Hovedet og dets ømmere Dele, naar Andre mønstre paa Kroppen og Fødderne." Han forudsaae omtrent selv, hvad Skiebne hans dristige Riim vilde faae; „fordi Sandheden, naar den er saltet, finder ikke Alles Smag, [men her var netop Mangel paa Salt] og naar den er nøgen, ikke bliver seet uden Manges Bluelse." — Man kan let tænke sig hvorledes det vilde gaae den, der tog sig for at give en „Ny Prøve af Skrivefrihed" for

---

7) Kritisk Journal. 1773. Nr. 7. Recensionen er uden Tvivl af Abrahamson (der siden 1771 var Lærer ved Artillerieskolen) og er et ikke uinteressant Bidrag til hans literaire Charakteristik. Saaledes f. Ex. at det eneste, der har „fornøiet" ham i de saakaldte Skaldedigte, ere de gamle danske Ord, som Langebek har brugt og forklaret i Noterne, og „som allesammen fortiente at føres i Brug igien."

vore Dage og deres Magthavere, i Langebeks Sprog og Tone. Han vilde ikke engang slippe med at blive behandlet i samme Smag, som Dr. Høst i sin Tid behandlede Langebek. — For Historien beholder dog altid dennes „Skaldedigte" en Mærkværdighed, som ikke er ringere end den biographiske, eller den, de have med Hensyn til deres Forfatters Person, Stilling og øvrige Virken. Det er naturligviis især det første, fra April 1771, der maa vække Forundring over, at et Skrift af den Natur kunde gaae ganske uændset hen — ligesom at det var en til den Grad loyal og monarkisk sindet Embedsmand, som Langebek, der ligesaa lidt skaaner sin absolute Enevoldsherre, som hans almægtige Vizir. Man vil kunne sige: han skrev imidlertid anonymt; og han vovede ikke, at lade det andet Stykke (om Juleaftens Feide) trykke før den 17de Januar. Men her kan det være nok, naar vi til Sammenligning stille Langebek, (der kun skyldte sig selv hvad han var) ved Siden af den ved sin Stilling reent uafhængige Suhm, og af Tyge Rothe.

Den første skrev nogle Dage efter den 17de Jan. sit berømte „Brev til Kongen", der vakte en mageløs Enthusiasme, og i Hundredetusinder af Eftertryk, Afskrifter og Oversættelser (endog paa Latin) spredtes over begge Riger, i Hertugdømmerne, og i Udlandet. Dette Brev fandt Indgang og giorde sin Virkning hos hele Folket, fordi det virkelig var lykkedes Forfatteren, i god, kiærnefuld, sammentrængt Prosa, i et frit og mandigt Sprog, at sige, hvad der var hele Folkets Mening. Naar Suhm begynder sin Tiltale til Kongen med disse Ord: „Længe nok have Religion og Dyd været hos os „traadte under Fødder; Retsindighed, Ærbarhed, alt for længe „forviste fra vore Grændser — En skammelig Sammenrottelse „af nedrige Folk havde bemestret sig Din Person, giort Adgangen til Dig umuelig for alle Retskafne; Du saae og hørte

„kun igiennem deres Øine og Øren. Imedens Dit Land „svømmede i Taarer, Frygt og Forskrækkelse herskede allevegne; „imedens det danske Navn var blevet til en Vanære; imedens „Patrioterne stode forbausede, Rigerne udsuedes, det kongelige „Huses Sol formørkedes, og Alting var til Priis for Ære-„skiendere og Gudsbespottere" o. s. v. — da give hans Ord, med mere Kraft, Eftertryk og Korthed, i sig selv den samme Mening, som Langebeks gammeldags, stive, vidtløftige og tidt smagløse og platte Riim. Suhms stærke Paamindelser og alvorlige Lærdomme til Kongen ere ligesaa dristige, og i Grunden ogsaa de samme, som Langebeks. Denne traadte vel ikke frem under Navn; men det havde vist nok ikke været umueligt, om man havde villet, at komme paa Spor efter en Forfatter, der skrev i et saadant Sprog, paa en Tid, da et Vink af Struensee i det mindste havde været nok til at skille Langebek ved hans Embede. Suhm opnaaede, efter den 17de Januar, ved sit Brev en Navnkundighed og Popularitet, som intet andet Skrift havde kunnet give ham, og det kom herimod ikke i Betragtning, at en og anden kritisk Stemme fandt mindre Fortieneste i hans Frimodighed og Dristighed, end dersom han var kommen tidligere med sin Formanings- og Straffetale.[8])

[8]) „Et Brev med den Frihed, Styrke og Nidkiærhed, som dette, skrevet „til Kongen den 16de Januar, i Stedet for den 18de, skulde vi „have sat ved Siden af disse ædelt-dristige Skrifter, hvorved den bri-„tiske public spirit ideligt nærmer sig til Thronen, for at beskytte et „fornærmet Folks Friheder imod egennyttige Ministres Indflydelse. „Men nu, da det udkommer efterat Tordenveiret, som opklarede vor „Statsluft, var trukket forbi, — saa falder i det mindste Opoffrel-„sen bort." o. s. v. Krit. Journ. 1772 S. 12. — Endogsaa Nyerup selv kunde 1799, da han skrev sin store Mæcens Levnet, ikke lade Suhms Brev til Kongen gaae fri for en Censur, der ikke var ganske uden Anledning. (Suhms saml. Skr. XV. S. 58. 59.) Kort efter, da han udgav „Suhmiana" (1799), fandt derimod Nyerup selv, at „han havde været formeget indtaget imod Brevet"; og

Tyge Rothe var endnu mere forsigtig. Han maatte vel vide, at Folk ikke saa snart kunde glemme, at Struensee 1769 havde giort ham til Committeret i Toldkammeret, og 1771, skiøndt ved en latterlig Feiltagelse, til Borgermester i Kiøbenhavn. Men da Tordenen slog ned den 17de Jan., blev hans Forstand pludselig opklaret ved det stærke Lyn, og meer endnu, da han havde læst Suhms Brev til Kongen. T. Rothe skrev nu: „Til Folket og til Suhm, om hans Tale til Kongen"; et Slags Forsvar for Suhms Brev, som det slet ikke behøvede, og hvori Rothe (som dengang vist ingen Ahnelse havde om, hvor haardt og ugunstigt Suhm dømte om ham selv[9]) i sit modbydeligt konstlede Sprog, med Selvroes og mange store Ord, med den tunge Vægtighed og Vigtighed, som han saa gierne vilde lægge i enhver af sine Sætninger, commenterede over Brevet. Ved samme Leilighed anbragte han en Skildring af det nylig styrtede Parti, af hvilket han to Gange modtog Forfremmelser; men hvis „Formastelse", „Raseri", „Forgribelse", „Vold", „Utroskab imod Regenten" og „sorte Ondskab" Rothe nu havde opdaget, og ikke skaanede meer, end enten Langebek eller Suhm. Maaskee er der imidlertid fundet et eller andet ved dette Skrift, som giorde det mindre behageligt for høiere Vedkommende; det blev ikke trykt;[10]) men T. Rothe, lod sig derimod „efter Befaling" høre om „Dagen den 17de Januar"[11]) i sine egne, ved deres forskruede Svulst

---

denne Omvendelse havde Tyge Rothes Declamation „Til Folket og til Suhm" bevirket. Hvor charakteristisk for Nyerup!

9) Han har charakteriseret ham (før 1772) ved de faa, men om T. Rothe vægtige Ord: „en slem Mand."

10) Nyerup udgav det iblandt Eftersamlingen af Suhms utrykte Smaaskrifter, (Suhmiana, S. 9—50) efter Forfatterens egenhændige Haandskrift, hvilket denne formodentlig har tilsendt Suhm.

11) „Om Dagen, den 17de Januar, af T. Rothe. Trykt efter Befaling." Kbh. 16 S. 8. J. K. Høst kalder endog Rothes Digt „en Nidvise" (Hohngesang.)

velbekiendte riimfrie Vers, ligesaa langt fra Poesie, som Langebeks platte Riim. Men i disse findes der i det mindste prosaiske Facta; med alt det for vor Tids Smag stødende i Form og Tone, have de en historisk Charakteer; de give ligesom et kort Begreb af Alt hvad den offentlige Mening, og den almindelige nationale Forbittrelse imod Struensee, lod udstrømme i Presfefrihedens, for det meste slette og urene Producter, baade før og efter den 17de Januar. Deri laae vel ogsaa den egentlige Grund til, at den ærlige Langebek hos Saadanne, hvis Mening var meer eller mindre gunstig for det styrtede Parti, maatte høre ilde for sin strenge Sandhedsrøst, og sin hensynsløse Frimodighed. Men naar det gaaer saavidt, at „Skaldedigtene" i Struensees Levnetsbeskrivelse faae Navn af „rimede Pasquiller", og deres Forfatter tillægges „Lavhed, Usanddruhed og Skamløshed" i hans Skrivemaade[12]): da faae vi allerede derved temmelig tydelige Vink om, i hvilken Aand Struensees Charakteer og Handlinger maa være opfattede og skildrede af denne hans Biograph.

I en ganske anden Aand og fra det modsatte Standpunkt lød, som vi kunne tænke os, Sproget i den talløse Mængde af Skillingsblade, Smæderiim og Flyveskrifter, som strax efter den 17de Januar, og lang Tid derefter, regnede ned over Kiøbenhavn; og som man seer, opslugtes med en Begierlighed, der neppe har viist sig større ved nogen sildigere Leilighed. Da naturligviis de nye Magthavere her lode Pressen have den kaadeste og mest ubændige Frihed: behøves her ingen Underretning om Beskaffenheden af den Struenseeske Pamphletliteratur i dens anden Afdeling. Egentlige Oplysninger om Hoffets Arcana, eller de lønlige Motiver og

---

[12]) Grev Joh. Fr. Struensee og hans Ministerium, af J. K. Høst. 1824. S. 464. 536. Den tydske Udgave. II. Deel. S. 136. 224.

Intriger, som foregik i Cabinetsministerens Regieringskreds, kunne vi ikke vente os. At der imidlertid i et og andet af denne Hær af Døgnskrifter om og imod Struensee og hans Regiering kan findes ikke faa historiske Vink og Hentydninger: er dog af mindre Vigtighed, end Beviset, som deres hele Masse giver om den offentlige Mening og om Folkets Had til det styrtede Partie. Neppe vil Europas hele nyere Historie i noget Land kunne fremvise en eneraadende Minister, som ved sit Fald har været i høiere Grad forhadt hos hele Nationen, end Struensee.

4. Andre samtidige og tidlige Bidrag til Oplysning om Struensees Periode, og Katastrophen, som endte den, ville maaskee Nogle vente sig i Udlandets Dagblade og Aviser; og skiøndt disse for Tidshistorien overhovedet vel ikke ere meget sikkre og paalidelige, ere de dog i visse Tilfælde uundværlige og nyttige Kilder. Man begriber imidlertid, at i et Tilfælde af den Art, maatte det, af flere Grunde, være vanskeligt eller umueligt for Avisredacteurer, at levere ubekiendte eller authentiske Bidrag til Historien af en Hof- og Cabinets-Revolution, hvis virkende Kræfter og hvis hemmelige Intriger og Optrin bag Coulisserne man giorde sig al Umage for at tilsløre; hvortil en dobbelt Grund laae baade i Forholdenes forargelige Natur, og i den vanskelige og usædvanlige statsretlige Stilling, hvori den danske Statsstyrelse befandt sig under en absolut Monark, hvis Tilstand giorde ham udygtig til at handle som fuldmyndig Regent. Det vilde vel i et eller andet særskilt Hensyn kunne interessere os at see, hvorledes man udenlands har betragtet disse Forhold, eller i hvilket Lys man har seet den 17de Januars Begivenheder; men i den Henseende vilde fremmede Ministres fuldstændige Beretninger (særdeles til Hofferne i Petersborg, London, Stockholm og Paris) fra Aarene 1766—1772, være af langt mere Betydenhed for vor Historie i disse Aar, end

udenlandske Dagblade og politiske Journaler. Vi kunne dog nævne et Par af de sidste, den maanedlig i Haag udkommende „Mercure historique & politique", og de i Amsterdam trykte maanedlige „Annales Belgiques", (begge for Maanederne Februar—Mai 1772) der udmærke sig ved udførlige og temmelig nøiagtige Beretninger om de factiske Begivenheder i den saakaldte Revolution den 17de Januar, og sammes nærmeste Følger; og hvor der heller ikke sattes politiske Betragtninger over disse Begivenheder, hvis ualmindelige Opsigt ved alle Hoffer, og i alle politiske Kredse i Europa, man ogsaa ved disse franske Tidsskrifter har Leilighed til at overbevise sig om. De her meddeelte Artikler fra eller om Danmark ere holdte i en moderat og alvorlig Tone; i det hele mere til Fordeel for Dronning Caroline Mathildes og Struensees Parti, end for det modsatte. Imod Dronningen og Cabinetsministeren skrev derimod den bekiendte, i Holland udkommende Gazette de Leyde og det med saamegen Skarphed, at den engelske Minister i Nederlandene engang, men forgieves, vilde forsøge at imponere vedkommende Udgiver.[13])

Man kunde snarest have Anledning til at vente sig meer end almindelig Interesse for Struensee, hans Skiebne og hans pludselige og dybe Fald i England, hvor den strenge Fængsling af en regierende Dronning, der var den engelske Konges Søster, udgiorde en i den nyere Tid uhørt Begivenhed i dette Lands Regenthuus. Saavidt man kan dømme efter et Par Londonske Dagblade fra Aaret 1772 („The public Ledger, a

[13]) Der fortælles, at den engelske Minister i Haag, Mr. Yorcke, lod Redacteuren eller Forlæggeren af denne Avis true med alvorlige Følger, dersom han ikke holdt inde med sine ærekrænkende Artikler om en Søster af Kong Georg III. Vedkommende svarede ham, at han var en uafhængig Mand, og havde 12,000 Gyldens Indkomst om Aaret af Avisen. Dette Argument fandt Ministeren afgiørende, og taug.

daily paper, open to all parties," og „The Morning Chronicle and London Advertiser") var det ogsaa især Dronningens Skiebne, der vakte nogen Deeltagelse hos det engelske Publicum; for Struensee, som i England var en næsten ubekiendt Person, yttredes kun ringe Interesse. Man har dog undertiden havt Underretninger fra Correspondenter i Kiøbenhavn, der have kiendt Struensees Egenskaber og Hoffets Forhold temmelig vel.[14]) Stemningen for Caroline Mathilde, var vel overhovedet den mest almindelige, i det mindste som den fremtræder i de to anførte Aviser; dog seer man ogsaa af disse, at det ikke i London manglede paa Blade, hvor Begivenheden benyttedes efter andre Versioner til at pirre Læsernes Nysgierrighed og Tilbøielighed for Scandalen, eller paa Gadeviser om „Nyheder fra Danmark", „som man skraalede ud i hele London, ja lige udenfor St. James Pallads."[15]) Heller ikke kan man sige, at de londonske Blade, hvor man i øvrigt holdt stærkt paa Dronningens Rettigheder, i Følge hendes høie Byrd, („as a daughter of Britain, and the Sister of our Sovereign") selv altid skaanede hende for at meddele slige „scandaleuse, absurde, modsigende Beretninger;" eller, til andre Tider, bidende satiriske Indfald, og Epigrammer om den samme

---

14) I Morning Chroniele, 861. Febr. 25, siges, (i et Brev fra en Kiøbmand i Kiøbenhavn, af 11. Februar:) „You have heard, that the Queens fidelity to the Kings bed war long ago suspected. — — *Struense* has confessedley great abilities; but *he wanted every thing else requisite to form an absolute minister* in the arbitrary court of a weak King, and a young, amiable, but not instructed Queen." o. s. v.

15) „No sooner did the unhappy news arrive from Denmerk, but *the public prints teemed with scandalous accounts*, absurd, contradictory and puerile; *villainous songs* are published and bawled all about London, even in the ears of an infortunate family of St. James." etc. (The public Ledger, no. 3779. 5. Febr. 1772.)

„Britannias Datter".[16] Det kan bemærkes, at da man, Onsdagen d. 30. Jan. læste de første Rygter om Begivenheden den 17. Jan. i et Londonsk Aftenblad, fortaltes den strax paa en for Dronningen høist ufordeelagtig Maade, men tillige med en stor Deel reent falske Beretninger: Kiøbenhavns Borgere havde omringet og indtaget Slottet; de havde twunget Kongen til at indgaae to Betingelser, hvis han ei vilde nedlægge Regieringen: at skille sig fra Dronning Caroline, og at lade hende arrestere for Livstid paa et af Slottene; „the physician (Struensee) was instantly put into an iron cage" o. s. v. Allerede to Dage derefter havde „the public ledger" derimod faaet en anden Beretning meddeelt fra en Herre, som meente at kiende udenlandske Forhold meget nøie; og denne var meget til Dronningens Fordeel: Der havde længe været et fiendtligt Partie imod hende, som udlagde alting til det værste; Enkedronningen havde længe intrigeret for sin Søn; „the physician" siges at være uskyldig, men er forfulgt af Bagtalelse og Misundelse o. s. v.

Fra dette Standpunkt fortsætter overhovedet det sidstnævnte Dagblad, næsten uafbrudt i ethvert Nummer, sine efterfølgende Beretninger og Fremstillinger af Dronningens videre Skiebne og Forhold under hendes Arrestering paa Kronborg. Det er især denne Handling af Regieringen i Danmark, som man i dette Blad vil finde i høi Grad formastelig og oprørende for det

16) F. Ex. *Publ. Ledger*, Apr. 25. 1772. „Weekly List of diverting paragraphs." Nr. 3. 4. 5. *Public Ledger*. Febr. 4. „A Northern Princess suckles her last child herself; *but she is said to have treated the first with a degree of negligence, bordering upon cruelty*; hence the voice of scandal has affirmed, that the children are of different fathers." — *Morning Chronicle*. 849. 1772. Febr. 11. „The Queen of Denmark was pregnant at the time of the late revolution at Copenhagen, and a report is current, that she has since miscarried." m. m. Formodentlig er dette en Forvexling med et tidligere Rygte i Kiøbenhavn (Sept. 1770), da Dronningen en Tid lang var upasselig.

engelske Folks nationale Ære og Kronens Værdighed. Man ansaae det for en afgiort Sag, at det mægtige England ikke kunde taale en saadan Krænkelse af en lille Stat; Dronningens Liv og Ære maatte beskyttes ved en truende Demonstration; og det manglede ikke paa gjentagne Opfordringer til at sende en Eskadre til Sundet, for at true Kiøbenhavn eller Kronborg med Bombardement; eller paa Rygter om at Ministrene tænkte paa noget saadant, hvorom man dog endnu savner sikker Oplysning. Men undersøger man dette Dagblads politiske Stilling, befindes det overhovedet at være mest i Opposition mod Lord Norths ilde anseete Ministerium; og dettes tilsyneladende Lunkenhed ved Caroline Mathildes Skiebne benyttes saaledes ogsaa i „the public ledger" som en god Anledning til ofte gientagne bittre Udfald og Bebreidelser. Saaledes hedder det engang: „at det danske Hof nok vilde vogte sig for, under hvilketsomhelst Paaskud, at fængsle en engelsk Prindsesse, dersom det ikke kiendte de engelske Ministres Feighed og Uselhed, der hellere taale enhver Forhaanelse, hiemme eller udenfor Landet, end opgive deres Poster." [17]) Et af de skarpeste og bitterste Angreb paa Lord North, i Anledning af hans formeente Ligegyldighed for den danske Dronnings Sag, er et Brev til ham af 21. Marts (Publ. Ledg. no. 3818) [18]) og her ere tillige de hovmodige og krænkende Udtryk om Danmark, og den danske Nation, drevne til det Yderste. Dagbladets Udgivere modtoge og indførte imidlertid ogsaa, i de nærmest følgende Dage, flere alvorlige Forsvar for Ministeren.

Man seer i øvrigt tydeligt af disse Dagblades Holdning, og af den tiltagende Hyppighed og Udførlighed af de

17) „That Court must know, that we are cursed with a set of Ministers, who will tamely submit to any foreign or domestic insults, rather than give up their places." (Nr. 3804. march. 4, 1772.)

18) Brevet er undertegnet med det berømte Navn Junius; men er ikke ægte, eller Underskriften falsk.

meddeelte, længere hen næsten daglig forekommende Artikler og Breve om Struensees og Dronningens Proces, at Sagen efterhaanden har vakt større Interesse og Nysgierrighed hos det engelske Publicum. Man begyndte ogsaa snart at skaffe sig, af danske og fremmede Aviser, eller ved Correspondenter fra Kiøbenhavn, enhver Notice og Nyhed — authentisk og paalidelig, eller ikke — som var at overkomme,[19] angaaende Personer, der vel tidligere havde givet Stof nok til Omtale ved deres uforklarlige Ophøielse, men endnu mere ved deres pludselige, dybe Fald. Dertil kom den unge Dronnings ulykkelige Skiebne, som især Personer, der vare Ministeriet imod, søgte at sætte i det mest tragiske Lys. Rygter om, at hun blev anklaget for at have Deel i høiforræderske Planer og Anslag mod Kongen, at hendes Proces skulde føres med Lovens hele Strenghed, at der kunde blive Tale om at dømme hende fra Livet og at udføre Dommen — noget, hvorom den blotte Hensigt var nok til at opfordre England til Hævn[20]): udspredtes ved Pressen over hele Landet, uden at man endnu kan spore, at Indtrykket af Caroline Mathildes Ulykke har været meget dybt og almindeligt hos Nationen. Begivenheden var desuden samtidig med andre Ubehageligheder og Uenigheder i den engelske Kongefamilie. Parlamentsstriden om den af Georg III. indbragte Bill imod Prindsers Ægteskab uden Kongeligt Samtykke (i Anledning af Forbindelser, som begge Kongens og

19) „The bare *intension* of a *sudden capital punishment* amounted to a degree of murder in her pursuers, and deserves condign punishment." (Publ. Ledger. Febr. 8, 1772.)

20) Man kan let forestille sig, af hvad Art en stor Deel af de fra Kiøbenhavn meddeelte Nyheder ere. Der tilstaaes i „The public Ledger" af 10. Apr. 1772, at en Correspondent melder: at de Efterretninger, i Henseende til danske Sager, som Bladet modtager, ere for det meste reent latterlige („the most ridiculous, that can possibley be conceived, not worth the price of postage, and only fit for a Grub-Street-Ballad.") o. s. v.

Caroline Mathildes Brødre, havde indgaaet) satte Nationen og Partierne i England i langt stærkere Bevægelse, end Søsterens Skiebne i Danmark. — Man vil desuagtet finde, at engelske Dagblade og Tidsskrifter ere en hidtil ganske forbigaaet Kilde, hvori enkelte Træk og Omstændigheder forekomme, i det mindste til Belysning af Begivenheden i 1772, saaledes som den betragtedes udenfor Danmark, der ikke reent kan eller bør oversees i Historien.

5. Vende vi os igien fra Udlandet og fra dets periodiske Presse, saa finder man, at det første egentlige og større Skrift, der udkom over Struensee, var et af de vigtigste, maaskee af alle det mærkværdigste, selv naar det betragtes fra den historiske Betydnings Side, som man vel har prøvet paa at svække, men ei vil kunne tilintetgiøre. Man vil let kunne vide, at vi sigte til Struensees Omvendelseshistorie af Pastor Balth. Münter, hvis Fortale er dateret den 22. Jun. 1772. Dette Skrift, der snart blev oversat i fem eller sex fremmede Sprog, giorde en Opsigt i Europa, hvori ingen sildigere Bog om Struensee og hans Tid (ikke engang de bekiendte „Aufklärungen") kunde maale sig med Dr. Münters. Denne blev derfor saa tidligt, og efter meget forskiellige Synsmaader, fra mange Sider omtalt, belyst og bedømt, at det er overflødigt, og vilde blive meget vidtløftigt, at behandle Bogens Historie, endog kun i dennes Hovedtræk, hvoraf allene nogle faa her skulle berøres.

Det er saaledes værd at bemærke, at allerede den første, meget tidlige danske Recension over Struensees Omvendelseshistorie ikke yttrer ringeste Tvivl om dens historiske Troværdighed; men tillægger den sieldne Egenskaber, og Navn af „et ypperligt Skrift". Denne (J. Badens) Bedømmelse (Krit. Journal, 1772. Nr. 41. 42) charakteriserer Gienstanden

for den af Münter, i faa Uger tilveiebragte radicale Forandring i Struensees Sind, og i hans religiøse og moralske Meninger, som „en haardnakket, egensindig, følesløs „Statsmand — som havde skaffet sin Fornuft et Phlegma, „der kunde giøre ham sikker for al Overrumpling — som var „nøie paa Vagt imod Alt hvad der kunde rokke hans engang „antagne System; og som til det Yderste troede, at han ingen „Forbrydelse havde begaaet, hvilken han behøvede at skamme „sig ved for en Verden, der tænkte saaledes som han selv „havde tænkt.“ Desto større, mener Baden, var Münters Fortieneste af den bevirkede Omvendelse. Man kunde herved bemærke, at en Person, der maa antages at have kiendt Struensees Charakteer meget nøie, og det under Forhold, som vare eneste og individuelle, (Carol. Mathilde selv) i Begyndelsen (paa Kronborg, en Maaned før hans Død) ingen Lid vilde fæste til hans religiøse Omvendelse. Men dette Punkt i Münters Fremstilling af Maaden, hvorpaa han efterhaanden bragte det derhen, er dog af mindre historisk Vigtighed, med Hensyn til Struensees Charakteer, Grundsætninger og tidligere Tænkemaade, end den aabne Bekiendelse om disse, som han i sine Samtaler med Münter selv har aflagt. Dennes Bog bliver derfor altid — ja selv om en fiernere Fremtid skulde bringe Papirer og Breve for Lyset, som Archiverne endnu dølge i deres Hvælvingers Mørke — en af de sikkerste og mest authentiske Kilder til en klar Forestilling om Struensees Personlighed og Charakteer.

Det kan ikke komme i Betragtning, at 50 Aar efter Badens Recension finde vi en Bedømmelse ved Sønnen, Dr. G. L. Baden, som meget afviger fra Faderens. Efter hans Mening „er Struenses Omvendelseshistorie af Dr. Münter kun en Roman, liig Middelalderens Legender, (?) men som

giør sin Forfatter Ære."[21]) Da Dr. Baden ikke har givet nøiere Forklaring over sin Mening, der falder noget dunkel, kunne vi gaae den forbi; thi det maatte dog snarere være, da Bogen var ny, end et halvt Aarhundrede efterat den udkom, at en Dom, der vilde giøre dens Indhold til Opdigtelse, kunde komme i Betragtning. I en Samtidigs utrykte Optegnelser, hvor Bogen sees i et andet Lys, hedder det derimod: „Den „er i alle Henseender et af de mærkværdigste Skrifter, som er „udkommet i denne Sag, og maaskee det eneste, der vil naae „Efterverdenen. Hr. Münter vandt Struensees Fortrolighed „i saa høi en Grad, at han ikke skiulte nogen Ting for Mün„ter; end ikke de allermindste Omstændigheder i hans Liv." — „Die Spuren davon finden sich in allen Gesprächen. Sie „aber umständlich anzuführen, trug Hr. Münter Bedenken. „Seines Hauptverbrechens wird nur beiläufig gedacht. Die „Königin Mathilde ist niemals genannt."[22]) Det er uden

---

[21]) Archiv for Psychologie, Hist. og Lit., udg. af N. C. Øst. 2. Bd. 1824. S. 209. Det bør bemærkes, at saa lidt man, hverken da Münters Bog udkom, eller efter den Tid, har fremført noget Beviis paa dens Upaalidelighed, hvorimod dens troværdige Charakteer bestyrkes ved mangen Overeensstemmelse med Struensees egen Beretning om sin forandrede Tænkemaade, hvis Authentie er afgiort: saa er Münters Bog, som enhver veed, der kiender den, et Bidrag til hans Charakteristik, ingen biographisk Fortælling af hans Levnetsomstændigheder, hvoraf kun enkelte tilfældigviis forekomme. For at benytte Bogen som Kilde til reen historisk Sandhed, maa man afgiøre med sig selv: om man vil tillægge Forfatteren Sandruhed, eller antage, at meer eller mindre af hans Beretning er opdigtet og tildigtet. Den, som mener det sidste, maa reent henlægge Bogen. Struensees eneste egentlige Biograph, som tillige har seet ham fra enhver Side i det fordeelagtigste Lys, har ikke havt den sidstnævnte Mening. Vi kunne ligesaa lidt finde Grund til at betragte Münter som en „romantisk" Forfatter.

[22]) Forfatteren af disse Optegnelser tilføier: at Regieringen i Danmark efter den 17de Januar havde lovet Kongen af England, at skaane Dronningens Person, og saavidt muligt hendes Ære; og

Tvivl denne Omstændighed ved Dr. Münters Bog, hvorved den allene kunde give et Slags Berettigelse til at kalde den romantisk. Den ene Grundlov for en Historieskriver, „ne quid veri non audeat dicere", har Dr. Münter i dette Punkt ei villet eller kunnet følge i Aaret 1772. Han havde brugt den Forsigtighed, Ark for Ark at sende Manuskriptet af sine hver Dag optegnede Samtaler med Struensee til sin fortrolige Ven J. A. Cramer, paa den Tid General-Superintendent i Lübeck, for at erfare hans Mening om deres Indhold. Da det siden fra Hoffet var blevet lagt ham meget nær, og paa ny af Arveprindsen selv, at man ønskede Struensees Omvendelseshistorie udgivet, efterkom Münter disse Vink; men vist nok ikke uden endeel Udeladelser. Hertil maa ei allene regnes Alt, hvad Struensee har meddeelt ham om sit personlige Forhold til Dronningen, men ogsaa til Christian VII. At Bogen heller ikke er udgaaet uden en Giennemlæsning og Approbation ved en eller anden dertil skikket Person: er i det mindste sandsynligt. Man veed ogsaa, at Dr. B. Münter havde efterladt haandskrevne Optegnelser om Struensee, (maaskee tillige Breve af eller om denne), der siges at skulle undertiden indeholde endeel mere, end den trykte Omvendelseshistorie, og som efter hans Søns, Biskop F. Münters, Død 1830 fandt deres Vei til høiere Steder.

6. Ved Siden af det Münterske Skrift er den hele efterfølgende Literatur over Struensee og Revolutionen 1772, fra dette Aar indtil 1788, enten saa slet og ubetydelig, eller saa fuld af Feil, Opdigtelser og forvanskede Beretninger, at den er reent unyttig eller ubrugbar for en historisk Behandling

ikke at lade noget trykke eller offentlig bekiendtgiøre om hendes Omgang med Struensee." Dette, om det end ikke udtrykkeligt siges, vil man ogsaa kunne udlede af adskillige Yttringer i Gesandtskabsberetninger og i de ovenfor omhandlede Londonske Dagblade.

af denne Gienstand i vore Dage; da det, man deri kan finde af virkelige Facta, er bekiendt af bedre, oprindelige Kilder, og det øvrige falske eller opdigtede Stof ikke er til for Historien. Det er overflødigt, endog blot at nævne alle herhenhørende Skrifter fra 1772 til 1788, naar man ikke (hvad Materien vel fortiente) vilde give en saavidt muelig fuldstændig Bibliographie af den hele Struensee-Literatur. Dr. Høst har opregnet de betydeligste[23]), alle af udenlandske og unævnte Forfattere. Et eneste af disse Skrifter („Letters of an English Gentleman". London 1772) kan fortiene noget mere Opmærksomhed, fordi man har tillagt O. Guldberg Deel i dets Indhold. Det er i det mindste tydeligt, at Materialier til dette Skrift (som tillægges en Normand, Andr. Holt) ere meddeelte Forfatteren, der i øvrigt skrev med Talent og megen Diærvhed, men uden al Lidenskab eller Parti-Overdrivelse. Disse Breve vare bestemte til at giendrive de i England ved Pressen temmelig udbredte Rygter og falske Meninger om Forholdene i Caroline Mathildes og Struensee's Sag: men i Særdeleshed imod en 1772, og ikke længe efter 17de Januar, (under det falske Forfatternavn: C. A. Rothe, eller Rothes) udkommen Pamphlet: „Entdeckung der wahren Absicht des Staatssystems der dän. Regierung." o. s. v. Dette Skrift, opfyldt med grov Usandhed og Bagvaskelse, havde faaet megen Udbredelse ved en engelsk og en fransk Oversættelse, som strax udkom; og man kan bemærke, at det var det eneste, som det seirende Parti har anseet det fornødent, saa kort efter Begivenheden, at lade giendrive. — At der efter Carol. Mathildes Død 1775 udkom flere Skrifter om denne Dronning, ligesaa uhistoriske og fabelagtige, som det ovennævnte, er bekiendt;

23) „Der Graf J. F. Struensee und sein Ministerium." II. Theil. Vorbericht. S. V—XXII.

men vi nævne her kun de i London 1776 udkomne „Memoirs of an unfortunate Queen; interspersed with letters, written by herself to her relations and Friends" (252 p. 8.), fordi denne Bog, hvis Indhold er lidet meer end Roman, og de indflettede Breve alle opdigtede, endog ganske nylig (i en lignende Bog af Mrs. Smyth) er benyttet.

Endelig fremkom 1788 de vel bekiendte „Authentische und höchst merkwürdige Aufklärungen über die Gesch. der Grafen Struensee u. Brandt; aus dem französischen Manuskript eines hohen Ungenannten übersetzt." Germanien 1788. — Man kan ikke frakiende denne Bog en betydende Plads i den her omhandlede Literatur, uagtet den i det Hele maa henføres til Classen af upaalidelige Memoirer, og har med en stor Deel af disse baade den tillokkende Interesse, og den halv usikkre, halv udsmykkede, eller med Rygter, Folkesnak, Fabel og Halvdigtning udfyldte Fortælling, tilfælles. Desuagtet, og uden at ændse den pralende Titel, der uden Tvivl er et tydsk Boghandlerskilt, vil man undres over, hvormange Facta Bogen indeholder, ved Siden af al sin Partiskhed, Upaalidelighed og romantiske Udpyntning eller Overmaling. De af Høst paa nogle Sider i hans tydske Fortale (p. XIII—XVI) paaviste Feil ere ikke af større Betydenhed, end at man i Memoirer af den Art ikke kan giøre saa stor Ophævelse af samme; men Bogen vrimler desuden af saamange partisk fordreiede, forsætlig eller uforsætlig falske Anskuelser og Angivelser af Forhold og Tildragelser, at man i en kritisk Historie egentlig kun tør tillægge dens Fortælling Troværdighed der, hvor den stemmer overeens med virkelig „authentiske" Kilder; men disse Partier i Bogen ere, som sagt, ikke faa. Der vilde dog heelt igiennem, for at bruge denne Bog som Kilde til Christian den Syvendes og hans Hofs Historie, udfordres en kritisk Undersøgelse og Jævnførelse af alle historiske

Documenter og originale Kilder, som Tiden har levnet, og som det er muligt at komme til at benytte. En saadan Kritik er ikke mindre nødvendig ved Bogens Fortælling af Statsbegivenheder, end ved dens Fremstilling af Hoffets og Intrigernes Historie; thi ogsaa fra hiin Side har Forfatteren søgt at dreie alting hen til Fordeel for Struensee, og saameget muligt at dække hans fuldkomne Udueligheb til alvorligt at behandle og lede Statens udvortes Politik, og den Letsindighed, hvormed han troede at kunne lege med dens Forhold; ligesom han i den indre Statsstyrelse, blottet for al Erfaring og administrativ Dygtighed, var vant til at betragte Alt som en Bold for sin herskesyge Selvraadighed, sine Luner, eller sine fra Tingenes Overflade hentede politiske Begreber, Meninger og Indfald.

Hvad der i Særdeleshed vil og maa falde Enhver i Øinene, som ved en noget dybere Forskning, ved egen Undersøgelse og Betragtning af hiin Tids sande Forhold, har dannet sin Forestilling om disse og om de handlende Hovedpersoners Charakteer, er dette: at de tydske „Aufklärungen" heelt igiennem ere et Partiskrift, forfattet deels som Apologie for Struensee og Caroline Mathilde; deels for at tilfredsstille en personlig Forbittrelse imod Juliane Marie og hendes Tilhængere, der alt for tydeligt viser, at Forfatteren har været iblandt dem, der enten styrtedes fra en betydelig Post og Indflydelse, eller dog paa en eller anden Maade maatte trække det kortere Straa ved Revolutionen den 17de Januar. At han i sit politiske System er meget anti-russisk, hænger sammen med hans øvrige Partiskhed for Struensee. — Saa øiensynligt dette nu er, saa lidt har det hidtil villet lykkes Nogen, enten af Struensees Forsvarere, eller Modstandere, og hverken da Bogen udkom, eller i et Tidsrum af over 60 Aar, at opdage, eller engang at fremsætte en rimelig Gisning om en Forfatters Person, der

fra første Færd har vidst at skaffe sig, og med en fast Villie at bevare sin strenge Anonymitet.[24]) — Uden at ville i nogen anden Henseende ligne denne Bog med et af de originaleste og ypperste politiske Skrifter i den engelske Literatur: saa deler de „authent. Aufklärungen“ i det mindste den ene Egenskab med „The Letters of Junius“. Om disse Breve, og om Opdagelsen af deres Forfatter, har England en heel Literatur, som ikke har bragt Sagen videre, end til flere Hypotheser, een noget mere sandsynlig, end en anden. Ved den her omhandlede Bog om Struensee har man, da den udkom, forsømt, hvad dengang havde været lettere, og maaskee snarere kunde være lykkedes, end i vore Dage; ligesom der ogsaa nu knap vil findes nogen, som vilde gjøre et Forsøg, hvorved der i det Hele kun er lidt at vinde. — Det er i øvrigt bekiendt nok, at faa Skrifter af den Art have havt en større eller længere vedvarende Virkning paa Meningen, og paa efterfølgende Fremstillinger af hine Begivenheder i den danske Historie, end de saakaldte „Authentische Aufklärungen“. Ikke allene Romanskrivere, dramatiske Digtere og Novellister have lagt denne Bog til Grund for deres Stof og deres Charakteristik af Personerne; men dens Indhold, baade Sandhed og Digtning, er bleven Grundstoffet for de fleste, især udenlandske, Behandlinger af den danske Historie i vedkommende Tidsrum, eller af de paagieldende Hovedpersoners Skildring.

Nogen Opmærksomhed kunde vel en fransk Bog fortiene, der i det mindste er uafhængig af den foregaaende, skreven

---

[24]) Dr. Høst har (i sin tydske Fort. S. XVII.) nævnet 3 af de Personer, man har giettet paa — den ene mere urimelig, end den anden. Det bliver endog latterligt, at Prinds Carl af Hessen har været en af disse tre. — I øvrigt har Høst bl. a. paaviist (af S. 22 i Bogen) at den maa være skrevet imellem 1772 og 1784; formodentlig dog nærmere det første Aar, end det sidste.

imellem 1775 og 1780, og grundet paa Forfatterens Optegnelser paa en Reise, som han i et af disse Aar giorde i Danmark. („Memoires histor. & inédites sur les Revolutions, arrivées en Danemarc & en Suéde pendant les années 1770—1772." 308 p. 8vo, hvoraf 106 vedkomme Danmark.) Forfatteren, en Abbé, J. Joh. Therese Roman, døde 1787, og hans Optegnelser bleve først udgivne i Paris 1807 af hans Slægtning M. Couvret. Høst har benyttet og jævnlig anført Bogen, der vel ikke indeholder Facta, som man ikke andensteds og tidligere finder; men dog af Høst i det Væsentlige tillægges en rigtig Fortælling, og en ofte træffende Dom. — Det Modsatte maa siges om et nyere, ulige mere bekiendt, baade i England, Frankrige, Tydskland og i Norden meget udbredt Værk („The Northern Courts" etc. by *John Brown*. London. 1818. 2 voll. 8.) hvilket vi, netop fordi Bogen ved dens rigelige Indhold af Scandale kun er bleven alt for meget læst, ikke behøve videre at omtale. Allerede da den franske Oversættelse var udkommen (1820) beklagede P. A. Heiberg (Revue encyclopédique, Vol. VI. p. 513) „at en Forfatter (som man ikke kan frakiende Talent til den fortællende Stiil) har havt den Svaghed at udgive for Historie, hvad der meer er Roman, eller en romantisk Beretning, hvori Hovedstoffet og endeel Partier ere historisk sande; men sammenvævede med en Mængde af Urimelighed, Løgn og Bagvaskelse." At man i England (Monthly Review. vol. 89, p. 35) har yttret den Mening, at Optegnelser af Grev Rantzau-Ascheberg have været en af de Kilder, som Forf. har benyttet til den Deel af Bogen, der vedkommer Danmark: maa vi lade staae ved sit Værd.

7. Vanskeligere er det tildeels at afsige en rigtig og retfærdig Dom, ikke blot over de meget sildigt udgivne Memoirer af en dansk Militair, der, indviklet i Struensees Fald,

blev straffet med ufortient Haardhed: „Memoires de Mr. de *Falkenskiold*, avec une Notice sur la vie de l'Auteur, par *Ph. Secretan.*" Paris 1826; men over Bogens Forfatter. Dens større Deel optages af to Afhandlinger, der ikke vedkomme vor Gienstand: „om Russernes Krige mod Tyrkerne, i 1769 og 1770" (hvori Falkenskiold havde giort Tieneste) og „om den danske Krigsmagts Indretning." En udførlig og interessant Beretning om hans egen Proces og senere Skiebne efter hans Frigivelse fra Munkholm (1776) udfylder ligeledes flere Ark i Bogen (p. 237—300); og saaledes er det kun den mindste Deel af Indholdet, der nærmest vedkommer Struensee, hans Ministerium, hans Forhold til Forfatteren og hans Fald. („Memoires sur le Comte de Struensée" p. 101—164.) Det meste af hvad her siges paa 32 Blade er desuden bekiendte Ting; men de læses desuagtet med Interesse, ved den Rolighed, i Forening med en vis Simpelhed, hvormed de ere skrevne. De efterlade det Indtryk, at Falkenskiold har været en Mand af Forstand og Verdenskundskab, ikke uden høiere militair og politisk Dannelse. Endskiøndt man strax seer, at Forfatteren, da han skrev (efter 1790) har været overbeviist om Nødvendigheden af Reformer i Regieringssystemet: synes han tillige at have været en af Struensees faa uafhængige Venner, der i det Hele holdt sig udenfor hans politiske Planer og Virken, og om hvem man kan sige, at han i meget oversaae Struensee, men, som det synes, nok har havt Lyst til at benytte dennes Stilling og Gunst, til selv at giøre Lykke; og hvis Raad og Advarsler den af sit Held og sin pludselige Opløftelse berusede og forblindede Lykkeridder havde giort vel i at tage til Eftertanke. Han dadler ikke allene overhovedet den umodne Iilfærdighed, hvormed Struensee gik frem i Alt, og den uoverlagte, negative Fremgangsmaade, at afskaffe Indretninger, bortjage Embedsmænd, m. m. uden

at kunne sætte noget bedre i Stedet; men fremhæver ogsaa endeel enkelte Tilfælde, hvori Struensee viste sig uheldig i sine Nyheder og Reformer. Vi see bl. a. af Falkenskiolds Fremstilling af sit Forhold til Struensee, med Hensyn til det russiske Hof og Danmarks Politik og Stilling til dette, hvorledes han her har været den uvidende, ukloge, men stivsindede og indbildske Cabinets-Minister meget overlegen; men ogsaa hvor lidt han (endskiøndt han i Jun. og Jul. 1771 blev brugt i en mislykket politisk Mission til Petersborg) kunde virke noget alvorligt og gjennemgribende paa en saa letsindig, af sig selv indtagen, endog mod Falkenskiold mistænksom politisk Fusentast.[25])

I øvrigt seer man, at Falkenskiold, egentlig har betragtet hele sit Forhold til Cabinetsministeren fra et Standpunkt udenfor Skuepladsen, eller mere som en fri, uafhængig, ofte oppositionel Raadgiver, end som handlende Deeltager i Begivenhederne. Han har skrevet som Ven af Struensee og hans Parti, og vist nok holdt endeel tilbage, som han havde kunnet sige; men han har derfor ikke tilbageholdt alvorlig Dadel af visse Anordninger og Indretninger af Ministeren,

---

25) At Falkenskiold længe har følt den uretfærdige og lovløse Mishandling, hvorved han uhørt, eller uden Forsvar, 1772 blev sat for Livstid paa Munkholm, hans Eiendom berøvet ham, m. m., og at en saadan Mishandling maatte give ham en vedvarende Stemning imod det Parti, der saaledes mishandlede ham: er baade begribeligt og naturligt. Man læser imidlertid med Interesse hans Beretning om de Audientser, han 1787, da han kom til Danmark, for at ville gaae i russisk Tieneste, havde hos Juliane Marie og Arveprindsen; saavelsom hans Bemærkninger over Kronprindsens daværende Exercerings-Manie m. m. Og uagtet han (uden Tvivl meer efter Andres Beretninger, end efter egen Kundskab og Erfaring) roser meget af Struensees Foranstaltninger: skaaner han ham ikke i andre Henseender, kalder ham „un personnage ombrageux" — „entêté"; omtaler hans forfængelige Frygt for, at Nogen skulde tillægge Andre hans Planer, m. m. (Vi bemærke her, at Falkenskiold, født i Slagelse 15. Apr. 1738, døde i Lausanne d. 30. Sept. 1820, i sit 83de Aar.)

som han maatte misbillige. Endskiøndt man saaledes ikke vil læse Falkenskiolds efterladte Optegnelser, uden at faae en vis Agtelse for Forfatteren, eller uden at lære et og andet af hans korte, men mangen Gang træffende og med et Præg af Troværdighed stemplede Bemærkninger og Charakteristiker: maa man ikke giøre sig for store Forventninger om et historisk Skrift, som tilhører Forfatterens sildigere Aar, og af hvilket man, da det blev udgivet, lovede sig langt mere af Falkenskiolds Navn, end Skriftet holdt. Heller ikke kan man altid tillægge ham den kolde og forstandige historiske Rolighed, hvormed han overhovedet fremstiller og bedømmer Struensee. Falkenskiold har i eet Punkt snarere ikke villet, end ikke kunnet skildre det virkelige Forhold ved Christian den Syvendes Hof i Aaret 1771; (i Februar kom han først til Kiøbenhavn.) I sin Tilbageholdenhed i dette Punkt er han gaaet langt videre, end man skulde tænke sig hos en Mand af hans Forstand og klare Blik; han har derved udsat sig for at faae Udseende af en mere partisk Tilhænger af den styrtede Usurpator af Regieringen i Danmark, end han maaskee i Virkeligheden var; og han har, enten af et Slags høimodig Følelse, eller andre personligt virkende Aarsager, hengivet sig til de samme Fortielser (réticences) og til den samme Opstilling af de svageste og mest giennemsigtige Skingrunde, hvis apologetiske Anvendelse i Historien nu kun bliver latterlig. Man maa erindre, at Falkenskiold i Aaret 1771, og indtil den 17de Januar, hørte til det herskende Parties intime Hofkreds; der sagdes, at hans Person behagede Carol. Mathilde; neppe dog til nogen Fare for Struensee.[26]) Falkenskiold har imidlertid (p. 232—234) gientaget

[26]) Hos Uldal findes et hertil tydeligt sigtende Sted, hvor han omtaler den alle Hensyn overveiende lidenskabelige Deeltagelse, Dronningen endnu paa Kronborg viste for Struensee: „Hun vilde opoffre Alt, for at redde ham. Jeg kan derfor ei vel troe Rygtet om Falkenskiold. Jeg erindrer ei engang, at hun talede om ham.“

Opdigtelser og besmykkende Fabler, som han maa have laant hos de „authentische Aufklärungen“, eller lignende Kilder. — Vilde man paa denne Omstændighed anvende hvad Dr. Høst siger: „at Falkenskiold undertiden, enten af Glemsomhed eller Partiskhed, har ladet sig forlede til Feil“; da var denne Dom mere rigtig, end naar han anvender den paa Struensees „Katastrophe“ i Almindelighed; thi hvorledes Grunden til denne blev lagt af ham selv, hvorledes den udviklede sig og modnedes ved hans næsten affindige Forvovenhed i at benytte sin uhørte Stilling: kunde ikke, uden forsætlig Blindhed, være skiult for Falkenskiold, da han skrev.

8. Noget tidligere end de Falkenskioldske Memoirer kom for Lyset, var Dr. J. K. Høst fremtraadt som Christian den Syvendes Historieskriver og Struensees Biograph. Vi ville her ikke meer end nævne hans „Entwurff einer Geschichte der dän. Monarchie unter der Regierung Christian VII.“, som han udgav i tre Dele (1813—16.) Denne med megen Arbeidsomhed og Flid udførte, endnu brugbare Compilation vilde have været det mere, dersom Forfatteren havde indskrænket sig til Samlerens Virksomhed, hvortil han havde meget Kald; ligesom han, uagtet den adspredte Jilfærdighed, hvormed han pleiede at overfare de mangehaande Materier, han behandlede, ikke var uden et vist Anlæg til Kritik. Derimod var han, baade i Historie, Politik, Aesthetik og flere Fag, indskrænket i Aanden indenfor en vis Kreds af Yndlingsmeninger og fixe Ideer, hvori han bevægede sig, og hvori, som man seer, at Fordom og en forudfattet eller paradox Mening, ikke sielden bragte ham til den mest afgiorte Partiskhed. Saaledes, da Høst som Aesthetiker, Kritiker og Historiker var uden al Idealitet, saa var altid Oehlenschlæger i hans Mening en underordnet og uclassisk, Baggesen en uopnaaelig Digter; saaledes Struensee en genial, udødelig Statsmand, — hvis Æreminde han, saameget

det lod sig giøre, vilde restaurere og rense fra alle Pletter. — I Høst's Christian den Syvendes Historie finde vi de første korte Grundtræk af Struensees Levnet og politiske Historie, fortalte i selvsamme Aand, og med samme tilbageholdende og fortiende Forkiærlighed for ham og hans Parti, som vi finde udviklet og udførligt fremstillet i Forfatterens 10 Aar sildigere „Historie af Struensee og hans Ministerium" (1—3 Deel, hvoraf den tredie indeholder Bilag og Actstykker.) I dette Værk, som deler sine Fortienester med Christian VII. Historie, efter en større Maalestok, da Behandlingen her gaaer langt mere i det Enkelte, finde vi tillige den sidstnævnte Histories Ufuldkommenheder i høiere Grad; for saa vidt som man ved nøiere og nærmere Undersøgelse, ligesom ved Sammenligning af andre (tildeels vist nok lidet tilgængelige) Kilder, bliver vaer, at Alt i Bogen er anlagt og beregnet paa at vise Struensee til hans Fordeel; at retfærdiggiøre hans System, hans Grundsætninger og hans Handlinger, endog saadanne, som hans egne Venner og Fortrolige maatte dadle; og enten at forsvare ham imod enhver af de haarde og vanærende Klagemaal, som Historiens Nemesis siden 1772 har fæstet ved hans Navn og Erindring; eller at forsøge paa at fierne og svække deres Virkning, ved at glide hen over dem, eller reent at fortie dem. Denne Dom over Struensees Biographie — der tillige er bleven en Statshistorie af Christian VII. Regiering fra hans Thronbestigelse indtil 1772 — maa vi overhovedet overlade til Eftertidens høiere Kiendelse; at bevise og stadfæste den ved Uddrag og enkelte Berigtigelser, vilde ikke allene være et meget vidtløftigt, men et overflødigt Foretagende. Ikke blot har en Historiker, der selv i adskillige Dele havde Liigheder med Dr. Høst, men som i historiske Studier, Kundskab og Lærdom uden Sammenligning overgik ham, underkastet Struensees Levnetshistorie, da Bogen udkom, en mærkelig og skarp

Kritik[27]); ligesom dens svage Sider i at charakterisere Struensee og veie hans Værd som Statsstyrer, ogsaa andensteds i Almindelighed ere belyste.[28]) Men det er dog egentlig Efterslægtens Værk, en tilkommende Tidsalders Historie af Christian den Syvende og af Struensees Ministerium, der overhovedet og i det Enkelte skal lægge for Dagen, hvor og hvori den væsentlige Ufuldkommenhed ved Høsts Arbeide, betragtet som en historisk Levnetsbeskrivelse, bestaaer.

Ved denne Yttring kan det synes, som vi selv bryde Staven over Indholdet af de følgende Blade, hvorom det kunde menes, at ogsaa disse komme for tidligt; men vi overlade dem uden Frygt til den samme Kiendelse, der engang i Tiden skal afgiøre, hvorvidt Dr. Høsts, og flere Andres Anskuelse af Struensees Charakteer og Handlinger som Statsmand, har været den sande og rigtige. Det var imidlertid saa langt fra, at G. L. Baden, uagtet den rigelige Berømmelse han lagde paa Høsts Bog — men egentlig og nærmest paa dens Indledning til Christian den Syvendes Regieringshistorie fra 1766 til 69 — bifaldt Forfatterens hele Fremstilling af Struensee og hans Ministerium, at han meget meer i stærke Udtryk dadler og forkaster den; efterat han paa mange Steder har erkiendt og udtalt en streng Misbilligelse og Fordømmelse af Struensees politiske Grundsætninger og endeel af hans Handlinger. At Dr. Baden heri mere gik ud fra Principer, hentede fra en forstandig Regieringskonst og Klogskabslære, end fra ethiske

27) Dr. G. L. Badens Bemærkninger ved „Geh. Cabinetsminister J. F. Struensee og hans Ministerium af J. K. Høst." (Archiv for Psychol. Hist. og Lit. udg. af N. C. Øst. Andet Bd. 1824. S. 193—235.)

28) F. Ex. i den korte, men mærkelige Anmeldelse af Elwers: „Goett. gel. Anzeigen". 1825. Nr. 208. P. E. Müllers Recension i „Dansk Lit. Tidende". 1825. Nr. 14. 15. har enkelte Rettelser og træffende Bemærkninger. Elwers og G. L. Baden have overhovedet yttret en mere fri og ligefrem udtalt Mening.

Ideer; og at han derfor heller ikke har fremhævet den hele oprørende Umoralitet, eller de irreligiøse og usædelige Elementer i Struensees Charakteer, som han førte med sig til Hoffet og i sin usurperede Regieringsmagt: dette kan ikke komme i Betragtning ved Badens Dom over Høst, som Struensees Biograph, da den sidstnævnte Forfatter i sig selv ikke kan siges, med ringeste Consequents at have anvendt noget moralsk Motiv i Bedømmelsen af Struensees Handlinger. Naar derfor Høst undertiden, ligesom ganske nødtvungen af Historien, udtaler en eller anden Dadel over enkelte af disse Handlinger, forekommer den os næsten uventet, eller saa at sige umotiveret ved Forfatterens hele øvrige Aand og Synsmaade i Værket. Den, som i at skrive Struensees Historie, og i at charakterisere hans Ministerregiering, vil forbigaae hans fordærvede Grundsætninger, hans usædelige Liv, hans Foragt for Religion og offentlig Moralitet, og den Maade, hvorpaa han ved uhørt Misbrug af Monarkens personlige Forhold, tilvendte sig en usurperet despotisk Myndighed: han maa, i Stedet for at antage enkelte Lyspunkter i det uhyggelige, mørke Drama, erklære Struensees hele Regieringssystem for mønsterværdigt og berømmeligt; med

[29]) Baden vil vel ikke tillægge Høst saamegen Partiskhed for Struensee, som Fordom imod „de følgende Magthavere.“ Han tilstaaer, at Høsts Bog ikke skiuler de Facta, som ere imod Forfatterens egen Mening om Struensees Ministerium og Fortienester, og derimod bevise Dr. Badens modsatte Anskuelser. — Intet kan være mere sandt; thi man behøver kun opmærksomt at giennemlæse Høsts Fortælling om Struensees hele Ministervirksomhed, for at finde, hvorledes Biographen hvert Øieblik lader hans Handlinger, Anordninger, Indretninger, revolutionaire Voldsomhed, despotiske Adfærd, Stolthed, Overmod og Feighed, modsige Forfatterens Berømmelser og Lovtaler over Ministeren selv. Men Baden tillægger ogsaa Høst en overhovedet „skiev Bedømmelse“ af Struensee, hvilken han aldeles ikke kan billige; (anf. St. S. 208. 209.) og beviser baade hans Partiskhed og Fordom (S. 211 og flg.); efterat han S. 196—208 har kritiseret enkelte Partier i Høsts Fortælling.

rene Ord frikiende ham; og uden Omsvøb, uden smaalig opsøgte Undskyldningsgrunde, ligefrem stemple hans Modpartie som Forbrydere, (thi enten han, eller de maa være det) og hans Dødsdom som et Mord.

Men Forfatteren af Struensees Historie har skrevet den med en bestandigt stigende apologetisk Aand og Bestræbelse; (i hans „Geschichte der Regierung Christian VII." er den hverken saa stærk, eller saa afgiort og tydelig;) han har heller ikke allene i Fremstillingen selv overalt ladet sig lede af en saadan Aand; men endog i Brugen af sine Kilder, og i Meddelelsen af samme, giort sig skyldig i en uforsvarlig Partiskhed. Endskiøndt han saaledes paa mangfoldige Steder har omtalt og brugt Münters Omvendelseshistorie, har han enten forbigaaet eller med Lempe berørt de Partier i denne Bog, hvori Struensee med Fortrydelse tilstaaer sine lastefulde Tilbøieligheder og sine umoralske Grundsætninger; hvori han udvikler sin hele Charakteer med en Consequents i Forstanden og med en psychologisk Klarhed, som har givet Bogen dens største Fortienester. Høst har vist nok givet et Slags Sammendrag af Struensees efterhaanden meddeelte Bekiendelse om sit Moralsystem[30]); men da dette ganske er lempet til den uklare Forestilling, Forfatteren vil give sine Læsere om en med mange af de ypperligste Ideer og Egenskaber begavet praktisk Læge og Statsmand, som tillige var en fuldstændig Materialist, Epicuræer og vellystig Egoist: saa maa Enhver, der vil kiende Struensee, som han var, hellere holde sig til Münter og til Historien, end til Høst.[31]) Den

---

30) I den danske Levnetsbeskr. S. 89—94. Den tydske Bearbeidelse I. S. 192—197.

31) Hvor bange denne Forfatter var for at sige et Ord mere til Skade for sin Helt, end de reent uundgaaelige: har han ogsaa i dette Tilfælde viist. I den danske Udgave (S. 94) havde han dog, efter ovenanførte sammendragne Skildring af Struensees „religiøse og moralske Grundsætninger", tilføiet: „hvis Svaghed falder den

vigtige Røgel, som Struensee, blandt hvis Laster og Feil Hykleri ikke fandtes, giver os til sit hele Liv, og især fra 1768 til 1772: at Vellyst og Ærgierrighed vare de to Poler, hvorom det dreiede sig:- har Dr. Høst (neppe uvitterligt), ladet ligge i Münters Bog. Hvilke Følger saadanne Friheder maatte have for den hele biographiske Fortælling og Charakteristik hos Høst, er let at forudsee; men endnu stærkere kommer hans fremskridende Partiskhed for Struensee og dennes Tilhæng til Syne i den noget sildigere tydske Bearbeidelse af Biographien. Her nævner han f. Ex. i Fortalen (I. Th. S. VIII.) utrykte Materialier til Struensees og hans Tids Historie, som han til dette Arbeide havde faaet til sin Benyttelse (fornemmelig de haandskrevne Optegnelser af Suhm.) Disse har Høst ikke forsømt rigeligt at benytte; mange betydelige og interessante Tilsætninger, som Indledningen til Christian VII. Regieringshistorie indtil 1768 i den tydske Udgave (S. 47—168), og dennes historiske Fortælling selv paa mangfoldige Steder har forud for den danske, skyldes den omtalte Kilde, hvortil vel undertiden, men ikke overalt, er henviist. Alt, hvad denne Kilde derimod indeholdt, til at belyse visse Tidsforhold i deres sande Skikkelse, til at lægge Struensees hele Forbrydelse, hans mageløse Usurpation, hans Behandling af en ulykkelig Monarks Person, og Kongens virkelige Forhold, for Dagen — er sporløst udelukket af Fortællingen i den tydske Bog. Saaledes skriver man hverken Historie eller Biographie!

prøvende Tanker i Dine." To Aar derefter, da han skrev for Tydskland, vilde han ikke være denne "Svaghed" bekiendt. Tilsætningen forsvandt i den tydske Udgave. (I. 197.) Hertil svarer et Citat af Spittler's "Gesch. der europ. Staaten II. 554, hos Høst, i "Gesch. Christian VII." S. 142. Spittler siger: "Wenn übrigens auch Struensee mit Recht fiel: so hätte er doch nie so fallen sollen." Det vigtige "saaledes" har Høst udeladt. I øvrigt kiendte Spittler 1794 neppe Struensee bedre, end det øvrige Tydskland; nemlig især af "authentische Nachrichten."

Men naar Dr. Høst ikke kunde eller vilde skrive den med Reenhed, med ingen anden Veileder, end Sandhedens Fakkel: hvor skulde vi da vente noget bedre og renere hos dem, som endnu i de sidst forløbne 25 Aar have udskrevet de „authentische Nachrichten", eller ufuldkomment benyttet den langt bedre og rigere Kilde, Høsts Levnetsbeskrivelse, enten til at fabrikere nye Udgaver af Struensees og hans Venners romantiske Historie, eller til at digte, for Sandhedens Opfatning maaskee endnu mere skadelige, historiske Romaner? — Hvad den med Roman blandede historiske Fortælling angaaer, som her allene vedkommer os, da behøve vi egentlig kun (med Forbigaaelse af andre ubetydelige og underordnede Producter) at nævne den ved Forfatterens Navn betydeligste: Artikelen Struensee i „Der neue Pitaval, herausgegeben vom Criminal-Director Dr. J. E. Hitzig und Dr. W. Häring" (3ter Theil. Berlin. 1843. S. 1—93.) hvis Forfatter vi antage den sidste at være; bekiendt som en frugtbar Romandigter og Novellist, under Navnet Wilibald Alexis. Han har, i en sammentrængt, men let og skiødesløst skizzeret Fortælling, gientaget hvad der af Løst og Fast hos hans ovennævnte Forgængere kunde passe til en piquant Criminalhistorie, i hiin bekiendte, endnu til denne Dag fortsatte Samling, der vel i det Hele mere er beregnet og indrettet for det romanlæsende Publicum, end for Criminalister. Som Udlænding er denne Forfatter fremmed for de virkelige historiske Forhold i Danmark, fremmed for Landets Tilstand og Indretninger, og ubekiendt med andre Kilder, end de almindelige, for Alle tilgængelige, men ofte ogsaa magre, mangelfulde, halvt eller heelt opdigtede. Man kan derfor ikke undres over, at Struensees Proces for en stor Deel i denne Bog findes urigtigt og slet fremstillet; men Forfatteren mener at have afgiort alting ved at cassere Dommen, og erklære Struensees Henrettelse for et Justitsmord. Det romantiske Stof

har vel heelt igiennem været ham en Hovedsag; imidlertid skaaner han dog overhovedet Struensee langt mindre, end Høst har giort; thi Dr. Häring har tillige benyttet den eneste historiske Kilde, som i den sildigste Tid er fremkommen: Frid. Raumers „Europa, vom Ende des 7jährigen bis zum Ende des amerikanischen Krieges, 1763—1783." (Lpz. 1839.) Erster Bd. S. 113—206.

Denne Raumers Skildring af det danske Hof og den danske Regiering i Christian den Syvendes tidligste Aar, grundet især paa engelske og franske Minister-Rapporter fra Kiøbenhavn, er ogsaa det eneste Skrift til Struensee's og hans Parties Historie, siden Høsts tydske Biographie, hvori noget Nyt forekommer. Dog maa man ikke forestille sig det af stor Betydenhed eller Indholdsrigdom; de franske Relationer (af Ministrene Ogier og Blosset) synes Raumer overhovedet at have fundet af mindre Vigtighed; i det mindste meddeler han ikke nok af dem, for at kunne prøve og veie dem, ved Siden af de engelske. Disse ere unegtelig, naar man kan sammenholde dem med indenlandske samtidige Kilder, af megen Interesse, da de bekræfte eller belyse endeel Træk i disse, hvis Beretning saa ofte staaer allene, og derfor kan være udsat for at giøres mistænkelig eller svækkes i sin Autoritet. Endog Struensees Charakteristik hos Dr. Münter finder her i flere Punkter sin Bestyrkelse, inden den blev skrevet. At der gives Forhold i Struensees usurperede Regiering, ligesom i Hoffets Adfærd og i den ulykkelige Konges Stilling, som berøres med stor Tilbageholdenhed — er hvad man maatte vente sig af en engelsk Gesandt. I øvrigt maatte den i Raumers Skrift benyttede Hovedkilde (de engelske Minister-Relationer) tabe noget af sin Interesse, da man erfarer, at af Ministeren Keiths Beretninger til sit Hof mangle i det engelske Rigsarchiv netop de, som handlede om Katastrophen den 17de Jan., dens Anledning og

Følger. — Vi skulle længere hen komme tilbage til de Raumerske Udtog, og ville her kun tilføie, at denne Historieskrivers Dom over den styrtede tydske Cabinetsminister i Danmark overhovedet er streng og sand. Den er saaledes et Beviis mere paa, hvorledes det konstige, laante Lys, som Endeel have forsøgt at lade falde paa Struensee, hans Charakteer og Maximer, meer og mere formørkes, jo nærmere man kommer til at see hans Handlinger og Foretagender i deres sande Skikkelse, ved Hielp af originale og samtidige Kilder.

Til disse vil man let falde paa at henføre en for et Par Aar siden udkommen engelsk Bog med en meget lokkende Titel[32]), indrettet til at spænde Nysgierrigheden og at skuffe ukyndige Læsere i England, der tilhøre en Generation, som er langt yngre end „Authentische Nachrichten" og andre Skrifter i Slægt med denne Bog. Den allerstørste Deel af Mrs. Smyth's saakaldte „Memoire" om Dronn. Carol. Mathilde er udskrevet, deels af bemeldte Bog, deels af Browns „Northern Courts" og andre romantiske, eller med Opdigtelser udfyldte Beretninger. Om Christian VII. Ophold i England forekommer her en og anden, i og udenfor England mindre bekiendt og glemt Anekdote, eller samtidig Fortælling, hvis Paalidelighed i øvrigt kan være tvivlsom nok; men Sir Robert Keiths egne, i Bogen aftrykte private Breve, som høre til hans Ophold i Danmark (Jun. 1771—Mai 1772) ere yderst ubetydelige; og vi erfare af Bogens Fortale, at hans officielle Rapporter fra dette Tidsrum ogsaa vare borttagne af det Archiv, hvor Forfatterinden havde fundet Adgang til Sir Roberts Breve og Papirer. Vi kunne saaledes her forbigaae videre Omtale af Bogen, og forbeholde os et eller andet Sted at

32) Memoirs and Correspondence of Sir *Robert Murray Keith*, with a Memoir of Queen *Carolina Mathilda* of Denmark, etc. by Mrs. *Gillespie Smyth*. London. 1849. 2 vol. 8.

berøre de faa historiske Noticer, som den indeholder. — Det nyeste Værk i England[33]) — hvis Forfatter ved dette har erhvervet sig en høi Plads iblandt de fortrinligste i dette Lands rige og værdifulde historiske Literatur — hvori Caroline Mathildes og Struensees Skiebne, samt Revolutionen af 1772 berøres, ville vi endnu tilsidst kun nævne, fordi Lord Mahon, som man seer, især har holdt sig til Falkenskiold, hvis saakaldte Memoirer ere den eneste Kilde han anfører (Oberst Keith's Breve nævner han med Rette som reent ubetydelige.) Han charakteriserer derfor Christian VII. med bitter Ringeagt, („she was linked to an abject wretch, destitute alike of sense and of virtue") imedens han vil frikiende C. Mathilde, og beretter Afgiørelsen af hendes Skilsmissesag („by the resolute interposition of the King of England") paa en uhistorisk Maade. Havde Lord Mahon kiendt Dronningens egne Meddelelser til Uldall i hendes Samtale paa Kronborg med denne sin Advocat, da vilde han neppe fæstet saa ubetinget Lid til en Fortælling paa anden Haand om det, hun skal have sagt kort før sin Død til Præsten Roques (Mem. de Falkenskiold p. 235.)[34]) Om Struensee, som han behandler uden Skaansel, og om Brandt, er Lord Mahons Dom: at de begge fortiente Afskedigelse, men ikke Døden. Hans Berømmelser

33) History of England, from the peace of Utrecht, by Lord *Mahon*. Vol. V. (1851.)

34) Denne Fortælling paa anden og tredie Haand, er bleven gientaget i en Anmærkning, Carol. Mathilde vedkommende, af Pastor v. Gehren til Artikelen „Christian VII." i Allg. Encyclopædie von Ersch u. Gruber. 17. Th. S. 83—85. — Hvad Traditionen, igiennem Falkenskiolds og Fleres Meddeling, om Roques Fortælling angaaende Dronningens Ord paa hendes Dødsleie angaaer, da kunde den give Anledning til en kritisk Undersøgelse, lignende den om Carl XII. Dødsmaade. I det vi her holde os til tidligere historiske Vidnesbyrd, og kun befatte os med afgiorte Facta, maa vi overlade en saadan Undersøgelse om et Sagn fra A. 1775, til Andre, og henvise til Dr. C. Paludan Müller's „Bemærkninger over Hr. Plougs Artikel i „Fædrelandet" Nr. 642-649 om O. Guldberg." Odense, 1841. S. 7. 8.

over Scribes bekiendte Comedie (Raton & Bertrand) falde i øvrigt noget besynderlige i en Historie.

Anden Afdeling.

1. En Bog, som Struensees Levnet af Dr. Høst, særdeles den tydske Udgave, der fandt et større og udenlandsk Publicum, kunde ikke andet end faae betydelig Indflydelse paa den almindelige Mening om hans Charakteer, især som Statsmand. Den bidrog ogsaa meer end noget tidligere Skrift til at befæste den Anskuelse, som et politisk Parti hos os efter 1830 har hyldet, og til en Tid søgt at giøre gieldende: at naar man vil glemme een Forbrydelse, der ikke vel kan bortraisonneres, men hvorom Nogle dog have havt den Mening, at den under andre Omstændigheder vilde være behandlet som en menneskelig Svaghedssynd, der ikke just fortiente Døden: saa faldt Struensee egentlig som et blodigt Statsoffer for Frihedsideer og Reformer, hvis Apostel han for tidligt vilde være. Med sit eget Blod (hed det) beseglede han sine Ideer, næsten 20 Aar inden Revolutionen kom og gav dem Liv og Næring ved de Blodstrømme, der overskyllede Frankrige og Europa, og hvori enkelte Individers Opoffrelse forsvandt som Atomer. — Kun fra en vis Side ligger heri historisk Sandhed.

Hvorledes man endog betragter den franske Revolution, saa kan det ikke negtes, at baade det attende Aarhundredes moralske Fordærvelse, saaledes som den i Frankrige fra Hoffet og de høiere Classer udbredte sig i en vid Kreds af det sociale Liv, — og en med denne Fordærvelse beslægtet antireligieus Letfærdighed i den Tids Philosophering og i dens moralske Grundsætninger — vare mægtigt virkende Kræfter til Udviklingen af

Revolutionens politiske Giæringsstof. Danmark havde, i det mindste ved Hoffet, heller ikke undgaaet hiin Fordærvelses Smitte. Dette er et Factum, hvorom man længe i Historien maatte synes uvidende; eller som man søgte at omgaae, fordi det under de tidligere Stats- og Regieringsforhold ikke kunde berøres — i det mindste ikke belyst med den rene Sandheds Fakkel.

Var Struensee fremtraadt ved Christian den Syvendes Hof som en mægtig liberal Aand, ophøiet over Tidens Slaphed og Synken i al ideal Tilværelse — som en virkelig patriotisk Statsmand med stærk og reen Villie — en streng og alvorlig Talsmand for den forjagede Dyd, Anstændighed og Sædelighed: da var formodentlig hans Skiebne dog bleven den, at styrtes og fortrænges ved en anden, finere, mere umoralsk Yndlings Intriger; men hans Eftermæle var da i det mindste blevet et andet, et ædlere og renere. Men han traadte ind i en hos os mageløs og forvirret Stilling af den absolut monarkiske Regiering, som en i Aarhundredets moralske Indifferents og Materialisme, og i en høi Grad af irreligiøs Ryggesløshed og Usædelighed, indviet Træl af sandselige Drifter, Lyster og Lidenskaber. Den eneste af disse, der hos ham var opløftet over den lave Sandselighebs Smuds, var en stærk Ærgierrighed. Men denne var dog ogsaa hos Struensee underordnet en herskende Begierlighed efter Nydelse og Vellyst, og betragtet som et sikkrere Middel til at kunne mætte den sidste i det største opnaaelige Maal.

Saaledes har han, som det synes, baade med kold Rolighed og oprigtig Selvovervindelse, skildret sig selv, især i sine sildigste Bekiendelser for Dr. Münter. Han har derimod i dem næsten aldeles ikke umiddelbart berørt sit politiske System (nogle Phraser om at han vilde fremme Landets og Nationens sande Vel, m. m. sige i sig selv intet;) han har der ikke giort Rede for nogen af de Ideer og Grundsætninger,

hvorefter han vilde paatage sig, uden Kundskaber og uden Erfaring, enemægtig at styre den danske Stat; noget saadant forsøgte han derimod i det Forsvarsskrift, som han opsatte i sine sidste Dage, da man havde tilladt ham at skrive, og som nedenfor oftere vil blive berørt. Han bekiendte egentlig heller ikke nøiere for Münter noget om det Forhold, hvori han, baade umiddelbart og giennem Dronningen, havde sat sig til en halvt sindssvag, halvt underkuet og villieløs Monark. Men han var derfor ikke mindre aaben, utilbageholden, og man kan næsten sige fuldstændig, i at lægge sin personlige Charakteer, med dens Svagheder og dens lastværdige Egenskaber, for Dagen. Hans Bekiendelser synes overhovedet at bekræfte den Egenskab af Aabenhiertighed, (i det mindste med Hensyn til Fremstillingen af Trækkene i hans egen Charakteer) som han tillægger sig selv. Vi see ham i disse Bekiendelser besængt med den hele Fordærvelses og Usædeligheds Smitte, som ovenfor er omtalt; ligesom med den hele irreligieuse og materialistiske Tænkemaade, der spredte sig fra Frankrige, saaledes som det var under Regenten og Ludvig XV., over en stor Deel af Europa. Hertil kom hos Struensee nogle ufordøiede statsoeconomiske, financielle og pædagogiske Ideer, opfangede hos de franske Oeconomister, hos Helvetius, i Rousseaus Emile, og hos ringere Forfattere. Paa denne Maade blev han i Danmark og ved Hoffet ikke blot en Forplanter af franske Grundsætninger og fransk Tone fra Ludvig den Femtendes Tid; men han fremtraadte tillige som et Slags, hos os for tidligt Forbud paa endeel af det 18de Aarhundredes revolutionaire Ideer, som i Frankrige allerede vare i Giæring. Man giør ham imidlertid for megen Ære, og røber en meget svag Kundskab til de sande Forhold, naar man siger, at han blev et Offer for saadanne Ideer. Han blev det egentlig for sin ubegrændsede hovmodige Tillid til sine Evner og til den Lykke, der med bedøvende Hastighed hævede ham til en Høide, hvor han,

svimlende i sin ærgierrige Ruus, var blind for det farlige i de forbryderske Midler, han havde benyttet. Han kiendte eller forstod ikke at bruge anden Klogskab, end at bryde ned og rydde bort Alt hvad der omgav ham, uden at kunne sætte andre Kræfter i Stedet, der vare stærke nok til at støtte hans forvovne Værk. Saaledes udhulede han selv Grunden under sin despotiske Magt, og styrtede uden Redning ved det første, men alt længe forudseete Stød til hans skrøbelige Bygning.

2. Naar man holder sig til det Billede af Struensees Egenskaber, Tænkemaade og Charakteer, hvis Træk han selv har tegnet: da vil man, uden Hensyn til hans øvrige Personlighed, vanskeligen kunne tænke sig en Charakteer, med slettere, mere farlige og fordærvelige Betingelser til at spille en Statsmands, en regierende, enemægtig Ministers Rolle. — Han beherskedes, som afgiort Materialist og Sensualist, af Forestillinger om den menneskelige Tilværelse, der allene vare grundede paa den Overbeviisning: at Mennesket var en dyrisk, men høiere organiseret Maskine,[35]) med hvis Liv og Virken det var forbi, naar dens Organisme, der engang var sat i Bevægelse ved en skiult, uforklarlig Kraft, standsedes ved Døden. Han tænkte sig denne Maskine begavet med en Frihed i Villien; men en saadan, hvis Yttring i Menneskets frie Handlinger kun bestemtes ved Nervekraftens eller Følelsens Virkninger. (Münter. S. 10. 15—21.) Han antog derfor, at Handlingers Moralitet hverken havde noget Pligtbud, eller noget Værd i og for sig selv; men kun for saa vidt som de havde gode eller onde Følger for det menneskelige Selskab. (S. 10.) I sig selv var Alt, hvad Mennesket kunde handle og virke, ligegyldigt.

---

35) „Jeg holdt mig ikke for meer end et Dyr, og troede ikke at være forskiellig fra dem i Art, men kun i Grad.“ (Struensees Bekehrungsgesch. von B. Münter. Kbh. 1772. Erste Ausg. som her overalt anføres. S. 57.)

Gud, eller det høieste Væsen, hvilket Struensee tænkte sig som Skabningens Aarsag og Ophav, uden at have videre grublet over dette Væsens Natur, ændsede ikke de menneskelige Handlinger og Foretagender. Naar Mennesket allene kunde være Herre over disses Følger, og forebygge, at de bleve skadelige for Samfundet, da havde Ingen Ret til at kræve ham til Regnskab derfor.[36]) Hvorfra han, i et saadant System, vilde udlede det ene Pligtbud, og den ene Indskrænkning af de menneskelige Handlingers Ligegyldighed, at deres Virkninger maatte være uskadelige for Samfundet: har Struensee ingensteds hos Münter forklaret, og vilde havt vanskeligt ved at giøre det. — Hans hele Klogskabsmoral var uden Principer, eller bygget paa usle, skrøbelige Erfaringssætninger. Da Münter saaledes engang spurgte ham: hvad han troede, der vilde blive af det menneskelige Selskab, naar Alle vilde leve som han? — svarede han: at han havde indbildt sig, at Verden kunde meget godt bestaae derved. „Han vidste jo, at mange Store i England og Frankrige føre et saadant, ganske ubundent Liv.“ (S. 62.) Overhovedet havde han ogsaa i Danmark bedømt Folkets Tænkemaade og Tilbøieligheder efter sine egne; og „forestillet sig, at Enhver, ligesom han selv, holdt Fornøielser og et Liv uden al Tvang, for det høieste Gode i Verden.“ (S. 73.) Men hvis hans Grundsætninger og Handlinger endog lastedes, eller ikke behagede Andre: da var dette ingen Grund for ham selv til at forandre dem: „Jeg har altid troet, at jeg slet ikke behøvede at bryde mig om den offentlige Mening.“ (Münter. S. 58.) En mærkværdig Grundregel hos en Minister, som nogle Demokrater, endog i vore Dage, vilde giøre til deres Helt og Martyr!

Disse Struensees Bekiendelser indbefatte endnu mange flere

[36]) Münter J. F. Struensees Bekehrungsgesch. S. 10, 11, 38, 39. 57.

Træk, som fuldende det frastødende, modbydelige Billede af en Mand, som Naturen havde begavet med ikke ringe Anlæg og Evner; men som havde sløvet disse ved Ladhed, Uvirksomhed og Vellyst; som fra sin tidlige Ungdom havde ladet sig beherske af Drifter og Lidenskaber, der fra Grunden af tilintetgiorde hans Moralitet, og fordærvede hans Sæder. Struensee tilstod for Münter ikke allene den Forening af en lige ubegrændset Ærgierrighed og Letsindighed i Charakteren, hvormed han havde styrtet sig ind paa en politisk Bane, som han betraadte uden ringeste Forberedelse, uden al Kundskab eller Øvelse i Embedsmandens og Statsmandens Virkekreds; han tilstod den Ilfærdighed og Flygtighed, hvormed han som regierende Minister havde behandlet Sager og Forretninger, uden noget Bekiendtskab med Love, Sprog og Statsindretninger i Danmark; uden at give sig mindste Tid til at lære, hvad der manglede ham i slige Kundskaber. (Münter S. 71. 72.) Dette passede jo fuldkommen til en Mand, der havde en Selvtillid, en Mening om sin Forstand og Dygtighed til Alt, som ikke kunde være større. „Jeg havde været saa „daarlig, at lade mig indbilde af En, der satte stor Priis paa „mig, (Gr. Rantzau) at min Forstand var saa stor, at „den kunde fuldføre Alt, hvad der vel var mueligt „for et Menneske." (S. 67.) Han negtede ikke den heraf følgende Egensindighed, hvormed han saa ofte despotisk satte sin Villie igiennem, tværtimod Andres Mening, som kiendte Sagerne bedre, men bleve tvungne af Magten til at give ham Ret.[37]) (S. 67.) Han vilde ligesaa lidt frikiende sig selv

[37]) Man veed af samtidige Optegnelser, at ogsaa Justitsraad Struensee, en Mand af megen Dygtighed i Finantsfaget, — men som heller ikke var bange for at ville styre Finantser og Kammervæsen i Danmark, uden mindste Forkundskab til Land og Folk — ofte var uenig med Broderen, og bebreidede ham Efterladenhed og Dovenskab, uagtet han dog vilde have sin Villie, og vide alting bedre. Der fortælles,

for den Stolthed og Haardhed, som han, fornemmelig i den sidste Tid, havde viist imod dem, der i Særdeleshed vare afhængige af ham. (S. 68.) At Struensee i sin Statsstyrelse indbragte Ligegyldighed og Ringeagt for positiv Religion, offentlig Gudsdyrkelse, Kirkeskik og Folkets religiøse Tro og Meninger, kunde ikke være uventet af hans egen Tænkemaade i denne Retning, som allerede før Udenlandsreisen i Kongens Følge var rodfæstet hos ham, og som Opholdet i Paris snarere har befæstet, end forandret. Han tilstod ligefrem: „at han aldrig havde lagt Skiul paa sin Mangel af religiøs Tro; at Religionen ofte havde været Gienstand for hans Spot; uden at han dog havde villet forlede Andre til at gaae over til hans egen Vantro.“ (S. 70.) Imod den Bebreidelse, „at han ikke blot havde været ligegyldig imod offentlig Sædelighed, som en Gienstand, hvormed Statsstyrelsen intet havde at giøre, men endog snarere virket imod den ved Love og offentlige Indretninger“: vidste han ikke andet at sige til sit Forsvar, end „at han havde meent, det var allene Geistlighedens Sag, at vaage over Sæderne; og han havde bedømt hele Nationen efter sig selv.“ (S. 73.)

Han tilstod ligesaa aabent, at Vellyst havde været hans Hovedlidenskab, og den, som havde bidraget mest til at fordærve hans moralske Grundsætninger. (Münter, S. 54.) Fra sin tidlige Ungdom havde han blindt overgivet sig til alle Slags Udsvævelser. Kun disses skadelige og farlige Følger

at denne Broder heller ikke synes at have taget sig Struensees Skiebne meget nær. Til en Officeer, som 5 Uger efter Henrettelsen havde Vagt hos Justitsr. Struensee, (Lieuten. Rudinger) talte han først om Broderens sørgelige Skiebne og Død. Samtalen gik over paa andre, mindre alvorlige Tildragelser fra en foregaaende Tid; begge kom derover til at lee; „og jeg kan sige“ (tilføiede Officeren) at jeg har hørt J. Raad Struensee, i mindre end et Qvarteer at tale om sin Broders Henrettelse og at lee ret hierteligt.“

for hans Helbred havde bragt ham til et klogere System i Vellystens Nydelse. (S. 54. 55.) Hans Mening, sagde han, havde hidtil altid været, „at han blot var til, for at skaffe sig behagelige Fornemmelser; havde han nu og da giort noget godt, da var det ikke skeet af Pligt, Kiærlighed, eller Lydighed imod Gud, men som et Middel til at fremme sine Fornøielser." (S. 54.) Gifte Koner havde ikke mindre været Offere for hans Vellyst og Forførelser, end ugifte Piger. „Jeg vil ikke negte" — siger han — „jeg har været en farlig Forfører, og ofte bedraget Uskyldigheden. Ogsaa anstændige, veltænkende Koner har jeg overvundet, og ved mine Grundsætninger beroliget dem over deres Feiltrin. Næsten intet Fruentimmer, som jeg vovede mig til, var i Stand til, i Længden at modstaae mig, dersom hun ikke i Tide flyede mig." (S. 59.) Disse Bekiendelser kunde, hos et andet Individ, være ligegyldige udenfor den biographiske Betragtning, som her ikke hører til Øiemedet; men de ere ikke ligegyldige hos Cabinetsministeren Struensee, hvis hele politiske Rolle netop for største Deel havde sin Grund og Betingelse i de Egenskaber, han her selv tillægger sig. — At der ingen Moral-Lov gaves, med Hensyn til Kydskhed; at sandselige Udsvævelser, naar de holdes indenfor visse Grændser, maatte være tilladelige for ethvert Individ, og følgelig i sig selv ei kunde være ulovlige i Samfundet, naar Ingen derved fandt sig krænket: dette var saaledes et Resultat af Struensees Sandselighedsmoral, hvilket han med megen Consequents fulgte, baade for sin Person, som Yndling ved Hoffet, og som Statsmand og regierende Minister. — Han forefandt 1769 i den danske Kongeborg Elementer til et Hofliv, der i sine mindre Proportioner ikke uheldigt tog det store Versailles til Mønster i Fordærvelse; men i Politur og Elegants stod betydeligt tilbage. Struensee, med sit vilde Universitetsliv i Halle, med den tøileløse

„burschikose“ Raahed, hvori han havde tumlet sig i Ungdommen, og med sit senere, mere raffineret vellystige Liv i Altona, forstod vel at bruge disse Læreaar og sin Virtuositet som tydsk Roué, til at forføre Fruentimre ved det danske Hof; han forstod at fordærve Sæderne endnu meer, end de alt vare det; men ikke at forfine Tonen, som tværtimod blev skiødesløs, formløs og uanstændig i en Grad, som forbausede baade Fremmede og Indfødte, der kom ved Hoffet. Man kan da med Rette sige, at Struensees Love og Indretninger i 1770 og 1771, vedkommende Leiermaal, Hittebørn, Ægteskabsbrud og Skilsmisse, Bordeller, offentlige Lykkespil, Illuminationer og Orgier i Rosenborg Have, m. m. vare et Slags Commentar til hans eget Liv, til hans moralske Grundsætninger og hans ovenanførte Selvbekiendelser, som ikke trænger til videre Belysning.

3. Vi spørge, om Nogen vil tænke sig, at en Mand, der saaledes, med Døden paa Retterstedet for Øine, har skildret sig selv, kunde være et Redskab til at giøre et Folk lykkeligt? — om vi kunne finde en Statsmand, udseet af Verdens usynlige høiere Styrelse til at gribe Regieringsmagten i Danmark, i en Fremmed, der omstødte Statens Institutioner, for at behandle Nationen, dens Væsen, Love og Indretninger som et Legetøi for sine umodne Projecter og herskesyge Planer? — Eller om hans Liv ikke snarere maa betragtes som en afskrækkende Advarsel for dem, der allene i en ærgierrig Lidenskabs Styrke og Dristighed ville finde Adkomst til at revolutionere en Stat, styrte dens Regiering, nedbryde dens Organisme, for at kunne opsvinge sig selv til den høieste Magt i Staten? — Lad dem svare herpaa, der i vore Dage have paakaldt den danske Nationalitet, det danske Folks Eiendommelighed, Selvfølelse, Selvstændighed og nationale Ære, som Folkets Helligdomme — der have erkiendt det danske Sprog for denne Nationalitets Palladium — der ville hylde Gudsfrygt, Sædelighed,

Kydskhed, Retfærdighed og Ærlighed, som Egenskaber, der vare og ere vort Folks Arv fra hæderlige Forfædre! — Men, om Struensee end ikke havde fornegtet, ja offentlig haanet disse menneskelige og nationale Dyder — om han ikke havde foragtet Nationaliteten og Landets Sprog, som han ikke engang forstod — om han ikke havde bragt Forførelse, Last og Skiendsel ind i Kongeborgen, og benyttet en ulykkelig Monarks legemlige Svaghed, aandelige Forvildelse og Vanmagt, moralske Slaphed og Fornedrelse, som Midler til at mætte sin Vellyst og sin vilde, brusende Ærgierrighed: saa maatte han dog ligefuldt ikke have savnet Klogskab, Kyndighed, erhvervet og i Livet prøvet Dygtighed, i det han, med en Letsindighed og Selvtillid uden Lige, opkastede sig til regierende Herre, i en til Regieringen udygtig Monarks Sted; eller naar han foretog sig at benytte sin ved lastværdige Midler opnaaede Magt, til at ville fra Roden af kuldkaste den danske Statsstyrelses Organisme, og sætte sin enemægtige Villie allene i den uindskrænkede Kongemagts, i Statsraadets og Regieringscollegiers — ja i Folkemeningens, i Morallovens og den positive Lovgivnings Sted.

Struensees Statsprincip, hans eneste Idee for en Forfatning, en Regiering i den danske Stat, saaledes som den træder frem i hans Handlinger, var ikke grundet paa noget Hensyn til ældre eller nyere historiske Forhold, eller paa nogen Tanke om at indbringe et Element af virkelig Borger- eller Folkefrihed i Staten; det var ikke engang den souveraine monarchiske Idee; men den rene, absolute Despotismus. Kiendte han ellers ikke det mindste til Landets Love, til dets indre Forfatning, eller til den af dets Konger efterhaanden indførte, hævdede, agtede og fulgte Aand, Vedtægt og Skik i Regieringen: saa havde han dog læst og indtrykket Ordene i Indledningen til Christian V. danske Lov, og antaget deres døde, bogstavelige

Udtydning som det onde Princip, hvorved han pludselig vilde forvandle en mild, human, folkekiær monarchisk Styrelse, med hvilken man i Danmark længe havde været fortrolig, til et af alle guddommelige og menneskelige Love uafhængigt Tyrannie. Og for dette vilde Struensee giøre Landets Konge og Arveherre til den for Gud og Folket ansvarlige og tilregnelige Navnbærer, imedens han selv, en ved usurperet Myndighed eneraadende Minister, brugte Kongens Person som et Trælleredskab til Udøvelsen af sin uhørte Magt. — Man indklæde som man vil — man besmykke paa hvilkensomhelst Maade hans Gierninger, hans i Aand og Form despotiske Cabinetsregiering — man beraabe sig, saameget man vil, paa en slet Procedure, paa en i uheldige Former indklædt Action imod ham, eller paa en utilstrækkeligt motiveret Dom — man søge Formildelse for hans Strafskyldighed i hans Efterfølgeres Brug af en eller anden af hans abnorme og usurperede Former i Regieringen: det hielper Alt intet. Hans Handlinger dømme ham; deres væsentlige Natur var en Stats- og Majestætsforbrydelse; om nogen Anden havde deelt denne med ham efter hans Død, da var hans Brøde derved ikke bleven udslettet.

Struensee er ligesaa lidt frikiendt af Folkets, som af Historiens Stemme. Betynget med to Nationers almindelige Had, Foragt og Forbittrelse, gik han til Retterstedet; men det danske Folks milde, godmodige Sind afskyer blodige Offere. Da hans Hoved faldt, slukkedes Hadet; Forbittrelsen svækkedes ved en Medlidenhed, der vist nok atter er bleven oplivet og forstærket, da man læste Skildringen af hans Fortrydelse, hans Omvendelse. Men Historien er ikke medlidende; den er sanddru og retfærdig. Den kan indskrænke sig til at fremdrage Handlinger for Lyset, til at fortælle Begivenheder i deres nøgne Sandhed. Den kan afholde sig fra Betragtninger

over deres Værd og Moralitet. Men den kan ikke dølge eller tilbageholde nogen Kiendsgierning, som er nødvendig at vide, for at Handlingen skal blive aabenbar; den kan ikke tilsløre nogen Sandhed, som maa kiendes, for at en heel Række af Begivenheder ikke skal fremstille sig i en falsk Skikkelse eller Belysning.

Med denne Bevidsthed for Øie maa Christian den Syvendes og Struensees Historie baade betragtes og fortælles i flere Dele anderledes, end hidtil er skeet; ikke blot anderledes, end 1772, eller 1784; men anderledes, end 1822; anderledes, end da „der hohe Ungenannte" skrev for 70, eller Dr. Høst for 30 Aar siden. Lad hvo der vil i Danmark endnu betragte Christian den Syvendes despotiske Cabinetsminister som en Folkeven, en Frihedsmartyr, eller et Statsoffer; vi kunne dog hverken bøie os for gamle eller nye Partiers myndige Ord, for nogle paa Effect beregnede Phraser. Vi ville, med Historiens Frihed, bidrage, om end nok saa ringe en Skiærv, til at lade den tale sit eget Sprog; uden at kunne fritage historiske Personer, selv i Purpur, som for meer end to Generationer siden have forladt den Skueplads, hvor de vilde raade for Millioners Skiebne, fra det Vilkaar: at deres Skikkelser, deres Handlinger, maa træde frem, saaledes som de virkelig vare. — Den Tid er forbi, da man meente, at det vel gik an, at forulempe en dansk Konge, naar han var død for et Par hundrede Aar siden (f. Ex. Christian den Fierde;) men om en Konge, som allerede 1770 ikke kunde regiere, maatte dette ikke siges efter fiirsindstyve Aar. Med en urokkelig Overbeviisning, at ethvert, nok saa lidet Bidrag til at fremstille historisk Sandhed, eller at restaurere den, hvor den ved Tidsbetingelser er bleven overmalet eller skiult ved falske Fremstillinger, kan have Værdi for Videnskaben: lade vi de følgende Træk og enkelte Bemærkninger, til Belysning af Struensees

Tid, fremtræde. At deres Kilder for en Deel ere utrykte Optegnelser af Samtidige, vil kunne spores. Vi maae overlade Fremtidens Kritik at afgiøre, hvorledes og med hvilken Varsomhed vi have benyttet samme; og vi maae overlade det til Brugen af rigere Materialier, som en fiernere Tid engang kan og vil bringe for Dagen, at udfylde, og videre at opklare, eller berigtige Indholdet af disse Blade.

4. Regieringen efter Christian den Syvendes Thronbestigelse kunde i sin Begyndelse kaldes en Fortsættelse af Frederik den Femtes; men blev det kun saare kort. At Hoffets Charakteer maatte blive anderledes under en neppe syttenaarig Konge, med Kronprinds Christians Natur, Opdragelse og Egenskaber, kunde let forudsiges; men skiøndt neppe Nogen, der var bekiendt med disse, haabede noget Stort og Godt, har dog Ingen kunnet ahne eller forudsee, hvorledes Alt inden 4 Aar vilde være forvandlet. En Levning af fyrstelig Værdighed ved Frederik den Femtes Hof, og af Monarkens personligt indtagende Mildhed og Venlighed, selv i hans sidste Levedage; en vis udvortes Glands, tilligemed en vis Grad af indvortes Ro, med Skinnet af Tilfredshed, der i det mindste satte sin Trøst, sit nøisomme Haab, til den uforstyrrelige Folkeyndest, Frederik V. ligesom ved et Slags Tryllemiddel havde bundet til sin Person — vare for en Deel kun Illusioner; men med disse nøies ogsaa Nationer til en Tid. Meer end Skinnet af en rolig og lykkelig Tilstand nød dog Landet i noget meer end den første Halvdeel af Frederik V. Regiering. Kyndige, duelige, redelige Ministre, som Schulin, J. L. Holsten og O. Thott, virkede meget og alvorligt for Cultur, Videnskaber, Lærdom og Underviisning, ligesom til at ophielpe Statens Finantser; men disse, og Landets Velstand gik stærkt og føleligt tilbage under Frederik den Femtes senere Regieringsaar.

Et ubetænksomt Foretagende, Salget af de fra Frederik den Tredies Tid levnede Krongodser, blev til uberegnelig Skade for Kronen, og tværtimod en falsk Beregning, til Ulykke for den danske Bondestand. De uforudseete Krigsrustninger imod Keiser Peter III., i Aarene 1761 og 1762, lagde en betydelig Grund til Finantsernes Ruin; og en Skattebyrde, der forholdsviis ikke var høi, udsugede Folket fordi det fattedes levende Kræfter til at bære den. En anden Statsmand under Frederik V., med høi Dannelse og ædle Egenskaber, H. E. Bernstorff, var, skiøndt fremmed og tydsk, en redelig dansk Patriot; havde intet høiere Maal, end at fremme Landets Ære og Folkets Velfærd, og tilsatte, med en almindelig erkiendt Uegennyttighed, en stor Deel af sin Formue i dette Øiemed. Literatur, Konst, finere Cultur, ligesom Industrie og Nationalvelstand, vare under Frederik V. endnu i deres første Opvært i Danmark; og Bernstorff, meente Nogle, kunde ikke altid finde den rette Vei til heri at hæve Folket, da han selv stod udenfor, eller ikke kunde fatte og tilegne sig den danske Nationalitet. Denne var dog hverken fortrykt, eller i Ringeagt, endskiøndt Hoffet var mere tydsk, end dansk, og skiøndt Literaturen, tilligemed Skriftsproget, begyndte med at danne sig efter classiske Mønstre og efter fransk Smag. Nu og da behøvedes disse fremmede Indflydelser og Giæringsstoffer, for at vække de indfødte Kræfter og Talenter. Uden saadan Indvirkning, paa Reiser, og ved udbredt Læsning, havde Holberg ikke opnaaet sin universelle Oplysning og sin Lethed i at udvikle en nyere dansk Stiil. Uden et rigt og alvorligt Studium af franske og engelske Forfattere, havde J. S. Sneedorff ikke dannet sin ædle og frie Aand, eller sit modne Talent til at rense og forædle vort Skriftsprog.

Den danske Stat og Regiering nød imidlertid under Bernstorffs Ministerium en Agtelse og Hæder i Europa, der var ligesaa

fast, som den var udbredt. Frederik V. vandt udenlands et Navn som Beskytter for Konst og Videnskab; hos Folket en Yndest og Popularitet, som enkelte Egenskaber, elskværdige hos en Privatmand, og paa den Tid sieldne hos Fyrster, kunde skaffe ham. Som Konge havde han ingen stor Adkomst til begge Dele. Ligesom hans Forfædre siden Frederik III., var han forsømt i sin Opdragelse, uden Kundskaber, og besteg Thronen uden Bekiendtskab med Regieringssager, hvorfra Christian VI. havde holdt ham ganske fiernet; han manglede tillige en dannet og finere Smag, endog for Tonekonsten. „Han hørte heller „Trompeter og Pauker, end den bedste Musik, og sagde selv, „at hans Jagthundes Lyd behagede ham bedre, end Italienernes „Sang." (Suhm). Selv i hans tidligere Regieringstid tog han liden Deel i Forretninger; fulgte uden selvstændig Mening sine Ministre; men omgikkes dem tillige mere som en ærlig og trofast hengiven Ven, end som en Monark sine Tienere. Hans Yndest for sin fortroligste Ungdomsven, A. G. Moltke, var uforanderlig; hans Tillid til ham maaskee alt for stor. Man har ogsaa neppe Exempel paa, at Frederik V. afskedigede en Minister eller høiere Embedsmand; og Intriguer vidste man kun meget lidt af ved hans Hof. Han var af Naturen mild, godmodig, venlig, munter, velgiørende; men hengiven til sandselig Nydelse, efterladen, uvirksom, uden høiere Stræben, Lidenskab og aandelig Kraft. Frederik V. havde en oprigtig, hiertelig Kiærlighed til sit Folk; men han elskede det som en svag, charakteerløs Fader, en udygtig Husbonde, der selv ikke kan virke til sine Børns Vel, eller deeltage i deres Opdragelse; overlader Huus og Midler i fremmede Hænder; men sørger og klager, naar det gaaer Børnene ilde. Frederik V. var i sine sidste Aar tidt bekymret og bedrøvet, da han hørte og mærkede, at Landets Tilstand gik tilbage, og at Almue og Middelstand sukkede under Skatters Tryk og Næringsløshed. Tidligt

havde Kongen mistet en beskyttende Genius i sin Dronning, den engelske Lovise; et Modstykke til hendes Broderdatter, der skulde dele den danske Throne med Frederik den Femtes Efterfølger. Ligesom hun hiemme var sin Familiees Yndling, og havde arvet sin Moders, Dronning Carolines Aand og Forstand, saaledes giorde hun sig ved sin Skiønhed, Ynde, Mildhed blandet med Alvor, og Venlighed imod Alle, og ved en Menneskekiærlighed og Velgiørenhed, hvori hun var et Mønster, til den Grad elsket i Danmark, fra de høieste Folkeclasser indtil de laveste, at neppe nogen anden dansk Dronning deri har været hende liig. Paa Kongen havde hun, ved sin Skiønhed og sine ædle og indtagende Egenskaber, i det mindste den Indflydelse, at han til en Tid lagde noget Baand paa sine Lyster, eller dog giorde sig nogen Umage for at skiule sin Utroskab imod Dronningen. Det kunde dog ikke dølges for hende, at Frederik V. ikke engang ved den Tilbøielighed og Hengivenhed, han uden Tvivl virkelig har følt for en ædel, høisindet og deilig Ægtefælle, der havde eiet hans Ungdoms Kiærlighed, der i meer end Navnet var Moder for sine Børn, og Hustru for sin Ægtemand, og hvis qvindelige Værd han (maaskee for seent) har paaskiønnet, kunde afholdes fra at følge de lavere sandselige Lyster, hvis Slave han blev til sin tidlige, ved Udsvævelser fremskyndte Død.

Dronning Lovise, der i sex Aar havde født Kongen fem Børn, var atter sitte Gang frugtsommelig, da hun i denne Tilstand, imod Vinteren 1751, faldt i en tærende Sygdom. „Det var (siger et Øienvidne) et bevægeligt Syn, at see nogle „tusinde Mennesker hver Dag paa Slotspladsen, som paa Knæ „og med høie Skrig anraabte Himlen om hendes Redning. „Selv vilde hun gierne døe; thi hendes Mands Utro„skab giorde hende Livet bittert. Man maa tilstaae, at Frede„rik V. er ei at undskylde i sit ukydske Levnet; thi Dronning

„Lovise var uden Lige; og Juliane Marie besidder, med „mindre Deilighed og Yndighed, dog hendes Mildhed, Alvor„lighed, Lyst til Læsning, og Fornuft i ei at blande sig „med Rigets Sager.“ (Suhm.) En for tidlig Forløsning med en dødfødt Søn giorde Ende paa en Dronnings Liv, som Frederik V. selv benævnede „uden Mage,“[38]) om Natten imellem den 18de og 19de Dec. 1751, da hun netop havde fyldt sit 27de Aar. Liigvers og Sørgedigte over fyrstelige Personer have kun sielden historisk Betydning; men her kan det dog være værd at bemærke, at aldrig har man seet den Mængde af dette Slags Æreminder (være sig betalte, eller ubetalte og alvorligt meente) over en Person af Kongehuset, eller over nogen Anden i Danmark, som over Dronning Lovise.

Frederik V. giftede sig anden Gang, et halvt Aar efter Lovises Død. Alt hvad der kun har levet i og forplantet sig ved Rygter, som først bleve til og udspredtes efter Christian VII. Thronbestigelse og Struensees Fald, om et mindre heldigt Forhold imellem Kongen og hans anden Dronning, og Virkningen, som dette skulde have havt paa Frederik den Femtes uordentlige Levnet i hans sildigere Aar: er, efter historiske Spor at dømme, ligesaa ugrundet eller opdigtet, som uden Tvivl det meste, man efter 1772 har fabrikeret til Juliane Maries Charakteristik. — Denne Konge havde, ved Siden af endeel gode, elskværdige og indtagende Egenskaber, betydelige Mangler og Feil som Regent. Han var fra sin Barndom og Ungdom uvidende, og uden Regieringsindsigt; men han var ogsaa uden Drift og Lyst til, som Konge i sit 23de Aar, at lære

[38]) Paa det Kongelige Bibliothek bevares en Bog (*E. Albin* Histoire naturelle des Oiseaux. trad. de l'Angl. la Haye. 1750. 4. Tome I.) der har tilhørt Dronning Louise, og formodentlig engang er afleveret fra det tidligere kongelige Haandbibliothek, der gik op i Luer med Christiansborg Slot. Paa Titelbladet til 1ste Deel har Dronningen skrevet sit Navn: Louise 1750; og Frederik V. nedenunder de Ord: Uden Mage.

noget af alt det, han kunde behøve at vide. Neppe Nogen af de oldenborgske Konger før Frederik V. har lignet ham i Uvirksomhed og passiv Sløvhed eller Ubetydelighed. Ligegyldig endog for Skinnet af selvherskende Magt, var han det imidlertid ikke ganske for de Personer, han valgte til sine Ministre og mest betydende Regieringsmænd. Hvormegen Indflydelse, endog Kongens personlige, urokkelige Hengivenhed for sin Ungdomsven, Grev A. G. Moltke, kunde give denne: saae man dog, at han ikke bragte det til, at Frederik V., der satte ham i Statsraadet og giorde ham til Overhofmarskal, vilde give Moltke nogen egentlig Minister-Post, eller sætte ham i Spidsen for et Collegium. Formodentlig har Moltke heller ikke tragtet herefter, da han var sikker nok paa den Magt, han havde ved sin personlige Stilling til Kongen og sin Anseelse ved Hoffet.

I Frederik den Femtes sidste Leveaar sank Kongen endnu dybere i de Maader, hvorpaa han søgte at tilfredsstille den vellystige Drift, ved hvilken han allerede længe havde fornedret sin Person; og skiøndt Forholdene ved hans Hof vare andre, og en agtværdig Dronnings Personlighed paalagde ham nogen Tvang, saa var dog Frederik den Femtes ukydske Liv i Danmark egentlig ikke bedre, end Ludvig den Femtendes i Versailles. Forskiellen var kun den, at hos den franske Konge var Alt i større Maalestok; Frederik den Femtes Privatliv giorde mindre Opsigt, især saalænge han endnu ikke til den ene Yndlingslast lagde en anden, hvorved han i endnu høiere Grad sløvede de Aandskræfter, han havde tilbage,[39]) og ved begge i Forening vanærede sine sidste Aar, indtil han med en rædsom

---

[39]) „Le gout pour le vin, que *Braun*, son premier Valet de chambre, & autres lui administroit en secret, étoit devenu une habitude chez lui. Il s'enivroit rarement à table, mais il buvoit entre les repas, et en cachette." (Haandskr. Optegnelser.)

Hurtighed havde nedbrudt sit Legeme, og i en Alder, som ellers tilhører den kraftigste Manddom, svag og udtæret døde af Vattersot i sit 43de Aar (14. Jan. 1766.)

Vi kunne vel ikke finde noget af det høiere tragiske Element i Frederik den Femtes Liv; men vi kunne dog ikke uden medlidende Følelse betragte den Konges Eftermæle i Historien, hvem Naturen havde givet Anlæg til, som Privatmand, at blive elskværdig og lykkelig i Huuslivet; der behandlede sine Ministre og fortrolige Hoffolk som en Privatmand sine kiære Venner,[40]) ja der endog, som Konge, besad visse indtagende Egenskaber i saa høi en Grad, at han til Trods for et forargeligt Levnet beholdt Folkets Kiærlighed, og selv i sin skrøbelige og beklagelige Tilstand i det Høieste blev ynket med Deeltagelse, men hverken foragtet eller hadet.[41]) Man maatte vel beklage en Konge, der altid vilde det Gode, som han ikke havde Kraft eller Evner til at virke; der elskede Folket, uden at kunne giøre det lykkeligt; og som for en Deel ved Temperament, for en Deel ved forsømt Opdragelse og en slet og nedrig Omgivelse, forfaldt til Laster, hvorved han mest

---

[40]) Vi have fundet et herhen hørende Træk af Frederik V. der fortiener at bevares. Han var for sin Person ikke ødsel. Ved en Leilighed, da der var Tale om en Udgift af hans Particulier-Casse (hvori der ved hans Død fandtes 2 til 300,000 Rdlr.) sagde han til sine Ministre: „Jeg paalægger Dem, mine Venner! aldrig at være bange for at foreslaae mig Udgifter i et velgiørende Øiemed. Det er netop for at have Midler dertil, at jeg sparer mine Penge.“

[41]) En Olding, der levede indtil for omtrent 30 Aar siden, havde, som Student, i Frederik V. sildigste Leveaar, meer end eengang været Vidne til, at Kongen, med en af sine Hofmænd under hver Arm, efter Taffelet blev hiulpet ned fra Christiansborg, for at stige i sin Vogn, der holdt i eller udenfor Slotsporten. Saasnart han da med nogen Møie var kommen til Sæde i Vognen, tog han Hatten af, bukkede til begge Sider, og hilsede med sædvanlig Mildhed giennem de aabnede Vinduer de omstaaende Folk. Man saae en og anden Borgermand trække medlidende paa Skuldrene; men hørte aldrig Nogen ytre et dadlende Ord.

skadede sig selv. Frederik den Femte, der havde ulige mere Hierte, end Ludvig XV., havde dette tilfælles med en af de foragteligste franske Konger, at han uden Tvivl, ligesom denne Monark, i visse Øieblik har følt sin Ulykke og Selvfornedrelse. Der siges, at han i sine sidste Aar jævnlig havde Anfald og Anger og Tungsindighed; men han fattedes ikke dem, som hialp ham til de Midler, hvormed han forjog mørke Tanker og bedøvede sin bedre Følelse.

5. Af alle vore oldenborgske Konger vare Christian den Anden og Christian den Syvende de ulykkeligste. Den første rammedes haardest og føleligst af Skiebnen, for en stor Deel ved egen Skyld; men han kunde i det mindste trodse den ved et stærkt Legeme; og han kunde i en, ved alle Lidelser og Savn uforstyrrelig Sundhed, opnaae en høiere Alder, end nogen Anden af hans hele Slægt. Christian den Syvendes sørgelige Tilværelse ligger endnu, skiøndt allerede snart et halvt Aarhundrede vil være henrundet siden hans Død, vore Dage saa nær, at det er ufornødent at skildre dens hele Tilstand. Af de 42 Aar, hvori det danske Monarkie styredes under hans Navn, regierede han selv neppe i tre; det er disse, tilligemed de tre dernæst følgende Aar (1769—71) vi her nærmere have for Øie. — Det er ikke ualmindeligt, at man efter Yttringer, der forekomme i nogle historiske Skrifter, eller af enkelte Træk, som en allerede svag og ufuldstændig Tradition har giemt, er tilbøielig til at tænke sig Christian VII., da han, endnu ikke fuldt 17 Aar gammel, besteg Thronen, begavet med ualmindelige Aandskræfter og Anlæg til at blive en selvvirkende og berømmelig Regent. En saadan Forestilling svarer dog kun lidt til det Billede af den unge Konge, som med Historiens Sandhedstræk fremgaaer af tidlige og samtidige Kilder, der imidlertid længe maatte være tause Vidnesbyrd. „Havde man havt godt Haab, da Frederik V. steg

„paa Thronen, saa havde man derimod intet ved Christian „den Syvendes Tiltrædelse; han havde endnu ikke naaet sit „17de Aar, og var aldrig bleven underviist, enten i Politik, „eller i Kundskab om de Lande, han skulde regiere. I Hi„storie var han maadelig underviist. I Bibelen havde man „ei ladet ham læse; og havde talt til ham om den med Ringe„agtelse. Fransk kunde han meget godt, og Dansk bedre „end nogen dansk Konge i lang Tid.[42]) Tillige var han af „en opvakt, munter Natur, vittig, og af god Hukommelse." Saaledes skrev en Mand, der kunde vide det bedre, end de Fleste, allerede 1771.[43]) Endskiøndt disse Træk ikke fattes en

[42]) Det hørte med til de givne Befalinger ved hans Opdragelse, at Ingen maatte tale andet end Dansk til Prindsen, undtagen i de tydske og franske Læretimer. Man kan let tænke, at en saadan Befaling ikke let kunde strengt overholdes, og vist heller ikke er blevet det. I øvrigt er det bekiendt, at Tydsk var Christian VII. daglige og sædvanlige Talesprog indtil hans Død.

[43]) Vil man snarere holde sig til nogle fremmede Gesandters Beretninger (især de tidligste fra Begyndelsen af 1766) da faaer man et Billede af den unge Konge, som fra enkelte Sider er forskielligt og mere fordeelagtigt. Engelske Minister-Relationer fra 1763—64 ere i høi Grad til Kronprindsens Fordeel. (Fr. Raumer: Europa in d. Jahren 1763—1783. I. Bd. S. 116.) Den franske Minister Ogier skriver d. 14. Jan. 1766: „Prindsen er meget elskværdig, af et indtagende Udvortes. Han besidder Aand, Fiinhed og Klogskab. Man har opdraget ham godt: han har lært endeel, og forstaaer fuldkommen Dansk, Tydsk og Fransk, og noget Latin." Det bekræftes, at han indtil sin Thronbestigelse havde været aldeles ubekiendt med Alt, hvad der kunde danne en Regent. Nogle Dage derefter (18. Januar) beretter en engelsk Diplomat: at der sagdes, Kongen viste stor Attraa efter at blive fortrolig bekiendt med de offentlige Sager; og man haabede, „naar hans Flid svarede til hans Evner", at han i kort Tid vilde giøre store Fremskridt. „Thi han er i en vis Henseende en meget haabefuld Fyrste, af dydig Tænkemaade, af ypperlige Naturanlæg, af opvakt og gediegen Forstand." Den 25. Jan. skriver en anden Diplomat (som det synes ligeledes engelsk:) „I sin Levemaade viser den unge Konge sig maadeholden og ordentlig. Han spiser stærkt; men drikker lidet eller ingen Viin. Han har et deeltagende Sind, en hurtig Fatteevne, en sund, ikke

lysere Side, sige de os endnu intet om den syttenaarige Konges Charakteer og Tilbøieligheder. De maa nærmere belyses og udfyldes ved det, man lærer af denne og andre Kilder om hans Opdragelse, hans Sinds- og Legemsbeskaffenhed, hans Omgang, Sysler og Levemaade i hans første Regieringsaar. Her falde allerede tidligt de mørke Skygger, som for Indviede ikke kunde love meget godt.

Christian den Syvendes Opdragelse havde man ikke saa meget forsømt med Hensyn til Underviisning, som til Valget af de Personer, til hvis Omgang i Barndommen man overlod ham, og af dem, til hvilke man overdrog at oplære ham, og i det Hele at vaage over hans Opdragelse. Den Mand, der i hans siette Aar (1755) blev hans egentlige Lærer, og i det mindste i 10 Aar var hos ham, Pagehovmester G. Nielsen, har formodentlig ikke været mere heldigt valgt til denne Post (1755), end Kronprindsens Hofmester, Greve Ditlev

udannet Forstand, og er giennemtrængt af dydige og religiøse Grundsætninger." (!) — "I Ministeriet har han beholdt de samme Mænd, som han forefandt; og dette kan vel ej være andet, da der i dette Land findes yderst faa Personer, skikkede til saa høie Statsembeder." — Længere hen (10. Nov. 1766:) "Adskillige Personer, der omgive Kongen, have paa nogen Tid forsøgt, at svække hans Tilbøielighed til selv at deeltage i Forretninger. De ville bibringe ham Smag for alleslags Adspredelser og Forlystelser, og derved give ham Lede for Arbeide. Denne Fyrstes Natur-Anlæg ere saa langt over det Almindelige, at han nødvendig maa føle sin Overlegenhed. Dette, og hans store Livelighed, forleder ham undertiden til offentlig at blotte de Personers Svagheder og Mangler, som han betroer Styrelsen af Statssagerne." Noget tidligere (1. Jul. 1766) siger en fransk Diplomat (Le Seurre:) „**Le Roi parait *absolu*, & cause assez d'embarras aux membres de son conseil, lorsqu'il est question de l'emmener à quelque resolution.**" Jvf. Raumer: anf. St. I. Bd. S. 139—144. De hos ham meddeelte Uddrag af Minister-Relationer fra Danmark (ved de engelske har Raumer aldrig villet nævne Referenten) lægge for Dagen, hvor stort et Udbytte de, og flere lignende til andre Hoffer, ved en fuldstændig Benyttelse maa kunne give.

Reventlow.[44]) Nielsen, en Præstesøn fra Als, havde faaet sin Dannelse ved Universiteterne i Jena og Halle; og havde der bl. a. tilegnet sig den wolfiske Philosophie, hvis logiske Deel han især skal have været meget ivrig i at indprente den unge Kongesøn. Hvad han ellers lærte ham, veed man lidet om; men derimod vel, at han fulgte Overhofmesterens Exempel i at anvende en Opdragelsesmethode, som uden Tvivl har været temmelig ny og usædvanlig i den oldenborgske Kongefamilie; nemlig ved Hugg og Slag. „Ved mindste Feil have „de begge banket og pidsket ham, og Reventlow undertiden „saaledes, at Fraaden stod ham ud af Munden; naar han da „løb hen til hans Kone (Grevinde R.) for at beklage sig, „bankede hun ham endnu værre. Derfor har Kongen et saa„dant Had til hendes Slægt, navnlig den Rabenske, og „dette er Grunden til hans nærværende Afsky til alt Arbeide; „ligesom de mange Hugg have giort, at han nu er uden Fø„lelse, baade for sig selv og andre, og at der ikke gives nogen „mere frygtagtig, end han." (1771.) De sidste Bemærkninger ere vel historisk sande; men neppe saa rigtige i Henseende til Kilden til disse Egenskaber, som dog ikke blot kunde opstaae ved en Opdragelse med Stokken; endskiøndt denne vel kan have hiulpet til at udvikle saadanne Charakteeranlæg, som den bekiendte Mangel hos Christian VII. paa al sand og varig eller dybere Følelse. Saaledes kan ogsaa Tvang og Forkuelse have medvirket til at bibringe ham en Svaghed i Villie, en Blanding af frygtagtig Raadløshed og forstokket Egensindighed, som han siden lagde for Dagen, og som desuden havde en Hovedgrund i tidligt begyndte, Aand og Legemskræfter lige nedbrydende Udsvævelser af enhver Art.

---

44) Han fik desuden, da hans Hofstat blev indrettet (31. Marts 1755) en Overhofmester i Geheimeraad Berkentin, en brav, men for gammel Mand, som gik af 1759, og Reventlow blev Overhofmester 1763.

I Kronprinds Christians Opdragelse herskede i øvrigt, med Hensyn til Underviisningen og de Lærere, han fik, noget saa besynderligt modsigende i Valget af Personerne, og i disses System og Læremaade, at man vanskeligen kan bringe det i Sammenhæng. Naar man saaledes læser den Instruction (dat. Fredensborg 2. Mai 1755,) der blev givet Nielsen, som Kronprindsens Lærer og Opdrager, da finder man denne omtrent affattet i en Aand og Tone, som om den kunde været, om ikke et hundrede Aar gammel, saa dog i det mindste givet af Kong Christian den Siette, og ikke i hans Søns Navn.[45]) Den Vigtighed, som her tillægges den religiøse Opdragelse, Dannelsen af Prindsens moralske Følelse, og Underviisningen i Historie, i Fædrelandets og de tilgrændsende Staters Geographie, m. m.; Forskriften at Læreren skulde anvende al sin Flid for at giøre sig yndet af Prindsen og vinde hans Hengivenhed; og at han fortrinligen skulde bære Omsorg for, aldrig at lade Prindsen see eller erfare noget andet, end hvad der var dydigt, anstændigt og christeligt — synes for det meste at staae i fuldkommen Contrast baade til Reventlows og Nielsens System og Praxis i Opdragelsen, ligesom til Prindsens Udvikling, til hans Grundsætninger og Handlemaade.[46]) Saaledes stode igien andre Lærere, som man gav Kronprindsen, i Aand, Væsen, Tænkemaade og

[45]) Dens Indhold er fuldstændigt meddeelt i Høsts Struensee's Leben. I. S. 50—52. Nyerup havde ladet den aftrykke et Sted i „Borgervennen“.

[46]) Hvor slet man har fulgt den Kongelige Befaling paa Papiret, at Kronprindsen „aldrig maatte see eller erfare andet, end hvad der var dydigt, anstændigt og christeligt,“ og paa hvor lastværdig — eller rettere forbrydersk en Maade, man har forsømt Kronprindsens Opdragelse, i Henseende til den Omgivning, man betroede ham til: viser intet mere, end de Personer, der vare satte til Prindsens tidligste Kammerpage og Kammertiener, og til hans nærmeste Opvartning. Deres Navne bør man overlade til den Foragt, hvormed Historien vil brændemærke dem.

Læremaade, aldeles i Modsætning til Reventlow og Nielsen. Den under Frederik V. fra Geneve indkaldte franske Schweizer Professor P. H. Mallet, blev Prinds Christians Lærer i fransk Sprog og Literatur, ja bibragte ham ogsaa den danske Historie efter en fransk Lærebog, („Abrégé de l'Historie de Danemarc." Copenh. 1760) som Mallet udgav, noget efter Begyndelsen til sit større, endnu agtede Værk over denne Historie. Mallet, en Mand af gode og ædle Grundsætninger, med sand Kiærlighed til det Land og Folk, i hvis Skiød han var optaget, var uden Tvivl den værdigste til det Kald, at danne den tilkommende Fyrste, og at virke paa hans Aand og Tænkemaade. Da han 1762, for sin Helbreds Skyld, og maaskee af flere Aarsager, forlod Danmark og drog tilbage til sit Fødeland, blev S. F. Reverdil, fra Nyon i Schweitz, (fra 1759 Professor i Geometrie ved Kunstacademiet) Mallets Eftermand som Kronprindsens Lærer i den franske Literatur.

Reverdil var en Mand, der i Forstand, Kundskaber, politisk Indsigt og Dannelse vist ikke stod tilbage for sin Landsmand; men han blandede sig langt meer end denne i Statssager, havde allerede giort sig yndet hos Kronprindsen, og steg, da denne kom paa Thronen, for siden igien at krænkes ved en gientagen Afskedigelse. Vi komme til at omtale ham i det følgende; og bemærke her kun om Reverdil, at man unegtelig seer af den Virkning, hans Underviisning havde paa Prindsen, at han maa have forstaaet at giøre den frugtbringende, og at Naturanlæg og Siæleevner, hvis Styrke og Omfang man aldrig tilfulde kunde lære at kiende, tidligt ere qvalte og nedbrudte hos Prindsen ved en sørgelig Fordærvelse baade af legemlig og aandelig Ungdomskraft. Intet af hvad man havde lært Christian VII. som Kronprinds synes at have fæstet sig ret i hans Siæl og hans Evner, undtagen Musik og fransk

Sprog og Literatur.[47]) Han siges at have spillet flere Instrumenter til Fuldkommenhed, og i det mindste før 1772, at have til enkelte Tider faaet det Indfald at synge italienske Arier flere Timer i Træk med en Syngemester; ligesom der fortælles, at Madame Sevigne's Breve var den sidste Bog, han læste i, Aftenen før sin Død.[48])

Naar vi til de anførte Træk af Christian den Syvendes Ungdomshistorie lægge den Maade, hvorpaa begge hans Opdragere, eller Reventlow især, behandlede den religiøse Deel i hans Barndom og i Ynglingsaarene, og i hvilke Hænder man overlod Prindsen, naar han ikke var under Lærerens Øine: da maa man vel forbauses og forfærdes over, at den strafværdigste Forsømmelse af en Thronarvings Opdragelse kunde naae en saadan Grad; men kan ikke forundres over, at den hos en Natur, som Prindsens, kunde have de sørgeligste Følger. Ligesom den hele Behandling var et Væv af Modsigelser, saaledes blev Kronprindsen fra sin Barndom med Strenghed holdt til at komme i Kirke hver Søndag, og efter Gudstienesten skarpt examineret af sin Lærer i Prædikenens Indhold. Dette vil man tillægge en stor Deel i at Kirken blev ham et modbydeligt Sted, hvor han knap vilde sætte sin Fod, efterat han blev Konge.

---

47) At Kronprindsen i sin Ungdom ogsaa af Nielsen har lært noget Latin: kan man vel ikke betvivle. Hvorvidt han heri bragte det, kan neppe med Sikkerhed siges. Suhm nævner slet intet herom. En afdød Olding, der vidste endeel om den Tids Begivenheder, havde bl. a. fortalt en af vore Lærde, at Kongen, som ung Prinds, bragte det til at kunne med Lethed oversætte, endog vanskelige latinske Historieskrivere, f. Ex. Tacitus. Vi maae indskrænke os til at meddele et Sagn, der, ved at sammenholdes med andre Omstændigheder, synes at indeholde nogen Overdrivelse.

48) Høst Struensees Leben. II. S. 53. Vi have mundtlig Bekræftelse herpaa (og at Kongen selv læste i Bogen) ved en Mand, der var med Regieringen i Rendsborg 1808.

Paa den anden Side var Grev Reventlow ikke allene overhovedet en Mand, der gierne vilde oversee og haanligt omtale Enhver, som ikke bøiede sig for ham; men som især brugte at tale ilde om alle Præster (med Undtagelse af den ene Cramer), og uden Agtelse om religiøs Tro og kirkelig Skik. Hertil kom endnu, at det vel er uvist, hvorledes det, i dette Tilfælde, forholdt sig med Nielsens Grundsætninger; men at det i det mindste er en paafaldende Omstændighed, der fortælles om Biskop Harboe, at han sagde om Kronprindsen, da han 1765 skulde begynde at forberede ham til Confirmation: „Jeg har fundet ham reent ukyndig i Bibelen; men vel bevandret i Tindal.“ [49]) Man savner en nærmere Oplysning til disse mærkelige Ord af Harboe, og kan blot med Sikkerhed vide, at Prindsen vist ikke har faaet en saadan Kundskab af Reventlow. At Bispoppen har søgt at modvirke ungdommelige og uforbøiede Tindalske Indflydelser hos Kronprindsen, er vel rimeligt; men neppe, at han har udrettet noget til at vække en sand religiøs Følelse hos en saa lidt dyb og alvorlig Natur. At derimod Naturanlæg hos Christian VII. fra flere

[49]) Matth. Tindal, en lærd og skarpsindig engelsk Jurist i 1ste Halvdeel af det 18de Aarh. (død 1733) er bleven berømt blandt de engelske Deister, i hiint Aarhundrede, især ved sit Hovedværk „Christianity, as old as the creation“ (Lond. 1739) hvoraf kun 1ste Deel blev trykt. Om Nielsens egne Religionsmeninger veed man vel intet bestemt; men man har vanskeligt ved at forstaae, hvad Hensigt han har havt med at giøre sin kongelige Lærling bekiendt med Tindals Lære, eller med Anskuelser om Religion og Christendom, der vare beslægtede med denne; (i Fald dette var Meningen af Harboes Ord.) En Tradition tillægger ham en høi Grad af Frihed og Heterodoxie i religieuse Meninger. Man bringes herved til at erindre, at Nielsen (der tilsidst var Conferentsraad og Bibliothekar ved Kongens Haandbibliothek) selv eiede en temmelig rig Samling af engelske og andre deistiske, og mod Christendommen polemiske Skrifter. De i Christiansborg Slots Brand reddede Levninger af hans egen Bogsamling kiøbtes 1797 til det store Kongel. Bibliothek. (Werlauffs Hist. af Bibl. 2. Udg. S. 274.)

Sider have været meer end almindelige, og at der hos ham er nedbrudt og fordærvet saadanne Evner, der kunde have modtaget en langt ædlere og høiere Dannelse for den tilkommende Regent, end en uheldig, fra den moralske og physiske Side fordærvelig Opdragelse, har givet ham: er en Mening, som ogsaa bestyrkes ved den samtidige Beretning: at Prindsen „ved sin lykkelige Hukommelse og sit gode Nemme" i stor Hast lærte saamange Bibelsprog udenad, som Bisskop Harboe forlangte; og at han derved var i Stand til, ved sin Confirmation i Paasken 1765, at udmærke sig i dette Slags offentlige Examen, til Bisskoppens og Tilhørernes store Opbyggelse. „Alle Tilstedeværende (siges der) bleve rørte; Mange græd, og spaaede sig en lykkelig Regiering." — Saa lidt har Nogen blandt disse ahnet, at allerede et Aar derefter, vilde den kloge og skarpsynede Kiender af Mennesket finde Anledning til langt mere Frygt, end Haab.

6. Frederik den Femtes, uagtet hans Skrøbelighed, uventet tidlige Død, giorde Christian den Syvende til Enevoldskonge kort før han fyldte sit 17de Aar. Det var omtrent samme Alder, som den, hvori hans Søn den 14de April 1784 antog Rigets Styrelse i sin Faders Navn; men med langt større Modenhed, og under lykkeligere Haab og Varsler, end denne. Christian den Syvende — meente, ligesom Flere, ogsaa hans forrige Overhofmester — havde hverken Aar eller Kræfter til at bære den absolute Kongemagts Byrde; og Reventlow ansaae sig for den nærmeste til at lette ham denne. Et noget synderligt Træk i den unge Fyrstes Charakteer, var hans Adfærd ved Thronbestigelsen imod en Mand, der syntes at staae nærmest til at vente sig hans Had og Unaade. Man saae dog intet Tegn til en saadan Følelse hos Kongen; det syntes snarere, som han endnu følte sig i det gamle og sædvanlige, Afhængighedens og Underkuelsens Forhold til

Overhofmesteren. Reventlow, der uden at forbedre Kronprindsens Charakteer, havde mishandlet ham i Barndommen med næsten uhørt Streughed, udnævnte Christian VII. samme Dag, han blev Konge, til Overkammerherre, og kort efter (29. Jan.) til Ridder af Elefanten.

I Statsraadet (som bestod af A. G. Moltke, H. E. Bernstorff, O. Thott og D. Reventlow) var man vel omtrent af lige Mening om Kongens Mangel paa Evner til, for Alvor at sætte sig i Spidsen af Regieringen; men ingen af disse Herrer havde dog den Tanke, at blive noget af en egentlig Premier-Minister, uden Reventlow. Man har den charakteristiske Fortælling derom, at strax efter Kongens Tiltrædelse lod Reventlow indrette nogle Arkivskabe i et af sine Værelser paa Slottet; og lod paa endeel Skuffer eller Afdelinger i Skabene male Navnet Danmark, paa andre Norge, Holsten, o. s. v. Her førte han da Kongen ind, og sagde, ligesom om denne endnu stod under sin forrige Overhofmester, eller virkelig havde overdraget ham en almindelig Ministerstyrelse: „Der vil jeg have Papirerne for Danmark, der for Norge," o. s. v. „Kongen (siges der) taug og loe; men i „Førstningen regierede Reventlow virkelig; skiøndt det ikke va„rede længe før han giorde sig forhadt af Alle, formedelst sin „Stolthed og Grovhed. Men ligesom han vilde beherske Alle, „saaledes behersledes han igien af sin Frue og af Grev Bern„storff; uden for deres Villie vovede han neppe at gaae et „Skridt." I øvrigt havde Reventlow, ved Siden af endeel uroesværdige Egenskaber, et Par gode; han var ærlig, og en Ven af Sparsomhed. Den sidste bidrog vel ikke til Enighed imellem ham og A. G. Moltke; men hvad der giorde Ondt værre, var at de to Søstre, Grevinde Moltke (som var en yngre Comtesse Raben) og Grevinde Reventlow (den ældre) til den Grad stode i et fiendtligt Forhold, at de undertiden

ikke engang afholdt sig fra, offentlig at røbe det. — Den egentlige Grund og Kilde til Reventlows hastigt vundne, men ikke meget længe vedvarende Magt og Indflydelse, er vel ikke fuldkommen klar; dersom den ikke allene laae deri, at Kongens svage og uselvstændige Charakteer endnu følte Eftervirkningen af den forrige Myndighed, hvorved Reventlow i mange Aar havde imponeret ham. Den lagde imidlertid allerede for Dagen, hvad Skikkelse Christian den Syvendes Hof og Regiering vilde faae. De, som vare indviede i hans personlige Egenskaber, Tilbøieligheder, Vaner og Svagheder, som kiendte, hvorledes hans Opdragelse havde været, og vidste, hvor lidt hans Charakteer havde af selvstændig Villieskraft: maatte let forudsee, at en Konge af den Natur i sit 17de Aar vilde blive Offeret for enhver Intrigue, der forstod til en Tid at fængsle hans i høieste Grad flygtige Letsindighed og Frivolitet, og hans med eet løsladte Nydelseslyst, der inden kort Tid gik over til tøilesløse Uordener, for snart at udtømmes i aandelig Sløvhed og physisk Slaphed og Magtløshed.

Kongen var ved sin Thronbestigelse endnu ikke falden saa dybt; han var baade for ung og for svag til at regiere; men han var ikke uden Selvfølelse, uden Bevidsthed af sin Magt, eller uden Villie til at udøve den. Hovedsagen for ham, da han ved sin Faders Død pludselig blev Herre, og følte sig ubunden og tvangfri, var at kunne som Monark leve for sin Uafhængighed og sin Fornøielse. Han gientog ofte: at han ikke vilde vide af nogen Yndling at sige; og dog lod han snart kun den ene fare, for at fængsles af en ny, som bedre forstod at more, at adsprede ham, at udfylde Tomheden i en Siæl, der ikke kiendte til nogen sand, høi eller varm Følelse.[50] Saaledes blev meget snart hans Hof en

50) „Heretier du throne dans l'age, ou les hommes sont faits pour être gouvernés, plutôt que pour gouverner, il ne se croyoit Monarque

Skueplads for uophørlige ærgierrige eller egennyttige Intriguer, hvis Formaal gik ud paa at opnaae og bevare Ministerposter og andre høie Embeder, eller at vinde personlig Yndest hos en Konge, hvis Ungdom, Letsindighed, Luner og Tilbøieligheder gave den ønskeligste Leilighed for Lykkejægere, som vare i Stand til med de fornødne Egenskaber, at faae Adgang til Kongens Person. Vi opholde os ikke ved enhver enkelt Omstændighed i Christian VII. Hofhistorie, eller ved at nævne Enhver, som havde nogen Deel i alle de Rænkespil, der her dreves i Aarene 1766—68. Kongens egentlige Yndlinger, som vare, eller endog før hans Thronbestigelse havde bestandig været omkring ham, vare meer eller mindre ubetydelige, tildeels foragtelige, for Prindsens Moralitet fordærvelige Personer, som det kan være nok at nævne til Exempel paa, med hvilken Lethed Christian VII. kunde stifte Sind, og skille sig ved Folk, med hvilke han til en Tid stod paa den fortroligste Fod.[51]).

---

que pour vivre dans le plaisir & dans l'independance. Peu capable de gouverner par lui-même, croyant cependant de le faire, il craignoit de donner sa confiance, & la donnoit souvent aveuglement. *Son coeur étoit incapable d'un vrai attachement*; il ne lui fallait que des gens qui contribuerent à ses plaisirs. *L'amitié fut toujours un sentiment etranger pour lui.* Il s'attachoit facilement, & se degoutoit de même; sans regret & sans retour." (Utrykte Optegnelser.)

[51]) Saaledes J. U. Sperling, en Slægtning af Reventlow, som Suhm beskyldte for at være ikke meget bedre end Kammertieneren, Kirchhoff (hvem Reventlow havde den Fortieneste, at faae jaget bort fra Christiansborg strax efter Kongens Thronbestigelse, da han først erfarede hans infame Forbrydelse.) Sperling havde været Page hos Kronprindsen i dennes Barndom; blev 1759 Kammerpage i Grev Gustav Holks Sted; siden Kammerjunker, Capitain i Garden (4. Jun. 1766), Oberst o. s. v. Men da Reventlow kom ud af Statsraadet, maatte ogsaa Sperling bort; Kongen sendte ham selv d. 6. Febr. 1768 som Courcer, med et Brev af stor Vigtighed, til Slesvig. Da Brevet blev aabnet, indeholdt det intet andet, end at Sperling skulde blive, hvor han var. Imidlertid blev han dog siden Amtmand under Struensee (8. Mai 1770),

Det var kun den ene, Grev Conrad Holck, som her giør en vis Undtagelse. Han var, som de fleste Fyrsters saakaldte Yndlinger, uden andre Fortienester, end den, at behage ved sin Person; i dette Tilfælde ved en smidig Lethed i Omgang, en uudtømmelig og opvakt ungdommelig Munterhed, og ved den frivole Letsindighed, hvori han stemte overeens med Kongen, eller hvorved han i det mindste i et Par Aars Tid hengav sig til, befordrede og deelte sin Herres, tilsidst alle Grændser overskridende udsvævende Vildskab. Holck, saameget seer man vel, var ikke den, der skulde eller kunde bringe en Natur, som Christian den Syvendes, paa bedre Veie; men det var dog neppe Holck, der oprindeligen ledede ham paa de værste Afveie, hvor han derimod ikke kunde undslaae sig for at følge ham. Kongen havde fra Barndommen været omgivet og betient af nedrige og foragtelige Personer; heri ligger vel den første Grund til den tøileløse Adfærd, han fandt Smag i, da han meente at kunne Alt, hvad han vilde. I øvrigt tillægges Holck en ikke ringe Grad af Godmodighed og virkelig Hengivenhed for Kongens Person, og en ved alle Hoffer sielden Egenskab: Uegennyttighed, ved Siden af ubesindig Ødselhed. Der var ogsaa neppe nogen Anden af de Personer, som det lykkedes at sætte sig i Gunst hos Christian VII., der vandt hans personlige Tilbøielighed i høiere Grad, end Grev Conrad Holck.

Deraf opstod bl. a. ogsaa den tidlige Skindsyge og Ugunst, som Caroline Mathilde kastede paa Holck, hvori hun dengang fulgte sin Overhofmesterinde, Fru Plessens Indskydelser; en

Kammerherre, Jægermester, m. m. Omtrent ligesaa gik det Warnstedt, der 1768 blev Kammerpage, var Nat og Dag hos Kongen, og i stor Yndest. Men da han siden var stegen til at blive Reisestaldmester og Kammerherre, og Fr. Hauch i hans Sted blev Kammerpage, brød Kongen sig slet ikke mere om Warnstedt, og denne fik Afsked d. 11. Febr. 1771.

Omstændighed, som nedenfor nærmere omtales. Her er det nok at tilføie, at Holck overhovedet holdt sig fra Deeltagelse i Hoffets Bevægelser i den høiere, politiske Sphære, og at han i Historien kun har et Navn af beklagelig og underordnet Betydning, fordi det paa en Maade knytter sig til Christian den Syvendes hele personlige Tilværelse, i hans tre første Regieringsaar. Man har sagt om hans Ministre i denne Periode, at de gierne saae Holck hos Kongen, fordi de vare mere sikkre paa at kunne regiere, naar en Yndling, der selv var uden al politisk Ærgierrighed, saa godt forstod at more ham, og at lette ham Tidens Byrde. Snarere kan man vel sige, at Ministeriet, eller en Mand som Bernstorff, der var dets egentlige Siæl, saalænge Christian VII. endnu holdt paa ham, alt for vel har kunnet indsee, hvor let det kunde skee, at Kongen, i Stedet for denne Yndling, fik en endnu værre; eller, at der neppe vilde være noget at vinde ved at skille Kongen ved Holck, der, saavidt man kan skiønne, synes mere at have givet efter for sin Herres Lyster og Udskeielser, end egentlig at have forledet ham dertil; og som i det mindste, med alle sine Feil, hverken var undersundig, rænkefuld, eller egennyttig. En saa verdensklog Mand, som Bernstorff, maatte desuden vide, at et saadant Forhold til en Fyrste er ganske privat; og derfor saa meget mere vanskeligt og farligt at røre ved.

Det hører unegtelig til de ikke let forklarlige Besynderligheder og modsigende Omstændigheder i Christian VII. Charakteer og personlige Egenskaber, at paa samme Tid som Holck var hans erklærede, uundværlige Yndling, bevarede han i flere Aar den betydelige Grad af Tillid, Agtelse og Yndest, han allerede som Kronprinds synes at have fattet for en Mand som Reverdil, hvem han ikke allene beholdt ved sit Hof, men i sin Nærhed, og kort efter sin Thronbestigelse udnævnte til sin Forelæser, og til Legationsraad; samme Aar (18. Jul.

1766) til Cabinetssecretair og Etatsraad. Det er bekiendt, at Reverdil egentlig var den første, som i Theorien bestræbte sig for at udvikle og anbefale det Retfærdige og Fordeelagtige i at befrie Bondestanden i Danmark fra Vornedskabets og Stavnsbaandets trykkende Aag. Han skrev (i Sept. 1767) to utrykte Forestillinger eller Memoirer paa Fransk, hvori han (uden dog at gaae ind paa alle Misbrug i Landboforholdene, som neppe have været ham tilfulde bekiendte) beviste det for Agerdyrkningen, Statens Kraft og Folkets Velfærd fordærvelige i den danske Bondestands Vornedskab og i Hoveriets Indretning, og foreslog den, efter hans Mening nødvendige, paa begge Sider billige Forandring af samme.[52] Det var saaledes Reverdil, som i de Aar, da Christian VII., baade før og efter sin Thronbestigelse, ofte og næsten daglig havde ham, som sin Lærer og siden som Cabinetssecretair, undertiden i flere Timer hos sig, bibragte Kongen sine Meninger om Landboforholdene i Danmark, hvori han desuden havde en vigtig Støtte i H. E. Bernstorff, der allerede 1764 praktisk havde begyndt paa sit Gods i Siælland at frigive sine Bønder. Det lykkedes virkelig Reverdil, hos den flygtige og letsindige Fyrste for en Tid at vække levende Interesse for

[52]) I den første af disse Afhandlinger giennemgaaer han historisk Bondestandens Skiebne og Vilkaar, fra Christian I. Tid og den aristokratiske Periode, indtil det 18de Aarhundrede, og viser Vornedskabets og det ubestemte Hoveries unaturlige og skadelige Vilkaar. Han foreslaaer at ophæve alle siden 1730 udgaaede Love og Forordninger om Bondernes Stavnsbaand, og om Værnepligt og Udskrivningen til Krigstieneste; dog ikke for pludselig og paa eengang, men efterhaanden, at give Bondestanden Frihed, og indføre en anderledes ordnet Hoveriforfatning, og et billigere Forhold imellem Godseieren og Jordfæsteren. I den anden Memoire (dat. Frederiksborg, 20. Sept. 1767) udvikler Reverdil nærmere de Grundsætninger, hvorefter Hoveriet burde forvandles til Pengeafgift, og Arvefæste indføres, som den for Eiere og Fæstere fordeelagtigste Indretning m. m. („les baux à long temps, ou même hereditaires & perpetuels, sont les plus avantageux.")

Bondesagen,[53]) hvorom ikke allene Oprettelsen (i Slutningen af Aaret 1766) af den ældre Landvæsenscommission, hvori Christian VII. selv et Par Gang mødte (i Decbr. 1766), men endog et bevaret egenhændigt Brev paa Dansk fra Kongen til Grev O. Thott (9. Sept. 1767) kan bære Vidne.[54]) Man kunde vel ikke vente sig nogen alvorlig Virkning heraf hos en Konge af Christian VII. svage Aandskraft og letsindige Charakteer; men det viser i det mindste, at den ulykkelige Monark, med en mindre fordærvelig Omgivning i hans Barndom og Ungdom, vel kunde have udviklet bedre Evner og Egenskaber, end de, han paa en sørgelig Maade lagde for Dagen. — I øvrigt maatte ogsaa Reverdil snart erfare Følgerne af at han paa den Tid i Danmark, under en Konge som Christian VII., vilde vove sig ind paa den slibrige Hofvei. Ikke længe efter at han havde udarbeidet de nylig omtalte Forestillinger, blev han befalet at indtræde i Landbo-Commissionen (d. 27 Oct. 1767.) Enhver maatte vente, at her var aabnet ham en Vei til vedvarende gavnlig Virksomhed i Danmark, og til at udvide den heldige Indflydelse, han synes at have udøvet paa Christian VII. Ikke en Maaned derefter (den 21de Novbr.) fik han pludselig sin Afsked som Cabinetssecretair, og Etatsraad Andr. Schumacher til Efterfølger. Reverdil havde, skiøndt yndet og forfremmet ved Bernstorff, nærmet sig General St. Germain, ladet sig af ham overdrage Referater af hans Portefeuille til Kongen, og hiulpet til at sætte adskillige af hans Projecter igiennem. Om dette kan have bidraget til Reverdils pludselige Bortfiernelse, nogle Maaneder inden

53) Endnu 1771 skrives i utrykte Optegnelser: „Bondens Tarv har Kongen bestandig havt i Hovedet; Reverdil var den, som havde „bragt ham derpaa; og Tanken synes endnu i hans nærværende ynk„værdige Tilstand ei at have reent forladt ham."

54) Det er aftrykt efter Originalen i Ny Danske Magazin. V. S. 146, og synes at have visse Præg af at være udgaaet fra Kongens egen Pen.

St. Germain (i Januar 1768) fik Afsked — eller om Holck har havt Deel i at fordrive ham: (Høsts Struensee, dansk Udg. S. 458) efterat Kongen engang havde følt sig personlig fornærmet af hans Ord — maa vi lade være uafgiort. Reverdil fik (maaskee ved Bernstorffs Indflydelse) i det mindste en mild og hæderlig Afsked; han erholdt, foruden en Gulddaase og Reisepenge, en kongelig Gave af 10,000 Rdlr.; men forlod øiebliklig (d. 23. Nov. 1767) Kiøbenhavn, og reiste hiem til sit Fædreland, hvorfra han ligesaa uventet atter blev indkaldt til Danmark 1771.

7. Vi have nævnet to af de mest modsatte Personligheder iblandt dem, som deeltoge i de lidet opbyggelige Scener, der opførtes bag Coulisserne i Christian den Syvendes tidligste Regieringsaar. Disse Scener kunde vel ikke andet, end mangengang gribe betydeligt ind i det historiske Drama, der foregik paa Skuepladsen selv, naar de vare forbundne med meer eller mindre betydende og handlende Personers Afgang eller Tilgang, som en Følge af de lønlige Hofrænker, eller den mere aabenbare Partikamp, der vedligeholdt sig i disse Aar, indtil de i Aarene 1769 og 1770, ved et overveiende revolutionairt Indgreb i Monarkens Regieringsmagt, endtes med at bringe denne udelukkende i en forvoven politisk Eventyrers Hænder. — Da det ikke saameget er den politiske, eller den egentlige Statshistorie i Aarene 1766—69, som det er Hoffets, eller Camarillavæsenets Historie i Danmark, til hvis Oplysning vi her vilde meddele nogle Bidrag, inden vi komme til den Struenseeske Periode, maae vi endnu opholde os noget ved de vigtigste Optrin og Intriguer i denne Hofhistorie, og ved Personerne, som deeltoge i samme, uden at de, saa længe det Bernstorffske Ministerium varede, kunde tilvende sig nogen egentlig eller betydelig Indflydelse paa Statsstyrelsen. Vel indtraadte der allerede inden et Aar var gaaet fra Kongens

Thronbestigelse, Forandringer, endog i Statsraadet, der syntes vigtige nok til at kunne gribe ind i Regieringens Gang og System; men det viste sig dog, at de hverken vare giennemgribende eller omfattende nok til at bringe hele Statsmaskinen ud af Sporet, eller dens indre og ydre Organisme af Lave.

Et af de tidligste, uventede og temmelig overraskende Lykkeskifter, om man saa vil kalde det, var den pludselige Afskedigelse af Frederik den Femtes Yndling og Fortrolige under 20 Aars Regiering, Grev Adam G. Moltke. Ikke saameget af Pietet, som i Følge den let forklarlige Letsindighed og Uselvstændighed, hvorved den syttenaarige Konge lod sin Faders Ministerium blive uforandret ved sin Thronbestigelse, havde han ogsaa beholdt Moltke i Conseillet, skiøndt han i det høieste kun taalte ham. I de første Maaneder af hans Regiering, da Christian VII. mere øvede sig i at nyde sin Friheds og Eneraadigheds Hvedebrødsdage, end i at befatte sig med nogen alvorlig Byrde af Kongemagten, gik det ham, som det undertiden gaaer andre Børn eller Ynglinger i hans Alder. Han havde ingen Moder; han var kun to Aar, da han mistede hende — og med hende maaskee den Eneste i Verden, som havde kunnet holde ham tilbage fra Fordærvelsens Svælg. Hans Stivmoder, den i 80 Aar bagtalte og mishandlede Juliane Marie, som, med al den lidenskabelige Herskesyge, man har tillagt hende, ikke kunde opnaae mindste Indflydelse under Frederik V., fordi hun af Grundsætninger og Klogskab altid holdt sig langt tilbage fra enhver Stræben efter politisk Indflydelse, hvilken Ingen havde Tilbøielighed til at indrømme hende — fulgte det samme System, da hendes Stivsøn blev Konge; og blev ham ligesaa fiern og fremmed, som hun synes at have været under hans Opdragelse. Hans Farmoder, Dronning Sophie Magdalena, havde Christian VII. derimod allerede i sine Børneaar fattet et Slags Godhed for; han

havde tidt søgt Tilflugt og Trøst hos hende — og hos hendes første Kammerjomfru Schumann, som var i megen Yndest hos Sophie Magdalene — naar han maatte tage imod sine Opdrageres Mishandling; intet var naturligere, end at det var Bedstemoderens Glæde at kiæle for en Sønnesøn; og da han nu med eet blev hendes Konge og Alles Herre, havde Sophia Magdalena i sit 66de Aar ikke glemt, hvorledes hun for 30 Aar siden havde kunnet vinde Herredømmet over Christian VI. Hun fik Lyst til i sin Alderdom at faae i det mindste en Skygge af sin forrige Magt tilbage; men hun kiendte kun lidt til sin Sønnesøns Natur og Egenskaber, dersom hun har troet, at det, hun opnaaede, kunde blive alvorligt og af Varighed.

Imidlertid bemærkede man i Foraaret og Sommeren 1766, at den ældre Enkedronning virkelig havde beholdt eller vundet en Plads i den unge Monarks Tilbøielighed og Hengivenhed, som hun giorde sig al Umage for at bevare. Det var hende ikke vanskeligt, at bringe Kongen, imedens han i Sommermaanederne sværmede omkring fra eet Lystslot til et andet, til at love Sophie Magdalena (der endog, for at fornøie Kongen, havde været med ham i Dyrehaven St. Hansdag) et Besøg paa det landlige Vallø, hvor hun (1737) havde stiftet og rigt doteret sit Frøkenkloster. Det lykkedes endog Bedstemoderen, at holde sin flygtige Sønnesøn flere Dage paa det smukke Sted, og disse benyttede hun til at lade en Mine springe, som hun en Tid lang havde forberedet. Hendes afdøde Søns Yndling var hende forhadt;[55]) hun brugte disse Dage til at forstærke Kongens ikke gunstige Stemning imod ham til den Grad, at han den 16de Jul. 1765 paa Valløe underskrev en

---

[55]) „La Reine croyoit avoir à se plaindre du Grand Marechal Comte de *Moltke*, qu'elle accusoit de lui avoir fait retrancher de ses pensions, & de l'avoir mis mal avec le feu Roi, son fils." (Utrykte Optegnelser.)

Befaling til Grev A. Moltke, at opgive alle sine Poster, (undtagen Præsidiet ved Konst-Academiet) og strax uden Pension at forlade Hoffet.[56]) Det var haardt for den nylig saa mægtige Herre, at modtage Kongens Brev af Geh. Raad Victor Pless, som Moltke havde fortrængt fra Frederik den Femte. At han den 8de Febr. 1768 igien blev Medlem af Statsraadet, skyldte han, som man mener, især Grev Bernstorffs Indflydelse.

Moltkes Afgang var mere en personlig Ydmygelse for den gamle, i Hofluft og Kongeyndest opvoxede Adelsherre, end den havde nogen Følge i Statsstyrelsen. Vigtigere Personer, som allerede i de første Maaneder af Christian den Syvendes Regiering ved hans Luner eller øiebliklige Stemning, ved personlig Indvirkning, eller som Følge af Andres Indskydelse, kaldtes frem paa den politiske Skueplads, for efter ikke meget lang Tid igien at forsvinde, vare den unge Prinds Carl af Hessen, og den gamle Danneskiold. Den sidste kaldte Kongen pludseligt tilbage af en lang Uvirksomhed, efterat Danneskiold, der under Christian VI. gialdt saa meget, havde været borte fra Hoffet under Frederik den Femtes hele Regiering, eller efterat han (18. Nov. 1746) blev afskediget, og opholdt sig paa sit Gods i Jylland. Dette Indfald var ligesaa lidt, som saa mange andre, oprindeligen Kongens eget; men hvo der end gav først Anledning til at fremkalde det hos Christian VII., saa blev det kun til et enkelt kort Phænomen af tilsyneladende selvvirksom Villieskraft hos Kongen. Det var som et Slags Episode i hans første Regieringsaar, der for ikke længe siden har faaet endeel originale og nye Oplysninger; i den er det egentlig den i saa lang Tid hos Danneskiold giemte, og nu med frisk Kraft frembrydende Antipathie imod Bernstorff, som

56) Det blev endog sagt, at der, efter Danneskiolds Tilskyndelse, var Tale om at arrestere Moltke. (Oederiana. S. 260.)

udgiør et af de mest betydende Hovedpunkter, og som den første yttrer i sine Betænkninger til Kongen med saa stærke Udtryk, at man vel kan sige, de røbe, om ikke den ligefrem vedgaaede Hensigt, dog Ønsket, at kunne styrte denne Statsmand og hans System.[57])

Dette var hos den fortiente, patriotiske, fra flere Sider agtværdige Herre vel ikke saameget Følgen af personlig Skinsyge, Hævngierrighed, eller Animositet imod Bernstorff; som det udrandt af meget afvigende politiske Anskuelser, og af Danneskiolds Charakteer, hvilken selv hans Venner ikke frikiendte for Hidsighed, trættekiær Paastaaelighed i Meninger, og en undertiden overdreven Strenghed.[58]) De interessante, for

---

[57]) Christian VII. havde viist Danneskiold den Tillid, at meddele ham et egenhændigt Udkast til en „Ordre til Grev Bernstorff" (formodentlig til at erklære sig over og forsvare sin Ministerstyrelse i visse Punkter;) og ved, efter Befaling at tilbagesende samme, tilskrev Grev D. Kongen det nu trykte Brev (af 5. Sept. 1766), som indeholder en formelig Anklage imod denne Minister, der sammenfattes i disse Ord: „Tilspurgt af Eders Majestæt gav jeg tilkiende det, jeg endnu vedbliver: at jeg, saa længe jeg er dansk Patriot og tro Tiener af „Eders Majestæt, ei kan tilraade at conservere en Mand, der har „været Fædrenelandet til største Fordærvelse, og under „hvis Ministerio det er saa yderligt forfaldent." Dens foregaaende og herpaa følgende Charakteristik af Bernstorff (som bl. a. her maa hedde „en snedig, fødtalende Hofmand" — og som bebreides, „at han elsker Overdaadighed, uden at agte paa Landets deraf flydende Ruin" m. m.) er saa fiendsk og bitter, midt i al dens originale og nøgne Aabenhiertighed, at man neppe begriber, hvorledes begge Ministre dog endnu en Tidlang derefter kunde sidde i Statsraadet sammen. Imidlertid vil neppe Nogen læse det mærkelige Actstykke, uden Forundring over, at et saadant Brev 1766 kunde komme frem ved Christian den Syvendes Hof; men heller ikke uden at finde det ønskeligt for Danneskiold, at han, med andre gode Egenskaber, havde besiddet noget mere Humanitet og Retfærdighed, og noget mindre Eensidighed og Partiskhed. Iøvrigt spaaede han deri fuldkommen sandt, at han inden et Aars Tid vilde være fordreven fra Hoffet.

[58]) Jvfr. Fr. Danneskiold-Samsøes Levnet af H. Treschow. 1796. S. 51. 52. 55.

nogle Aar siden bekiendtgiorte, Grev Danneskiold vedkommende originale Breve, Bemærkninger og Forestillinger[59]) oplyse desuden i det mindste saameget: at Greven vist ikke har manglet Attraa og ærgierrig Drift til, umiddelbart efter den unge Monarks Thronbestigelse at giøre sig og sine Fortienester gieldende hos ham, og at aabne sig en Vei til fornyet Betydenhed og Virksomhed. Det var heller ikke Bernstorff allene, som Danneskiold angreb med Skarphed og Bitterhed; men baade Prinds Carls og dennes Medbeilers, Grev St. Germains, nye Planer og Projecter til Armeens og Krigsvæsenets Ombannelse, har han i umiddelbare til Kongen indgivne Erklæringer og skriftlige Vota behandlet uden Skaansel. — Man vil ikke uden et vist fordeelagtigt Indtryk læse disse, i en frimodig, diærv og alvorlig Tone, og i et noget gammeldags, hverken correct eller pynteligt dansk Sprog affattede Forsvarsskrifter og Indlæg, der heller ikke have forfeilet at giøre nogen Virkning hos Kongen. Det vilde dog ikke have skadet dem, om de tillige havde været skrevne med noget mere Moderation, noget mindre Selvroes, mindre af de Lovord og Berømmelser over den Konge, i hvis Hænder de umiddelbart bleve indgivne. Heller ei vil man kunne negte, at der, ved Siden af patriotisk Nidkiærhed og uforfærdet Frimodighed, i disse Skrifter røbes en dadlesyg Tilbøielighed til at blande sig i fremmede Fag og Sager, og til at træde frem som Angiver og Anklager for en Fyrste, hos hvem Ingen kunde forudsætte Sindighed og Modenhed nok, til at kunne prøve og veie enhver Beskyldnings Grund eller Ugrund. Blandt andet maatte vel Danneskiolds Forslag til en „General-Land-Inquisitions- og Revisions-Commission“, af 8—10 Membra, der skulde udnævnes for at

59) „Bidrag til Oplysning om Fr. Greve af Danneskiolds Samsøes Virksomhed under Christian VII. Regiering“; meddeelte af Commandeur H. H. Garde. (Danske Mag. 3die Række. III. S. 42—71.)

undersøge det „forfærdelige Underslæb, som maa have verseret i Landets specielle og generale Oeconomie", allene ved Navnet vække forhadte Forestillinger. For denne Commission vilde Danneskiold giøre baade Regierings-Collegier, og den enkelte Embedsmand, ansvarlige i Alt, „som kunde concernere enten Finance- eller Land-Oeconomie-Væsen"; ja han vilde have den bemyndiget til at modtage Angivelser af Enhver, navngiven eller uden Navns Underskrift, om Misbrug og Svig i Henseende til Statens Finantser og Pengevæsen. Angiverens Navn skulde evigt forties, og han kunde, efterat Sagen var undersøgt, vente sig efter Omstændighederne belønnet.

Christian VII. viste i disse Sager, under deres videre Fremgang, en Betænksomhed og en til en vis Grad rigtig Dømmekraft, som i det mindste lagde for Dagen, at han i sin Regierings Begyndelse havde Timer, hvori han kunde samle sine Aandsevner, og var i Stand til, baade selv at skielne det Rette og at handle som Regent.[60] Danneskiold havde først henvendt sig til den unge Konge, allerede otte Dage efter Frederik V. Død, og tilbudet ham sin Tieneste ved Raad og Daad, saavidt de Kræfter, han endnu havde tilbage, kunde vare; denne Skrivelse havde han ledsaget med en fuldstændig Udsigt over sin hele Virksomhed i forskiellige Embedsfag, men særdeles over Alt, hvad han under Christian VI. havde udrettet for Sø-Etaten og Flaaden.[61] Dette synes ikke strax at have havt

60) Et Aars Tid sildigere skriver H. E. Bernstorff om ham (i et fortroligt Brev af 7. Jul. 1767:) „Le Roi *commence* a devenir *un* „*peu plus* sérieux. La nature l'a fait pour être habile. Il sait fort „bien démêler le vrai du faux, le bon du mauvais. Plut au ciel, „qu'il voulut toujours faire usage de ses talents & de sa capacité; „& qu'au lieu de chercher à copier à divers égards un Monarque, „que je respecte & *que je plains*, il voulut faire les efforts dont „il seroit capable, pour devenir bon modèle lui-même!" (At Bernstorff ved denne Monark, „som han ærer og beklager," sigter til Frederik II., kan ikke være tvivlsomt.)

61) Danske Mag. anf. Sted. S. 42—52.

andre Følger, end at en ny Memorial angaaende Sø-Etaten, som Danneskiold (formodentlig efter Opfordring af Kongen) indgav den 22. Februar, blev sendt til Admiralitets- og Commissariats-Collegiets Erklæring. Udfaldet af denne Sag er bekiendt nok, og var ikke i Alt til Fordeel, enten for Danneskiolds Paastand og hans Udsættelser paa Flaadens Tilstand; eller for den af ham brugte Fremgangsmaade. Greven var i Mai Maaned reist tilbage til Jylland, og ventede sig intet meer af Kongen. Pludseligt modtog han et Par Maaneder efter ved Stafet nogle egenhændige Linier fra Kongen, (af 13. Jul. 1766) der i de naadigste Udtryk kaldte ham til Kiøbenhavn, for at tale med Kongen om „meget vigtige Sager." (Dannesk. Levnet af H. Treschow. S. 91.) At Christian VII. kort efter ikke allene udnævnte Danneskiold til Over-Secretair og Intendant for Marinen, i Stedet for Geh. Raad Rosenkrantz, og til Statsminister med 8000 Rdlr. om Aaret; men at Kongen endogsaa ved flere Leiligheder personlig har henvendt sig til ham, og forlangt at høre hans Raad og Mening, have vi allerede seet, og finde flere Beviser derpaa i den ovenanførte Samling af originale Skrivelser og Erklæringer. Deriblandt er ogsaa det Svar paa Dansk, (af 6. Sept. 1766) som Christian VII. gav paa Danneskiolds Anklage imod Bernstorff, og som, hvis det kan antages for at være udgaaet fra hans egen Pen, tør være det mærkværdigste, hidtil bekiendte Brev af denne Konge.[62]). Det kunde ikke feile, at Grev Danneskiold selv maatte føle sig truffen af disse, en oplyst og retfærdig Monark ligesaa værdige, som heldigt udtrykte Ord: „Jeg er „ogsaa overtydet om, at han (Bernstorff) ikke er en fuldkommen „Mand; dog har han Oprigtighed, Gaver og Indsigter; naar „han tager Feil i mine Ærender, saa bør Greven fegte imod

62) Danske Magazin. anf. St. S. 55.

„hans Meninger, og at tale (efter Grevens egne Ord) som „en ru Sømand, dog uden at beleidige ham med personalia. „Saa staaer det til mit eget Tykke, at vælge det Raad, som „synes mig at være det bedste. Mit conseil maatte kun „bestaae af een Geheimeraad, ifald de alle vilde „og skulde tale med een Tunge."

Denne Brevvexling afbrød dog ikke det Slags mere fortrolige Forhold, der syntes at have dannet sig imellem Kongen og Grev Danneskiold; man seer, at denne har vedblevet (allerede 26. Sept. 1766, ligesom i Januar, Mai, Jun. og Jul. 1767) at indgive skriftlige Betænkninger, umiddelbart til Kongen; bl. a. imod nogle af Prinds Carls Forslag, f. Ex. at besætte adskillige, baade høiere, og ringere Civil-Poster med afskedigede Officerer og Underofficerer, m. fl. Men ligesaa pludseligt, som han var kaldet til Hoffet, sat i Spidsen af Marinens Bestyrelse, og ind i Statsraadet: ligesaa hastigt og uventet blev han igien viist bort. Den 26de Oct. 1767 fik han i et fransk, af Kongen underskrevet Brev den krænkende Befaling, at fratræde disse Embeder, inden 3 Dage at forlade Kiøbenhavn, og forføie sig til sit Gods, Marselisborg, med den Pension af 7000 Rdlr., han forhen nød. — Den almindelige Mening var, at hans egen Slægtning, den usædelige og foragtede Grev Danneskiold-Laurvig — for hvem han i 1766 siges at have udvirket Kongens Tilladelse til at komme tilbage til Kiøbenhavn fra sin Forviisning til Norge — var den, som nu lønnede sin Velgiører med at hielpe til at styrte ham, for selv at faae hans Post som Oversecretair eller Chef for Admiralitets-Collegiet.[63]). Det sidste er maaskee mere rimeligt,

[63]) Jvf. bl. a. Treschows Levnetsbeskr. S. 49. (Høst. I. S. 132. 133.) At man har benyttet to Memoirer af Danneskiold om store Misbrug i Staten (bl. a. ved Forandringer i det Militaire, og især rettet mod St. Germain) og ved Underslæb med Statsmidler, som Anledning til at vække Kongens Unaade mod Greven

end det første; det var snarere Sperling, som da var i største Gunst, og havde en Forbindelse med Fru Bülow, en Datter af Grev Laurvig, der udvirkede hiin Tilladelse.

8. Dette er et Par Exempler paa, hvorledes det gik til i Danmark 1766—67 med at besætte de høieste Statsembeder, og med at afskedige Ministre og Departements-Chefer. De kunde være nok til at vise, at ved Christian VII. Hof var Versailles ogsaa i den Henseende et Mønster, som fulgtes temmelig nøie i de mindre Forhold; men med den Forskiel, at hos Christian VII. traadte Yndlinger i Maitressernes Sted. Intriguernes hemmelige Spil ved det danske Hof kan man dog undertiden med mindre Sikkerhed angive, end ved det franske, fordi Kilderne til dette Slags Historie hos os ere fattige, ødelagte eller utilgængelige. Saaledes forholder det sig ogsaa med Danneskiolds pludselige Ophøielse, og ligesaa pludselige Unaade, at begge Omstændigheder, endog ved en Biographie, hvortil Archivdocumenter, Grevens egne Optegnelser og Andres mundtlige Meddelelser, ere benyttede, næsten slet ikke opklares. Noget mere Lys faae disse Hof-Intriguer, hvad Danneskiold angaaer, ved deres Forbindelse med andre, og især med Prindsen af Hessens Optræden ved Christian VII. Hof, hvor han i nogen Tid syntes bestemt til at indtage en meget betydende Plads.

— hvorom en Paategning fra ældre Tid skal være fundet paa et af disse Breve, der kun haves i Concepter eller Copier — er vel ikke usandsynligt (jvf. Danske Mag. anf. St. S. 68. 70.) Man vil ikke kunne negte, at det i det mindste hverken var klogt eller forsigtigt af Danneskiold, at meddele Betænkninger og Angivelser af den Art skriftligt til en Konge, der var saa lidt at stole paa, som Christian VII. I øvrigt var vel Danneskiolds Fald en Virkning af sammensatte Intriguer, som det vilde blive vidtløftigt at udvikle; hvis endog dette med Sikkerhed og Fuldstændighed lod sig giøre.

Prinds Carl af Hessen-Cassel var 1756, i sit 12te Aar, tilligemed sine Brødre Wilhelm og Frederik, bleven sendt til det danske Hof, for der at opdrages, i Anledning af at deres Fader, Arveprinds Frederik, 1754 var gaaet over til den catholske Religion. Den ældste af disse tre Prindser, Wilhelm, som blev Thronarving i Hessen ved Farfaderens Død, (31. Jan. 1760) ægtede siden (1. Sept. 1764) Frederik V. anden Datter, Wilhelmine Caroline. Prinds Frederik blev 1766 dansk Generalmajor og Oberst, fik d. 26. Marts 1767 det Danske Liv-Regiment; men forlod Landet samme Aar i October, og gik i nederlandsk Tieneste. — Prinds Carl var allerede under Frederik V. (1764) bleven Generalmajor og Regimentschef, og 1765 Chef for Artilleriet. Efter Christian VII. Thronbestigelse modtog han i Aaret 1766 det ene Beviis efter det andet paa Kongens Yndest, blev i sit 22de Aar Generallieutenant, Commandeur for Garden til Fods, Ridder af Elefanten, Felttøimester, og Statsminister (16. Septbr.) og endelig (d. 22de Oct.) Præsident i Krigsraadet, eller Krigscollegiet for Landmagten; ja Kongen havde endog om Sommeren (4. Jul.) udnævnt ham til Vicekonge eller Statholder i Norge; men Ministrene fik dog udvirket, at den gamle, almindeligt agtede Statholder Benzon blev i sin Post, og Prinds Carl beholdt kun Titelen. — Alt dette var udgaaet fra Kongens personlige Gunst og Tilbøielighed for den unge Prinds, med hvem han var opvoxet, og hvis daglige Selskab nu i nogen Tid var blevet ham uundværligt. Prinds Carl, endskiøndt han maatte kiende Christian VII. nøie nok, var den Tid for ung og ungdommelig til at han, meer end flere Andre, skulde have tænkt paa den skrøbelige Fod, hvorpaa alle slige Ophøielser ved denne Konges Hof hvilede.

Prindsen benyttede imidlertid sin lykkelige Stierne, imedens den omtrent stod paa det høieste, til at opnaae en mere sand

og varig Lykke ved Giftermaal. Frederik den Femtes Datter Louise, som den 30. Jan. 1766 fyldte sit 16de Aar, var den yngste og smukkeste af de tre Kongedøttre; yndig, livfuld, og venlig, gienkaldte hun baade udvortes og i mange Egenskaber Billedet af sin uforglemmelige Moder. Den fem eller sex Aar ældre Prinds Carl havde tidligt fattet en stærk Tilbøielighed for Prindsessen, som han havde seet opvoxe fra Barn af; han blev lykkelig nok til ogsaa at see hende dele hans Følelse; og da han netop paa den Tid stod paa det høieste Trin i Kongens Yndest, og denne Søster ikke allene deelte den med ham, men maaskee var den eneste Slægtning, for hvem Christian VII. virkelig har kunnet føle nogen Hengivenhed: saa ilede Prindsen med at betroe ham sin lykkelige Kiærlighed og at bede om Prindsessens Haand. Han fik let Kongens Samtykke; men ogsaa Bernstorff maatte vindes. Maaskee kan denne Minister have anseet et andet Partie for den unge, smukke, meget lovende Kongedatter som mere politisk ønskeligt, end at to hessiske Fyrster, og det Brødre, ægtede de to Søstre. At han selv skulde have givet Anledning til dette Giftermaal, og arbeidet paa at faae det sluttet[64]), have vi heller ikke fundet bekræftet; derimod veed man, at en af Bernstorffs fortrolige Venner, den daværende danske Minister i Petersborg, Kammerherre v. d. Asseburg, ikke har været uden al Deel deri; hvorhos Prinds Carl dog selv har yttret, at Kongen allene var den, som bragte hans Ægteskab i Stand.[65]) Bernstorff

[64]) Suhm har optegnet dette om Prindsesse Lovise, som han kalder »en Prindsesse af uforlignelig Deilighed, Munterhed og Belevenhed«.

[65]) I et Brev fra Prinds Carl til Asseburg, dat. Frederiksborg, d. 9. Sept. 1766, siger han: „Vous êtes en partie cause de mon bonheur présent; car c'est Vous qui m'avez donné la première idée d'épouser ma chère femme, qui va faire le bonheur de mes jours; & quoique personne que le Roi lui-même n'a entamé cette affaire, & *que c'est par son unique volonté qu'elle a pu réussir*, cependant je n'oublierai jamais que c'est Vous, mon cher ami, qui y

ønskede det i det mindste udsat, indtil Kongens eget, ligesom og den ældre Søster, Sophia Magdalenas, der i mange Aar havde været trolovet med den svenske Kronprinds, vare fuldbyrdede; og begge vare bestemte at blive det inden Aarets Udgang. Men den utaalmodige Prinds vilde ikke vente saa længe; han har vel ikke været uden al Frygt for, at en Opsættelse kunde blive ham farlig. Nu stod hans Stierne saa høit hos Kongen, at denne gierne vilde opfylde hans Ønske. Prinds Carl vilde dog heller ikke i denne Omstændighed have Bernstorff imod sig, og Christian VII. lovede at faae ham overtalt. Prindsen skulde derfor bringe ham et egenhændigt Brev (af 30. Jul.) for at stemme Ministeren til hans Fordeel. Dette maa ikke have faldet vanskeligt for Kongen, hvis franske Billet til Bernstorff er saa simpel og ubetydelig, som den kan være det,[66]) og ikke engang omtaler den Sag, som Prindsen altsaa mundtlig skulde foredrage. Den forfeilede dog ikke sin Virkning; der maatte sørges for Udstyr og Apanage, og allerede den 30. Aug. blev den hessiske Prinds Kongens Svoger.

Den Stilling, han derved indtog, den Tilbøielighed, Kongen havde for sin Søster, den ualmindelige Tillid, han viste Prindsen, og de Naadesbeviisninger, hvorved han i faa Maaneder hævede denne til de høieste Poster, han kunde naae — Alt syntes at love Prinds Carl en glimrende Bane i Danmark. Men der forløb ikke et halvt Aar efter Brylluppet, før den hele Herlighed var forbi. Prindsen var for ung til

avez contribué par Vos souhaits." (Denkwürdigkeiten des Freiherrn A. F. v. d. Asseburg. 1842. S. 364.)

66) Den er tilfældigviis bleven bevaret, og lyder, efter en Afskrift, saaledes: „Mon cher Mr. de *Bernstorff*. Le Prince *Charles* Vous „dira bien des belles choses de ma part. Je Vous prie d'être „persuadé de mon amitié & de toute ma confiance. Je suis & „serai Vôtre très affectioné & bon ami."

Chretien.

at kunne udfylde og forsvare den Plads, hvori han var sat, uagtet han en Tid lang havde en Støtte og Ven i den dygtige og kyndige General Huth. Prinds Carl havde giort vel i, fra Begyndelsen at slutte sig fast og alvorligt til den redelige og ædelt tænkende Bernstorff, den klogeste Raadgiver og Veileder, han her kunde finde; men det synes, som Prindsen, med al sin Agtelse og Ærbødighed for Bernstorff, som han ogsaa i et afgiørende Dieblik lagde for Dagen, ikke altid har søgt eller holdt sig til hans Raad. Det var i det mindste ingen Indskydelse fra denne Side, som bragte Prindsen paa den Tanke, at bevæge Christian VII. til at kalde Danneskiold til sig; og det, som Nogle have meent, for at giøre den danske Nation til Behag.[67]) Bernstorff kunde vistnok ikke 1766, efter sine Ideer og Anskuelser, som Statsmand stemme overeens med Danneskiold; men han havde aldrig været ham imod; han havde tilforn givet ham flere Beviser paa den sande Høiagtelse, han bar for hans Religiøsitet, hans strenge Sæder og hans Charakteerfasthed,[68]) og giorde intet Skridt for at hindre hans Indtrædelse i Christian den Syvendes Statsraad.

---

67) „Le Prince qui étoit continuellement avec le Roi, qui paroissoit posseder son coeur, & avoir toute sa confiance, crut faire une chose agréable à la Nation, en faisant entrer au Conseil le C. de *Danneskiold*, qui pendant le regne de Chretien VI. avoit eu tant de part aux affaires, & qui s'étoit acquis la reputation d'un vrai patriote, d'un homme intègre & d'une vertu austère." (Utr. Optegnelser.) At Sophia Magdalena, efterat hun havde styrtet Moltke, hialp til at faae Danneskiold, som hun altid havde yndet, kaldt tilbage, er rimeligt, og berettes hos Høst. I. 84.

68) „Mr. Bernstorff, qui aimoit & respectoit le Comte de *D.* pour sa pieté, pour l'austerité de ses moeurs, & pour sa fermeté dans les disgraces — ne s'opposa pas à son entrée dans le conseil. *Il avoit été le seul, qui toujours ouvertement avoit pris le parti du Comte de D.*, qui l'avoit consolé dans ses infortunes, qui avoit adouci sa retraite en toutes occasions, & lui avait obtenu plusieurs graces du Roi." (Saaledes allerede 1752, da Bernstorff blev Ridder af Elefanten, udvirkede han, at Danneskiold fik Rang med Geh. Statsministre, for at han ikke selv skulde have Rang over ham.)

Vi have seet, at Danneskiold, langt fra at giengielde Bernstorffs Sindelag, ikke allene erklærede sig aabent imod hans politiske System og Grundsætninger; men i de stærkeste Udtryk angreb ham i fortrolige Breve til Kongen; saaledes, at det vel ikke er formeget sagt, at det var hans Hensigt at styrte Bernstorff. („a peine étoit-il au conseil, que ce pieux Comte de D. resolut de perdre Bernstorff, & se portoit clandestinement son accusateur.") Denne Beretning bekræftes fuldkomment ved de ovenanførte Breve i D. Magazin; og vi finde det aldeles ikke usandsynligt, eller stridende imod Brevenes Indhold, at Danneskiold endog til den Grad ved sine Forestillinger havde virket paa Christian VII., at Kongen allerede skal have skrevet og undertegnet et Brev, (den 4de Septbr. 1766) som den følgende Morgen skulde forkynde Bernstorff hans Afskeed. Heldigviis fik Prinds Carl Nys derom, gik om Aftenen efter Taffelet med Kongen ind i hans Cabinet, kastede sig paa Knæ, og bevidnede, at den Tanke var ham umuelig at udholde, at han selv skulde være Anledning til, at en Mand, som han skyldte saa meget, skulde falde i Kongens Unaade. Skulde et saadant Uheld ramme Bernstorff, da var der intet andet tilovers for Prindsen, end at dele Skiebne med ham. — Kongen afbrød ham med de Ord: „Og deres Kone?" — „Elsker hun mig", svarede han, „da vil hun ikke forlade mig." — Det lykkedes Prindsen, ved sine indstændige Forestillinger, og ved de Taarer, han ikke kunde holde tilbage, at omstemme Christian den Syvendes Sind; han rev Brevet i Stykker og brændte det. — Danneskiolds Beskyldninger havde imidlertid vel giort Indtryk paa Christian VII. Bernstorff, som af Prinds Carl fik at vide, hvad der var foregaaet,[69]) talte

[69]) Bernstorff modtog den 5te Sept. 1766 om Morgenen en Billet (formodentlig fra Prinds Carl), som har indeholdt disse Ord: „Die Sachen sind diese Nacht um 2 Uhr erst decidirt worden, und völlig zu Dero

selv derom til Kongen, og udbad sig den Naade, at der maatte gives ham Leilighed til at forsvare sig. Formodentlig er dette foregaaet, da Christian VII., maaskee efter Foranledning af Prinds Carl, aflagde et Besøg hos Bernstorff paa hans Gods, d. 16de Sept. (Høst. I. S. 92.) Han modtog (enten før eller efter dette Besøg) et fransk Brev fra Kongen, som indeholdt den mest ærefulde Forsikkring om Kongens Erkiendelse af hans „store Fortienester" og om en Overbeviisning, der giorde alt videre Forsvar overflødigt. Kongen meddeelte ham imidlertid, efter hans eget Ønske d. 18de Septbr. Danneskiolds Klagepunkter, som Bernstorff den 22. Sept. besvarede paa Fransk i sin bekiendte (1772, efter Grevens Død udgivne) Apologie. Bernstorff nøiedes med, at Kongen erklærede ham for retfærdiggiort; men giorde intet Skridt for at styrte eller fierne sin Modstander og Anklager.[70])

Det varede ikke længe, inden man erfarede, at Prinds Carl, skiøndt han hverken fattedes adskillige gode og opvakte Anlæg, eller en Opdragelse, der maa have været bedre og mere omhyggelig, end Kongens, hverken havde Aar, Charakteerfasthed, eller Klogskab til at holde sig i sin Stilling, eller at beherske den Modstand, han i den kunde vente sig. Saameget mindre var han i Stand dertil, da hans Ungdom og hans fortrolige Forhold hindrede ham i at kunne faae nogen

---

Satisfaction ausgeschlagen." — Det franske Brev fra Kongen til Bernstorff (som vil blive aftrykt) er uden Datum; men, som man seer, skrevet efter en senere personlig Sammenkomst.

70) „*Le Roi lui-même le declara innocent.* Dans ce moment il n'auroit pas eté difficile de disposer le Roi à renvoyer le Comte de D. Mr. de Bernstorff ne connoissoit pas la vengeance. *Il aimoit le prince de Hesse,* & ne vouloit pas detruire son ouvrage pour une cause personelle." (Vi holde os til samtidige Optegnelser, hvis Forfatter meget nøie havde kiendt Bernstorff, snarere end til Høst, som mener, det er ubekiendt, om Kongen udtrykkelig frikiendte Bernstorff. I. 97.)

moralsk Overvægt hos Christian VII. og den personlige Gunst, som han en kort Tid besad i høi Grad, har formodentlig allerede aftaget, da Prindsen efter sit Giftermaal mindre stadigt og daglig kunde være om Kongen, hvis Tilbøieligheder og hvis Sæder desuden snart toge en Vending, hvorved han mere maatte undsee sig for sin Søsters Mand, end han kunde giøre ham deelagtig i sin Levemaade. Han havde nu desuden netop i den raske, altid lystige, overgivne, og i det mindste godmodige og uegennyttige Holck fundet Stoffet til en Yndling, der, ligesaa letsindig, som han selv, bedre passede for Kongens Charakteer og Tilbøieligheder, end en Svoger og Prinds, til hvem der, uagtet al Fortrolighed, altid maatte blive et mindre frit Forhold.

Prinds Carl, som allerede engang, (og formodentlig efter Indflydelse af Sophia Magdalena) ved at virke til Danneskiolds Tilbagekaldelse, havde bragt Uro og Splid i Ministeriet, og, om endog imod sin Villie, været nær ved at give Anledning til Bernstorffs Fald: giorde et andet, endnu mere uoverlagt Skridt, hvorved han bidrog til at hæve en af de farligste og mest fordærvede Mænd blandt dem, som optraadte ved Christian den Syvendes Hof: Grev Rantzau-Ascheberg, ved paa ny at bringe ham i en Stilling, hvor han snart vidste at skaffe sig Indflydelse. Denne længere hen i Struensees Historie endnu mere navnkundige holstenske Adelsmand (Søn af Geh. Raad og Rigsgreve Hans Rantzau, til Ascheberg, Breitenburg, Lindau m. m.) var under Frederik V. i dansk Krigstieneste stegen til Oberst af Infanteriet og Generalmajor; men blev pludselig afskediget den 14. Jul. 1756, og begav sig til Rusland, hvor han vidste at skaffe sig Adgang til Grev Orlow og giennem ham til Keiserinden, og hvor han skal have taget et Slags Deel i Sammensværgelsen imod Peter III. Da han ikke blev lønnet og forfremmet, som han havde ventet,

(han har sandsynligen kun spillet en fiernere og underordnet Rolle i den russiske Hofrevolution) blev han i høi Grad forbittret, og forlod Petersborg som en uforsonlig Fiende af det russiske Hof. Keiserinden var vel vidende herom, og Rantzau blev hende altid, som vi længere hen skulle berøre, i høi Grad utaalelig. — Ikke desmindre blev han nu, den 3. Jul. 1766, udnævnt til danſk Generallieutenant, og den 28. Aug. til Chef for Dronningens Livregiment. At Prinds Carl vilde og kunde sætte dette igiennem, imod Bernstorffs Ønske og Villie, da denne Minister bedst kiendte, hvorledes Rantzau var anseet ved det russiske Hof, og selv havde været den, som under Frederik V. havde bevirket hans Afſked: viste, hvor lidt Prindsen var hiemme i den høiere Statsklogſkab. Som det hedder, vilde han ved Rantzau skaffe sig en Støtte imod sin Medbeiler St. Germain, der vel havde mistet sin Post, som Krigsminister, eller Chef for Krigscollegiet, men havde beholdt sin Værdighed som Feltmarſkal, eller øverst commanderende General, og vedblev at være en betydende og farlig Modstander for den unge Prinds, der havde havt Dristighed nok til at fortrænge ham og indtage hans Plads.

At Rantzau, der aldrig glemte hvad Bernstorff havde virket imod ham, har havt en ſkadelig Indflydelse paa Prinds Carl, er meer end rimeligt. At han har lønnet Prindsen med siden at slaae sig paa hans Uvenners Parti: maae vi slutte af en senere Yttring af Bernstorff.[71]) — Om Rantzau

71) I et fortroligt Brev af 20. Dec. 1767, hvori han meldte en af sine Venner, at baade Grev St. Germain, og to Mænd, som da hørte til hans Parti, Grev v. d. Görtz og Grev Rantzau, vare afſkedigede af Kongens Tieneste, tilføier Bernstorff: „Vous jugerez par ces peu de mots, que *les ennemis les plus cruels du Prince de Hesse* sont abattus; mais cet événement n'a pas rélévé directement les affaires de ce prince." Forholdet imellem Prindsen og Grev Bernstorff tabte heller aldrig i gienſidig Agtelse og Hengivenhed. Prindsens Beretning om hans

ere ogsaa alle Partiers Stemmer enige i at tillægge ham, fra Moralitetens Side, næsten enhver slet og vanærende Egenskab, man kan finde hos en Mand af hans Stand og Stilling. I Aandsgaver var han vel ikke af Naturen forsømt; men hos en saa fordærvet Charakteer, der ikke engang havde Mod og Fasthed til at bøde paa, hvad han ved slette Anslag og Grundsætninger fordærvede, og for hvem en forræderisk Handling blev den sidste Udvei til at svinge sig op til Glands og Indflydelse, vil man vel mindst søge de Egenskaber, Statsmanden ikke maa fattes.[72])

Man mærkede, at Prindsen noget længere hen begyndte at fierne sig mere fra Bernstorff, og at slutte sig til det Parti, som var imod Forbindelsen med Rusland, og saaledes imod den under Bernstorffs hele Ministerium fulgte Politik, ved hvilken man endelig havde tilendebragt Underhandlingen om Byttet af den Gottorpske Deel af Holsten imod Oldenborg og Delmenhorst. Dermed lykkedes det dog ligesaa lidt ham, som Danneskiold, at kunne tilintetgiøre den Tillid, som Christian VII., selv under alle sine Forvildelser, naar man bragte ham til nogen Eftertanke, vedblev at vise Bernstorff, der af alle

Afskedigelse i et Brev af 20. Sept. 1770 begynder med de Ord: „Le meilleur de mes amis, le plus digne & le plus éclairé des Ministres, vient de succomber à une cabale infernale."

72) Iblandt mange Skildringer af Rantzau-Ascheburg er følgende korte af Suhm en af de mærkeligste, fordi den er nedskreven længe før Katastrophen d. 17. Jan. 1772. „Rantzau har megen Esprit og „nogen Læsning; men hverken Conduite, Mod, Religion, eller „Ærlighed. Han er stolt i Medgang, krybende i Modgang, kan „smigre endog for de Nedrigste, og mener det Ingen vel. Han er „fremfusende, en Praler, og kan ikke tie. Hans mindste Feil ere „Ukyndighed og Overdaadighed; han er hvad man kan kalde en *trai- „tre.*" Man gienfinder omtrent Suhms Charakteristik af Rantzau i en anden samtidig, ligesaa kort og ligesaa syndig: „Il ne tenoit ni à la religion, ni à la vertu, ni aux loix, ni aux devoirs, ni à la patrie. Il ne connaissoit pas meme l'honneur, que de bouche; il étoit lache, avec tous ses autres defauts."

Statsmænd og Ministre, Kongen havde om sig, bedst forstod at virke paa ham, uden at bortgive noget af sin Værdighed. — Allerede nogle Maaneder efter Prinds Carls Giftermaal, begyndte hans Yndest hos Kongen stærkt at dale; Kulden imellem Monarken og hans Svoger blev meer og mere tydelig i Vintermaanederne 1766—67; og den skal være udbrudt offentlig, i et for Prindsen fornærmeligt Optrin, der fandt Sted paa en Maskerade hos Grev Schimmelmann d. 2den Marts 1767, og som havde til Følge, at Prinds Carl strax efter Kroningen, tilligemed sin frugtsommelige Ægtefælle forlod Kiøbenhavn, efterat være tilsidst af Kongen behandlet med uanstændig Haardhed; og begav sig til Hanau, hvor begge i et Slags Forviisning tilbragte halvandet Aar.[73]

9. Man vil saameget mindre undres over, naar Kongen saa snart blev kied af Prinds Carl, som han endnu for 8, 9 Maaneder siden ikke kunde afsee nogen Dag, at han kunde blive det af den gamle Danneskiold. I hvormange Fortienester og roesværdige Egenskaber denne Herre i øvrigt har besiddet, og hvor agtværdig han fremtræder ved sin Danskhed og sin patriotiske Iver, havde han dog hverken Evner til en Premier-Ministers Post, (hvorfra han havde Lyst til at fortrænge Bernstorff) eller overhovedet Statsmandens politiske Indsigt, Klogskab og overskuende Aand; men allermindst havde han i sin Alder, og med sine strenge Grundsætninger, Talent eller

---

73) „Strax efter Kroningen (beretter Suhm) forlod Prindsen af Hessen „og hans Gemalinde Kiøbenhavn, og reiste til Hanau. Det var nu „ganske ude med ham; Kongen glemte den Søster, som han før høiest „havde elsket; som han saa mange Gange havde tilsvoret, aldrig at „ville forlade. Hun, som var vive af Natur, foreholdt ham dette, og „spurgte: om han meente, at Undersaatterne vilde holde ham deres „Eed, da han selv saa slet holdt sine Eder? Til Affked kunde de „ei faae Kongen i Tale; de bleve næsten udjagede, og i Forstningen vilde han neppe tilstaae dem Pension.“

Beielighed til at kunne holde sig ved personlig og umiddelbar Indflydelse paa Christian VII. Denne Konges Charakteer, saaledes som den fremtræder i denne Periode, var en Blanding af flygtig og frivol Letsindighed, kold Egoisme, og en lunefuld Egensindighed, hvorved han til visse Tider svingede sig op til et Slags Bevidsthed om sin Magt og Høihed. Naar da undertiden Nogen havde forstaaet at vække hans Luner, og bringe ham paa den Tanke, at man betragtede ham som det, han var, et blot Redskab for Andres Villie og Intriguer: [74]) da kunde han let komme i et Slags opbragt Stemning, og bringes til, pludselig at udstede det Slags Lettres de cachet, hvoraf adskillige udgik egenhændig fra Christian VII. i hans tidligere Regieringsaar, baade til Ministre og Yndlinger [75]). Ved et saadant blev ogsaa Danneskiold (som vi have seet) ligesaa pludselig afskediget og bortviist, som han var bleven kaldet til Hoffet. Den paafaldende Opmærksomhed og Naade, Kongen et halvt Aars Tid skienkede ham, var formodentlig især Følgen af et Indfald, som Sophia Magdalenas og Prinds Carls Indflydelse i Forening fremkaldte hos Christian VII., og det tabte sig, ligesom Indflydelsen dalede hos begge. Den gamle Enkedronning nød kun kort sin Alderdoms Drøm, at en Efterglands af Christian den Siettes Dage skulde lyse over hendes Livs Aften. Kongen viste hende vel endnu længe Opmærksomhed og en vis Ærbødighed (det var først Caroline Mathilde og Struensee, hvis Opførsel imod hende blev uanstændig og haanlig;) men med Indflydelsen var det snart

---

[74]) Christian VII. havde, formodentlig af Reverdil, lært den Sententis, som han undertiden anbragte: „Un Roi ne doit avoir autre favori, que son peuple."

[75]) Saaledes bl. a. det bekiendte, til daværende Kammerjunker E. Brandt (s. nedenfor) af 4. Mai 1768, hvorefter han inden 24 Timer maatte romme Hovedstaden, og Landet inden 8 Dage. (Trykt i Høst's Tidsskrift: „Politik og Historie". 3. Bd. 1821. S. 118.)

forbi; og ligesom med Dronningen, gik det med den gamle Admiral: hverken hans System eller hans Person, passede til Christian VII. Hof. Danneskiold vilde, som sædvanligt, begynde sine Reformer i Søvæsenet med Omstøbninger ovenfra; men kom ikke videre, end til nogle Personforandringer, da han strax tog sig for i Statsraadet at ville sætte et nyt Regieringssystem igiennem, i Stedet for først at blive færdig med Marinen.[77])

Man er maaskee undertiden, ved at tænke sig denne 17aarige Konge i Begyndelsen af hans Regiering, kommen til en Forestilling, der laante et og andet Træk hos hans Søn — eller var dannet efter den nærmere Erindring og det tydeligere Billede af Kronprinds Frederik, da han, omtrent i samme Alder som hans Fader, 1784 greb Statsroret. Men Uligheden kunde ikke være større. Kronprindsen var, om ikke i Kundskaber, dog i Forstand, Alvor og Modenhed, meget forud for sin Alder; i Sæder og Levnet et Mønster for opvoxende Fyrster. Hans Fader var 1766 i Alder knap en Yngling; i Aandskræfter og Adfærd halv Mand og halv Barn; i det physiske Livs Evner og Ungdomskraft sløvet, og snart udlevet inden Livet endnu var modnet. Kunde man vente sig Alvor og Stadighed i Regieringsarbeider af en

---

77) Efterat Danneskiold (i Aug. 1766) var bleven Intendant over hele Sø-Etaten, og tillige Over-Secretair i Rosenkrantzes Sted, vilde han have Etatens Collegium adskilt i to, som det tilforn havde været: Admiralitet og Commissariat. „Det var mest (siger Suhm) fordi Danneskiold bar et indgroet Had til en tidligere Formand, Carl v. Holstein, som tilforn (under Frederik V.) var bleven hans Eftermand; og siden denne havde støbt begge Collegier sammen, saa skulde de nu adskilles. Det er en gammel Indbildning hos os, at Tingene forbedres ved at forandre Navn.“ — I Admiralitetet indsatte han Adm. Rømeling og Commandeurerne Kaas og Rumohr. „Han forjog Schindel, som var Holmens Chef, og satte Reiersen ind igien, som ogsaa var dueligere dertil, da den førstes Fromhed var for stor.“ (Suhm.)

Monark, der fandt en barnagtig Lyst i at gjøre de Statsmænds Udvortes latterligt, med hvem han skulde arbeide, eller hvis Raad og Betænkning han skulde høre?[78]) — Han kunde jo ikke engang, ved den eneste, for den kongelige Høihed og Værdighed betydende Høitidelighed, hvor han viste sig offentlig — ved hans egen og Dronningens Kroning (1. April 1767), afholde sig fra en letsindig og og usømmelig Adfærd,[79]) der maaskee kunde være overseet hos en uopdragen ung Mand af privat Stand, men ikke kunde undgaae at forbause dem, der i denne Mand skulde see og bøie sig for deres Enevoldskonge.

Man har imidlertid sagt, at Christian VII. Ministre selv, i det mindste for en Deel, havde Skyld i, at Kongen tabte Lyst til Regieringssysler, fordi deres Behandling i Statsraadet var ham for tør og vidtløftig, og fordi han egentlig ikke fandt Smag i nogen af sine Ministre. A. G. Moltke havde han, allerede som Kronprinds, ikke kunnet lide; Sophie Magdalene, Reventlow og flere, satte fremdeles ondt for ham. Denne sidste beholdt vel, som vi have seet, endnu nogen Tid Indflydelse og Autoritet hos Kongen, men var ham i Grunden ukiær og ligegyldig; om ikke desuden gammelt Nag har virket imod ham. Thott's gammeldags Væsen og Alvor fandt Christian VII. latterlig; og selv Bernstorff forekom ham alt for afmaalt og underdanig i den personlige Omgang. — Men denne Fremstilling er dog eensidig og mangelfuld.

78) Christian VII. havde fra Ungdommen en betydelig mimisk Færdighed i at efterligne Folks Tale, Lader, Gang og udvortes Skikkelse. Da han var bleven Konge, hørte det til hans Morskab, naar han kom ud fra Statsraadet, eller ved andre Leiligheder, hos sine Fortrolige at gjøre sig lystig over Ministrene og forestille deres Personer.

79) „Under Acten (beretter Suhm) førte Kongen sig meget uanstændigt op, kunde ei et Dieblik sidde stille, gav slet ikke Agt paa Prædikenen, og legede med Scepteret, saa at det øverste af samme faldt af.“ — Intet kunde være mere skikket til at tages for et ondt Varsel; og ligesaa uheldigt var Kroningsdagen valgt: (den 1ste April.)

Naar Christian VII. i sit 18de Aar ikke fandt Smag i sin Faders Ministre, og neppe kunde udholde en Times Tid, to Gange om Ugen, at sidde i Statsraadet: saa begriber man let den sande Grund dertil. Den laae i hans egen Sindsbeskaffenhed, i hans Charakteer og i Mangel paa en Opdragelse, der kunde danne ham til Regent. Stadighed i alvorligt Arbeide var ikke at finde hos ham; de Samtidige, som uden Slør og uden Skaansel have nedskrevet Optegnelser om hans Ungdoms- og Regentliv, tillægge ham langt mindre Mangel paa intellectuelle Evner og en let Opfatning indenfor visse Grændser, end uovervindelig Ulyst og Ladhed til Arbeide; en umættelig Jagen efter omskiftende Adspredelser og Forlystelser; og deriblandt undertiden saadanne, som hørte til den laveste og raaeste Art. At bringe ham til at henvende sin Opmærksomhed paa Gienstande af høiere og indvortes Værd, af offentlig Vigtighed og Mærkværdighed, var næsten ikke muligt. En eneste Gang fik Danneskiold ham til at besee Gammel- og Ny-Holm; dette berettes som noget særdeles mærkeligt; og ligesaa, at han et Par Gange var tilstede ved en Vagt-Parade. „Man saae (siger Suhm et Sted,) at Kongen ikke tænkte paa andet end at fornøie sig; og naar han engang skulde see noget alvorligt, løb han det over, som en Lynild".

Vel har man ogsaa sagt: Ministrene vare ligegyldige ved Kongens Levemaade; de havde intet imod, at han af Letsindighed og Ladhed intet alvorligt vilde foretage sig; det gav dem saameget bedre og sikkrere Leilighed til at regiere allene. Dette lader sig maaskee i det Hele anvende paa Frederik den Femtes, fra Kongens Side næsten ganske passive og uvirksomme, men stadige og rolige Regiering. Men man behøver kun at giennemløbe Christian VII. korte Regieringshistorie, før Struensee fik Magten, for at blive overbeviist om, at netop Livet i en Hvirvel af Nydelser og Adspredelser gav ham i Hoffolks og Yndlingers

Vold, der tidt vare Ministeriets farligste Fiender; og at dersom Kongen endog gierne overlod Møie og Arbeide til sine Ministre og Departements-Chefer, saa vilde han altid beholde Magt og Myndighed til at følge sine Yndlingers Indflydelse og sin Camarillas Intriguer, og undertiden lade en Cabinets-Ordre, med Afsked eller Forviisning, slaae ned som en Bredestorden. Der behøvedes hos Ministrene en uafbrudt Aarvaagenhed, en uafladelig opmærksom Forsigtighed, for ikke at overraskes af Hoffets Cabaler og Kongens Luner; og hvorledes vare ikke de tre Aar, vi her have for Øie (1766—68) opfyldte af Omskiftninger baade i Statsraadet, ved Hoffet, og i høiere Embedsposter? — Vi have allerede seet, at selv Bernstorff, med sin overveiende politiske Klogskab, med den urokkeligt grundfæstede Høiagtelse, som han nød i enhver Kreds, og som endog Kongen, uagtet al sin Frivolitet, maatte dele, neppe undgik et Anslag, som truede hans høie Stilling, da han maaskee mindst ventede det. Og det var ikke det eneste. Denne Statsmands seneste Aar i det udenlandske Ministerium, under Christian VII. (1766—70) vare en næsten uafbrudt Kamp for at forsvare, ikke allene sin Stilling og sin egen Ære, men ogsaa Statens; men selv besad han, med al sin Klogskab og Fiinhed, en ædel og høimodig Charakteer. Han var noget for eftergivende, og ikke altid forsigtig; han havde hverken den Snildhed, der kunde behøves ved et saa fordærvet Hof, som det danske blev, eller den umoralske Egoisme, som ikke skyede noget Middel for at holde paa sin Stilling.

10. En af de tidligste Cabaler imod Bernstorff var vel af underordnet Betydning og Virkning, men af en egen og synderlig Beskaffenhed. Den kan i Forbigaaende berøres, og tiene til Exempel paa, hvorledes Intriguen blev drevet, og hvad man prøvede paa ved den unge Monarchs Hof for at styrte den eneste Mand, hvis Klogskab og Aandskraft var den

overlegne Magt, der holdt Ministeriet. En vis Morin d'Heronville (formodentlig af fransk Familie, skiøndt han kaldes Englænder) var bleven Bernstorff stærkt anbefalet ved en af dennes Venner i London.[80] Morin kom til Kiøbenhavn, hvor Ministeriet tog sig af ham, og omsider 1763 skaffede ham en Ansættelse i det tydske Cancellie, som Secretair med Titel af Legationsraad. Man kan vist ikke rose Bernstorff for en saadan Villighed til at drage en fremmed Lykkesøger ind i Landet; men han blev ogsaa ilde lønnet af denne. Morin, der bl. A. havde levet længe i Italien, var en Mand af Forstand og udvortes Politur; manglede ikke Smidighed og Talegaver, men forbandt dermed en skiult, rænkefuld Charakteer, uden Religion og uden Moralitet. Han havde vundet megen og nær Adgang til Prinds Carl, der skal have giort ham til et Slags Fortrolig i sin Kiærlighed til Prindsesse Lovise. Formodentlig giennem Prindsen havde Morin ogsaa faaet Adgang til Christian VII. Person (maaskee endog før hans Thronbestigelse;) og han skal have bidraget meget til at styrke Kongen i den spottende Ringeagt, hvormed han altid behandlede Religion og offentlig Gudsdyrkelse. Af samme Tænkemaade var den daværende preussiske Minister i Kiøbenhavn, Baron v. Borck, (Søn af Frederik II. Stats- og Krigsminister) som ogsaa havde indsmigret sig hos Christian VII., og uden Tvivl ikke har været uden al Deeltagelse i Danneskiolds Planer, idet mindste var han af dennes Parti.[81])

[80]) „Mr. de Schrader, ami intime du Comte de Bernstorff, & confident du feu Prince de Galles“ (Caroline Mathildes og Georg III. Fader.)

[81]) Om v. Borck beretter Suhm bl. a. „Denne Mand havde megen „esprit, men ingen Soliditet, og et ondt Hierte. Kongen, hvis eneste „Qualitet var esprit, behagede han derfor vel. Han traf paa een „Stræng med Saint-Germain, og vilde, tilligemed denne, styrte Con„seillet, sigende: at en souverain Konge bør ingen Forestillinger taale. „Selv vilde han i dansk Tieneste, og bort fra de udenlandske Affai„rer. — — Denne Borck havde engang villet overtale Kongen til

Med Morin skal v. Borck have overlagt en Plan, der ikke gik ud paa mindre, end at styrte det hele danske Ministerium. Dette var omtrent samtidigt med Danneskiolds første Angivelse mod Bernstorff, hvis Uven ogsaa v. Borck var. Han skrev en tydsk Memoire, der skildrede Landets Tilstand med mørke Farver, (som heller ikke allevegne vare falske) og skulde bevise Nødvendigheden af en total Forandring i den danske Statsstyrelse; hvortil naturligviis hørte, at de 4 Statsministre, som han forsikkrede Kongen alle vare i høieste Grad forhadte hos hele Nationen, skulde give Plads for Andre. Danneskiold blev foreslaaet til Chef for det danske Cancellie. (!!) Rosenkrantz kunde man endnu i nogen Tid, paa Forsøg, lade forestaae Sø-Etaten. Kammerherre v. der Asseburg, som i Grev v. Ostens Sted var bleven Gesandt i Petersborg, kunde blive Minister for de udenlandske Sager (Bernstorff skulde sættes til Statholder i Oldenborg, og hans Brodersøn, A. P. Bernstorff, sendes til Petersborg.) Den gamle Generallieutenant Ahrenstedt foresloges til Chef for Krigscancelliet; Grev Rantzau Ascheberg til Chef for Cavalleriet o. s. v. Kongen skulde derimod selv paatage sig den øverste Styrelse og Commando over hele Krigsmagten, „efter Hans Maj. Kongen af Preussens Exempel" (hvilket næsten klinger satirisk). „Endlich „brauchen I. Maj. ein tüchtiges Subjectum zum Chef der Fi„nantzen. Wen soll man aber dazu in Vorschag bringen? Es „ist niemand in Dero Diensten bekannt, welcher auch nur eine „mäßige Einsicht in Finantz- und Commerz-Sachen hat. — — „Man würde also suchen müssen, aus fremden Diensten jemanden „zu erhalten, der die Fähigkeit dazu hätte. — Die Einrichtung

"at afskaffe baade Præster og Kirker, og gjøre de sidste til "Kornmagaziner; og havde man i nogle Dage Møie med at "skaffe ham (Kongen) denne Grille af Hovedet."

„der Königl. Preussischen Finanzen ist bis dato die beste, die in der „Welt bekannt ist.“ o. s. v. (Jvf. „Oederiana“ 1792. S. 225—263.)

Det var altsaa den preussiske Finants-Indretning, man i Danmark burde tage til Model; og En, som var tilstrækkelig bekiendt med samme, vilde være den bedste Finants-Minister eller Intendant, man kunde vælge. Med andre Ord: Hr. v. Borck har uden Tvivl selv havt Lyst til denne Post; om han havde Evner dertil — derom veed man intet. I øvrigt gik, som man tydeligt seer, Planen ud paa, at omstyrte Statsraadet, og deri stemte den ganske overeens med St. Germains Ideer. „Han søgte (siger Suhm) at giøre Conseilet mistænkt for Kon„gen, og kaldte det et Senat, sigende: at en souverain Konge „ei burde staae under Formynderskab. Hans Agt var at faae „det afskaffet, for at han selv kunde være Alt i Alt.“

Det omtalte hemmelighedsfulde Skrift, hvis Indhold i flere Punkter stemmer overeens med Danneskiolds Meninger og Yttringer, maa være forfattet i en af de første Maaneder efter Christian VII. Thronbestigelse, og blev anonymt bragt i Kongens Hænder. — Endskiøndt det nu virkelig var kommet saa vidt, at Kongen, som desuden personlig yndede Hr. v. Borck, i tre Dage efter hinanden havde hemmelige Samtaler med Morin, og denne desuden stod i Forbindelse, baade med Reverdil og St. Germain: fik Bernstorff tidligt nok Underretning om dette Anslag, og hans Anseelse og Indflydelse var 1766 saa stor, at han giorde det hele til Intet. Morin blev skikket som Legationssecrerair til Neapel, hvorhen en anden politisk Rænkesmed af mere fornem Art, Grev v. d. Osten, nylig var sendt som Minister, for at faae ham bort fra Kiøbenhavn. Om det tydske Stats-Project blev der siden ikke videre Tale, end at den preussiske Minister i Anledning af samme et heelt Aar efter compromitterede sig paa en meget ubehændig Maade, ved at tilskrive Bernstorff d. 16. Marts

1767 en Note, hvori han forlangte, at man vilde skaffe ham den Fyldestgiørelse, hans diplomatiske Stilling kunde berettige ham til, i Anledning af udspredte Rygter om, at han skulde være Forfatter til en Memoire, „rempli de machinations contre l'état, & de projects très dangereux." Dette Skridt, hvorved Hr. v. Borck egentlig kun giorde sig latterlig, og snarere bestyrkede det Rygte, han vilde give sig Skin af at giendrive, havde dog til Følge, at Frederik II., da Sagen blev ham bekiendt, blev utilfreds med Hr. v. Borck, som i A. 1768 tilbagekaldtes, eller tog sin Afsked som Gesandt ved det danske Hof.

Ikke bedre, end med v. Borcks og Morins Anslag, gik det med en anden Cabale, der ligeledes blev opspundet imod Bernstorff, og var et Beviis mere paa, hvorledes man dengang, ved enhver given Leilighed, benyttede Kongens Letsindighed og svage Charakteer til politiske Machinationer. Denne Gang var det en ellers ikke meget bekiendt Adelsmand af holsteensk eller tydsk Familie, Kammerh. Grev Carl Fr. Görtz, som ved St. Germain 1763 var bleven Oberst ved det da oprettede fyenske Dragon-Regiment. I Aaret 1766 kom han til Hoffet, og da han var en Mand af et smukt og behageligt Udvortes, og ligesom v. Borck kunde more Kongen med frivole Spotterier over Religion og Geistlighed i Frederik den Andens Maneer: giorde han i en kort Tid Lykke hos Christian VII., som (d. 14de Marts 1766) pludselig gav Grev Caspar Moltke (Geh. R. A. G. Moltkes tredie Søn) Afsked som Commandeur for begge Livgarderne og satte Grev Görtz i hans Sted. Det opdagedes imidlertid strax, at Gørtz stod i hemmelig Forbindelse med St. Germain og Flere, hvorved det, som sædvanligt, skulde gaae ud paa, at sprænge Ministeriet, og at styrte, om ikke Bernstorff selv, i det mindste Reventlow og Rosenkrantz. Dette blev opdaget; Christian den Syvendes personlige Gunst hialp ikke Görtz, saa lidt som at han var Svigersøn af Stift-

amtmanden, Grev Knuth. Han beholdt sin nye Post kun to Dage; „blev afsat uden Pension, relegeret, og levede siden ved Frankfurt am Main.“[82])

Efter Udfaldet, ikke blot af dette tidligere Anslag, men ogsaa af det Uveir, som Grev Danneskiold var nær ved at reise imod Bernstorff, bestyrkedes denne Ministers Anseelse og Vægt i Cabinettet og Kongens Tillid til ham endnu mere, end tilforn. Det lykkedes ham saaledes omsider at slutte de Forhandlinger, som i saamange Aar havde været Gienstand for hans uafladelige Omsorg og Bestræbelse, ved den bekiendte Forbunds- og Bytte-Tractat med Rusland af 13. Decbr. 1767, hvorved Oldenborg og Delmenhorst bleve afstaaede, og hele Hertugdømmet Holsten kom under den danske Konges Scepter. Christian VII. belønnede Baron Bernstorff ved at ophøie ham og hans Slægt i den danske Grevestand; en Raadesbeviisning, som de to Statsministre Thott og Reventlow deelte med ham. Bernstorffs fortrolige, høit agtede Ven, Kammerherre v. d. Asseburg, som under Forhandlingerne havde været Gesandt i Petersborg, blev til Belønning Geheimeraad. Det var et Rygte, som findes optaget i samtidige og indholdsrige Optegnelser, (af Suhm) at Bernstorff til forskiellige

[82]) Jvf. Struensee von Høst I. 67, 68, hvor han har fulgt Suhms Optegnelse, i hvilke der siger om Gørtz, at han før den Tid havde været Gesandt i Berlin. I en anden Kilde hedder det derimod om Grev G. „Il s'insinua dans les bonnes graces du Roi, & ne negligea aucune occasion pour nuire à Mr. de B. Mais le credit de ce Ministre l'emporta sur la cabale, & Mr. de Goertz, pour s'en defaire d'une manière honette, fut nommé Envoié extraord. du Roi à Berlin, à la place du Baron de Diede, qui passa à la cour d'Angleterre. Il partit en automne pour ses terres en Allemagne; mais avant que d'être arrivé à Berlin, il eut son congé & sa demission le 7. Decbr. 1767, & son Regiment fut donné à Hans Ad. Ahlefeldt.“ Denne uden Tvivl nøiagtige Notice stemmer ikke overeens med ovenanførte; formodentlig er der taget feil i Tiden for Görtzs Sending til Berlin.

Tider havde attraaet at giøres til dansk Statscantsler; men at ogsaa Prinds Carl af Hessen, da han stod høiest i Gunst hos Christian VII. ikke havde kunnet sætte det igiennem. Det er derimod langt mere vist, og i andre Kilder fra en meget paalidelig Haand optegnet: at baade ved denne Leilighed, og sildigere, i Anledning af Kongens Udenlandsreise, har Christian VII. villet tillægge Bernstorff en Værdighed, som han efter egen Drift, bestyrket ved fortrolige Venners Raad, frabad sig. — Vi ville ved denne Leilighed endnu berøre en Omstændighed, Bernstorff vedkommende, som flere Forfattere omtale: at Danneskiold, der havde forbundet sig med denne Ministers ivrigste Fiender, og selv været hans Anklager, uden at kunne styrte ham, før sin Død forsonede sig med Bernstorff. Denne Sag forholder sig saaledes, at Danneskiold, før han forlod Kiøbenhavn den 29de Oct. (1767) tilskrev Bernstorff et fransk Brev, hvori han tilbagekalder Erindringen om den gienſidige Følelse af Agtelse og Venskab, som herskede imellem dem for 30 Aar siden; forsikkrer, at det kun var forskiellige Principer i Henseende til offentlige Sager, som havde kølnet dette Venskab; bevidner, at han nu, da han for sit øvrige Liv siger Hovedstaden Farvel, mærker, at de samme Følelser atter opvaagne hos ham; og haaber, at Bernstorff vil troe hans Ord, at han reiste uden at medtage mindste Bitterhed (ressentiment) imod nogen m. m. Bernstorff svarede Dagen derpaa i fine og værdige Udtryk, hvori man finder mere Sandhed og Ærlighed, end hyklet og overdreven Selvfornegtelse. Hertil har formodentlig den omtalte Forsoning paa begge Sider indskrænket sig.

11. Det er bekiendt nok, hvor forskielligt den ældre Grev Bernstorff er bleven bedømt som Statsmand, og at han i sin Tid har havt den Skiebne, at blive ligesaa fiendsk angrebet, ligesaa skarpt og eensidigt dadlet, som hans Brodersøn blev almindeligt æret, og hans Virksomhed i Staten, baade

før og efter hans Død, har vundet al den Erkiendelse og Berømmelse, som Historien altid vil tilkiende den ædle og høisindede Minister. Naar vi dybere ville undersøge begges politiske System og Handlinger, da vil det dog blive tydeligt, at Andr. P. Bernstorff, fremdraget, beskyttet og dannet af sin Farbroder, i alt Væsentligt har gaaet i hans Spor og hyldet hans Grundsætninger. Begge var giennemtrængte af en lige sand, varm og levende Kiærlighed til det Land, i hvis Styrelse de toge Deel, og hvis Monark de tiente med samvittighedsfuld og ubrødelig Troskab. Begge havde giort deres egen Ære, deres eget Vel uadskilleligt fra Statens. Begge kappedes om en uegennyttig og ædelmodig Opoffrelse af egen Formue i Statstienesten, som dog især hos den ældre Bernstorff fandt Sted i en sielden og ualmindelig Grad. Hvorfor er den ældre Bernstorff bleven miskiendt paa sin politiske Løbebane, og undertiden, efterat han havde maattet forlade den, og efter hans Død, betragtet med Ligegyldighed i Danmark, eller endog underkastet en nedsættende og dadlende Bedømmelse? — Besvarelsen heraf er ikke vanskelig. Grev H. E. Bernstorff har havt det Uheld, at leve nær den store Tidsgrændse, som med en uhyre Kløft skiller det 18de Aarhundrede, med det nyere Europas hele Fortid, fra Revolutionens Æra; han levede i en Periode, saa uliig flere af de efterfølgende i Danmarks seneste Historie, at man let har kunnet finde Anledning til at fremstille ham i et meer eller mindre falskt Lys, ved at betragte ham saaledes, som om han havde levet en eller to Generationer efter sin Død. Han hører til de Statsmænd, i hvis Charakteristik og Bedømmelse historiske og politiske Forfattere af en vis Art ere mere tilbøielige til at spørge: hvorfor giorde han ikke dette eller hiint, som vi 60 eller 80 Aar efter hans Død forlange, at han skulde have giort? — end de ville bestræbe sig for, klart at see og retfærdigt at veie

det Gode og Ærefulde, han udrettede — det meget Skadelige og Fordærvelige, som han hindrede, saa længe det kunde lykkes ham, at modstaae sine Fiender og Misundere. Lad os nøie betragte og gjennemskue Forholdene, som de vare ved Christian den Syvendes Thronbestigelse, og i Aarene 1766—68; og lad os da spørge: hvorledes det i disse Aar vilde have seet ud, i Fald det var lykkedes, allerede 1766 at styrte Bernstorff, og at bringe Regieringens Tøiler, under en Konge i Ynglingsalderen, uden Religion, uden Alvor, uden Sæder, i Hænderne paa en Coalition af Mænd, som Rantzau-Ascheberg, St. Germain, Osten, Borck, og flere deres Lige — tilligemed en Flok af rænkefulde Fortrolige og Hielpere paa den ene Side, og en Camarilla, af den meest umoralske og fordærvede Art, paa den anden. Svaret kunne vi tildeels finde i Bernstorffs egen Skiebne, som den blev fra 1769, og i den stigende Vanære og Ringeagt, der leirede sig omkring den danske Throne, efterat hans Anseelse, hans Indflydelse og Virkekraft, fra Begyndelsen af hiint Aar, Dag for Dag mere aftog.

Men, saalidt som det hører til vort Formaal, at skrive en ny Apologie for Grev Hartvig E. Bernstorff — ligesaa lidt ville vi opholde os videre ved de øvrige Cabaler og Hof-Intriguer, som spilledes ved Christian VII. Hof i Aarene 1766 og 67, eller før hans Udenlandsreise. Vi have berørt nogle af de betydeligste, og for Bernstorff farligste, og ville kun endnu tilføie dette: at man vil see, det ikke overalt kunde lykkes denne Ministers Klogskab og Indflydelse hos Kongen, at overvinde enhver Modstand, som han mødte ved Hofrænker, eller ved enkelte af hans i det Skiulte virkende Uvenner. Bernstorff kunde heller ikke umiddelbart blande sig i Regieringssager, der laae ganske udenfor hans egentlige Virkekreds. Saaledes vedblev der i disse Aar at herske personlig

Strid og stridige Meninger om Militairvæsenet, snart imellem St. Germain og Prinds Carl; snart imellem den første og General Schmettau og A., hvorved Armeen og Krigsstyrelsen, i Stedet for at sættes paa en bedre og mindre kostbar Fod, blev en Skueplads for Cabaler, Projecter og idelige Forandringer, hvorved Alt gik op og ned, efter som snart det ene, snart det andet Parti havde Overhaand. Saaledes blev den bekiendte Grev Schmettau, der ikke altid kunde enes med St. Germain, kaldt ned fra Norge, hvor han var commanderende General, og i det Hele havde erhvervet sig et agtet Navn. I hans Sted sattes Grev Rantzau, der i ni Maaneder giorde sig saa hadet af Normændene, at man vilde stene ham i Vognen, da han kiørte ud af Christiania. Han blev i Unaade afskediget, da hans Beskytter og Ven, Grev St. Germain, omsider reent maatte bukke under, og anden Gang erholdt Afsked, ikke allene som Krigsminister, men som Generalfeldtmarskal (18. Dec. 1767). Imidlertid gik det ikke for sig uden et betydeligt Offer; St. Germain beholdt for det ringe Gavn, han havde kunnet giøre, den skammelige Bortødsling ved Salg af Armeens Materiale, som han afstedkom under Form af Reduction, og den store Forvirring uden store Resultater, han ved sine Reformer havde giort, en aarlig Pension af 14,000 Rdlr.[83]) Rantzau derimod, som ogsaa i Petersborg var grundigen forhadt, blev ikke allene forviist Hoffet; men maatte ei engang komme indenfor Kiøbenhavns Porte, da han efter sin Nedreise fra Norge (28. Jan. 1768) fik Befaling at begive sig til sine Godser i Holsteen.

Ved disse Forandringer i Ministeriet og Statsraadet kunde det vel synes, at Bernstorffs alvorligste og betydeligste

---

[83]) Vi maa forbeholde til et andet Sted en endnu nøiere Skildring af denne i sit Levnet meget mærkværdige Mand, der gialdt for en god General, men var en skadelig og ødelæggende Krigs-Minister.

Modstandere vare fiernede. Om og hvorvidt han derved blev i Stand til at bringe et fuldkomment Sammenhæng, en fuldstændig Eenhed i Regieringen, tilveie; ville vi lade være ugiort. I det mindste seer man, at endnu kort efter den Tid stod Statsraadet saa lidt paa nogen fast Fod, at der endog imellem Reventlow og Bernstorff, der ellers i Almindelighed havde holdt sammen, reiste sig (i Febr. 1768) en saa alvorlig Uenighed og Meningsforskiellighed, at een af dem maatte vige. Det var at forudsee, at Christian VII. ikke havde saameget tilovers for Reventlow, at denne i Kongen skulde finde sit Forsvar. Han fik virkelig Afsked fra alle sine Embeder (d. 5te Februar) med 4000 Rdlrs. Pension; og hvad der for Mange maatte være ligesaa overraskende, Grev Adam G. Moltke, der nu i henved et Par Aar, havde maattet leve uden Hoffets Solskin, blev paa samme Tid kaldt tilbage; da man saae, at det virkelig var Christian den Syvendes Mening, at bruge sin Faders gamle Yndling ved Udførelsen af de Reformer i Landboforfatningen, som han selv tænkte paa. — Hvad Reventlows Afsked angik, da syntes den mere at være en Comedie, Kongen spillede med sit Statsraad og med sin forrige Overhofmester, end en alvorlig Cabinetsforandring. Baron Schimmelmann, der havde skaffet sig en betydelig Vægt i Staten, ved sin store, i Landet indførte Formue, hvoraf han her ogsaa tilsatte en stor Deel, skal have været den, der traadte ind som Mægler; og efter fiorten Dage, som man benyttede til at giøre endeel Forandringer i Collegiernes Organisation, hvilke Reventlow vilde modsætte sig, kom han atter ind i Statsraadet.

Ligeledes har Bernstorff uden Tvivl maattet give efter for en Forandring i Kongens Stemning, eller en Indvirkning paa denne, hvorved Grev A. G. Moltkes Parti atter hævede sig, og Greven selv i Februar 1768 paa ny blev

Medlem af Statsraadet, og Præsident i den nylig oprettede Land-Commission, hvis Formaal en kort Tid syntes virkelig at ligge Christian VII. paa Hierte, og hvori man nu, tilligemed Moltke, indsatte to andre Geheimeraader, Schimmelmann og J. O. Schack. Det lod endog til, at Landbosagen nu for Alvor ikke allene skulde blive sat i kraftig Gang, men saa at sige meer, end nogen anden, under Kongens egne Øine. I Stedet for en blot Commission, oprettedes d. 15. April 1768 et General-Landvæsens-Collegium, der allene skulde staae under Kongen og umiddelbart foredrage dets Sager for ham; ligesom dette Collegium blev tillagt en aarlig Fond af 20,000 Rdd. til at fremme Forbedringer i Agerbrug og Landvæsen. Det nye Landvæsens Departement, eller saakaldte Collegium, fik da ogsaa endeel flere, tillige andensteds ansatte Medlemmer, som uden Løn skulde deeltage i dets Arbeide; hvorimod Moltke som Præsident*) lod sig tillægge Løn, der blev taget af den under Collegiet henlagte Fond. Men inden 14 Dage vare gaaede, blev det formodentlig en Følge af Moltkes umiddelbare Referat, at Landvæsens-Collegiet, der ikke syntes anseeligt nok, blev udvidet til at skulle bestaae af Deputerede og Committerede. Denne Begyndelse lovede ikke meget godt; og man kan ikke sige, at Collegiet holdt meer end det lovede. Det vendte sin Virksomhed mere til den theoretiske Side, ved at udsætte Præmier for landoeconomiske Priisspørgsmaal, forelægge Godseierne Spørgsmaal til Betænkning, m. m., end til at foretage sig at undersøge Landboforholdene fra Grunden af, og i en alvorlig Forbedring af Bondestandens sunkne og forkomne Forfatning at søge et Middel til at hæve baade Standen og Landets nationale Velfærd, i dens vigtigste Hovedkilde. Det manglede ikke Moltke paa en god Villie til

*) Efter Høst (Struensee: 1 Th. S. 147) ikke mindre, end 4000 Rdd. Suhm har dog kun 2000 Rdd.

at ophielpe baade Bondestanden og Agerbruget;[84]) men hverken af hans Alder eller hans Stilling, kunde man vente nogen giennemgribende Virkekraft. Man kan heller ikke andet end berømme hans, saavelsom Stampes og andre dygtige og kloge Mænds Grundsætninger, der ogsaa kom til at herske efter 1784: ei at nedbryde, allene for at forandre, men for virkelig at forbedre; og ikke, for at skaffe een Stand Ret, giøre hvad Ulov og Uret er imod Andre. — Det var imidlertid først Aaret efter (1769), at det nye Collegium lod til at ville udvikle en større alvorlig Virksomhed, giennem flere kongelige Anordninger, der i deres Formaal syntes passende til at ophielpe saavel Bøndernes Kaar, som et bedre Agerbrug. Men disse Love (f. Ex. Forordn. af 6. Mai 1769 om Hoveriets Indskrænkning; af 6. Jun. s. A. imod Bøndergaardes Nedlæggelse; af 28. Jun. om Jord-Fællesskabets Ophævelse) vare kun skrevne paa Papiret, og kom ikke meget videre, end paa dette. Reverdil, som havde Egenskaber og Gaver til at virke paa Christian VII., var for længe siden borte (fra 21. Novbr. 1767). Kongen, som man troede vilde tage personlig Deel i Landbosagen og i den Commissions Virksomhed, som han 1768 oprettede, glemte den og flere alvorlige Regeringssysler i Hoffets Sværm, og paa sin Udenlandsreise. Saaledes var den indre Statsstyrelse i Danmark paa en Fod, hvor det ikke var vanskeligt at see, at den var udsat for at gaae nye Rystelser og Omvæltninger i

---

[84]) I et af de fortrinligste og grundigste Skrifter til Danmarks indre Historie i den nyere Tid, som vor Literatur eier: „Grev Chr. D. Fr. Reventlows Virksomhed som Kongens Embedsmand og Statens Borger, af A. F. Bergsøe" 1. Deel S. 51, tillægges A. G. Moltke den Berømmelse: „at hans Fortienester af det danske Agerdyrkningsvæsen stedse bør erindres med Taknemmelighed;" og at „han havde udviist den samme Omsorg for sine Bønder, ved hvilken senere en Søn og Sønnesøn af ham have udmærket sig." Det er et Vidnesbyrd, som ikke kan mangle Vægt.

Møde; og at det, som Nogle endnu lovede sig af Kongens med Aarene voxende Modenhed, var en Forhaabning, der hvilede paa en meget svag Grundvold.

12. Med Ulyst og med uhyggelige Følelser vende vi os fra Hofcabalens og den politiske Intriges Rænkespil til den Konges Charakteer og Personlighed, som i Historien maa laane Navn og Ansvar til deres Følger. Billedet, som her møder os, kan ikke let være mere dunkelt og sørgeligt; og dog har der været den Tid, da Hykleri, Egennytte, Smiger i Vers og Prosa, efter den indførte Skik og Vane, brugte de samme skrydende Ord og opsvulmede Lovtaler til Christian den Syvende og om hans Regiering, som til enhver af hans Forfædre siden Frederik den Tredie. Men det kunde ikke vare altid ved, at man i Historien gled hen over Tingenes og Begivenhedernes sande Skikkelse; at man med vedtaget Taushed forbigik saa meget, hvorved flere Forhold og Omstændigheder, flere betydende Personers Handlinger maatte blive næsten uforklarlige; eller hvorved det blev overladt til en historisk Fortællers vilkaarlige Smag og Mening, at sætte dem i hvilket Lys, det behagede ham. — Man kan vel forbigaae meget af en Konges Privatliv, naar det er saadanne Omstændigheder, om hvilke det er afgiort, at de ligge udenfor enhver Berøring med hans Regiering og Regentliv. Men ikke blot er denne Afgiørelse ikke let; der gives mange Træk i en Fyrstes personlige Væsen, Levemaade og Tilbøielighed, som for Privatmanden ere ubetydelige; men hos Fyrsten ikke have været uden Virkning paa hans offentlige Liv eller hans Regentcharakteer. Det er ogsaa alt for ofte netop saadanne Træk af Fyrsternes personlige Levnet og Hoffets „lønlige Historie," som Traditionen og „den forargelige Krønike" nøiere erindrer og giemmer, enten i Sagnet, eller i skrevne Optegnelser, end andre Omstændigheder, som man meget før ønskede at kiende, og

behøvede at vide, for at kunne sige, hvormeget eller hvorlidt en regierende Fyrste virkelig selv har regieret.

Christian VII. var i fire Aar (1766—69) ikke ganske uden Selvvirksomhed som Regent; men allerede af det foregaaende vil Enhver let skiønne, hvor svag, usikker, ustadig, for en Deel endog skadelig, hans active Deeltagelse i Stats- og Regieringssager har været. Aarsagen dertil laae uheldigviis ligesaa meget i hans Naturanlæg og Charakteer, som den maa søges i hans uheldige Opdragelse og slette Omgivning fra meget tidlige Aar. En ligesaa tidlig begyndt Svækkelse af den physiske Kraft, i Forening med Kongens paafølgende Levemaade, der i nogle Aar var en uafbrudt Kiæde af Uordener, som hans fine Organisation i Udviklingens Aar ikke kunde modstaae, har uden Tvivl allerede fra 1770 og 1771 udøvet en sørgelig og forstyrrende Virkning paa hans Forstandsevner, hvilken man alt for vel forstod at benytte. I de foregaaende tre eller fire Aar var Christian VII. i en Tilstand, hvori han, med en stærkere Kraft i Villien, kunde være bragt paa en bedre Vei til endnu, baade i den physiske og aandelige Organisme, at vinde Ungdomsstyrken og en naturlig Udvikling tilbage. Men et saadant Vidunder var her allermindst at vente. Allerede før hans Thronbestigelse var der lagt Grund hos ham til en Tænkemaade, hvis Ligegyldighed for al indvortes og udvortes Sædelighed, hvis Ulyst til enhver alvorlig Syssel og Higen efter uophørlig Adspredelse, hvis letsindige Ringeagt for al religiøs Tro, ligesom for al offentlig Gudsdyrkelse, vare saadanne Træk og Egenskaber hos en Fyrste, der i sit 17de Aar fik en uindskrænket Kongemagt i Hænderne, hvoraf man havde Grund til at vente sig de beklagelige Følger for ham selv og for Riget, som ikke udebleve.

Kun een Mand stod Christian den Syvendes Throne nær i disse Aar, som ved sin Aands Overlegenhed, sin høie

og fine Dannelse, og fine udvortes Gaver, længe og mere end nogen Anden var i Stand til, i mange og vigtige Tilfælde at bringe ham til at føle sin Værdighed, og at handle og virke som Konge. Dette var et Træk, som bestyrker, hvad enkelte samtidige Vidnesbyrd ikke lade os twivle om, at saa fattig Christian VII. uden Tvivl har været i Alt, hvad der i den menneskelige Natur regnes til Hiertets og Følelsens Side, saa har derimod Forstanden netop været en Evne, som Naturen hos ham havde bestemt til en rig og glimrende Udvikling. Under flere Aars physiske og moralske Forfald, under en tiltagende Sløvelse og Hengivenhed til letsindige og uværdige Udskeielser, vedligeholdt Kongen den Agtelse for Bernstorff, den Overbeviisning baade om hans Klogskab, Retsindighed og Siælsadel, som det kun lykkedes en Forening af flere besnærende Magter at frarive ham, og det saaledes, at man vel saae, han i sig selv kun nødtvungen opgav denne Minister, og ikke fornegtede sin Hengivenhed for ham endog i de sidste skriftlige Vidnesbyrd om denne.

Hvor lidt svarede Christian den Syvendes øvrige Liv i hine Aar til dette enkelte Vidnesbyrd om bedre og høiere Kræfter! — Han blev, og maatte ved sine Tilbøieligheder blive, et Bytte for Enhver i hans nærmere Hof-Omgivning, der var skikket til at more ham, som han vilde mores; der kunde finde paa at tilfredsstille hans Higen efter uophørlig Omskiftning i Adspredelser, hans Smag for kaad og overgiven Lystighed; der vilde give sig til Priis for hans uophørlige, undertiden uskaansomme Indfald og Luner; eller kunde tage Deel i hans ofte bidende Sarkasmer om Personer, som han fandt Lyst og Smag i at fornærme, eller at giøre latterlige. Han kunde ikke let mangle det Slags Omgang; men havde dog sædvanlig kun een eller et Par unge Roués, som nøde hans fortrolige Omgang. Andre, ældre eller mere verdensdannede

Hofmænd, som paa den Tid vilde søge Ære eller Lykke i at regnes til Christian den Syvendes intime Kreds, maatte i det mindste kunne gaae ind paa, og ved egen Tænkemaade tage Deel i den irreligiøse Tone, den forargelige eller letsindige Spot med Christendom, bibelske Gienstande eller rituelle Former, som Kongen altid fandt særdeles Smag i. Hoffet, som det var 1766, og under Overgangen til 1767, i Kongens nærmeste Omgangskreds, skildres overhovedet af Samtidige med stygge og modbydelige Træk, hvoraf vi ei engang ville gientage, hvad der alt for meget saarer Anstændighed.[85] At det, der saaledes foregik i Kongens Privatliv, ikke kunde blive skiult for hans Ministre, er ikke vanskeligt at indsee. I vor Tid vil man derimod ikke saa let giøre sig en klar Forestilling om, hvor ganske anderledes Monarkens Person, Handlinger, Svagheder, og lastværdige Egenskaber betragtedes for 80 Aar siden. Meget blev skiult for Mængden; endeel, som hørtes og rygtedes, troede Folk ikke; det, man troede, var man mere tilbøielig til at dølge og undskylde, end til at laste og udbrede. — Blandt Ministrene finder man kun Bernstorff nævnet som den, der stod saa fast i sin Anseelse hos Kongen, at han ved enkelte Leiligheder ikke afholdt sig fra at giøre ham alvorlige

---

[85]) Den følgende Skildring er udkastet med Hensyn til Vinteren 1766 og 67, eller den nærmeste Periode før og efter Kongens Giftermaal: „Le Roi etoit toujours entouré de gens, dont les uns lui gatoient „l'esprit par l'irreligion, & les autres le jettoient dans la de„bauche, ou lui facilitoient les moyens & les occasions du „libertinage. Toute modestie, toute bienséanse fut bannie. On „courroit tout nud d'une chambre à l'autre. On ne cachoit pas „même la turpitude du vice. — On affectoit publiquement une „indifference choquante pour la religion, & pour son culte. Le „Roi, pour se moquer du culte Luthérien & montrer son indifference, „alla une fois à l'Eglise des Francais reformès & c'etoit le dimanche „après son sacre. Les Comtes de Schmettau & de Rantzau, „Mr. Brandt, etc. ne negligèrent rien pour avilir la religion, & la „tourner en ridicule."

Forestillinger over hans Levemaade. Men om disse endog ikke have savnet øieblikkelig Indflydelse, seer man intet Spor til en varigt forbedrende Virkning. Tvertimod synes Christian VII. at have „raset" endnu værre efter, end før sit Giftermaal.

13. Denne Begivenhed, hvis Omstændigheder og Følger omsider førte til Katastrophen i A. 1772, var allermindst udgaaet fra Kongens frie Villie; heller ikke fremkaldt og besluttet efter hans Thronbestigelse. Det var en af Politiken stiftet Forbindelse, som længe havde været afgiort imellem det danske og engelske Hof, hvor Forlovelsen blev kundgiort d. 18. Marts 1765. At Bernstorff, efter sine Grundsætninger og sin Stilling som Minister, om han ikke har været den første Stifter af Kronprindsens Trolovelse i England,[86] dog har bifaldet Planen dertil: tør vi saa meget mindre tvivle om, som man ogsaa veed, at Forbindelsen imellem den danske Kronprindsesse og Sverriges Kronprinds (siden Gustav III.) var et Værk af Bernstorffs Politik, som han fandt Leilighed til (i sin ovenfor omtalte „Apologie") selv at oplyse og forsvare. Det vil ei heller kunne negtes, at begge disse Ægtepagter baade vare det danske Kongehuus værdige, og at de, hver paa sin Maade, syntes at love heldige Virkninger til at befæste, saavel det danske Hofs gamle venskabelige Forhold til det engelske, som den Nærmelse til det svenske, Bernstorff virkelig ønskede, uagtet hans politiske Ideer neppe heldede til at styrke Kongehusets Magt i Sverrige. Imidlertid maatte allerede Bernstorff opleve det ulykkelige Udfald af det ene kongelige Ægteskab i Danmark, der næsten var samtidigt med den danske Kongedatters Bryllup i Stockholm, hvis Frugter heller

86) Efter Nogles Beretning skal den først være bragt paa Bane af Kronprindsens Overhofmester Grev Reventlow, der engang havde været Minister i London.

ikke bleve heldige. Det kunde synes, som man meer end nødvendigt, naar man seer hen til begges Alder, paaskyndte Christian den Syvendes Giftermaal med Caroline Mathilde, der nylig var bleven 15 Aar, imedens Christian VII. endnu ikke havde fyldt det 18de. At Ministrene, og navnligen Bernstorff, efter den Retning, som Kongens Adfærd og Levemaade havde taget i de Maaneder, som vare forløbne siden hans Thronbestigelse, have anseet det for betænkeligt, at udsætte hans Giftermaal, og netop have giort sig et Haab om, at det kunde blive Veien for ham til at rive sig løs fra en slet Omgang og endnu slettere Tilbøieligheder: tør være meer end sandsynligt. Men selv Bernstorff maa ikke nøie nok have kiendt, hverken Christian VII., eller den neppe af Barnealderen udtraadte Prindsesse, som han nu skulde forbindes med: hvis han virkelig har haabet paa varigt lykkelige Følger af det kongelige Ægteskab.

Caroline Mathilde er i Almindelighed betragtet og skildret allene som et tragisk Offer for Andres Forbrydelser og Cabaler. Man har af enkelte Træk fra hendes korte, mere ulykkelige, end ærefulde Høihedsstand, og fra hendes sidste Aar, da hun (som man mener) var overgivet til Anger, Nag og Siælslidelse, sammensat et romantisk Billede af denne Dronning, som uden Tvivl er temmelig langt fra at ligne. Det var enkelte Omstændigheder i hendes ulykkelige Skiebne, som især have givet hende tragisk Navnkundighed. Det var hendes store Ungdom, da hun kom til at dele en Throne; da hun noget over fem Aar derefter maatte forlade den med Folkets Ligegyldighed, eller Enkeltes Medlidenhed ved hendes Fald; ja endnu da hun allerede efter 3 Aar lagdes i Graven — det var de sørgelige Vilkaar, hun gik ind til ved et Ægteskab, hvori hun hverken kunde love sig Ungdommens Lyst, eller Thronens og Høihedens Glands — eller det var en dunkel, og i sig selv modsigende Forestilling om, at hun, paa en qvindelig

Svaghed nær, var et Mønster paa qvindelig Dyd og Adel, som efter hendes Død skaffede hende en forhøiet og næsten almindelig Deeltagelse. Men det var, i Forening med hendes Livs Romantik, netop hendes Forbindelse med Struensee, der gav dette romantiske Stof en politisk Charakteer for hiint Parti, som blev styrtet tilligemed Cabinetsministeren. Ligesom det var Revolutionen i Frankrige, hvis frækkeste og nedrigste Redskaber besudlede den i sin grændseløse Ulykke lige ophøiede Marie Antoinettes Navn og Rygte, for i hende at kunne angribe og fornedre Monarchiet: saaledes var det omvendt et politisk Parti, som hiin Minister drog med sig i sit Fald, der har villet restaurere den danske Dronnings Rygte, for saa meget lettere at kunne frikiende den revolutionaire Struensee og angribe Modpartiet. — Der behøves ikke meget dybe Undersøgelser for at blive overbeviist om, at man er langt fra, af de sædvanlige historiske eller romantiske Kilder, at kiende Caroline Mathilde i hendes egentlige Charakteer og Skikkelse; dertil sige disse Kilder enten alt for lidt af det Historiske, eller alt for meget af det Opdigtede. Andre, samtidige, men længe ubenyttede Efterretninger indeholde endeel mindre bekiendte Træk; i det Hele vel ikke meget, men nok til i Skildringen af Hoffet, som det var under Dronningens og Struensees Regiering, (17. Jan. 1770—17. Jan. 1772) at vise os en anden Mathilde, end den uskyldige, yndige, blufærdige Skiønhed paa 15 Aar, som vi kiende af Romanerne.

Hendes Opdragelse siges af Nogle, at have været omhyggelig; man veed i det mindste, at hendes Barndoms- og Ungdomsliv var stille og ubemærket. Hun havde ikke været seet ved nogen Cour i St. James, før den Dag, da Forlovelsen blev kundgiort; (omtrent halvandet Aar, inden hendes Vielse ved Procuration med Christian VII. foregik; den 1ste October 1766.) Om hendes Moder, Prindsesse Augusta af Wales,

der havde født hende flere Maaneder efter sin Mands Død, veed man, at hun i det Hele nød en ligesaa almindelig Agtelse i England, som Prindsen af Wales, ved adskillige lidet anbefalende Egenskaber, og ved et meget uheldigt Forhold til sin Fader, Kong Georg II., havde sat sig i et mindre fordeelagtigt Lys. Prindsesse Augustas, i tidlige Aar uplettede Rygte led noget i sildigere Aar ved stærk Mistanke om en Kiærlighedsforstaaelse med Lord Bute[87]); men da denne fornemmelig faldt i hendes Enkestand, og blev inden for Grændserne af en meget streng Decents: tabte Prindsessen derved egentlig hverken i hendes Families eller Hoffets Agtelse for hendes Charakteer.

Om hendes yngste Datter veed man derimod vel, at uagtet den Omhu, der sagdes at skulle være anvendt paa hendes Opdragelse og Dannelse, kunde hun ikke engang undgaae at komme saa ung til Danmark, uden at følges af Rygtets tidlige Krænkelse; men man maa lade dette beroe i den Dunkelhed, hvori det skiulte sig. — Da Georg den Tredies Søster (ikke med heldige Varsler[88]) forlod sit Fædreland og optraadte i Danmark, gav hun i sit Ydre og sin Adfærd Udsigt til at blive ligesaa afholdt af Nationen, som hendes Faders Søster havde været. Men de, som ventede sig at finde den anden Dronning Lovise i Mathilde, maatte blive skuffede. Uliigheden imellem begges Charakteer og Egenskaber kunde ikke være større. Caroline Mathilde var næsten ligesaa ung, som Keiser Carl V. Søster Isabella, da denne blev Dronning i Nordens tre Riger. Mathilde var, som Isabella, meget tidligt udviklet, havde gode Naturanlæg, men ogsaa Letsindighed, Sandselighed,

---

[87]) Horat. Walpole og Wraxall (Memoirs of his own Time. I. p. 431) fortælle derom. (Jvf. *J. H. Jesse* Memoirs of the Court of England from the Revol. 1688. III. p. 188.)

[88]) En stærk Storm reiste sig, da Jagten, der skulde bringe hende til Fastlandet, var løbet ud fra Yarmouth (den 2. Oct. 1766). Først paa fierde Dag derefter kunde hun lande i Rotterdam, den 5. October.

Lyst til Adspredelse og Nydelse, i en betydelig Grad. Uden egentlig at være regelmæssig smukt, havde hendes Ansigt den første Ungdoms indtagende Træk;[89]) hun var venlig og elskværdig, „naar hun vilde være det;" og manglede ikke naturlig Forstand og god Fatteevne.[90]) Men i hendes Sind laae Egenskaber dybere giemte, som først længere hen yttrede sig; hun var mere heftig, tilbøielig til Had og Hævn, end hendes sanguinsk-phlegmatiske Temperament lod formode. Det sidste giorde hende vist nok i det hele ligegyldig for al egentlig politisk Interesse og Intrigue; men ikke ligegyldig for at faae sin Villie, og at herske i den Kreds, hvori hun bevægede sig. Fromhed, Blidhed og Qvindelighed vare vel

---

89) „La Reine (Mathilde) avoit tout ce qui falloit pour se faire aimer. Jeune, *aimable quand elle vouloit l'être*, elle avoit de l'esprit, aimoit les arts (?) & etoit venue en Dannemarc avec le desir de devenir aimée du Roi & de la nation. Son debut donnoit de belles esperances; Madame de *Plessen* ne negligoit rien pour la faire valoir." etc. (Utr. Efterretn.)

90) Uldall (i sine Optegnelser om hans Samtaler med Carol. Mathilde paa Kronborg) skildrer hende saaledes: „Dronningen var behagelig; hun havde en smuk Hud; levende Øine; Munden var vel proportioneret, dog var den underste Læbe alt for stor og nedhængende. Hun var vel voxen, men alt for for efter sin Tallie, og det af Fedme. Hun talte saa godt Dansk, som jeg; item Tydsk, Fransk, Engelsk og noget Italiensk. Havde hendes Hierte været dannet ved en god Opdragelse, troer jeg, hun kunde have giort sin Gemal og Landet (!) lykkeligt. Hendes korte Levetid manglede sand Fornøielse, og ulykkeligviis søgte hun den paa Afveie. Havde hun væreten privat Persons Kone, da kunde der vel siges adskilligt til at undskylde hende." — Man seer i øvrigt, at hendes Defensor, der i det Hele bedømmer Dronningen med Mildhed, derimod neppe nøie nok har kiendt Kongen, Forholdene ved Hoffet, eller endeel af de handlende Personer. Rantzau var en af dem, han personlig og nøiere kiendte, og som han ikke skaaner. Om Dronningens Charakteer yttrer Uldal bl. a. at man ikke kunde troe, Alt hvad hun sagde; men „hun havde desværre været i slette Hænder; og jeg maa tilstaae, at jeg tydelig kunde mærke, naar hun fortalte mig Sandhed, og tværtimod. Hun var neppe en forhærdet Synderinde."

ligesaa lidt Grundtræk i hendes Charakteer, som Religiøsitet eller streng Agtelse for Sædelighed. Hun yttrede derimod, ved hendes Ankomst til Danmark, en, som det synes, alvorlig Lyst til at behage Kongen og at giøre sig yndet af Nationen; lærte sig snart baade det tydske og danske Sprog,[91]) (det sidste taltes i øvrigt sielden eller aldrig ved Hoffet;) og lod sig let formaae til (om Vinteren 1766—67) at ville kiende og besee alle Kiøbenhavns Mærkværdigheder. Saaledes, fortælles der, besøgte hun efterhaanden Maleri-Galleriet, Bibliotheket, Konst-Academiet, den botaniske Have, Dokken, Holmen, adskillige Fabriker, o. s. v. i Selskab med hendes Overhofmesterinde, hvis Klogskab naturligviis gav Aarsag og Anledning hertil. Denne Dame[92]) hvis Valg, (saa vidt vides, efter Bernstorffs Forslag) uagtet Alt, hvad der er sagt om hendes Strenghed og ukloge Adfærd imod Kongen, uden Tvivl var et af de heldigste, der kunde træffes, udøvede, saa længe hun var hos hende, en betydelig og meget velgiørende Indflydelse paa Dronningen. Det var, som man havde ahnet, at Caroline Mathilde behøvede en Camerera mayor af noget spansk Tænkemaade, for at

[91]) Det berettes udtrykkeligt om begge Sprog: „En peu de temps elle apprit le Danois & l'Allemand, qu' elle ignoroit en arrivant".

[92]) Louise v. Berkentin, eneste Datter af Grev August Berkentin, Statsminister, og nogle Aar Overhofmester hos Kronprinds Christian, var født 24. April 1725, gift med Christ. Sigfrid v. Plessen, Deputeret for Finantserne under Frederik V., som døde uden Børn i sit 40de Aar, den 26de April 1755. Hans Enke gik i sit 42de Aar, da hun tiltraadte sin Post som Overhofmesterinde hos den unge Dronning, som hun allerede efter 16 Maaneder maatte forlade. Et besynderligt Spil af Skiebnen vilde, at Fru v. Plessen netop eiede et Huus i Celle, hvor hun flyttede hen, da hun blev forviist fra Kiøbenhavn, og hvor Caroline Mathilde fik sit Opholdssted paa Slottet 1772. Forholdet imellem begge var nu saa forandret, at Fru v. Plessen hverken søgte Dronningen, eller blev anmodet om at komme til hende. Dette skal kun have fundet Sted en eneste Gang, da Caroline Mathilde kort før sin Død forlangte at see Fru v. Plessen, hvilket Ønske denne da opfyldte.

vedligeholde de Grundsætninger, hvorefter hun var opdraget, maaskee ikke uden at allerede Moderen har kiendt hendes Charakteer og Tilbøieligheder. Fru Plessen havde Klogskab og Erfaring nok til snart at indsee, at Dronningens store Ungdom behøvede, ved et Hof som dette, en uafbrudt alvorlig Opmærksomhed, og hun opoffrede sig ganske for at vaage over hendes offentlige og private Opførsel og Handlinger. Man skulde formode, at Caroline Mathilde ikke havde fundet Behag i at være Gienstand for en alvorlig Dames Omsorg, der kunde lægge Baand paa hendes Uafhængighed; men Fru v. Plessen vidste imidlertid ganske at vinde Dronningens Tillid og Fortrolighed. At hun desuagtet, da hun mindst ventede det, blev styrtet og i Unaade forjaget, kom ikke fra Dronningen, som i Begyndelsen tog sig det meget nær; men siden formodentlig ikke havde noget imod, at hun var borte. Det var dog ligesom hun selv havde ahnet, at neppe noget større Uheld paa den Tid kunde overgaae hende; og man har ikke uden Grund skrevet: „at, efter menneskelig Talebrug, kan det vel antages, at intet af alt det, som i den følgende Tid har giort Dronningens og Landets Ulykker, vilde være skeet, dersom Caroline Mathilde havde beholdt sin første Overhofmesterinde."

Hos Christian VII. kunde (som man forud maatte formode) hans Giftermaal ikke frembringe nogen varig Forandring til det Bedre i hans Tilbøieligheder, eller i hans Levemaade. At han i Begyndelsen paalagde sig nogen Tvang, og viste Opmærksomhed for en ung, elskværdig Ægtefælle, der giorde sig Umage for at behage ham: kunde ikke være uventet. Han havde, efter egen Lyst og Tilbøielighed, intet imod hvad hans Hoffolk foresloge, for at fornøie og more en ung Dronning, der hiemme ikke havde kiendt noget til Hof-Forlystelser. Saaledes indførtes nu for første Gang offentlige Baller og Maskerader ved Hoffet paa Christiansborg, hvortil Personer af begge

Kiøn, i de 6 første Rangclasser, og Officerer havde fri Adgang (den første Maskerade fandt Sted den 4de Decbr. 1766); ligesom ogsaa et eget Hoftheater blev med stor Bekostning indrettet ovenover en Fløi af Staldbygningerne, og et fransk Skuespillerselskab indkaldt fra Paris og antaget i kongelig Tieneste.[93]) Dette Slags sceniske Forestillinger synes for en Tid at have i ualmindelig Grad interesseret Christian VII.; han faldt den følgende Vinter paa at ville efterligne Ludvig XIV. i at optræde som Skuespiller blandt sine Hoffolk; og gav sig virkelig Tid og Taalmodighed til at lære og udføre en Rolle (Orosman's) i Voltaires „Zaire". Denne Tragedie blev først givet (d. 16. Marts 1768) paa et mindre Theater, indrettet i en af Salene paa Christiansborg, allene for den kongelige Familie og den fornemste Hoffreds; nogle Dage efter blev den gientaget to Gange for et større Publicum paa Hoftheatret (den 19. og 22. Marts.) Da Reverdil selv havde en Rolle i Tragedien, (Nerestans) har han maaskee ogsaa havt nogen Deel i Kongens Instruction til den Rolle, hvori han optraadte. Med denne sin Debut som Skuespiller var Christian VII. fornøiet, og faldt ikke paa at ville indstudere andre Roller, end den ene.[94]) Det vilde været heldigt for ham selv, og for Flere, om det havde været Adspredelser af den Art, som havde kunnet fængsle ham; men ganske imod de Forhaabninger, som et kort Tidsrum efter Foreningen med den unge, indtagende engelske Prindsesse havde vakt hos Nogle,

[93]) De begyndte deres Forestillinger d. 22de Decbr. 1766 paa Byens (danske) Theater. Fra den 29. Jan. 1767 spillede de paa Hoftheatret; (Struensee von Høst. I. 109.) og her vedvarede de franske Comedier fra den Tid til Foraaret 1773. (J. Collin for Hist. og Statistik. II. S. 200.)

[94]) Suhm beretter: „Kongen havde øvet sig hele Vinteren paa at lære denne Rolle; og tilsidst agerede han offentlig paa Hoftheatret for alle Folk (?), hvor jeg selv saae ham. Men dette skeete kun to Gange; da blev han kied deraf, og gav sig ei heller siden mere af med at lære Roller; thi dertil var han for doven."

om en betydelig Forandring til det bedre i Kongens Levemaade og Opførsel: blev denne i Aaret 1767 med hver Maaned mere vild, kaad, og uanstændig. Man kunde vel ogsaa i dens Udbrud undertiden være tilbøielig til at see i det mindste Forbud paa den Tilstand af en egen, ualmindelig Sindssvaghed og Sindsforvirring, hvori Christian VII. efter nogle Aars Forløb gradvviis var hensunken. — Historien vender sig med Uvillie bort fra Optrin i en Fyrstes Levnet, der fornedre Monarchens Værdighed i hans Person; den kan overlade deres Fortælling i alle Enkeltheder til dem, som finde Behag i det Slibrige og Smudsige, eller hvis Smaahedsaand søger sin Næring i at opsøge og giemme det Ringeste og Ubetydeligste af et historisk Stof, fordi de ikke kunne see eller finde det Store og Vægtige. Men ikke altid og allevegne kan det undgaaes, at fremdrage enkelte Handlinger og Træk af Fyrstens Privatliv, slette saavel som gode, naar de belyse hans Charakteer og saadanne Egenskaber hos ham, der have havt afgiørende Indflydelse paa hans Regentvirksomhed, paa Valget af hans Omgivning, paa den Deel, som Nogle af samme fik i Regieringen; og overhovedet paa Statslivet og den offentlige Velfærd. Det vilde ogsaa i psychologisk Hensyn have været interessant, og for Historien ikke uvigtigt, dersom vi havde kunnet danne os et klart og fuldstændigt Billede af en saa besynderlig, abnorm, i sine Egenskaber og Modsigelser undertiden uforklarlig Personlighed, som Christian den Syvendes, efter nøiere, fuldstændigere og med streng Troskab optegnede Efterretninger om hans Privatliv, og om Hoffet under hans første Regieringsaar. Men uheldigviis er det, vi besidde af saadant, kun faa, afrevne Brudstykker.

Naar man, som det synes, kan antage, at Kongen i nogen Tid, om endog blot ved Situationens Nyhed, fandt Behag i Caroline Mathilde og i hendes Selskab: saa kan man

ikke forudsætte andet, end at hvad der mest har behaget ham hos hende, har været den ungdommelige, friske Munterhed, der laae i hendes Temperament, og hvorved hun maaskee undertiden til en vis Grad har kunnet føie sig efter, eller hengive sig til den Overgivenhed og vilde Lystighed, som Christian VII. yndede. Dette maatte dog hos Dronningen finde sin Grændse i den Blufærdigheds- og Anstændigheds-Følelse, som hendes Alder og hendes Opdragelse medførte, og som endnu ikke havde modtaget de Stød, den snart skulde faae. Allerede ved hendes Ankomst til Danmark, og i det første Aar af hendes Ægteskab, vare Sæder og Tone ved Hoffet saa frie, eller med det rette Ord, saa fordærvede, at man maatte beklage den, som bragte Ungdommens Reenhed og Uskyldighed ind i en saa slet Atmosphære. Til Kongens Omgivning hørte endeel yngre Hofmænd og adelige Herrer, som med deres Fruer og Elskerinder, hvoraf Nogle udmærkede sig baade ved Skiønhed, Coquetterie, og Smag for Intriguer, dannede et Slags Camarilla, i hvis Omgang Kongen hensværmede endeel af sin Tid, og hvoriblandt fandtes flere Damer, som havde anvendt al muelig Konst, baade før og efter October 1766, for at lokke Kongen i deres Garn; hvilket dog neppe synes, om ikke for nogle flygtige Øieblik, at være lykkedes Nogen. Man nævner „den smukke og vittige Geheimeraadinde Gabel" som en af dem, Christian VII. i det mindste fandt Smag i, nogle Gange allene at besøge hiemme i hendes Huus. (Hun spillede første Gang Zaire's Rolle i Voltaires Tragoedie; siden afløste Fru Bülow hende.) — I øvrigt vendte hans Lyst sig meget snart til Udskeielser af en saa anstødelig Natur, at neppe engang al den Ærefrygt for Kongemagten og Monarchen, hvoraf den daværende Slægt endnu var opfyldt, kunde befrie Christian VII. fra et Vanrygte, der maatte svække saadanne Følelser, hvor stærke de endog vare.[95]) Foruden andre

[95]) Det kan imidlertid være værd at bemærke: at endog 1771, da Trykke-

Uordener, hvorved han fremdeles svækkede sin Sundhed, fandt han megen Smag i, med en eller anden af sine fortrolige Hoffolk (især Grev Holck, og en Englænder, Lieutenant J. Osborne) at begive sig om Aftenen eller Natten i Forklædning ud i Gaderne, giøre Klammeri med Vægtere, slaae Lygter og Vinduesruder i Stykker, med flere lignende Optøier. Dette blev endog enkelte Gange drevet saa vidt, at Kongen i Selskab med Holck sildig om Aftenen indfandt sig i berygtede Huse, for at yppe Klammeri, mishandle Fruentimrene, sønderslaae Speile, Glas, Porcelain, med flere Sager,[96]) og ved Galskaber af saadan Art ikke allene at give sig og sit Rygte til Priis paa en Maade, som i vore Dage forekommer ubegribelig og utrolig; men endog at sætte Liv eller Lemmer i Fare.[97])

---

friheden frembragte de værste og dristigste Angreb paa Struensee, og heller ikke Dronningen skaanedes, blev Kongens Person ikke allene urørt, men aldrig omtalt uden sædvanlig Underdanighed og Ærbødighed. Man fandt derfor ogsaa (som vi ovenfor have berørt) Tonen i Langebeks „Nye Prøve af Skrivefrihed“ meget for dristig, for en Undersaat; ligesom heller ikke Suhms „Brev til Kongen“ med al den umaadelige Lykke, det giorde, undgik Kritik, i Anledning af dets frie Tale til Monarken.

96) Saaledes Natten imellem d. 12te og 13de Decbr. 1767 i Gothersgaden (hvortil Hentydning endog skal findes i et Dagblad.)

97) Det skeete saaledes engang (i Efteraaret 1767) ved en af Kongens og Holks natlige Excursioner, at under et Slagsmaal med en Vægter, tabte eller slap Kongen sin Kappe, som Vægteren bemægtigede sig og bragte paa Raadhuset. Kongen, som ikke undgik at faae Hugg, erobrede derimod (formodentlig ikke uden Hielp af Holk) Vægterens Morgenstierne, og bragte denne med sig op paa Christiansborg. Her var han saa uheldig at møde Reverdil, som ved at see Kongen brød ud i de Ord: „Le beau chemin à la gloire!“ (formodentlig med en Allusion til Christian VII. Valgsprog: Gloria ex amore Patriæ.) Maaskee var det dengang, at Kongen skal have svaret ham: Grognez moi tant que Vous voulez; mais ne me persiflez pas! (F. L. Mourier biograph. Efterretn. om E. S. F. Reverdil. Iris og Hebe. 1809. I. S. 313.) At Kongen har taget ham Erindringen meget ilde op, og at det blev Anledning til at Reverdil fik sin Afsked

En besynderlig Modsætning til Forlystelser af saa uværdig Art, (som Høst, I. 139, kalder „Ersetzung für das Gezwungene im Hofleben, durch muntres Herumwanken mit einigen der jungen Hofleute“) var det, at Christian VII. til en Forandring ogsaa besøgte sine Stats-Ministre. Man lagde Mærke til, at ikke blot Bernstorff, Schimmelmann og Grev Laurvig, men ogsaa Thott og Reventlow i Vinteren 1767—68 giorde festlige Selskaber, hvor Kongen i en Cirkel af den fornemme Verden og de udenlandske Gesandter, var nærværende. Man maa erindre, at begge ovenfor berørte Omstændigheder vare samtidige med en af de faa vigtige Statsbegivenheder under Christian den Syvendes egen Statsstyrelse, den i 1767 afsluttede Bytte-Tractat om det hertugelige Holsten; ligesom med Bernstorffs derved bestyrkede Anseelse, og hans Ministeriums Fasthed. Ved Siden heraf gik imidlertid ogsaa Grev Holcks stigende personlige Yndest hos Kongen, som ikke blot derved, men ved en Levemaade, der mere og mere bragte ham paa sørgelige og forvildende Afveie, fiernede sig fra Dronningen; hvorved Grunden lagdes til en Kulde, Forstemmelse og personlig Uenighed imellem det kongelige Par, som i Tiden fik de uheldigste Følger.

Flere Samtidige have tillagt Overhofmesterinden, Fru v. Plessen, en betydelig Deel i denne Uenighed. Det var dog uden Tvivl kun for saa vidt, som denne Dame, ved Alder, Sæder, Charakteer og Grundsætninger, ikke kunde eller vilde føie sig, hverken efter Christian VII. uordentlige og usømmelige Adfærd og Opførsel, eller efter Tonen i hans fordærvede Hofkreds. Hun havde fra Begyndelsen indseet de Farer, som en Dronning paa 16 Aar, med Caroline Mathildes

(21. Nov. 1767), fortæller Høst. (I. 135.) Urimeligt er det heller ikke, at netop den bidende Sarkasme har truffet Kongen dybt, og ikke er bleven glemt.

Egenskaber og Temperament, kunde være udsat for ved et Hof, hvor endeel af de yngre Damer, gifte og ugifte, og tildeels af høi Stand og Fødsel, vanærede deres Rygte ved offentlig at trodse Sæder og Anstændighed. Fru von Plessen havde ogsaa selv, da Dronningens Hofstat skulde udnævnes, valgt og foreslaaet hendes øvrige Damer og qvindelige Betiening. En eneste udenlandsk Hofdame, Frøken v. Eyben, giorde heri en Undtagelse; og netop her var Valget, med Hensyn til den unge Dronning, uheldigt. Det var lykkedes Fru Plessen, som nylig er sagt, at bibringe Dronningen Tilbageholdenhed og Følelse af sin Værdighed; endogsaa ved Hofbàller og Maskerader i den første Vinter formaaede hun hende til at trække sig tidligt tilbage, og holde sig fiernere fra den større Hofkreds, i et Cabinet, hvor kun enkelte Damer og Herrer kunde nærme sig hende. At det i Længden neppe vilde lykkes Fru v. Plessen med hendes Strengheds-Princip, vilde en erfaren Hof- og Verdensmand vel have spaaet; imidlertid bliver det altid paafaldende nok, at hun bevarede Dronningens Tillid og Hengivenhed lige til den sidste Dag, hun var hos hende. — Om Aarsagen til hendes Unaade og pludselige Forviisning har man forskiellige Beretninger; og der kan have været meer end een. Christian VII., som i Begyndelsen skal have havt nogen Agtelse for Overhofmesterindens Forstand og Klogskab, skal i Vinteren 1767—68, eller i det paafølgende Foraar, have faaet personlig Uvillie imod hende; fordi han mærkede og selv maatte erfare, at Fru v. Plessens Indflydelse virkede saa meget, at Caroline Mathilde yttrede Misnøie med Kongens usædelige Liv, og undertiden viste sig kold imod ham, eller, efter hendes Raad, ikke vilde modtage ham i sit Cabinet, naar han om Aftenen eller Natten kom hiem fra sin vilde Gadesværmen; (eller, efter Høsts Udtryk: „wenn der König von seinen muntern Abendwanderungen in der Hauptstadt

mit Holck, Osborne, u. A. zum Schlosse zurückkam, und die Königinn zu sprechen verlangte." I. 123.) Afgiort er det, at Christian VII. fra den Tid af fattede Nag og Had til Fru Plessen; og der fortælles, at da han, nogen Tid efterat Caroline Mathilde d. 28. Jan. 1768 havde født Kronprinds Frederik, igien begyndte at skienke hende mere Opmærksomhed, har han nogle Gange villet ydmyge og hævne sig paa Overhofmesterinden, ved i Dronningens Nærværelse at vise en Adfærd imod hende, der vidnede om en cynisk Raahed.

Herved blev det heller ikke. Fru v. Plessen havde ved sin Forstand, sin Strenghed, sine alvorlige moralske Grundsætninger, og Maaden, hvorpaa hun undertiden anvendte dem, giort sig flere til Uvenner, end Kongen. Til dem hørte især Grev Holck, som hun stod i Veien, og som ikke var uden Frygt for hendes Magt over Dronningen, for hvem Holck var utaalelig af meer end een Grund;[98]) dog mest af den, at hun saae, at Ingen gialdt mere ved sin Person hos Kongen, end han. At Holck har været den, der især har bidraget til at ophidse Kongen imod Overhofmesterinden, er ikke usandsynligt; hun skaanede ham ikke ved forefaldende Leiligheder og stræbte, siger man, efter at faae ham bort fra Kongen. Fru v. Plessen skal desuden ogsaa have giort sig den mægtige russiske Minister v. Saldern til Fiende ved hendes frie Tale, endog til Kongen selv, hvorved hun undertiden saarede Salderns Stolthed, tilligemed hans Hofs Politik. At der i denne Intrigue har virket forenede Kræfter og Omstændigheder, som ikke ere tilfulde bekiendte, maa vel antages;[99]) men tillige viser det

98) Rygtet vilde vide, at Holck endog har drevet Efterligningen af sin Herres Raadhed saa vidt, at byde Dronningen usømmelige Friheder; og at han ikke havde været forvoven nok dertil, dersom han ikke af Kongens Mistanke havde faaet en Opfordring til at giøre det paa Skrømt og til en Prøve.

99) At Høst ogsaa tillægger Bernstorff Deel i denne Cabale, finder

sig altfor vel, at her ikke behøvedes meget for at benytte Kongens opbragte Stemning imod Overhofmesterinden. Det endelige Udfald blev, at da Kongen engang i Foraaret 1768 var reist til Frederiksborg, kom der med eet, og, som det synes, uden at Caroline Mathilde ahnede det, et af Christian den Syvendes Lettres de cachet, hvorved Fru v. Plessen befaledes, øieblikkelig, og uden først at tage Afsked med Dronningen, at forlade Hoffet. Hun adlød, og begav sig strax til Kokkedal; imedens Dronningen forgieves satte alt muligt i Bevægelse, for at beholde sin Overhofmesterinde. Da hun ikke kunde opnaae det, satte hun sig med saadan Alvor imod at ville taale den til Overhofmesterinde udnævnte Fru v. Berkentin, der selv skal have deeltaget i Intriguen imod Fru v. Plessen, at Kongen her maatte give efter. Men Dronningen arbeidede, uden at ville det, i Hænderne paa Grev Holck, som havde havt en anden Plan. Efter to Dage fik imidlertid den nye Overhofmesterinde, ved Midnat den 4de Marts Kongens Befaling, endnu samme Nat at rømme Slottet; og inden 3 Dage Hovedstaden.[100]) To Dage senere blev det ligeledes befalet Fru

ingen Bekræftelse, og strider ikke blot imod denne Ministers Charakteer, men imod al Rimelighed. Bernstorff havde selv virket til Fru Plessens Ansættelse; og har Saldern været hendes Fiende og søgt at faae hende bort, da behøvede han hertil ikke Bernstorff. Han havde selv den frieste Adgang hos Christian VII., der personligt yndede hans Omgang.

100) „De fleste glædede sig herover og roste Dronningen; men naar man „ret eftertænker det, seer man her det første Udbrud af hendes „voldsomme og uforsonlige Sind. Fra den Tid af fattede „hun ogsaa et udødeligt Had til Holck, som endnu formeredes ved „dennes Opførsel.“ (Suhm beretter derefter det ovenanførte, (Anm. 98) og tilføier, at „Dronningen lugtede Lunten, og gav Holck et Drefigen.“) En anden Tildragelse, som endnu forøgede Dronningens Forbittrelse mod Holck, var følgende: Hendes Broder, Hertugen af Gloucester besøgte det danske Hof i Jul. Maaned 1769. Han blev modtaget med den største Opmærksomhed, og man giorde Alt for at more ham; men han fandt alting slet, „og han og hans Suite førte

v. Plessen, inden tre Dage at forlade Landet, uden at erholde Pension. Nu kunde Ingen hindre Holck fra at bringe Kongen paa sin Side, og saaledes fik Dronningen efter nogle Dage den tredie Overhofmesterinde i Holcks Søster, Geheimeraadinde Margr. von der Lühe. Denne kunde hverken erstatte Fru v. Plessen, eller vinde hendes Plads i Dronningens Tillid og Fortrolighed. Caroline Mathilde glemte heller aldrig, at man paa en upassende, næsten brutal Maade havde skilt hende ved en Dame, som det vilde have været hendes Lykke at beholde. Hun giemte Hadet til Holck længe og dybt i sit Sind; men der behøvedes over to Aar og nye Forhold, før det lykkedes at rive ham bort fra Christian VII., som neppe i sit Liv har viist Bestandighed imod Nogen, uden mod Bernstorff og Holck. — For en kort Tid syntes det vel, som den sidste kunde faae en farlig Medbeiler i Kammerjunker Enevold Brandt, (fra 1767 Assessor i Høieste Ret) der efter en Reise til Paris i Efteraaret, ved sin Hiemkomst giorde Lykke ved Hoffet og hos Christian VII., som fandt Smag i Brandts frie og lette Munterhed. Men han var dengang, som han siden viste sig under Struensee, en opvakt men sorgløs-letsindig, ubetydelig, i Sæder fordærvet „lystig Broder", med den Tids ydre Politur i fransk Smag; ikke uskikket til Omgang med den lunefulde, bizarre, vildsindede Konge, eller til de Poster, Struensee gav ham som „Grand maitre de la Garderobe", Theater-Intendant, o. s. v. Hos Christian VII. var det dengang (1768) snart forbi med Brandt; dennes Forfængelighed og Indbildninger kunde ikke taale at see Holck som Kongens Yndling, og føle sin Stilling og Indflydelse, om

sig ret grovt op." (Suhm.) Kongen spurgte engang Holck: „Hvem synes Du, at Prindsen ligner?" Holck svarede: "en engelsk Stud". Prindsen var tyk og fed, og bred i Ansigtet. Derover gottede Kongen sig meget; men (tilføier Suhm) "da han er uden Eftertanke, og ikke kan tie med noget", fortalte han det strax til Dronningen. Hun glemte Holck det aldrig.

end hos begge indskrænket til Hoffets Sysler og Intriguespil, langt under Holcks. Brandt var ubehændig og tactløs; han var uerfaren og ukyndig nok i Verdens Løb til at skrive et Brev (2. Mai 1768) til Christian VII., hvori han troede, ved Smiger og falske eller fantastiske Lovtaler at kunne besnære hans svage Sind, og fange hans forgængelige Gunst; imedens han var dristig nok til at angribe Kongens Yndling med de mest krænkende og saarende Beskyldninger. Hele Brevet har tillige, ved den latterlige Selvroes, hvoraf det strømmer over, en komisk Charakteer; det fremkaldte derfor ogsaa en temmelig bidende Parodie, som dog neppe vilde været Christian VII. ret behagelig at læse. Det Sted i Brandts Brev, som imidlertid viser hans Aands og hans Tænkemaades Lavhed eller Nedrighed paa et meget dybt Punkt, ere de Linier, hvor han berører en vis Omstændighed,[101]) der hører til de vanærende Sider i Christian den Syvendes Privatliv, med Udtryk, hvori den hyklede Deeltagelse er ligesaa skamløs, som Brevskriverens Ubehændighed var baade latterlig og enfoldig; i det han vilde berøre en Stræng, der paa det dybeste maatte krænke Kongens Stolthed og Selvfølelse — eller den ringe Deel, han deraf eiede. Christian den Syvende var dog hverken saa svag imod Brevets væmmelige Smiger, eller saa blind, at han ikke kunde see Brandts taabelige og slet skiulte Egoisme og Forfængelighed. Han tog sin „Don Quixote" (som Brandt selv siger, man gierne maatte kalde ham) paa en alvorlig Fod; og et af Kongens egenhændige franske Cabinetsbreve af 4de Mai giorde Brandt til en virkelig „Ridder af den bedrøvelige Skikkelse."

---

101) „For nogen Tid siden skilte Deres Maj. Dem med stærk Overvindelse ved en Gienstand, som var Dem meget kiær. Deres Hierte følte en levende Bekymring derover. Jeg iler til Schimmelmann, for at sende Holck til Dem. Jeg skildrer ham Deres Stilling, men intet rører ham." o. s. v. (s. Oversætt. af Brevet hos Høst: Struensee og hans Ministerium, 3. Deel. S. 258.)

Han modtog deri, om Middagen da han kom fra Høiesteret, sin Afsked, med Befaling at være ude af Kiøbenhavn inden 24 Timer, og Landsforviisning uden Pension.

Den nylig indtrufne Begivenhed, som Brandt var taabelig og skamløs nok til at ville benytte som Middel til at styrte Holck, hører til dem, som Historien undseer sig ved at berøre; men som ikke kan forbigaaes der, hvor det gielder om at fremstille Billedet af Kongens Personlighed og Egenskaber. Det var den i Traditionen vel bekiendte Forbindelse med et Fruentimmer af meget lav Stand og Stilling,[102]) som en af Kongens Løbere havde giort ham bekiendt med; og for hvem Christian VII., uagtet hendes tidligere notoriske Ukydskhed og uagtet

102) Anna Catharina Beuthaken, Datter af en Underofficeer i Kongens Regim., var bleven bekiendt under Navn af „Mylady“ (man veed ikke af hvad Grund) og af „Stifeletten-Catharine“, fordi hun og Moderen syede saadanne Uniform-Stykker for Soldaterne. Hun blev d. 6. Jan. 1768 i Dagbrækningen i en Karreet kiørt ud af Byen, (ledsaget af en Coureer Meyer) og ført til Altona, hvortil hun kom den 11te Jan. 1768, og blev nogle Dage efter sat under Opsigt i Tugthuset i Hamborg, hvor hun dog blev anstændigt behandlet. 1769 lod Struensee hende sætte i Frihed, og føre til Neumünster, som laae i det daværende hertugelige Holsten; der skal være forsikkret hende en aarlig Pension af 400 Rdlr. 1770 giftede hun sig med en Advocat, C. R. Maes, der boede paa Godset Ovelgönne, ved Oldenburg. Hun skrev i Febr. 1772 et langt Brev til Kongen, for at ønske ham til Lykke i Anledning af den 17de Jan., og for at bede om en lille Postmestertieneste for hendes Mand; i det hun tilføiede, at hun oftere tilforn havde skrevet, og faaet undvigende Svar fra Struensee, som hun var vis paa, aldrig havde ladet Kongen see hendes Breve. Hun fik ligesaa lidt Svar paa dette; forlod en Tid derefter Manden, og bosatte sig i Kiel. Man var ikke uden Frygt for, at hun skulde komme til Kiøbenhavn, da man vilde have bemærket, at Christian VII. længe ikke kunde glemme hende. — I sit Forsvarsskrift (S. 135) roser Struensee sig af, at han lod de Personer, som under Christian VII. vare arresterede eller forviste, give Friheden tilbage: „Man begriber neppe“ (siges der et Sted) „at han ikke skammede sig ved at omtale dette.“ (Disse vare nemlig, foruden den ovenfor omtalte, et Par infame Personer, som havde været blandt Kongens Betiening, og Advocaten Schade, der 1761 var ført til Christiansø. jvf. Luxdorphiana. S. 4—21.)

hendes Mangel paa Elementer af en bedre og ædlere Natur, (hvis man ikke dertil vil regne den sieldne Uegennyttighed, som tillægges hende) fattede saa stærk en Tilbøielighed, at man har kaldt hende „det eneste Fruentimmer, Kongen nogensinde har elsket." Hun var paa sin Maade det samme for ham, hvad Holck var som Yndling; men hun maatte dog have endnu langt mindre vanskeligt end Holck, ved at dele Christian VII. Tilbøielighed for lave Udskeielser og Uordener. Forklædt i Mandfolkedragt, ledsagede hun ham paa hans natlige Streiftog; kom i denne Forklædning paa Hofmaskerader, hvor man endogsaa har seet hende demaskeret spille Pharao med Kongen,[103]) og modtog hiemme hos sig Kongens hyppige Besøg, der saameget mindre kunde blive skiulte, da han hos hende stundom endog lod sig friste til at overvælde sig med stærke Drikke, hvorfor han ellers i Almindelighed ingen Tilbøielighed havde. Det hændte sig da ogsaa nogle Gange, (efter Suhms Beretning) at han, endog om Morgenen, kom tilbage fra hende, i en Tilstand, der udsatte ham for haanlig Behandling, inden han til Fods kunde komme ind paa Christiansborg. Saadanne Optrin maatte endelig bringe Bernstorff til, ikke længere at synes uvidende om Kongens Fornedrelse. Efter gientagne alvorlige og bønlige Forestillinger, som ikke havde frugtet, fik han omsider Schimmelmann til at anvende sine overtalende Gaver og den personlige Gunst, Christian VII. havde for ham, til at forsøge et alvorligt Skridt. Meget snart efter et Optrin, som det omtalte, gik denne Minister til Kongen, og brugte baade sin Klogskab og sine Talegaver til

103) „Hun spillede Pharao med Kongen, og det demasqueret. Hver Aften gik han ud med hende. Selv mødte jeg dem en Aften i Januar Kl. 11½. Foran gik Holck; et Stykke efter kom de, hver med en lang Stok i Haanden. De løb Folk paa Armene, stødte til dem, sloge Vinduer ind." o. s. v. (Suhm.)

at bringe ham Billedet af en, al kongelig Værdighed nedbrydende Adfærd for Øine. Schimmelmann brugte ogsaa den almindelige Misfornøielse med Kongens Opførsel, der omsider kunde frembringe voldsomme Optrin, som Middel til at virke paa hans bekiendte Frygtagtighed. Christian VII. optog, som der berettes, dette Skridt mindre med Uvillie og Unaade, end med saadanne Yttringer af vild Lidenskab og Sindslidelse, som man neppe nogensinde før eller siden har seet hos ham. Det kostede Schimmelmann to Timer, inden han kunde formaae Kongen til, næsten i Fortvivlelse, at underskrive Befalingen til øiebliklig at skaffe den eneste Maitresse, Christian VII. en kort Tid har havt, ud af Landet. Neppe var hun borte fra Kiøbenhavn eller ude af Siælland, før Kongen, om ikke havde glemt hende, dog aldrig mere nævnede hende for Nogen. Dog holdt man det, neppe uden Grund, for nødvendigt, i nogen Tid at indespærre hende, og nøie at vaage over, at det aldrig skulde lykkes hende, igien at komme Kongen for Øine.[104])

Tildragelser, som de her omtalte, der neppe ere blevne skiulte for Dronningen, maatte virke i høi Grad forstyrrende paa det allerede kolde, omskiftende Forhold, uden varig Tilbøielighed og Fortrolighed, som i en Deel af Aaret 1767 fandt Sted hos det kongelige Ægtepar. Christian VII., som ved sin Omgang med en Elskerinde af saadan Art hverken kunde vinde i Sædelighed eller Fiinhed, yttrede dette, og sit bittre, forstemte Lune ved Hoffet, ikke blot mundtlig ved bidende og satiriske Udfald, men paa andre usømmelige Maader (f. Ex. ved Figurer af Sukkerværk, som han lod bage hos Hofconditoren) imod de Damer, som han ikke kunde lide. Det var ogsaa i Foraaret

104) „Quelque temps après (1772) elle abandonna son mari, & s'établit à Kiel. Mr. *Cramer* souhaitoit fort de l'en éloigner; mais on lui conseilla de n'en faire rien parler au Roi, qui paroissoit toujours la regretter." (?) (Jvf. Anm. 102.)

1768, at Christian VII. første Gang paa et af sine Slotte yttrede det Slags vilde Lyst ved at ødelægge, hvori han før havde øvet sig paa andre Steder. Under Kongens Ophold paa Frederiksborg i en Deel af Febr. og Marts, fortælles der, faldt han saaledes en Dag paa, „for Moro at slaae Speile, Borde og Stole itu.“ — Hvad der ved samme Tid allerede vakte Opmærksomhed blandt Folk, var, at Caroline Mathilde, saasnart hun havde mistet Fru v. Plessen, begyndte at blive meget friere i sin Opførsel, og at gaae over til en Tone, som aldrig forhen var mærket hos hende. Fru v. d. Lühe kunde ei allene ingen Indflydelse udøve paa Dronningen; men var hende, som Holcks Søster, ubehagelig. Hun havde derimod til Uheld i Frøken v. Eyben beholdt en Hofdame, der ikke blot var fri, men berygtet i Sæder,[105]) og hvis Omgang skal have forberedet en Deel af det, der siden udviklede sig. I April 1768 saae man første Gang i Kiøbenhavn Caroline Mathilde at gaae til Fods giennem Kiøbenhavns Gader og paa Volden; hvilket, som noget, man aldrig havde seet eller vidst af om en dansk Dronning, allerede vakte megen Opsigt; men endnu mere, at hun, efterat Fru Plessen var kommen bort, viste sig paa en af de offentlige Hof-Maskerader i Mandfolk-Dragt, og der talte frit med Mange, som nærmede sig hende. — Noget længere hen (mod Slutningen af April Maaned) havde en eller anden af Holcks Fiender opspundet den Cabale imod ham, hvis Udførelse man fik den ubesindige Brandt til at paatage

105) Frøken Marie Elisabeth v. Eyben havde en Tid lang Overhofmarskal Grev Moltke blandt sine lykkelige Tilbederez og Kammerjunker Pless var igien Grevinde Moltkes Elsker. (Struensee von Høst. I. 126.) At Struensee selv „var i nøiere Bekiendtskab med Frøken v. Eyben, end Anstændighed tillod“ (formodentlig allerede fra Holsten), og at det var hende, der især giorde sig Umage for at anbefale ham og hans Selskab hos Dronningen, (1769) beretter Uldall.

sig ved sit taabelige Brev til Kongen. Det er vel neppe blevet skiult for Christian VII., at Dronningen selv vidste af denne Intrigue, eller endog havde Deel deri. Man vil ikke undres over, at dette har forøget Misforstaaelsen imellem hende og Kongen; imidlertid skal hun dog have bevirket, at Grev Holck ikke længe før Kongen tiltraadte sin Udenlandsreise blev viist bort fra Hoffet og fra Kiøbenhavn, og i et Slags halv Unaade, eller til Straf, maatte begive sig til Lolland, og der opholde sig nogen Tid. Der sagdes om ham, at han havde taget sig for at passe paa Dronningen, for at advare Kongen om et eller andet, som kunde giøre ham mistænkelig imod hende; hvortil Christian VII. den Tid endnu var temmelig tilbøielig. Dronningen havde mærket dette, og benyttede et eller andet heldigt Øieblik til at faae denne Hævn over ham. Derimod kunde det ikke ved noget Middel lykkes hende, at bringe Kongen til at lade hende deeltage i den Reise, han vilde giøre ud af Landet. Hans Afslag af et Ønske, som hun tilsidst med Heftighed vilde sætte igiennem, krænkede hende.[106]) Strax efter Kongens Afreise maatte hun tage ud til Frederiksborg, som blev hendes Opholdssted i Sommeren 1768, indtil hun i September igien kom til Christiansborg. Det var dog langt fra, at hun var indskrænket til at opholde sig paa dette Slot. Der herskede endnu den Tid den bedste Forstaaelse imellem Caroline Mathilde og begge Enkedronninger (Sophie Magdalene paa Hirschholm, og Juliane Marie paa Fredensborg.) De tre Dronninger brugte hele Sommeren igiennem, hver Uge indbyrdes at aflægge Besøg hos hverandre.

---

106) „Dagen førend de reiste (6. Mai 1768) saae man Kongen og Dronningen for aabent Vindue (paa Christiansborg) og mærkede, at de skiendtes heftigt. — Hun vilde endelig med paa Reisen, og han vilde ei have hende med. Den Gang tilskrev man det hendes Ømhed for ham; men siden lærte man, at det var Egensindighed og Lyst til Fornøielser.“ (Suhm.)

Kongens Fraværelse havde ingen ringe Indflydelse paa at giøre en saadan Omgang behageligere, og Hoftonen bedre. Man lagde ogsaa Mærke til, at begge de ældre Dronninger flyttede et Par Maaneder tidligere ind til Christiansborg, end i de to foregaaende Aar, da de havde udsat det saa langt ud paa Vinteren, som muueligt.

Tredie Afdeling.

1. Christian den Syvende, som noget efter sin Thronbestigelse havde sagt til en af sine Læger, (Chirurgen Wohlert) „at han vilde rase i to Aar"; og som efter disse Aars Forløb havde lagt for Dagen, hvor lidt han endnu tænkte paa, for Alvor at opfylde, hvad man venter sig af en Konge: havde i en Alder af 19 Aar udtømt de sandselige Lysters Bæger. Hans private Liv, før og under hans Ægteskab, havde været en næsten uafbrudt Kiæde af Forvildelser, hvoraf han kun i sieldne Timer kom til Besindelse og Bevidsthed om sin ophøiede Bestemmelse, og hvori han var det stadige Maal for Yndlingers og Lykkesøgeres Smiger og Hofrænker. Med et ved Følger af fordærvelige Udsvævelser svækket Legeme, bleve disse ham for en Tid modbydelige, eller mindre tillokkende. Han har maaskee følt en større Tomhed i den sædvanlige Kreds af Nydelser, og ofte i høi Grad uværdige og uanstændige Adspredelser, som udfyldte den største Deel af hans Liv. En eller anden af hans Omgivning har maaskee vakt hans Opmærksomhed paa, at han endnu ikke havde forsøgt en Udenlandsreise (hvorpaa der havde været tænkt, Aaret før Frederik den Femtes Død;) og i Foraaret 1768 satte han sig det fast i Hovedet, at han vilde besøge Tydskland, England og Frankrige. Det var i det mindste

en Beslutning, som var noget meer, end hans daglige og sædvanlige Tidsfordriv; men den kom i meer end een Henseende ubeleilig, og skal, efter en paalidelig Optegnelse, eenstemmigt være fraraadet af hans Ministre.[107] Finantsernes Tilstand giorde det meget vanskeligt, at udrede de betydelige Omkostninger til en saadan Reise. Kongens Fraværelse vilde vel hiemme ikke standse Ministerregieringens sædvanlige Gang; men Bernstorff kiendte alt for vel Hoffets Tilstand til ikke at indsee, at det var umueligt at overlade Kongen til sig selv, eller allene til hans sædvanlige Omgivning og til nogle fornemme Hofmænds Selskab, hvorved han, foruden andre skadelige, endog politisk farlige Følger, let vilde udsættes for at vanære og beskæmme sig ved de fremmede Hoffer. Bernstorff fandt det saaledes uundgaaelig nødvendigt, at han selv maatte ledsage Kongen, hvis øvrige Reiseselskab bestod, foruden Yndlingen Grev Holck og Kammerpagen Warnstedt, af Geh. Raad Baron Schimmelmann, der fik Titel af Skatmester, Overhofmarskal Grev C. Moltke, Kongens Gen. Adjutant og Staldmester Kammerherre C. Bülow, m. fl. Bernstorff medtog desuden Cabinetssecretairen, Conferentsraad A. Schumacher og de to Secretairer i det udenlandske Departement, Temler og Sturtz. — At Hofpræsten, J. C. Schönheider, ogsaa var iblandt det Kongelige Reiseselskab, fik ikke den historiske Mærkværdighed, som at det i Altona blev forøget med den bl. a. af Livlægen Berger til Reisemedicus anbefalede Dr. J. F. Struensee, som allerede d. 5. April var udnævnt til

---

107) Bernstorff skrev i den Anledning d. 23. Mai 1766 fra Slesvig: „Nos longues incertitudes, & les *puissantes oppositions* que le dessein du Roi, de voir les pays étrangers, *a naturellement rencontré*, ont enfin été terminées le vendredi dernier. Le gout de S. M. l'a emporté; nous partons." (Denkwürdigk. des Freih. v. d. Asseburg. S. 400.)

denne Post;[108]) og hvis hele paafølgende politiske Rolle havde sit første Udspring i det Behag, Kongen paa denne Reise fandt i hans Selskab, og den begyndende Indflydelse, hvortil han derved lagde Grunden.

Saaledes som Struensee i det hele beskrives i hans Udvortes, vil man ikke let tænke sig, at han derved egentlig skulde være meget skikket til at giøre et saa afgiort fordeelagtigt Indtryk paa Christian VII. Af de forskiellige Skildringer, man har af ham fra den Tid, ville vi afskrive en kort, hidtil utrykt, fra en upartisk, forsigtig og nøiagtig Kilde: „Struensee var, „da Kongen paa sin Udenlandsreise kom til Altona, hvor han „blev en otte Dages Tid, Stadsphysicus i denne By og Pro„vincialmedicus i Pinneberg og Grevskabet Rantzau. Han „var bekiendt som Elsker af et godt Bord, som en saakaldet „Fritænker, og som en meget farlig Mand for det smukke Kiøn. „Han var velskabt og skulderbred (les épaules carrées;) havde „regelmæssige Træk, en meget stor Næse, store blaa Øine, „men med stirrende, skummelt Blik (mais fixes & hagards.)[109])

---

108) Det er falskt, naar man et eller andet Sted har nævnt Bernstorff, som en af dem, der havde anbefalet Struensee til denne Post. Han havde Anbefalinger nok fra hans Cirkel i og omkring Altona, og deriblandt ogsaa fra Grev Conr. Holck, Fru Bülow, Fru Perkentin, og fl. Der vare Andre, som gierne vilde have forebygget hans Udnævnelse; men kom for silde. („Ceux, qui connoissoient Str. & ses principes, craignoient avec raison, qu'il pourroit devenir dangereux près d'un prince, trop disposé déja à ne rien croire; mais sa nomination etoit faite.")

109) „Struensees Person var ei smuk, og hans Aasyn skummelt:" siger Uldall. I Anledning af hans Ansættelse som Reisemedicus 1768 ytrer Suhm disse Ord om Struensee: „Han var maadelig i sin Konst, og temmelig ulærd, men ei uden naturlig Forstand; en stor Elsker af Kiønnet, og ingen Hader af Viin; dristig, fripostig, forvoven, ærgierrig, og efterladen i sit Væsen." — Den engelske Minister (Gunning) beskriver ham (i April 1771) som saa lidt behagelig, livelig og indtagende i hans Udvortes og i Conversationen, at alle Mennesker undredes over, hvorledes og hvorved han havde

„Han var dristig og indsmigrende i sin Tale, uden at tale „meget, og sagde sielden enten godt eller ondt om Andre. „Hans Udvortes behagede Damerne, og havde giort Lykke hos „endeel." — Det sidste vil tildeels finde nærmere Forklaring i de Grundsætninger og Tilbøieligheder, som vi ovenfor have fremstillet efter hans egen Selvskildring. Om hans daværende Stilling og Levemaade i Altona veed man, at den første, ved en allerede udbredt medicinsk Praxis, maa have været heldig, ja næsten glimrende, naar man kan troe, hvad der fortælles: at han, som ugift, førte et Huus, som var indrettet til, at han daglig, Middag og Aften, kunde see flere Personer ved et vel besat Bord.[110]) At hans Levemaade i andre Henseender var epicuræisk-vellystig, af den finere Art, kunne vi ligeledes af hiin Skildring, og den nylig meddeelte Charakteristik, slutte os til. Der nævnes flere Damer, som hørte til hans fortrolige Bekiendtskab; ikke til Fordeel for deres Rygte, for saa vidt dette ikke allerede knap havde noget at tabe. Blandt disse var ogsaa den alt for bekiendte Kammerherreinde Fr. Bülow, født Comtesse Danneskiold-Laurvig, der skal have været den Dame, Struensee i sine Bekiendelser for Dr. Münter[111]) omtaler som „det vellystige Bekiendtskab", der havde megen Indflydelse paa hans Beslutning, efter Tilbagekomsten

opnaaet en saa afgiørende Indflydelse paa Kongen og Dronningen. (s. nedenfor.)

110) „Besondere Nachrichten von den Opfern der Staaten." ꝛc. 1772. S. 88. 89. Dette i øvrigt ubetydelige Skrift har adskillige Efterretninger om Struensees tidligere Aar og Ophold i Altona, der synes nogenlunde paalidelige.

111) Struensees Bekehr. Gesch. S. 251. Der fortælles ogsaa, at Falkenskiold dengang skal have været hans Rival hos denne Dame; men kunde ikke vinde hendes Gunst. Blandt hendes sildigere Tilbedere nævnes især den rige Handelsmand Fabricius, som hun skaffede Titel af Conferentsraad. Hendes Søster blev 1768 gift med Kongens bekiendte Yndling, Grev Conrad Holck, men døde, kort efter hans Afreise med Kongen, af Børnekopper.

fra Reisen med Christian VII. at modtage Ansættelse som Medicus ved Kongens Hof og Person.

Struensees Omgangskreds i Altona, hvor han som ung praktisk Læge giorde Lykke, talte flere Personer, tildeels af Stand, som i Tænkemaade og Grundsætninger meer eller mindre lignede ham;[112]) som fandt Smag i hans letsindige Vittighed, sarkastiske Indfald, og frivole Spot med det, man den Tid, hos Personer af hans Natur og Tænkemaade, kaldte Fordomme og Overtro; hvortil, som bekiendt, ikke allene regnedes positiv Religion og kirkelig Gudsdyrkelse; men qvindelig Dyd, Sædelighed og Afholdenhed hos begge Kiøn. Til Struensees daværende Omgang hørte bl. a. hans senere fortrolige Ven, den ulykkelige Deeltager i hans Skiebne, daværende Hofjunker Brandt; Capitain v. Falkenskiold, som havde deeltaget i Syvaarskrigen og tient i et Regiment i Norge, men taget Afsked, og siden i nogle Aar reist udenlands, inden han gik i russisk Tieneste; den ved Christian VII. Hof, især ved hans smukke Kone, bekiendte Staldmester C. Bülow; m. fl. Ingen af disse var dog, i Henseende til Charakteer og Grundsætninger, i den Grad berygtet, som den siden i Struensees Historie navnkundige Grev Rantzau-Ascheberg, der ligeledes var iblandt hans Omgangsvenner i Altona, og paa den Tid, ligesom Faderen, den ældre Gr. Rantzau, forgudede Struensee for hans Vittighed og frivole Spot. Det er Rantzau, som Struensee sigtede til, da han i sine Bekiendelser til Münter (Bekehr. Gesch. S. 66. 67) talte om en Mand, der satte saa stor Priis paa ham og hans Forstand, at han meente, ingen Ting i Verden var Struensee for høit; eller „at han ikke

112) Det er i øvrigt et Beviis paa, at Str. maa have forstaaet, til sin Tid at skiule sine Grundsætninger, at han under sit Ophold i Altona ogsaa vandt Adgang til en Mand af streng og alvorlig Religiøsitet, Geheimeraad Sølenthal, Administrator i Grevskabet Rantzau, der var Stivfader til Enevold Brandt.

var skabt til at være Læge, eller forestaae et Hospital; men snarere til, som Minister at styre et heelt Rige."[113]) Med en saadan Indbildning om sine Evner, og med de Anlæg og Gaver, Struensee af Naturen virkelig besad, kan man lettere forklare sig, hvorledes han forstod at benytte den Smag, Christian VII. paa Reisen fandt i hans Omgang, og hvorledes det allerede den Tid lykkedes ham, til visse Tider at opnaae en endnu skiult Indflydelse paa en Konges lunefulde Sind, som i det Hele var tilbøielig til at hengive sig til dem, der kunde more og underholde ham. Struensee, hvis Stilling i øvrigt ikke kunde offentlig bringe ham i Monarkens nærmeste Kreds, har vidst at bruge sin daglige Adgang som Læge til at indsmigre sig hos Kongen; uden at der dog endnu synes at være opsteget nogen Ahnelse hos ham om det Opsving, som hans ærgierrige Tanker kunde faae, inden et Par Aar vare forløbne; nu fandt han derimod Leilighed nok til at mætte sin Lyst til sandselig Nydelse. At Struensee paa Reisen med Kongen lagde særdeles Vind paa at besøge „Anatomiekamre, Naturalsamlinger, Bibliotheker, botaniske Haver, og hvad der ellers hørte til hans Fag"; ligesom paa at søge Omgang med berømte Videnskabsmænd, fortæller Høst; (1. Th. S. 202)[114])

---

[113]) Om Greverne Rantzau-Ascheberg, og deres Omgang med Struensee i Altona, siges: „Le père & le fils, toujours extrêmes, toujours hyperboliques, frondeurs du gouvernement, affectoient tout deux l'esprit-fort; & dans l'extase du plaisir, que *les bon-mots irréligieux & satyriques de Struensee* leur faisoient, ils se sont si souvent ecrié, „qu'il n'étoit pas fait pour être Médécin — *qu'il-y-avoit en lui d'étoffe pour faire le ministre d'un grand Royaume*" etc. — qu' enfin M. Struensèe n' y avoit pas un mot à repliquer, & l'a cru lui-même." (Utr. Optegn.)

[114]) I andre Efterretninger hedder det derimod om Struensee: „Pendant le voyage du Roi, *il ne cherchoit qu' à s'amuser; il courvit les filles*, avec les autres libertins de la suite, Mr. *Holck* & Mr. *Sturz*; mais il ne sortoit pas de son état de Médécin." Hvad Sturz angaaer, da er det noget uventet, at finde ham bragt i dette Selskab. Han kiørte vel med Struensee paa Reisen i een Vogn, hvorved (som

uden dog at anføre nogen anden Hiemmel for denne Efterretning, end at Struensee selv (hos Münter, S. 231) berører en Samtale, han i Paris havde med d'Alembert.

Den 6te Mai afreiste Christian VII. fra Kiøbenhavn, for at tiltræde sin Reise, som den 6. Jun. fra Altona gik igiennem Tydskland, over Hannover og Hanau til Holland og England, hvor han landede i Dower d. 10de August. Fra London afreiste han den 13de Oct., kom den 21de Oct. til Paris, hvor han blev til den 9. Decbr., tog Hiemveien over Straßburg, Manheim, Hanau og Brunsvig til Altona, hvor han kom den 1. Januar 1769, og holdt Indtog i Kiøbenhavn den 14de Jan., som den tredie Aarsdag efter hans Thronbestigelse. Vi forbigaae her alle noksom bekiendte Omstændigheder ved denne Kongelige Lystreise, der paa en Tid, da Finantserne vare i en meget trykket Tilstand, kostede Staten (efter den laveste Angivelse) 4 til 500,000 Rdlr. Courant. Man kan ogsaa bemærke, at iblandt de faa kongelige Forordninger, som udgik, imedens Christian VII. reiste, vare tre eller fire, der angik Skatter og Paalæg. Hvad der, med Hensyn til Kongens Person, udgiør Reisens egentlige og største Mærkværdighed, er at, imod al Sandsynlighed og rimelig Forventning, det var saa langt fra, at Christian VII. ved de Hoffer, som modtoge ham, i de Hovedstæder, hvor han opholdt sig, eller under de Besøg, han aflagde, f. Ex. hos Adskillige af den høieste engelske Adel, og i Universitetsstæderne Cambridge og Oxford, ved sit Udvortes, eller sin Tale og Adfærd, giorde ufordeelagtige Indtryk, eller efterlod dertil svarende Erindringer:

Sturz selv siger) naturligen en vis Familiaritet opstod imellem dem; „saa himmelvid endog min Tænkemaade var fra hans.“ (Politik og Hist. af J. K. Høst. IV. S. 351.) Man har villet sigte Sturtz for, at han, mod Slutningen af Bernstorffs politiske Bane, ikke var denne Minister aldeles tro. Efter hans egen Fremstilling („Brudstykker af en Selvbiographie“: oversat hos Høst anf. St.) maatte han vel ansees som retfærdiggiort for en saadan Sigtelse.

at man tværtimod neppe veed af nogen tidligere dansk Konge eller Prinds, som paa sin Reise i Europa har opnaaet et mere glimrende Rygte for hans Forstand, Fiinhed, Vittighed og Anstand. Til nøiere at oplyse og forklare dette forunderlige Phænomen, behøvedes mere fuldstændige og fortrolige Beretninger om Kongens daglige Liv paa Reisen, end man besidder. At der kan fradrages en god Deel fra de glimrende Beretninger om al den Lykke, Christian VII. giorde, og den Beundring, han indhøstede baade i England og Frankrige, naar man vil komme til den Realitet, som ikke er afhængig af en Konges personlige Høihed og af den Glands, hvori man er vant til at betragte Alt, hvad der tilhører og vedkommer ham: kunne vi neppe tvivle om. Men selv under denne Forudsætning er det en historisk Kiendsgierning, at han ikke allene blev, hvad man nu vilde kalde „Dagens Løve", baade i England og i Paris; men at hans værdige og fyrstelige Holdning, Anstand og hele Personlighed, uagtet hans fine Legemsbygning og ikke høie Væxt, overraskede Mange. Ved det franske Hof, hvis Forfald i Sæder og Værdighed efter Ludvig XIV. Tid dog ikke havde strakt sig til den ydre Fiinhed og Politur, vakte dette saameget større Forundring, som Rygtet om hans Udskeielser, og de ham stundom paakommende Anfald af vild Lyst til at ødelægge, var gaaet forud for ham selv til dette Hof.[115]) Det var ikke blot i Frankrige, hvor han giorde Lykke ved sin frie og lette Tone, fine gode Indfald, og enkelte vel anbragte vittige, eller træffende Svar; men ogsaa hos den alvorlige, diærve, solide engelske Nation, forstod han at indrette sit Forhold saaledes, at han i det mindste i sit offentlige Liv

[115]) „Allevegne var man bange for ham, og meente at han vilde slaae Meubler, Speile, o. s. v. itu. Paa Fontainebleau (hvor Kongen to Gange aflagde Besøg hos Ludvig XV.) sagde man det tydeligt til Suiten." (Suhm.)

ingen Anstød gav, og med tilstrækkelig Selvovervindelse giennemgik de Høitideligheder og ceremonielle Tafler (f. Ex. i Lord Mairens Pallads, og i „Gildehallen" (Guild-Hall) i London) som anrettedes for ham. At han hos Folket i London giorde Lykke, kan vel i Særdeleshed tilskrives den Grund, at han ved enhver Leilighed var rede til at øse Penge ud; i øvrigt har der, som man seer, i England vedligeholdt sig Traditioner, der ingenlunde vare til Kongens Fordeel.

Man kan ikke tænke sig andet, end at den totale Forandring af Opholdssted, og for en Deel af Hof-Omgivelser, det Nye paa de fremmede Steder, og en daglig Omskiftning af Gienstande og Indvirkninger, endog paa Christian den Syvendes slappede Natur har udøvet en baade physisk og aandeligt styrkende Magt. En daglig Omgang med Personer, enten af udmærkede Aandsgaver og andre fortrinlige Egenskaber, eller af høi Stand og fiin Levemaade, maa vel ogsaa have bidraget til et Slags Forædling af Kongens Tone — om ikke af hans hele Tænke- og Levemaade. Bernstorffs daglige Nærværelse og uafbrudte Opmærksomhed har heller ikke manglet sin store og velgiørende Virkning. Endogsaa Suhm siger i den Anledning: „Man maa tilstaae, at Bernstorff giorde heri et Mesterstykke;" i det han ved den Leilighed bemærker, at selv adskillige Uvaner og upassende udvortes Bevægelser (f. Ex. „at slide Munden itu, at kradse sig i Hovedet," m. m.) havde Christian VII. aflagt paa Reisen. En anden Forandring, som bemærkedes efter Hiemkomsten, var den, at Taffelet nu varede fra et Qvarteer til en halv Time, i Stedet for at Kongen før aldrig vilde sidde meer end 5—10 Minuter til Bords. — Om i øvrigt Christian VII. har fundet mest Smag i Opholdet i Paris, paa Grund af et Slags Forkiærlighed for denne Nations Sprog og Literatur, som han paa flere Maader yttrede; eller han har fundet sig friere og mere hiemme

i England: lader sig ikke afgiøre. Man veed i det mindste, at han i dette Land, hvor han ved flere Leiligheder yttrede sin Tilfredshed og sit Bifald, (naar han talte offentlig, skeete det her paa Dansk) uden Tvivl ogsaa er bleven modtaget med den største Glands og Opmærksomhed, hvortil Slægtskab med Kongehuset naturligviis maatte bidrage sin Deel; ligesom han ogsaa i London (efter nogle bevarede Anekdoter) ikke skal have kunnet modstaae sin gamle Tilbøielighed til, i Selskab med Holck og i Forklædning, om Aftenen at besøge Søfolkenes Ølhuse, og andre ringe og for en Fyrste lidet anstændige Vertshuse og Forlystelser.

2. Ved Kongens Hiemkomst til Kiøbenhavn (d. 14de Jan. 1769) var det første, almindelige Indtryk hos Alle, der kom i hans Nærhed, at han i sit Udvortes og i sin hele Adfærd havde vundet; han viste mere Venlighed, Anstand og Alvor, end før Udreisen.[116] Man troede derimod tillige allerede at bemærke, at hans Sind var mere nedstemt, og at han i det Physiske syntes svagere, end før Udreisen. „Han „løb vel ikke mere om paa Gaden; (siges der) besøgte ogsaa „en og anden Gang Kirken; men hans Munterhed var borte; „Ladhed tog reent Overhaand hos ham, saa at han slet ingen „Ting mere gad bestille." En Mand, som Reverdil, vilde rimeligviis nu have været meget ønskelig i Kongens nærmeste og daglige Omgivning; men i Stedet for en saadan Mand havde han Holck — og fik snart den farlige Struensee. Denne havde med det øvrige Følge ledsaget Kongen lige til

[116]) Bernstorff selv skriver nogle Uger efter, i et Brev af 7. Februar: „Le voyage a été heureux — le retour encore davantage. Le Roi se conduit avec tant de bonté, tant de décence, & tant de serieux, que la satisfaction en est générale & inexprimable. Veuille ce même Dieu, auteur de tout bien, qui a opéré *ce que nous n'osions esperer*, donner de la continuation & de la solidité à des dispositions aussi favorables."

Kiøbenhavn, og Spørgsmaalet blev nu, om han skulde bestemme sig til at blive her, eller vende tilbage til Altona. Hans Ven Prof. Berger raadede ham det sidste; men Struensee har neppe længe været i Tvivl; vi have seet, hvilken Grund der iblandt flere trak ham til Kiøbenhavn. Hoffet havde flere Tillokkelser for en Epicuræer; og det har neppe feilet, at ogsaa Struensees ærgierrige Ønske, at giøre Lykke, her ikke har været uden Virkning, da han vel har været sig bevidst, at han allerede paa Reisen havde vundet Christian den Syvendes personlige Velbehag. Uden endnu at have Ministeren i Hovedet — uden engang at falde paa den dristige Tanke, at ville fordunkle eller fortrænge Yndlingen Holck — lærte Struensee snart at benytte sin Stilling som Hof-Medicus, eller rettere at vedligeholde den, han allerede paa Reisen havde vundet, for at giøre sig meer og mere uundværlig. Dette kunde han saameget bedre, som de øvrige Livlæger, der boede i Byen, kun giorde de sædvanlige, foreskrevne Besøg hos det kongelige Herskab; Struensee derimod, der strax havde faaet Værelser paa Palaiet bag Slottet, hørte paa en Maade umiddelbart til Hoffet, forstod til Fuldkommenhed den Maade, hvorpaa Kongen bedst skulde omgaaes, og vidste i sine Samtaler med ham saaledes at blande Munterhed og Vittighed med et eller andet af mere belærende Indhold, at Kongen ikke blev kied af ham.[117]) Han sørgede ogsaa for, idelig at have noget at læse for Kongen, der faldt i hans Smag, og det varede ikke længe, før han (i Foraaret 1769) blev udnævnt til

[117] „Struensee, qui étoit continuellement à la Cour, eut la meilleure occasion de cultiver les bontés, que le Roi lui avoit temoigné pendant son voyage. Il étoit àlors assez sage pour observer la decence; évitoit la familiarité; mettoit de l'esprit dans ses conversations avec le Roi; l'entretenoit souvent de choses utiles; avoit toujours quelque chose á lire, & lisoit bien."

Kongens Forelæser, og i denne Egenskab fik til enhver Tid uhindret Adgang til Kongen. Herved, kunne vi sige, var Struensees Skiebne afgiort.

Man maatte være meget nøie bekiendt med den hemmelige Hofhistorie i 1769 for at kunne med Vished sige, fra hvilket Tidspunkt Struensee egentlig har begyndt at blive sig den Plan, han siden udførte, bevidst, og at skride til dens Udførelse. Man seer vel, at han fra Begyndelsen af Sommeren blev meer og mere fortrolig og hiemme ved Hoffet, og allerede d. 12te Mai var han bleven udnævnt til Etatsraad, for at kunne spise ved det andet Hoftaffel. Han havde neppe endnu ved denne Tid fordybet sig meget i Statsprojecter eller politiske Formaal. Hans herskende Tilbøielighed havde derimod indviet ham i et andet Slags Intriguer; og der fortælles om meer end een, hvori Struensee forekommer som Hovedperson, ved Siden af Damer af saadan Art, som Fru Bülow (f. Laurvig) og Frøken v. Eyben.[118]) En ny og, som der siges, stærk Tilbøielighed skal være opstaaet hos ham for den unge, smukke, aandrige Fru Gabel (som engang havde vundet nogen Opmærksomhed hos Christian VII.) Hvorvidt Struensee, med sin bekiendte Styrke i at giøre Erobringer i den qvindelige Verden, bragte det i denne: er ikke udtrykkelig sagt. Den indtagende, elskværdige Dame („som holdt af Literatur og ikke hadede Intriguer") maatte i sit 23de Aar forlade deres Skueplads; men Struensee der, formodentlig ikke blot som Læge, i hendes sidste Dage

118) Om hans Levnet ved Hoffet 1769 hedder det bl. a. i samtidige Optegnelser: „Cette année (1769) se passa de sa part en intrigues amoureuses, en jeux, & en plaisirs. Il ne respiroit que volupté; tout le reste y étoit subordonné, ou y tendoit. Pendant son voyage, à son arrivée à Copenhague, & le premier temps, qu'il passa à la cour, il n' eut pas la moindre idée de se mêler des affaires du Royaume."

næsten ikke veeg fra hendes Dødsseng, beholdt kun faa Maaneder til at giemme en saadan Erindring.[119])

Man seer ogsaa af den Maade, hvorpaa han i sit bekiendte Forsvarsskrift til Inquisitionscommissionen (14. Apr. 1772) omtaler Fru Gabel og hendes Stilling, at han selv tillægger hende en vis Betydenhed i Hoffets, efter Kongens Hiemkomst fornyede Intriguer og Partistrid, som i øvrigt her bevægede sig i en Camarillakreds, der endnu lidet eller intet berørte den politiske Sphære. Hun søgte, siger han, at virke paa Kongens Sind og Forstand, for at skaffe Grev Holck bort; og man kan ikke tvivle om, at hun dermed sigtede til selv at faae Indflydelse paa Kongen. Men Fru Gabel vilde ikke slutte sig til Dronningen, hos hvem Holck dog var forhadt; fordi hun ansaae sig fornærmet af Caroline Mathilde (?) m. m. Struensee derimod var uenig med Fru Gabel deri, at han (dengang) antog det for uraadeligt og unødvendigt at bortfierne Holck; men vigtigere, overhovedet at bringe Kongen til bedre og mere selvstændige Grundsætninger, o. s. v. (Høst Struensees Levnet. III. 112—13.)

Endskiøndt Struensees Skildring af hans Optræden ved Christian VII. Hof i A. 1769 er skreven med en vis Fiinhed og en stor Forsigtighed i at omgaae Alt, hvad der ufordeelagtigt kunde berøre hans egne Forhold til Kongen og Dronningen: finder man dog ogsaa her Spor til, at han har sat Priis paa Fru Gabel, og at han i det mindste havde vundet hendes Fortrolighed. Det kan heller ikke have været længe efter denne Dames Død, at Struensee har søgt og

119) „C'étoit àlors (i Forsommeren 1769) qu'il s'attacha à Mad. de *Gabel*, qui jeune, belle, aimable, avoit des connaissances, aimoit les belles lettres, & ne haissoit pas les intrigues. — Tout le monde voyoit, que Struensee étoit amoureux de Mad. de Gabel. Dans sa dernière maladie il ne quittoit presque pas le chevet de son lit, & elle mouroit, pour ainsi dire, dans ses bras." (Den 14. Aug. 1769.)

fundet Leilighed til mere umiddelbart at nærme sig Carol. Mathilde, og at bane sig en Vei til hendes Tillid og Erkiendtlighed, der snart førte ham til et langt andet Maal, end det, som han fra Begyndelsen vil tillægge sine Bestræbelser for at bringe Enighed imellem det Kongelige Par. — Alt, hvad man med nogenlunde Vished veed om Forholdet imellem Christian den 7de og hans Dronning i Aarene 1768—69, synes at bekræfte, at det var koldt og uvenligt, da han i Mai 1768 forlod hende for at tiltræde sin Reise; ligesom at der ikke findes Spor til en fortrolig Brevvexling under hans Fraværelse, hvorved noget Slags Tilnærmelse igien kunde være opstaaet. Da Christian VII. kom tilbage, som det syntes, med noget mere Alvor og med bedre udvortes Anstand, lader det til, at han i Begyndelsen snarere har viist sig alt for ærbødig og ceremoniel, end udvortes uopmærksom imod Dronningen, hvilket Struensee søgte at bringe ham fra. I øvrigt har man i Almindelighed antaget, at det netop var d e n n e s Værk, at der efter Kongens Hiemkomst virkelig dannede sig et bedre Forhold imellem det kongelige Ægtepar; ligesom at det var paa den Maade, Struensee banede sig Vei til begges Fortrolighed. Men det er meget vanskeligt eller umueligt, at komme til sikker Kundskab eller Forestilling om denne Omstændighed, da vi egentlig ikke have anden historisk Kilde til en saadan Kundskab, end Struensees egen Beretning. (H ø s t; anf. St. S. 113—16.) Efter denne skal det først have været ved Slutningen af Sommeren 1769, at han fik Leilighed til o f t e a t t a l e m e d D r o n n i n g e n, og at hun da betroede ham den Misfornøielse, hun følte med sin Stilling; „da hun intet Haab havde om at komme til at leve lykkelig med Kongen, eller at kunne vente sig nogen Tilfredshed og Ro under de Forhold, hvori hun befandt sig.“ — En saadan Klage af en 17aarig Dronning, henvendt til en Mand af Struensees Beskaffenhed,

Tænkemaade og Øvelse i Forførelsens Konster, kunde meget let blive en Opfordring til at prøve, til hvilken Grad Lykken, der allerede syntes at have løftet ham langt over Alt, hvad han for et Aar siden haabede eller ahnede, kunde faae i Sinde at mætte hans Lidenskaber. — I Følge Struensee skulde altsaa den Art af Forsoning, der 1769 tilveiebragtes imellem Kongen og Dronningen, først være foregaaet længere hen paa Efteraaret. Andre Efterretninger henlægge derimod denne Forandring til et tidligere Tidspunkt, allerede kort efter Kongens Hiemkomst. Struensees ovenfor anførte Betegnelse af Tidspunktet for hans tidligste, nærmere og fortrolige Bekiendtskab med Dronningen, foruden andre Omstændigheder, viser os i al Fald tydeligt hen til Efteraaret og Vinteren 1769—70, som den første Periode i hans egentlig politiske Liv; dens Forberedelse eller Indledning var hans Ansættelse som Hofmedicus i Jan. 1769, og Perioden gaaer fra denne Tid indtil Holcks endelige Fald i Jul. 1770.

Saa letsindig, uvirksom, historisk ubetydelig denne Christian VII. Yndling endog forekommer os, saa var det dog om at tilintetgiøre hans endnu vedvarende Indflydelse hos Kongen, at hele Hofcabalen i en stor Deel af A. 1769 og 1770 væsentlig dreiede sig. Man har sagt: at Struensee ikke var den, som først tænkte paa at skade eller styrte Holck; og dette kan, fra Begyndelsen, gierne være sandt. Holck var iblandt hans tidligere Venner, og hørte til dem, hvis Anbefalinger Struensee især skyldte sin Udnævnelse til Reiselæge hos Kongen. Saalænge hans ærgierrige Tanker endnu ikke havde vovet sig saa høit, som de snart skulde stige, var der egentlig intet, som kunde drive ham til at arbeide paa en Mands Fald, som havde været hans Ven, og i hvem han snarere selv fra først af kunde see en Støtte. Samtidige Vidnesbyrd sige ogsaa udtrykkeligt, at det var for Dronnin-

gens Had til Holck, at Struensee især gav efter.[120]) — Men det er derfor ikke mindre vist og afgiort, at hvad der kunde gielde om Struensee i Foraaret eller Sommeren 1769, gialdt ikke meer i den paafølgende Vinter. Alt[121]) synes at vise hen til, at det netop har været i de sidste Maaneder af dette Aar, (1769) at hans nærmere Forbindelse med Dronningen og hans, baade ved hende, og ved hans eget Omgangstalent opnaaede Indflydelse paa Christian VII., har begyndt at bære sin Frugt. Vi have i ethvert Tilfælde et bestemt og tydeligt Hovedpunkt at holde os til. Struensee havde hidtil, under Hoffets Ophold i Kiøbenhavn, boet paa Palaiet bag Slottet. Den syttende Januar 1770 havde hans Skiebne udseet til den Dag, paa hvilken han flyttede til Christiansborg, for netop i to Aar paa dette Slot at begynde og fuldende sin tragiske Bedrift. — Uden her at ville gientage enhver bekiendt Omstændighed i Hof- og Ministerhistorien — endnu mindre Alt, hvad der hører til den forargelige Krønikes Detail: indskrænke vi os nærmest til saadanne, tildeels ubekiendte Træk, der oplyse de Forhold, som have historisk Charakteer og Betydning.

3. Der findes i de enkelte Efterretninger, man har om Caroline Mathilde fra 1769, kun lidt, der udtrykkeligt kunde vidne om, at hun levede i Misfornøielse og Utilfredshed; det

---

120) „Il parait même, qu' à la fin Str. n' a cedé qu' à la haine, que la Reine lui portoit." Det er vel muligt, at Struensee selv betragtede Holck som en forbrugt Yndling, der hverken (som han selv udtrykker sig; Høst. III. 116) „videre var farlig for Kongens Person", eller kunde være farlig for hans egne Planer. Men ikke desmindre har han vel følt, at han ikke kunde bruge Holck, saaledes som han brugte Brandt; og denne var derfor i Tide kaldt til Hoffet for at være tilstede i det rette Øieblik, naar Holck blev jaget bort.

121) Ogsaa hans egen Fortælling i Forsvarsskriftet, saa konstigt og forsigtigt den endog er dreiet. „Als ich zu Ende des Sommers 1769, und in der Folge oft Gelegenheit bekam die Königinn zu sprechen" o. s. v. (Høst. III. S. 113.)

er af Struensees Fortælling i hans Forsvarsskrift, vi skulle lære det. Man kan i øvrigt let slutte sig til, at hun var for ung, for lidt alvorlig og charakteerfast, for meget overladt til sig selv, efterat Fru Plessen var borte, til at hun, endog som Dronning og Moder, kunde undgaae de fristende Indflydelser, hvoraf hun var omgivet i en saadan Stilling; eller længe, og med et Temperament, som hendes, kunde modstaae en saa øvet Forførers Konst. — Sommeren fra Mai Maaned tilbragte Hoffet paa Frederiksberg. Holck havde bygget sig et Landsted paa Blaagaard udenfor Nørreport; Kongen morede sig endnu den Tid ved hyppige Besøg hos Yndlingen; Struensee og Berger bragte ham endogsaa til, om Sommeren hos Holck at bruge en styrkende Badecuur. I Junii Maaned begyndte derimod Caroline Mathilde, der havde formeget af Kraft og Sundhed, at finde Smag i at ride; hvilket fra den Tid blev hende næsten til en daglig Vane. Allerede i sig selv var det en paa den Tid usædvanlig Ting i Danmark; men Dronningens Maade at ride paa (som der sagdes, efter Frøken Eybens Tilskyndelse) i Mandsdragt, uden Tværsadel, og undertiden meget voldsomt (f. Ex. paa Parforcejagt) vakte hos Mange den største Forargelse. Denne blev endnu mere udbredt, da Caroline Mathilde, der om Sommeren kun havde redet under Opholdet paa Frederiksborg og andre Lystslotte, (paa Jagt, og ved flere Leiligheder, i Mandsdragt med gule Skindbuxer) i Decbr. 1769 begyndte at vise sig til Hest paa Kiøbenhavns Gader. Desuden frembød Vinteren 1769—70, endnu meer end den foregaaende, en næsten daglig Afvexling af bedøvende Hof-Forlystelser, italiensk Opera, Comedier, Maskerader, Jagt, Kanefarter, Concerter og Baller; som undertiden ogsaa Holck, enkelte af Ministrene, og den russiske Gesandt lod give, og hvorved Hoffet var tilstede. „Kongen (siges der) var med ved „alle slige Lystigheder; men man kunde tydeligt see, at han

„ikke fandt ret Behag deri; han giorde det med, fordi Andre „sagde, at han maatte giøre det. Hans Charakteer blev des„uden meer og meer indolent; han skyede ethvert Arbeide, og „vidste ikke hvormed han skulde fordrive Tiden."

Det var ogsaa i Begyndelsen af Aaret 1770, under en Opera, at det bekiendte Optrin imellem den russiske Minister (General Filosofoff) og Struensee forefaldt i en Loge paa Hofthearet,[122]) hvorved den personlige Uvillie, der allerede fandt Sted imellem begge, blev formeret til en Grad, som ikke skal have været uden Indflydelse paa Struensees upolitiske Adfærd, baade imod Ministeren og mod det russiske Hof. Denne Begivenhed, og Filosofoffs Besværing hos Bernstorff, skal først have givet Anledning til, at baade Gesandten og Andre alvorligen forestillede denne Minister, hvorledes Struensee allerede giennem Dronningen, om hvis tvetydige Forhold man paa den Tid (i Jan. 1770) først begyndte at yttre sig i en og anden Hofcirkel, havde vundet en Vægt og Indflydelse hos Christian VII., der kunde blive farlig; endskiøndt man dog endnu snarest betragtede ham som et Redskab, hvoraf Andre vilde betiene sig. Maaskee havde det endnu paa den Tid været mueligt

[122]) Ministeren Filosofoff havde den Vane, ofte at spytte. I Logen, hvor de vare komne til at sidde ved Siden af hinanden, spyttede han af Vanvare paa Struensee, der lod, som han ikke mærkede det, og tørrede sin Kiole af i Stilhed. Noget efter spyttede Ministeren anden Gang paa ham; og da begyndte Struensee i Ord at yttre sin Uvillie. Filosofoff giorde ham imidlertid en Undskyldning, og forklarede, at det var skeet af Vanvare. Men Struensee havde nu faaet Blodet i Kog, brugte fornærmelige Udtryk; og forlod Logen, efter at have, som der siges, fordret Ministeren ud. Filosofoff henvendte sig i en Note, hvori han forlangte Fyldestgiørelse, til Bernstorff; „og denne" (siger Suhm) bilagde Sagen paa en mig ubekiendt Maade." I øvrigt beretter en anden meget nøiagtig Kilde, at Filosofoff (han var i sin hele Person og Adfærd noget forstyrrret, og blev tilsidst virkelig sindsforvirret) kun eengang spyttede paa Struensee, og strax giorde ham Undskyldning, i hvilken Anledning de kom i Ordstrid.

for Bernstorff, ved sin Anseelse hos Kongen (som han selv lod til at stole paa) at skaffe Struensee bort fra Hoffet ved en pludselig Cabinetsbefaling; men her viste den, i al udvortes Politik saa kloge og skarpsynede Statsmand en besynderlig godmodig og sorgløs Lemfældighed, eller en Mangel paa Fortrolighed med Forholdene ved Hoffet, hvorfor han selv kom til at bøde. Han var saa fast i sin Tillid til Kongens, hidtil ikke svigtende Agtelse og Bevaagenhed, at han troede, Struensee ikke var i Stand til at skade ham, og sagde: „Han har aldrig giort mig noget ondt; hvorfor skulde jeg giøre det mod ham?“ (Suhm.)

Efterat Kongen med Dronningen og Hoffet i Mai 1770 havde taget Sommerophold paa Frederiksborg, modnedes omsider en Intrigue, der var anlagt paa at fuldende Yndlingen Holcks Fald, hvorpaa der længe i Stilhed var arbeidet, og som han selv, med letsindig Uforsigtighed, havde hiulpet til at befordre, uden at han havde kunnet see de Skyer, der trak op og bebudede ham et alvorligt truende Uveir. Holck havde begyndt at føle den trykkende Byrde af at skulle daglig leve allene for at udfylde Christian den Syvendes mange ledige Tider, ved at finde paa de saa tidt upassende, vilde, eller barnagtige Maader og Midler, ved hvilke Kongen vilde mores og adspredes. Han begyndte undertiden at forsømme Kongen, og at være flere Dage borte fra Hoffet, for at forlyste sig selv med sit Selskab af franske Actricer og Acteurer paa Blaagaard. Dette, tilligemed uforsigtige Udtryk, som Holck undertiden ikke vogtede sig for, var nok for at kunne give Yndlingen et Stød i Kongens Tilbøielighed, som hans farlige Fiende, Dronningen, vidste at benytte. Han havde, efter Alt, hvad man kan see, efter Kongens Hiemkomst fra Reisen aldrig forsætlig viist Dronningen nogen Fornærmelse; han havde endog (som Struensee ikke beretter) bestræbt sig for, ved Op-

mærksomhed og Ærbødighed at overvinde hendes Uvillie imod ham; men Carol. Mathildes Had til ham var uforsonligt, og hvis man heri kan troe Struensee, var det fra hende, Anslaget imod ham udgik. Den nye Yndling kunde dog saameget mindre undlade at deeltage deri med al sin Virksomhed, da det her gialdt om hans egen politiske Betydenhed og Ophøielse. Til at opnaae denne, havde hans Ærgierrighed og hans Forbindelse med Dronningen allerede viist ham en Vei, paa hvilken han nu, med daglig stigende Dristighed ikke skyede nogen Hindring, som han kunde bortrydde.

Struensee var (i Januar 1770) allerede indtraadt i det fuldstændige Stadium af sin Lykkes Ruus; hans Lod var kastet af den dæmoniske Magt, som han havde overgivet sig til. Der var hos ham ikke mere Spørgsmaal om at tiene Kongen i en underordnet Stilling, som Læge, som Forelæser, eller Cabinetssecretair. Inden et halvt Aar var gaaet, viste det sig tydeligt, hvad han vilde, og hvilke skiulte Midler han havde fundet til at opnaae det. — I Mai 1770 var en Reise til Holsteen besluttet ved Hoffet; som det hed sig for Kongens Skyld, hvem Holck (efter Andre, Caroline Mathilde) skulde have bragt paa denne Tanke, og uden at det i Begyndelsen meentes, at Dronningen skulde have ledsaget ham; men Tiden var ikke den samme, som for et Aar siden. Dronningen vilde ikke blive tilbage; og dette var et af de første Tilfælde, hvor den Magt, hun havde vundet over Kongen, viste sig. Det var ogsaa ved denne Leilighed, at Bernstorff og de øvrige Ministre første Gang skulle have overtydet sig om, „at Struensee havde faaet for stort Indpas hos Dronningen, og hun igien hos Kongen; og nu begyndte at frygte for Følgerne.“ Frygten kom for sildigt; Tiden til et activt Angreb havde man ladet gaae forbi; et passivt Forsvar hialp til intet mod en Revolutionsmand. — Imidlertid var den gamle Enkedron-

ning Sophia Magdalene bleven betænkeligt syg, og hvor fordærvet Tonen var bleven ved Hoffet, viste sig ogsaa ved denne Leilighed. Kun en eneste Gang under hendes Sygdom besøgte Kongen hende nogle Øieblik med Caroline Mathilde, da de fra Frederiksberg begave sig ind til Byen, for at see en fransk Comedie. En anden Gang, og det faa Dage før hendes Død, da Hoffet kom tilbage fra en Jagt, skulde Struensee spørge til Enkedronningens Befindende. Til Vedkommendes Forargelse kom han, uden at klæde sig om, i Jagt-Uniform, med Støvler og Sporer, ind i Dronningens Værelser paa Christiansborg — ja der siges endog, ind til hende selv.[123]) — Reisen til Holsteen havde været bestemt til den 6. Junius; Sophia Magdalena døde d. 27. Mai, og nu lod det sig dog ikke giøre, at reise før hendes Begravelse. Denne blev derfor, da Carol. Mathilde var fuld af Utaalmodighed, paaskyndet paa den uanstændigste Maade; Hofsorgen indskrænket, imod al tidligere Skik, til 16 Uger, og det endog kun for Kiøbenhavn. Den 14de Junius blev Dronningen begravet, Sorgen derpaa strax aflagt ved Hoffet, og Reisen til Holsteen gik for sig den 18de Junius.

Denne Reise, uagtet den i det Hele kun var en Gientagelse af Hoffets sædvanlige Sommeroptrin paa andre Steder, blev af langt større Vigtighed for Struensee, end den, han 1768 giorde i Kongens Følge; eller rettere, den fuldendte, hvad der paa hiin var grundlagt. Paa Reisen til Holsteen kunde Struensee ikke blot leve i sit ene Element, i et fordærvet Hofs sværmende og letfærdige Forlystelser, og i Nydelsen af den Vellyst, hvis Flamme han selv for længe siden havde tændt; men han fandt Leilighed til, i Forbindelse med Caroline Mathilde, at forberede og udvikle det dobbelte Anslag,

123) G. L. Baden om Struensees Levnet af Høst. (Archiv f. hist. Literatur, etc. af N. C. Hft. II. S. 199.)

hvorved hans Plan, at svinge sig op til politisk Magt i Regieringen, allene lod sig udføre. Holck maatte bort; ikke allene for at Dronningen kunde tilfredsstille sin Uvillie imod ham; men for at den eneste, der kunde hindre, at Kongen blev personlig Slave af hende og Struensee, kunde ryddes af Veien. Det var Caroline ikke om at gjøre, selv at spille en politisk Rolle; „hun havde (siger Struensee) ikke mindste Tilbøielighed til at regiere, eller at blande sig i Statssager.“ Hun vilde kun regiere i og ved Struensee; og hun lagde for Dagen, endnu efter hans Katastrophe, der rammede hende selv saa dybt, at det var en anden Lidenskab, end Ærgierrighed, der især herskede hos hende. I denne Lidenskab var hun fortabt; hun vilde, som man erfarede efter denne Katastrophe, for dens ulykkelige Gienstand opoffre Alt, hvad hendes Stand og Værdighed kunde fordre af hende.[124]) Naar Struensee characteriserer Carol. Mathilde i hendes 19de Aar som reent uden politisk Interesse og Herskelyst — naar han ligefrem aabenbarer hendes Had, hendes Modbydelighed for Holck, hvortil Grunden for en Deel kan have ligget i en tidligere Krænkelse, af en Art, som den qvindelige Natur, og det hos en Dronning, ikke let tilgiver: da bekræftes disse Udsagn ved andre troværdige Vidnesbyrd.[125]) Men naar han derhos,

---

124) Efter hendes Defensors Beretning gik Caroline Mathilde, i Deeltagelsen for Struensee, da hun erfarede, at hans Død var uundgaaelig, og i sin Smerte over at skulle skilles ved sin spæde Datter, saa vidt i begge hendes Samtaler med Uldall, at hun ikke kunde gaae videre. Han førte hende imidlertid ved sine Forestillinger til fornuftig Eftertanke, baade i Henseende til Prindsessen, og i andre Tilfælde; f. Ex. ved at bringe hende fra den Tanke, at hun vilde tilbage til England. Uldall yttrer i denne Anledning om Dronningen: „Af hendes foregaaende Forhold maatte jeg slutte, at hendes Charakter var heftig. Imidlertid kan jeg med Sandhed sige, at hun i Alt, hvad jeg forestillede hende, var føielig og eftergivende.“

125) Allerede 1767 var Dronningens Uvillie mod Holck saa stor, („Elle s'offensa de ses manières trop libres avec elle, & lui

ved samme Leilighed, siger: at der ikke tænktes paa andet, end „Ro og Sikkerhed ved Hoffet;" at man ikke „havde nogen Hensigt, nogen Plan til den paafølgende Forandring i Ministeriet:" da maae vi lade dem troe herpaa, som ville det. — Man vil ei kunne negte, at Struensees Forsvar er skrevet baade med en vis Konst, og med et Skin af Aabenhed og kold Rolighed, der svarer til Tonen i hans Bekiendelser for Münter; men det er desuagtet paa mange Steder let nok, i Forsvarsskriftet at „læse imellem Linierne", eller at trænge igiennem det Slør af Skuffelse, han vil kaste over den historiske Sandhed, eller over Omstændigheder, han vil omgaae, som om Ingen andre vidste dem, end han selv. Ved at læse dette Skrift maa det, ved mange Leiligheder, forekomme os, som Struensee i April reent havde glemt de Bekiendelser, han den 25de Februar havde aflagt. Vi ville her kun fremdrage eet Exempel.

Naar han siger: (Forsvarsskr. hos Høst. III. S. 116.) „Grev Holck fik sin Afskeed, fordi Kongen selv vilde det — dog bidroge de, som vare omkring Kongen, deres dertil": da seer dette ud mere som et tvetydigt Spil med Ord, end som en historisk Beretning. Nylig (S. 114) har han selv fortalt, „at Dronningens Modbydelighed og Fordom imod Holck var saa stor, at intet kunde overvinde den;" kort efter siger han, (S. 115) „at Yndlingens Credit var dalet før den holsteenske Reise;" og at han havde skadet sig ved at skaffe Warnstedt bort, og faae

imputoit les desagrémeuts, qu'elle essuyoit") at det lykkedes hende at hindre ham fra at komme i Christian VII. Følge, paa Kongens første Reise til Holsteen; hvorpaa han i halv Unaade tog til Falster. Her blev han til i Septbr. 1767, da han kom tilbage til Hoffet, hvor han nu igien ganske vandt Kongens Yndest, („par ses manières insinuantes & folatres") og en Tid lang var uadskillelig fra ham. („Dès-lors son credit augmenta aû point, qu'il l'emporta sur celui de la Reine, qui en eut bien de chagrin, & ne le lui pardonna jamais.")

Hauch i dennes Sted til Kammerpage. — Man veed i øvrigt vel, at en betydende Grund til at Kongens Tilbøielighed for Holck var kølet, laae i en Forandring af hans egen Tilstand og Sindsstemning. Den overgivne Lystighed og Kaadhed, hvorved han forhen lod sig henrive til Udskeielser og Daarskaber, ligesaa fordærvelige, som uanstændige, var borte, eller yttrede sig ikke mere saaledes, som da han i Holck fandt en Deeltager heri, der ganske passede til Kongen. Christian VII. var efter sin Udenlandsreise i Begyndelsen mere alvorlig; i det Hele mere svækket i Nervesystemet, end før 1769; og han var kommen under Indflydelser, hvorved efterhaanden hans altid svage Villiekraft endnu mere slappedes. Vi komme snart til en nærmere Skildring af Kongens Tilstand, som den var i Tidsrummet fra Efteraaret 1770 til Jan. 1772; og indskrænke os her til den Bemærkning, at allerede paa den holsteenske Reise var han fuldkommen indspunden i det Fange-Garn, som man siden fra Dag til Dag drog tættere sammen omkring ham. — Man seer da let, at Holcks Fald, som kunde være vel fortient, var undgaaeligt. Dronningen vilde have ham styrtet, og Struensee var langt fra, for Alvor at ville holde paa ham. Han havde allerede udseet Holcks Eftermand i den eengang forviste Brandt — der nu skulde blive „Favorit par force", eller en Yndling med Udnævnelse og Bestalling. En Plan blev lagt, hvorefter man vilde benytte den besluttede Reise til Hertugdømmerne, for, tilligemed Holck, at skaffe en og anden fra Hoffet, som meer eller mindre hørte til hans Parti, eller som kunde være Dronningen og Struensee i Veien under Opholdet i Holsteen. Tvivlede Nogen endnu om, hvor høit Struensees Magt allerede var stegen, da maatte det, som videre foregik under denne Reise, overvinde enhver Tvivl.

Vi befatte os ikke med at beskrive dens ligegyldige Op-

trin af Hof-Fester og Forlystelser; til at fortælle dens forargelige Scener vilde her endnu mindre være Sted. I øvrigt maa det historisk bemærkes: at Hoffets første Ophold var paa Gottorp hos Prindsesse Lovise og Landgrev Carl, der forsaavidt vare tagne til Naade, at de i Julius 1769 vare komne tilbage fra Hanau, og Prindsen havde faaet Titel af Statholder i Hertugdømmerne, men uden Tilladelse at komme til Hoffet. Nu bleve begge benaadede med Kongens og Dronningens Besøg[126]) fra 23 Jun. til 5te Julius. Allerede paa Gottorp viste Brandt, der 1769 om Sommeren havde faaet en Ansættelse i den Oldenborgske Regiering, sig ved Hoffet, efter Struensees Kaldelse. Holck blev saa stærkt overrasket ved at see ham her, at Brandt spurgte: om han troede at see et Spøgelse? hvorpaa Holck svarede: „Jeg er ikke bange for Spøgelser; men for Giengangere.“ (Je ne crains pas les spectres; mais les revenants). Hans Anelse slog ikke feil. Fra Gottorp begav Hoffet sig til Travendal. Her sendtes pludseligt endeel af de fornemste Personer af Følget tilbage til Kiøbenhavn, (deriblandt Holks Søster, Overhofmesterinden, hans Broder Grev Gustav Holck, Overhofmarskal Moltke, Kammerherre Lüttichau, Dronningens Hof-Chef Grev Holstein-Lethraborg, tre Hofdamer, m. fl.) uden at man lod dem vide nogen Aarsag hertil, og saaledes i Frygt for, at der forestod dem en Unaade. Endelig modtog ogsaa Grev Conr. Holck sin Afsked d. 30. Jul., med Befaling strax at forlade Hoffet, hvor-

126) Det er meget charakteristisk for Caroline Mathilde, der ikke havde noget godt Øie til den smukke, elskværdige Prindsesse Lovise, men her i Begyndelsen viste sig ganske venlig imod hende, at det igien blev ude med Venskabet paa Gottorp, ved en besynderlig Anledning. Dronningen vilde, at Prindsessen ikke skulde ride i Tværsadel, men paa Mandfolks Maade, som hun dog undslog sig for. Da Caroline Mathilde „med al Magt vilde have det,“ sagde Prindsessen endelig, at hun fandt det meget uanstændigt; Dronningen blev opbragt herover, og det var forbi med den gode Forstaaelse.

ved Kongen viste den største Ligegyldighed,[127]) og med en Pension af 2000 Rdlr., som Struensee 1771 fratog ham, under Paaskud af hans Ødselhed, hvori han vist nok, især som Spiller, havde drevet det til en stor Yderlighed.[128])

4. Saaledes havde Struensee skilt sig og Dronningen ved en for ham nu lidet farlig, men altid ubeqvem Medbeiler hos Kongen. Dette var, som han siger, „for at faae Fred og Ro ved Hoffet." Han siger intet om den Plan, som var lagt til Angreb paa en langt høiere og vigtigere Personlighed; og Struensees hele Fremstilling af Maaden, hvorpaa Bernstorff fik Afsked, og Brandt og Rantzau kaldtes tilbage, hører til de Partier i Forsvarsskriftet, hvor man alt for tydeligt seer, at han meget let og løst glider hen over den ydre Begivenhed, men dølger dens indre Drivefiedre, eller det hele Sammenhæng af dens Grunde og Anledninger. Man kan ikke tvivle om, at Bernstorff har havt flere Uvenner og Efterstræbere, end Struensee; (i Conseillet regnede man især Rosenkrantz til disse;) men Ingen i Modpartiet vilde allene været mægtig nok til at styrte ham; dertil behøvedes en Coalition, som den, i hvis Magt den svage Konge nu var falden. — Hvad enten man vil tillægge Struensee, eller Dronningen, det egentlige og sidste Skridt for at udføre den Idee, at styrte

127) Da han strax efter talte med Bernstorff, og denne berørte Holcks Afsked og Forviisning, sagde Kongen ikke andet, end: „Er hatt's ja so haben wollen;" uden at yttre den mindste Deeltagelse.

128) Da Holck fik sin Afsked, maatte han for Gields Skyld, endnu 1770, sælge de tre Herregaarde i Fyen: Krengerup, Brahesholm og Søholm, med Tiender og Strøgods, hvilket Alt han havde faaet med sin første Frue, Christiane Stoffleth, som døde ikke længe efter deres Bryllup 1768 af Kopper. Alle tre Godser, m. m. solgtes for 128,923 Rdlr.; ligeledes maatte han skille sig ved Blaagaard. Holck havde anden Gang giftet sig (28. Sept. 1769) med Comtesse Juliane Marie Danneskiold-Laurvig, Søster til den bekiendte Fru Fr. Bülow.

Bernstorff, og med ham (som man let maatte forudsee) det hele Ministerium: saa kiender man nok til Caroline Mathilde for at kunne vide, at det hverken var hans Politik, eller hans Embedsstilling som Minister, der stod Dronningen i Veien; det var hans Person, hans Charakteer, som hun frygtede; „hun tvivlede ikke om, at han havde giennemskuet hendes Forhold, og hun kiendte hans Grundsætninger." Saaledes kunde ogsaa Struensee klart nok see, at det vilde være ham umueligt, nogensinde at realisere sine ærgierrige Hensigter, saalænge Bernstorff beholdt sin Post, og i den Kongens Tillid og Fortrolighed. At overbevise Dronningen herom, kunde ikke falde Struensee vanskeligt; han behøvede kun at oplyse hende om, at han aldrig var sikker, saalænge Bernstorff og hans Ministerium holdt sig, for at bringe hende til at anvende den Magt, hun havde vundet over Kongen, især siden Holck var borte, til at underminere den høit fortiente Statsmands politiske Stilling.

Imidlertid fandt Struensee, at naar ogsaa Bernstorff var fiernet, og man i Brandt havde faaet et brugeligt Subject til, paa sin Maade, at træde i Holcks Sted,[129]) kunde han vel behøve en Støtte i en Mand af nogen udvortes Anseelse ved Navn, Byrd og Stand, der i en eller anden høiere Stilling kunde tiene til Modvægt imod det øvrige Ministerium. Ikke let kan noget bedre charakterisere Struensees Grundsætninger, og af hvad Art og Natur det Parti var, som han meente at kunne danne sig og stole paa, end det Valg, han her giorde i Grev Rantzau — formodentlig den mest fordærvede

129) Kammerherre Brandt modtog allerede den 8. Jul. fra Travendal Kongens Befaling til igien at indtage sin Plads i Høieste-Ret; og i Forening hermed blev han d. 4. Aug. udnævnt til Directeur eller Intendant over de franske Comedier, over Konstkammeret og Galleriet, m. m. (Høst: Struensees Leben, I. 223.)

politiske Charakteer, som er optraadt ved Hoffet i Danmark i Aarene 1766—72.[130]) Bernstorff blev ikke mindre overrasket end forbauset ved at erfare, at man tænkte paa at kalde denne erklærede Fiende af Catharina II. tilbage til Hoffet. Giennemtrængt af den stærkeste Overbeviisning om de skadelige Følger af dette Skridt, hvis Virkninger i Petersborg han klart forudsaae, fulgte han allene denne Overbeviisning og en stærk og ærlig Følelse af sin Pligt, i det han endnu engang foretog sig at advare Christian VII. imod en saa upolitisk og betænkelig Beslutning. I et fransk Brev til Kongen (Travendal, 18. Jul. 1770) skildrede han det hele Forhold, Keiserindens og hendes Ministres Uvillie imod Rantzau,[131]) dennes eget fiendtlige Sindelag imod det russiske Hof, som han bl. a. ogsaa havde yttret ved hemmelig og offentlig at arbeide imod den holsteenske Byttetractat; hans gamle Forbin-

---

130) Foruden det allerede ovenfor anførte om Rantzau (Anm. 130) kan henvises til en engelsk Minister-Relation hos Raumer, I. S. 176. „Det vilde være vanskeligt, at opvise en mere fordærvet og ryggesløs Charakteer" (a Character more profligate and abandoned.) Ubesindighed, Overilelse, Hævngierrighed, Vittighed, Phantasie, og Frugtbarhed paa Projecter nævnes som Træk af hans Charakteer. S. 180. S. 188. — „Grev R. er nedsunken i den Foragt, han fortiener. Uagtet al hans Vittighed, er han uskikket til Forretninger. Han viser aabenlyst sin fordærvede Characteer, i det han er umoralsk uden Skam, og reent ligegyldig imod Andres Agtelse." 31. Aug. 1771. — „Grev Rantzaus Characteer var meget slet; hans Figur var smuk; han besad mere Vittighed, end nogen anden af hans Stand, jeg har kiendt; han talede flydende, og skrev ei ilde; var en Praler, havde tilsat sine Forældres Midler, og fordybet sig i Gield; han havde en dydig Kone; men reiste til Italien efter en Opera-Sangerinde, og holdt endnu 1772 en fransk Dandserinde i Huset hos sig. m. m." Uldall.

131) Man kiender hidtil ikke nøie nok Anledningen til, at Rantzau giorde sig saa forhadt ved Hoffet i Petersborg. At det skriver sig fra Thronskiftet 1762 er bekiendt; det er ikke usandsynligt, at Rantzau her, ligesom ved Hoffet i Danmark, har viist sig som det, Suhm kalder ham: „en traitre."

delse med Grev St. Germain, en erklæret Uven af Rusland, m. m. Bernstorff holdt sig alene til denne Side af Rantzaus personlige Forhold; men søgte ved den Leilighed i de alvorligste Forestillinger, at overbevise Kongen om, i hvor høi Grad hans Ære, hans Krones Værdighed, og den danske Statsinteresse vilde lide ved, at man paa en saadan Maade fremkaldte et næsten uundgaaeligt Brud af det i høieste Grad venskabelige Forhold imellem det danske og russiske Hof,[132]) der for ikke mange Aar siden havde afløst et ligesaa heftigt, som farligt Fiendskab. Dette Brev er et mærkværdigt Exempel paa, med hvormegen Konst og Frimodighed Bernstorff var i Stand til, ved Siden af en intet Dieblik tilsidesat Ærefrygt og Ærbødighed, at giøre sin Konge de alvorligste Forestillinger, som han forudsaae, neppe vilde være ham behagelige. — Men Bernstorff viste tillige i dette Tilfælde sin Charakteer i et saa ædelt Lys, og lagde en saa vidt gaaende Aabenhed og Redelighed for Dagen, at man vel kunde kalde den vovelig imod en Mand som Rantzau; og at neppe noget Beviis kan tale stærkere imod de Sigtelser for at have tidligere stiftet eller deeltaget i politiske Intriguer imod sine Modstandere, (f. Ex. Danneskiold), hvorfor Nogle (endog Suhm) ikke have skaanet Bernstorff.

Grev Rantzau havde indfundet sig paa Travendal (d. 15.

---

132) Ved at tale om alle de Vanskeligheder, som det har kostet, at stifte dette Forhold, siger Bernstorff: „Cependant V. M. y a réussi, jusqu'ici à l'admiration de toute l'Europe. Vous l'emportez, Sire, sur presque tous les autres princes. Le Ministre, qui y reside de Votre part, jouit des prérogatives, de la confiance, de toutes les distinctions flatteuses, que les Ambassadeurs des plus grandes puissances de l'Europe recherchent en vain; celui de l'Imperatrice en Suede a eu ordre, dans les temps les plus critiques, de suivre sans balance les instructions, que Vous donneriez au Votre; les Rois & Princes étrangers recherchent votre appui, lorsqu'ils ont besoin de celui de la Russie." etc.

Jul.), netop da Bernstorff havde skrevet Udkastet til det omtalte Brev til Kongen, som den Dag var fraværende paa et Besøg hos Schimmelmann paa Ahrensburg. Rantzau begav sig da strax til Bernstorff, og denne sagde ham ikke blot ligefrem sin Mening; men læste endog hele Brevet for ham. Rantzau blev overrasket, og kom noget ud af sin Fatning; men gav dog strax den Forsikkring, at han aldrig vilde giøre det mindste Skridt imod Alliancen med Rusland. Han gientog siden denne Forsikkring paa sit Æresord for Kongen, og erklærede høit: „Det maatte være en Forræder imod Fædrelandet, der vilde tænke paa noget saadant.“ — Da Bernstorff anden Dagen derefter udbad sig en privat Audients hos Christian VII., talte Kongen med ham i to Timer, forsikkrede, at B. havde overbeviist ham, og lovede, hverken at ville give Grev Rantzau nogen Plads i Conseilet, eller stede ham til nærmere personlig Omgang og Fortrolighed; men erklærede, at han ikke kunde forandre hvad der var afgiort, eller kalde det Ord tilbage, som han havde givet Rantzau, at denne skulde indtræde i Krigscollegiet. Kongen modtog ved Slutningen af Samtalen Brevet af Bernstorffs Haand, og sagde ham nogle Dage efter: at han havde læst det to Gange, og ikke skulde glemme dets Indhold.[133]) Uagtet Christian den Syvende ved disse Leiligheder ikke yttrede noget unaadigt Sind imod sin Minister, tvivlede Bernstorff fra dette Øieblik af ikke længere om, at hans Fald var besluttet.

Christian VII. har neppe holdt det for nødvendigt at forklare for Bernstorff, hvorledes hine Yttringer skulde bringes i Overeensstemmelse med paafølgende Handlinger. Saasnart Holck og de ovenfor nævnte Herrer og Damer af Hofbetieningen

133) Originalen til dette Brev blev efter d. 17. Jan. 1772 fundet blandt Struensees Papirer. Det er trykt i „Denkwürdigkeiten des Freih. A. F. v. der Asseburg“: 1842, S. 424—429.

vare bortsendte fra Hoffet, begave Kongen og Dronningen sig med deres mindre Hofkreds til Rantzaus Gods Ascheberg, hvor flere Dage tilbragtes under glimrende Fester, Jagtpartier, Bal, Maskerade, Ringrenden, m. m. Der berettes et Sted, at Godsets Herre selv ikke var tilstede; hvilket (saa paalidelig endog Kilden er) forekommer besynderligt.[134]) Anstensteds hedder det: at Kongen slet ikke var fornøiet paa Ascheberg, og kun ved idelige og afverlende Adspredelser kunde opmuntres.[135]) Han kan maaskee, uden selv at vide det, dog have mærket noget Savn af den, som i halvtredie Aar sielden nogen Dag havde været fra hans Side. Imidlertid havde det, og maaskee endog før Reisen til Holsteen, ikke kunnet blive ganske skiult for Bernstorff, at hans Stierne havde begyndt at dale. Paa Reisen selv (hvor han var den eneste Minister i Kongens Følge) maatte det paa mange Maader blive ham endnu mere føleligt, at man kun søgte at skille sig af med ham. Hos Kongen mærkede han, efter Samtalen om Rantzau, en koldere Tone. Den imod Bernstorff forenede Ligue betiente sig endog af lave Krænkelser og Tilsidesættelser,[136]) for at bringe det til, at han selv skulde forlange Afsked; men baade Ære og Pligt førte ham til den Beslutning,

---

134) „Immediatement après le depart du Comte de Holck, le Roi & la Reine étant a Ascheberg, ou ils étoient allés passer quelques jours seuls & sans le Comte de Ranzau, qui alors étoit à Glückstadt" etc. — Høst (I. Theil. S. 229) taler om Rantzau som nærværende ved den Leilighed. (Om Rantzau's Levnetsomstændigheder, s. Høst. I. Th. S. 226—28.)

135) (Gaspari's) Urkunden u. Mat. Fortsetz. 1789, S. 500. (Jvf. S. 496.)

136) „Le C. de Bernstorff vit bien, que les choses ne resteroient pas là, „& qu'on cherchoit à se debarasser de lui. On le negligeoit avec „affectation. Le Roi ne le voyoit, que quand il ne pouvoit s'en „dispenser." etc. (Utr. Optegnelser.) „Mod Bernstorff førte man sig meget uartigt op, og negtede ham ofte Mad, baade ved Kongens Taffel, og i Rosen; og tilsidst tilsagde man ham aldrig ved det første; Alt i Haab, at han skulde selv tage sin Afsked." (Suhm).

at man skulde give ham den. Bernstorff vilde, med Overbeviisningen om sin retfærdige Sag, ikke vise sig feig ved frivillig at vige for Personer som Struensee og Rantzau. Han forudsaae, at man i saa Fald længer hen vilde lægge ham til Last, at han for sin egen Skyld havde opgivet sin Stilling paa en Tid da det netop gialdt, at en Mand som han maatte søge at holde Struensee og hans Parti Stangen; og at man da endog vilde tilregne ham, hvis det russiske Hof trak sig tilbage fra den vigtige Tractats Opfyldelse, der nu var saa nær tilstundende. — Han lod det ogsaa gaae hen, da Kongen tilligemed Dronningen, der endelig bestemte sig til at giøre en hastig Reise til Lüneborg for at træffe sin Moder, Enke-Prindsessen af Wales, og sin Broder Hertugen af Gloucester, herom intet meddeelte Bernstorff; men lod ham blive tilbage i Altona. Denne Reise havde længe været paatænkt; Kongen selv havde ønsket den;[137]) men den blev nu mere til et koldt Høflighedsbesøg, der skeete med Coureer-Hast, end til en Lystreise. Caroline Mathilde havde hensværmet hele Uger paa Gottorp, Travendal og Ascheberg, i Hoflystigheder og i mere stille Glæders Lyksalighed.[138]) Til at besøge sin Moder første Gang efter henved 4 Aar, havde hun ikke engang en heel Dag tilovers; og Moderen maatte, for at opnaae at see sin Datter, selv reise fra Hannover til Lüneborg. Dronningen havde endog saamegen Frygt for denne Sammenkomst, at hun

137) „Der König soll für seine Person noch große Lust zu der Reise über die Elbe haben, und die Reise-Equipage völlig bereit seyn:" skrives i et Brev af 17. Jul. 1770. (Urkunden u. Material. 1789, S. 495.)

138) Dette finder man i „Authentische Nachrichten" S. 58 saaledes fortalt: „Die junge Königinn und ihr glücklicher Rathgeber genossen ihrerseits die Früchte ihrer erworbenen Vortheile; die vertrauliche Eintracht und Ruhe, worinn sie lebten, wurde durch die angenehmsten Zerstreuungen verschönert, und ihre glücklichen Tage flossen in überirdischer Wonne dahin." — Dertil hørte ogsaa, at Caroline Mathilde pleiede under Opholdet paa

ikke vilde tale med sin Moder i Eenrum. Denne skal dog have fundet Leilighed til, i nogle Ord at give hende sit Raad i Anledning af Bernstorff, hvis aftagende Indflydelse allerede var bekiendt.[139] Det havde været berammet, at det kongelige Herskab paa Reisen til Hannover, som den oprindelige Bestemmelse var, ogsaa skulde have besøgt den hertugelige Familie i Brunsvig; men „der glückliche Rathgeber," som uden Tvivl overhovedet har havt sin Deel i at paaskynde og afkorte den hele Reise, fandt det ikke raadeligt for sin Stilling, at vise sig ved dette Hof, hvor han frygtede, at man ved Brevvexling med Enkedronning Juliane kunde vide mere om Kongen og om Caroline Mathilde, end Struensee ønskede. Endskiøndt Besøget i Brunsvig formelig var anmeldt for Hoffet, blev der saaledes intet af; hvilket endnu forøgede den Opsigt, som flere Omstændigheder ved den holstenske Reise 1770 havde giort. — Kongen og Dronningen, som den 16de Aug. om Morgenen, med et ganske lidet Følge, hvoriblandt Struensee ikke savnedes, afreiste til Lüneborg, forbleve her Natten over, og kom den 17de om Aftenen til Altona. Den 27de Aug. vare de tilbage paa Frederiksberg Slot.

5. Fra Hoffets Hiemkomst fra Holsteen, eller for at tage en mere bestemt Dag, fra den 1ste Septbr. 1770, kan man datere Struensees Regiering i Danmark, der varede ikke

---

Travendal, at kiøre ud Klokken 5 om Morgenen ganske allene med Struensee, uden al anden Betiening, og at komme hiem fra disse Morgentoure efter et Par Timers Tid. (Brandts og flere Vidners Udsagn.)

139) „Le 16. d'Aout ils partirent, seuls avec Struensee, incognito pour Lünebourg, ou ils ne couchèrent qu'une nuit; la Reine ne voulant pas même voir sa mère en particulier. On a raconté, que la Princesse de Galles cependant a dit à la Reine sa fille:" „Faites ce que Vous voulez; mais ne touchez pas à Bernstorff; souvenez Vous combien Votre père l'aimoit, & quel cas il en faisoit." (Utr. Optegn.)

fuldt 17 Maaneder. Bernstorff var endnu ikke borte, Statsraadet endnu ikke opløst; men den første havde Christian VII. allerede saa godt som opoffret. Det sidstes Virksomhed havde alt i nogen Tid været svagere; uden Bernstorff (det forudsaae man) vilde dets Magt kun blive en Skygge, der snart maatte svinde. — Allerede den 4de Septbr. traadte Struensee pludseligt frem, ikke som „Raadgiver" hos Kongen; men som Herre i Cabinettet — skiøndt endnu i Skiul bag Forhænget, der snart faldt. Det var den Dag, der blev udmærket ved tre, i deres Art og Formaal meget forskiellige Kongebud; af hvilke det ene, der angik Nedsættelse af en Commission, i Anledning af det uheldige Søtog til Middelhavet og Angreb paa Algier, (1—10 Jul.) her kan forbigaaes.[140]) Det andet var en Befaling, der paalagde Collegierne, ikke at anbefale Nogen til Titler eller høiere Rang, om hvis Værdighed til saadan Raade de ikke vare saa fuldkommen overbeviste, at de derfor til enhver Tid kunde være Kongen ansvarlige. Denne Anordning hørte allerede til Struensees System; den kunde baade dengang, (da Titler og Rang i Danmark ikke sielden kiøbtes for rede Penge), og paa enhver Tid, have været gavnlig og roesværdig; dersom den virkelig kunde være bleven overholdt — hvorom man kan have endeel Tvivl. Struensee selv, der vilde stække de Danskes „honetie Ambition", lod sig i mindre end et Par Aars Tid giøre til Etatsraad, Conferentsraad, og Greve. Ja vi see endnu, at skiøndt allerede Holberg for 130 Aar siden giorde Rangsygen latterlig, har dog Rangskatten neppe nogentid indbragt mere i Danmark, end siden 1848, og er

140) At den algierske Commission nedsattes samme Dag, som de to andre Anordninger udgik — skeete vist ikke uden Hensyn til at give Bernstorff en Krænkelse mere. (Han var dog netop den, som i Statsraadet havde stemt imod Algiers Bombardement.) De tre Cabinetsbefalinger fra 4de Septbr. vare ligesom Struensees Manifest imod Bernstorff.

endnu, ligesom tilforn, en Skat, som Enhver er meget villig til at betale.

Den mærkværdigste af de tre Befalinger var den, som allene, uden al anden Adkomst, vilde have afgiort Struensees Navnkundighed: et Rescript, der ophævede al Censur, og ikke allene aabnede den meest ubundne Trykkefrihed for Alle, som vilde bruge den; men endog, kunde man sige, ved at nedbryde enhver Skranke, som Fornuft og Sædelighed forbinder med Begreb om Frihed, ligesom indbød Enhver til at misbruge Pressen. I det Struensee lod den absolute Monark sige til sine Undersaatter: „Enhver kan uden Ansvarlighed lade trykke, hvad han behager; uden at være sit Navn bekiendt, uden at Forlæggger eller Bogtrykker nævne sig" — var man langt fra den Tilstand, hvori „Tankens Yttring er, som selve Tanken, fri." Man veed, at borgerlig Frihed, hvor den er meer end Illusion, maa have sit Sæde i Statens og Styrelsens Aand, ikke i Forordningers Bogstaver paa Papiret. Men det er kun at misbruge og besudle Frihedens Navn, naar man giør den til en lovløs Frækhed, der i Staten vil giøre Individet uafhængigt af Lovene — det være i Pressens, eller i andre Misgierninger. — Hvad Følgerne bleve af den Pandoras Æske, som Struensee aabnede, for ham selv og hans Regiering: have vi ovenfor berørt. Hvilke Følger, den skrankeløse Pressefrihed, som han efter et Aar igien maatte ophæve, havde for Landet og Literaturen — er en anden Gienstand, som her ei kan undersøges. Historien vil ikke negte Struensee den Fortieneste, at have afskaffet Censurens altid forhadte Aag — og dermed en Aandstvang, som i Længden ikke engang kan giennemføres, men altid paa mange Maader omgaaes eller illuderes. Men ligesom det er let at see, at dette Skridt af Struensee var beregnet paa at begynde sit Ministerium med stor Effect, saaledes røbede han

tillige et meget kortsynet politisk Blik, naar han, som det synes, virkelig har indbildt sig, at Despotisme og Pressefrihed kunde række hinanden Haanden.

Man behøver ikke at sige, hvor stærk den øieblikkelige Virkning af Censurens Ophævelse og Pressens Frihed har været i Danmark; ikke ringere har Forundringen været over at see de tre Kongelige Befalinger udgaae fra Cabinettet, og i det tydske Sprog. Det var Struensees første Prøvestykke paa den Vei; og det er i meer end een Henseende værd at bemærke, at han i sin Tid, med Hensyn til Sprog og Fædreland, endogsaa fandt danske Forsvarere. Struensee, sagdes der, var ingen Udlænding i Danmark, siden han var Stads- og Landphysicus i Altona. „At han ikke forstod Landets Sprog, var en Feil; men den kan undskyldes": siger endogsaa den meget dansk sindede Ulball.[141]) — Det varede imidlertid ikke lang Tid, inden man blev i lige høi Grad forbittret over Christian den Syvendes, eller Struensees Cabinetsbefalinger, og over Sproget, hvori han skrev dem; og man har i hans Apologier glemt eller forbigaaet den virkelige Fortieneste, han havde: at hans egen Foragt for det danske Sprog, og den Misbrug, som under hans Ministerium blev drevet med at regiere paa Tydsk, gik saa vidt, at Ingen efter Struensee har vovet at byde Nationen noget lignende, og at en Reaction herimod har virket meget til at give det danske Sprog dets nationale Rettigheder tilbage.

Dette var altsaa, hvad Dagbladene nu vilde kalde Struen-

---

141) Han tilføier, som Undskyldningsgrund: at heller ikke Schulin, J. H. E. Bernstorff, Berkentin, eller Schimmelmann, kunde Dansk, da de bleve Ministre. „Og hvad skal man sige om en indfødt dansk Mand, en Deputeret i Oeconomie- og Commerce-Collegio, som Grev Reventlow til Christiansſæde nu er, der selv siger, at han ei kan skrive 4 Linier af sit Modersmaal i Sammenhæng?" (Utr. Optegnelser fra 1775.)

sees „Program": uindskrænket Frihed for Enhver, at skrive Alt, hvad han vilde; uindskrænket Magt for den tilkommende Cabinetsminister, at giøre Alt, hvad han fandt for godt. Det tør antages for ligesaa vist, at Struensee i Septbr. 1770 havde afgiort med sig selv, og sin Ærgierrighed, at han vilde drive det til at opnaae hiin Magt: som det er øiensynligt, at den Brug, han giorde deraf, ikke var Følge af en forud overlagt fast Stats- og Regieringsplan. En saadan prøvede han først paa at udkaste i Castellet, da han, som man seer, ikke allene vilde skrive sit Forsvar, men ønskede at efterlade et Slags politisk Testament,[142]) hvorved han i det mindste vilde redde sin Ære som Statsmand. Han begyndte denne Bane med enkelte af sin Tids liberale og ultra-liberale Hoved-Ideer, laante fra de franske Encyklopædister, Materialister og Oeconomister; f. Ex. ubegrændset Menings- og Skrivefrihed; uindskrænket Indifferentisme og Tolerants i religiøs Tro — eller Vantro; For-

[142]) Saa mærkværdigt dette Actstykke er som Bidrag til Struensees Charakteristik, saa udfordrer det dog den største Forsigtighed ved Anvendelsen som historisk Kilde; og behøver bl. a. at man med kritisk Opmærksomhed skielner imellem den virkelige Aabenhiertighed i Meddelelser, og den med Konst beregnede Fortielse og Udelukkelse af Facta og Omstændigheder, som en godtroende Læser ikke saa let faaer Mistanke om. Vi erindre f. Ex. Stedet, hvor Struensee, i Anledning af det, man havde lagt det foregaaende Ministerium til Last, forsikkrer, „at han aldrig havde Grund til at tvivle om Paalidelighed, Oprigtighed, Uegennyttighed og patriotisk Iver hos de Personer, af hvis Meddelelser han (medens han levede i Altona) havde faaet sin Kundskab om Landets Tilstand, og Ministeriets Feil," m. m. Naar man nu veed, at ved disse Personer menes Grev Rantzau-Ascheberg og hans Fader — seer man først, hvad Lid man kan fæste til de Egenskaber, Struensee tillægger sine Hiemmelsmænd. Vi maae understrive, hvad der i den Anledning siges i en ofte benyttet Kilde: „Ce qu'il dit des raisons, qui „l'ont prevenu contre le Ministère & l'administration des affaires, „est rendu avec tant d'art, de ruse, & de subtilité, qu'il „est étonnant qu'un homme, qui (pour ainsi dire) voyoit déja pre„parer son echaffaud, ait pu & voulu tant dissimuler."

mindskning af Statsudgifter; Landbostandens forbedrede Kaar; m. fl. Men det viste sig snart, at de enkelte Skridt og Handlinger i hans Regiering fremtraadte uden systematisk Plan og Eenhed, stødviis og efterhaanden, som de udviklede sig i hans frugtbare, projectrige Hoved. — Bernstorffs Fald var det første, ubetinget nødvendige Vilkaar for Struensees egen Ophøielse; og uden al Betænkelighed, uden Frygt for Alt hvad denne Forandring vilde ryste og bevæge i Danmarks indre og ydre Statsforhold, udførte Struensee dette Hovedskridt — i det mindste, maa man sige, med en uforfærdet Dristighed. Den redelige, uegennyttige, over hele Europa høit agtede Statsmand, der havde opoffret sine udmærkede Gaver og Aandskræfter, og 38 Aar af sit Livs Virksomhed, for Danmarks Velfærd og Hæder — uden anden Leder end sin Overbeviisning og sin Samvittighed — modtog, ved nogle egenhændige Linier paa Fransk fra Christian VII., (dat. Hirschholm 15. Sept. 1770) sin Afsked; med det Tillæg, at Kongen forbeholdt ham hans Plads i Statsraadet. Bernstorff svarede med Værdighed, og udbad sig Tilladelse, ogsaa at nedlægge denne Post, i det han tilføiede: „D. Maj. er for oplyst til ikke at føle, at jeg kun til Unytte vilde beklæde den, og uden Tvivl for retfærdig til ikke at tilstaae mig en Hvile, som jeg hidtil allene har opoffret i det Haab, at kunne tiene D. Maj. til Behag.“ Kongen bevilgede følgende Dag ved en Cabinetsskrivelse Grev Bernstorffs Ønske, med en Pension af 6000 Rdlr.[143]) — Under samme Datum fandt man det raadeligt, at lade Kongen i en egenhændig Skrivelse underrette Catharina II. om den afgiørende og følgerige Forandring, der var foregaaet i hans Ministerium, med Forsikkring, at den kun vedkom hans Staters indre Styrelse, og ikke vilde have nogen Indflydelse

143) Disse Breve ville med flere andre, blive meddeelte i en Samling af nogle Actstykker til Christian VII. Historie.

paa de Underhandlinger imellem det danske og russiske Hof, der saa længe havde været betroede Grev Bernstorffs Omsorg m. m. Det udførlige Svar, Christian VII. modtog fra Keiserinden, og som ganske har Præget af at være udgaaet fra hendes egen Pen, vidner om, hvor klart den aandfulde Fyrstinde giennemskuede det hele politiske Forhold i Norden, saaledes som det havde dannet sig, siden hun kom paa Thronen; og forudsaae, hvilke farlige Rystelser det kunde være udsat for, naar man i Danmark vilde fravige den fælles Interesse, der havde knyttet begge Staters og Souverainers venskabelige og fortrolige Forbindelse, som begges Uvenner (især Frankrige, med Sverrige til Forpost) betragtede med avindsfuldt Sind. Hun yttrede aabent den store Agtelse og uindskrænkede Tillid, hun nærede for Bernstorff, hvis Charakteer og hvis Handlinger hun i en Række af 20 Aar havde fulgt og iagttaget. Stiil og Tone i det hele Brev ere en Blanding af Alvor, Forstand, Klogskab og Aabenhiertighed,[144]) der giør det til et ligesaa charakteristisk, som sieldent diplomatisk Actstykke. — Ved denne Leilighed giorde ogsaa Struensee sit første Prøvestykke i Diplomatiken, som faldt jammerligt ud. Med Kongens Brev sendte han Adjutanten W. v. Warnstedt, en Broder til den mere bekiendte Kammerherre, (forhen Kongens Kammerpage) C. F.

---

[144]) For Ex. i disse Steder: „J'ai 40 ans passés, quelque expérience peut-être, beaucoup de constance, & un grand respect pour la verité. Comme Alliée de Votre couronne, comme parente de V. M., comme Son amie, je crois du devoir de mon état, de lui dire ce que je pense. Elle pardonnera ma franchise. La verité fuit les Rois; Je Vous la dirai. Daignez lui faire acceuil. Ie conviens que je n'espère pas grande réuissite de ma demarche." etc. — Og længere hen: „La confiance des peuples envers leurs Souverains n'est point soumise à un acte d'autorité; elle est la recompense d'un regne sage & prudent. Sur ces mêmes vertus se fondent aussi la confiance reciproque d'un Etat, d'une Cour vis à vis de l'autre." o. s. v.

v. Warnstedt, som Coureer til Petersborg, med den Befaling, at han kun maatte levere Brevet i Keiserindens egne Hænder. Dette blev, som man kunde formode, afslaaet et saadant Sendebud, der indfandt sig uden al Instruction, og uden Brev fra Nogen til den danske Minister Grev Scheel. Da nu Warnstedt, som ikke engang kunde tie i Petersborg med Formaalet for hans Sending, ikke vilde overlevere Brevet (hvilket endnu dertil var bleven beskadiget ved at lægges i Omslaget, som Keiserinden selv i hendes Svar bemærker) til Grev Scheel, havde denne stor Umage ved at tilveiebringe, gjennem Geheimeraad v. Saldern, at Keiserinden omsider tillod Udenrigsministeren Grev Panin at modtage Kongens Brev af Grev Scheel, i Warnstedts Nærværelse. Den ellers godmodige Panin tog iiskoldt imod Warnstedt, og gjentog til Scheel, hvad Saldern allerede havde sagt ham: „At Kongen af Danmark havde afskediget Bernstorff, for at omgive sig med Forrædere:“ (Udtryk, der upaatvivlelig nærmest sigtede til Rantzau.) — Man kan sige: det var ikke høfligt talt af den russiske Minister til den danske Gesandt; men Scheel vidste vel, at det sagdes, blot for at Warnstedt skulde høre det. Det viste sig snart, at Panin havde sagt en alvorlig Sandhed. — Warnstedt reiste tilbage over Stockholm, gav sig der god Tid, og prostituerede sig ved sin ubesindige Snak i Samtaler med den russiske og engelske Minister. Rygtet herom kom til Kiøbenhavn, før han selv (26. Nov.) og Warnstedt blev arresteret paa nogen Tid, efter sin Hjemkomst.[147])

Betragter man den hele politiske Betydenhed, der laae i Bernstorffs Afskedigelse, og at allerede de forudgaaede Anord-

---

[147]) At denne Beretning (efter samtidige Optegnelser) ikke aldeles stemmer overeens med Efterretninger, der udgik fra Warnstedt selv: (saf. Høst. I. Th. S. 294 flg.) giver ingen Anledning til at antage den første for mindre paalidelig.

ninger af 4. Septbr. bebudede en radical Forandring af hele Regieringssystemet i Danmark; og overveier man, hvormegen Fasthed Christian VII., med al sin Uselvstændighed og aandelige Slaphed, endog under temmelig alvorlige Prøver, havde viist i at holde paa Bernstorff: saa indsees let, at her maatte være indtraadt et betydeligen forandret Forhold, og at en Kraft, en Indflydelse paa Kongen var sat i Virksomhed, der i høi Grad havde omstemt den Frihed i Villien og den Beslutningsevne, Kongen endnu havde tilbage. Hvor stor denne Evne i Efteraaret 1770 og i den paafølgende Vinter egentlig har været: lader sig vel ikke bestemt sige; tydeligt og beviisligt er kun, at den aftog og blev endnu langt svagere i Aaret 1771. — I øvrigt er det høist sandsynligt, at Dronning Caroline egentlig har været den, der umiddelbart har arbeidet paa at skade Bernstorff, at svække den Anseelse, hvori han bestandig, ligesom ved en tilvant Nødvendighed, stod hos Kongen, og at vænne denne til den Tanke at undvære ham. Man benyttede det Algierske Uheld, hvorover Kongen var misfornøiet, og giorde Alt for at skyde Skylden derfor over paa Bernstorff. Struensee selv har uden Tvivl paa den Tid endnu havt saa megen Klogskab, at han tog sig noget i Agt, hvor det kom an paa at røre ved en Personlighed, der saa at sige var den eneste, som kunde imponere Christian VII. Men hans Forstaaelse med Caroline Mathilde var allerede længe saa fuldstændig, at Struensees Villie var hendes; og Dronningen behøvede saa meget mindre nogen Overtalelse til at styrte Bernstorff, som det er bekiendt, at hun bar et lønligt Fiendskab til denne Minister, hvilket maaskee dog (efter det ovenanførte) ikke har været ganske skiult for hendes Moder. Den første Anledning til denne Uvillie kan neppe med Bestemthed angives. Man har sagt, „at efter al Rimelighed hadede hun mere hans Værdighed og moralske Grundsætninger end hans

Person;" og man har med Bittterhed anvendt paa Dronningen det Vers af Haller:

„Er kann das Laster nicht, noch Ihn das Laster leiden."

Man veed ogsaa temmelig nøie, hvorledes det gik til, da Partiet troede, at Tiden var moden til at lægge den sidste Haand paa den aftalte Plan, hvis Siæl Struensee havde været, og hvis Udførelse Rantzau skal have paaskyndet, i Anledning af nogle Yttringer i Statsraadet af Bernstorff. General Gähler var egentlig den, som her og ved andre Leiligheder udkastede de Anslag, hvortil Ideen blev opgivet ham; Rantzau gav siden sit Ord med i Lauget; Brandt var i dette Tilfælde den, der efterat Dronningen og Struensee havde bearbeidet Kongen, maatte faae ham til at giøre det sidste Skridt.[148]) Da Christian VII. skrev Brevet til Bernstorff, var Brandt indelukket med Kongen;[149]) Dronningen og Struensee gik ikke ind, førend det var affendt. — Man var ikke uden Frygt for Maaden, hvorpaa Bernstorff vilde optage Kongens Brev; havde han, i Stedet for at svare skriftlig, øieblikkelig begivet sig til Hirschholm, hvor man den Tid endnu ikke havde kunnet hindre ham fra at tale med Kongen: ansaaes det for ikke usandsynligt, at han vilde have omstemt Kongen, og styrtet hele Anslaget.[150]) Men vilde Christian VII. under det

148) „La Reine, qui pour son malheur avoit oublié les conseils de sa mère, etoit à la tête du parti, dont Struensee étoit l'ame. Elle s'étoit deja emparé de l'esprit & de la personne du Roi. Le Gen. de Gaehler formoit les plans; le C. de Rantzau les embellisoit, & le pauvre Brandt etoit destiné à veiller sur le Roi, & à les lui faire executer."

149) Brandt var ussel og uforskammet nok til, at ville næste Morgen giøre Opvartning hos Bernstorff paa hans Landgods; men blev ikke modtaget.

150) Samme Formiddag (d. 15de Septbr.) som Bernstorff, fik Grev Laurvig, (Statssecretair for Søvæsenet) Grev Gustav Holck, Deputeret for Finantserne, og Hauch, Deputeret i Generalitetet, deres

Forhold, hvori han var bragt til Dronningen, have bestemt sig til at bortvise Struensee? — Vilde Caroline Mathilde ikke have sat alt muligt i Bevægelse for at hindre det? og hvor længe vilde Bernstorff have været sikker, naar to saadanne Fiender i Forening vedbleve at virke imod ham?

Hvorledes Bernstorffs Fald blev optaget af flere, og det ikke ubetydende Personer, (man har nævnet blandt andre Stemann, Oeder, Sturz) hvoraf nogle skyldte ham meget, men nu viste Ligegyldighed, eller det, som var værre, ved hans Skiebne, kunne vi forbigaae; det var ikke meer end en Bekræftelse paa det, som er en Hverdagshistorie ved Hofferne og i den politiske Sphære. Men det var denne Statsmands Triumph, at hans Fald vakte den danske Nations almindelige Sorg og Deeltagelse i ligesaa høi en Grad, som om han selv og hans Familie havde i Aarhundreder været indfødte i Danmark. Man veed, at det var en dansk Digter, som Ingen i hans Fædreland havde nævnt for Bernstorff, og som denne derfor neppe har kiendt, der tolkede Folkets Følelse. Det var Ewald, der sagde om H. E. Bernstorff:

„Jeg kiender ham, vort Sprogs, de bedre Sæders Fader!
At i hans Nabolav
Er ingen Torn, og ingen Urt, som skader,
Og ingen aaben Grav.“ — —

„Først, ypperst, visest og oprigtigst i at raade
Til Landets Gavn og Lyst;
Og stor i Guds og i Monarkens Naade,
Og i de Danskes Bryst.“

Afsked. „Tout cela fut fait dans la même matinée. Il est impossible, que le hazard eut produit des effèts si bien combinés — non plus qu'ils aient éte l'affaire d'un moment. Tout a été deliberé d'avance, & executé à la fois; mais personne n'y paroissoit à decouvert. On avoit peur; on ne savoit pas encore, comment M. de Bernstorff le prendroit. Si au lieu d'accepter son congé, il étoit venu à Hirschholm parler au Roi, toute la Cabale couroit risque d'etre renversée.“ etc. (Utr. Optegnelser.)

Det var et Varsel om bedre Dage for Danmark, at den danske Sanggudindes, endnu neppe hørte Klagerøst dog allerede lød stærk, reen og klangfuld ved en ædel Statsborgers Fald, imedens „Forrædere," som man kiendte bedre i Petersborg, end i Christian den Syvendes Hofkreds, triumpherede over deres Seier.

6. Hvad der fulgte paa Bernstorffs Afsked, veed Enhver: Struensee havde havt Dristighed nok til det første Skridt; han betænkte sig ikke paa at fuldende hvad der var begyndt, ved et lettere, men endnu mere forvovent Foretagende. Det hele Statsraads Afskaffelse var egentlig den umiddelbare, men kun opsatte Følge af Bernstorffs Fald. Maaskee har Struensee endnu i nogen Tid villet vænne Folk til at taale det Skridt, hvorved det danske Monarkies Regieringssystem, saaledes som det havde bestaaet siden Souverainetetens Indførelse, kuldkastedes; eller han har i Begyndelsen været uvis om at vælge imellem at besætte Statsraadet med Mænd af sit Parti, (Rantzau, Gähler, m. fl.) og at opløse det. Han satte det imidlertid ud af Funktion. Opløsningen blev desuden (fra Oct. til Dec. 1770) forberedet ved at afsætte endeel høiere Embedsmænd, hvilket Experiment siden temmelig uafbrudt fortsattes i det følgende Aar. — Vi forbigaae alle disse, ved blotte Magtsprog, uden at høre noget Raad, noget Forsvar af Vedkommende, nogen Betænkning af Collegier eller andre Auctoriteter afgiorte, i deres Form voldsomme, baade uretfærdige og ulovlige Foretagender; ulovlige, for saa vidt som de opstillede, og i Masse udførte den Grundsætning: at Regieringen uden Undersøgelse og uhørt kunde ved et saadant Cabinets-Magtsprog forjage enhver Embedsmand fra sin Post, og ved Afsættelsen berøve ham de ham af Staten tillagte Indkomster, enten aldeles uden Pension, eller med en undertiden uanstæn-

digt ringe.[151]) Magten dertil havde de danske Konger; dette var det eneste, Struensee vidste om Statens og Regieringens Forfatning i Danmark; men denne Magt havde i hundrede Aar, eller siden Souverainetetens Indførelse været stiltiende nedlagt, eller ikkun udøvet ved meget sieldne Undtagelser, i usædvanlige og egne Tilfælde. Hvad Virkning det nu maatte giøre, at Struensee i nogle Maaneder afsatte og forjog henved 60 høiere Embedsmænd, ligefra Statsministre i Danmark og Statholderen i Norge, indtil Præsident, Borgermestere og Magistrat i Kiøbenhavn — behøver ingen videre Forklaring. Enhver maatte føle, at med det milde, monarkiske Herredømme, man pleiede at prise som faderligt velgiørende i Danmark, var det nu forbi; det skulde afløses af Orientens Despotisme, med den afmægtige Sultan, indsluttet i sit Harem, og med den enemægtige Vizir i Spidsen for Regieringen. Det var ikke uden Aarsag, at en almindelig Skræk blev den første Følge af det nye System. I deres Forfærdelse troede i Begyndelsen Mange, at et overordentligt Talent, et ubøieligt Mod, en jernhaard Villie og jernstærk Kraft maatte være nedlagt hos den, der med en Forvovenhed uden Lige turde sætte sig paa Kongestolen, ved Siden af den souveraine Monark. Man seer af enkelte Flyveskrifter fra de tidligere Maaneder, (1770—71) at Nogle ogsaa ventede sig

151) Et eneste, mindre bemærket og omtalt Exempel paa saadanne Afsættelser kan her nævnes. I Mai 1771 fik Amtmanden og Amtsforvalteren paa Kiøbenhavns Amt (som Suhm kalder „to brave Mænd") begge deres Afsked uden al Pension. Gæhler angav dem, fordi de ikke havde været i Stand til, om Vinteren at skaffe Steen nok til Veiarbeiderne; og ligesom den sidste blev beskyldt for at have heri været for lemfældig mod Bønderne, der skulde kiøre Steen til Veien; saaledes beskyldtes Amtmanden for at have drevet for stærkt paa dem. Den egentlige Grund til Amtforvalter Buschmanns Afsættelse skal have været, at han sagdes at have skrevet et Stykke imod Struensee i et Dagblad („Magazinet".)

en virkelig Statsreform, uden at have klar Forestilling om, hvori den skulde bestaae. Men neppe et Aar var gaaet, før man lærte, at saadanne Egenskaber ikke kunde boe i en umoralsk Charakteer, lige behersket af Vellyst og Ærgierrighed, hos en Mand, der brugte sin smidige Talegave og sin Styrke i Forførelsens Konst, som eneste Midler til at gribe den Leilighed, Øieblikkets Forhold bød ham til at naae en uhørt personlig Magt i Staten.

Statsraadets Opløsning skeete vel først ved det af Kongen udstedte aabne Brev paa Tydsk (givet 27. Dec. 1770 paa Frederiksberg;) men den var paa en Maade bebudet ved Rescriptet af 24. September (til Statsministrene Thott, A. Moltke, Reventlow og Rosenkrantz), hvorved det blev Statsraadet strengt indskærpet, at holde sig indenfor de Skranker, som Kongens souveraine Magt, der allene var nedlagt i hans Person, foreskrev. En Instruction om dets tilkommende Virksomhed, paalagde blandt andet enhver af Statsraadets Medlemmer, at indgive sit skriftlige Votum til Kongen; i dets Forsamlinger, som Kongen ved overordentlige Tilfælde vilde overvære, skulde ingen egentlig Votering finde Sted, og de fleste Stemmer ikke afgiøre noget; Statsraadet skulde, som hidtil, ingen Secretair have, o. s. v. Længe før dets fuldstændige Ophævelse, var Struensees hele Cabinetsregiering, (hvortil Planen var lagt paa Travendal) allerede fra Septbr. Maaned af, organiseret. — Dens Indretning gik i sit Væsen ud paa at tilintetgiøre enhver collegial Indflydelse paa Regieringens Beslutninger, og paa de fra den udgaaende Kongebud. Monarkiets i meer end 100 Aar udviklede Form, bygget paa det Grundlag, som den erholdt ved de af Frederik III. oprettede Regieringscollegier, tilligemed et saakaldet Stats-Collegium, eller Statsraad, blev saaledes forvandlet til det mest absolute Autokratie, med den chimæriske Forudsæt-

ning: at Monarken ikke blot skulde styre Regieringen, men ogsaa allene udøve den, ved umiddelbart fra sit Cabinet at udstede enhver Befaling, som han fik i Sinde at give; uden alt Hensyn til Betænkning eller Erklæring fra hvilketsomhelst Regierings-Collegium, eller nogen anden Autoritet i Landet. Saaledes concentreredes en ganske formløs, despotisk Magt i det ene Individ, der i Følge en chimærisk Fiction, at Kongen allene betænkte, besluttede, og befalede — med eet Ord, allene regierede — umiddelbart under Monarken indgav ham, hvad der skulde gielde for hans Villie, og skriftlig udgaae under Kongens Haand. Enhver saadan Cabinetsbefaling, undertiden med, undertiden uden Paraphering af Cabinetssecretairen, fik samme Gyldighed, som en Forordning eller et Kongeligt Rescript. — At Etatsraad Schumacher i øvrigt fremdeles beholdt sin Post som Cabinetssecretair, (indtil 1771) giorde intet til Sagen; han var nu ikke andet end Haandskriver eller Bureauchef i Cabinettet; Struensee var fra 13. Sept. 1770 den regierende Cabinetsminister, skiøndt han først d. 14. Jul. 1771 fik Titelen.

Vi forbigaae her i øvrigt alle de enkelte Omstændigheder i den ved Struensee fra Sept. 1770 til Jul. 1771 bevirkede Omvæltning i den danske Statsstyrelse, Omdannelsen af de fleste Regierings-Departementer, og Afsættelser af de allerfleste betydelige Embedsmænd i samme, ligesom og ved Hoffet. Man finder dette fuldstændig opregnet hos Høst, i hvis Værk man kun maa vogte sig for det blendende Lys, hvori Alt, hvad der vedkommer Struensees ministerielle Virken, er sat; ligesom for den lemfældige Berørelse af Alt, hvad Biographen ikke ligefrem tør berømme, og af de Personer, Struensee fremdrog og brugte som sine Redskaber, eller ansatte i forjagede Embedsmænds Sted. Efter Høst skulde man let komme paa den Tanke, at Cabinetsministeren heri var

udmærket heldig, fordi han beholdt enkelte duelige og uundværlige høiere Embedsmænd, og ligeledes beholdt eller forskrev enkelte, især tydske Personer (f. Ex. hans egen Broder, Oeder og Sturtz), hvis Kundskaber og Talenter han heldigt anvendte. Men det er derfor ikke mindre vist, at Valget af de af ham ansatte Embedsmænd mangengang, endog i betydelige Poster, var saa slet som muligt; og at Fremgangsmaaden i hans Omstøbning og Endevenden af næsten alle optænkelige Auctoriteter og Grene i Bestyrelsen, undertiden kun var Nyhedslyst og Projectmageri, som enten ved Forandringen i sig selv, eller ved den pludselige Hast, hvormed det Nye skulde afløse det Gamle, medførte Forvirring og giorde Tingene værre, i Stedet for bedre. Vi ville kun fremhæve eet Exempel paa Struensees Maade, at rydde op i Staten og afskedige Embedsmænd og hele Auctoriteter paa tyrkisk Maneer; men et saadant, hvori han lagde sin hele revolutionaire, al national Aand og Vedtægt foragtende Voldsomhed og Despotisme klart for Dagen — nemlig hans Udfeielse af hele Kiøbenhavns Magistrat, og Ophævelsen af denne Stads Borger-Repræsentantskab, som den havde havt siden 1660. Dette, naar Sagen i sig selv ikke havde været saa alvorlig, ret komiske Drama, gik saaledes til.

Man fandt (og deri kunde man have Ret), at Kiøbenhavns Magistrat var alt for vidtløftig, med sine 3 Borgermestere, 6 Viceborgermestere og 11 Raadmænd — hvoraf dog de fleste ingen Løn havde. I Stedet for disse 20 Personer satte Struensee en Overpræsident, to Borgermestere og fire titulaire Raadmænd, uden Løn, hvoriblandt to valgtes ud af Stadens 32 Mænds Samfund, hvilket derpaa uden videre blev fordrevet; Kiøbenhavns Borger-Repræsentation blev ophævet, og Stadens Privilegier fra Frederik III. Tid traadte under Fødder. Dette kunde Struensee giøre, uden at Nogen tænkte paa den Rettighed, som disse Privilegier hiemlede Magistrat og

Repræsentanter i Kiøbenhavn, til enhver Tid umiddelbart for Kongen selv at frembære Borgerskabets Ønsker eller Besværinger. Ligesaa lidt havde Statsraadets Medlemmer dristet sig til at yttre nogen skriftlig Protest, eller til personlig at henvende nogen Forestilling til Christian VII. imod Ophævelsen af Kongernes Raad, hvis Indretning, samtidig med Souverainetet, med et Aarhundredes Hiemmel, betragtedes som uadskillelig fra Monarkiets Form. Kunne vi, hvor en saa passiv og frygtsom Lydighed fandtes, undre os over, at Struensees Dristighed og Magtlyst omsider gik udenfor enhver Skranke? — Den 24. Marts 1771 blev Overpræsidenten i Kiøbenhavn Geh. Raad v. d. Lühe afsat; og den 3die April indsatte Grev U. A. Holstein sig selv til Overpræsident. Struensee meente, den Sag, at jage Kiøbenhavns Magistrat og Repræsentanter fra hverandre, behøvede ikke, som Conseilets Opløsning, et aabent Brev, men kunde afgiøres ved en Cabinetsordre til Holstein (af 23. Marts.) Denne Greve havde været Cavallerie-Officeer og General-Adjutant hos Frederik V., siden (1764) Deputeret i Krigsdirectoriet, Krigscommissair ved den danske Armee i Meklenborg, endelig (1767) Amtmand i Tønder, og havde allerede i Decbr. 1770 indfundet sig i Kiøbenhavn, da han især stod paa en fortrolig Fod med Brandt, som var Fru Holsteins erklærede Galan. At Manden ikke havde ringeste Kundskab til Hovedstadens Anliggender og Magistrats-Sager, betydede saaledes intet; ligesaa lidt som at han skulde styre Danmarks Hovedstad, uden at forstaae eller kunne skrive Dansk.[152]) Med en skamløs Frækhed, kan man vel sige, be-

[152]) „Mr. de *Hölstein*, quoique petit fils d'un Chancelier de Danemarc, ne savoit pas un mot de Danois." (Samtidig Efterr.) Om denne Mands Egenskaber, Duelighed og Charakteer maae vi forbigaae at sige noget afgiørende, da de forekommende Yttringer om ham ere utilstrækkelige og uovereensstemmende. (De i Gasparis „Urkunden u. Materialien" Fortsetz. 1789, S. 533—556 indførte „Lebens-Scenen"

handledes Borgerskabets og Kiøbenhavns hidtilværende Øvrighed. Uden al Meddelelse fra Kongen, meldte Holstein i et tydsk, allene af ham selv underskrevet Brev til Borgemestrene og Magistraten, til Politiemesteren, Stadens 32 Mænd, o. s. v. at Kongen havde afskediget og afskaffet dem; at de lønnede Embedsmænd skulde have en Trediedeel af Gagen i Pension; at inden 14 Dage skulde den forrige Magistrat indgive Erklæring og Svar paa 17, den forelagte Punkter;[153]) Borgerne skulde, i Stedet for 32 Repræsentanter, herefter kun have 2, som aarlig skulde vælges; Byen skulde miste sin By- og Raadstue-Ret, og en ny Jurisdiction (Hof- og Stads-Retten) indføres, m. m. Denne Fremfærd vakte vel hos mange Borgere en betydelig Forbauselse og Indignation; men de afskaffede Auctoriteter „taug og føiede sig med en strafværdig Feighed." („Le Magistrat & les deputés s' y soumirent avec une docilité criminelle")

Herpaa fulgte en comisk Episode. Den daværende Landsdommer Justitsr. Tyge Rothe, som d. 5. Jan. 1769 var udnævnt til Committeret i Commerce-Collegiet og Toldkammeret, blev ligeledes under 3. April 1771 ved et Brev fra Holstein indkaldt fra Landet til uopholdeligt at indfinde sig hos ham i Anledning af Embedssager. Rothe blev høist overrasket, da

---

med Bilag, ere kun korte biograph. Noticer, formodentlig udgaaede fra ham selv.) Suhm kalder ham „en til Forretninger uskikket Mand;" og omtaler med stærke Udtryk hans usædelige Levnet i Kiøbenhavn. Struensee selv fandt ham uduelig som Finantsdeputeret, og satte ham ud af Collegiet efter nogle Maaneder.

153) Man havde bl. a. beskyldt Magistraten for Underslæb, Uordener og slet Bestyrelse af Stadens Pengesager. De 17 den forelagte Quæstioner bleve dog alle saaledes besvarede, at der intet kunde lægges den til Last. Efter nogen Tid bragte den nye Borgermester Suhr Struensee Magistratens reviderede Regnskaber, og meldte ham: at deri ei var fundet Udsættelser for 10 Rdlr. „Das hatte ich doch nicht gedacht": svarede Cabinetsministeren.

han kom til Kiøbenhavn, og man gratulerede ham som første Borgermester. Forgieves indvendte han i Samtalen med Holstein, at han ganske manglede Øvelse i Magistratsforretninger, og slet ikke kiendte noget til Stadens Sager; ligesom han heller ikke kunde leve bestandig i Kiøbenhavn af 1000 Rdlr. om Aaret. Den nye Overpræsident, som vel maatte vide med sig selv, at han var endnu langt mere uvidende i disse Ting end Rothe, erklærede ham kort og godt: „at Kongen ikke agtede at paatvinge nogen Mand et Embede; men at den, som ikke vilde modtage den Post, hvortil Kongen havde beskikket ham, kunde aldrig vente sig nogen anden." Imod dette Argument havde T. Rothe ingen Indvending; Holstein indsatte ham i Magistraten (d. 8. April) og han fik Opsyn over Magistratens eller Stadens Jordegods, med et Tillæg af 500 Rbdlr. Saaledes syntes Sagen afgiort til begge Parters Tilfredshed. Men nu skulde den nye Overpræsident, et Par Dage efter, forestille sine Borgermestere for Kongen, for hvem Struensee, efter Livmedicus Bergers Forslag, (hvis Kone var i Slægt med Fru Rothe) havde nævnt en Landsdommer Rothe, og meent Broderen, Landsdommer, By- og Herredsfoged C. P. Rothe i Jylland, som desforuden var anbefalet ved at have skrevet en satirisk Piece om den saakaldte „Laquaisme": „Lovtale over Skobørsten". Da Christian VII. saae den til Borgermester forvandlede Rothe, som ikke var Bergers Svoger, kiendte han ham strax, fordi T. Rothe havde været Lærer hos Arveprindsen, og var saaledes den første, som opdagede Feiltagelsen. Men det var engang skeet; og Struensee meente, en siællandsk Landsdommer kunde være saa god som en jydsk. Tyge Rothe fandt sig ogsaa ganske vel i den nye Tids tydske Atmosphære og tydske Overpræsident. Struensee giorde ham efter 7 Uger tilligemed Grev Holstein, (29. Mai 1771) til Deputeret i det nye Finants-Collegium med 3000 Rdlr. om Aaret; og 7 eller 8 Maaneder

derefter skrev samme T. Rothe „Dagen d. 17de Januar“, (s. ovenfor S. 487) hvori han udpeger og priser de fire „Folkets Mænd“ (R. E. K. B.*) „Man tænke sig engang: Tyge Rothe som en Beringskiolds Lovtaler!“ — udbryder Dr. Høst. (II. 226.) Men Struensee giorde endnu et Mesterstykke i Anledning af Rothe. Da denne gik ud af Magistraten, vilde han have en anden lovkyndig Borgermester, og tog da, efter Holsteins Forslag, Landsfoged P. Matthiessen fra Føhr, der aldrig havde sat sin Fod i Kiøbenhavn og om hvem det 1771 blev sagt „at han ikke kunde et Ord Dansk.“[154]) Saaledes regierede Cabinetsministeren Dr. J. F. Struensee.

Vil man have endnu et Exempel paa Struensees Talent til Reformer, hvor der skulde mere til, end det blotte Project til en Omstøbning, og paa hans Valg af de Personer, han vilde benytte som Redskaber dertil: da kunne vi tage Marinen, Admiralitetet, og Etatsraad Willebrandt. Der var neppe noget andet Departement, der gav ham mere Hovedbrud og Fortrædelighed, end dette. Grev Danneskiold-Laurvig havde faaet sin vel fortiente Afsked som Statssecretair og Intendant over Sø-Etaten, samme Dag, som Bernstorff (15. Sept. 1770), og i hans Sted kom den til Statsminister udnævnte Admiral Rømeling. Noget derefter blev ogsaa Kammerh. og Commandeur Wolfg. Kaas, som d. 23. Mai 1768 var bleven Holmens Chef, i Stedet for den af Danne-

*) Rantzau. Eichstedt. Køller. Beringskiold.

154) Suhm beretter dette, uden i øvrigt at sige noget om Matthiesen, der vist nok aldeles intet kiendte til Kiøbenhavn, eller til Rets- og Communalvæsen i Danmark; men i øvrigt var en dannet og meget agtværdig Mand. Han havde været Privat- og Legations-Secretair hos den danske Minister Grev Bedel-Friis, i to Aar i Stockholm (1753—55) og i 8 Aar i Paris (1755—63.) Matthiesens Biograph tilføier: at han, baade ved at leve 7 Aar i Apenrade, og 10 Aar i Gr. Bedel-Frises Huus, havde lært sig Dansk, og baade talte og skrev dette Sprog. (C. P. Petersen Erinnerung aus dem Leben P. Matthiesens. Alt. 1825. S. 54.)

skiold 1766 ansatte Commandeur Fr. Reiersen, d. 6. Oct. 1770 afskediget af Struensee, der igien indsatte den duelige og brave Reiersen; men da denne ikke vilde føie sig efter Cabinetsministerens Indfald og Luner, blev han atter afskediget 1771, og Struensee kom nu i stor Forlegenhed for at finde Nogen til denne Post, som Comm. A. N. Fontenay kun indtil videre vilde modtage.[155]) Saaledes gik det ogsaa omtrent med de øvrige Embedsmænd i de to Collegier, Sø-Krigs-Commissariatet og Admiralitetet, imellem hvilke Sø-Etatens Styrelse paa den Tid var deelt; men som Struensee den 9. Marts 1770 igien forenede til eet Collegium, med 4 Departementer; under Adm. Rømeling som Chef, Gr. Harthausen, Grev Joach. G. Moltke, Contre-Adm. Fisker og Just. R. Top. Et Aar derefter (den 28. Marts 1771) fik atter Rømeling, Moltke og Top Afsked; og i deres Sted indsatte Struensee Contre-Admiral Hansen og en Etatsraad Willebrandt, der i mange Aar havde tient sig op i Generalitetet eller Landkrigs-Commissariatet; men ikke forstod det mindste af Søvæsenet. Struensee havde

---

155) Blandt andre havde Struensee tilbudet Grev Joach. G. Moltke, efterat denne havde faaet sin Afsked som Deputeret, Holmens Chefs-Post, som flere havde afslaaet, og som denne heller ikke vilde modtage. Struensee bad ham da, at foreslaae en Anden, og Moltke nævnede Reiersen. »Hvad? — sagde Struensee — nu igien Reiersen, og altid Reiersen? Er der da ikke et Menneske uden ham til den Post?« — Jeg kiender ingen Anden; svarede Moltke. »Og om han nu døde, hvad skulde man da giøre?« — Ja, det kan jeg ikke sige; var Svaret. — Tilsidst tilbød Struensee Greven, at komme i Spidsen af Admiralitetet; men dette vilde Moltke kun modtage under det Vilkaar, at have fri Raadighed, og at kunne bringe Sagerne paa den gamle Fod, for saa vidt som han fandt det rigtigt. Dette vilde Struensee ikke gaae ind paa. — I øvrigt bemærkes det ved den Leilighed, at der ikke var nogen betydende Mand, som Struensee tog saa vel imod, og giorde saa meget for at vinde, som Grev J. G. Moltke. Han blev da ogsaa, efter sin Afskedigelse, valgt til at sendes som overordentlig Gesandt til Stockholm, for at ønske Gustav III. til Lykke ved hans Thronbestigelse.

imidlertid, uagtet alle sine Omstøbninger, Af- og Indsættelser af Deputerede o. s. v., ikke kunnet komme nogen Vei med det gienstridige Admiralitet. Han sendte det den ene Cabinets-Ordre efter den anden; forkyndte det, at Kongen ikke vilde vide af Indvendinger, naar han engang havde befalet noget o. s. v.; men Collegiet havde næsten altid det Svar: „det var umueligt at udføre.“ Struensee vilde endelig have Tallet af Linieskibe og Fregatter indskrænket; men vilde derimod strax have bygget 8 Bombardeer-Galioter; (uagtet Frankrige den Tid kun havde 5, til en Flaade af 70—80 store Krigsskibe.) Dette havde han sat sig saa fast i Hovedet, (han troede bl. a. at kunne true Rusland dermed i Østersøen) at her ingen Indvending hialp; disse Bombardeerskibe maatte sættes paa Stabelen, og bleve omsider ogsaa, her til ingen Nytte, efterhaanden færdige (1771) for siden igien at afskaffes. Kied af al denne Modstand, troede Struensee endelig i den uvidende, forfængelige og selvkloge Willebrandt,[156]) som var bleven anbefalet af General Gähler til Secretair i Commissionen angaaende Toget til Algier, at have fundet Manden, ved hvem han kunde reformere og regiere Sø-Etaten efter sin Villie. Willebrandt skulde nu være eet og Alt i Admiraliteтet, og blandede sig der i alle muelige Ting; men han begik saa mange Dumheder, og blev offentlig saaledes angrebet og giort latterlig, at han efter nogle Maaneder blev forvirret i Hovedet,[157]) og man maatte den 6. Novbr. 1771 give ham

156) „Willebrandt er et Creatur af Gähler; ei uerfaren i Landetatens Oeconomie, men forstaaer intet af Sø-Etaten; er derhos ond, haard, stolt, fremfusende. Han har forandret alle Contoirerne, og sat Alt paa Land-Etatens Fod. Derover er han bleven saa forhadt i Sø-Etaten, at der jævnlig slaaes Pasquiller op over ham.“ (Suhm.)

157) „Il s'empara des affaires; mais y etant tout-à-fait novice, il fit tant de sottises, & fut si publiquement attaqué, hué & berné, qu'il en en eut l'esprit derangé. — Le 6. Novbr. 1771 il fut dispensé de service, & eut 1000 Ecus de pension.“ (Utr. Optegn.)

Afskeb med 1000 Rdlr. Pension, hvorved Willebrandt i det mindste undgik at blive indviklet i den criminelle Undersøgelse imod Struensee.

Det viser sig her, ligesom i andre Tilfælde, hvorledes Struensee unegtelig i mange Dele virkelig har kunnet see, at der i Landets indre Forfatning var mange Misbrug at afhielpe; i Statsstyrelsen var Mangler, som trængte til Reform og en bedre Organisation; men at det ligesaa meget hertil fattedes ham paa Indsigter, Kyndighed, Erfaring, Overlæg, Sindighed til at høre Forstandiges Raad, som han manglede Statsmandens Klogskab og organiserende Talent. Han kunde derfor vel — som Elwers siger — „med nogle Pennestrøg befale at bortskaffe enkelte Ufuldkommenheder og tilveiebringe enkelte Forbedringer; men ikke afhielpe det Onde, der havde sit Sæde i Statens og Folkets indre Liv, hvis Væsen var ham skiult;" og man kan lægge til: for hvilket han, med sine Sæder og Grundsætninger, sin uforskammede Ringeagt for Sprog og Nationalitet, sin hovmodige Despotisme — der ilde passede til hans affecterede Borgersind og Liighedsideer, eller til hans Fiendskab mod Adel og aristokratiske Former — altid maatte blive fremmed. — At angive ethvert Tilfælde, hvori Struensees Reformer og Projecter vare enten reent skadelige, eller umodne, overilede og mislykkede: er ligesaa overflødigt, som at opregne hver enkelt Foranstaltning og Anordning, der udgik fra hans Ministerium; man kiender dem nøie nok, og de, som kunne kaldes nyttige og virkelige Forbedringer, og derfor vedligeholdtes, ere tilstrækkeligt fremhævede og ofte nok gientagne af hans Forsvarere. At charakterisere hans Regiering i dens Aand og væsentlige Hovedtræk, er heller ikke vanskeligt; endskiøndt der, for at giøre dette med Fuldstændighed, bl. a. kunde behøves en Kilde, som hidtil endnu savnes; nemlig en Samling af alle Struensees endnu tilværende Cabinets-

befalinger, hvis Antal (fra Sept. 1770 til Jan. 1772) skal have udgiort over 600.

7. Naar man giennemgaaer den hele voldsomme og revolutionaire Fremgangsmaade i Styrelsen, som den var i dette Tidsrum, da seer man paa den ene Side en bestandig urolig Higen efter Omvæltning og Forandring, som unegtelig i visse Dele sigtede til at omdanne, for at forbedre; men man finder tillige, at Omdannelsen for en stor Deel kun naaede til Administrationens Former, og her omsider ogsaa blev saa radical og voldsom, at det lod, som Struensee tænkte sig Staten som en privat Huusholdning, hvilken Husets Herre allene kunde styre ved at sidde i sin Stue, lade sine Folk komme ind, og umiddelbart give dem sine Befalinger. En fast og klogt anlagt Plan til bedre Regierings-Indretninger, som strax kunde sættes i Stedet for de afskaffede, savnes ganske i Struensees revolutionaire Ministerium — fordi, siger han selv, han kom ikke videre, end til at rive ned; man vilde ikke give ham Tid til at bygge op. Men at han ikke forstod det sidste — det er netop, hvad man klart seer af ethvert Tilfælde, hvor noget stort eller betydeligt virkelig skulde udføres; og hvor det ikke var nok, at forandre Indretningen af et Collegium, eller skifte dets høiere Embedsmænd. Man seer derfor, at hvad der under Struensees Ministerium virkelig blev forbedret, det var i det Hele mere en og anden enkelt, tildeels simpel eller nærliggende Gienstand, (f. Ex. Politiet og Jurisdictionen i Kiøbenhavn) end det var store, giennemgribende og med Kraft udførte Reformer. Der foregik f. Ex. vel i Krigsvæsenet og Armeen Forandringer i Bestyrelsen og i Krigsdepartementets Personale; men man saae ingen Spor til en almindelig og grundig Forbedring af Armeens dertil høit trængende Tilstand; eller til at der tænktes alvorligt paa at oprette, hvad St. Germain havde forstyrret og ødet. Det

gik formodentlig her, som i Marinen, at Struensee var opblæst af den Indbildning, selv at vide Alting bedre, og derfor vilde umiddelbart befatte sig endog med det, hvori han var aldeles uvidende. Alt, hvad der skeete ved Armeen, indskrænkede sig omtrent til Struensees eller Gählers slet betænkte Indfald, at afskaffe Livgarden til Hest og til Fods — et Foretagende, hvorved Besparelsen ikke var betydelig; men hvori Struensee i sin Stilling, som han maatte erfare, handlede saa kortsynet og uklogt, som det vel var muligt. — I Landbosagen blev der talt meget, og, som Følge af Trykkefriheden, skrevet meer end nok; Handlinger saae man endnu intet til; thi det var ikke en Sag, der i et Øieblik kunde afgiøres ved en Cabinetsbefaling — saaledes som at udnævne en Landvæsens-Commission, eller indsætte Botanikeren Oeder og andre Medlemmer i samme. I Stedet for at angribe den ene Sag med alvorlig Villie og Kraft, hvorved Struensee kunde have vundet en betydelig Popularitet, satte han Oeder ind i Finantsdepartementet, hvor denne duelige Mand blev overlæsset med Arbeide. Man var 1772 i sex Aar ikke kommen et Skridt videre i Landbosagen, end ved Christian den Syvendes Thronbestigelse.

Giennemgaaer man Struensees Redegiørelse for det, han kalder „Kongens Bestemmelse med Hensyn til Finantsvæsenet" i 10 Hovedpunkter,[158]) da vil Ingen negte ham, at de her opstillede Grundsætninger deels ere saa simple og naturlige, at Enhver med noget sund Forstand kan indsee deres Rigtighed, ja endog selv udfinde dem, uden at være Cabinets- eller Finantsminister; deels ere saadanne, at de vel overhovedet ere rigtige, men at Anvendelsen maa skee med fornuftig Statsklogskab, og efter prøvet Indsigt og Erfaring i Finantsvidenskab og Statsoeconomie. Saaledes var vel ogsaa hans Re-

[158]) Forsvarsskriftet indgivet til Commissionen; hos Høst. III. 124—25.

form af Finantsbestyrelsen i det Hele rigtig; og uden Tvivl har hans Broder, den fra Schlesien indkaldte Professor C. A. Struensee (siden preussisk Statsminister) deri havt betydelig Deel. Men først og fornemmelig maatte ogsaa her omstøbes, enhver ældre Embedsmand fordrives, og nye indsættes. Saaledes maatte den første Deputerede for Finantserne Geh. Raad Joach. O. Schack, der var agtet som en brav og redelig Mand, vige, uden al Pension, fordi han giorde nogle Forestillinger imod Struensees overlæssende Forøgelse af Finantsdepartementets Virksomhed.[159]) — Derimod fik man det Særsyn at see, at Christendommens Forsvarer, den i eet og Alt (kun ikke i Stilen) ultra-danske Tyge Rothe, der var ligesaa uvidende i Finantsvæsenet, som i Statssager, af den irreligiøse Struensee, der ikke engang forstod Dansk, blev sat ind som Finantsdeputeret mellem Tydskerne Oeder og Struensee, med 3000 Rdlr., om Aaret. Overhovedet syntes Finantsdepartementet, at være det Regieringsfag, som fortrinlig var i Gunst hos Struensee, men hvor han ogsaa knap vidste Ende paa Alt, hvad han vilde bringe ind under samme; maaskee tildeels fordi han virkelig havde Tillid til sin Broder, og en fast Overbeviisning om hans Duelighed, og derfor ikke

[159]) Joach. Otto Schack havde været Minister i Stockholm 1760—67; blev 1762 anden Deputeret for Finantserne og 1768 Geheimeraad og første Deputeret. Han søgte og fik sin Afsked den 9. Oct. 1770, uden Pension, skiøndt al hans Indkomst af egen Formue kun var 600 Rdlr. Rantzau meente endog, at han burde straffes; „det var Crimen læsæ majestatis", sagde han, „paa den Maade at forlade sin Post." Grev P. A. Bernstorff tilbød Schack Pengelaan; men han modtog det ikke, pantsatte sit Sølvtøi i Banken, betalte sine Creditorer i Kiøbenhavn, og reiste til Jylland. Et halvt Aars Tid derefter døde hans Moster, Geheimeraadinde Rathlou, og efterlod ham sin hele Formue, Stamgodserne Rathlousdal, Gersdorfslund, og flere. Den 17. Jul. 1771 fik han Bevilling til at antage Navnet Schack-Rathlou. Hans eneste Datter, Doroth. Sophia, ægtede 23. Apr. 1774 Baron C. A. Harthausen.

allene tænkte paa at giøre ham til Finants-Controleur eller Minister; men havde givet ham Forretninger og Embedsmyndighed, som om han allerede var det.[160]) Man veed desuagtet, at Broderen havde Møie nok ved at komme til Rette med den selvkloge og bydende Cabinetsminister, som yderst vanskelig kunde bringes fra at ville i Alting have sin Villie, og derfor ikke sielden var i Strid med ham; heller ikke havde eller udgav han sig for at besidde mere Indflydelse hos Ministeren, end nogen anden Embedsmand; ligesom der overhovedet herskede ringe Fortrolighed imellem de to Brødre.[161]) Om egentlige Resultater af Struensees Finantsreform kan lidet være at sige, da hans Regieringsperiode dertil var for kort. De Besparelser, han ofte førte i Munden eller i Pennen, havde neppe meget at betyde, naar de kun skulde have bestaaet i nogle Indskrænkninger ved Hoffet, og i endeel afsatte høiere Embedsmænds Gager. — Det er i øvrigt ikke uden al Overdrivelse, hvad der er sagt og gientaget om Uorden i Finantserne, da Struensee kom til Roret; og det tør være uvist, om der ved hans tyranniske Skridt, i at afsætte Embedsmænd, inddrage Lønninger og Pensioner, m. m. i A. 1770 og 71, er indvundet meget meer end de 120,000 Rdlr., han paa engang lod sig og Brandt skienke af Kongen, tilligemed de betydelige Summer, som anvendtes paa franske Comedier

160) Just. Raad Struensee skrev selv (30. Jul. 1771) til den preussiske Kammerherre, Directeur Hofmann i Berlin: „Ich habe jetzt in der That, ob schon nicht den Nahmen nach, ganz allein die Finanzen; und alle übrige können nichts machen." (Hoft. III. 229.)

161) „Il-y-avoit des gens, qui voulurent paroitre bien avant dans sa confiance, & ne l'étoient aucunement. *Son propre frere* même ne lui parloit jamais que des affaires de son departement, & refusoit à ses amis, de se charger d'aucune demande, qui n'y appartenoit pas. Le professeur *Berger*, que tout le monde crut son „ame damnée," n'avoit aucun pouvoir sur lui." (Utr. Optegnelser.)

og italiensk Opera, Parforcejagter og andre Hofforlystelser, hvor der ikke var Tale om at spare.

Det var bl. a. en af Struensees forstandige Finants-Ideer, at Alt, hvad der hørte til de Kongelige Indtægter, skulde flyde ind i en almindelig Statscasse; men som Elsker af den revolutionaire Vilkaarlighed, vilde han drive dette til samme Yderlighed, som vi have seet i vore Dage; eller endnu noget videre. Han udstrakte sin østerlandske Idee om den absolute Herskers Skatkammer — eller Begrebet om „kongelige Indtægter" og om en „almindelig Statscasse" — saa vidt, at deri skulde indbefattes og indflyde, ikke allene alle til særskilte Øiemed bestemte Statsfonds; men endog alle offentlige Stiftelsers Midler og Capitaler. Han havde allerede begyndt med at inddrage i Kongens Casse den almindelige Fattigcasses Fonds, Staden Kiøbenhavns Indtægter, m. fl. og var i Færd med at ville bemægtige sig Universitetets, og saa fremdeles videre.[162])

Ligesom Struensee paa denne Maade vilde giøre sig til Herre over alle Samfundets Midler, vilde inddrage alle Statens Ressourcer, alle offentlige Stiftelsers Indkomster i een Centralcasse: saaledes gik overhovedet hans hele Regieringssystem ud paa at centralisere al Regieringsmagt i Cabinettet, og at lade dens Udøvelse udgaae herfra. Med Statsraadet havde han afskaffet den eneste

162) Ikke længe efter (1774—75) dømtes herom saaledes: „On n'a besoin que d'indiquer cette mesure de Struensee, pour comprendre l'abus qui en devroit nécessairement résulter. Tout l'argent étant fondu dans la meme caisse, le moindre besoin, le crédit de ceux qui sont en place, ou qui disposent des révenues, les entreprises nouvelles & dispendieuses — en un mot tout ce qu'on favorise, qu'on estime le plus pressant, absorbera & dissipera les fonds réunis, & ne laissera rien à ceux, auxquels une partie de ces fonds étoit destinée." Man seer, hvorledes Tidsforhold, som vende tilbage, ligne hverandre. Hvad man skrev for 80 Aar siden om Struensees Plan til et almindeligt Stats- og Finantssvælg, er ingenlunde forældet.

raadgivende Auctoritet, hvis Bestemmelse og Stilling satte den i Stand til umiddelbart og ved mundtlig Meningsyttring at træde imellem den absolute Monarks Villie og dens Udførelse, eller at indvirke paa begge. Da det, efter Bernstorffs Affkedigelse, syntes endnu ikke at være aldeles afgiort, om Struensee vilde beholde et Slags Statsraad i en svagere Skikkelse: saae man, at han i den Forskrift eller Instruction, som han lod Kongen give de overblevne Ministre i Conseillet, var meget omhyggelig for at fraskrive dem al Stemmeret og Stemmegivning; men derimod paalagde dem, efter ethvert Møde af Statsraadet, at indgive hver især deres skriftlige Mening til Kongen. Det Hele var, som man veed, neppe alvorlig meent, men kun et Slags Varsel eller Forberedelse til det alvorlige, afgiørende Skridt: Opløsningen. Statsraadet var sidste Gang samlet den 14de Sept. 1770; den 27de Decbr. udgik det kongelige Patent, som forkyndte dets Afskaffelse; og det vilde være kommet 14 Dage tidligere, hvis man ikke havde fundet for godt at opsætte det, indtil de to svenske Prindser (Kronprinds Gustav, Christian VII. Svoger, og hans Broder, Hertugen af Østergotland) som havde anmeldt deres Besøg i Kiøbenhavn, vare borte.

Ligesaa lidt som i Statsraadet, vilde Struensee i Collegierne taale noget Skin af selvstændig Virksomhed, eller Deeltagelse i Magtens Udøvelse. Han overlod dem vel Forretningerne selv, der hørte til at holde Statens Maskineri i Gang; men afskar dem saavidt muelig enhver activ Indflydelse, ligesom enhver indbyrdes Overlægning eller Samvirken. Intet Collegium skulde mere correspondere med noget andet, eller indhente Erklæring hos dette; men i ethvert Tilfælde, hvor Collegiet havde Betænkeligheder i en Sag, eller vilde giøre Forestillinger imod en modtaget Befaling („især — tilføier Struensee ret naivt — naar en Cabinetsordre var stridende

imod en tidligere Lov, Forordning, eller kongelig Resolution") der skulde saadanne Forestillinger altid og ene henvendes lige til Cabinettet. Mundtligt Referat skulde aldeles ikke mere finde Sted; Alt, hvad der indkom fra Collegier, Cancellier og Departementer, skulde affattes skriftligt, enten paa Tydsk, eller med vedføiet Oversættelse, og Portefeuillerne afleveres i Cabinetscomtoret. — At Struensee ved sin Cabinetsregiering egentlig giorde ethvert Collegium til ikke mere end et stort Bureau eller Departement, og sig selv til Chef for ethvert saadant: dette indklæder han (i Forsvarsskriftet) i den Phrase, at „han havde søgt at concentrere den kongelige Auctoritet i Cabinettet" (anf. St. S. 129); at enhver kongelig Befaling skulde udgaae herfra; og at Alt sigtede derhen, at Kongen selv kunde afgiøre Alting paa den letteste og simpelste Maade. — Man veed, hvad disse Talemaader have at betyde, naar man kiender Christian den Syvendes Lyst og Evner til at befatte sig med Regieringsforretninger, saaledes som de vare i A. 1770 og 1771. Hvor dybt de vare siunkne i Slaphed og Ligegyldighed ved at see den sidste Levning af souverain Kongemagt rives af hans Hænder: derom vidner det yderste Skridt i Usurpation, Struensee kunde vove, Cabinetsordren af 14. Jul. 1771.

Vi ville endnu berøre denne ene Handling, hvori Struensee drev sin forvovne Misbrug af Herredømmet over en svag, personlig uselvstændig og ufri Monark til den høieste Spidse — en Handling, hvorved han, som vi mene, bragte sin Usurpation af den eneherskende Regents Myndighed til den yderste Grad af Majestætsforbrydelse. Han vilde ei engang være tilfreds med, at han havde bevirket Ophævelsen af Statsraadet, og ladet sig som Cabinetsminister give Magt til at være Kongens eneste Raadgiver, det eneste ansvarlige Organ for den kongelige Villie. Han vilde endog, selv uansvarlig, dele

den souveraine Magt med Monarken, ved at lade denne tillægge Struensees Underskrift den samme Kraft og Gyldighed, som Kongens egen; og det, hvad vel er at bemærke, ikke (saaledes som det var Tilfældet i Kongens Cancellier) i bestemte Tilfælde og ved visse Bevillinger ad Mandatum, som udfærdiges med de Deputeredes Underskrift; men uden al Indskrænkning, for alle Cabinetsbefalinger, under hvilke Ministerens og Kongens Navn skulde gielde ligemeget. — En saadan Myndighed kunde aabenbart ingen dansk absolut Monark tillægge en Undersaat; Befalingen, hvorved den af Christian VII. blev givet Struensee, maatte statsretligen betragtes som tillistet, og følgelig ugyldig; da den ligefrem (som det i Actionen mod Struensee blev fremhævet) var den stærkeste og groveste Overtrædelse af Kongelovens 26de §. Der behøvedes, for en dansk Undersaat, kun den ene Forbrydelse, at have tilsneget sig en slig formelig Overdragelse af kongelig Magt og Myndighed, for at afgiøre Struensees Brøde som Høiforræder. Under ingen monarkisk Statsforfatning, indskrænket eller uindskrænket, kan Monarkens Myndighed gaae over til en Undersaat, som ikke er offentlig erklæret, og under lovlige Former indsat til Regent i Kongens Sted; og dette medfører da tillige, at Kongens personlige Udøvelse af Magten suspenderes, saa længe som den er overdraget til Regenten. Kongeloven har i hiin Paragraph udtrykkeligt og alvorligt villet forebygge ethvert Forsøg paa en saadan Tillistelse af Monarkens Magt; den har derimod ikke udtrykkelig og bestemt tilkiendegivet, under hvilke Forhold Kongen i levende Live maatte betragtes som ude af Stand til selv at føre Regieringen. Imidlertid har den fastsat, hvorledes Regentskabet skulde være indrettet og føres i tvende Tilfælde af saadan Art; nemlig under Kongens Mindreaarighed, (§. 9—14) og i det Tilfælde, at Thronarvingen var fraværende ved hans Forgængers dødelige

Afgang (§. 23.) Det synes klart, at Kongelovens Forskrifter i disse Tilfælde om Indsættelsen af et af 7 Medlemmer bestaaende Regieringsraad, med Forsæde af Enkedronningen, der i dette Raad skulde have to Stemmer, eller om hun ikke fandtes, da Kongens næste Frænde blandt Prindserne af Blodet, maatte finde analogisk Anvendelse under den Tilstand af Sindssvaghed, hvori Christian VII. efterhaanden gik over, fra Vinteren 1770 og i Aaret 1771. — At Struensee virkelig tilsidst havde fattet den Plan, at lade Kongen erklære for umyndig og Dronning Carol. Mathilde for Regentinde, indtil Kronprindsens Myndigheds-Alder, og at Udførelsen af denne Plan var ansat omtrent til Januar. 1772: er paastaaet og forsikkret som en ganske bekiendt Sag; uden at man dog fandt for godt eller raadeligt, at bringe noget desangaaende ind i Actionen og Processen imod Struensee.

8. Den eneraadende Minister, der omsider, ved at lade Kongen tillægge hans Navn under enhver Cabinetsbefaling samme Gyldighed, som Kongens Underskrift, havde usurperet Monarkens hele Myndighed, og derved en Magt hos en Undersaat, som hidtil i den nyere Tid var i Formen uhørt: kunde dog ikke bruge sine Cabinetsbreve i Forhandlinger med udenlandske Magter. Han lod vel, da Bernstorff blev affkediget, de fremmede Ministre tilkiendegive fra det udenlandske Departement, at de herefter maatte henvende sig umiddelbart til Kongen (altsaa til Cabinettet) med skriftlige Noter; men Struensee maatte dog snart mærke, at denne, i nyere Tider ukiendte Fremgangsmaade ikke vilde føre til noget, og at han maatte see sig om efter en Udenrigsminister. Den eneste Mand, han kunde bruge, eller faae til at modtage denne Post under de daværende Forhold, var den af Bernstorff, som Gesandt i Neapel, bortsendte v. der Osten, der saa hastig, det kunde skee, maatte forlade Italien, kom til Kiøbenhavn den

16de Dec. 1770, og blev den 20de udnævnt til Minister for de udenlandske Sager. At charakterisere denne mere berygtede, end berømte Diplomat, er et vanskeligt Foretagende, da man finder Samtidiges Skildringer af hans Evner temmelig modsigende. Saameget synes afgiort, at han fra Charakterens Side var et fuldstændigt Modstykke til Grev H. E. Bernstorff; vittig, smidig og listig, men uden Klogskab og Fiinhed; falsk, forfængelig, selvtilfreds og egennyttig; hvorfor han ogsaa, i Stedet for at tilsætte af egne Midler, som han ikke eiede, havde samlet sig en, om endog ikke betydelig, Formue, da han 1773 fik Afsked, og blev Stiftamtmand i Aalborg (siden Overpræsident i Kiøbenhavn.) Om hans Falskhed kan bl. a. følgende Træk vidne, som det er Pligt at bevare, fordi det viser Struensee (der ikke besad denne Feil) fra en bedre Side, end et af hans Creaturer og Redskaber. Reverdil, der neppe har været meget stærk i Menneskekundskab og Verdensklogskab, havde, da han 1771 atter var bleven indkaldt til Danmark, fattet megen Tillid til v. der Osten, og talte ofte med ham om Struensee, som man engang tidligere, i Sommeren 1771, havde villet forsøge paa at skaffe af Veien. Anslaget kunde ingen Fremgang faae, og Struensee sagde engang selv til Reverdil: „Osten har fortalt mig Alt hvad De har betroet ham, og hvad De har talt imod mig. Jeg har dog ikke derfor i Sinde, at giøre Dem nogen Skade; jeg vil kun raade Dem, at De aldrig troer Osten."

Der er vel overhovedet ikke meget at sige om denne Ministers, eller om Struensees egne Bedrifter i den udvortes Politik. Hans Yttringer herom i Forsvarsskriftet (S. 139) ere reent ubetydelige, og gaae kun ud paa den Forsikkring: at han ikke var imod den russiske Alliance, skiøndt han ikke „ansaae den for Danmarks eneste Resource"; og at han heri „hverken havde fulgt Grev Rantzaus eller Andres Insinuationer og

Meninger." Men det er bekiendt nok, at Struensee altid i Hiertet var stærkt imod Rusland; og at han i Begyndelsen endog (efter hans eget Udsagn) var gamske ligegyldig ved den holsteenske Negociation. Egentlig var Struensee uden Tvivl i dette Punkt ligesaa blottet for Talent og Klogskab, som for Kundskab og politisk Dannelse, og fulgte mere sine Indfald, sin personlige Tilbøielighed eller Uvillie, end et giennemtænkt politisk System, som han aldrig havde kunnet danne sig. Hans anti-russiske Politik havde for en stor Deel sin Kilde i at han godt vidste, hvorledes man ved dette Hof betragtede ham selv, baade først, da han kun blev anseet for et Redskab i Rantzaus Haand; og siden, da det blev mere tydeligt og bekiendt, at Struensee giennem Dronningen allene beherskede baade Kongen, og Staten. Dette vare vel de russiske Ministre, Grev Saldern og Gen. Major Filosofoff, nogle iblandt de Første til at mærke; begge betragtede Struensee som en uforskammet, af sin Lykke opblæst parvenu. Caroline Mathilde havde derfor ogsaa for begge „en uovervindelig Modbydelighed"; og Filosofoff blev hende endnu mere forhadt, efter den allerede fortalte Begivenhed i Theaterlogen.[163] Hvad der hos hende og Struensee i Begyndelsen var personlig Forbittrelse og Had, gik hos den sidste over til en Antipathie mod det russiske Hof, som Rantzau og Gähler, begge Bernstorffs Uvenner og Modstandere,

163) Den engelske Minister i Kiøbenhavn har i en Beretning af 4de Apr. 1771 ligeledes omtalt den. Han kalder Filosofoff "en Mand af megen Ære og moralsk Værdighed;" men som ikke har nok af Verdenskundskab, og vel megen Følelse af sin Herskerindes Høihed; heller ikke besidder den Fiinhed i det Ydre, man kunde vente sig af en Mand i hans Stilling. — "Han giorde sig, af Distraction og Uopmærksomhed, ved en vis Leilighed skyldig i en raa Uartighed imod Yndlingen; som denne, af Egoisme og Stolthed, vilde ansee som forsætlig. Struensee kunde ikke glemme denne formeente Krænkelse; Dronningen tog det meget ilde op; Filosofoff blev hende endnu mere forhadt, end Saldern havde været." o. s. v. (Raumer's Europa; rc. I. S. 157. 58.)

giorde hvad de kunde til at bestyrke, baade hos Dronningen og hos Cabinetsministeren; i det de ved enhver Leilighed gientoge Alt, hvad der lod sig sige og opfinde om det russiske Hofs Planer til at bringe Danmark under Aaget, dets Stræben efter at blande sig i Statens indre Forhold, m. m. „Hvad der i Begyndelsen var Modbydelighed og Uvillie imod Gesandterne, blev ved Konst og Intrigue ledet over paa den russiske Regiering."[164])

Grev Osten, som, med al sin Letsindighed, Mangel paa Værdighed, Holdning og Anstand, vel hverken var saa duelig, klog og indsigtsfuld, eller saa udygtig og ubetydelig en Minister, som han fra forskiellige Sider skildres,[165]) var ogsaa

164) Ovenanførte engelske Ministerberetning hos Raumer. I. S. 158.

165) I den samme engelske Minister-Relation, der ogsaa giver en Skildring af de vigtigste Personer ved Christian VII. Hof, som det var i April 1771, siges om Osten, at han som Udenrigsminister viste baade Talent, Aabenhed og Frimodighed. „Alle, som nøiere kiende ham, indrømme, at han er en Mand af mange Kundskaber, lykkelig Hukommelse og vedholdende Arbeidsomhed. Han har læst meget, og forstaaer de fleste nyere Sprog. Man maa holde ham for vel skikket til den Post, han beklæder, ja for den eneste, der er i Stand til at oprette dette ulykkelige Lands forfaldne Sager." (!) (Raumers Europa. I. S. 178.) — Saa overdreven gunstig denne Bedømmelse af Grev v. der Osten synes at være, saa bekræftes den tildeels af en sildigere Beretning af 25. Sept. 1771, (uden Tvivl af Sir Rob. Keith) hvor der siges om Osten: at „han uden Tvivl besidder store Talenter, og en grundig Kundskab til Landet." Der tilføies: at han i største Fortrolighed havde sagt den engelske Minister, at han ansaae Struensees Magt for svagt begrundet; og at hans egne (Ostens) Interesser, Hensigter og Ønsker, at kunne ved sin Tieneste gavne Kongen, vilde være spildte, dersom han skulde vedblive at arbeide under Cabinetsministeren." (Raumer. I. S. 185.) I de tidt anførte utrykte Optegnelser hedder det derimod bl. a. om Osten: „Il ne faisoit pas la moindre attention à ce qui se passoit dans les états voisins, & ne s'occupoit point du tout de l'avénir. Il etoit *rusé*, sans être *fin*; ce qui en faisoit un homme faux & intriguant, qui savoit fort bien faire sa fortune, & celle de ses créatures, sans être fort scrupuleux sur les moyens pour y réussir." — Suhm siger om Ostens Ansættelse: „Her valgte de endelig engang en duelig Mand;

langt fra ikke af samme Mening i Henseende til Forholdene til Rusland, som hans Beskytter Struensee — der, som vi ovenfor saae, i det mindste ikke var ubekiendt med hans Falskhed. Osten fandt det endog raadeligt, i Sommeren 1771 at opsætte en Memoire angaaende disse Forhold, hvori han udviklede og forsvarede det forrige Ministeriums Meninger i Henseende til dette Punkt, og hvorved det lykkedes ham, for en Deel at overbevise Struensee om det farlige og skadelige for Danmark i at bryde den. Men Cabinetsministeren, der vel i Grunden ikke alt for meget troede paa Osten, og ugierne bøiede sig under hans Mening, tog sig nu for at ville paa egen Haand nærme sig det russiske Hof; ja fik endog det ukloge Indfald, at ville blande sig i dets Intriguer, og at slaae sig paa det Parti, der i Petersborg var imod den meget formaaende Udenrigsminister Panin; som netop var den, der altid, ligesom hans Herskerinde Catharine II., havde viist den høieste Agtelse og Opmærksomhed for Bernstorff, og virket det meste til at bringe Underhandlingerne om det holsteenske Bytte til et for Danmark heldigt Udfald. Han udrettede herved ikke andet, end paa flere Maader at prostituere sig. Keiserinden havde sendt en af sine Staldmestere („le Brigadier *Rehbing*") til Kiøbenhavn for at kiøbe Heste af det kongelige Stutteri, hvoraf Struensee 1771 lod sælge den største Deel ved Auction. Om denne Staldmester hørte han, at det var en af Grev Panins hemmelige Fiender, og bildte sig ind, at han her havde fundet en Mand, som det var værd at vinde; hvorfor han gav sig til, paa en latterlig Maade at smigre og udmærke ham. Uagtet den russiske Hofbetients temmelig underordnede Stilling, giorde Struensee Selskaber for hans Skyld, lod ham tilsige til Kongens Taffel

---

men det var, fordi Bernstorff havde været ham imod.« G. L. Baden nævner »den listige, men uvidende Osten«, ved Siden af »den retskafne, men enfoldige Braem.« (Ofts Archiv. II. 201.)

paa Hirschholm et Par Gange om Ugen, satte kongelige Heste og Vogne til hans Afbenyttelse, og lod ham indbyde hver Gang Hoffet tog paa Jagt — Alt noget, der ikke skeete for een af de fremmede Ministre; langt mindre for de andre Commissionairer, der i samme Ærende vare sendte fra Hofferne i Wien og Turin. Den keiserlige Staldmester fra Petersborg fandt sin Forfængelighed smigret; sparede ikke paa sine Ducater ved enhver Leilighed; men loe i Hiertet over Struensees Indbildning om hans Vigtighed.[166]).

Omtrent paa samme Tid havde Struensee sendt Oberst Falkenskiold, som derfor blev Kammerherre, i en fortrolig Mission til Petersborg, da han tænkte sig ved ham, der selv havde tient i den russiske Armee, at kunne nærme sig Keiserinden. Formodentlig har Falkenskiold selv først bragt Sagen paa Bane. Han fik ogsaa, ligesom forhen Warnstedt, Befaling at anholde om umiddelbar Audients hos Catharina II., for at overlevere sine Depecher (om hvis egentlige Indhold vi dog intet have fundet;) men Keiserinden lod ham sige, at da Kongen af Danmark endnu havde sin Minister (Grev Scheel) ved hendes Hof, modtog hun intet uden igiennem denne. Neppe vilde hun tillade, at Scheel præsenterede Falkenskiold for hende; og Panin vilde ligesaa lidt modtage ham, uden ved Forestilling af den danske Minister. Hvad Falkenskiold selv fortæller om sin Modtagelse i Petersborg, der ikke skulde have været ufordeelagtig eller ubehagelig for ham selv, men hvor man erklærede ham, at der aldrig blev noget af den holstenske Tractats Udførelse, saalænge Rantzau og Osten vare i det danske Ministerium, m. m. (Memoires de

166) Høst (II. Th. S. 60) anfører et Par Ord af Roman's Bog om denne Sag, hvilken han selv ikke har kiendt; men forsikrer: „at Struensee vist aldrig vilde have nedladt sig til slige Midler." Den her benyttede samtidige Kilde bestyrker imidlertid ogsaa i dette Tilfælde, at hverken Roman eller Høst have kiendt Struensee og Forholdene nøie nok.

F. p. 121) lade vi staae ved sit Værd. Det er langt fra, at man har Anledning til overalt at troe ethvert af hans Ord. — For i øvrigt at faae en tydelig Forestilling om, hvorledes det forholdt sig med Rantzaus og Struensees politiske Ideer og Indsigt i Forholdene, er det nok at kiende begges, fornemmelig den førstes Planer mod Rusland, saaledes som Falkenskiold selv fortæller derom. Rantzau var, eller bildte sig ind at være Siælen i det anti-russiske Partie, hvortil (i Følge Falkenskiold) den svenske Gesandt sluttede sig; hvis Regiering, i det mindste efter Gustav III. Thronbestigelse, vel gierne havde seet, at kunne bringe Danmark til reent at bryde med Rusland. Rantzaus latterlig-chimæriske Project var intet mindre, end at jage Russerne ud af Finland, og Keiserinden ud af Petersborg. Man vilde bringe det franske Hof til at deeltage i disse Chimærer ved at sende Brandt(!) til Versailles, og udnævne Oberst Sames til Gesandt i Paris. Falkenskiold skulde sendes til Petersborg, for at føle sig for, og at intriguere imod Panin og Saldern, o. s. v. Men da han „vel vidste, at det ikke var saa let at styrte Catharina den Andens Ministre, som Christian den Syvendes“, søgte han i det mindste at bringe Struensee til at indsee det reent uforstandige i et Anslag, som dette: at ville ved en Angribskrig tvinge en Magt som Rusland til at udføre den Holstenske Tractat. Struensee, der ikke var meget klogere i den udenlandske Politik, end Rantzau, meente „at en Krig imod Rusland ikke var saa farlig; de Bombeskibe og Brandere, som fandtes, eller som han lod bygge, kunde nok sætte denne Magt i Skræk for et Bombardement af Cronstadt“, o. s. v. Imidlertid kunde Falkenskiold dog giøre ham saameget begribeligt, at hverken England eller Preussen vilde blive ligegyldige ved slige Optøier i Østersøen, i Fald der virkelig var Kræfter eller Penge (Struensee meente, at Kongen kunde jo offre sit Guld- og Sølvtøi!) til en

saadan Krig.[167]) Struensee fandt vel omsider selv, at Rantzau gik for vidt i sit Praleri, og i den uforskammede og haanlige Tone, hvormed han aabenlyst talte om det russiske Hof. Forholdet imellem dem blev overhovedet mere og mere koldt efter den 14. Jul. 1771, indtil det omsider fra Rantzaus Side blev til Fiendskab og Forræderi.

Uagtet det siges hos Flere, (f. Ex. Høst. 1. Th. 260. II. 63. 173) at Struensee altid stræbte efter god Forstaaelse med Sverrige, og stod paa en venskabelig Fod med Ministeren Baron Sprengporten, (ligesom med den franske Minister Marquis de Blosset[168]) førte dette dog ikke til nogen egentlig Nærmelse imellem det danske og svenske Hof. Man veed for vel, at Gustav III. aldrig havde meget tilovers for sin Svoger, eller for det danske Hof, hvis Forbindelser med Rusland, og hvis Politik med Hensyn til Sverrige, under Bernstorffs Ministerium, denne Konge heller ikke kunde ynde. Struensee lod imidlertid den danske Gesandt i Stockholm, Kammerh. Gregers Juul — der ikke vilde skifte Parti, da han altid havde holdt paa Senatets og Aristokratiets — tildele Afsked; (han var 1771 kommen i Besøg ned til Danmark.) I hans Sted blev Baron L. Güldenkrone Minister i Sverrige; og Struensee sendte desuden Grev Joach. G. Moltke som overordentlig Gesandt, for at ønske Gustav III. til Lykke ved hans Thronbestigelse. — Det laae ham endog saa meget paa Hiertet, at Güldenkrone aldeles ikke skulde virke det mindste imod Gustav III., om denne vilde foretage noget til Kongemagtens Udvidelse, at Struensee egenhændigen meddeelte Gesandten hans Instructioner fra Cabinettet; men da

167) Memoires de Falkenskiold. p. 113—117.

168) At disse to vare de eneste fremmede Ministre, som kom i Selskaber hos Struensee: beretter Høst, 1. Th. S. 63. Marquis de *Blosset* var fransk Minister ved Christian den Syvendes Hof fra 14. Oct. 1766 til 13. Oct. 1774.

han var ligesaa uøvet i slige Arbeider, som i den diplomatiske Stiil, brugte han bl. a. Udtrykket: „Er hat sich in Schweden gar nicht in dortige Privat-Händel zu mischen" om Forholdene imellem Kongen, Raadet og Stænderne. — At Gustav III. ikke skiønnede meget paa en saadan Opmærksomhed fra det danske Hof og fra Kongens Cabinetsminister, viste i det mindste den ikke allene ubetænksomme, men meget nærgaaende, og i det mindste bittert spøgende Maade, hvorpaa han ved sit Taffel yttrede sig om Christian VII. og Tilstanden i Danmark, til Grev Moltke, for hvem en af Gustavs klogeste Ministre (Rigsraad Scheffer) fandt det raadeligt, næste Morgen at giøre en Undskyldning.[169]) — Endskiøndt det nu vel synes, at Struensee, i Følge sin personlige Antipathie mod det russiske Hof, overhovedet helst vilde slaae sig til det franske Partie: var dog Maaden, hvorpaa han viste Kulde og Uopmærksomhed imod det engelske Hof, der ved det nærmeste Familieforhold var knyttet til Danmark i høi Grad paafaldende og uklog; ligesom den, under andre Forhold, maatte have været ikke mindre fornærmelig og krænkende for Dronningen, hvis Broder var Englands Monark. Det var ikke blot en „Beskyldning mod Struensee", (som Høst siger, II. 63) men er en historisk Sandhed: at Struensee aldrig vilde giøre det mindste Skridt til en nærmere politisk Forbindelse, hvortil man fra Englands Side var tilbøielig; og at de engelske Ministre i Kiøbenhavn ikke allene i hans Regieringstid behandledes med Ligegyldighed, men med en, ved et saa nær beslægtet Hof, næsten haanlig Forsømmelse af Anstand og Fortrolighed. Disse Gesandter fandt ikke blot kun Adgang til Hoffet ved Leiligheder, hvor de ikke kunde udelukkes; men Sir Rob. Keith har endog officielt berettet, at 1771 havde Dronningen, hans Herres Søster,

---

[169]) Høst har fortalt denne Begivenhed lige efter Suhms Beretning (Struensee I. Th. S. 62.)

i fem Maaneder ikke givet ham Leilighed til at tale 10 Ord med hende.[170]) Saa lidt tænkte hun dengang paa, at hun var „en Datter af Britannia". At Keith heller aldrig kunde opnaae en privat Audients hos Christian VII., vil vække mindre Forundring paa en Tid, da den ulykkelige Monark blev vogtet som en Fange, overalt i og udenfor sit Slot. — Vi maae i øvrigt afholde os fra enhver nøiere og fuldstændigere Skildring af danske diplomatiske Forhold under Struensee, og under Grev Ostens korte Ministervirksomhed. Dertil hørte Undersøgelser af saadanne Kilder, som vi for Øieblikket hverken ere i Stand til at benytte, eller til disse Blade kunde anvende.

9. Der kan være forskiellig Mening om Struensee som Statsmand og regierende Minister; der er sagt meget til Forsvar for hans Grundsætninger og Virken i denne Retning; og den tredie Generation, der har levet efter ham, har været bevæget og stærkt nok rystet af Ideer, under hvis Magt Tiden bøier sig, til at et eller andet Glimt af disse Ideer hos Struensee endnu i vore Dage kunde være i Stand til at sætte selv en rolig Betragter af hans Historie i nogen Tvivl: om han har fortient sin Skiebne? — eller om han ikke, som politisk Magthaver og Reformator i Danmark, har erhvervet sig betydelige og miskiendte Fortienester af vort Fædreland? — Hvormeget have ikke de to Ord: Presfefrihed og Bondefrihed, bidraget til, at Mange, uden dybere Betragtning af Forholdene, ubetinget have lagt begge i Vægtskaalen til hans Fordeel, og meent at en Minister, som ophævede Censuren, og vilde have Stavnsbaand, Hoveri, m. m. afskaffet, derved

170) Fr. Raumers Europa in d. J. 1763—83. I. Th. S. 192. (Jvf. Memoirs and Corresp. of Sir *R. M. Keith*. Vol. I. p. 216. 228.) Keith kom som eng. Gesandt, i Sir Rob. Gunning's Sted, fra Dresden til Kiøbenhavn i Jun. Maaned 1771.

allene maatte være retfærdiggiort. Vi lade dette staae ved sit Værd; overtydede om, at dersom Struensee var bleven længere ved Roret, var det ikke blevet ved den Indskrænkning af Trykkefriheden, som han allerede efter et Aar saae sig nødsaget til at giøre, og tilbøielige til at troe, at hvis han virkelig havde giort Alvor af at gribe fat paa Landbosagen, da vilde han rimeligviis her, ligesom overalt, med sin despotiske Voldsomhed, sin Hast og Hidsighed, have revet meget ned, som han ikke havde forstaaet at opbygge. — Men der gives een Hovedsag i Struensees korte politiske Levnet, som er og bliver uimodsigeligt afgiort: han vandt intet Parti, hverken det Gamles Tilhængere, eller det Nyes Elskere; hverken ved Hoffet, blandt Adelen, eller hos Folket. Han roste sig selv af, at det heller aldrig havde været hans Formaal at skaffe sig et Parti; dog kan man ikke tage dette lige efter Ordene. (Jfr. Forsvarsskr. S. 112. 132. o. fl. St.) Det er ikke utydeligt, at han gierne havde seet at vinde et Slags Popularitet blandt Middelstanden, Borgerclassen, og Almuen i Hovedstaden; men den blev ham aldrig til Deel. Han havde ikke meget tilovers for Kiøbenhavn, hvis Velstand gik tilbage i den korte Tid, han regierede; og han vedkiendte sig, at han vilde have Hovedstadens Overvægt i Staten nedsat; derimod havde han intet imod at fremme Ødselhed, og at give Mængden Smag paa Adspredelser og Forlystelser, som den før ikke havde kiendt; men dette, og mangen offentlig Skandal, som han befordrede og skaffede Indgang, bragte ham kun Foragt, i Stedet for Yndest. Saasnart hans System, hans Maal og Fremgangsmaade begyndte tydeligt at vise sig i deres Frugter, blev deels Frygt og Mistro, deels Had og Foragt, den almindelige og herskende Stemning imod Struensee. Enhver ærlig dansk Mand skammede sig ved at regieres af en despotisk Cabinetsminister, som lod Kongen underskrive Ministerens tydske Befalinger om danske Statssager,

og for hvem enhver Meddelelse fra Collegier og Embedsmænd maatte oversættes paa Tydsk — en Minister, der vilde dække sin egen Usædelighed ved at give Tøilen til sædelig Fordærvelse overhovedet, og vilde udbrede sin egen Religionsforagt ved at giøre Gudstieneste, religiøs Opdragelse, og Religionen i det Hele, til en for Staten ligegyldig Gienstand — en Minister, der vilde ydmyge Adelen (som den ofte nok havde vel fortient) og fordrev den fra Hoffet; men ikke kunde nøies med mindre for sig selv og sin Fortrolige, end at ophøies i den danske Grevestand — der vilde ophielpe Finantserne ved at beskære Statstieneres Løn, og bringe en Flok Pensionister og affatte Embedsmænd i Armod; men ikke betænkte sig paa selv at giøre ublue Greb i Kongens Casse. — Om Struensee virkelig havde været det Modsatte af hvad han var — om han havde besiddet en genial Statsmands Aand, Indsigter, Erfaring og Talenter: med den Tænkemaade, med de fordærvede Grundsætninger, med den offentlige Foragt for Religion, Sæder, Anstændighed, Alvor og Nationalitet, som han i sin Regiering, i sit Hofliv og sine private Forhold lagde for Dagen,[171]) maatte han i Danmark

171) Tallotterie; Tilladelse til offentlige Hazardspil; natlige Skandaler i den for Publicum aabnede Rosenborg Slotshave; Ophævelsen af Politiets Tilsyn med Vertshuse og Skienkesteder; Masterader, undertiden endog med fri Adgang for Enhver; Tilladelsen at opføre Skuespil og andre Forlystelser om Søndagen (hidtil noget uhørt i Danmark;) Forvandlingen af Frederiks-Hospitals Kirke og af Capellet ved Søllerød Slot til Sygehuus for Veneriske; Ringeagt for den offentlige Gudstieneste; Ophævelsen af ethvert Baand paa Løsagtighed, ved kongelige Forordninger, der afskaffede al Straf for Ægteskabsbrud og ugifte Fruentimres Forførere; middelbar Beforddring af en tiltagende Mængde af Bordeller i Kiøbenhavn, af hvilke over 60 bleve ødelagte eller plyndrede af Pøbelen, om Aftenen den 17de Januar — disse og flere Foranstaltninger af Struensee, eller Følger af hans Styrelse, maatte vel paa den Tid være nok til at aabne Øinene hos den sunde Deel af Nationen. Kan man (med Dr. Høst) tilkiende en Minister, hvis Regiering, ved Siden af en og anden materiel Forbedring, bar slige Frugter, „store Fortienester af Fædrelandet“?

blive saa hadet og foragtet, som han blev. En opmærksom Undersøgelse af Pressens Producter fra Sept. 1770 til Januar 1772, vil, ved Siden af al deres Smudsighed og Lavhed, bringe for Dagen, at en høi Grad af moralsk Forargelse og Foragt var bleven den herskende Stemning og Mening om Cabinetsministeren, og om den Beskytterinde, han havde fundet ved Siden af Thronen.

Det var heller ingen Mistanke, ingen Forudsætning eller Formodning — det var almindelig Overbeviisning og Vished, at Struensee ikke regierede, som han foregav, og endnu i sit Forsvarsskrift vilde bringe Verden eller hans Dommere til at troe, allene i Christian den Syvendes Navn, som hans høiest betroede Tiener — allene i Følge Kongens frie Villie og Magtfuldkommenhed. Caroline Mathilde deelte ikke allene Struensees usurperede Magt over hendes svage Ægtefælle; men hun var den, igiennem hvem han væsentlig havde opnaaet denne Magt, og som i mange Tilfælde maatte understøtte den, ved Hielp af den Afhængighed, hvori hun, i Forening med Struensee, havde bragt den svage Konge.[172]) Saa lidt man kan være i Uvished om, at Struensee selv var den herskende Aand i sin Cabinetsregiering og i dens Udøvelse i Kongens Navn: saa lidt lader det sig negte, at Caroline Mathilde var Deeltager i dens statsretlige Ulovlighed; da hun maa betragtes som den høit staaende Person, uden hvem Struensee hverken havde kunnet

[172]) Hvad der forefaldt den 17de Jan., Ytringer af Dronningen til Ulball, Udtryk i de engelske Minister-Relationer, m. m. giøre det end mere tydeligt, at Hun og Struensee deelte Herredømmet over den villieløse Fyrste. At Caroline Mathilde ingen politisk Interesse eller Ærgierrighed besad, kan heller ikke forstaaes saaledes, at hun var reent uvidende om Struensees Planer og Handlinger. Uagtet man vel seer, at hun i Samtalerne med Ulball ikke sagde ham, hvad hun meente, han ikke behøvede at vide: erfarer man dog bl. a, at Struensee blev Cabinetsminister imod Dronningens Raad.

tilvende sig eller udøve sin Usurpation af hele Regieringsmagten. — Saaledes kunde hun ogsaa paa en vis Maade efter hans Fald betragtes som Deeltager i hans Strafskyldighed; og man var ved det engelske Hof ikke uden al Frygt for, at hun tildeels kunde blive anseet og sat under Anklage i Danmark fra et saadant Synspunkt. Men Caroline Mathilde blev ogsaa allerede under Struensees Ministerium betragtet som den, der paa en Maade virkelig stod i Spidsen for Regieringen; f. Ex. af nogle udenlandske Ministre, naar de i deres diplomatiske Beretninger fremstillede Forholdene ved det danske Hof. — Vi komme nu til en nærmere Udvikling af disse Forhold og Hoffets Skikkelse fra Sept. 1770 til Januar 1772.

Vi kunne begynde med den engelske Ministers (maaskee Sir Walter Titley's[173]) Skildring af Kongens Tilstand (i en Depeche af 4. April 1771.) „De Anlæg — siges her — og den Livelighed, han ved sin Thronbestigelse havde lagt for Dagen, have ved en ubegribelig Forandring givet Plads for Ligegyldighed, Sløvhed og Nedstemning af Aanden" („given place to indifference, apathy and dejection of Spirit.") „De, som under Paaskud af at ville forbedre de forrige Ministres Fremgangsmaade, styrtede dem, og bleve deres Eftermænd, paastode vel, at Kongen nu var givet tilbage til en fuldkommen fri Virksomhed; men i Virkeligheden holde de ham i et Slags Indskrænkning og Fangenskab, der synes mere krænkende, end noget, som forhen var vederfaret ham. De hindre med en saa mistænksom Omsorg enhver Adgang til hans Throne, at Kongen er reent utilgængelig, og ikke udenfra kan erholde

[173]) Sir Rob. Gunning blev tilligemed (?) Sir Walter Titley accrediteret som Minister-Resident og Gesandt ved det danske Hof d. 5. Febr. 1766, og tilbagekaldt d. 30. Marts 1771. Sir W. Titley er da vel bleven i Kiøbenhavn som Chargé d'Affaires, indtil Keiths Ankomst i Jun. Maaned.

nogen anden Oplysning, end hans paapassende Vogtere finde for godt."[174]) Om Dronningen (som er den eneste, hvem Gesandten ikke charakteriserer, saaledes som han har giort ved de øvrige handlende Personer) siger han kun, „at hun nu er i Besiddelse af den mest uindskrænkede Magt, og fri fra enhver tænkelig Control;" og at det var ønskeligt, at man fra Kongen af Englands Side vilde anvende passende Skridt og Midler, „for at bibringe hende en sand og rigtig Indsigt i Vigtigheden af en nær og varig Alliance imellem Storbritannien, Danmark og Rusland; og bringe hende fra at betragte en Forbindelse med den sidstnævnte Magt, allene fra et Synspunkt, der udgaaer fra personligt Nag og Had." — Man seer, at Gesandten — skiøndt han derefter tilføier, at Dronningen sætter en ubegrændset Tillid til Struensee, og at hans omfattende Indflydelse paa hende er utvivlsom — ganske har opfattet Hoffets politiske Forhold saaledes, at Dronningen ved sin Magt over Kongen var den egentlig afgiørende Personlighed, og at Struensee igien herskede ved sin Indflydelse paa hende. Af Cabinetsministeren og „Yndlingen", giver den engelske Gesandt en Skildring, der viser, at han, baade af egen Omgang og af gode Kilder, har kiendt Struensees Egenskaber, mangelfulde Indsigter, Meninger og Charakteer temmelig nøie. Vi ville kun meddele nogle Træk, som for det meste bekræfte Andres Udsagn: „Da han i Tale og Omgang ikke viser noget af den Livelighed, eller af det Indtagende, hvorved Andre

174) Dette har Falkenskiold bestemt villet modsige; men han røber her, ligesom paa flere Steder, en afgiort Tilbøielighed til at sætte visse Partier i Forholdene under Struensees Regiering i et mildere Lys. En engelsk Ministers Vidnesbyrd er heri langt mere afgiørende. Denne havde alt for mange Grunde til baade at skaffe sig paalidelig Kundskab om Hoffets Forhold, om Kongens og Dronningens Stilling, m. m., og at give sin Regiering rigtig Underretning herom.

have kunnet vinde Fyrsters Gunst, saa har det vakt en almindelig Forundring, paa hvad Maade han har kunnet vinde en saa ubetinget Indflydelse baade over Kongen og Dronningen. — Hans Maade at behandle Forretninger paa er tør og ubehagelig; dog har han en klar og let Opfatning af Sagerne. En stor Selvtillid og Ligegyldighed imod Andres Meninger om hans Grundsætninger og Evner, bringe ham strax uden Omsvøb og Affectation til Hovedpunktet, hvorom der handles; saaledes er han i Foredraget altid forstaaelig, men ikke altid behagelig. Forfængelighed synes han ikke at have; men derimod en god Deel uforskammet Stolthed. Man kan ikke faae noget fuldstændigere og rigtigere Begreb om denne Mands Charakteer, end naar man betragter ham som en fuldkommen Modsætning til Grev Bernstorff. Denne var i sin Charakteer frygtsom og forsigtig; hiin er dristig, rask til Gierning, og fast. Ministeren havde en Rigdom af politiske Indsigter; Yndlingen er heri meget fattig og indskrænket. Bernstorff besad den største Fiinhed i Opførsel, forenet med en let og flydende Veltalenhed; Struensees Adfærd er simpel, hans Maade at tale paa forlegen og uden Elegants." o. s. v.[175])

Saaledes finder man ligeledes Spor til, at Sir Rob. Keith, der i Jun. 1771 afløste den foregaaende Referent, ganske klart har giennemskuet Regieringsforholdene ved det danske Hof, saa vidt muueligt fulgt Struensee i Udførelsen af hans Planer, og iagttaget baade de Personer, som han stod i Forbindelse med, eller betiente sig af som Medhielpere, og den offentlige Stemning i Hovedstaden. Keith saae, hvorledes den fra Sommeren 1771 til Aarets Slutning blev meer og mere ugunstig og farlig for Dronningen; og endskiøndt han i sine Depecher fra dette Aar har brugt enhver, i hans Stilling

175) Raumers Europa u. s. w. I. Th. S. 174—176.

nødvendig Forsigtighed i sine Yttringer om hende, modtog han dog den 1ste November fra Udenrigsministeriet i London den Instruction: at han maatte bestræbe sig for at værne om den Agtelse, der tilkom hans Souverains Søster; men i øvrigt ikke blande sig i nogen Hof-Intrigue; dog vilde man i England gierne see, at Bernstorff atter kunde komme ind i Ministeriet. (Raumer. 1. Th. S. 188.) Allerede den 16de Jul. og senere den 27de, melder Keith den „næsten utrolige" Maade, hvorved Kongen to Dage tilforn havde tilladt Struensees Underskrift samme Gyldighed i enhver Befaling til Collegier, eller til høiere og lavere Embedsmænd, som Kongens egen; og beretter, hvorledes dette Skridt, som man ansaae for en Overtrædelse af den 7de og 26de §. i Kongeloven, havde vakt almindelig Forbauselse og Misfornøielse. To Maaneder sildigere skriver Ministeren, at han finder sig nødsaget til at melde, at Utilfredsheden voxer med hver Dag, og at de norske Matrosers oprørske Bevægelser, og den ustraffede Yttring af samme, som deres Tog ud til Hirschholm lagde for Dagen, har givet de Misfornøiede saa meget Mod, at de baade mundtlig og skriftlig true med Opstand. Han haaber endnu, at „slige ulovlige Foretagender ville blive afværgede og tilbørligt straffede", og troer, „at en Omstyrtning af Cabinetsministeren og hans Parti vel ikke er nær forestaaende"; men frygter, at hvis Folket blev ophidset til det yderste, vilde det allerførst tage en blodig Hævn over de mest forhadte Personer: Greverne Struensee og Brandt. (Raumer. 1. Th. S. 179—185)

Det kunde heller ikke blive skiult for Keith, at Struensee aldeles ikke var det forvovne Foretagende voxen, som han havde dristet sig til at anlægge og at begynde. „Daglig erfarer man, at han ikke havde udkastet nogen fast Plan, hverken for de udvortes eller de indre Forhold. Man ventede, at

en saadan Mands Styrelse vilde udmærke sig ved de mest afgiørende, endog i deres Dristighed rasende Skridt; men i dets Sted seer man ham kun at tage enkelte, usammenhængende Forholdsregler, der ikke føre til vigtige og varige Resultater, og uafgiorte Forretninger opdynges i enhver Autoritet." [176]) — I en anden Depeche (18. Novbr.) skildrer han Struensee og hans Magt saaledes: „Hele Regieringens Byrde har Kongen, hvis Helbred ikke tillader ham at varetage samme, overdraget Dronningen. Struensee var allerede ved min Ankomst hertil, (Jun. 1771) og jeg maa sige ulykkeligviis, i Besiddelse af Dronningens uindskrænkede Tiltro; og denne har givet ham en dictatorisk Magt i enhver Green af Regieringen. Hans Aand, skiøndt virksom, dristig og omfattende, er mangelfuld med Hensyn til Dømmekraft og Beslutning (deficient in point of judgment and resolution.) Hans Temperament er stolt, mistænkeligt, og uden Følelse. I at erhverve sin Magt viste han List og Behændighed; i Klogskab og Fasthed under dens Anvendelse er han bleven langt tilbage, endog for deres Forventning, som havde den ringeste Mening om hans Evner. Hans Moral er bygget paa den eneste Sætning: at Mennesket selv,

---

[176]) Man veed, at Struensee selv var meget forsømmelig, og over Hoffets Adspredelser, Forlystelser, og andre Omstændigheder, som oftest neppe havde et Par Timer om Dagen tilovers til at regiere og reformere i. Han modtog tidt Referater om Natten, naar han klædte sig af, og havde lagt sig: og det varede da ikke længe, før han sov ind. (Suhm.) Uldall, som dog lader ham vederfares al Ret i Henseende til enkelte gode Virkninger og Følger af hans Ministerium, siger om Struensee: „Hans slette Handlinger overbalancerede de gode. Forvovent var det af ham, der ikke kunde anvende meer end een eller to Timer af 24 til alvorlige Ting, at ville paatage sig at regiere Staten. Men Selvtillid og Vellyst var hans Charakteer. — Maaden, han erhvervede sig Høihed paa, var afskyelig, og hans Vellyst tildrog ham Foragt; men han var ikke saa latterlig, som Justitsraad Wiwet vilde giøre ham." o. s. v.

og dets Pligter, ende med dette Liv. Den Svaghed hos ham, aabent at udtale en saa skiendig og farlig Lære, finder allene et Sidestykke i den Utaknemmelighed, hvormed han, i sin hovmodige og bydende Adfærd behandler Hende, som med uovervindelig Bestandighed vedbliver at overøse ham med Velgierninger og Forpligtelser. Man behøver neppe at føie hertil, at han er ligesaa uforskammet i Lykken, som han er frygtsom i Farens Tid." (Raumer. I. S. 187. 188.)

10. Det er unødvendigt, med Kundskab til de Begivenheder, der forefaldt i de sidste Maaneder af Aaret 1771, at tilføie videre Bemærkninger eller Oplysninger til de engelske Gesandters Skildring af Struensees politiske Charakteer, saaledes som han fuldstændig lagde den for Dagen i sin Regiering, da han omsider havde naaet Magtens høieste Spidse. Vi finde hos Sir Rob. Keith Bekræftelse paa den samme Anskuelse, som ogsaa hans Forgænger deelte: at Dronningen egentlig var den, til hvem det maatte antages, at Kongen i den Grad havde betroet sig, at det var hendes Raad og Indflydelse, han fulgte, i at lade Struensee i Gierningen dele, eller rettere allene udøve den høieste Magt. Deri ligger uden Tvivl en historisk Sandhed. Struensee havde benyttet Dronningen til efterhaanden at bringe Kongen til en saa fuldstændig Afhængighed af hendes Ønsker, hendes Mening, hendes Villie, at han blindt fulgte, eller med villieløs Resignation adlød enhver Yttring af hende, der for ham var blevet en Befaling. Alt, hvad man heraf kan og maa slutte om den dybt sunkne og aftagne Siælskraft, den aandelige Sløvhed, den Slappelse og Udygtighed af alle mentale Evner, som i A. 1771 var indtraadt hos Christian VII., bekræftes ogsaa ganske ved de, om end ikke mange eller fuldstændige samtidige Efterretninger om Kongens Levnet og Tilstand, og om den

Behandlingsmaade, han var underkastet i dette Aar; eller man kan sige fra den Tid, da Caroline Mathilde og Struensee saaledes havde bemægtiget sig hans Person, at endog engelske Ministre, som dog snarest maatte tænkes at see Forholdene i det mildeste og fordeelagtigste Lys, og at yttre sig om det kongelige Par i Danmark med forsigtig Tilbageholdenhed, ligefrem betragtede Kongen som ufri og levende i et Fangenskab. Saaledes blev ogsaa Christian VII. behandlet, og uden Tvivl vil man i Minister-Relationer til andre Cabinetter, end det engelske, finde flere og maaskee stærkere Træk af det Indtryk, disse maatte modtage af Tingenes Skikkelse, og af det, som foregik ved Christian den VII. Hof.

Struensee har meer end engang i sit Forsvarsskrift tillagt sig det som en Fortieneste, at han havde bragt Enighed tilveie imellem Kongen og Dronningen; og Caroline Mathilde omtalte paa Kronborg for Uldall sit Forhold til Kongen paa en Maade, der ikke blot synes at bekræfte dette; men endog maa bringe os til at troe, at hun havde vidst at giøre sig uundværlig for ham.[177]) Struensee sagde i en Samtale med Uldall i Castellet: „at det eneste, han endnu stolede paa, var

---

[177]) Hun lod engang falde nogle Ord om at hun ønskede at skrive til Kongen. „Men i det samme betænkte hun sig og sagde: „Det nytter „dog til intet." — „For kort siden forsikkrede han mig," sagde hun, „om sin oprigtige Hengivenhed og Kiærlighed. Jeg svarede ham, at „jeg ei turde forlade mig saaledes dertil, at jeg jo altid frygtede for, „han vilde sacrificere mig, i Fald nogen satte ondt for mig hos „ham; men han gientog sine Forsikkringer, og erklærede, at han uden „mig ei kunde leve fornøiet. Uldall tilføier, at det er vist, hun i de „sidste Aar, efter det Uvvortes at slutte, giorde Alt hvad hun troede „kunde behage Kongen; dette var en Politik af Struensee. „Jeg troer derfor nok, at Kongen har sagt dette; men den Opdagelse, han giorde den 17de Januar maatte nødvendig „bringe enhver ærekiær Mand paa andre Tanker." — Man har vanskeligt ved at tænke sig, at den Opdagelse, her maa sigtes til, ikke skulde have været ældre hos Christian VII., end den 17de Jan. 1772.

at Kongen af Venskab for ham skulde skienke ham Livet, siden han havde giort Alt hvad der stod i hans Magt for at gjøre ham lykkelig.“[178]) Hvorledes disse Yttringer maae forstaaes, og hvorledes de ere at fortolke, ville vi ikke give os af med at udvikle. For Historien ligger det klart for Dagen, at Christian den Syvende, efterat Holck var skaffet bort, blev bragt i en fuldstændig personlig Afhængighed af Dronningen; og at hun havde anvendt sin Magt over Kongen, til at faae ham til efterhaanden at overgive sin Villie og sin hele Myndighed som Regent i Struensees Hænder. At Kongen derved i høiere Grad, end nogentid tilforn siden hans Thronbestigelse, var bleven uselvstændig og umyndig — at dette var Følge af en stærkt tiltagende physisk Svækkelse, Sløvhed og Dorskhed i Aandskræfterne, og en til visse Tider indtrædende Forrykthed eller Sindsvildelse; og at Struensees hele Fremstilling i hans Forsvarsskrift af Kongens Tilstand, som om han endnu var en med Frihed og Selvbestemmelse virkelig regierende Fyrste, er ganske falsk og forvendt, for at dække eller omgaae det sande Forhold, og den Forbrydelse, hvori han ved sin Usurpation af den hele regierende Magt havde giort sig skyldig: have vi allerede viist eller antydet. Hertil ville vi endnu kun af Samtidiges Optegnelser samle enkelte bevarede Træk, til nærmere Oplysning om Kongens Tilstand og Behandling, og til et Billede af Hoflivet og Hoffets udvortes Skikkelse, under Struensees Ministerium. — Det vigtigste for hans ærgierrige Plan, at ville herske allene og uindskrænket, var netop at vedlige-

178) Uldall tilføier: „Han troede sig saa vis paa at besidde Kongens „Naade, at om han kunde tænkt sig Muligheden af saaledes at „overrumples, som skeet var, og kunde have prævieneret Kongen derom: „da vilde Hans Maj. aldrig have tilladt, at han skulde arresteres. (?) „Jeg havde prævieneret Kongen“, sagde han, „om alle „andre Tilfælde, som jeg troede at kunne hænde; men „dette havde jeg ikke tænkt paa.“

holde Forestillingen om, at Kongen baade var i Stand til at regiere, og virkelig styrede sit Cabinet. Dette udfordrede, at han maatte holdes udelukket fra enhver anden Omgang, end med de Personer, Struensee ansaae for uskadelige, eller som behøvedes for at passe paa ham, holde ham saa vidt muligt i god Lune, og adsprede eller more ham paa de Maader, som faldt i hans Smag. Brandt, som den eneste, foruden Dronningen, der egentlig var indviet i Struensees Fortrolighed, (jvf. Forsvarsskr. S. 129.) var hans vigtigste Redskab til Kongens Bevogtning. Der var sørget for, at han daglig saameget muligt maatte være i Kongens Nærhed, eller naar det behøvedes, i hans Selskab. Til Brandt havde Struensee paa en Maade betroet Opsynet over Christian den Syvendes Person, og deri givet ham saa strenge Forskrifter, at de tilsidst bleve ligesaa piinlige for ham selv, som for Kongen. „Han maatte — som Brandt selv skrev til Struensee — være en Konges daglige Selskab, der følte sig besværet af ham, og giorde Alt for at blive fri for ham. Men Struensee tvang ikke allene Kongen til at leve med ham; men tvang ham selv, (Brandt) for at fylde hans Ulykkes Maal, til at behandle Kongen haardt."

Vi kunne her ikke afskrive Brandts hele Brev (fra Sept. 1771), som Høst har meddeelt oversat af Fransk paa Tydsk. (II. 106—114); men vi henvise til dette Brev, som til et af de klareste Vidnesbyrd, som er bevaret for Historien om den hele Tilstand ved Hoffet, og om Maaden, hvorpaa Struensee her befalede over Alle, fra Monarken til den ringeste Hoftiener. Det er skrevet omtrent med den samme, næsten barnagtigt naive, enten eenfoldige, eller tactløse Aabenhiertighed, hvormed Brandt allerede i Brevet til Christian VII. (1767) røbede sin tomme Letsindighed, sin forfængelige og svage Charakteer; men her lægger denne, og sin Stilling under det Slaveaag, hvori Struensee holdt ham, endnu langt tydeligere og fuldstændigere for Dagen.

Der behøves egentlig ikke meer, end dette Brev og Struensees Svar, for at see det hele uhyggelige Billede af Cabinets-Ministerens Omgang med sin Souverain, som han offentlig vilde udgive for selvherskende Monark, men hvis Villie var lænket, og hvis Person var bevogtet, som en Statsfanges. Vi ville kun afskrive de Linier, hvilke Brandt i sin uforbeholdne Dristighed, som fortrolig Medvider, ikke frygtede for at henvende til Struensee selv: Han sagde om denne: „at han regierede kun ved Skræk, og Enhver skiælvede for ham. Ingen Despot havde nogensinde tiltaget sig en saadan Magt, eller udøvet den paa en saadan Maade. Kongens Pager og Betienter skiælvede ved den mindste Leilighed. Skræk havde bemægtiget sig enhver i Hoffets Cirkler; man spillede og talte, man spiste og drak med Bævelse; Angest beherskede Enhver, der kom Struensee nær — endog Dronningen selv, som ikke meer havde nogen Villie, hvad enten det var med Hensyn til hendes Børn, eller til hendes Paaklædning, og de Farver hun vilde vælge." Man finder her en Hentydning til det, som desuden er almindelig antaget: at det var allene fra Struensee selv, at Planen til Kronprindsens, saa at sige mere dyriske end menneskelige, i ethvert Tilfælde hos en Thronarving uanstændige og forvovent experimenterende Opdragelsesmaade udgik. Den svarede i eet og Alt til Struensees øvrige voldsomme, revolutionaire, og tyranniske Adfærd; og blev i sin Overdrivelse dadlet baade af hans intime Ven Berger, og Andre. Suhm beretter bl. a. herom: „Kronprindsen maatte nu (i Novbr. 1771) med bart Hoved „og undertiden med bare Been gaae hele Timer udenfor Frederiksberg Slot, i det værste Veir og i den stærkeste Blæst. „Jeg saae ham selv saaledes, og tilligemed, at han gik og „græd. Ingen var hos ham, uden det ene Barn, kaldet „Tom Jones. Siden kom Morinden (Dronningens Negerinde)

„til. Paa saadan Maade vil man gjøre ham haardfør; men „det er vist, at han er liden af Væxt, klein, svag i Knæerne, „og kan neppe gaae.“ o. s. v.[179])

„Endog Brandt selv (klager denne fremdeles) behandler Struensee med Raahed og Hovmod; ved Spilleborbet, i Selskaber, overalt vil han befale, og er ikke tilfreds, uden naar han kan ydmyge enhver Anden. Og saaledes handler han imod en Ven, der altid havde elsket ham, og været ham tro — der endogsaa havde roest sig af hans Venskab paa en Tid, da enhver af Brandts Omgangsvenner og Bekiendte dadlede ham, fordi han søgte Struensees Selskab — paa en Tid, da han maatte bruge al sin Konst for at overtale

179) Almindelig bekiendt (skiønbt forbulgt) er den Tilbragelse, at man engang om Vinteren, paa Hirschholm eller Frederiksberg, havde ladet Kronprindsen saa længe allene og indelukket i hans Værelse, at man tilsidst fandt ham dvaledød af Kulde. Berger fik ham lagt i en Seng hos en ung livskraftig Kone, der efterhaanden opvarmede ham, og saaledes bragte ham til Live. — Vi kunne meddele en anden optegnet Tildragelse, der ikke allene oplyser, at Caroline Mathilde, ogsaa i dette Tilfælde, maatte, ligesom Enhver, slavisk bøie sin Villie under Struensees; men tillige givet et lidet elskværdigt og lidet qvindeligt Træk af hendes egen Charakteer. Vinteren 1771 var meget streng. Berger havde den største Møie ved at udvirke, at der omsider blev ildet i Værelset, hvor Kronprindsen var; og det først, da han havde Frosthuller i Benene. Hans Klæder vare Sommer og Vinter af Nankin og Lerred. I denne Dragt kunde man ikke lade ham gaae i Slotsgaarden eller paa Gaden i Kiøbenhavn, og lod ham derfor daglig kiøre i en Karreet, med sin Legefælle, og ledsaget af en eneste Laquai. Denne havde streng Befaling, at lade Vinduerne være aabne. En Dag, da det frøs og blæste stærkt, havde Laquaien dog trukket Vinduet op paa den Side, Vinden blæste fra. Dronningen mødte Vognen, bemærkede dette, og saasnart hun kom hiem, befalede hun Hof-Intendanten Oberstlieut. Wegner, at jage Laquaien bort; uden at det var ham muligt at formilde hendes Vrede. („Elle ordonna tout de suite à Mr. Wegener, de chasser le laquais. Il fit son possible d'appaiser la Reine; mais il n'y eut pas moyen, de lui faire changer de volonté.“)

Holck, og at berolige Bernstorff."[180]) — Man vilde forbauses over et Forhold imellem to fortrolige Venner, af hvilke den ene kan giøre den anden de stærkeste og groveste Bebreidelser, ja endog minde den almægtige Cabinetsminister om en Tid, da det blandt sædelige og anstændige Folk betragtedes som en Skam, eller som farligt og forførende, at omgaaes ham — hvis ikke disse to intime Venner havde været Struensee og Brandt. Den første har vistnok ikke uden blandede Følelser kunnet læse sin eneste Fortroliges Brev; men han har besvaret det paa en Maade, der er ligesaa mærkværdig og eiendommelig for Struensee, som Brevet fra den i sin naragtige Forfængelighed, sin qvindagtige Letsindighed og sin raadvilde Fortvivlelse ynkværdige Brandt, blotter hans Stilling og hans hele naturlige Skikkelse, uden mindste Skiul eller Sminke. Struensee har i sit udførlige Svar ikke forbigaaet et eneste Punkt i Brandts Brev, i hvor smaaligt eller latterligt det kan være. Man finder deri samme Charakteer, som i hans Forsvarsskrift: en kold, selvbeherskende Rolighed, en stor udvortes Aabenhed, forenet med klog og beregnet Forsigtighed. Struensee yttrer ikke den ringeste Fortrydelse over nogensomhelst, nok saa nærgaaende Dadel og Bebreidelse af sin fortrolige Ven; han besvarer enhver Beskyldning med en moraliserende Sætning eller en politisk Klogskabslære; eller og giendriver han Brandts Paastand ved en modsat Fremstilling af Forholdene. Han lader ham ikke see dybere i sit Indre, eller i nogen af sine Planer og Hensigter, end han selv finder for godt, og har meget vel vidst heri at træffe det rette Maal, efter Brandts ind-

180) Det er tydeligt, at Brandt her sigter til en Tid, der falder under Struensees Ophold i Altona; og vi oplyses tillige om, at Brandt har medvirket til Struensees Ansættelse som Læge i Christian VII. Reisefølge; ligesom Bernstorff har været den, eller iblandt dem, som havde Betænkeligheder ved hans Person.

skrænkede Forstand og store Indbildning om sin Vigtighed. To Punkter, hvori han, uden at indlade sig i vidtløftig Udvikling, ligefrem afviser Brandts Prætensioner og Klager, er begges Stilling ved Hoffet og hos Kongen; og dennes personlige Behandling. Struensee siger, han havde selv erhvervet sig den høieste Plads; denne kunde han hverken dele med Brandt, eller afstaae den; angaaende sin Opførsel mod Kongen vilde han ikke høre nogen Mening eller Indvending af Brandt — „især naar han talte i en saadan Tone, som i Brevet;" at bestemme Kongens og Dronningens Selskab, er noget, Struensee allene vilde forbeholde sig selv; det var ham, der havde givet Kongen hans Frihed tilbage (!) og som giorde Alt for hans Lykke. o. s. v. — Begge Breve indeholde desuden adskillige Bidrag til at characterisere Hoffet og Hoflivet i Struensees Tid, f. Ex. angaaende Comedier og Hofballer, hvorom de to Grever ikke kunde enes; og om det høie Spil, („Loup," som baade Kongen og Droningen mest yndede) hvori Brandt i een Maaned havde tabt 1800 Rdlr.[181]) Noget af det mest overraskende (hvis noget kunde være det i den daværende Tid, og blandt Personer af den Art) i disse Breves Indhold, er den skamløse Aabenhed, hvormed de berøre Brandts Forhold til Fru Holstein. For hendes Skyld, siger denne, havde han taalt, hvad der ellers havde været ham uudholdeligt; Struensee derimod giør det store Offer gieldende, som han har bragt sit Venskab, da denne Dame, som Dronningen heller ikke lider, er ham den ubehageligste og utaaleligste, som han kiender;

---

181) Hos Suhm fortælles: „Paa Apartement (Jan. 1771) seer man Dronningen altid spille med Struensee, Brandt og Gæhler. Kongen spiller jævnlig Loup med Brandt, Fru Gæhler, Holstein og Hofdamen Frøken Trolle, som siden er kommen med i dette Selskab. Han spiller slet, og man kan narre ham saameget man vil. De, som spille med ham, betiene sig brav deraf; og er det som en sat Ret, at han skal tabe 1500 Rdlr. om Ugen."

ikke desmindre har han føiet sig efter Brandt, og ikke blot taalt hende, men ogsaa hendes Mand, som kun slet har lønnet Struensee derfor. m. m.[182]) — Hvad man nu i øvrigt skal dømme om Struensees Forstand og Klogskab, er ikke let at sige, naar han, efter dette Brev fra Brandt, endnu kunde vedligeholde sin Tillid til hans Hengivenhed, og ansee ham for skikket til den Stilling, han havde givet ham. Har han, som det synes, baade meget ugierne villet miste ham ved Hoffet, og tillige stolet paa, at Brandt fuldkommen giengieldte Struensees Venskab og Interesse for den, hvem han havde skienket større Fortrolighed, end nogen Anden: saa viste Struensee endog her, hvor slet det stod med hans Menneskekundskab og Dømmekraft. Imedens han saaledes vedblev at forlade sig paa, at Brandt vilde holde ud med sin Ven til det Yderste, var denne (om man ellers tør stole paa Falkenskiold) svag, letsindig og troløs nok til (i Octb. 1771) at giøre baade ham og Grev v. d. Osten Forslag, der ikke gik ud paa mindre, end at man om Natten skulde bortføre Kongen fra Hirschholm til Kiøbenhavn, arrestere Struensee, og siden give ham Penge, og skaffe ham ud af Landet. At et saadant Forslag mod Struensee kunde giøres af hans fortroligste Ven til en Mand,

---

182) Her finde vi et glimrende Exempel paa Struensees Motiver til at befordre en Embedsmand. Han fortæller ligefrem sin Fortrolige, at Grev U. A. Holstein som for hans Kones og hendes Galans Skyld, skulde være i Kiøbenhavn, som var giort til Overpræsident og Finantsdeputeret, m. m. duer ikke til de Poster, han selv havde givet ham. „Det var saaledes ikke hans (Holsteins) Skyld, at ikke Alt i Finantserne blev bragt i Forvirring; og Struensee havde alvorligen maattet modsætte sig den Vigtighed og Myndighed, Holstein vilde give sig.“ (Høst, Struensee. II. Th. S. 123.) Han kom efter nogle Maaneder ud af Finants-Collegiet. (Jvf. Urkunden u. Mat. 1789. S. 537.) Suhm siger herom: „Grev Holstein og Struensee vare blevne Uvenner; men Brandt soutenerede ham for hans Kones Skyld.“ I Allens Danm. Hist. 2. Udg. S. 556. kaldes Holstein som Deputeret i Finantscollegiet: „en udmærket duelig og kundskabsrig Mand.“

der i det mindste stod høit i hans Tillid, og til den eneste Minister, der skyldte Struensee sin Post: viser bedst paa hvad Fod Sagerne den Tid stode.[183])

Naar vi sammenholde de Træk, som den her omtalte mærkværdige Brevverling indeholder til Billedet af Christian VII. Hof, og af Struensees absolute Magt over Enhver, der omgav Kongen, ligefra Dronningen og Brandt, indtil den ringeste Betient, med andre samtidige indenlandske Beretninger, som især efter 1784 ikke kunde vove sig for Lyset: da ville vi finde hiint Billede, ikke udslettet, men for en Deel udfyldt, og videre udmalet paa enkelte Steder, hvor Vedkommendes Erfaring kunde trænge ind i Forhold, der vel ei kunde dølges; men som man i det mindste søgte at holde udenfor offentlig Kundskab. Man maa vel tilstaae, at hvad nogle af disse Forhold angaae, f. Ex. imellem Carol. Mathilde og Struensee, da var man langt fra at paalægge sig nogen kiendelig Tvang. Fra Efteraaret 1770 var han saa at sige uadskillelig fra Dronningens Person; i Vogn og til Hest, paa Jagten, i Theatret, paa Baller, ved Spilleborbet, o. s. v. Christian VII. derimod, hvis Person nu blev holdt indenfor en snever, til hans

183) Fortællingen hos Falkenskiold (Memoires, p. 252. 53; jvf. p. 153) har i sig selv Præg af Troværdighed, og sætter Brandt i et ikke mindre latterligt, end moralsk ufordeelagtigt Lys. Paa Falkenskiolds Spørgsmaal: hvad han vilde giøre ved Dronningen? svarede Brandt: „Hende skulde han nok sørge for; han forstod den Konst at more Damerne; han skulde omskabe hele Hoffet, og giøre det til et Paradis af Glæde og Munterhed." — Man maa bemærke (tilføier F.), at Brandt var hæslig; at hans Physiognomie havde noget mørkt; at hans Constitution og Helbred var ødelagt; og at skiøndt han vel havde nogen Forstand, giorde han sig latterlig ved Inconsequentser." Vi formode, ved meer end disse. Brandt viser sig reent ud som „un fat" — en indbildsk Nar, med udvortes Lethed og indvortes Letsindighed, med Conversationstalent, og formodentlig ikke uden en vis Smag; men intet mindre end qualificeret til den Ære, at dømmes til samme Straf, som Struensee.

daglige Selskab og Betiening indskrænket Kreds, kiendte Folket endnu ikke i hans sande Tilstand. Denne var fra Vinteren 1770—71 uden Tvivl gaaet betydeligt tilbage, med Hensyn til intellectuelle Kræfter, Arbeidsevne og selvstændig Virksomhed; han bragtes efterhaanden derhen, at han egentlig kun var en Maskine, der mechanisk lod sig lede af Dronningen, og ved moralsk Tvang beherske af Struensee, som ikke allene bragte ham til at underskrive Cabinetsordrer — naar der var Tid til — men undertiden endog til at afskrive Resolutioner paa Collegiernes, til Cabinettet indgivne Forestillinger,[184]) efter Struensees eller Schumachers Concepter. I øvrigt udfyldtes hans Tid ved Brandts, Kammerpagen Schacks, og de kongelige Kammertieneres Selskab ved Paaklædningen (to eller tre Gange om Dagen;) eller ved et andet Selskab, der tidt var allermest efter Kongens Smag. Man havde (i Vinteren 1770—71?) givet Christian VII. en ung Negerdreng, som fik Navnet Moranti, til Selskab paa samme Tid, som Caroline Mathilde havde faaet sig en Negerinde paa 12 Aar til sin Opvartning, og til sine hemmelige Ærender. Denne Dreng blev omtrent et Sidestykke til Christian den Syvendes store Yndling, Hunden „Gourmand"; ja Drengen kom til at betyde saa meget hos Kongen, at man seer af Brandts Brev, at han endog vakte en betydelig Skinsyge hos den grevelige Grand Maitre de la garderobe, o. s. v.

[184]) De maatte alle efter Befaling skrives paa brudt Papir (det hørte med til Struensees Fortienester af Staten), for at Resolutionen kunde skrives ved Siden; hvilket altid skeete paa Tydsk, og undertiden med Kongens egen Haand. „Man vilde bilde Folk ind, at Kongen nu arbeidede selv, for at de lettere skulde finde sig i alle Forandringer; men man fik snart at vide, at Struensee skriver, og den arme Herre kun afcopierer." (Hvad Suhm endnu tilføier: at Kongen ved voldsomme Midler blev tvungen hertil, „naar han enten af Ladhed eller Modvillighed ikke vilde copiere" — er formodentlig dog kun en Overdrivelse af en eller anden enkelt og tilfældig Omstændighed.)

For bedre at forstaae dette maa man nøiere kiende Kongens daværende Tilstand — saa vidt det er muligt at giøre sig den rette Forestilling derom. Den maa have nærmet sig betydeligt den noget sildigere Udvikling af en Sindssvaghed af eiendommelig Art, der var en idelig Afverling af Aandsforvirring og Forstand, af dorsk Sløvhed og Anfald af overgiven Vildskab; af mørk og stum Tungsindighed og Frembrud af Vittighed og Sarkasme — for det meste vel i en raa Form, der vidnede om Forvirring og Svækkelse i Forstandsevnerne; men hvori Kongen dog i Almindelighed bevarede den ham egne Spydighed og Bitterhed, som han pleiede at lægge i Vittigheder og Indfald mod Personer, der vare ham ubehagelige. Det var ogsaa i hiin Tid, ligesom sildigere, at Christian VII. havde lysere Timer, da Aanden blussede op hos ham, eller Villien blev kraftig nok til at samle den; f. Ex. ved fremmede Gesandters Audients, som i det mindste ved deres Ankomst eller Afsked ikke kunde undgaaes.[185]) — I øvrigt har man allerede fra Efteraaret 1770 (efter Hoffets Hiemkomst fra Holsteen) Beretninger, der tyde hen paa en kiendelig Forandring i Kongens Sindsstemning; hvoraf vi ville meddele nogle af de mærkeligste. Saaledes fra Oct. Maaned 1770 (hos Suhm:)

„Alle Slags Forlystelser ved Hoffet gik for sig; men „Kongen syntes ingen Deel at tage deri; han er „altid stille, ligesom tankefuld, seer skarpt, næsten forrykt ud. „Aarsagerne ere, deels det Aag, han holdes i, som han hverken har Mod eller Forstand til at affaste — — hvorover „han eengang i denne Maaned vilde drukne sig i Frederiks-

185) I en samtidig Kilde fortælles bl. a. om den franske Minister, Marquis de Blosset, (som havde Afskedsaudients den 13de Octbr. 1774), at han var ganske forbauset over den Forstand og Fiinhed, hvormed Kongen havde besvaret hans Tale.

„berg Have; men naar det Anfald er over, er han igien „Hans ohne Sorgen“, ligegyldig, og bedst fornøiet, naar han „kan lege med Hunde, Børn, o. s. v. Dernæst er han af Naturen „melancholsk, og har fra Barndommen havt raptus — Dette „er altid om Formiddagen; om Eftermiddagen er „han for saa vidt klog, og kan tale ret fornuftigt; men aldrig „giør han noget klogt.“

„I denne Maaned (October, 1770) har man begyndt, „at lade Folk af adskillig Stand spise ved Taffelet. Ideen „skal være, at Kongen skal lære at kiende sine Undersaatter, „og lære af dem. Cabalen blendede derved Øinene paa „Mange; men Hensigten er vist ei, at giøre Kongen klog; de „vidste saare vel, at det lidet eller intet nyttede, da han ei „taler noget, og Giæsterne sidde, som de vare slagne for Mun„den. Selv har jeg paa Frederiksberg og i Kiøbenhavn „spiist nogle Gange ved Taffelet, og har seet Kon„gen sidde nedbøiet, spise stærkt, see fæl ud, og ei tale et „Ord; Dronningen intet at spise, intet tale, og see bister „og suur ud. — Nu gaaer det saa vidt, at endog Lieutenan„ter spise ved Taffelet. Herskabet undtaget, sætter enhver sig, „som han vil.“ — Om Hofballerne (hvor Brandt mere vilde følge Fru Holsteins Smag, end Dronningens, hvorover man af Struensees Brev seer, at Carol. Mathilde var opbragt) melder Suhm: (Jan. 1771) „Ved Baller har jeg seet Dronningen først „optage Kongen, derpaa Struensee, og saa Prinds Frederik; „og at hun ved at kaste af, har saa godt som lænet sig over paa „Struensee, og seet ganske forliebt paa ham; hvorimod han „saae ligegyldig og med et Slags grov Mine paa hende.“ [186])

186) Som Commentar hertil tiene følgende Steder af Uldall's Optegnelser om hans Samtaler med Carol. Mathilde paa Kronborg og med Struensee i Castellet: „Dronningen vilde opoffre alting for at „redde ham. Naar hun kom paa dette Capitel, var hun idel Følsomhed. „Hun sagde: „Havde Struensee fulgt mit Raad, i ei at

Der forekomme flere Antydninger af den under Struensees Regiering opkomne usine og upassende Tone og Skik ved Hoffet; især ved det slette Valg, som giordes af Dronningens Omgang og Selskab med Personer af fordærvede Sæder, hvilket allerede i det foregaaende er berørt. Dertil hørte, som vi have seet, de meer eller mindre berygtede Damer, Grevinde Holstein, (uagtet hun var Dronningen personlig modbydelig) Kammerherrinde Bülow, (Grev Laurvigs Datter), Fru Gæhler (som havde Claessen til Galan), en vis Capitain Mallevilles[187]) Frue (der havde en Forbindelse med Warnstedt) m. fl.; for ikke

„blive Cabinetsminister, var alting gaaet bedre." — „Hun „blev igien tankefuld [i den anden Samtale med Uldall, den 8de „April 1772, da Talen kom paa Struensee,] og klagede, at være „Aarsag i hans Ulykke. — „Naar De seer ham," sagde hun, „da sig „ham, at jeg er ikke vred paa ham, for hvad han har forseet sig „imod mig." Hun begierede to Gange, at jeg skulde sige ham dette." — „Hun gientog endnu engang [før Uldall tog Afsked] at jeg maatte „forsikkre Str., at hun tilgav ham." — „Da jeg siden talede til „Struensee derom, blev han ei kiendelig rørt derved. I „hende saae jeg den ømme Elskov; i ham den mættede Vellyst." — „Nogle Dage derefter" [efter den anden Samtale] talede jeg første „Gang i Verden med Struensee i hans Arrest, (den 13de April.) „Jeg kan sige, at Dronningens Tilstand ikke rørte ham meget; men „hans egen gik ham desto nærmere. Han kunde ikke uden Bevægelse „høre mig, baade med juridiske og politiske Grunde, at bevise, at han „maatte døe. — Brandts Skiebne, næst hans egen, var det eneste, „som syntes at ligge ham om Hiertet."

187) Thom. Malleville, Capitain i Kongens Regiment, blev siden Commandant paa St. Thomas. Denne Officeer kan dog neppe i Jan. 1772 have været af Dronningens Parti, siden han fulgte Køller, da denne arresterede Struensee. Køller havde befalet Malleville paa Stedet at dræbe Struensee, hvis han selv var bleven skudt. Det var dog saa langt fra, at man fandt nogen Modstand hos Struensee, at han endog sov for aabne Døre; hvorimod Indgangen var stærkt tillaaset hos Dronningen og hos Brandt. (Suhm). Fru Malleville hørte i A. 1769 og 1770 til Caroline Mathildes daglige Selskaber og Spillepartier; hun blev derved saa forgieldet, at Manden omsider skilte sig fra hende, og hun boede siden i et lidet Huus, i Nærheden Grev af Schulins Gaard: Frederiksdal.

tale om Dronningens egen Kammerfrøken v. Eyben, som dog i Marts 1771 fik sin Afsked med 300 Rdlr. i Pension,[188]) tilligemed Frøken Wedel.

Hvorledes det overhovedet forholdt sig med Værdighed, Anstand og Sømmelighed ved det danske Hof i Struensees Tid, og det allerede i Efteraaret 1770, viser sig bedst ved en Leilighed som den, da man i November og Decbr. maatte modtage det anmeldte Besøg af de svenske Prindser paa deres Reise til Paris (Kronprinds Gustav, og hans Broder Prinds Frederik Adolph). Uagtet den første var Christian den Syvendes Svoger, og uagtet der tales saa meget om, at Struensee vilde giøre sig Umage for at slutte sig nærmere til det svenske Hof og dets Politik: viste han og hans Parti her den mest stødende Overtrædelse af enhver, endog den simpelste Regel, som ikke blot politisk Klogskab, men Anstændighed, Kongens Værdighed, og hans Forhold til en nær Slægtning maatte foreskrive. Allerede Dagen efter deres Ankomst til Kiøbenhavn (d. 22. Novbr.), hvor de toge Bolig hos Ministeren Grev Sprengporten, da Prindserne om Aftenen vare forestillede for det Kongelige Herskab, og indbudne til fransk

---

188) „Hun havde forseet sig, ved at forestille Caroline Mathilde, at hun nu gik for vidt; men fik til Svar, at hun mindst var den, der skulde bebreide Dronningen sligt; hvilket og var ganske sandt.“ (Suhm.) Om to nye Hofdamer, Frøken v. Thienen og v. Kalkreutz, som Caroline Mathilde fik i Efteraaret 1771, siger Suhm. at „de vare af samme Slags som Dronningen.“ — Uldáll kunde vel have Ret til at sige, om Caroline Mathilde: „Maskeraderne og hendes slette Selskab vare Hovedbeforderere til hendes Ulykke. Alt hvad der var ved Hoffet, var fordærvet.“ — Ministeren Keith skriver i et privat Brev d. 30. Oct. 1771. „De Scener, som foregaae her, ere ofte latterlige, undertiden ryggesløse (wicked) og foragtelige. Jeg har hundrede Historier at fortælle, naar jeg engang kommer hiem. Dette Hof har ikke mindste Lighed med noget andet under Solen.“ (Memoirs and Corresp. of Sir Rob. Keith. I. p. 228.)

Comedie paa Hoftheatret, anviste man for dem tilligemed de fornemste i deres Følge (Rigsraad Grev Scheffer og Grev Lieven, Kammerherrerne Ehrensværd og Taube) Plads i en Loge, ved Siden af den kongelige, som ellers benyttedes af Kongens Hoffolk. Dette stødte dem allerede meget, især da de maatte see paa, at Struensee og Brandt stode, ja endog satte sig ned, bag Kongen og Dronningen i disses Loge. Et Par Dage efter (d. 26. Nov.) var om Aftenen den sædvanlige Cour og Apartement ved Hoffet, hvortil Kongen og Dronningen kom ind fra Frederiksberg, og til Prindsernes Forundring viste sig begge i et Slags Jagt-Uniform af graat Klæde, som Carol. Mathilde havde indført; paa lige Maade vare Hofdamerne og Kongens Hofmænd klædte; og ingen andre Damer indfandt sig ved Couren. Prindserne førtes ind i Dronningens Værelse, giorde deres Hilsen, og opholdt sig her nogle Øieblik før de traadte ud i Galeriet eller Coursalen, hvor de holdt sig nær ved Døren. Kongen og Dronningen gik dem forbi, uden at lægge Mærke til dem, og talte først nogle Ord til Prindserne, da de havde gaaet Salen rundt. Kronprindsen havde hidtil baaret Elefant-Ordenen; men da han saae, at Christian VII. til sin Jagtkiole hverken bar den danske eller svenske Orden, aflagde han Elefanten, og viste sig siden kun med Seraphimer-Ordenen. Enkedronning Juliane, Prinds Frederik, Ministrene Gr. Reventlow, Gr. Moltke, og Baron Schimmelmann, indbøde Prindserne til Diner; ved Hoffet spiste de kun engang ved stort Taffel i Riddersalen, hvor der hverken blev budet dem Plads, eller Damer, saaledes, at de, da Kongen og Dronningen havde sat sig, selv toge Plads ved Siden af Herskabet. Endskiøndt de svenske Prindser desuden engang bleven indbudne til Middagstaffel paa Frederiksberg, og flere Gange her og paa Christiansborg til Aftentaffel, fandt de hos den Kongelige Familie, eller dog hos

Kongen og Dronningen, altid en meget stiv og kold Modtagelse, og erholdt hos dem ikke en eneste fortrolig Samtale eller privat Adgang. Prindserne paa deres Side yttrede lydeligt deres Forundring og Fortrydelse over det Selskab, hvori man bragte dem ved Kongens Aften-Taffel, hvor de af Damer kun fandt Fru Malleville, som den Tid især var meget om Dronningen, Fru Gæhler og Fru Holstein, (hvis Forhold til Classen og til Brandt man kiendte) to Kiøbmandskoner, Fru Iselin og Fru Fabritius, Fru Schultz og hendes Mand, som var i Gen. Krigscommissariatet — kort, Dronningens og Struensees daglige Selskab; uden at en eneste af Adelen eller den fornemme Stand blev tilsagt til Taffelet med Prindserne.

Hvorledes Kronprindsen (Gustav III.) overhovedet dømte om hans Svoger og om det danske Hof, og hvorledes han udlod sig derom for Grev J. G. Moltke, efter sin Thronbestigelse (1771), have vi forhen omtalt; ligesom og, at Statsraadets længe besluttede Afskaffelse (1770) blev opsat, fordi man, da her fattedes en Udenrigsminister, (Grev Osten var endnu ikke kommen) dog undsaae sig ved at vise Prindserne et Hof, reent uden Ministre, og man endnu vilde lade disse, paa deres egen Bekostning, beverte de høie Giæster. Neppe havde de (den 6te Decbr.) tiltraadt Reisen, eller saasnart man kunde vide, at de vare i Korsør, (den 7de Dec.), før hver af Christian VII.s fire Statsministre Dagen efter modtog en lille Afskeds-Billet fra Kongen. Det var heller ingen Hemmelighed for Prindserne, eller deres Følge. Scheffer sagde til Rogen i Kiøbenhavn: „Le Roi ne garde encore ses Ministres, que pour nous donner à manger. D'abord que nous aurons tourné le dos, ils seront congédiés." — Det syntes, som Struensee og Caroline Mathilde ogsaa havde ventet paa de svenske Prindsers Afreise for at udføre en Krænkelse af den mest følelige og fornærmelige Natur, som man havde tiltænkt Arveprinds Frederik.

Allerede den 7de Decbr. blev Kongens Broder, ved to Breve fra Brandt til Prindsens Cavaleer, Kammerjunker Grev Scheel, udviist af Kongens Loge i Hoftheatret, og den samme Cavaleer-Loge anviist ham, som man havde tillagt Prindserne. Ikke blot var denne Fremgangsmaade i sig selv en beskæmmende Krænkelse for Arveprindsen (og det var ikke den eneste, han maatte taale af Struensee og dennes Parti;[189]) men Brandts Breve vare affattede i en saa uartig og uforskammet Tone, at de tilstrækkeligt vise, i hvilken Skole han nu var kommen.

11. Tidsrummet fra Struensees Ophøielse til eneraadende Minister og hans Usurpation af den kongelige Myndighed i Cabinetsbefalinger, (14. Jul. 1771) indtil hans Fald, hører i det Hele til de mest bekiendte Partier i hans Historie. Man saae og bemærkede allerede paa den Tid, at Struensee, i Stedet for at blive mere energisk, begyndte at vakle og ligesom at frygte sin egen tyranniske Magt. Enhver veed ogsaa, hvorledes Had og almindelig Forbittrelse imod ham voxede med hver Dag; hvorledes Misfornøielsen første Gang udbrød i en truende Skikkelse ved de norske Matrosers Tog til Hirschholm (d. 10de Sept.); hvorledes et den Tid endnu i Danmark forvovent Skridt, ikke allene gik ustraffet af, men endog havde øieblikkelig Opfyldelse af de Misfornøiedes og Mishandledes billige Fordring til Følge; og at et saadant Exempel var nok til at fremkalde flere efterfølgende Optrin af samme Art: Silkevævernes Udtog til Hirschholm; den norske Livgardes Opstand („Juleaftens Feide") m. m. Man kiender de Yttringer af Frygt og Feighed, hvori Dronningen

[189]) Endnu Natten den 17de Januar modtog han den sidste. Dronningen, med Struensee, Brandt, Falkenskiold og hendes øvrige Hof, begave sig fra Balsalen ind i et Cabinet for at spise. Prinds Frederik blev ikke budet ind til Taffelet, og han maatte selv være tilfreds med, at det ikke skeete. Han vidste meer, end Nogen af dem, som spiste der, ahnede.

og Struensee lagde deres Bevidsthed om en slet Sag for Dagen, og de ilde beregnede uhørte Sikkerhedsanstalter, hvorved Cabinetsministeren i Efteraaret og Vinteren 1771, under Paaskud af at sikkre Kongens Person, vilde beskytte sig selv imod en Folkeopstand; men glemte at forsvare sig mod de Farer, som vare ham nærmest, og tænkte allermindst paa, at i hans eget Parti, eller blandt dem, man regnede dertil, havde han i Grev Rantzau en af sine farligste Fiender. Denne havde Struensee, med sin sædvanlige ukloge, overmodige Stolthed, og i sin Indbildning om, at Enhver maatte bøie sig for hans Villie, oftere stødt for Hovedet, allerede i Sommeren 1771; han glemte her, at den, som vil giøre eet med snedige og svigfulde Folk, maa vide at tilfredsstille dem, eller opgive at stole paa dem. Rantzau havde Hoved, Forstand og List til Cabaler og Intriguer; men duede hverken til alvorlige Statssager, eller til Foretagender, som krævede Mod og Manddom. Han saae, at Struensee, efterat han i sin Tid havde faaet Christian VII. til at troe, at Rantzau kunde erstatte Bernstorff, og efterat han for et Syns Skyld havde bragt ham ind i Generalitetet, dog foretrak Osten, da der, endskiøndt Statsraadet var ophævet, maatte vælges en Udenrigsminister; han erfarede, at Gæhler i det Hele havde mere Indflydelse, og Falkenskiold mere Adgang ved Hoffet; og at Cabinetsministeren ved flere Leiligheder var ham imod — bl. a. ved at negte ham Hielp til at redde sig for sine Creditorer. Rantzau følte ved sig selv, at Struensee, med ingen anden end en umoralsk og forbrydersk Adkomst, havde opsvinget sig til den høieste Magt og Værdighed i Landet, uden at give ham den Deel af Byttet, hvortil han troede sig berettiget. Som Adelsmand, af en af de ældste og fornemste Familier i Riget, ærgrede det ham, at en Roturier, som Struensee, nu virkelig paatog sig det, hvortil Rantzau i Altona havde tillagt ham Duelighed: at ville styre et heelt

Rige — og styre det allene; uden at han selv havde opnaaet, hvad der i Travendal var givet ham Udsigt til, hvad han havde tænkt sig som et Resultat af Bernstorffs Fordrivelse. Han indlod sig da omsider virkelig i de alvorlige Planer til at styrte Struensee, der overlagdes og efterhaanden modnedes, i Efteraaret 1771 — paa samme Tid, som man saae Struensee røbe, tilligemed en feig Frygtsomhed, en ligesaa usel Raadløshed eller Uforstandighed i de Sikkerhedsmidler, som han valgte.

At den hele Bygning af politisk Magt, som hans Ærgierrighed og hans dristige Benyttelse af lastværdige Midler havde opført, begyndte at rave og helde til sit Fald, havde i det mindste den engelske og svenske Minister mærket. Den første fortælles at have, med Hensyn til Dronningens Sikkerhed, forestillet Struensee (i Dec. 1771) det Farlige i hans Stilling, og raadet ham at forlade Landet; (Jvf. Høst. II. Th. S. 172.) men en original eller authentisk Kilde for denne Efterretning savnes dog. Man tør derimod maaskee i det Hele fæste Lid til Falkenskiolds Fortælling, hvorefter Struensee ligesaa lidt vilde høre hans Advarsler imod det optrækkende Uveir af en almindelig og stigende Misfornøielse, som han vilde følge enten Falkenskiolds, eller nogen Andens Raad.[190]) Mere uventet, og mindre sandsynligt kunde det forekomme, hvad han videre fortæller om Grev Rantzaus vaklende Sind, der endog bragte ham til (den 13de eller 14de Januar) at henvende sig til Falkenskiold selv, og meddele denne, som et Rygte, at farlige Anslag imod Struensee vare i Gierde; men Falkenskiold hørte dette med Kulde af en Mand, der var ham mis-

190) Mem. de *Falkenskiold* p. 151. 152. Jvf. p. 157. Hans Fortælling om, at Rantzau selv, nogle Dage efter Nytaar, 1772, skal have besøgt Struensee og advaret ham for de Farer, der truede ham, hvis han vedblev i sin Stilling: beroer allene paa „Authentische Aufklärungen“. S. 45—50.

tænkelig, og heller ikke denne Advarsel havde nogen Følge. Begivenheden er saameget mindre utrolig, da Vidnesbyrd og Optegnelser fra flere Sider bekræfte Sagnet om, at Rantzau endnu om Eftermidd. d. 16de Januar, enten ved et personligt Besøg, eller ved en Billet, der ikke blev læst, vilde advare Struensee ved dennes Broder imod at indfinde sig ved Hofballet om Aftenen, m. m. At opsøge Forklaring til en saa vaklende og inconsequent Handlemaade i Rantzaus Charakter: maae vi forbigaae. — I Struensees egen Adfærd, fornemmelig i Aaret 1771, og efter den for ham skiebnefulde 14de Jul. i dette Aar, er neppe noget mindre forklarligt, end hvorledes han, under de stedfindende Omstændigheder, har tænkt sig sin Udsigt i Fremtiden, eller sin Stillings Varighed. Han maatte være (hvad han vel ogsaa i ikke ringe Grad var) forblindet og forvildet i Sindet af en til en Tid næsten fabelagtig Fremgang, for at kunne smigre sig med den Indbildning, at denne kunde vedvare; at de Forhold, hvori han levede, vare at stole paa; eller at han i Længden kunde holde sig ved saa strafværdige Midler, som de, hvoraf han havde sat sig i Besiddelse. Han var ikke uvidende om, hvorledes han i Danmark havde bragt sig i Opposition saavel til Nationen, for hvis Selvfølelse og Kræfter han havde lagt en haanende Foragt for Dagen; som til Alt, hvad der før ham havde havt politisk Magt og Indflydelse. Han vidste, hvor mangfoldige Personer af enhver Stand og Stilling han havde krænket i deres lovlige Rettigheder og Besiddelse; han havde ved sit System, sine Grundsætninger og sine Handlinger, ikke allene Kongens, Enkedronningens og Arveprindsens Parti, det hele forrige Hof, de forjagede Ministre og affatte Regieringsmænd — han havde baade Adel og Geistlighed, Kiøbenhavns Borgerstand, eller hele Hovedstaden imod sig. „Alles Haand var opløftet imod ham"; og hvad havde han at stole paa? —

Enkelte Embedsmænd, som han havde ansat, og tildeels igjen maattet afsætte — men ikke en eneste kraftfuld, redelig eller ved store Talenter udmærket Raadgiver. Og hvor skulde en saadan findes, som vilde have opoffret sig for en Mand, der i sig selv ikke var meer, end hvad de Tydske kalde en af Lykken opskudt Svamp („ein Glücksspilz") og som, endskiøndt han ikke fattedes Forstand, naturlige Anlæg og Talenter, var uden aandelig Storhed og Kraft, uden snild Kløgt; men overmodig af Lykkens Gunst, hovmodig og uforskammet mod Enhver, som viste Selvstændighed.[191])

Dronningen var for Dieblikket den eneste mægtige Støtte, hvorpaa han stolede; men var han ikke derhos blind og indskrænket nok i Menneskekundskab, til at bygge paa Forholdet til en svagsindet, aandsforvirret, underkuet Konge, som han i det ene Dieblik holdt i Ave — i det andet søgte at vinde, i det mindste ved Skinnet af personlig Hengivenhed? — Det sidste kan ikke andet, end forekomme baade usandsynligt og i Strid med Struensees hele Charakteer og Opførsel. Dog har han selv et Par Dage før sin Død, i Anledning af det Brev til Kongen, hvori han havde bedet om Benaadning, brugt Udtryk til Münter, hvilke, naar man troer at kunne stole paa deres Rigtighed, maa sætte enhver i Forundring.[192]) Deres

[191]) Suhm skriver (i et trykt Skrift:) „Ligesaa stolt, overmodig og haard, som Grev Struensee var i sin Velmagt, saa at han paa Veien aldrig hilsede Nogen, ved Af- og Paaklædning overfusede og slog sine Betiente, og truede med at lade dem sætte fast: saa feig og frygtagtig var han derimod, efter Tyranners Viis, i nogen paakommende Fare." („Til mine Landsmænd og Medborgere, af P. F. Suhm." Suhmiana, ved Nyerup. S. 62.)

[192]) Str. havde i Brevet til Kongen omtrent brugt de Udtryk: „Erlauben mir E. M. Ihnen vorzustellen, daß es vielleicht dereinst Ihnen sehr schmerzhafte Empfindungen erwecken kann, wenn Sie einen Mann, den Sie eines so vertrauten Umgangs gewürdiget, und der Ihnen mit Eifer und Treue gedient hatt, diese Bitte abschlagen." Da Münter forestillede ham, at Udtrykket om hans „tro Tieneste"

sandsynligste Forklaring maa vel blive den, at Struensee her har sat sig tilbage i Tiden under Kongens Udenlandsreise, eller i en stor Deel af Aaret 1769, da hverken Christian VII. eller Struensee vare de samme, som fra Begyndelsen af 1770 til Jan. 1772. At han i dette Tidsrum, beruset af en dobbelt Lidenskab, og af en udvortes Lykke, hvorpaa Historien i nyere Tider vel kun har faa Exempler, har glemt og tilsidesat ethvert andet Hensyn til Kongen, end at sikkre sig hans Person og hans føielige Villie — og at hans Opførsel imod den ulykkelige Fyrste i hiin Tid har baaret Præg af den samme bydende Stolthed, som han viste mod Andre — til sin Tid vel ogsaa af en Raahed i Tone og Udtryk, som kan have været Frugten af slet Omgang og Selskab i Ungdommen, og som han ikke synes at have aflagt da han blev Herre ved Hoffet[193]) — derom ere i det mindste enkelte Træk bevarede, hvorfra man kan slutte til mere. Deres Paalidelighed kan ikke kaldes i Tvivl; historiske Anekdoter, ved hvilke man har erindret og samtidigt optegnet Vedkommendes egne charakteristiske Ord, vinde derved særdeles meget i Troværdighed. Nogle, som vedkomme Struen-

maaskee vilde forekomme Kongen og Andre selsomt, og skade ham: svarede Struensee: „Skulde jeg endog som Minister ikke have viist Kongen nogen Tieneste, saa har jeg dog giort det som Lecteur. Jeg har hele Nætter igiennem læst for ham. Jeg har sat mig ind i hans Charakteer; jeg har maattet taale hans Capricer. Derhos elskede jeg ham saa meget, at Taarerne tidt kom mig i Øinene, naar jeg talte med ham og saae at han var misfornøiet. „Nun haben Sie mich schon wieder lieb. Ich will das nicht haben:" pflegte Er in dergleichen Fällen zu sagen." o. s. v. (Utrykte Efterretn.)

193) At endog Kronprindsen i en Alder af neppe 4 Aar, havde kunnet lægge Mærke til raae Udtryk af Struensee, er ved hans Opdragelsesmaade forunderligt nok. En af de første Dage, efterat han var overgivet til hans Overhofmesterinde Fru Nummsen, (efter d. 17. Jan.) sagde hun noget til ham, (formodentlig i Anledning af at krybe om paa Gulvet.) Derved bemærkede den lille Prinds: „Struensee sagte: Der verfluchte Junge kömmt mir immer unter den Füssen". (Utr. Optegnelser.)

see og Hoflivet i hans Tid, ere af den Art, at vi ei kunne gientage dem: Andre, der baade kaste et Lys paa Struensees Forhold og Kongens Tilstand, bør ikke ganske forbigaaes.

Iblandt herhen hørende Tildragelser og Anekdoter (fortalte af Suhm) er følgende, som vi have fundet bekræftet i en anden utrykt Optegnelse. „I Sommeren 1771 (August Maaned) „skeete det engang, at Herskabet vilde kiøre ud. Kongen kom, „og vilde stige i Vognen; men Struensee stødte ham til Side, „og sagde: „Ich will fahren; Sie sollen reiten;" be„falede derpaa Bülow, at bringe Kongens engelske Hest hid. „Kongen satte sig paa den; men red ind i Haven (ved Hirsch„holm) og efterat han havde redet noget, steg han af, lod „Hesten gaae hvor den vilde, gik op i Dronningens „Gemakker, og slog Borde, Speile, m. m. itu." Denne Ødelæggelseslyst var i øvrigt intet Nyt hos Kongen.

I Februar 1771 beretter Suhm: „Paa en Søndag, under „Høimessen, imedens Dronningen red paa Ride„banen, saae man et bedrøveligt Syn: Kongen, over Por„talen (paa Christiansborg) til Holmens Canal, i Følge med „en sort og en hvid Dreng, som nu altid ere om ham, og „med dem kastede han ud paa Slotspladsen baade Brænde, „Ildtænger, Skuffer, Bøger og Papirer; ja var endog paa „Veie at ville udkaste sin Hund Gourmand, og den sorte „Dreng. Iblandt det Udkastede var en hemmelig Fortegnelse „over Flaaden og Tilstanden af hvert Skib, som en fremmed „Ministers Laquai tog op. Dette Optog giorde stor Opsigt; „men siden blev man vant dertil, da det skeete adskillige Gange." — „I Junii Maaned (1771) slog Kongen Vinduerne ud i sine og Dronningens Gemakker paa Hirschholm, brækkede Stole, Speile, Borde, Porcelain itu, og kastede ud i Slotsgraven; hertil hialp hans to Drenge ham mesterlig. Tilsammen sloge de ogsaa alle Billeder og Kar (Vaser?) itu i

Haven; hvilket vedvarede tildeels i Julio og Augusto." m. m. (Suhm.[194]) At Brandt ikke behandlede Kongen mere artigt, end Struensee, forekommer her ogsaa et Exempel paa. I Jul. 1771, da Kongen en Eftermiddag efter Sædvane kiørte ud med Brandt, raabte han efter nogen Tids Forløb ud af Vinduet: Halt! men Brandt raabte ved den anden Side: „fahr man zu!" „Det forstaaer sig, (tilføier Suhm) at Brandt blev adlydt."

Under disse Omstændigheder og en saadan Behandling lader det sig begribe, at Kongen med sin bekiendte frygtsomme Charakteer, som den mindste Trudsel kunde skræmme, blev til en meer og mere villieløs Maskine. I Novbr. 1771 fortæller Suhm: „Dronningen rider nu hver Dag ud paa Harejagt; imidlertid gaaer Kongen med Schack i Frederiksberg Have. Han gaaer nu ei til Taffels, eller giør nogen Ting, uden Struensee siger ham til"; og et andet Sted, omtrent ved samme Tid: „Om Aftenen, i deres Selskaber, siger Struensee til Kongen, naar de have siddet en Tid til Bords: „Es ist spät; Sie sollen schlafen gehen"; og den stakkels Konge maa da selv have Møie med sine Drenge, at tænde Lys." — At saadant nu kan forekomme os som Overdrivelse og utroligt, giør det ingenlunde urimeligt, naar man læser, hvad Ministeren Rob. Keith, med al den Forsigtighed, han har brugt for ikke at betroe Papiret meer, end hans Stilling tillod,

194) Han fortæller paa samme Sted et andet Træk, som desuden er bekiendt, og som endnu levende Personer have hørt af Samtidige. Kort førend Herskabet tog paa Landet (1771), lod Christian VII. Dronningens Hund, Zephyr, en deilig Mynde, overgyde med Spiritus, og siden sætte Ild paa den. Da Hunden laae og hylede paa Gangen, gik endelig en Laqnai ind for at spørge: hvad man skulde giøre ved den? „Kast den bort!" var Kongens Svar. — Dette hører i det mindste ikke til Tegn paa den „lykkelige Enighed" imellem Kongen og Carol. Mathilde, som Struensee arbeidede paa at tilveiebringe.

lod, har skrevet om Hoffet under Struensee og om Cabinets-ministeren selv. Denne, hvis slette Politik var imod al nærmere Forbindelse med England, og som af personlige Grunde holdt Sir Robert ligesaa udelukket fra den mindste private Samtale med Dronningen, som fra enhver Adgang til Christian VII., („an exclusion, which was made general to all my colleagues") betragtes og skildres af Keith med dyb Foragt, og i et lige-saa latterligt, som slet Lys;[195]) man seer endog af hans private Breve og uagtet en, hvad Kongen og Dronningen an-gaaer, stor Tilbageholdenhed i disse, hvor nøie han allerede havde giort sig bekiendt med de vigtigste Forhold og Personer. Han yttrer meer end engang den store Ulyst, han følte til at blive paa en Post, hvor hans Instructioner forbøde ham at blande sig i noget, der vedkom den indre Statsstyrelse. „Blev jeg befalet, at give mig i Kast med disse Karle, (Osten, Rantzau og Struensee) saa føler jeg, Gud være lovet, den Overlegen-hed, som Retskaffenhed har, i Berøring med lav Snedighed. Jeg er overbeviist om, at havde jeg havt fri Raadighed, skulde jeg allerede have udfeiet et halvt Dusin af de usselste Karle, der kan gives paa Jorden." („I could already have dismissed half a dozen of the most worthless fellows alive.") Man seer, at Keith har kiendt Christian den Syvendes Hof ligesaa godt, som de russiske Ministre — og at han ikke har skaanet det meer, end disse. Carol. Mathilde omtaler han meget sielden; efter Struensees Fald nævner han i et Brev af 14de Febr. „Dronningens værste Fiender, den forrige Minister og hans Medhielpere". („the Queens cruellest ennemies, the late Minister, and his associates.")

Man kan ikke tvivle om, at dersom Sir Rob. Keith havde kunnet bringe Dronningen til at opgive Struensee, (men

195) Memoires of Sir Rob. M. *Keith*. I. p. 223—230. (Jvf. p. 254—55.)

her laae Umuligheden) vilde det ikke have været vanskeligt for Ministeren, at giøre Ende paa hans Regimente nogle Maaneder førend det skeete ved et Anslag, hvori Personer deeltoge, der ikke vare bedre, end han selv. Man kan ikke finde noget større Beviis paa den blinde Selvtillid og Tryghed, eller den trodsende Tillid, Struensee satte til Dronningens Gunst, end hans ligegyldige Ringeagt for enhver Advarsel, han havde faaet (baade af Falkenskiold, Brandt, o. fl.) Det syntes næsten som han havde foresat sig, hellere at vove det Yderste, end at taale den Ydmygelse at nedlægge sin Myndighed. At han tillige har stolet paa en undertiden næsten uforklarlig Magt, han havde over Kongen, om hvem han havde den Overbeviisning, at det vilde være saa godt som umueligt, at bringe ham til at slaae Haanden af ham: synes tydeligt. Man veed, at allerede i Sommeren 1771 har der været spundet paa flere Anslag til at styrte Struensee; og der siges, at de bl. a. strandede, fordi man den Tid endnu slet ikke kunde formaae Juliane Marie til at deeltage i en saadan Plan; thi denne Dronning, langt fra at have længe næret og opspundet Planer til Struensees Fald, gik kun ind paa Andres Anslag imod ham, da hun saae, at de ogsaa uden hende kunde blive iværksatte af forvovne Sammensvorne. Det er bekiendt, hvorledes en personlig Ven af Brandt, Conferentsraad Braem, Deputeret i Generalitetet, i to franske Breve (af 8. Jul. og 19. Sept.), der anonymt tilsendtes ham, (endskiøndt Forfatteren, ved Skrivemaade og Indhold, ikke kunde eller vilde være Brandt ubekiendt) havde forsøgt at virke baade paa hans Forstand, Eftertanke og Samvittighed, og at lægge ham den Fare for Øine, som han udsatte sig for, ved længere at dølge, og som Medvider selv at understøtte Struensees Usurpation og Behandling af Monarken. Han giorde Brandt i det første af disse Breve ligefrem det Forslag, at naar Christian VII. engang fra Hirsch-

holm var kommen ind til Christiansborg, skulde han lade et Par af Kongens troe og prøvede Embedsmænd kalde op paa Slottet, for at oplyse ham om hans sande Tilstand, og raade ham til de fornødne Skridt; det maatte være Mænd af Fasthed, Redelighed og Erfaring; men ikke Mænd, som Gæhler og Rantzau, der begge vare lige afskyede af Folket. Brevene — som høre til de mærkværdigste Actstykker og Bidrag til at skildre den almindelige Mening om Struensee, og Folke-Stemningen i Kiøbenhavn i Sommeren 1771 — giorde vel ikke den tilsigtede Virkning hos Brandt;[196]) dog meddeelte han dem ikke til Struensee; de fandtes omhyggelig giemte blandt hans hemmelige Brevskaber efter den 17. Januar; og man kan neppe tvivle om, at de have været en betydeligt medvirkende Aarsag til Brevet fra Brandt til Struensee, hvis ligeledes forfeilede Virkning ovenfor er omtalt.

En anden Mand, af hvem man ogsaa forsøgte at benytte sig i disse Anslag, var Reverdil. Ham havde Struensee (i Jun. 1771) ladet indkalde paa ny, for at have en Mand til Selskab for Kongen, som denne i det mindste forhen havde yndet, og som Cabinetsministeren troede at kunne stole paa. Det kan ligesaa lidt blive os klart, hvorfra han har hentet denne Overbeviisning, som hvad der har bevæget Reverdil — naar det ikke var en allerede tilforn i Danmark yttret Tilbøielighed til at blande sig i Statssagerne — til at ville vende tilbage til et Hof, hvor Struensee var befalende og eneraadig. Han havde imidlertid kun været her faa Uger, da han allerede maatte erfare, hvorledes Stillingen var. „Enkedronningens Parti" (siges der, men ikke hvilke Personer) troede i Reverdil at have fundet en Mand til at rive Kongen ud af

196) Braems Breve til Brandt ere i Originalsproget trykte i *Roman's* Memoires, p. 64—71, hvoraf Høst har meddeelt dem i Uddrag: Struensees Leben, II. S. 83—87. 99—106. I den danske Udg. nævnes de kun meget kort S. 451. 52.

Struensees Vold. Forslag i den Anledning skulle være ham meddeelte af Hoflægen Professor (C. J.) Berger, uagtet denne gjaldt for en af Cabinets-Ministerens Fortrolige. Reverdil synes ogsaa at være bleven temmelig overbeviist om det Fordærvelige i Struensees Indflydelse og System; men dog lader det til, at han ikke heri var ganske fast, og at han tillige har anseet det for umuligt, at tilintetgiøre Kongens Afhængighed af Struensee. At dennes sande Natur og Skikkelse ikke var bleven skiult for Reverdil, maae vi tildeels kunne slutte af det Billede, han gav af Struensee efter hans Død.[197]) Vil man endogsaa fæste Lid til Reverdils Forsikkring, at han vilde have efterkommet de Opfordringer, man giorde ham, dersom Kongen havde viist ham nogen Tiltro, dersom han havde mærket den mindste Misfornøielse med hans Stilling, og dersom Kongen havde yttret et eneste Ord herom for ham: saa var det dog tillige bekiendt, at Reverdil i det mindste var ligesaa meget for Caroline Mathilde, som imod Struensee.[198]) Han blev ogsaa efter

---

197) Den bekiendte Baron Grimm, bad engang Reverdil endeel Aar efter Revolutionen af 1772, at give ham en Skildring af Struensee. Reverdil svarede: „Den har allerede Tacitus givet"; og oplæste da for Grimm Stedet af Aarbøgerne, (I. 74) der paa Dansk omtrent lyder saaledes: „Ubemidlet, ubekiendt, urolig, indsmigrede han sig i Fyrstens skadelystne Sind ved hemmelige Angivelser, og snart bragte han enhver berømt Mand i Fare. Saaledes vandt han Magt hos den Ene, men Had hos Alle; og gav Exempel paa, hvorledes rige Folk kunde giøres til fattige, Foragtede til frygtede; hvorved han først blev Andre, siden sig selv til Fordærvelse."

198) I et samtidigt Brev hedder det om Reverdil: „À son arrivèe en 1771 — on jetta les yeux sur lui, pour tirer le Roi des mains de Struensee. — — Il promit d'y faire son mieux; mais on s'appercut, qu'il n'y avoit rien a esperer de ce coté. Il nous assura *depuis:* que quoique le Roi paraissoit le souffrir près de lui sans repugnance, *il ne lui avoit donné aucune marque de confiance.*" Reverdil var 3 eller 4 Gange om Ugen to til tre Timer allene med Kongen i Vognen paa Kiøretoure; „mais *ce Prince n'avoit jamais temoigné le moindre deplaisir de sa situation,*

d. 17de Jan. anseet som en Mand, der ei var at stole paa; og han skal (efter samtidige Beretninger) have været saa uforsigtig i sine Yttringer imod Carol. Mathildes Bortfjernelse fra Kongen, at man undres over, at han ikke strax blev bortsendt. — Vi finde her et nyt Træk af den næsten uforklarlige Hensynken i Ligegyldighed og følesløs Apathie, langt meer end Harme og Ærgrelse, hvormed Christian den Syvende i 1771 bar sin Tilstand; og hvori Endeel, som iagttoge den, og som kiendte Forholdene, maae have fundet noget saa uforklarligt, at de bl. a. have taget deres Tilflugt til den Hypothese: at Struensee sørgede for, hver Formiddag at lade Kongen nyde en Dosis Opium, for at sløve og berolige hans Sindsstemning; et Rygte, som i bemeldte Aar var meget udbredt i Hovedstaden.

12. Vi agte ei at opholde os ved at underkaste Struensees og Brandts Proces den nærmere Betragtning eller Kritik, der allerede saa tidt er bleven anvendt imod dens Form, baade af Lovkyndige og af Andre, der i Processen saae et Middel til at anklage det seirende Modpartie. Hvormeget uheldigt, urimeligt og ubilligt man endog i vor Tid kan finde i Procesformen, saa forandres derved ikke Sagens Resultat: at Struensee ligefuldt var en strafskyldig Forbryder. Man behøver kun med Opmærksomhed at giennemgaae hans ivrigste Forsvarers, Dr. Høsts Levnetsskildring af Struensee, for at blive overtydet om, at Ingen ærlig Mand, der kiendte dens Indhold, i en Jury vilde frikiende ham; og mindst den, der tillige havde læst de Actstykker af Vigtighed, som Høst enten ikke turde bekiendtgiøre, eller hvortil han ikke har havt

---

ni aucune impatience d'en sortir." Ved det mindste Ord, som Kongen havde sagt ham, vilde Reverdil strax have ladet ham kiøre til Kiøbenhavn. o. s. v.

Afgang.[199] Derimod vil ogsaa Gjennemlæsningen af Proces-acterne være nok til at overbevise Enhver om, hvor yderlig svag den over Brandt fældede Dom er i sine Motiver; og at i det mindste den Strafskyldighed i Høiforræderi, der tillagdes ham som Struensees Medvider og fortroligste Ven, i en ikke ringe Grad ogsaa kunde have fundet Anvendelse paa flere Andre, f. Ex. Falkenskiold. Dennes Dom blev imidlertid forholdsviis haard nok, naar man vil jævnføre den med Gæhlers, der en Tid lang, tilligemed Rantzau, var en af de nærmeste Deeltagere i Struensees Planer og Omstøbninger; men dog slap med at blive afskediget med Pension og forviist til Provindserne.

Struensees Proces har vel i det Hele mere sysselsat, baade Criminalister og Biographer, end Dronningens; fordi hendes Stand og Slægtskab med en mægtig Monark, foruden Forholdene i det danske Kongehuus, hindrede Acternes og Sagens Offentlighed. Dette tilligemed saa mange Fordreielser

199) Til de første høre især Advocat O. L. Bangs Indlæg mod Carol. Mathilde, og Uldalls Forsvar for hende, tilligemed den Afdeling af Wiwets Klageskrift mod Struensee, som vedkommer hans Forhold til Dronningen; ved hvis Udeladelse Actors Beviisførelse mister en stor Deel af sin Vægt og Styrke. Af de sidste ville vi her kun nævne eet vigtigt Bidrag: Uldalls Optegnelser af hans to Samtaler med Dronningen paa Kronborg, og siden med Struensee i Castellet. De ere nok til at bevise, at Uldall med stor Ridkiærhed og Konst har skrevet sit Forsvar for den ulykkelige, af Lidenskab og Temperament henrevne Dronning, uden Hensyn til de Tilstaaelser, hun giorde sin Advocat, og hvormed hun ikke var tilbageholden. — I øvrigt findes der en besynderlig Modsigelse i Uldalls to Forsvarsskrifter. Han har i Struensees Forsvar (d. 22de April) ikke dristet sig til at benegte det Factum, som den Tiltalte selv havde tilstaaet, men allene taget sin Tilflugt til Benaadelsens Vei; i Forsvaret for Dronningen anvender han derimod al muelig Konst for at fremstille det samme Factum som ubeviist. (2. April). Dette lader sig vanskeligt uden juridisk Spidsfindighed forene; naar man endog forudsætter, at Uldall har antaget, at Sagens Stilling var anderledes, efterat Skilsmissedommen var falden og forkyndt Dronningen. (8. April.)

og Forfalskninger af den historiske Sandhed, af Samtidens Kundskab om Begivenhederne og dens Opfatning af de virkelige Forhold, havde til Følge, at man er gaaet til det Yderste i at tillægge det mod Struensee og Dronningen handlende Parti, endog de groveste og frækkeste Overtrædelser af Lov og Ret. Til Beviis herpaa behøves ikke meer, end den i sin Umulighed taabeligt opdigtede Beskyldning imod Commissionen, som den 9de Marts 1772 sendtes til Kronborg for at modtage Dronningens mundtlige Udsagn og Erklæring: at da Caroline Mathilde havde begyndt at ville underskrive den hende forelagte Tilstaaelse af Ægteskabsbrudd, men kastede Pennen, da hun havde skrevet nogle Bogstaver af hendes første Navn, greb et af Commissionens fire Medlemmer Pennen, satte den imellem den halv afmægtige Fyrstindes Fingre, og ved at føre hendes Haand fuldendte Underskriften, imedens hun „ligesom forvirret i en usalig Drøm, mechanisk nedskrev sit Navn"; hvilket hun først blev vaer, da hun kom til sig selv igien.[200]) Dette skulde en hæderlig bekiendt Mand, Schack-Rathlou, kunne giøre i Overværelse og Paasyn af Commissionens tre andre Medlemmer! Mænd som Otto Thott og Henrik Stampe skulde tilstede og være Vidner til en Handling, der med Rette fortiente Navn af en nedrig Misgierning! („ein Bubenstück".) Man behøver ikke at spilde et Ord mere paa en Fortælling som denne, eller paa Bogen, hvori den berettes som historisk Sandhed. — At der, som Ordsproget siger, altid hænger noget ved, selv af den frækkeste Løgn, har ved denne faaet en glimrende Bekræftelse. Eventyret om Dronningens Underskrift i en Dvaledrøm, eller ubevidst Tilstand, gaaer igien i alle Romaner og romantiserede Historier om Caroline Mathilde — lige til de allernyeste danske, svenske og tydske. Dr. Høst var vel den første, som

[200]) Authentische Aufklärungen, rc. S. 226—228.

i det han gientager hiin Fortælling, der skulde giøre Schack-Rathlou og de øvrige Commissarer til nedrige Forbrydere, i det mindste yttrer: „at skiøndt den aldrig er modsagt af Vedkommende, kan den dog neppe antages for reen Sandhed." Videre har Høst ikke villet gaae. En simpel Betragtning af de historiske Omstændigheder ved Forhørene og af Beretningen, som Dronningen meddeelte sin egen Advocat, der efter Pligt førte hendes Forsvar med al den Varme og Styrke, som han var i Stand til at give det, lægger den plumpe Beskyldnings Løgnagtighed for Dagen.

Struensee havde allerede den 21de og 25de Februar aflagt den fuldstændigste Bekiendelse til Oplysning af hans strafskyldige Forhold, med Angivelse af de mindste Omstændigheder af Sted og Tid, af Forholdets Begyndelse, Fremgang og Fortsættelse; efterat det var ham meddeelt, hvorledes hans Forbrydelse allerede, ved en Mængde Vidners overeensstemmende Udsagn, var bragt for Dagen. Omtrent 14 Dage sildigere (den 9. Marts) kom den omtalte Commission til Kronborg, og meddeelte Dronningen Struensees skriftlige Bekiendelse. Hun benegtede først dens Sandhed; men da man forlangte Benegtelsen skriftlig, og sagde hende, at den vilde være nok til at giøre Cabinetsministeren skyldig i Crimen læsæ Majestatis, vaklede hun. Hendes Siæl hang ved Struensee; „paa ham (siger Uldall) var al hendes Omsorg henvendt; naar vi talte om hans Skiebne, græd og bævede hun." For et Glimt af Haab om at redde ham, betænkte hun sig ikke paa at bekræfte hans Udsagn, uagtet hun maatte vide, at hans Brøde derved ikke blev mindre. „Jeg underskrev Alt hvad man forlangte"; vare Dronningens egne Ord til hendes Advocat, i hans første Samtale med hende den 18de Marts. At Caroline Mathilde i hendes følgende Samtale med Uldall (den 8de April[201]) paa en om

201) Han var reist ud med Etatsraad Horn, der skulde forkynde hende Skils-

muligt stærkere Maade bekræftede, hvad hun i den første ikke havde negtet: staaer i Overeensstemmelse med den hele lidenskabelige Tilbøielighed for Struensee, hun endnu følte, og i disse Samtaler lagde for Dagen. Hun betragtede sig selv som Aarsag i hans Død; endskiøndt hun nu vel maatte være kommen til den Erkiendelse, at hun havde meget at tilgive ham.

Der var een Side, fra hvilken den Tilregnelse, hun selv tillagde sig, havde en virkelig Grund; der var, fra et vist Synspunkt, Sandhed i Dronningens Følelse og Bevidsthed, uagtet Struensees forvovne og skammelige Forbrydelse imod hende og mod sin Konge. Dronningen maatte vide med sig selv, at Struensee aldrig havde kunnet stige til den Høide af usurperet Magt og Eneraadighed, som han opnaaede, uden ved og giennem hende. Vi have bemærket, at man i England troede det muligt, at en Proces imod Carol. Mathilde i det mindste kunde sætte hendes personlige Frihed i Fare. Den engelske Regiering, som havde erklæret, ikke at ville blande sig i Sagen, for saa vidt som den angik Kongens Ægteskab og dettes Ophævelse,[202]) og som endog uden nogen

missedommen, hvilket siden skeete, i Horns og Uldalls Nærværelse af Commandanten General Hauch. At Horn, som Dronningen ikke kiendte, havde faaet denne Befaling, var hende meget ubehageligt. Hun sagde til Uldall: „Saa han har ogsaa skullet vide, hvad der er skeet! Er min Historie bragt ud over hele Byen? Man havde dog lovet mig, at holde alting hemmeligt!“ — Uldall forsikkrede hende, at Alt i Sagen var holdt saa hemmeligt, som muligt. Han kunde dog ikke sige til Dronningen: at det var umueligt, at holde hemmeligt, hvad hun selv havde giort offentligt. — I Alt varede denne Samtale, der eengang blev afbrudt ved Dommens Forkyndelse, og under hvilken Uldall ogsaa oplæste sin „Memorial“ (Forsvars-Indlæg for Caroline Mathilde) fra Kl. 2 til Kl. 9 (?) om Aftenen. Hun hørte Oplæsningen opmærksomt, uden at vise mindste Forandring; og talte ikke et Ord derom, da Uldall var færdig. Ved den engelske Minister lod hun forlange en Afskrift af Forsvaret, og fik den.

202) I London berettedes i Begyndelsen af Marts 1772, at de brittiske Kronjurister skulde have afgivet den Erklæring: at en Dronning, i Kraft af hendes Ægteskab, ligesaa vel var en Undersaat i Kongeriget,

Afbrydelse i de diplomatiske Forhold,[203]) havde fundet sig i Dronningens Arrestering og lange Fangenskab under Processen, synes derimod at have været bestemt paa, ikke at ville taale noget Skridt fra det danske Hofs Side, hvorved hun yderligere, eller endog for bestandig skulde berøves sin Frihed. Uagtet den Dunkelhed, som endnu tildeels hviler over Indholdet af de diplomatiske Underhandlinger angaaende Caroline Mathilde, der satte Sir Rob. Keith i uafbrudt Virksomhed, og fremkaldte en stærk Coureervexel imellem London og Kiøbenhavn i Januar—April 1772: findes der Grunde til at antage, at den engelske Regiering i disse Underhandlinger ikke har villet give efter til det yderste. Man seer af en Depeche og af et privat Brev fra Lord Suffolk til Keith (begge af 1ste Mai), at den første har meddeelt Gesandten en Liste over

som en Indfødt (every Queen, by virtue of her mariage, was no less a natural subject, than a native in the Kingdom;) og at Kongen af England derfor ikke vilde blande sig i de danske Love (not meddle with the laws of Denmark), som han ansaae for grundede paa Retfærdighed, eller intervenere i de nærværende Sager (interfere in the present troubles) videre, end hvad hans Krones Værdighed maatte giøre nødvendigt. m. m. (Publ. Ledger. 3804. March, 5.)

203) Den danske Minister i London, Baron Diede, vedblev at komme til Courdagene ved Hoffet i St. James, under hele Tiden, hvori Caroline Mathilde var arresteret (hvilket oftere, f. Ex. den 17de Marts, udtrykkelig berettes i Dagbladene.) Omtrent ved samme Tid holdtes i een Uge to Statsraad, hvori atter Spørgsmaalet, om England skulde intervenere i Dronningens Sag, blev forhandlet, og denne Mening forfegtet af Nogle. Andre holdt derimod for, at man maatte lade Sagen gaae Rettens Gang, og være yderst forsigtig med at blande sig deri: („the *Laws* and *liberties* of a Kingdom are not to be trifled with.") Den Mening blev ogsaa gieldende, at man vilde oppebie Sagens Fremgang ved videre Oplysning og Undersøgelser, m. m. (The public Ledger. 1772. 19. March.) Mod Slutningen af Marts havde Oberst Keith forlangt en privat Audients hos Christian VII. men blev paa den bestemte Dag, i Stedet for af Kongen, modtaget af nogle Herrer i Statsraadet, under Paaskud af, at Kongen ikke befandt sig vel. (Sammest. 3820, 31. March.)

Skibene i den Eskadre under Admiral Hardy's Commando, der havde Befaling at afseile til Sundet, dersom det danske Hof havde afslaaet, at sætte Dronningen i Frihed („the ships which were intended to enforce the demand of the Queen of Denmarks liberty.") Da man havde indvilget heri, „efterat hendes Forbindelse med Danmark var opløst", melder Lord Suffolk, at Befalingen til en Krigsflaades[204]) Afseiling nu var tilbagekaldt; og i dens Sted skulde to Fregatter og en Krigsslup afgaae til Helsingør, for at føre Dronningen til Stade.

Det er fra et andet Standpunkt, end det historisk-politiske — eller naar man allene betragter den ulykkelige Fyrstindes Skiebne fra den almindelig menneskelige og personlige Side — at Enhver maa giennemtrænges af sørgelige og medlidende Følelser. Vi see her næsten Alt, hvad der er muehgt at tænke sig af bittre og smertelige Betingelser, forenet hos en Kongedatter, som i sit 16de Aar føres bort fra sin Moders Hiem for at dele en Throne, som efter 5 Aar forlader den i en Tilstand af dyb Ydmygelse — en Konges Hustru, og en Moder, som i sit 20de Aar rives bort fra sine to Børn — og som forgieves, endog ved Fornegtelse af sin Ære, vil kiøbe den Trøst, at kunne beholde det ene. Der er noget for den naturlige Følelse dybt smertende, i at see en saadan Overgang fra verdslig Høihed, Vælde og Glands til almindelige menneskelige Kaar og Lidelser, og til en Selvfornedrelse, der gik videre, end til de ydre Forhold. — Ingen Menneskekiender vil finde det uventet, at Caroline Mathilde, ved og efter

204) Memoirs and Correspond. of Sir *Rob. M. Keith* Vol. 1. p. 286—88.) At en Flaade udrustedes i et saadant Øiemed, omtales oftere i de engelske Dagblade i April 1772; endskiøndt Regieringen holdt dens Bestemmelse hemmelig. Den var ikke ubetydelig, og skulde have bestaaet af 8 Linieskibe fra 90—60 Kanoner, 2 Fregatter, 2 Slupper, og 3 Bombeskibe. (Public Ledger. 1772. Apr. 21. Den sagdes da at skulle være færdig at gaae under Seil om 14 Dage.)

hendes Fangenskab paa Kronborg, og endnu meer efter hendes snart paafulgte, tidlige Død, blev til en i det mindste beklagelig og almindelig ynket Gienstand; endskiøndt hun, som Dronning og som historisk Person, baade i Egenskaber, og i virkelig tragisk Betydning staaer langt under Marie Stuart og Marie Antoinette. Den første deelte vel med hende en brødefuld Lidenskab; men Caroline Mathilde havde intet af disse Dronningers Aand; hun manglede deres Høihed og Siælsstyrke; hendes Skiebne, hendes Egenskaber og Tilbøieligheder, hendes Feil og Forseelser, sætte hende paa en vis Maade mere i en privat Dames, end i Fyrstindens Stilling og Vilkaar. Man vil dog ikke undres over, at hendes Erindring, endnu 14 Aar efter hendes Død, kunde bringe en dansk Digter til en, i det mindste paa Papiret og i Prosa udstrømmende „Tilbedelse" — naar man veed, hvem denne Digter var, og tillige erindrer sig hans Forbindelser. Man vil maaskee snarere overraskes ved at erfare, hvorledes nylig en alvorlig og grundig Historiker,[205]) uagtet han dog oftere ikke har kunnet modstaae den Sandhedskraft, der ligger i aabenbare Kiendsgierninger og authentiske Vidnesbyrd, i det Hele har behandlet Dronningens Situation og Skiebne som et Slags historisk Drama, og med en saa levende Deeltagelse, at den ikke sielden har skadet hans kritiske Omdømme i Brugen af adskillige af de Kilder, han benyttede. Denne Stemning hos en Forfatter, der hidtil især har viist sig som videnskabelig Forsker og Betragter af sin Nations Historie, har ogsaa bragt noget vaklende ind i hans Behandling af et Æmne, der laae ham langt fiernere. Men naar vi see, hvorledes de af Dr. Grønblad brugte Kilder ofte have ført ham ud paa romantiske Afveie og til reent falske Fremstillinger — endog i Beret-

205) „Statshvälfningen i Danmark den 17de Januar 1772, af Dr. *Edw. Grönblad.*" Helsingfors. 1850. 111 S. 8vo.

ningen om Struensee: saa har dog det farlige for Sandheden, der kunde synes at ligge i en udenlandsk — man skulde mene, efter hans Stilling upartisk — Historikers stundom meget uretfærdige Dom (bl. a. over Dronning Juliane Marie[206]) faaet en betydelig Modvægt ved flere Yttringer, hvori vi see, at han selv hverken har kunnet modstaae, eller villet fornegte hiin, den historiske Sandheds Magt.[207])

Denne Magt har endog i Aaret 1772 giort sig gieldende hos en Mand, der som Repræsentant for den engelske Konge og Regiering, under Processen imod Georg den Tredies Søster og imod Struensee, havde en i høi Grad vanskelig og kritisk Stilling. Sir Rob. Keith har ikke allene giennemskuet Forholdene; men

206) Da vi her forbigaae Alt, hvad der hører til Historien af Struensees Fald, og Følgerne af samme: kunne vi heller ikke indlade os paa noget Forsvar for denne mishandlede Fyrstinde, hvis største Uheld og Skade har været de tildeels foragtelige Redskaber, af hvilke man maatte betiene sig ved Revolutionen 1772, tilligemed den voldsomme og blodige Charakteer, som denne Statsforandring fik. Dersom nogensinde Adgang maatte aabne sig til Kilder, som dertil ere uundværlige: vilde vi gierne optage en Gienstand, der meer end nogen anden har fremkaldt disse Bemærkninger.

207) Saaledes især, hvad der S. 63, 64 i det ovenanførte Skrift tilstaaes af Caroline Mathildes varmeste Forsvarer i den nyeste Tid. Hvad denne Forfatter, efterat have sagt: at »den strenge Moral maa dømme hende skyldig«, tilføier for at formilde Dronningens Brøde, vil Enhver, der ikke er uden menneskelig Følelse, gierne underskrive; naar man endog hverken kan glemme, at Moralloven kun er een, eller at dens Strenghed bestaaer deri, at den ikke kiender Hensyn til Stand eller Stilling. Men det kan ikke engang glemmes, at netop til dem, hvis Lod blev den ypperste og høieste blandt deres Medmennesker, giør denne Lov strengere Fordringer, end til nogen Anden. At ogsaa denne Forfatter henviser til Caroline Mathildes Opdragelse (men ikke til nogen nærmere Auctoritet:) er i det mindste for saavidt urigtigt, som han kun beraaber sig paa, at det engelske Hof »under de sidste Stuarter og de første Georger, var berygtet for Usædelighed og Lavhed.« Men Caroline Mathildes Moder stod i ringe Berøring med Georg den Andens Hof, hvor desuden Prindsessen af Wales, Augustas, Svigermoder, Dronning Caroline, kunde kaldes et Mønster for Fyrstinder.

han har i et Dieblik, da han i et fortroligt Brev til sin Fader veiede ethvert Ord, for ikke at sige et eneste, som Pligten forbød ham, dog udtalt een afgiort Sandhed: at den Mand, i hvem Caroline Mathilde havde seet sit Hiertes Ven, var hendes grusomste Fiende (ovenfor S. 721.) Saaledes maa Historien betragte ham; den vil aldrig ophøre, tillige at betragte Struensee som en Fiende af det Gode, af det Guddommeliges Røst i Verden, af Sædernes Reenhed, af den evige Retfærdighed, der aldrig aflader at være, ligesom den Enkeltes, saaledes Nationers og Staters Lov, under alle Forfatninger og deres politiske Omvæltninger. Enhver, der, som Struensee, vil mene, ved forbryderske Midler at kunne trodse alle andre Love, end den, som gives af hans egen Villie, hans egne Lidenskaber, hans egen falske Indbildning om et Kald, som ikke var tildeelt ham — Enhver, der saaledes, som det ulykkelige Offer for hans største Forbrydelse, lader sig friste til at glemme, hvad den høieste Livsstilling giør til et ligesaa høit, ueftergiveligt Pligtbud: vil Historiens strenge Røst tilraabe de Ord, hvis Ildskrift ingen Tyran, ingen Revolution udsletter med Strømme af Blod og af Taarer: „Discite justitiam moniti; nec temnere Divos!"

Vi kunde her slutte. Enhver Læser vil for længe siden have seet og erfaret, at det ikke var Hensigten i disse Blade, enten at fortælle Christian den Syvendes hele Regieringshistorie fra 1766—1772; eller at skildre Struensees Ministerium. Det sidste have vi kun villet belyse paa et eller andet Punkt, hvor Bidrag dertil vare givne, og hvor tidligere Historieskrivere og Biographer hellere have forbigaaet, end benyttet Kilder, hvis Sandhed var bitter, eller i mange Aar maatte forties, fordi den ikke klang godt i Mægtiges Øren. Denne Sandhed er for længe siden hiemfalden til Historien; den kan ikke længere undertrykkes — til ingen anden Nytte eller Virk-

ning, end at give Indfødte og Fremmede Leilighed til, endnu lige dristigt og lige ubeføiet, at krænke, mishandle, med Haan og Skiendsel overvælde historiske Personer, baade af Kongehuset og i privat Stand, fordi de have havt meer eller mindre Deel i at styrte en revolutionair Usurpators Magt. Vi ere ligesaa langt fra at ville forsvare eller berømme enhver Grundsætning og Gierning, der tilhørte Magthaverne i Danmark fra 1772 til 1784, som vi ere langt fra at ville undskylde eller besmykke ulovlig Despotisme og et umoralsk Regieringssystem hos en Minister, hvis Navn og plettede Eftermæle man har villet forgylde paa Historiens Tavler — mere fordi man troede at finde nogle af den nyere Tids Yndlingsideer allerede undfangede i hans Hierne; end fordi man var i Stand til virkelig at fremvise store, ædle og glimrende Bedrifter, som han havde udrettet. — Hvad der nu herved bl. a. maa forundre enhver rolig Betragter, er at Struensee især har fundet Forsvar blandt tidligere saakaldte Friheds- eller Revolutions-Venner, og blandt vore Dages demokratiske og constitutionelle Publicister. Disse synes reent at have overseet, at jo mere de ville forsvare Struensees Handlinger, og berømme hvad der udgik fra hans Cabinetsregiering: desto mere fremstille de i ham et Argument imod deres egne Theorier. Dersom Struensees Regiering var velgiørende for Landet; dersom hans politiske Grundsætninger vare rigtige; dersom hans Ophævelse af Kongens Statsraad, hans Omstyrtning af den collegiale Organisation, var gavnlig, hans concentrerende ministerielle Absolutisme eller Eneraadighed fornuftig; dersom hans Plan, at svække og tilintetgiøre ethvert aristokratisk Statselement, at omstøde enhver historisk Adkomst, udslette enhver bestaaende Rettighed, som kunde støde imod hans System — var retfærdig og statsklog; dersom hans egne eller hans Broders Finantsplaner vare skikkede til at ophielpe Statens Kraft, forøge

dens Ressourcer ved stigende Nationalvelstand, og ved Siden heraf lette Folkets Skattebyrde; dersom hans Stræben efter at fremme Ligegyldighed for positiv Religion, Pietet, Kirkeskik, offentlig Sædelighed og Anstændighed, havde noget til dens Forsvar og Anbefaling — dersom altsaa baade hans Principer og deres Iværksættelse kunde fortiene Berømmelse, og vidnede om, at han stod i de liberale Ideers Tieneste, som en fremskridende Aand: da maatte han ogsaa selv være et levende og afgiørende Beviis paa, at dertil aldeles ikke behøves constitutionel Forfatning- og Folkerepræsentation; efterdi Struensees Regieringsform ikke allene var absolut monarkisk, men radical despotisk.

Vi afholde os fra, til Slutning selv at give nogen almindelig Charakteristik af Struensee som Statsmand; det er saameget mere ufornødent, som det ofte forhen er skeet — ikke blot af eensidige Avindsmænd eller Lovtalere; men ogsaa af meer eller mindre berettigede, upartiske, retfærdige Dommere, hvilke man vil finde enige i at tilstaae Struensees Regiering enkelte gode Hensigter og gavnlige Indretninger, ved Siden af mange og store Mangler, Vildfarelser, og lastværdige Foretagender. Vi ville derimod af slige korte Skildringer meddele et Par, der udmærke sig ved Billighed og Sandhedskiærlighed, og tilhøre Forfattere, som Ingen kan frakiende Adkomst til Arbeidet. For lidt over et halvt Aarhundrede siden skrev **Eggers** (Denkwürdigk. aus dem Leben des Staatsmin. **P. A.** Grafen v. **Bernstorff** Kbh. 1800. S. 48) saaledes om Struensee:

„Hverken kaldet ved Opdragelse, eller ved Kundskaber til Statsforretninger, fattede han det dristige Haab, at kunne svinge sig op til den høieste Magt i Staten. Han vilde overhovedet Rigets Vel og gav i adskillige Stykker den daværende Regiering sit fuldkomne Bifald. Saaledes var han en Forsvarer af Bondefrihed, en Ven af Orden og Virksomhed i

Embedsforretninger, (men heri intet mindre, end et practisk Mønster) en Fiende af Undertrykkelser, en for det meste upartisk Beskytter af Frimodighed. Danmark skyldte ham først Presfefriheden, der inden kort Tid styrtede ham selv; og skylder ham endnu enkelte gode Foranstaltninger. Men med alt det giorde han ualmindelig meget ondt; og var et lærerigt Exempel paa, at hverken Aand, eller god Villie, ere nok til at føre Statsroret. Fordi han manglede Kundskaber, tog han mange aldeles falske Forholdsregler, eller oversaae i andre Tilfælde de Midler, uden hvilke hans Hensigter slet ikke kunde opnaaes. I sin blinde Herskesyge taalte han ingen Modsigelse, og vilde nedtræde Enhver, der stod ham i Veien, og ikke strax vilde underkaste sig hans Villie. Hans umaadelige Forfængelighed gav ham den Indbildning, at kunne giøre alting allene, og bedst; endskiøndt hans Forstand (undertiden) rigtigt kunde finde den brugbare Mand, saa stødte han ham dog fra sig ved den mindste Collision, og ansaae ham for overflødig. (Dette var saaledes Tilfældet med Reiersen.) Han var saa voldsom, at han i Regelen altid foretrak de haarde Midler for de lemfældige, og forbittrede Mennesker, som han havde kunnet vinde: en meget hyppig Feil hos Mænd, der pludselig og uventet opnaae en stor Magt. Derhos havde han intet Hierte, ingen Dyd, ingen Agtelse for Moralitet; Valget af Midler var ham ligegyldigt, saasnart det gialdt om at opnaae hans ærgierrige Hensigter."

Omtrent 40 Aar sildigere dømte Hr. Raumer, skiøndt mindre fortrolig med Forholdene i Danmark, men bekiendt med hidtil ubenyttede diplomatiske Kilder, ikke mindre upartisk om den ulykkelige Cabinetsminister (Europa in den Jahren 1763—1783. I. S. 204): „At Struensee væsentlig blev ophøiet ved Dronningens Gunst, er ingen Tvivl underkastet;

men det var en stor Forblindelse hos ham, ei at kunne see og føle, at denne Gunst, der skulde være hans Støtte, kunde blive Middelet til hans Fald, saasnart den gik uden for en vis Grændse. Caroline Mathilde var, som Frederik II. allerede har sagt, ikke regierende Dronning; hvad der førte Orlow, Poniatowski og Potemkin til kongelig Magt, bragte Struensee paa Retterstedet."

„Men dette personlige Forhold var ingenlunde den eneste Grund til hans Fald. Med stor Ret vilde han vække, hvad der i Staten var nedsiunket i den blotte Vedtægts Søvn, og afskaffe virkelige Misbrug. — Men paa den anden Side fattedes han ganske al uundværlig Klogskab i hans Adfærd. Med Undtagelse af Dronningen, (hvis Brøde og hvis Undskyldning Raumer kort tilforn har fremstillet) var han ikke i Stand til at vinde en eneste udmærket Mand; han fornærmede og krænkede Enhver ved al den Forfængelighed og Hovmod, som kan findes hos en parvenu; han vilde skride frem i Spring og med Vilkaarlighed, i Stedet for at udvikle efterhaanden med Viisdom; han var rasende dristig og frygtsom paa eengang; han opløste alle Bestyrelsens Former, uden at kunne sætte noget bedre i Stedet. Allerede af disse og flere Grunde kunde hans Regiering vel give et for sildigere Tider velgiørende Stød; men den havde vanskeligen kunnet føre til Maalet, om den end ikke var bleven afbrudt. — Struensee var ikke, hvad han vilde synes, en Mand, dygtig til at kunne af egen indvortes Kraft begrunde en ny Tid. Han var kun en Affødning af sin Tid, og havde, tilligemed dens Sandheder, ogsaa antaget alle dens Fordomme og Vildfarelser. Til de sidste hørte frem for Alt: at det blotte Talent altid maatte have Ret, og at det i sin Isolering kunde være almægtigt. Grundige Kundskaber, Erfaring, Reenhed i Charakteren, Sædelighed, Religion, gialdt for undværlige, ubetydelige, og latterlige; disse Egenskaber skulde intet betyde overfor Modeformer, hvilke, ligesom et Slags Trolddomsmagter, skulde være i Stand til at omskabe Verden."

Tilføiede Anmærkninger.

Til Side 503—507.

Falkenskiold. Om denne meget kort i Caroline Mathildes og Struensees Drama paa Historiens Scene fremtrædende politiske Charakteer, er maaskee omtrent det rigtige truffet paa det anførte Sted; en og anden mindre bekiendt Notice kan dog være forbigaaet; f. Ex. at det et Sted siges: at Reverdil altid var uenig med Struensee om Falkenskiold, som den første ikke yndede. At F. har været en personlig, skiøndt ikke blind Tilhænger og Ven af Struensee og hans Parti (som S. 505 er sagt), er af alle Omstændigheder tydeligt; ligesom at han i sine saakaldte »Memoires« har været tilbageholdende; og vanskelig har kunnet være fuldkommen upartisk, som en Mand, der blev mishandlet af Modpartiet. Hans Efterretninger vilde af Samtidige kunne have modtaget mangen fornøden Oplysning og Berigtigelse. Saaledes er hans Forsvar angaaende det bekiendte Klagepunkt om utilbørlig og uærbødig Opførsel mod Arveprindsen (p. 242) meget svagt, og afvigende fra det factiske.

Til Side 595—597.

Først efterat disse Sider vare aftrykte, ere vi komne til Kundskab om et sieldent (pseudonymt) fransk Flyveskrift („Lettre d'un Danois impartial au Chevalier Meanwell à York, en forme de replique à un libelle infame, intitulé *Memoires d'une Reine infortunée.*" Breda 1776.) dat. Breda 1ste Novbr. 1776, og undertegnet Christian de Lovencrone. (Løvenkrone?) Titelen viser allerede, at Brevet ikke er til Fordeel for Dronningen, som dog mere beklages, end dømmes; det angriber med megen Bitterhed den anførte franske Overfættelse af „Memoirs of an unfortunate Queen" (s. ovenf. S. 500;) og fremhæver endeel af dens Dumheder og Opdigtelser; men da denne Bog, der i sin Tid giorde Opsigt, blev oversat i flere Sprog, og (som man seer af en „Avis du libraire") var af Generalstaterne forbudet at sælges i Holland, for længe siden er glemt: kan det overhovedet ubetydelige Modskrift heller ikke videre interessere os. Vi ville kun, med Hensyn til Caroline Mathildes Opdragelse, hvorom Traditionen er forskiellig (jvf. Uldall's Yttring, Anm. 90) bemærke, at Brevets Forfatter tilskriver for en stor Deel Dronningens forsømte Opdragelse hendes Ulykke. Hans egne Ord herom ere disse, p. 10. 11: „L'auteur de ce libelle — s'il eut été mieux instruit, eu fait dériver de cette source (Carol. Mathildes Fødsel efter Faderens Død) tous les malheurs qui sont arrivées à la Reine, dont certainement *l'education n'eut pas été aussi negligée*, si le feu Prince de Galles, son auguste père, eut vecu. Nous en avons un exemple frappant dans la princesse héréditaire de Brunswick, sa soeur ainée, à

l'éducation de laquelle ce prince veilla lui même; *éducation différente de celle des autres enfans* (Carol. Mathildes Brødre, og hun selv) qu'une mort prématurée priva d'un père, dont la mémoire séra éternellement chere aux Anglois." Forf. tilføier, at de stærke Bebreidelser, man i engelske Blade har giort imod dem, som have forestaaet Prindsen af Wales' yngre Børns Opdragelse, aldrig ere blevne modsagte eller giendrevne; „le respect m'empeche d'entrer plus avant dans cette matière." I øvrigt bekræfter denne Forfatter, at Caroline Mathilde ligesaa lidt forstod Tydsk, som Dansk, da hun kom til Danmark. (Jvf. Anm. 91.)

Til S. 616.

I Anledning af Christian VII. Udenlandsreise modtog den russiske Minister i Danmark, Gen. Maj. Filosofoff, ved en Courer umiddelbar Befaling fra Keiserinde Catharina II., dat. 25. Jul. 1768, at han uden alt Ophold skulde begive sig til det Sted, hvor Kongen da opholdt sig, og siden følge ham paa hans hele Reise. Blandt de Instructioner, Keiserinden derefter meddeler Ministeren, ere ogsaa disse, at han skulde giøre Alt for at bevare Bernstorff paa dennes Post som Udenrigsminister; og at han, baade hos B. og hos Christian VII. selv, skulde søge at virke derhen, at Kongen vilde i det følgende Aar, efter den Hensigt, han selv havde yttret, »beære Keiserinden med et Besøg, som det vilde være hende en stor Behagelighed at modtage.« o. s. v.

Til S. 626.

Chr. Carl Gabel havde været Overhofmester hos Prindsessen af Ostfrisland (fra 1761) og en kort Tid hos Prindsesse Lovise (1766) blev Deputeret i Søkrigscommissariatet (1768—70) og Geheimeraad 29. Jan. 1769. Hans anden Kone var Frøken Birgitte Sophie Rosenkrantz (Datter af Baron Rosenkrantz til Villestrup) f. 10. Febr. 1746; gift med Gabel 13. Nov. 1761; død i sit 23de Aar d. 14. Aug. 1769.

Til S. 704.

Intet kan vel sætte den mangengang næsten ubegribelige Blindhed og Udygtighed, som Struensee røbede i at bedømme de Folks Evner, som han gav Embeder og betroede sig til, end at han engang (formodentlig efter Klagebrevet) tilbød **Brandt** Grev Ostens Ministerpost, som Brandt dog havde Forstand nok til at afslaae; maaskee dog især, fordi han endelig vilde bort fra Hoffet. Dette var endnu galere, end Holsteins Ansættelse; man vilde neppe troe det mueligt, dersom ikke Kammer-Advocat Bang (i sit Forsvar for Brandt) havde berettet det efter dennes eget Udsagn i Forhørene. (Høst. Struensees Levnet. III. S. 143.)

Historisk Literatur og Kritik.

17. H. F. H. Estrups Samlede Skrifter, udgivne efter hans Død. I—III. Bind. Med Forfatterens Portrait og 2 Kobberstik. Kiøbenh. 1851. L og 484, 512, 525. S. 8.

Vi kunne kalde det et sieldent Tilfælde i vor Literatur fra det nærværende Aarhundrede, at see en Samling, som den, vi skylde Pietet og kiærlig Erindring hos en efterladt ædel Hustru, og hvori vi nu paa eet Sted kunne finde næsten Alt hvad den savnede, for tidligt bortgangne Estrup nedlagde i mindre Skrifter, Afhandlinger, Programmer, Recensioner m. m., fornemmelig af sine historiske Studiers og Forskningers Frugter og Resultater. I Sverrige — for ikke at tale om det mægtige England, og andre Lande — gives neppe en noget udmærket og yndet nyere Forfatter, af hvis Arbeider man ikke efter hans Død besørger en samlet Udgave, der aldrig fattes Kiøbere. Vi kunne sielden rose os af saa heldige Vilkaar for vor Literatur; i det mindste for hvad der ligger udenfor den æsthetiske og poetiske Deel af dens Indhold. Det har allerede stor Vanskelighed for historiske Arbeider af alvorlig og videnskabelig Natur, at komme for Lyset, uden et eller andet konstigt Middel; mindre tør man vente sig, at Publicum vil giøre det muligt, at udgive dem i Samling. Imidlertid er det først i og ved en saadan, at man lærer at kiende en Forfatter i hans hele Charakteer og Egenhed, ved under eet at overskue Frugten af hans literaire Virken. Estrup har, med Undtagelse af en Lærebog i den almindelige Verdenshistorie, udgivet til Brug for Sorøe Academies Skole, (1826) ikke skrevet nogen Bog af større Omfang; men han nedlagde Udbyttet af et til hans sidste Dage fortsat Studium, og af mangesidige historiske og politiske Undersøgelser og Betragtninger, i et betydeligt Antal af mindre

Skrifter og Afhandlinger, hvoraf de vigtigste her findes samlede*) og ordnede i en med Omhu besørget Udgave.**) Vor historiske Literatur har i den vundet en for Mange kiær og værdifuld Berigelse, hvortil den ikke let, siden Suhms og Fr. Sneedorffs historiske Skrifter mod Slutningen af det 18de Aarhundrede samledes, har noget lignende Sidestykke at opvise. Samlingen af Estrups historiske Arbeider har en anden Charakteer, end de to, som vi nævnede, og adskillige Fortrin for disse. De allerfleste Artikler, som den indeholder, kunne henregnes til egentlig videnskabelige, lærde eller kritiske Undersøgelser og Afhandlinger, og ville for største Deel altid beholde meer eller mindre Værdi. Blandt Suhms Smaaskrifter er meget, som uden alt Tab kunde være udeladt af Samlingen; endeel er for vor Tids Smag og Kritik forældet. Fr. Sneedorffs Skrifter, der have fundet meget Bifald som populair Læsning, bestaae dog næsten allene af Forfatterens efterladte, ubearbeidede Forelæsninger, som han selv ikke vilde have ladet trykke i den Form, hvori de fandtes efter hans Død.

Estrup var, som Historiker, en ved alvorlig Flid dannet, tænkende, selvstændig og omhyggelig Forsker, med Samvittighed, Sandhedskiærlighed og Oprigtighed i Meddelelse og Fremstilling. Den høiere philosophiske Aand, og det poetiske Element i Historiens eller Fortællingens Konst, var ikke fremherskende hos ham; hvad der udmærker hans Arbeide er derimod en betydelig Grad af objectiv Characteer. Han giver i Almindelighed Udbyttet, Resultaterne af sine Grandskninger og Studier, med Reenhed i Udtryk og Bestemthed i Udsagn; personlig eller individuel fremtræder han sielden. Hans Stiil er mere alvorlig, sammentrængt, streng og

*) Udgaven var overdraget Estrups Venner, Conferentsraad L. Engelstoft og Justitsraad J. A. Bolling; af hvilke den første blev bortkaldt, da 3die Deel, paa Estrups Biographie nær, var færdigtrykt. Denne Levnetsbeskrivelse, en kiær og interessant Tilgift til Samlingen, er udarbeidet af Biskop Dr. C. T. Engelstoft, efter Grundtræk til et i Videnskabernes Selskab oplæst Mindeskrift og andre Optegnelser af L. Engelstoft, som ved Svaghed i sin sidste Levetid blev hindret fra selv at udføre Biographien.

**) Ved Siden af den Fuldstændighed, hvormed baade lærde og mere populaire historiske Arbeider af Estrup ere optagne i Samlingen, savnes her nogle Recensioner, og en Afhandling om Grønlands Østerbygd (i Skandinavisk Litt. Selsk. Skr. 20de Bind.) Hine ansaaes for undværlige; og den sidste som utilfredsstillende i dens Resultater.

correct, end livfuld, indtagende og tillokkende ved Foredragets konstrige Behandling, eller ved dets Yppighed og Glands. Et udmærket Vidnesbyrd om hans Evne til at lade Historiens Indhold i Begivenhederne fremtræde i objectiv Reenhed, gav han i den ovenfor nævnte Lærebog i Verdenshistorien; man skal ikke let kunne fremvise en mere stofrig Bog af den Art, hvori der vil findes mindre af Forfatterens individuelle Domme eller personlige Anskuelser.

En ikke ringe Mangfoldighed i Materie og Indhold hersker baade i de mindre, af Forfatteren særskilt udgivne Skrifter (f. Ex. „Bemærkninger paa en Reise i Normandiet" (1819); „Om Trældom i Norden" (1823); Erkebiskop Absalons Levnet (1823); Historisk-statistisk Beskrivelse af Herregaarden Tygestrup, eller Kongsdal (1838) m. fl.); og i de Afhandlinger, som her ere aftrykte af forskiellige Tidsskrifter og Samlinger, hvori de vare indførte. Estrup har saaledes giort Historiens Theorie, den historiske Konst, Statistikens videnskabelige Behandling, til Gienstand for sin Betragtning og Fremstilling (I. Deel, S. 3—79); han har til andre Tider foretaget Undersøgelser over Materier, der tilhøre den gamle Historie (f. Ex. om Sanchoniathons Fragmenter; om Carthagos Statsforfatning; om de Makariske Øer; den spartanske Konges, Cleomenes III. Historie, m. fl.;) han har bearbeidet enkelte Gienstande og Forhold i de europæiske Landes nyere Historie; f. Ex. Striden imellem Staden Lüttich og Hertugen af Burgundien, og Normandiets Culturhistorie fra det 10—13de Aarh. (II. Deel. S. 405—507;) eller han har behandlet Æmner, der umiddelbart eller nærmest staae i Berøring med vort Fædrelands Oldsager, dets ældre og nyere Historie, dets statistiske og statsretlige Forhold. Blandt disse var der to Gienstande, som i Estrups senere Leveaar (fra 1843) tildroge sig hans varme Deeltagelse, og hvoraf den ene, den statsretlige Forbindelse imellem Danmark og Slesvig, og Arvefølgen i dette Hertugdømme, tilligemed de herom vakte Bevægelser, fremkaldte flere Undersøgelser, i hvilke han egentlig var den første i Danmark, der lod Historiens Lys, med usvækket Klarhed, falde paa mange ældre og nyere factiske Omstændigheder og Forhold, som ophidset Partiaand, politisk Fanatisme og Forræderi have søgt at fordreie eller fordunkle. Estrup fremtraadte allerede 1832 med en Undersøgelse om Slesvigs og

Holstens Uadskillelighed, efter de bekiendte Acter fra 1460 (omarbeidet og udvidet, i „Blandinger fra Sorøe." 3die Hefte) for at bevise: at denne Uadskillelighed ingenlunde „fra Begyndelsen hviler paa den sikkre Gruudvold, som nogle Publicister have antaget." Silbigere Aars Begivenheder, og den Maade, hvorpaa det slesvig-holsteenske Parti vilde benytte forældede Forholds forvanskende Fortolkning til at fremvirke en Opløsniug af den danske Statseenhed, kaldte Estrup ogsaa tilbage den samme Gienstand. Han medeelte saaledes 1843 en Undersøgelse af Spørgsmaalet om Arvefølgen i Hertugdømmet Slesvig (imod Falck); hvor han dengang yttrede: „at der under Betingelsen af en enig og kraftig Villie hos Folket eller Majoriteten af samme, understøttet af en energisk, viis og fast Regiering, for hvem Statens Vel er den høieste Lov, ikke kan i det nuværende europæiske Statssystem, og efter dets Principer, udvikle sig nogen betydelig Fare for at den danske Stat skulde blive sønderlemmet." (II. S. 221.) Ligeledes skrev han samme Aar „Sidste Grunde for den evige Forbindelse imellem Danmark og Slesvig." (II. Deel S. 223—240) imod den slesvig-holsteenske Klenze, der vilde giøre Forbindelsen imellem det danske Hertugdømme Slesvig, og det tydske Hertugdømme Holsteen til en Statseenhed, hvis „Union" med Danmark maatte falde bort under visse Arveforhold. — Interessant er ogsaa Estrups lille Afhandling fra 1823 om „Tydsklands Eenhed," (II. S. 190—204) hvor man paa faa Blade finder endeel Bemærkninger, som de seneste Aars Begivenheder have paatrykt Sandheds Stempel.

En anden Gienstand, hvortil Estrup omtrent paa samme Tid (i A. 1842—45) havde henvendt sit Studium og sin Forfattervirksomhed, var Landboforholdene i Danmark; men i Særdeleshed, saavel det hos os i Aarhundreder vedligeholdt Fæsteforhold, (Livsfæste) der tildeels var blevet til en ganske eiendommelig og national Betingelse i vort Landvæsen; som ogsaa det i Danmark efter 1660 opkomne Majorats- eller Stamgods-Forhold. — I begge disse Gienstande var Estrup i det Hele gaaet over til den nyere Tids Anskuelser og Retninger. Det danske Livsfæste vilde han have ombyttet med „Arveforpagtning," der dog, efter hans Ideer, maatte være endeel forskiellig fra det hidtil

hos os stedfindende og ved Lovgivning indførte Arvefæste. Majorater ansaae han overhovedet ikke for gavnlige, hverken for Staten i det Hele, eller for Landbruget. Estrups Afhandling om denne Gjenstand (III. S. 297—362) indeholder, ligesom den om Livsfæstet, en betydelig Deel historisk-statistiske Oplysninger. Den læses dog med mindre Behag, end den sidstnævnte, i en jævnlig stiv og tvungen tydsk Oversættelse; fordi Forf. sidste Gang lod den udgaae paa dette Sprog i en forøget Udgave. (1845) Han var imidlertid (S. XLII) „ikke enig med dem, som dengang fordrede Selveiendom og den frieste Jord-Udstykning." I Begyndelsen af 1846 udtalte han „sine sidste Ord om de politiske Samfundsforhold" og nævnede i dem „den statsborgerlige Liigheds gode og sunde Principer fra **1660.**" Han oplevede hverken Statsforandringen, eller Grundloven, fra 1848; (Estrup døde, kun 53 Aar gammel, d. 29. Decbr. 1846) og han blev (som hans Biograph i den Anledning siger) „fritaget for den Bekymring, som adskillige Bestemmelser i samme vilde have vakt hos ham." (S. XLII.) Saaledes undgik han ogsaa at erfare og fornemme Alt hvad der i 4 Aar har rystet Stater og Nationer i Europa; og vi maae være uvisse om Estrup, med sin ædle og rene Charakteer, havde fundet sig lettere og mere tilfreds i vor politiske Athmosphære 1851, end i 1846.

---

18. Skånes Politiska Historia, efter tryckta och otryckta Källor, utarbetad af **Abraham Cronholm.** 1. Del. til Roskildska Freden. Lund, 1847. 577 S. st. 8. 2. Del. från Roskildska Freden till närvarande Tiden. Lund, 1851. 644. S. 8. (Tilligemed alphabetiske Registere til begge Dele.)

19. **Skånska Skolväsendets Historia:** utarbetad i Synnerhet efter otrykta Kållor, af **Joh. Ernst Rietz.** Lund, 1848. 655 S. st. 8vo.

Det er et Træk i vor nyere historiske Literatur, som vel allerede forhen er bemærket, og som ikke vil glemmes af den, der engang skal berette dens Skiebne i det 19de Aarhundrede; at Be-

handlingen af dens Kilder, i nogle Grene og for visse Tidsrum, er optaget af vore svenske Naboer med en Flid og med et Udbytte, som har Fordring paa vor Agtelse og Erkiendtlighed. Den første af de ovenfor nævnte Forfattere, som her er fremtraadt med et betydeligt Værk, hørte til dem, som i Sverrige aabnede denne Bane. Professor A. Cronholm i Lund, længe bekiendt som svensk historisk Forfatter, leverede 1845 i nærværende Tidsskrift en kritisk Fremstilling af Erik Glippings Regiering; særdeles med Hensyn til den under bemeldte Konge i fuld Lue blussende Strid imellem Kongemagt og Hierarchiet i Danmark, og til det, ved en Sammensværgelse af Adelsmænd udførte Kongemord, der fremtræder som en gaadefuld tragisk Begivenhed i vor Historie. Den samme Forfatter har i de sidste Aar, ved det ovenanførte paa omfattende Kildestudier byggede Værk, bearbeidet Historien af en fordum og fra ældgamle Tider til det danske Rige hørende Provinds, og deri meddeelt en indholdsrig Fremstilling og Oplysning af mange Forhold i Danmarks indre Historie og Forfatning i Middelalderen og under de oldenborgske Konger indtil 1660, hvortil vor egen Literatur ikke har noget Sidestykke i en dansk Provindshistorie at opvise. Vi ansee det ligesaa meget for en Pligt, at henlede Opmærksomheden hos Elskere og Dyrkere af Fædrelandets Historie paa det nyeste, og et af de betydeligste Arbeider, hvormed Prof. Cronholm har beriget den svenske Literatur, som at erkiende de Fortienester, han derved har erhvervet sig af danske historiske Forholds Belysning og Fremstilling ved en udenlandsk Forfatters Haand. Vi maae overlade det til hans egne Landsmænd, til svenske Literatorer og kritiske Skriftdommere, nøiere at undersøge og udvikle Bogens Egenskaber og Stoffets Behandling, som et svensk historisk Literaturværk betragtet. Indskrænkede af Rummet, maae vi nøies med, i Almindelighed at bevidne den ufortrødne Omhu og Arbeidsomhed, den Interesse og Kiærlighed for Gienstanden, og den levende historiske Aand og Sands, hvormed Forfatteren har vidst at give Skildringen af Tidsvilkaar, Stændernes Forhold, Kirkeforfatning før og efter Reformationen, Adelshistorie, Lehnsvæsen, Krigstieneste, Lovgivning, Kiøbstædernes Oprindelse og Tilstand i forskiellige Perioder, og andre politiske og statistiske Forhold i den enkelte Provinds, en betydelig Grad

af Fuldstændighed og Nøiagtighed; saaledes at ogsaa, især hvad Tiden før 1660 angaaer, den historisk-statistiske Skildring af Provindsen Skaane, i mange Dele faaer en mere universel Charakteer, eller kan meddele Oplysning til de samme eller lignende Forhold i andre danske Provindser, paa forskiellige Tidspunkter før Skaanes Afstaaelse. — Det til saadanne Oplysninger af vort Lands indre Historie før Souverainiteten i denne Bog meddeelt Materiale er saa rigt, at vi blot i Almindelighed kunne betegne den som et værdifuldt Bidrag til denne Histories Studium i bemeldte Perioder, — et Bidrag, som vi, med dette Hensyn, vel tør nævne næst efter saadanne Arbeider i vor egen Literatur, som de udmærkede historiske Skoleprogrammer (Thorups og Adlers) fra Ribe; eller de i Paalidelighed, kritisk Gruudighed og Fuldstændighed uovergaaede Samlinger til vor indre Histories Oplysning i enkelte Materier og Forhold, hvilke vi skyldte en Forfatters samvittighedsfulde Flid og Nøiagtighed, (P. V. Jacobsen) hvis alt for tidlige uerstattede Tab ofte vil fremkalde hans Savn, og Beklagelsen over, at han kun havde begyndt Bearbeidelsen af sine mangeaarige Studier og Samlinger.

Det er første Deel af Prof. Cronholms Værk, som nærmest vedkommer os, da den omfatter Skaanes Historie indtil 1658; vi finde her heelt igiennem danske Forhold behandlede, og støde idelig paa Oplysninger, der finde Anvendelse paa Danmrks indre Forfatning. Vi kunne deriblandt nævne den 10de Afdeling, der omhandler de adelige Kronelehn i Skaane, og tilsidst meddeler en Fortegnelse over Lehnsmændene omtrent fra Reformationen til den Roskildske Fred (S. 457—62) ligesom over de større skaanske Lehns Indkomster og Skyldigheder til Kronen (S. 462—472); hvorved det Ønske fremkaldes: at vi ved lignende, saa vidt muligt fuldstændige og nøiagtige Bidrag til Kundskab om alle danske Kronelehn før Souverainiteten, maatte erholde et vigtigt Bidrag til vor indre Statshistorie i det 15de—17de Aarhundrede. Den 11te Afdeling indeholder Noticer om de skaanske Kiøbstæder fra 1536—1658*) som afgive enkelte Træk til visse Stæders og til

*) Vi savne her nogen Underretning om de allerede i ældre Tider nedlagte skaanske Stæder Luntertun, Gaasekil, Aahus og Wå, hvorom hidtil ganske lidt vides.

det danske Kiøbstadvæsens ældre Historie; men i det hele dog ere fragmentariske, og kunne ei stilles ved Siden af de Jacobsenske Bidrag over samme Gienstand. Forf. synes ikke til disse Skildringer at have benyttet skaanske Archiver; han bemærker i det mindste selv, (S. 431) at 10de og 11te Afdeling fornemmelig ere byggede paa Documenter og Copiebøger i det Kgl. danske Geh. Archiv. Han vilde her have fundet endnu rigere Kilder til Skaanes Historie i det 16de og 17de Historie, dersom de vigtige og værdifulde Falkmannske Registranter (jvf. Nyt histor. Tidskr. II. S. 690) paa den Tid havde været fuldførte.

Om vi ei tage feil, da har Prof. Cronholm været i Stand til at give anden Deel af dette sit Værk endnu større Fortieneste som Provindsialhistorie, end den første. Grunden hertil maa vel især søges i den Omstændighed, at han til Historien efter den Roskildske Fred har havt Adgang til og benyttet en ulige større Deel utrykte Kilder i de stockholmske Archiver, i det Engestrømske Bibliothek, i Malmøes rige Stadsarchiv, o. fl. Steder. Denne Deel har derved i visse Partier mere faaet Formen af en Materialsamling; men dette er ved geographisk-historiske Arbeider af den Art uundgaaeligt. Brugere af dette Værk maa derfor være Forfatteren takskyldig for de i andet Bind meddeelte Registere; og disse ville tillige lægge for Dagen, hvor stor Mangfoldigheden er i Værkets Indhold, og hvor betydelig Mængden er af det factiske Stof, som deri er samlet.

Den anden af de ovenfor nævnte Bøger afhandler i dens første to Afdelinger „de skaanske Skolers almindelige Historie under den danske Styrelse." (S. 1—128) I de første Capitler af samme kunne vi dog ikke vente os nye Oplysninger, da Forf. har benyttet de os velbekiendte Kilder (Pontoppidans Kirkehistorie; Christ. Pedersen „om Børn at holde til Skole"; Kirkeordinantsen af 1537; Nyerups Skolehistorie og Afhandlinger om de fordum brugelig latinske Skolebøger, m. fl.) Det 7de Capitel (S. 88—127) der handler om Skolerne under Christian IV. Regiering, har i sit Indhold adskillige mindre bekiendte Meddelelser; saaledes bl. a. det interessante, efter denne Konges Befaling ved en af 5 Professorer bestaaende Skolecommission, (deriblandt Stephanius fra Sorøe) udarbeidede Skole-Reglement af 1632, som

her for første Gang findes fuldstændig aftrykt. (S. 631—654) Ligeledes finde vi blandt Bilagene (S. 621—29) aftrykt Christian den Fierdes Fundation af 1639 for Cathedral- og Gymnasialskolerne i Roskilde, Lund, Ribe, Viborg og Aarhuus — et nyt Beviis paa den grundige Omsorg, som videnskabelig Ungdomsdannelse nød under denne Konges Regiering. — At der i Forfatterens specielle skaanske Skolehistorie, som optager den betydeligste Deel af Bogen (S. 191—575) og fornemmelig bestaaer af Fortegnelser og korte biographiske Noticer om Rectores og andre Lærere ved de lærde Skoler i denne Provinds, forekommer en stor Mængde Navne, som tilhøre den danske Personalhistorie: er en naturlig Følge af denne med megen Omhu og Samleflid udarbeidede Skolehistories Gienstand og Beskaffenhed.

---

20. Minder om de Danske og Nordmændene i England, Skotland og Irland: af J. J. A. Worsaae. Kiøbenh. 1851. 446 S. 8. (Med 3 Kort og endeel Træsnit m. m.)

Vi have oftere havt Anledning til, i disse Literaturblade at omtale en dansk Forfatters antiquariske Arbeider, hvis Aandsretning har ført ham bort fra en ældre Tids livløse Betragtning og kiærneløse Behandling af nordiske Oldsager og nordisk Archæologie, som ikke gik videre end til Opsamlingen af et isoleret materielt, Stof — være sig i de jordfundne Gienstande selv, eller i deres Beskrivelse og deres Forklaring, der i Almindelighed enten havde Præg af eensidig Fordom og Indbildning, eller indskrænkede sig til en tør og ufrugtbar Lærdom. Man kan anvende denne Bemærkning paa alle tre nordiske Riger. Maaskee har man dog i Sverrige, fra den lærde Rudbeks Tid, havt det stærkeste Anlæg til at bringe Phantasien ind i antiquariske Undersøgelser og Resultater; og man har endnu i den seneste Tid seet, at denne Aand og Smag ikke er uddød hos vore Naboer. Men vi saae ogsaa paa samme Tid hos os selv, hvormeget Indbildningskraften var i Stand til,

i mange Tilfælde at vildlede en berømt Oldgrandsker, der stod høit i mangfoldig Viden og Lærdom, uden at kunne frigiøre sig fra den naive Selvtillid, hvormed han hengav sig til en let vækket, bevægelig Phantasie. Det var imidlertid en heldig Tilskikkelse, at den nordiske Oldtidsvidenskab, der siden Ole Worm har havt sit egentlige Hiem i Danmark, i det 19de Aarhundrede fandt et Middelpunkt i vor Hovedstad ved Dannelsen af et Museum, der blev det første virkelige Archiv for en archæologisk Videnskab i Norden, og fra hvis rige Samlinger og organiserende System det Lys er udgaaet, hvorved man i Midten af det 19de Aarhundrede har kunnet bringe Orden og Sammenhæng i en længe uorganisk og død Masse af Levninger fra Culturens Barndomsalder. Hvad **Thomsen** har været og er for det nordiske Museum, som vi kunne sige, at han egentlig har skabt — dette, haabe vi, vil **Worsaae** i Tiden kunne blive for den hele Oldtidsvidenskab, som engang maa udvikle sig af et langt Tidsrums enkelte Erfaringer, Undersøgelser og Opdagelser, der vedkomme en forhistorisk Tid i Norden og en stor Deel af det øvrige Europa, til hvis Oplysning og Fortolkning vi hverken kunne søge Hielp i Konstformer eller Indskrifter. Allerede i den korte, med almindeligt Bifald modtagne Udsigt over „Danmarks Oldtid, oplyst ved Oldsager og Gravhøie", som udkom for 9 Aar siden, og har faaet en saa vid Udbredelse, lagde Hr. Worsaae en videnskabelig Grund til sit archæologiske System, som han har fundet Leilighed til at bestyrke og udvide ved sildigere antiquariske Arbeider. Vi kunne blandt dem for Ex. nævne Indledningen til Worsaaes „Blekingske Monumenter fra Hedenold" (Kbh. 1846) og 3die Afdeling af dette Skrift; Afhandlingen „om Vigtigheden af et Centrum for Nordisk Oldforskning" (Annaler f. Nord. Oldkyndighed. 1846. S. 1—20;) „Jernalderens Begyndelse i Danmark, oplyst ved Gravfund" (Annaler. 1847. S. 376 og flg. fortsat 1850 S. 358) m. fl. At Forfatteren undertiden i disse Skrifter med ungdommelig Varme for den Videnskab, til hvis Dyrkning han har opoffret sit Livs Ungdoms-Aar og Kræfter, tillægger den en saa overveiende Betydenhed og Vigtighed for Historien, at „ethvert vigtigt Punkt i denne først ved Oldtiden finder sin rette Forklaring": kunne vi lade ham selv forsvare; da man dog neppe vil finde, at en saadan

Synsmaade nogentid har skadet den kritiske Nøiagtighed, eller den samvittighedsfulde Sandhedskiærlighed, som han altid har lagt for Dagen i at meddele sine antiquariske Forskninger og Opdagelser. De Synspunkter, hvorfra han selv betragter disses Resultater, kunne være meer eller mindre afvigende fra Andres; dette er af mindre Indflydelse i Tilfælde, hvor det, saaledes som i Norden, allermeest maa komme an paa, at de Oldsager og Monumenter, som bringes til vor Kundskab, enten umiddelbart, eller ved Beskrivelser og Aftegninger, med Troskab og Nøiagtighed fremstilles i deres sande Forhold.

Man kunde maaskee sige noget lignende om Hr. Worsaaes nyeste og største Forfatter-Arbeide, hvori han, som Oldtidsforsker, har betraadt en anden Bane, end den blot archæologiske. Han har samlet de gamle Danskes og Normænds talrige Spor og Minder i det fremmede Rige, for at bringe dem i en historisk Forbindelse med dette Riges gamle Institutioner, Love, Forfatning, o. s. v. og med det engelske Folks nationale Udvikling i en af dens tidligere Perioder (den angelsaxiske). Forfatteren har deri sat sig et Udgangspunkt, ikke hos de Folkestammer, som vare de oprindelige eller ældste i England (Celter eller Britter, og Angelsaxer) men hos de skandinaviske. — Hr. Worsaae har havt det Held, ved to danske Kongers umiddelbare Deeltagelse for Sagen, og ved den ham af høisalig K. Christian den Ottendes oplyste Kongesind bevilgede Understøttelse, at kunne bereise betydelige Strækninger af de brittiske Øer, under saa gunstige Omstændigheder, som neppe nogen Dansk forhen har fundet, og som ikke let nogen anden vil opnaae. Der vilde heller ikke let findes Nogen, mere skikket til at benytte disse Omstændigheder, end vor Forfatter. Det hører endnu til hans Held, at ikke blot den nordiske Oldtidskundskab er et Yndlingsbarn af Tiden; men at ogsaa de seneste Aars Begivenheder have nærmet os mere til England, end det siden 1807 har fundet Sted. Forfatteren selv synes, (S. 237—240) og det med Rette, at ville, at vi hellere saavidt muеligt, ikke mere skulle tænke paa den engelske Regierings „æreløse Handling“ fra 1807; end at vi skulde opsøge Grunde til at vække Hadet, eller forny Bitterheden, hvormed man endeel Aar efter 1807 i Danmark nævnede England, Englændere og Alt hvad

der vedkom dem.*) Vi kunne heller ikke let læse noget behageligere, end hvad Forf. beretter, og hvad vi troe at kunne bestyrke: „at det engelske Folk endnu nærer en Sympathie for sine Fædres „gamle Hiem, for Norden, og især for Danmark. Englænderne „selv hidleder gierne med en vis Stolthed deres Æt fra dette Norden" „(naturligviis iberegnet en Deel af Nordtydskland og Jylland.) „En rei„sende Dansk vil overalt i England som oftest blive modtaget med „en ualmindelig Grad af Velvillie, og mere som Landsmand, end „som Fremmed, blot fordi han er Dansk. Han vil finde, at „Englænderne, i Stedet for at have glemt deres Frænder hiinsides „Havet, med hvem de forhen have været forenede, snarere føle sig „hendragne til dem ved Slægtskabs- og Venskabs-Baand" o. s. v. (S. 237.) Vi fæste megen Lid til Forfatterens Erfaringstale; men vi knytte dertil ingen sanguinske Forhaabninger om, at det colossale brittiske Riges Handelspolitik nogensinde skulde vige et Skridt af sin Bane, bevæget af danske eller nordiske nationale Sympathier. Vi finde heller ikke nogen Erfaring, eller i vort Fædrelands hæderfulde Aarbøger siden 1848 noget historisk Beviis for den Tro, at f. Ex. den meget nationale og populaire engelske Whig-Minister, Lord Palmerston, har virket noget mere til Fordeel for „sine Frænder hiinsides Havet", end Ruslands Keiser.

I det nyeste Værk af Hr. Worsaae gienfinde vi den omhyggelige Iagttager og nøiagtige Beskriver af monumentale Gienstande, saaledes som vi have kiendt ham i en Række af Aar; vi finde en betydelig Deel af antiquariske Bemærkninger og historiske Erindringer, som skyldes Forfatterens Reiser og Ophold fornemmelig i England og Skotland, undertiden ogsaa Benyttelsen af skriftlige

*) Naar i øvrigt Hr. Worsaae ved den Leilighed ogsaa omtaler Slaget paa Rheden 1801, „som hverken blev vundet af Englænderne, eller tabt af de Danske" — men hvor „saa godt som hele Nelsons Flaade vilde være bleven ødelagt eller erobret af de Danske", dersom ikke Kronprindsen, efter Nelsons Forslag, havde standset Kampen: da maae vi, paa Historiens Vegne, erindre: at denne Mening i det mindste ikke for alle Danske har været (som Forf. udtrykker sig) „en paa Kiendsgierninger grundet Vished." (S. 239.) Den danske Tapperhed og Hæder i Søkrigen reiste sig et saa stolt, af Englands navnkundigste Søhelt bekræftet Minde i dette Slag, at det aldrig bør berøres uden i den strengeste historiske Stiil.

Kilder. Ved en livfuld Fortælling, i en god, naturlig og correct Stiil, har Forfatteren givet sin Bog en i det Hele populair og let modtagelig Form; og den vil saameget mere kunne vente sig et stort Publicum, som den indeholder endeel, der er interessant for Alle; meget der er nyt for Mange; og meget, der stærkt hylder den nærværende Tids Sympathier og Nationalfølelse. En Forfatter, som med Hr. Worsaaes levende Interesse og ungdommelige Varme, med hans Talent og Smag i Fremstillingen, skriver over antiquariske Materier: kan ikke andet end vinde Deeltagelse for disse hos mange Læsere. Bearbeidelsen af det samlede Stof er imidlertid, som vi allerede bemærkede, ikke reen antiquarisk; den er foretaget for at bevise, at en langt større, dybere og mere væsentlig og varig Indvirkning paa det engelske Folks physiske og aandeligt udviklede Egenhed eller Nationalitet, end man sædvanlig antager og har antaget, er udgaaet fra de nordiske Vikingstog, og fra danske Erobringer i England. Ved saaledes at gaae ind i det historiske Omraad har Forf. meget udvidet baade sit Stof, og sin Synskreds. Han har i en Bog af et ikke særdeles stort Omfang meddeelt en betydelig, sammentrængt Mængde, baade af historiske Facta, og af Forudsætninger, hvis hypothetiske Indhold vi for en Deel maa antage efter den Auctoritet Hr. Worsaaes Navn kan give dem. Man turde vel finde, at Forfatterens Meninger i det Hele ere udviklede i denne Bog ligesom i en Art af Indledning til et større Værk, hvori han da, ved et fortsat Studium af den nordiske, angelsaxiske, normanniske og engelske Histories Kilder, vil give en kritisk-videnskabelig Deduction af sit System i den angelsaxiske Historie. At vi, med Hensyn til de politiske Resultater af de danske Erobringer i England, af Svend Tveskiægs og Knud den Stores romantiske og glimrende Bedrifter, ikke overalt og i det Hele kunne være enige med Forfatteren, bringe vi dog her ikke videre i Regning. Forf. har selv (S. 125) anført nogle Ord af en i England nylig udkommen Danmarks Historie, som i Følge Hr. Worsaae udtrykke en i dette Land almindelig Anskuelse. Det hedder i denne Bog:*) at „efter faa Aar var det

*) „Edda, or the tales of a Grandmother: History of Denmark. Ist. part. Lond. 1827. p. 126. (Forfatteren er Hr. Baron Hambro i London).

danske Overherredømme forsvundet som et natligt Drømmesyn"; og at „Kong Knuds hele Statsmandskonst (Statesmanship) ikke frembragte nogen varig Virkning" hverken i England eller Danmark, hvis politiske og sociale Forfatning i flere Aarhundreder derefter maatte giennemgaae de voldsomste indvortes Krige og Bevægelser. — Enhver vil finde, at denne Yttring ganske har Historien paa sin Side; hvad der videre siges: at de Danskes Herredømme „hverken efterlod kiendelige Spor i England, eller havde nogen velgiørende politisk Virkning af Betydenhed for Danmark": maa vi vel ogsaa, især hvad det sidste angaaer, overhovedet underskrive. At frastrive de Danskes og Normændenes Indvandringer og Erobringer i England enhver Virkning i England, er derimod at gaae for vidt paa den anden Side. Sprogforholdene allene vidne om udbredte og indgribende Berøringer; men heller ikke disse Forhold ere hidtil bragte til Klarhed ved fuldstændige sprogvidenskabelige Undersøgelser af de engelske Dialecter, af det jydske Sprog, og af dettes Forhold til den siællandske, skaanske og andre danske Mundarter. Der er en vid Mark tilbage for den kritiske Belysning af denne Gienstand, som egentlig, tilligemed Sprogenes sildigere Slægtskabsforhold i Skriftværker, kan kaldes det vigtigste Moment for Betragtningen af vore Forfædres historiske Bedrift i England.

---

21. Kiøbenhavns Universitet, fra dets Stiftelse indtil Reformationen; med Bilag af hidtil utrykte Documenter, af E. C. Werlauff. Kiøbenh. 1850. 95 S. 4.

For Enhver, der indseer og erkiender den store, overordentlig vigtige og følgerige Indflydelse, som det eneste Universitet i Danmark (i meer end 3 Aarhundreder ogsaa i Norge) har havt paa den literaire og videnskabelige Culturs Udvikling i disse to nordiske Riger, kan det ei være uden Interesse, at modtage den nøiere Efterretning om den danske Høiskoles Stiftelse og lidet bekiendte Tilstand i Tidsrummet før Kirkereformationen, som i det ovennævnte Skrift er meddeelt, med langt større Fuldstændighed, Nøiagtighed, Oplysning af forekommende Forhold, og Med-

delelse af Actstykker, end hos nogen tidligere Forfatter. Hvis endog det egentlige Udbytte af det kiøbenhavnske Universitets Historie i dens 1ste Periode af omtrent et halvt Aarhundrede (1478—1530) med Hensyn til Lærdoms og Videnskabers Fremvæxt maa blive lidet betydeligt (man veed, paa hvor svage Fødder denne Høiskole vedblev at staae lige til Christian III. Tid og Reformationen:) saa er der dog i Skriftet nedlagt Frugten af et møisommeligt Arbeide, en kritisk Benyttelse af alle trykte og utrykte Kilder, som enhver Læser, der sætter Priis paa den udtømmende Grundighed i Behandlingen af en speciel historisk Materie, erkiendtlig vil paaskiønne; og det saameget mere, da en saadan Arbeidsflid i den historiske Forskning, der ikke trættes ved at opsøge og sammensanke, selv de mindste og mest skiulte Omstændigheder, som i nogen Henseende kunne bidrage til Forøgelse eller rigtige Belysning af det factiske Stof, i vor Tid hverken er hyppig, eller altid paaskiønnet efter Fortieneste.

Det her anmeldte Skrift deler sig i sex Afsnit, hvoraf det 1ste handler om Universitetets Stiftelse og øvrige Forhold under Christian I., og 2) i den øvrige Deel af Tidsrummet under Kongerne Hans, Christian II. og Frederik I. 3) Om Universitetets indre Organisation. 4) Universitetets Lærerpersonale i hele Perioden, efter de forskiellige Faculteter. 5) Universitetets Foresatte og øvrige Embedsmænd. 6) Universitetets Opløsning (omtr. fra 1529) og paatænkte Gienoprettelse. I enhver af disse Afdelinger vil man, foruden det som overhovedet og nærmest vedkommer Universitetes Indretning og Tilstand, (den vigtigste og interessanteste Deel heraf er det med Oplysninger forsynede Indhold af Universitetets ældste Statuter S. 41—59*) finde en og anden mere speciel Notice, som beriger vor Personal- og Literairhistorie, Topographien, den historiske Statistik, m. m. Saaledes f. Ex. S. 7 Efterretninger om de tre ældre Raadhuse i Kiøbenhavn; om Universitetets første Vice-Cantsler, den fortiente Dr. Peter Albertsen, S. 11—15; om K. Hanses Secretair Mag. Tyge Lunge, som Kongen (1508) sendte til Paris for at lære

*) De ere aftrykte paa Latin efter et samtidigt Pergamentshaandskrift: Script. Rer. Dan. VIII. p. 333—346.

Fransk og Politik, og selv anbefalede i et Brev til Ludvig XII., S. 20; om Mag. Martin Reinhart, S. 24 o. flg.; om det ældste Bibliothek ved Universitetet, S. 39—41; om den bekiendte Tractat „de regimine Pestilentiæ", som tillægges en Biskop Knud fra Aarhuus (blandt hvis Bisskopper dog ingen findes under dette Navn) S. 93—95; om den af Universitetets Gienoprettelse fortiente Christ. Terkelsen Morsing, der af Christian III. selv indsattes som Rector 1538; S. 67. 68., foruden om flere af dets ældste Professorer. — I øvrigt veed man, og finder det i nærværende Skrift yderligere bekræftet, at Kiøbenhavns Universitet vel blev oprettet ved Christian I., men at Kongen havde saa svage Midler til at dotere sin Stiftelse, og at den fandt saa ringe Deeltagelse hos Landets Geistlighed og Adel i det 15de og Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, at man deri vel kan søge den første Grund til, at Universitetets videnskabelige Virken og Indflydelse før Reformationen blev høist ubetydelig. Danske vedbleve som før at reise til Tydskland, Frankrige og Italien for at studere; Kong Hans selv yttrede allerede 1492 i et Gavebrev et Slags Slags Frygt for at Universitetet ikke vilde blive ved Magt; under Borgerkrigene (1531—1536) gik det sin Opløsning i Møde; omtrent fra 1529 til 1538 var Stiftelsen at betragte som uddød; og det var Christian III. der ikke allene kaldte den til Live, men i hvem Kiøbenhavns Universitet, saaledes som det siden har bestaaet, ærer sin egentlige Stifter.

---

22. Bidrag till Nordens Siukdoms-Historia af Imman. Ilmoni, Dr. Med., Professor vid Keiserl. Alexanders-Universitetet. 1. Del. Helsingfors 1846. (Till XVI. Seklets Slut.) II. Del. Helsingfors 1849. (Till Slutet af XVIII. Seklets första decennium.) XXIV. 311. 386. S. 8vo.

Uagtet neppe Nogen, som her læser Titelen paa det ovenanførte Værk, vil vente sig i nærværende Tidsskrift en Anmeldelse af dets Indhold og Udførelse, der var bestemt for Bogens egentlige og

sagkyndige Læserkreds: kunne vi dog ei undlade, med Hensyn til den ringe Kundskab om det fjerne Finlands svenske Literatur, som ikke blot findes i Danmark, men endnu mere uden for vort Land og uden for Sverrige, med faa Ord at omtale et Arbeide, som endogsaa, naar vi ganske forbigaae dets nærmeste Bestemmelse for videnskabelige Læger, besidder en betydelig Grad af historisk Interesse og Værdi. Forf. charakteriserer i sin Fortale den „historiske Pathologie“, dens store Vægt og Betydning i den medicinske Videns Omraad, og den „tiltagende Interesse, som denne Videnskabs storartede Indhold og Formaal har fundet“, og som i bestandig udvidede Forskninger, og paa forskiellige Veie, i den nyere Tid er lagt for Dagen i skriftlige Arbeider. Han kunde have tilføiet, at da Sygdommene, især de epidemiske, unegtelig have en Side, hvor de vinde en reen universalhistorisk Natur og Betydning — eller da de, paa meget uventede Maader, undertiden ogsaa ved store, men mindre hastigt i Øine faldende Følger kunne indvirke f. Ex. paa Befolkningens Aftagelse eller Forøgelse: saa vil det allerede herved være tydeligt, at den historiske Pathologie, ligesom andre store Naturforhold og deres Forandringer — ligesom enhver anden Kreds af Menneskelivets efterladte Spor i Erindringens og Mindernes Verden — maa have sine Bidrag at yde til Verdenshistorien, saavel som til enkelte Nationers og Staters Historie, enten i hele Perioder, eller i visse, kortere Tidsrum. Vi kunne henvise, ikke blot til vor egen Literatur, for practisk at oplyse hvad her er sagt; men endog til dette Tidsskrift. Man vil ikke have glemt, at det for flere Aar siden leverede en Historie af den sidste Pest-Epidemie i Danmark 1710 og 1711; og at Forfatteren deri tillige har givet ikke allene et indholdsrigt og interessant Bidrag til den danske Hovedstads Historie, men en Skildring, der kaster meget Lys over Danmarks indre Tilstand og Statsstyrelse under Frederik den Fierdes Regiering.

Naar vi fra et saadant Synspunkt betragte det foreliggende Værk, vil det ikke forekomme Nogen besynderligt, at vi ansee det ikke mindre for en virkelig og værdifuld Berigelse af Nordens historiske Literatur, end det uden Tvivl vil erkiendes og paaskiønnes som en saadan af Lægekonstens videnskabelige Dyrkere. Det

er af sig selv klart, at ogsaa den historiske Pathologie er underkastet de samme Love og Betingelser for at opfylde sin Bestemmelse, som ethvert andet historisk Arbeide; at den forudsætter et saa vidt muligt fuldstændigt og tilstrækkeligt, af paalidelige Kilder tilveiebragt Forraad af factisk Stof; en omhyggelig og tro Fremstilling af dette, ved Forbindelsen af de enkelte og adspredte Materialier i en saadan Orden, eller et saadant organisk Sammenhæng, at vi overskue deres Indhold med Lethed, og klart tilegne os det historiske Billede i dets sande Skikkelse. Forfatteren har selv i Fortalen opstillet saadanne Fordringer, med særskilt Hensyn til en Beretning om Sygdommens Historie, hvis Behandling kan være en dobbelt: den chronologisk-beskrivende, der for et større eller mindre Tidsrum, en meer eller mindre omfattende Deel af Menneskeslægten, samler det factiske Stof, og ordner det efter Tidsfølgen; og den egentlig pathologiske, der søger af Jagttagelsens Mangfoldighed at udlede herskende Love, og en giennemgribende Eenhed, enten for den hele „Sygdomsverdens" Udvikling, eller for en vis Periode af samme. Man kunde vel sammenligne disse to Behandlinger af den historiske Pathologie med den annalistiske, og den saakaldte pragmatiske Fortælling af den politiske Historie. Prof. Ilmoni har overhovedet holdt sig til den første Fremstillingsmaade, ved at følge en streng chronologisk Ordning af Stoffet, saaledes at man, „om man vil, kan kalde dette Arbeide en Krønike over Nordens Sygdomme, efter Schnurrer's Maade." Dette er dog ikke ganske bogstaveligt at forstaae; Forf. forbinder hyppigen sin chronologiske Beretning af de forekommende Sygdomme, med sammenlignende og pathologiske Reflexioner over deres Phænomener og Charakteer i de forskiellige Tider; og giver saadanne „**Betraktelser**" ved Slutningen af „ethvert vigtigere Tidsskifte." Ved sin Omhyggelighed i at benytte enhver historisk Kilde, og ved den Maade, hvorpaa Forfatteren har samlet og forenet det factiske Stof, har han bragt meget for Lyset, der hidtil ubemærket var bortgiemt i Bøger af anden Natur og med anden Bestemmelse.

Forf. tillægger i Særdeleshed Suhms Danmarks Historie, „foruden dette Værks uhyre Sagrigdom overhovedet, en langt større

Indholdsrigdom af Optegnelser med Hensyn til Sygdomme og Natur-Phænomener, end historiske Værker i Almindelighed pleie at besidde"; hvorimod han beklager, at de Noticer, han har fundet (fornemmelig i Torfæi norske Historie) om „Norges ældste Sygdomsforhold" i det Hele have været meget sparsomme. For Island, saavelsom tildeels for Norge, vilde formodentlig Saga-Literaturen, hvis Benyttelse her savnes, ikke have været uden Udbytte for dette Værk; endskiøndt Forf. hos Suhm har kunnet finde endeel til dets Formaal hørende Noticer, som vedkomme begge disse Lande.

Vi kunne i øvrigt, som let vil indsees, ikke gaae ind paa en nærmere Udvikling eller Angivelse af Indhold og Anordning af et Værk, som Hr. Professor Ilmoni's. Dets videnskabelige Værd vil finde Erkiendelse hos sagkyndige og mere berettigede Dommere. For Andre, der selv vilde overbevise sig om, hvorvidt en Bog af den Natur kan tiltale Læsere i Danmark med almindelig historisk Interesse, kunne vi f. Ex. fremhæve den ikke meget vidtløftige, men indholdsrige og heldige Skildring (i første Deel, S. 97—181) af den rædsomme europæiske Pest-Epidemie i det 14de Aarhundrede, bekiendt under Navn af den sorte Død („Digerdöden", „Stordöden"), for saavidt man har Kundskab om dens Gang og dens uhyre Ødelæggelser i Norden. Forf. maa imidlertid (S. 128) gientage Beklagelsen over at Kilderne til denne mærkværdige Farsots Optræden og Udbredelse i de danske Lande og i Norge ere temmelig fattige; imedens de næsten ganske mangle for Sverrige og Finland. Professor Ilmoni har imidlertid med Flid samlet de sparsomme i Annalerne forekommende historiske Noticer om den sorte Død, saavel i de skandinaviske Lande, som i det nordlige Rusland, hvorhen Sygen vendte sig fra Sverrige, og fra Landene ved Østersøen. Han antager (S. 135) at denne Pestsyges hele Varighed i Norden maa regnes fra A. 1348 til 1353, ligesom dens hele europæiske Kredsgang udfylder et Tidsrum af 9—10 Aar (fra 1344 til 1353.) Efterat have (S. 137—154) skildret de nærmeste Følger, baade i den politiske, moralske og sociale Verden, af denne, i Europas hele nyere Historie uden Tvivl mageløse Epidemie, slutter Forf. (S. 172—181) med en Betragtning om

den sorte Døds historisk-pathologiske Betydning, der er meget vel skikket til at oplyse hvad ovenfor blev antydet om de store Sygdomsphænomeners universalhistoriske Vigtighed. Vi ville deraf kun anføre nogle af Forfatterens Slutningsord, (S. 179. 80) der vedrøre den sorte Døds Indflydelse paa de europæiske Folkeslægters aandelige Livssphære, og som i det mindste maa vække dybere Betragtning og Eftertanke endog hos dem, der ikke ubetinget antage Forfatterens Mening: „Om man endog maa tilstaae Hecker, at Hierarchiet i Følge af denne Epidemie naaede sin største Høide i Magt og Rigdom: saa synes det dog med det samme at have lidt en vældig Rystelse, der forberedede dets Hensvinden og paafølgende Fald. Umiskiendelige ere derhos det Liv og den Bevægelighed, der røber sig i den europæiske Menneskeheds Stræben og Virken i det 15de Aarhundrede, der tiltager mod Slutningen af dette, og i Begyndelsen af det sextende Aarhundrede, paa en Maade, som maaskee ingen anden Periode i Historien kan opvise. Man kunde spørge: hvad Forbindelse have da disse Forandringer med den sorte Død? — En saadan er dog ingenlunde umuelig, naar man forudsætter, at denne frygtelige Ødelæggelsesproces, i Følge evige Vital-Love, efterfulgtes i lige ualmindelig Grad af en, af Livets Inderste frembrydende regenerativ Kraft, ikke blot i det organiske Materielles, men selv i det ideelle Aandeliges Regioner. Man kommer da til at betragte den sorte Død som en stor Renselses-Act i Menneskeheden; en luttrende Brand, smertelig, men nødvendig; i hvilken de tidligere Generationer, som for største Deel vare dybt sunkne i moralsk Værd, paa mange Steder næsten aldeles udslettedes af Jorden, for at give Plads for efterhaanden fremspirende nye, friskere Slægter, uden Tvivl med ædlere, mere ufordærvede Anlæg; og af hvis Ungdomsvarm hine mægtige Verdensrørelser frembrøde — endskiøndt de, efter de almindelige Love for vor Slægts organiske Liv, behøvede et heelt Aarhundrede for at naae deres fulde Udvikling."

---

23. Quae a Carolo XII. post pugnam Pultavensem de pace acta sint, & quae fuerint consilia *Goertzii*, Dissertatio academ. auctore Fr. F. *Carlson*, Histor. Prof. Upsaliae 1848. 124. & XXX. p. 8.

Vi kunne blot i Korthed henvise Tidsskriftets Læsere til en af de interessanteste og betydeligste historiske Monographier, som i senere Aar ere fremtraadte iblandt Sverriges Universitets-Literatur; i det vi tilføie en billig Beklagelse over, at dens Bestemmelse som academisk Leilighedsskrift (ved Mag. Carlson's Tiltrædelse af det historiske Professorat i Upsala) har givet den en for Beretningen af nyere statshistoriske og diplomatiske Forhold mindre heldig Sprogform, og derved berøvet den mange af de Læsere, som denne Afhandling, om den var skreven paa Svensk, uden Tvivl vilde have fundet i og udenfor Forf.s Fædreland. Afhandlingens Formaal er at skildre Sverriges politiske Stilling, efterat Slaget ved Pultawa paa een Dag havde tilintetgiort Frugten af 9 Aars Seire, og styrtet Carl XII. fra den Høide, hvortil Krigsbedrifter, der i visse Maader fordunklede Gustav Adolphs, havde hævet ham; og at oplyse en hidtil mindre nøiagtig bekiendt, tildeels urigtigt fremstillet Periode af Kong Carls Historie, under hans Ophold i Tyrkiet (1709—14) og fra hans Tilbagekomst til Sverrige indtil hans Død; saaledes dog, at Forfatteren næsten allene har indskrænket sig til, for største Deel efter Breve og Archivdocumenter at berette Indholdet af de vigtigste diplomatiske Underhandlinger, som i disse Aar vare indledede og foregik, for at bringe en Fred i Norden tilveie; indtil den sidste og vigtigste, som den ulykkelige Baron Goertz, tilligemed Grev Gyllenborg, førte i Sommeren 1718 med de russiske Gesandter Ostermann og Bruce paa Ålands-Øerne.

Baade Stedet, Omstændighederne, Europas politiske Forhold, Carl den Tolvtes Stilling, og den svenske Underhandlers Person, giorde denne Fredscongres til en af de mærkværdigste i det hele 18de Aarhundrede. Kongen, hvis Mening, som man veed, allerede 1716 havde været, at drive separate og hemmelige Fredsunderhandlinger med Danmark paa den norske Grændse, og med

Czaren paa et eller andet Sted ved den finske Grændse,*) vilde ikke, da det omsider lykkedes Görtz 1718 at bringe den sidstnævnte Underhandling i Gang, lade den foregaae i Åbo; Peter I. lige saa lidt i Øregrund; saaledes blev man tilsidst enig om at vælge disse svenske Øer i den Bothniske Bugt, som dog vare i Russernes Magt, og hvor der først maatte bygges og indrettes Træhuse, tilføres Meubler og Levnetsmidler m. m., inden Ministrene kunde samles (i Slutningen af April og Begyndelsen af Mai.) Uagtet Carl den Tolvtes Stilling syntes nær ved at være fortvivlet, uagtet alle de af Gustav Adolph og Carl den Tiende erobrede Lande ved Østersøen vare tabte, og Sverriges yderste Kræfter udtømte: laae der endnu en Tryllekraft i Kong Carls Person og Navn, og en Skræk for hans Modstandere i hans Jernvillie og ubøielige Mod. Congressen paa Ålandsøerne var et Sidestykke til Congressen i Chatillon; begges Udfald og Følger bleve ogsaa lige uheldige for Carl XII. og for Napoleon; begge Fyrster viste samme Ubøielighed og samme Uvillie til at give efter, da Lykken allerede for længe siden havde vendt dem Ryggen.

Omstændighederne vare vel i flere Henseender forskiellige; men i det mindste deri ganske overeensstemmende, at skiøndt Kong Carl, ligesom den franske Keiser, ikke allene havde mistet de af Sverrige erobrede Lande, men en betydelig Deel af Riget selv var i Fiendens Magt: spændte han sine Fordringer saa høit, at han af Czaren forlangte Finland, Livland, Esthland o. s. v. — næsten Alt tilbage. Görtz var det lykkedes ved sine personlige Samtaler (i Holland og i Berlin) med Peter I. at give denne en for Kong Carl langt gunstigere og mere fredelig Stemning, og fra dette Øieblik vendte Bladet sig; „alle mod Sverrige fiendtlige Magter bøiede, ligesom efter fælles Overlæg, pludselig deres Sind til Freden." **) Det synes klart, og Görtz saae det, at her var aabnet en

*) Brev fra Carl XII. til Goertz, dat. Lund 31. Oct. 1717. (Rettung der Ehre des Freih. von Goertz. 1776. S. 531.)

**) Forfatterens egne Ord paa dette Sted, (p. 83) kunne være som en kort Prøve paa hans Fortælling: „Ex hoc colloquio, quasi fulminis quodam ictu, concussæ res sunt, omnibus vehementer mutatis. Hostium Sueciae, quasi consensu quodam communi, ad pacem omnes subito animos inclinare. Britannia ad audienda proposita facilior erat: Borussia per legatum Hagæ versantem officia apud Moscovitam præstanda,

Udsigt for Kong Carl til at vinde ved Underhandlinger, langt meer end ved Sværdet; og det var ingenlunde hans Mening (som man undertiden har sagt) at indskrænke sig til allene at vinde Fred med Rusland eller ganske at stole paa Peter I. („minime in pace **Russica**, ut vulgo creditur, unicam vel etiam certam quandam spem posuit.") Han vidste vel, at det ulykkelige Fiendskab imellem Czaren og hans Søn Alexius, og Frygten, som Faderen nærede, saalænge Storfyrsten var udenlands og i Frihed, var en af de stærkeste Grunde til Peters Fredslyst. (Ostermann havde engang paa Ålands-Øerne betroet Goertz, at Keiseren ingenting frygtede mere, end at Alexius skulde tage sin Tilflugt til Carl XII.) Goertz raadede derfor ligesaa stærkt til at komme til en Fredsslutning med England eller Hannover, som han søgte at benytte Forholdene til at fremme de russiske Underhandlinger. Endnu i Februar 1718 fik Kong Carl i Lund meget antagelige, og for Frederik IV. uforbeelagtige Fredstilbud fra Georg I. (Carlson, p. 87); men Carl XII. var her ligesaa stærkt imod Afstaaelsen af Bremen og Verden, som længere hen imod de russiske Tilbud. Underhandlingen med England gik i Langdrag; Goertz kom endelig i Mai, men uden K. Carls bestemte og uindskrænkede Fuldmagt, til det fastsatte Sted. „Nu vendte Alles Øine sig til Klipperne i Ålandshavet; Kongerne saae med spændt Forventning i Møde, hvad her vilde blive afgiort; det var ligesom Europas Skiebne hvilede paa dette fierne Punkt i Norden."

Vi beklage, ei at kunne afskrive den hele livfulde Beretning om en af de mærkeligste og vigtigste Fredshandeler, som ere førte i Norden, og det særdeles imellem de to, lige kloge og udmærkede tydskfødte Diplomater, Görtz og Ostermann. Keiser Peter giorde endelig (d. 4. Jun.) et dobbelt Tilbud, hvis Beskaffenhed endog forbausede Görtz og ikke forekom ham ret paalideligt; enten at give Sverrige næsten hele Finland, Lifland og Esthland tilbage, paa Viborg og Narva nær m. m.; eller at beholde disse med de øvrige fra Sverrige erobrede Provindser, og med sin hele Magt hielpe Kong Carl til at erobre Norge, og til at vinde

operamque ad recuperandas Sueciæ in Germania provincias denuo obtulit, *si modo Stettinum cum regione Pomeraniæ cis Prenam sita obtineret;* Danus etiam de pace loqui."

alle Sverriges tydske Besiddelser tilbage, m. m. Goertz kunde intet slutte paa egen Haand: han maatte forlade Alandsøerne for at opsøge sin Herre ved de norske Grændser. Det endelige Svar som han først modtog fra Strømstad, 23. Jun. 1718, var ikke bestemt. Man saae at Carl ikke stolede paa Czaren, og fandt dennes Forslag vidtudseende. Kongen har vel meent, at hvad han afstod, fik han aldrig tilbage; Erobringen af Norge og de tydske Provindser ved Ruslands Hielp kunde være tvivlsom, uden andre europæiske Magters Guarantie. Den 9de Jul. var Goertz atter tilbage paa Ålandsøerne, og her ventede ham den vigtigste, vanskeligste og meest indviklede Deel af disse Underhandlinger, hvis Fortælling, nøiere og fuldstændigere end nogen tidligere, man maa læse hos Carlson, p. 98—109. Alt hvad Goertz i en Maaned havde kunnet udrette, styrtede saa at sige sammen, tilligemed hele Underhandlingen, ved K. Carls Svar af 4de August („responsum Regis Caroli, quasi fulmine quodam, finem negotiis imposuit.") „Med den største Sindsrolighed, hvorom man kan være uvis, hvad enten den maa kaldes en beundringsværdig Siælskraft, eller en ulykkelig Stolthed, talte han som han aldrig havde lidt noget Nederlag, som om ingen Fare truede ham." Han blev omtrent ved det forrige; med Czaren talte han som dennes fuldkomne Lige i Magt og Kræfter; Esthland, Lifland, Finland vilde han ubetinget have tilbage; for de øvrige Landsdele (Ingermanland, Carelen, Curland m. m.) vilde han have Erstatning; Hielp forlangte han da ikke af Rusland. Med Kong August i Polen behøvedes den mindst; man skulde kun holde Freden i Alt-Ranstädt, og ikke befatte sig med Kong Stanislaus o. s. v. Goertz saae nu øieblikkelig, at med hans hele Fredshaab og Fredsplaner var det forbi; enhver Udsigt i Fremtiden var formørket; han tabte Tillid til sig selv, og ønskede at kunne opgive sin Stilling. „Adieu aux affaires publiques! J'y renonce pour toujours:" skrev han i et Brev den 15. Aug. kort før han forlod Ålandsøerne, hvor han dog saa mesterligt havde skiult Indholdet af Kongens Brev (skiøndt han i sit Udvortes ikke ganske kunde skiule Virkningen, det giorde paa ham) at Ostermann begav sig til Peter I. med det opsatte Udkast til Freds-Preliminairer, og fik den 26. Aug. af Keiseren hans sidste Fuldmagt (ultima eius mandata) underskrevet og forseglet

for efter dette Udkast at kunne afslutte Freden. Kong Carl forandrede ikke sin forrige Beslutning. Hvad Goertz senere, udrettede i Sverrige, for at holde Underhandlingerne med Rusland i Gang (han kom endnu tredie Gang, d. 6te Novbr. paa nogle Dage til Ålandsøerne) for at skaffe Kongen Penge og en Armee paa Benene til hans Krigsplan mod Norge, (som Görtz dog stærkt fraraadede, især paa den Aarstid, den blev foretaget) og det lige tragiske Udfald for Carl XII. og for Görtz, af Kongens uovervindelig Tro paa sin Skiebne og Bestemmelse — er alt for bekiendt, til at det behøver videre Omtale. — Man finder dog endnu paa de sidste Blade af Prof. Carlsons interessante Skrift (p. 111—124) mangen ny eller mindre bekiendt Omstændighed i Goertzes sildigste Virksomhed oplyst; tilligemed flere af de Aarsager, som uden Tvivl have medvirket til at bestemme Carl XII. til en for hans Skiebne og Undergang afgiørende Beslutning; uagtet man seer at Goertz (i en Beretning af 22. Oct. 1718) med næsten uimodstaaelige Grunde beviste for Kongen, hvor nødvendig Freden var ham; og bl. a. lagde ham for Øine: „at selv om Toget imod Norge fik det allerheldigste Udfald, vilde det, langt fra at forstærke Sverriges Magt og Kræfter, kun svække dem endnu mere." (Carlson. p. 110. 114.)

---

24. Actstykker til Bornholms Historie (1ste Hefte) 1327—1565, samlede og udgivne af Dr. J. R. Hübertz. Kbh. 1851. Andet Hefte, eller Bogens Slutning, 1566—1621. (Med tredobbelte, danske og tydske Titler, dansk og tydsk Fortale, et alphabetisk Register og en Ordfortegnelse.) 634 S. 8.

Hr. Dr. Hübertz har giort sig fortient af Danmarks indre Historie ved sin, 1845—46 i 3 Bind udgivne Samling af „Actstykker, vedkommende Staden og Stiftet Aarhuus", som han i ovenanførte tydske Fortale kalder „ein früheres, dem vorliegendem

ganz ähnliches Werk." Deri kan man dog kun for saavidt give ham Ret, som begge Skrifter indeholde Samlinger af utrykte Actstykker; baade i Indhold og i historisk Værdi ere disse derimod hinanden høist ulige. Den tidligere Samling udbreder sig over Alt hvad der henhører til en af vore betydeligere Kjøbstæders Tilstand, communale Forfatning, Øvrighed, Borgerskab, Justits- og Criminalvæsen, Handel, Næringsveie, Sæder og Levemaade, m. m. i et Tidsrum af 3—4 Aarhundreder. Samlinger af bornholmske Actstykker, kunde man troe, maatte tilbyde et om endog mindre mangfoldigt, dog i adskillige Henseender indholdsrigt Stof; da dette Lands Historie hidtil ikke allene har været ubearbeidet, men næsten ubekiendt, og da Øens Indbyggere fra ældgamle Tider have viist sig som en Folkestamme med megen Nationalitet, Selvstændighed og Frihedsfølelse, og med mangen endnu bevaret Eiendommelighed i Sprog, Charakteer, Forfatning, Sæder og Landsskik. I at giennemgaae Hr. Dr. Hübertz' Bog, finde vi os derimod skuffede ved en stor Magerhed i det historiske og ethnographiske Udbytte. Uagtet han i sin Fortale gjør Rede for de Synspunkter, hvorfra han betragter Samling og Udgivelse af historiske Actstykker, og disses Forhold til „den egentlige Historieforskers Arbeide" — om hvem han mener, at han maa tage sit Standpunkt høiere, og „ikke kan beskiæftige sig med hvad der foregaaer i Dybden af Samfundet," hvilket derimod mere tilkommer den, „som hvergang kun har enkelte Grupper af Befolkningen for Øie": saa har han dog ikke i det foreliggende Tilfælde paaviist, hvilke „Bevægelser, der have foranlediget de historiske Begivenheder", eller hvilke „ikke uvæsentlige Oplysninger for den almindelige" og Bidrag til „en rigtig folkelig Historie", vi skulle udlede af disse Bornholmske Actstykker. Hr. Dr. Hübertz synes selv at have næret Tvivl om Samlingens Værdi; han vilde dog ellers neppe, tilligemed nogle andre Bevæggrunde til at faae denne Bog trykt (ved Bekostning af den danske historiske Forening) ogsaa have anført den: „at da alle Andre, der have historiske Samlinger, ere i færd med, eller tænke paa at lade disse trykke: saa var der ingen Grund til at holde hans tilbage." En saadan Argumentation vilde ophæve enhver Forskiel paa literaire Arbeiders Værdi og

Fortieneste. Enhver, der kan faae trykt, hvad der af ham selv eller Andre er bragt bestrevet paa Papiir, kan sige: „Da alle Andre, der have noget skriftligt liggende, ere isærd med“ o. s. v.

Anm. har tilforn charakteriseret de af Hr. Dr. Hübertz udgivne Actstykker fra Aarhuus som et Arbeide, „der ikke vil kunne undværes af Nogen, som ønsker at giøre sig fortrolig med den sande og egentlige Grundvold for vort Fædrelands Historie — den nemlig, som bygges paa Kilderne selv.“ Vi ere ogsaa for vel bekiendte med Kildeskrifters og Documenters Vigtighed og Uundværlighed for at tilveiebringe en historisk Fortælling, som fortiener dette Navn, til at vi skulde mene, at en Samling som nærværende, var aldeles uden Brugbarhed; men ligesom vi holde for, at Udgiveren langt hellere maatte have henvendt sin historiske Interesse og Samlerflid, og det møisommelige Arbeide, som her er nedlagt, paa en eller anden mere frugtbar og lønnende Gienstand af Danmarks Historie i dens Kilder: saaledes kunne vi ikke antage, at der er nogen Fortieneste i, uden Udvalg at lade ethvert saakaldet „Actstykke“, enhver Brevstump, som er giemt i et Archiv, mangfoldiggiøre ved Trykken, uden Hensyn til Beskaffenheden af det historiske Materiale, som derved giøres tilgængeligt for Historieforskere. I Særdeleshed kan det ønskes, da en overvættes stor Mængde af uundværlige og vigtige Kilder til vor Historie endnu ere utrykte, og for Mange utilgængelige, at man ikke er ligegyldig i Valget af det Stof, der bekiendtgiøres, naar der til dets Udgivelse udfordres Understøttelse — hvilket saa at sige ved ethvert saadant Foretagende vil være fornødent.

Samlingen af de bornholmske Actstykker har sin Fortieneste deri, at en ikke ubetydelig Deel Documenter, som vedkomme det ene Land, i det mindste fra et Par Hovedkilder (det kongel. Geheime-Archiv, og Raadhuus-Archivet i Lybek) ere udsøgte og forenede paa eet Sted. At Samlingen desuagtet er ufuldstændig, maa vi slutte af Udgiverens (danske) Fortale. Han nævner intet om noget Besøg paa Bornholm, eller om den mindste Benyttelse af hvad der paa Landet selv kan findes til dets Historie. I Lybek, hvor han derimod i dette Øiemed har opholdt sig flere Uger, kunde han dog ikke faae undersøgt alle Kilder i Stadens Archiv, hvor han „mødte

nogen Hindring"; og har saaledes ikke kunnet meddele noget egentligt om Bornholmernes Opstand mod de Lybske 1535 — netop et af de interessanteste Momenter i Øens Historie, i den Periode, som disse Actstykker omfatte. — At Samlingen ikke er fuldstændig, vilde der være mindre Grund til at beklage, dersom Udbyttet af det leverede Materiale retfærdiggiorde dets Trykning in extenso, hvilket vi ei kunne antage. Udg. har selv paa endeel Steder viist, ved ikkun at meddele Udtog og Sammendrag af Brevene, at han ansaae det for overflødigt at lade dem alle heelt aftrykke; og dog høre saadanne affortede Breve undertiden til de vigtigere. Det samme kunde være skeet med en stor Deel af de øvrige Actstykker; og Bogens Størrelse derved uden Tab været formindsket maaskee til mindre end det Halve. Men Indholdet af den hele Samling er overhovedet af den Natur, og har saa lidt almindelig historisk Interesse, at naar Hensigten, særskilt at oplyse Bornholms Tilstand i Fortiden, skulde opnaaes, vilde det rigtige Middel have været at behandle Actstykkerne udtogsviis, og benytte dem, som give et virkeligt Stof for Landets indre historiske Forhold, til en chronologisk Fremstilling af samme, med de fornødne Oplysninger, hvilke her overalt savnes. I et Tillæg kunde da et Udvalg af de vigtigste og mærkeligste Kongebreve, Dombreve, og andre Actstykker, (f. Ex. de interessante Jordebøger fra 1569 (over Kirkegodset) og fra 1599, Biskoppernes Visitatsbøger fra 1616 og 1621, Lehnsregnskaber fra Hammershuus, m. m.) fuldstændigen aftrykte, have været en passende Tilgift til et Arbeide, der bedre havde opfyldt sin Bestemmelse, end nærværende Samling. Denne giver kun et brugeligt Udbytte til Bearbeidelsen af Bornholms ældre Historie for den enkelte Mand, som vil være i Stand til at opsøge og benytte en stor Deel andre Kilder, saasom i de bornholmske og skaanske Stads-Archiver, og som ved egne Studier, paa Landet selv og udenfor samme, kan blive fortrolig med et næsten ganske ubekiendt og ubearbeidet Stof.

MICHIGAN STATE UNIVERSITY LIBRARIES
3 1293 02789 3324